

73-75 11 19

FÖLDRAJZI KÖZLEMÉNYEK

**BULLETIN
GÉOGRAPHIQUE**

**GEOGRAPHICAL
REVIEW**

XXVIII/757. 483/1937

**BOLLETTINO GEOGRAFICO
GEOGRAPHISCHE MITTEILUNGEN**

LXI. KÖTET

1933

1-3. SZÁM

SZERKESZTI:

HÉZSER AURÉL ÉS RÉTHLY ANTAL

Figyelmeztetés!

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG 61-ik évi rendes közgyűlését
1933. április 27-én tartja.
A meghívót lapunk 55. oldalán közöljük.

TARTALOM:

Korpás Emil: A Gerecse-hegység morfológiája	1
Szabó Károly: Adatok a Velencei-tó fizikai földrajzához	17
Dr. Réthly Antal: Görögország éghajlatváltozásának kérdése	22
Dr. Hézsér Aurél: A települések városi jellege	27
Személyi hírek: Cholnoky Jenő előadásai Svéd- és Norvégországban.	
Péter János †	30
Irodalom: a) hazai, b) külföldi	30
A Magyar Földrajzi Társaság hírei:	35
Választmányi ülések. Szakülések. A Gazdaságföldrajzi Szakosztály előadásai. Népszerű estélyek.	
1932. Zárszámadás. Vagyonmérleg. 1933. Költségvetés.	48
A Magyar Földrajzi Társaság 60 éve	51

INHALT: — CONTENTS: — TABLE DES MATIÈRES:

E. Korpás: Die Morphologie des Gerecse-Gebirges	56
K. Szabó: Beitrag zur physikalischen Geographie des Velencer Sees	58
Dr. Aurél Hézsér: Das städtische Gepräge von Siedlungen	59

Tudnivalók a 4. borítékoldalon található.

KIADJA A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

EDITED:
HUNGARIAN
GEOGRAPHICAL SOCIETY

VERLAG:
UNGARISCHE GEOGRAPHISCHE
GESELLSCHAFT
BUDAPEST VIII. SÁNDOR UTCA 8.

EDITION PAR LA:
SOCIÉTÉ HONGROISE
DE GÉOGRAPHIE

MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

— 1872 —

Védnök: JÓZSEF kir. herceg Ófensége.

Tiszteletbeli elnök: Erődi-Harrach Béla dr., udv. tan., ny. főigazgató.

Tiszttakar:

- Elnök: Cholnoky Jenő dr. egyetemi tanár.
Alelnökök: gr. Teleki Pál dr. egyetemi tanár, ny. miniszterelnök.
Thirring Gusztáv dr. Fővárosi Stat. Hiv. ny. igazg.
Milleker Rezső dr. egyetemi tanár, lev. tag. (Debrecen).
Főtitkár: Réthly Antal dr. egyet. m. tanár, Meteor. Int. aligazgató.
lev. tag.
Titkár: Koch Ferenc dr. egy. tanársegéd.
Könyvtáros: Dubovitz István gimn. tanár., lev. tag.
Pénztáros: Németh József ny. reálisk. igazgató.
Ellenőr: Czákó István.
Ügyész: Erődi-Harrach Tihamér dr. ügyvéd. orsz. gyűl. képviselő.

Belföldi tiszteleti tagok:*)

- Bátky Zsigmond dr., a Néprajzi Múzeum igazgatója, B u d a p e s t.
Berzeviczy Albert dr., v. b. t. t., a Magyar Tudományos Akadémia elnöke stb., B u d a p e s t.
Cholnoky Jenő dr., egyetemi tanár, a Magyar Földrajzi Társaság elnöke, B u d a p e s t.
Csánki Dezső dr., államtitkár, az Országos Levéltár ny. főig., B u d a p e s t.
Erődi-Harrach Béla dr., udv. tan., ny. főigazgató B u d a p e s t.
Farkasfalvi Kornél, reálgimn. tanár, B u d a p e s t.
Fest Aladár, kir. tan., ny. főigazgató, B u d a p e s t.
Gervay Dezső, magánzó, B u d a p e s t.
Ilosvay Lajos dr., ny. egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági tagja, B u d a p e s t.
Kőrösi Albin, ny. gimnáziumi igazgató, B u d a p e s t.
Kövesligethy Radó dr., egyetemi tanár, B u d a p e s t.
Prinz Gyula dr., egyetemi tanár, Pécs.
Róna Zsigmond dr., a Meteorológiai Intézet ny. igazgatója, B u d a p e s t.
gr. Teleki Pál dr., egyetemi tanár, ny. miniszterelnök, stb. B u d a p e s t.
Thirring Gusztáv dr., kormányfőtanácsos, a Föv. Statisztikai Hivatal ny. igazgatója, B u d a p e s t.
br Wlassics Gyula dr., v. b. t. t., a m. kir. Közigazgatási Biróság ny. elnöke stb., B u d a p e s t.

Választmányi tagok:

- Baktay Ervin, indológus, író.
Ecsedi István dr., múzeumi igazg.
Erődi Kálmán dr., főigazgató.
Fodor Ferenc dr., egyet. c. rk. tanár.
lev. tag.
Gerő László, ny. őrnagy.
Gesztli Lajos, leánygimn. tanár.
Györffy István dr., egyetemi m. tanár.
lev. tag.
Halász Gyula író, lev. tag.
Haltenberger Mihály dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.
Hézsér Aurél dr., egyet. m. tanár, lev. tag.
Horváth Károly dr., leánygimn. tanár.
Irmédi Molnár László dr., térképész.
Kalmár Gusztáv dr., főisk. tanár.
Karl János dr., kegyesr. gimn. igazg.
lev. tag.
Kéz Andor dr., egyetemi adjunktus.
Kogutowicz Károly dr., egyet. tanár, lev. tag.
Kovács Alajos dr., Közp. Statisztikai Hivatal elnöke.
Lóczy Lajos dr., egyetemi tanár, lev. tag.
Marczell György, Meteor. Int. aligazg.
lev. tag.
v. Medvey Aurél, Áll. Térk. Int. igazg.
Papp Károlyné dr., leánygimn. tanár, lev. tag.
Pécsi Albert dr., f. keresk. isk. tanár, lev. tag.
Prochaska Ferenc dr., tanítóképző tan.
Schwalm Amadé dr., f. keresk. isk. tan.
Szakáll Zsigmond dr., keresk. isk. főigazg.
Steiner Lajos dr., egyet. m. tanár, ny. ig. lev. tag.
Szilády Zoltán dr., egyet. m. tanár.
Strömpl Gábor dr., egyet. m. tan., térk. lev. tag.
Temesy Győző dr., reálgimn. tanár, lev. tag.
Vargha György dr., reálisk. igazg. lev. tag.

*) Az alapszabályok 43. és 46. §-ai szerint a belföldi tiszteleti tagok egyúttal a választmány örökös tagjai.

FÖLDRAJZI KÖZLEMÉNYEK

LXI. KÖTET.

1933. ÉVFOLYAM.

SZERKESZTETTE:
HÉZSER AURÉL Dr. és RÉTHLY ANTAL Dr.

KIADJA :
A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG.

BUDAPEST, 1933.

GEOGRAPHISCHE MITTEILUNGEN
BULLETIN GÉOGRAPHIQUE
BOLLETTINO GEOGRAFICO
GEOGRAPHICAL REVIEW

VOL. LXI.

ANN. 1933.

REDIGÉ PAR
les docteurs : A. HÉZSER et A. RÉTHLY.

ÉDITÉ PAR LA
SOCIÉTÉ HONGROISE DE GÉOGRAPHIE.

BUDAPEST, 1933.

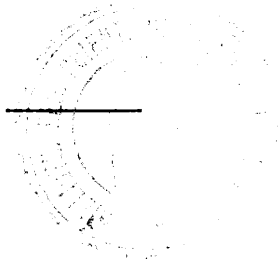
— KERTÉSZ NYOMDA, KARCAG. —

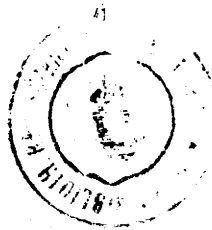
483/93

A FÖLDRAJZI KÖZLEMÉNYEK IRÓI
AZ 1933. ÉVBEN :

AUJESZKY LÁSZLÓ DR.
BAKTAY ERVIN DR.
BORBÉLY ANDOR DR.
BOROS ÁDÁM DR.
BULLA BÉLA DR.
CHOLNOKY JENŐ DR.
GESZTI LAJOS
HALÁSZ GYULA
HÉZSER AURÉL DR.
HORVÁTH KÁROLY DR.
JASKÓ SÁNDOR
KARL JÁNOS DR.
KÉZ ANDOR DR.
KOCH FERENC DR.
KORPÁS EMIL DR.
MILLEKER REZSŐ DR.

PALOTAY GÁBOR
PÉCSI ALBERT DR.
PRINZ GYULA DR.
RÉTHLY ANTAL DR.
RÓNAI ANDRÁS
RÖWDE P. M.
SCHILLING GÁBOR DR.
STANCZ ERNŐ DR.
STRÖMPL GÁBOR DR.
SZABÓ KÁROLY
SZABÓ PÁL ZOLTÁN DR.
SZAKÁLL ZSIGMOND DR.
SZILÁDY ZOLTÁN DR.
VARGHA GYÖRGY DR.
WALLNER ERNŐ DR.

Tartalomjegyzék.

I. Értekezések.

<i>Aujeszky László dr.</i> : Föhnjelenségek Nyugatmagyarországon.	202
<i>Borbély Andor dr.</i> : Magyarország felmérésen alapuló első térképe.	261
<i>Bulla Béla dr.</i> : Morfológiai megfigyelések magyarországi löszös területen. (Adatok a lösz morfológiájához).	169
<i>Cholnoky Jenő dr.</i> : Imperium Romanum.	61
<i>Hézszer Aurél dr.</i> : A Föld kisebb államainak geopolitikai képe.	207
— — : A települések városi jellege.	27
<i>Jaskó Sándor</i> : Morfológiai megfigyelések és problémák a Gömör-Tornai karsztyvidék délkeleti részében.	245
<i>Kéz Andor dr.</i> : A budai Várhegy terraszkavicsa.	266
<i>Korpás Emil</i> : A Gerecse hegység morfológiája.	1
<i>Milleker Rezső dr.</i> : Moll B. Atlasz Hungaricus-a.	82
<i>Prinz Gyula dr.</i> : A földrajz az államigazgatás szolgálatában.	69
<i>Réthly Antal dr.</i> : Főtitkári jelentés a Magyar Földrajzi Társaság 61-ik (1932—33-i) működéséről.	103
— — : Görögország éghajlatváltozásának kérdése.	22
<i>Rónai András</i> : Középkelet-Éropa politikai határait gyakorolt népművelés mértéke.	225
<i>Schilling Gábor dr.</i> : De Martonne legújabb könyve és a Magyarország.	88
<i>Szabó Károly</i> : Adatok a Velencei-tó fizikai földrajzához.	17
<i>Wallner Ernő dr.</i> : A Balatonpart népsűrűsége.	101

II. Auszüge der ungarischen Abhandlungen. — Extraits des articles hongrois.

<i>Aujeszky L. Dr.</i> : La Foehn de la Hongrie Occidentale.	229
<i>Bulla B. Dr.</i> : Morphologische Beobachtungen in ungarischen lössbedeckten Gebieten.	224
<i>Cholnoky E. Dr.</i> : Imperium Romanum.	141
<i>Hézszer, Aurél Dr.</i> : Das städtische Gepräge von Siedlungen.	59
<i>Jaskó A.</i> : Morphologische Beobachtungen im südlichen Teile der Gömör-Tornaer Karstlandschaft.	291
<i>Korpás, Emil</i> : Die Morphologie des Gerecse-Gebirges.	56
<i>Milleker R. Dr.</i> : Der Atlas Hungaricus von Bernhard von Moll.	168
<i>Réthly A. Dr.</i> : Die Ungarische Geographische Gesellschaft.	60
— — : LXI. Generalversammlung der Ungarischen Geographischen Gesellschaft (27. April 1933).	228
<i>Rónai A.</i> : Intensität des Völkerdruckes auf die politischen Grenzen im östlichen Mitteleuropa.	292

IV.

Röwde P. M. : Ungarn.	231
Schilling G. Dr. : Un livre de M. de Martonne et les Hongrois.	151
Szabó K. : Beitrag zur physikalischen Geographie des Velencer Sees	58

III. Személyi hírek.

Cholnoky Jenő előadásai Svéd és Norvégországban.	30
Csánki Dezső †	119
Gonda Béla †	211
Kéz Andor dr., magántanár	269
Nopcsa Ferenc br. †	120
Péter János †	30
Rasmussen Knud †	268
Stein Aurél levelei Cholnoky Jenő elnökhez.	211
Szavojai Lajos Amadé †	119

IV. Irodalom.

a) hazai.

Baktay Ervin : India II. (Ism.: Réthly Antal)	31
Banner Benedek dr. : Báró Tóth Ferenc. (Ism.: Karl János).	271 O
Birkás Géza : Egy francia tudós Debrecenben 1818-ban. (Ism.: Karai Szabó Pál).	213 O
— — : Egy francia tudós dunántúli utazása 1818-ban. (Ism.: Karai Szabó Pál).	212 O
Borbély Andor dr. és Nagy Julia dr. : Magyarország katonai felvétele II. József korában. (Ism.: Kéz Andor dr.)	125
Chapman Spencer : Northern Lights. (Ism.: Halász Gyula).	210
Csányi Károly : Győr részletes kalauza. (Ism.: Réthly Antal dr.)	127
Domokos Pál Péter : A moldvai magyarság. (Ism.: Geszti Lajos).	32
Eyssenné Fodor Márta dr. : A pozsonyi Dunanyílás földrajza. (Ism.: Kéz Andor dr.)	125
Fodor Ferenc dr. : Bevezetés a gazdasági földrajzba. (Ism.: Szabó Pál Zoltán)	269
Hankó Béla dr. : A hajdani Alföld ősi állatvilága. (Ism.: Karl János dr)	120
— — : Vizen és vízparton. (Ism.: Karl János dr)	121
Heimler Károly : Soproni képeskönyv. (Ism.: Réthly Antal dr.)	124
Jenőfi Éva : Adatok a szegedi német telepesek és céhek történetéhez. (Ism.: Karl János).	271
Juhász Vilmos : Svájc. (Ism.: Kéz Andor dr.)	124
— — : Olaszország, Japán, Spanyolország és Portugália. Amerikai Egyesült Államok. (Ism.: Kéz Andor).	270
Kalmár Gusztáv dr. : Küzdelmek a fehér halál országában. (Ism.: Halász Gyula).	35
Mészáros Ervin : Eger város települése. (Ism.: Hézszer Aurél).	212
Nagy Julia dr. : I. Borbély.	125
Olay Ferenc dr. : Magyarország a külföldi tankönyvekben. (Ism.: Horváth Károly).	269
Rotary-Club. Szeged. Az Alföld problémái. (Ism.: Réthly Antal).	271
Schilling Rogér : Dunakömlöd és Németkér telepítés-, népiség- és nyelv-története. (Ism.: Karl János)	272
„Székelység. A—” (Ism.: Hézszer Aurél).	126

<i>Takács József</i> : Görögország földrajzi nevei. (Ism.: <i>Kéz Andor dr.</i>) . . .	123
<i>Thirring Gusztáv dr.</i> : Felsődnunántúl. (Ism.: <i>Kéz Andor</i>).	125
— —: Szombathely és környékének részletes kalauza. (Ism.: <i>Réthly Antal dr.</i>)	126
<i>Tomcsányi János</i> : Lengyelország. (Ism.: <i>Szilády Zoltán</i>).	30
<i>Treitz P.</i> : Die landwirtschaftliche Bodenkarte Ungarns. (Ism.: <i>Strömpl Gábor dr.</i>)	122
• <i>Vonház István dr.</i> : A szatmármegyei német telepítés. (Ism.: <i>Karl János dr.</i>)	121

b) külföldi.

<i>d'Almeida, Lamera</i> : Géographie universelle. États de la Baltique. Russie. (Ism.: <i>Hézszer Aurél</i>).	216
<i>Andrée S. A.</i> : Dem Pol entgegen. (Ism.: <i>Halász Gyula</i>).	36
<i>Banse E.</i> : Lexikon der Geographie. (Ism.: <i>Karl János</i>).	276
<i>Blanchard W. O.</i> and <i>S. S. Visher</i> : Economic Geography of Europe. (Ism.: <i>Szakáll Zsigmond</i>)	38
<i>Byrd R. E.</i> : Himmelwärts. Meine Flüge zum Nordpol und über den Atlantic (Ism.: <i>Halász Gyula</i>).	279
<i>Cicio Pop, Alexander</i> und <i>Német Zoltán</i> : Reiseführer durch Rumänien (Ism.: <i>Karl János</i>).	280
<i>Eckert Max Dr</i> : Neues Lehrbuch der Geographie (Ism.: <i>Kéz Andor</i>). <i>Essad Bey</i> : Der Kaukasus und seine Berge. Völker und Geschichte. (Ism.: <i>Szilády Zoltan</i>).	129
<i>Gaussen, Henri</i> : Géographie des plantes. (Ism.: <i>Boros Ádám</i>).	132
<i>Haushofer, Karl</i> : Japan und die Japaner. (Ism.: <i>Horváth Károly</i>).	128
<i>Hettner A.</i> : Vergleichende Länderkunde. (Ism.: <i>Kéz Andor</i>).	274
<i>Hillebrand J. R.</i> : Budapest, City of the Danube. (Ism.: <i>Hézszer Aurél</i>).	35
— —: Rainbow Hues from Hungary. (Ism.: <i>Hézszer Aurél</i>).	35
<i>Isbert-Otto, Albrecht</i> : Das südwestliche ungarische Mittelgebirge, Bauernsiedlung und Deutschtum. (Ism.: <i>Geszti Lajos</i>).	32
<i>Jacobi Elisabeth</i> : Hungary, a Kingdom without a King. [Ism.: <i>Hézszer Aurél</i>).	35
<i>Jaroslav Jičinsky</i> : Die Pécsér Steinkohlenbergwerke der I. Donau—Dampfschiffahrts—Gesellschaft. (Ism.: <i>Karai Szabó Pál</i>).	213
<i>Klute, Fritz</i> : Die ländlichen Siedlungen in verschiedenen Klimazonen. (Ism.: <i>Hézszer Aurél</i>).	214
<i>Leyden, Friedrich</i> : Gross Berlin. Geographie der Weltstadt. (Ism.: <i>Hézszer Aurél</i>).	215
<i>Linke</i> : Meteorologisches Taschenbuch. II. (Ism.: <i>Réthly Antal</i>).	214
<i>Losch Otto</i> : Litauen. (Ism.: <i>Haltenberger Mihály</i>)	277
<i>Magrini, Luciano</i> : In Indien Brachmas und Gandhis. (Ism.: <i>Baktay Ervin</i>)	127
<i>de Martonne Emm.</i> : Abregé de Geographie Physique (Ism.: <i>Pécsi Albert</i>)	276
<i>Migliorini Elió</i> : L'Ungheria. (Ism.: <i>Hézszer Aurél</i>).	217
<i>Németh Zoltán I.</i> <i>Cicio Pop, Alexander</i>	280
<i>Pardé Maurice</i> : Fleuves et rivières. (Ism.: <i>Kéz Andor</i>).	275
<i>Petersen Carl und Otto Sched</i> : Handwörterbuch des Grenz- und Aus-landdeutschtums. (Ism.: <i>Stancz Ernő</i>)	41
<i>Pfalz Richard</i> : Das Auslanditalienertum seit dem Friedensschluss und seine kulturelle Bedeutung. (Ism.: <i>Stancz Ernő</i>)	40

<i>Pfalz Richard</i> : Morphologie der Toskanisch-Umbrischen Apenninen. (Ism.: <i>Kéz Andor</i>)	218
<i>Philippson A.</i> : Grundzüge den Allgemeinen Geographie (Ism.: <i>Kéz Andor</i>)	272
<i>Pospisiel, Frantisek</i> : Etnologiké Materialie z. Jihozápadu. (Ism.: <i>Palotay G.</i>)	277
<i>Prenant M.</i> : Geographie des Animaux (Ism.: <i>Szilády Zoltán</i>)	218
<i>Ratzel, Friedrich</i> : Deutschland. (Ism.: <i>Koch Ferenc</i>).	218
<i>Renier H. Dr.</i> : Die Niederschlagsverhältnisse in Südosteuropa. (Ism.: <i>Réthy Antal</i>)	281
<i>Ross Colin</i> : Das Meer der Entscheidungen beiderseits des Pacific. (Ism.: <i>Halász Gyula</i>).	278
<i>Ross, Colin</i> : Der unvollendete Kontinent. (Ism. <i>Halász Gyula</i>).	37
<i>Ross, Colin</i> : Der Welt auf der Waage. (Ism.: <i>Halász Gyula</i>).	37
<i>Rungaldier R.</i> : Bemerkungen zur Lössfrage. (Ism.: <i>Bulla Béla</i>).	273
<i>Schmidt, Peter Henrich</i> : Einführung in die allgemeine Geographie der Wirtschaft. (Ism.: <i>Wallner Ernő</i>).	128
<i>Smith, Lovina Stevald</i> : Hungary. Land und People (Ism.: <i>Pécsi Albert</i>).	219
<i>Tams E.</i> : Grundzüge den physikalischen Verhältnisse der festen Erde. (Ism.: <i>Pécsi Albert</i>)	210
<i>Visher I. Blanchard</i>	38
<i>Wutte M. Dr.</i> : Kärnten im Kartenbilde der Zeiten. (Ism.: <i>Karl János</i>).	131

V. Társasági ügyek.

V á l a s z t m á n y i ü l é s e k :

1932. december 1	41
1933. januárius 5.	41
— februárius 9.	133
— március 2.	133
— április 6.	134
— május 4.	135
— június 1.	222
— szeptember 7.	222
— október 5.	282
— november 4., 23.	283
— december 7.	284
LXI. közgyűlés 1933. április 27.	135
<i>Fodor Ferenc dr.</i> : Jelentés a Gazdaságföldrajzi Szakosztályról	116
<i>Vargha György dr.</i> : Jelentés a Didaktikai Szakosztályról	118
Zárszámadás 1932-ről	48
Vagyonmérleg 1932-ről	49
Költségvetés 1933-ra	50
Balaton-Bizottság és Alföldi-Bizottság 1932—33 elszámolása	139
Számvizsgáló bizottság jelentése	118
Tiszteleti tag választása (Sipőcz Jenő)	114
Levelezőtagok bejelentése (Sten Bergman, Elio Migliorini, Karl Knoch, Ernst Tama, Györfly István, Haltenberger Mihály, Karl János, Schilling Gábor, Temesy Győző)	115
Jelentés a Farkasfalvi Kornél féle ifjúsági földrajzi olvasmány pályázat eredményéről	110
Jelentés a Lóczy-érem odaítéléséről	113

Jelentés a gróf Teleki Pál-féle jutalom odaitéléséről	113
Magyar Földrajzi Társaság első hat évtizedének tisztikara (1872—1932)	51
Levelező tagok	54
Lóczy érem tulajdonosai	55
Közgyűlési meghívó	55

S z a k ü l é s e k :

1933. január 12. a) <i>Karay-Szabó Pál dr.</i> : a középkori kőfallal körülvett magyarországi városok mérete	42
b) <i>K. Nagy Zoltán dr.</i> : A fenológiai adatok felhasználása a geográfiában	43
1933. február 9. a) <i>Mendöl Tibor dr.</i> : Magyar városföldrajzi kérdések	43
b) <i>Aujeszký László dr.</i> : Főhjelenségek Magyarországi hegységeiben	44
1933. március 9. <i>Hantos Gyula dr.</i> : A magyar megye politikai földrajza	137
1933. április 20. a) <i>Bulla Béla dr.</i> : Morfológiai megfigyelések Magyarországi löszös területeken	137
b) <i>Tóth Géza</i> : Az Északi-Kárpátok védő és eltérítő hatása északi szelekkel szemben	138
1933. október 12. <i>Kádár László dr.</i> : Beszámoló Almásy László Ede 1933. évi lybai expedíciójának tudományos munkájáról	284
1933. november 9. <i>Strömpl Gábor dr.</i> : A bükk karszt vízrajza	285
1933. december 14. <i>Cholnoky Jenő dr.</i> : Az öntöző földművelés módszerei	286
<i>Gazdaságföldrajzi Szakosztály ülései:</i>	
1932. november 24. <i>Glaser Lajos dr.</i> : A karlsruhei térképgyűjtemények gazdaságföldrajzi vonatkozásai	45
1933. február 23. <i>Strömpl Gábor dr.</i> : A minőségi termelés földrajzi feltételei	45
1933. március 30. <i>Mudrinszky Rózsa dr.</i> : A természetföldrajzi minőségkutatás lehetőségei	223

E s t é l y e k :

1932. október 11. <i>Cholnoky Jenő dr.</i> : A sivatagokról	45
1923. január 10. <i>Thirring Gusztáv dr.</i> : Sopron és a Magyar Alpok	46
1933. február 10. <i>Zsivny Viktor dr.</i> : Utazásom az Egyenlítői- és Dél-Afrikában	46
1933. február 19. <i>Sten Bergman</i> : Kutatóútam a Ku-Ri-Li szigetekre 1929—30 (német nyelven)	47
1933. március 14. <i>Cholnoky Jenő dr.</i> : Svédországi utam	138
1933. november 9. <i>Baktay Ervin</i> : Az öt folyó földje (Pandzsáb)	287
1933. november 13. <i>Réthly Antal dr.</i> : Törökország újjászületése	288
1933. december 11. <i>Cholnoky Jenő dr.</i> : Erdély	288
A M.F.T. Didaktikai Szakosztályának ügyrendje	288
A M.F.T. Gazdaságföldrajzi Szakosztályának ügyrendje	290

VI. Vegyes közlemények.

Földrajzi műszavak érdekében (Szinyei József felhívása)	220
Könyvtárunk érdekében	47., 87., 222
Pályázat ifjúsági olvasmányokra . . . . . VIII., 140.,	221
<i>Röwde</i> : Norvég nyelvű ismertető cikkek Magyarországról	211
Tagdíj befizetés iránti kérelem	50
Tudnivalók	290
<i>Varsói nemzetközi földrajzi kongresszus</i>	221

Pályázat ifjúsági olvasmányokra.

FARKASFALVI KORNÉL tiszteletbeli tagunk a Társaság 40 éves fennállása alkalmával és utólag tett, összesen 2400 P értékű alapítványának az 1928—32 évek alatt egybegyűlt kamataiból 500 (azaz Ötszáz) pengővel jutalmazandó földrajzi tárgyú ifjúsági olvasmányokra a Magyar Földrajzi Társaság ezennel pályázatot hirdet.

1. A pályamunkák beadásának határideje 1934 januárius 31.

2. A jeligés pályamunkákat a Magyar Földrajzi Társaság elnökségehez kell beküldeni (Budapest, VIII. Sándor-utca 8.)

3. A pályamunkák megbírálására a Magyar Földrajzi Társaság a választmány tagjai közül választott három tagú bizottságot küld ki.

A pályázat sorsáról a bizottság 1934 évi április 1-ig dönt. Javaslatát a választmány elé terjeszti és ha a választmány is elfogadja a javaslatot, az 1934. XLIII-ik rendes közgyűlésen fogják a jeligés leveleket felbontani. A többi jeligés levelet, valamint eredménytelen pályázat esetén az összes jeligés leveleket a közgyűlésen elégetik.

4. A pályamunkákat a papírosnak csak egyik oldalára írva, tiszta, jól olvasható írással, gondos kivitelben, vagy írógépen kell elkészíteni. A melléleteknek, képeknek, térképvázlatoknak nyomdai sokszorosításra alkalmasaknak kell lenniök. Színes rajzok, képeslevelezőlapok, hacsak az utóbbiak nem eredeti fényképek, nem mellékelhetők. A térképeket úgy kell megtervezni, hogy azok egyszínű (fekete) sokszorosításra alkalmasak legyenek. Egyébként a pályázatoknak képekkel és térképekkel való bőséges felszerelése **feltétlenül** szükséges.

A pályamunkák tárgyát lehetőleg úgy kell megválasztani, hogy azok **Magyarország elszakított részeire** vonatkozzanak. Mindamellett egyéb tárgyú munkák is eredményesen pályázhatnak. Amennyiben az elszakított részekre vonatkoznak, az legyen a céljuk, hogy **érdekes elbeszélő modorban, kelendő földrajzi tudással, költőt vagy való cselekménnyel kapcsolatosan közelebbről megismeressék a csonkaország ifjúságával az elszakított területek tájképi szépségeit, anyagi értékeit, népét és szöbemarkoló módon vázolják a magyarság kulturális, anyagi elnyomását, sanyargatását.** A pályamunkának tehát az érzelmekre is hatnia kell és az ifjúság lelkébe **vágyakozó szeretetet kell oltania az elszakított területek iránt.**

A pályadíjat **csak abszolút becsű munka nyerheti el.** A pályanyertes munka szerzője beleegyezését adja abba, hogy a bíráló bizottság kívánságaihoz képest, a pályamunkán, szerzőjének közbejöttével, tárgyi és stílusi helyesbítéseket lehessen végrehajtani.

5. A pályanyertes munka, ha nyomtatásban megjelenik, címlapján a következő felíratot viselheti: **„A Magyar Földrajzi Társaság Farkasfalvi Kornél alapjából jutalmazott pályamunka”.**

6. A pályanyertes munkával 1934 decemder 31-ig az alapító rendelkezik. Ha addig azt nyomtatásban ki nem adja, a mű tulajdona a pályázóra visszazáll. A pályamunka kiadása esetén szerző az eladott példányok bolti ára után (500 példányon felül) megfelelő részesedést kap. A nem díjazott pályamunkák tulajdonjoga a szerzőké és igazolt tulajdonosaik azokat a Magyar Földrajzi Társaság titkári hivatalában (Budapest, VIII. Sándor-utca 8.) átvehetik.

7. A pályamunka szövegének legalább hat nyomtatott ív terjedelműnek kell lenni.

Budapest, 1933 június 1.

A Magyar Földrajzi Társaság Választmánya.

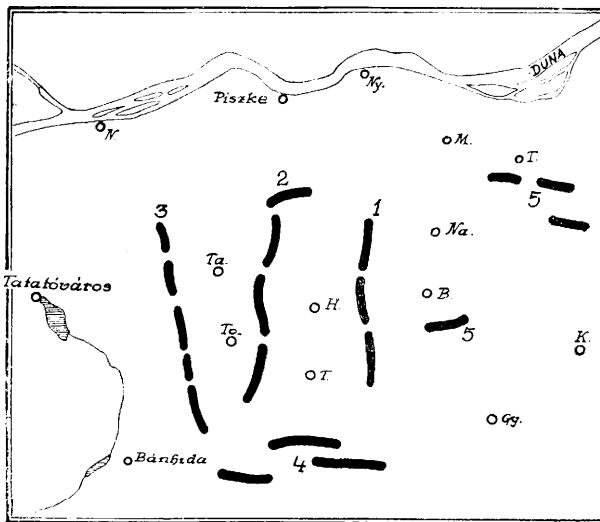
A Gerecse-hegység morfológiája.

Irta : Korpás Emil.

I. A hegység földrajzi helyzete.

A Gerecse a Magyar Középhegységnek, vagy Dunántúli Középhegységnek egyik tagja. Mielőtt magáról a Gerecséről szólnánk, tisztázzuk azt, hogy mit is értünk voltaképen Dunántúli Középhegységen.

CHOLNOKY szerint Dunántúli Középhegységnek nevezzük a magyar masszívumnak azt a darabját, amely olyan magasan maradt, hogy az eltakaró másodkori rétegek alacsony fennsíkok és tönkök alakjában a Dunántúlt elborító harmadkori rétegek halomvidékéből kiemelkednek. Idetartozik a Bakony, a Vértes, a Dunazughegység, sőt a váci Naszál is. Ezeket a hegyeket tö-

1. kép. A Gerecse vázlatos térképe. 1, 2, 3, 4, rögsorozatok, 5. sásbércek.
Schematische Karte des Gerecse. 1, 2, 3, 4. Schollenreihen, 5. Horste.

rések választják el egymástól. Nevezetesen a Bakonyt a Vértestől a móri-völgy árkos süllyedése, a Vértest a Dunazughegységtől a tatai-törés. A Dunazughegységet a törések tovább tagolják. Ugyanis a hegység közepén a zámolyi medence folytatásaként a nagy zsámbéki medence süllyedt be. Ezenkívül ÉNy-

48-195

DK irányú töréssel Esztergom és Óbuda közt nagy szerkezeti vonal, a vörösvári völgy keletkezett.

A zsámbéki medence és a vörösvári völgy a Dunazug-hegységet három részre osztja. Ezek: 1) a zsámbéki medence, a vörösvári völgy és a Duna között van a Budai-hegység. 2) A Duna könyökében a vörösvári völgytől északkeletre van a Pilis. 3) A tatai törés, a zsámbéki medence és a Duna között a Gerecse.

II. A hegység morfológiája.

A Gerecse-hegység legrégebb kőzete a triász kori dachsteinmész és a triász kori dolomit. Ezek közvetlenül képződésük után nyugodt településűek voltak és az ősi Magyar Középhegységgel, nevezetesen a Vértessel és a Pilissel teljesen összefüggtek. Ennek a régebbi hegységnek a felsőtriásznál idősebb tagjai a Gerecseben nem kerültek felszínre.

A Vértés és Gerecse alkotásukban különböznek egymástól, a Vértés alaphegysége ugyanis főleg felsőtriász kori képződményekből áll, a Gerecse hegycsoportban pedig ezenkívül még a jura, kréta és a harmadkori képződmények is lényeges építőanyagok.

A Gerecse igen erősen összetöredezett, teljesen gyűretlen röghegység. A hegység egész jellemét a törések adják meg. A Dunántúlt kétféle vetődésrendszer érte, az egyik az u. n. sugaras irányú; ez szabja meg a Bakony, Vértés, Gerecse DNy-ÉK irányát is. A másik az u. n. meridiális vetődésrendszer, ez az előbbire merőleges és ebbe a törésrendszerbe tartozik a vörösvári, bicskei és a móri törés.

Már a részletes térképre vetett első pillantásból látjuk, hogy a Gerecse-nél is főleg két egymásra merőleges törésrendszer érvényesül. Az egyik ÉK-DNy irányú, mely az Öregkovácshegy (508 m.), P eskő (404 m.) és főleg magának a Gerecse rögnek délkelet felé tekintő rendkívül meredek falaiiban világosan jelentkeznek. A második jellemző törésrendszer ÉNy-DK felé halad. Ezenkívül — STAFF szerint* — még egy törésrendszer lép fel a Gerecse hegységtől északkeletre, még pedig az északról délre csapó vetődések rendszere.

A platószerű rögök oldalai különösen kelet felé meredeken esnek alá. Ez, ha szabad úgy neveznem, a „Gerecse-típus”. Ilyen a sok közül pl. az Öregkovácshegy. (2. kép.)

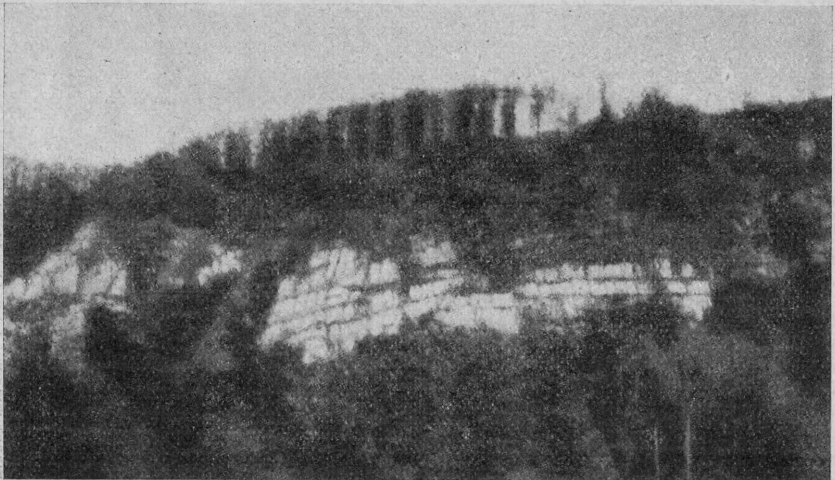
Felső triász kori dachsteinmész a terület váza, s ezek a rideg meszek és dolomitok egyes táblákká töredezték. A Gerecseben végbe ment vetődések, süllyedések jelentős nagyságát mutatja az a körülmény, hogy a triász kori rétegek a Nagysom-

* STAFF: Adatok a Gerecse-hegység stratigraphiai és tektonikai viszonyaihoz. Földtani Intézet Évkönyve. 1904—1906. 186. old.

lyóváron 449 m. magasan vannak a tenger szintje felett, a bicskei Batthyány parkban pedig az artézikut fúrásakor a triász-mészkövet csak 349 m. mélységben érték el, tehát a két szint között 800 m. a különbség!

Ezek a szerkezeti mozgások az összefüggő és ma Gerecsének nevezett vidéket három, nagyjában egybetartozó rögsorozatra és számtalan különálló, kisebb rögre, sasbérce osztották. A rögvonulatok iránya észak-déli. A magános rögök és sasbércek a széleken, különösen északkeleten emelkednek ki.

Keletről nyugat felé haladva az első vonulat a Jásti (335 m.), Szenéki vagy Szenekhegy (401 m.) és a Somberek (409 m.) Ezzel párhuzamos a második, tőle nyugatabbra, szintén észak-déli irányban húzódik a következő rögökkel: Peskő (404 m),

2. kép. Öregkovácshegy. — *Der Öregkovács-Berg.*

Fábiánkő (335 m.), Feketekő (368 m.), Bányahegy (460 m.), Kis- és Nagygercsé (633 m.), valamint Kis- és Nagypisznice (549 m.) A harmadik vonulat még nyugatabbra ugyancsak észak-déli irányban húzódik, s a legnagyobb a három közül. A sorozat rögei a következők: Halyagos (448 m.), Öregkovácshegy (508 m.), Bartaszvég vagy Szénáshegy (537 m.), Nagykovácshegy (548 m.), Rimhegy (389 m.), a tardosi Gorba (506 m.), Agostyáni hegy (431 m.), Dobóhegy (412 m.), Hosszúvontató (454 m.), Nagysomlyóhegy (415 m.) és Asszonyhegy (375 m.)

E három vonulat mellett — véleményem szerint — még egy negyedik rögsorozatról is lehetne beszélni, bár ennek iránya az előbbiektől eltér, ugyanis nyugat-kelet irányban húzódik, az előbbi vonulatoktól délre. A rögsorozat Alsógalla felett a Koldusszállási hegyben emelkedik ki és folytatódik: Herkályoshegy

(295 m.), Curgóhegy (306 m.), Nagykeselyő (322 m.), Tornyóhegy (259 m.), Nagybaglyas (438 m.) és Nagysomlyóvár (449 m.) hegyekben. Ez a rögsorozat, ha szerkezetileg nem is, de tájképileg indokolt és ezért jogosan tekinthető külön rögsorozatnak.

Az említett vonulatok két nagyobb besüllyedt medencét ölelnek körül és pedig az első (keleti) és második (középső) közrefogja a héreg-tarjáni medencét. A második (középső) és harmadik (nyugati) vonulat pedig a tardos-tolnai medencét övezi. A két medencét délről a negyedik (nyugat-keleti irányú) vonulat határolja. Mind a két medence aránylag fiatal eredetű, az oligocén előtt keletkezett.

Az említett vonulatok és medencék mellett még több izolált rög, sasbérc is van, ezekről szintén meg kell emlékeznünk. Az első rögsorozattól északkeletre a mezozoi rögök három párhuzamos irányban helyezkednek el.* A legészakibb a legkevesebb kifejlődött sasbércvonulatot a dorogi Kiskőszikla jelöli. A középső sasbércvonulat a Henrikhegy, Nagygete, Köveshegy, Hegyeskő és Kiskő, míg a déli a Pollushegy és a Magoshegy hosszúkas sasbérceiből áll. Ezek mellett a szabályosabb elrendeződésű sasbércek mellett nyugatra rendszerbe nem foglalható sasbércek is ismertek, u. m. a mogyorósi Kőszikla vagy Köleshegy (279 m.), a bajóti Öregkő (374 m.), a Domonkoshegy (292 m.), a bajnai Őrhegy (347 m.) és a Babálszikla (374 m.) a fontosabbak. Ezek a sasbércek a tájképet igen változatossá és jellegzetessé teszik.

Az egyes sasbércek között kisebb szerkezeti mélyedések, apró medencék helyezkednek el, ezeket fiatalabb képződmények (lösz, törmelék) töltik ki.

A három párhuzamos észak-déli vonulattól nyugatra egész más veretű vidékkel állunk szemben. A „Gerecse-típust“ hiába keressük, s a tájba csak néhány édesvízi mészkődarab visz változatosságot.

1. A dolomithegyek.

A Gerecsének ez a legidősebb, felszínre kerülő tagja fehér, néha halványsárga színű kőzet. Többnyire szemcsés szövetű, erősen repedezett, rétegzetlen, vagy pedig durván pados kifejlődésű. Felső rétegeiben dolomitos mészkőbe is átmegy. Általános jelenség a Gerecsében az, hogy a dachstein-mészkőből álló rögökhöz dél fele idősebb dolomitrögök csatlakoznak. A dolomit főleg a Gerecse-hegység déli és keleti részén fordul elő nagyobb felszíni kiterjedésben, bár a kisebb előfordulások is jelentősek.

A dolomit kémiai tisztaságát tekintve nagy a változatosság. A Gerecsében a mész (CaCO_3) sok helyen túlsúlyba jut, külö-

* ROZLOZSNYIK, [SCHRÉTER, TELEGDI-RÓTH]: Az esztergomvidéki szénterület stb. 1923. 11. old.

nösen az északi vidékeken előforduló dolomitokban, másrészt pedig annyira szorosan összefügg sok helyen a dolomittal, hogy élesen elhatárolni a lassú átmenet miatt nem lehet. Ilyen a helyzet például a Gete-hegyen, Magos-hegyen stb., mert nyugati oldaluk dachstein-mészből, a keleti pedig dolomitból áll és a mész fokozatosan megy át a dolomitba. Az említettekén kívül dolomit fordul elő még a következő vidékeken: a Csolnok melletti Pollus-hegyen, az ebszónyi malomtól nyugatra fekvő területeken, Alsóvadacs melletti Teke-hegy, továbbá a Nagygercsén különböző vastagságban és nagyon változatos kifejlődésben a dachsteinmész-kő rétegei közé települve. A dolomit nagyobb mennyiségben délen fordul elő a Nagybaglyason, Nagysomlyóváron, Hársas-hegyen, a Németegyháza melletti Csúcs-hegyen, Zuppán- és Sátorhegyen. A Nagysomlyóvár dolomitja a Hársas-éval teljesen összefügg, ehhez azután észak felől nagy kiterjedésben a Nagybaglyas dolomitja csatlakozik. A Felsőgalla mellett fekvő Bódishegy és a Kálvária-hegy majdnem teljesen, s az ezektől északra fekvő Nagykeselyű északi része dolomit. Egészen tiszta dolomit még a Gyermely mellett emelkedő Gyarmati-hegy.

A dolomit — tudjuk — nem málik, hanem aprózódik, porlik. Épen ezért a denudációval, nevezetesen a szél hatásával szemben egészen jellegzetesen viselkedik. A dolomit, mivel porlik, termőtalajjá nem alakulhat, s így a növényzet nem tud rajta gyökeret verni, ami védelmezné, minek következtében a defláció nagyon erősen megtámadja és a finom dolomitport elhordja. Ez az általános forma! A Gerecsében előforduló és az előbb már megnevezett dolomittérszíneken némi eltérés tapasztalható. — Ugyanis itt egyrészt a szél ereje nem valami nagy, mivel a környező rögök a szelek erejét csökkentik, vagy kitérítik, másrészt pedig nincs is állandó szél úgy, hogy idők folyamán vékony talajréteg képződött, s azt ellepte a fű. Ez pedig némileg a szél további pusztításától megvédelmezi, bár teljes védelmül nem szolgálhat, hiszen könnyen elpusztulhat. (Az állat lelegeli, kocsi stb. kitapossa.) Az évi csapadék elegendő ahhoz, hogy néhány vízfolyás keletkezzék, mint pl. a Nagysomlyóváron, Nagygete keleti részén stb. Itt az erozió a talajréteget lepusztítja bevágódás közben és ilyen helyen a defláció erősebben működhetik. A Nagygete keleti és déli felének egyéb jellegzetessége az, hogy a lösz a dolomit-felszínen egészen az inflexióos vonalig tart és a lösz végződésénél a defláció barázdászerű mélyedést vájt a dolomitba. Ezeket nagy távolságig lehet követni.

A dolomit deflációja a Gerecsében egyáltalában nem típusos, össze sem lehet hasonlítani pl. a Veszprém és Várpalota közti dolomit-felszínnel. Még legszebb kifejlődésben és legtipusosabban a bajnai Őrhegytől keletre, a zsámbéki medencére néző Gyermely melletti Gyarmati-hegyen található, mert ott a szántóföldeket megszakítja a terméketlen dolomit, sőt néhány apró deflációs kőbörc is látható.

2. A mészvidék.

A Gerecsében különböző korú mészkövek fordulnak elő. Nevezetesen: dachsteinmész vagy triászkori mész, jurakori mész és más fiatal meszek. Tekintve, hogy legnagyobb tömegben és legnagyobb kiterjedésben a dachsteinmész fordul elő, ezért vizsgáljuk előbb ezt.

a) *A dachsteinmész morfológiája.* A lankás harmadkori és pleisztocén halomvidékből rendszerint meredek falakkal szirtszerűen kiemelkedő mezozói hegyrögök a különben egyhangú tájképet rendkívül festőivé alakítják át és főtömegükben dachsteinmészkőből állanak. De nemcsak a kiemelkedő hegyrögök alkotásában van fontos szerepe a dachsteinmésznek, hanem ez a harmadkori rétegekkel feltöltött medenceterületek alján is általános.

Rendszerint fehér vagy világosszürke, néha barnás vagy sárga, többnyire réteges és hatalmas padokban jelentkezik, bár rétegzése néha így vagy egyáltalán nem látható.

A dachsteinmészkő főtömege tisztaságánál fogva mészégetésre igen alkalmas s ezért sok itt a mészkőfejtő. De a meszet még más célra is felhasználják: cementet, carbidot készítenek belőle. (Alsógalla, Felsőgalla, Lábatlan, Dorog stb.)*

A külsőleg egységesnek látszó mészkőrögöket rendszerint több irányban haladó vetődések sűrűn szelik át. Egyes vetődéslapok csúszó sávjai után ítélve, rajtuk ferde irányú eltolódások is mentek végbe. Ennek a mészkőnek tisztasága, valamint vetődésekkel való sűrű átszeldettsége és erős szakadékosága kiválóan alkalmas a karsztvízjáratok kifejlődésére, mint ezt a legtöbb kőfejtőben tapasztalhatjuk.

Az egyes mészkőrögök települése nem mutat valami nagy szabályosságot. A dűlések iránya és a dűlések foka rendkívül változatos.

Tudjuk, hogy a Gerecse főtömege dachsteinmész és alig van a Gerecsében olyan táj, amelynek talán nem ez volna a lényeges alkotórésze. Nézzük mégis a dachsteinmész elterjedését a felszínen. Legnagyobb kiterjedésben a Gerecse három észak-déli irányú vonulatában ismeretes, de ezek között is legnagyobb a nyugati vonulat tekintendő. A középső már kisebb, a keleti meg már aránytalanul kisebb az előzők mellett. Az egyes rögsorozatok dachstein mesze nagyjában összefüggő, sőt a nyugati és középső vonulat északon érintkezik. A többi dachsteinmész előfordulása már nem ilyen terjedelmes, mert az izolált sasbércsek kisebbek, és felszíni összefüggésben nem állanak egymással.

Nagyjában a sasbérc helyzete is párhuzamos. A vörösvári törésből kiemelkedő első sasbérc a dorogi Kő s z i k l a. Északi

* ROZLOZSNYIK, SCHRÉTER és TELEGDI-RÓTH: i. m. 12. old.

és nyugati oldala magasan kiemelt, noha a dachsteinmész pados volta és dűlése jól látszik. Tulajdonképpen észak-dél felé kissé megnyult és északon, valamint délen egy-egy csúcsa van. A nyereg gyenge emelkedéssel megy a csúcsokra, minek következtében platószerű és a mészfelszínen néhány víznyelő ismerhető fel. Az északnyugati oldalát fejtés alá fogták és itt a meredek falon lévő kisebb vízjáratok tisztán felismerhetők, sőt fejtés közben körülbelül a fal közepén egy nagyobb tágulatot, barlangot tártak fel, de ezt bajos megközelíteni.

Ettől nyugatra emelkedik a G e t e, a legnagyobb sasbérc. Nem tisztán mészkőből áll, a keleti részén triász dolomitből van. Nyugati oldala meredek, észak felé lankásan lejt a Duna alluviumára. Északnyugati oldalát homok, a többi körökbe lösz borítja egészen az inflexió vonaláig. A lösz sok helyen szakadékos. Az összefüggő löszfelszínen, különösen a déli oldalon szőlőt természetnek. A triász kori rétegek csak az inflexió-vonal felett kicsit lépcsőzetesen jelentkeznek. A hegyet néhány konzekvens vízfolyás szabdalja. Egyébként legnagyobb részét erdő fedi. A mészkőhegyek típusos formáit hiába keressük rajta. A dorogi Kőszikla és a Gete közti mélyedést tekintélyes vastagságban lösz fedi. A lösz felszínét az erozió igen megtámadta és irtózatosan összevagdalta, olyannyira, hogy a völgyek sok helyen a dachsteinmeszet is feltárják. Az északi lankás lejtőn igen változatos a térszín, hol lösz és mész van a felszínen. A lösznek a mészkőről való lepusztulása sok helyen szembeötlő. Ezen a térszínen a Duna felé mély löszvölgyek haladnak, közöttük egy epigenetikus bevágódás a legszebb. Ugyanis a dachsteinmészre, keményebb kőzetre, lazább lösz rakódott; majd megindult a völgyképződés, először a löszbe, majd a mészbe vágott be a patak. A lösz még teljesen nem pusztult le ugyan, de már nem sok hiányzik a teljes lepusztulásból.

Az elébb ismertetett epigenetikus völgytől nyugatra, Tokodtól északra az u. n. Sörházdűlőben egy nagyon szép felszakadt barlangot látni. (3. kép.) Az idevaló nép ezt „Kőtál“-nak nevezi, mert a zuhatag formájában leeső víz egy kerek tál alakú mélyedéssé formálta ki. A mészkörög itt törésben végződik. A fal közepén egy bujtató barlang nyílása volt. A régi bujtató barlangban felszakadás előtt a patak vízeséről-vízesésre zuhogott alá. A felszakadás után maradt vagy három lépcső, melyeken a víz még most is zuhatag formájában jut tova. Azt, hogy barlangi felszakadással állunk szemben, kétségtelenül bizonyítja a középső zuhatag mellett most is található szép tágas barlang, amely minden bizonnyal az egykori barlangrendszer egyik oldalürege volt. A barlang mennyezetéről víz csurog alá. A sziklaszurdok a zuhatag után aránylag hatalmas löszvölgyben folytatódik. Ennek igen magas (kb. 9 m.) és meredek oldalfalain nehéz a völgybe jutni. A lösz felhúzódik egészen a

nyugatra levő Hegyeskőig. A löszfelszínen nem csak lösz-szurdok és vízmosás, hanem néhány kicsiny löszdolina is felismerhető.

A **H e g y e s k ő**. A löszből merészen kiemelkedő dachsteinmészkől álló rög. Tájképileg nagyon tetszetős. A Duna felé néző északi oldala lépcsőszerű. Ezen az oldalán egy szép barlang látható.

A Dorog felett levő Henrikhegy, a Getétől nyugatra levő Köveshegy és a Hegyeskőtől nyugatra húzódó Kiskő az előbbiekhöz hasonló dachsteinmészből álló rögök. A csolnoki Magoshegy pl. majdnem olyan, mint a Kőszikla. Ezért ezekre részletesebben kitérni nem szükséges.

Mogyorós felett emelkedik a Kőhegy vagy Köleshegy. Ez is sasbérc jellegű, de nem dachsteinmészből, hanem édesvízi mészből áll, ezért erről majd az édesvízi mésztárgyalásakor

3. kép. A „Kőtál“ felszakadt barlangja. — *Die eingesunkene Höhle des „Kőtál“.*

szólunk bővebben. Tőle nyugatra azonban már egy dachsteinmész rög emelkedik ki a fiatal löszhalmokból: a bajóti Öregkő. Tekintve, hogy nem annyira különálló, mint az eddig tárgyalt rögök, ezért csak közelről impozáns. Északi oldalán számban áll a megbillent és kiemelt dachsteinmész. A rög északnyugati oldalán nagyon szépen kifejlődött barlangrendszert láthatunk. A barlang nagysága igen tekintélyes, valami öt különböző barlangnyílást láthatunk közel egymáshoz. Ezek feltétlenül egy összefüggő barlangrendszerhez tartoznak, kellőleg feltárva azonban még nincsen. A középső nyílás a legnagyobb és legtágasabb. A hegy belseje felé lassan elszűkül olyannyira, hogy tovább haladni még hasoncsúszva sem lehet. A barlangban még nem is nagyon régen vízfolyás lehetett, patak folyt rajta keresztül, mert a barlangban szépen kifejlett terraszokat

ismerhetünk fel. Ez még a barlang szája előtt levő sziklafalakon is kimutatható. A barlang nyílása előtt levő kis vízszintes felszínen a nyílástól kezdve elhagyott völgy látszik, amelyik a hegyoldalon lefelé haladva a saját törmelékébe vágódott bele. A törmelékfelhalmozódás anyaga breccsa, mész, agyag és lösz.

*Ezeket a mészkő rögöket minden oldalról körülveszik a lesüllyedt kéreg darabok, melyekben többszörösen vetődve fekszenek az itteni eocén és oligocén barnaszén telepek (Dorog, Tokod, Csolnok, Annavölgy).

Az Öregkőtől nyugatra már több sasbérc nem fordul elő, csak töle aránylag messze, Bajna község felett emelkedik az Ö r h e g y. Hirtelen emelkedik ki a környező lankás, laza anyagból álló oligocén térszínből. Bajna és az Órhegy közt folyó patak számos helyen alámossa az Órhegyet, olyannyira, hogy a mész látszik. A hegy legnagyobb részét erdő fedi.

A sasbércek után most a rögsorozatokat vegyük szemügyre. Azért írom rögsorozatnak és nem vonulatnak, mivel ez utóbbi szó erősebb összetartozást fejez ki. Ez a folyamatos összefüggés meg volt a Gerecsében, tehát szerkezetiileg vonulatnak fogható fel, de a haránt-törések kisebb rögökre tagolták, s ezzel az egyes rögök elkülönültek. Az ilyen haránt töréseken keresztül vezetnek az országutak. Távolról, főleg keletről szemlélve, a rögök vonulatokként tűnnek fel. Ugyanis ez a felük magasan kiemelt, mindenütt szálban áll a dachsteinmész, míg nyugat felől a medencékből lassan emelkedik a térszín a peremig.

A keleti vagy első rögsorozat a legkisebb, mindössze négy rögből áll, ezek a Jástihegy, Szenékihegy, Sárásikő és a Somberek. Ezeket külön-külön ismertetni nem érdemes, mivel nagyon hasonlók egymáshoz, ezért csak általánosan jellemzem.

Az egyes rögök keleti oldalukon magasan kiemeltek és bennük a dachsteinmész már messziről felismerhető. A rögsorozat nyugati oldala lassan lejt a héregtarjáni medence oligocén képződményei alá. Morfológiailag egyhangú, semmiféle karsztjelenséget nem találni rajta, legfeljebb csak kimállott, karsztosodott sziklákat. Vastag termőtalaj, illetőleg erdő borítja. A Somberektől északnyugatra emelkedik a Marótihegy; ez kapcsolatot teremt a második vonulattal, amennyiben érintkezik a Pisznicével. A Marótihegy a két sorozat között van, ezért nehéz valamelyik vonulathoz sorozni.

A második észak-dél irányú rögsorozat Alsógallától kb. 5 km.-re észak felé emelkedik ki a következő tagokkal: Peskő, Fábiánkő, Feketekő, Nagy- és Kisgercse, továbbá még néhány apróbb rög.

P e s k ő. Nagy tömegű dachsteinmész, bár sok részén oligocén pectunculussal homokkővet találni. Legmagasabb pontja 404 m. Keleti oldala magasan kiemelt és a függélyes meredek

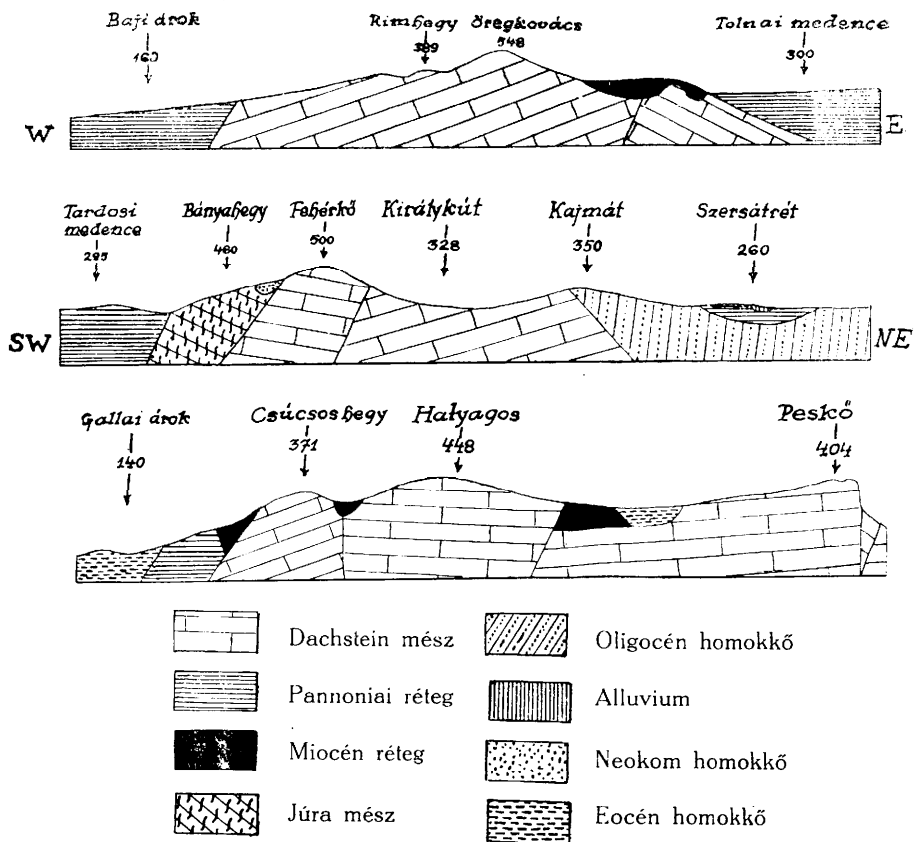
* BARCZA—THIRING: A Duna balparti környéke. 1923. 9. old.

fal szép képet mutat. A fal lépcsőzetes, egy-egy pad — egyúttal lépcső — kb. 2—4 m. A fal közepe táján típusos mészbarrang van, csak a megközelítése és általában a Peskő keletnyugat irányú megmászása körülményes. A hegynék ez a keleti lába tele van a falról letöredezett sziklakkal. A Peskő teteje tulajdonképpen az egykor nagykiterjedésű és a szomszédos rögök tetejével összefüggő fennsíknak maradványa. Egészen kevés tisztástól eltekintve lomberdő takarja. A kicsiny tisztásokon néhány víznyelőt találni. Nyugati oldala lankásan lejt a tardos-tolnai medencére. Ezen oldalát is erdő takarja, bár a szántóföldek az inflexiós-vonalon túl, tehát magasra nyúlnak. Néhány konzekvens vízfolyás ismerhető fel ezen a lankás lejtőn s ezek a tardos-tolnai medence déli lefolyása felé tartanak. A Peskőtől északra folytatódik a sorozat a jóval alacsonyabb Fábiánkő és Feketekő rögében. Ezeket egymástól haránt-törések választják el. A Peskő és Fábiánkő közti szerkezeti vonalat az erózió módosította.

A legmagasabb dachstein rög az északra fekvőn a g e r e c s e. Az egész vidék tőle nyerte a nevét. Bár terjedelmre a legnagyobb, mégsem olyan impozáns, mint pl. a Peskő. Anyagát tekintve főtömegében dachsteinmész, de kevés dolomit is akad benne. A Gerecsét is sűrű erdő fedi. A termőtalaj vastag és a dachsteinmész emiatt leginkább csak a vetődések mentén látszik. A hegységet elég sűrűn eróziós völgyek, különösen vízmosások szabdalják; ezek a termőtalajon keresztül sok helyen a mészbe is belevágódnak és a hegységek alapanyagát feltárják. A hegység teteje a vidék legnagyobb mészplatója, egykor nagykiterjedésű fennsíkmарadvány. A platót erdő borítja s bár terjedelme a dolinák és egyéb karsztformák kifejlődésére alkalmas volna, ilyeneket mégsem találunk. Nyugat, délnyugat felé a tardos-tolnai medence felé lejt. Ezen az oldalon a Gerecse-lejtő és a Bányahegy közötti részen az erdőt néhány kis tisztás váltja fel és itt néhány berogyás látható. A hegység északkelet felé folytatódik a K i s g e r e c s é-ben. Ez már a dachsteinmészen kívül jurakori mészből, valamint kevés neocom homokkőből áll. Északi oldalán szálban áll a dachsteinmész. A Kisgerecsétől északra emelkedik ki a jurakori mészkőből álló Nagy pisznice. Ezután következik a vonulatnak a legkisebb rögök közül álló része. Ilyenek pl. a Berzsekhely, Eminkés stb. Erdő fedi ezeket is.

A Gerecse harmadik (nyugati) rögsorozata a legnagyobb. Két szerkezeti mélyedés közül emelkedik ki: nevezetesen a tardos-tolnai medence és a szomod-baji mélyedés között, ez utóbbi már a tatai törésnek kiszélesedő öblözete. Délről észak felé haladva első tagja K ő h e g y. Bánhida és Alsógalla között hirtelen peremmel emelkedik ki a tatai törésből. A dachsteinmészből álló rögben karsztjelenségképen a híres Szelim-lyukat találjuk. Közeli mellette van a milleniumi emlék, a bánhidai turul. A tető platószerű és észak felé a Hegyestetőben folytatódik.

Északkelet felé összefügg a H a l y a g o s-sal. Morfológiailag egyhangú. Nyugati irányban a Vaskapu völgye felé lejt s erre néhány konkrevens völgy halad. A tető platószerű, valószínűleg megsüllyedt egykori fennsíkmарadvány. A Halyagostól északra emelkedik ki az Ó r e g k o v á c s, amitől azonban egy törés elválasztja s ez a törés a Vaskapu vonalának felel meg, bár az erózió némileg átfurmálta. Egyébként szép szurdokszerű völgy. A teteje plató, kelet felé meredek lépcsőben végződik, esetleg

4. kép. A Gerecse szerkezeti szelvénye. — *Das tektonische Profil des Gerecse.*

egykori fennsík maradvány. Szőlős irányában néhány eróziós völgy szabdalja.

Az Óregkováctól északra még a következő rögök emelkednek: Szénáshegy vagy Bartaszvég, Nagykovács, Rimhegy, tardosi Gomba, Agostyánihegy. Ezek mind hasonlóak az előzőkhöz. Keleti peremük éles, vagyis „Gerecse-típus”. Északra folytatásként még a következő aránylag apró rögök helyezkednek el: Dobóhegy, Hosszúvontató, Kis- és Nagysomlyó, Gombás-

hegy és az Asszonyhegy. Ez utóbbi már teljes terjedelmében szántóföld.

Az ismertetett rögsorozattól nyugatra dachsteinmész nem fordul már elő a felszínen. A tájkép jellege is megváltozik. A „Gerecse-típus“-t hiába keressük. A vidéket leginkább pannoniai rétegek fedik s emellett a kavicsnak, törmelékkúpnak a felhalmozódása, valamint az alluvium jelentős.

b) *A juramész morfológiája.** A juramészkő egymással összefüggő nagy területet nem fed, mivel a dachsteinmészre települt jura csak kevés helyen maradt fenn a denudációból.

A triász végével a tenger, ha talán rövidebb időre is, vízszaházódott és a dachstein-mészkőrétegek szárazra kerültek. Ezek a triászvegi tengerszint ingadozások és az általuk megváltozott életviszonyok okozták a megalodusok tömeges és gyors elpusztulását és házaiknak a dachsteinmészkő felsőbb rétegeiben való felhalmozódását. A szárazra került dachsteinmészkő felületén hasadékok képződtek, s a víz karsztjelenségek képződését okozta. A térszín egyenetlenné vált és a liásztenger erre transzgredált. Legmélyebb rétegei a brachiopodás faciesű, világossárga testszínű vastag pados mészkövek a Nagypisznice, Marótihegy, Kistekehegy, Pockő, Öregkő nyugati része, Törökbükk, Bányahegy stb. Az alsó, főként pedig a középső liász rétegeinek felülete egyenetlen és szabálytalan kiemelkedésekkel egymásba mélyedők. Az egyenetlen rétegek között finom, vékony agyagos bevonat van, ami időszakosan megújuló üledékváltozásnak felel meg. Az alsó és középső liász jól rétegzett és könnyen fejthető. A testszínű, világos és sötétvörös mészkövek szolgáltatják a híres „vörösmárvány“-t, vagy „gerecsei márvány“-t, amit ma már csak kevés bányában fejtenek. Fontosabb előfordulások: N a g y p i s z n i c e. A Kisgerecsétől északra kelet-nyugati irányban húzódik. Délről a Cigánybükk, északról a Hajósvölgy határolja. Mind a kettő szerkezeti vonal, most az erózió alakítja. Nyugatra a Papréten található a két völgy. A köröskörül feltárt bányák vöröses fala már messziről szembeötlik. A felbontott falak szép vörös színpompájukkal igen festőiek. Egyes bányák mélyedéseiben felhalmozódik a csapadék víz, s ezek egész csinos kis „tavak.“ A hegy déli oldalán barlangot találni. A barlang nyílása kicsi, de az üreg nagyon tágas. Sok az oldalüreg és a folyosó. A barlang megtekinthető részein valamikor patak folyt, mert ennek terraszaai tisztán felismerhetők, sőt a barlangrendszerben még ma is dolgozik az erózió. mert a legtávolabbi részen egy keskeny, nem járható folyosó mögül vízcsobogás hallatszik.

Másik nevezetes juramész előfordulás a tardosi B á n y a h e g y. A hegyet, hasonlóan a Nagypisznicéhez, sok helyen felbontották, s a juramészből álló falak szép festői képet adnak.

* Dr. VIGH: Földtani jegyzetek a Gerecse hegységéből. 1925. 63 old.

A „vörösmárvány“ fejtése itt könnyű, mivel az egyes rétegek közé nagyon vékonyan agyag rakódott le. A Bányahegy mészkövet a folytonos termelés teljesen kiaknázza. Idővel az egész hegyet elhordják. Fontosabb juramész előfordulás Lábatlantól délre: a P o c k ő. Ez a löszből merészen emelkedik ki. Déli oldalát kb. 60 m magasságig, vagy 300 m szélességben felbontották. Ezt nevezi a nép Ördöggátnak. A vertikális falak sárgászörös színűek és telve vannak vízjáratokkal. A Pockót is erdő borítja.

Az eddigiekből láthatjuk, hogy morfológiailag a juramészki is egyhangú. Egyetlen nevezetesség a Nagypisznice barlangja, esetleg még a vertikális falak vízjárata.

c) *A fiatalabb meszkövek morfológiája.* Főleg az édesvízi meszek, mésztufák fontosak. Ezek inkább a pliocénben rakódtak le, bár a pleisztocén édesvízi mész is sok helyen ismert. Főleg a törések mentén felfakadó források vizéből csapódtak ki. Pl. a Margit-hegy déli oldalán, hol hatalmas Ény—Dk irányú vetődés halad keresztül. Bajtól keletre, Szöllöstől északnyugatra, Lábatlan körül és különösen Dunaszentmiklóstól északnyugatra fordul elő édesvízi mész. Legnagyobb tömegű azonban a Mogyorós felett emelkedő K ő h e g y, vagy K ő l e s h e g y. A mészkő vízszintesen, nyugodtan rétegezett. Teteje szép plato, amit néhány víznyelő tarkít. Mogyorós felé lejtősödik. Mogyorós község egy tekintélyes lösszel kitöltött völgyben fekszik. Bajtól nyugatra látható a B e r z s e k h e g y. Északi oldalát kitűnő mészköve miatt kitermelték.

A nagysápi süllyedés déli szélén egykori melegforrások tanúbizonyságaként mésztufa látható. Epöl mellett mintegy 200 m. t. sz. f. magasságban elég nagy kiterjedésű mésztufa fennsík terül el. A Babál* szőlőhegy északi végében és még tovább északkeletre a sárisápi malom mellett ma is felszínre tör néhány bővizű melegforrás.

Az Almástól Tata felé húzódó mélyedésben folyik a tatai Nagytó lefolyása a Duna felé. Az egész talaj itt mésztufával van átitatva. Szőlősnél a forrásmész ismét tetemesebb vastagságot ér el.

A Gerece három rögsorozatától nyugatra tájképileg legfontosabb kőzet az édesvízi mész. Az egyhangú vidék arculatába változatosságot csak ezek a fiatal meszek visznek. Így a dunaalmási mésztufa csak 190 m-el emelkedik a Duna fölé (294 m.) s tájképileg mégis ez a legfeltűnőbb. Ugyanilyen a Süttő körül látható édesvízi meszekből álló dombok tájképe is, nevezetesen Haraszt, Nadeczky Pál-hegy stb. Sőt a lábatlan alatti Öreg-hegy és Rézhegy — HANTKEN leírása szerint — tipikus mésztufa képződmények. A fiatalabb meszek morfológiailag nem jelentősek, de emberföldrajzilag annál fontosabbak.

* TELEGDI-RÓTH: A tokod-dorogi és a tatabányai barnaszén medencék között elterülő vidék. 73 old.

3. A löszvidékek.

Kétségtelen, hogy a letárgyalt dolomitnál és mészkőnél morfológiailag változatosabb képződmény a lösz.** A földön tovaördített homokból építi a szél a buckát, a lebegve szállított porból pedig a lösztakarót. A Gerecsében mind a két képződmény előfordul, sőt — STRÖMPL szerint — a kettő fájcs, mert a lösz „szélárnyék“-ban, a futóhomok pedig a szélnek kitett oldalon halmozódik fel. A Gerecse és általában hazánk löszvidékei akkor képződtek, amikor az éghajlat a mainál jóval szárazabb volt — a pleisztocén korszak elején.

A lösz területünkön az alacsonyabb dobvidéket borítja, helyenként nagy vastagságban. Lösz fedi a vidéket Bajóttól keletre egészen a dorogi kőszikláig, Tokodtól délre Bajnáig, továbbá Lábatlan körül, a héreg-tarjáni medencében, az Alsógalától keletre fekvő rögök közti mélyedésekben, valamint Tata-tóvárostól északra egészen a Dunáig. Szöllős, Baj, Almás, Neszmény, Piszke stb. vidékén igen sok a lösz. A löszterületek felszínének formáit elsősorban a víz alakítja ki. A megnevezett löszfelszíneken főleg vízmosást találunk. A löszterületek pereméről inszekvens völgyek harapóznak vissza és mély lösz-szakadékok keletkeznek, mint ezt pl. Hegyeskő és Gete közt láthatjuk. A szakadékok fala függőleges. A 3—5 m. mély és 2—4 m. széles árkok minden záporosó alkalmával szaporodnak és nagyobbodnak. Ez elég hátrányos a szántóföldekre, mert e termékeny vidék szétdarabolódik és egységesen nem szánható. A szakadékok szélén sok helyen löszkutak képződtek. Löszben a víz vertikálisan könnyebben mozog, mint horizontálisan. Ebben hasonlít a mészkőhöz. A morfológiai formák közül a löszdolinái hasonlóak a mészdolináihoz. Ilyen kisebb löszdolinák láthatók a Gete északnyugati oldalán.

A lösz a növényzet is erősen védi a deflációval szemben. Ahol azonban a növényzet valami oknál fogva lepusztult, ott is a szél azonnal elkezd pusztító munkáját. Ezt a Gerecse lösz-utain tapasztalhatjuk. Ugyanis a kocsikereke elpusztítja a védelmező növényzetet, most már a szél megtámadhatja, — elhordja a lösz porát. Miközben az út fokozatosan bemélyül. Így keletkeznek a lösz-mélyutak. Ezek a Gerecsében típusosak. Nagy a hátrányuk a közlekedés szempontjából, amennyiben bennük két szembejövő szekér nem tudja egymást kikerülni.

4. A Gerecse homokvidékei.

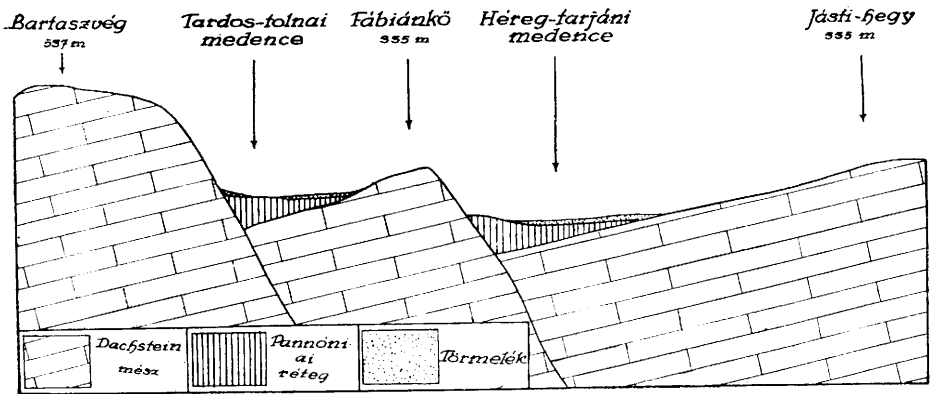
A Gerecse felszínét aránylag kevés helyen borítja homok. Ezek a kisebb előfordulások főleg a Dunamentén, valamint a tatai és vörösvári törésekben lelhetők fel. Ha röviden akarjuk a homoknak elterjedését kijelölni, akkor azt mondhatjuk, hogy az a Gerecse peremrészein helyezkedik el. Származását tekintve

** CHOLNOKY : A földfelszín formáinak ismerete.

kétségtelenül a Dunából jutott mai helyére, mégpedig az ÉNy—DK irányú szél fujta ki a Duna medréből, oly messzire, hogy pl. a vörösvári völgyben Solymárnál is fellelhető. Természetesen a távolsággal osztályozódott is.

A futóhomokra jellemző morfológiai formákat a Gerecsében már nem találjuk meg, azért mert e vidék nagyrésze kulturtájja alakult át. A legegyszerűbb forma a szélbarázda s ez is csak nagyon kevés helyen található meg. Dorogtól délkeletre a vörösvári völgyben lévő homokot kiaknázzák, mivel mint iszapoló anyag a szénbányákban nélkülözhetetlen. Ilyen feltört helyeken a szél jól meg tudja támadni a homokot, s hamar hosszú szélbarázdát készít. Ugyancsak itten a homokbánya meredek falain a szél párhuzamos fodrokat, barázdarájzatokat készít. Részben még ma is mozgásban levő futóhomokot a Henrikhegy, Hegyeskő vonalától északra találhatunk, de a Tata-bánya környékén lévő homokterületek is figyelmet érdemelnek. Azonban típusos futóhomok-formákat itt sem találunk.

5. kép. Sasbércek. Nyugat—Keletirányú keresztmetszet. — *Horste. Profil von West nach Ost.*

5. Medencék.

Mint már az eddigiekben is ismertettük: a három rögsorozat két besüllyedt medencét fog közre, még pedig a tardos-tolnai és ettől keletre a héreg-tarjáni medencét. Mind a kettő aránylag fiatal eredetű, az oligocén előtt süllyedt le. A két medence észak-déli irányban terjedelmesebb, kelet-nyugati irányban keskenyebb és egymáshoz viszonyítva párhuzamos a helyzetük. A tardos-tolnai medence valamivel kisebb, mint a héreg-tarjáni, ezzel szemben az előbbi a tengerszint felett magasabban fekszik.

A medencék lankás térszínűek és fiatalkorú üledékekkel töltődtek ki. A nyugati oldalakon a törés mentén igen meredeken, ferdén rétegezve szálban áll a dachsteinmész.

a.) A *tardos-tolnai medence*. Széles, jól művelhető síkság. Közepes magassága 300 m. a tenger szintje felett. STAFF szerint a tardos-tolnai árok ó-miocén eredetű. A medencét oligocén, de főleg pannoniai rétegek töltik ki. Déli részét Peskő és Halyagos között egy törmelékkúp erősen összeszűkíti. A medencének északra és délre van lefolyása. Az északi lefolyás változatosabb. Ez Hidegkút közelében ered. Északkelet felé halad, valószínűleg szerkezeti vonalat követve, majd Bikol felé menve Sütőn átfolyva a Dunába ömlik.

A medencében két község, a tót Tardos és a sváb Tolna települt.

b.) A *héreg-tarjáni medence*. Helyzete, kialakulása hasonló az előző medencéhez. A kettő közt az a különbség, hogy a héreg-tarjáni medence nagyobb, másrészt pedig a tardos-tolnai medence tengerszint feletti magassága 80 m.-rel nagyobb, mint a héreg-tarjánié. Az előbbi medencét főleg pannoniai rétegek fedik, ezt inkább kavics, törmelékkúp és alluvium, bár Tarjától nyugatra a pannoniai rétegek is látszanak. A medence erősen feltöltődött. Csak egy helyen, délen van lefolyása: a Szentlászlópatak. A rossz lefolyási viszonyok miatt Tarjától északnyugatra egy sekély tó, a Szunyogtó változtatja határait. A tavat néhány aszó táplálja. A medencének néhány öble van, ezeket is harmadkori rétegek töltik ki.

Itt is két falu települt, északon Héreg, délen Tarján.

6.) A hegység több völgyei.

A Gerecse szerkezetét és általában az egész hegység arculatát a törések szabják meg és teszik jellegzetessé. Ebből következik az is, hogy a völgyek keletkezését, de főleg a völgyek irányát ezek a szerkezeti-vonalak jelölik ki, amiket azután az erózió hathatósan módosított. Röviden összefoglalva tehát a Gerecse völgyei *tektonikai eredetűek*, melyekét az erózió módosított. Tisztán eróziós völgy csak a két medencében és a Dunára lejtő dombságokon keletkezett. A hosszabb patakok pl. a Malompatak, Szentlászlópatak stb. a hegység területén szerkezeti vonalban futnak (és itt a rögök közt szurdokosak is), azon kívül pedig eróziós völgyek. A két völgy típus így kombinálódik.

A Gerecse legnagyobb ere a *Szentlászlópatak*. Ez a Nagygercse oldalán ered és átfolyik a héreg-tarjáni medencén. Tarjánál egy hatalmas törés vonalba jut s ez délkelet felé egészen a Dunáig tart. A patak végig a törésvonalban halad és Ércsi alatt ömlik a Dunába. Középső és alsó folyásán fiatal harmadkori területeken halad át, s ezért völgye meglehetősen nyílt. Mellékvölgyek csakis a felső részén torkollanak bele, alsó részén nagyobb mellék-völgye nincs.

Legérdekesebb a völgyek között* a Gerecse nyugati ha-

* BARCZA—THIRRING: A Duna balparti környéke. 12. old.

tárán folyó *Általér*. Ez két ágból ered. Az egyik a Vértesből Környe felől jön, a másik az alsógallai ág. Ez utóbbi a szári-nyereg közelében ered. Bánhida alatt a két patak egyesül, majd a tatai Nagytóba ömlik. A tó lefolyása a Tatai patak, ez a Gerecse legnyugatibb nyulványaihoz simulva, Dunaalmásnál a Dunába ömlik. Ez a patak nemcsak a tó vizét, hanem a tatai melegforrások nagyrésztének a vizét is levezeti.

Dunaalmás és Neszmély felé számos rövid, a lágy pannoniai rétegbe mélyen bevágódott völgy irányul a Duna felé.

Jelentékenyebb a *Bajóti-patak*.** Ez harmadkori dombvidéken halad át. Széles, egykori halastavak gátjaival elrekesztett alluviális völgy kíséri. Nevezetes még a sárisápi *Öregárok*. Ennek egyik ága Uny és Kirva táján ered, másik pedig Gyermely és Szomor vidékén a pannoniai és felső-oligocén rétegekből, illetve a rájuk települt löszből. Régebben a völgy a község felett mesterségesen el volt gátolva, s a patak, valamint a melegforrások vize egy nagyobb tavat, a Slanisso-völgyet hozta létre. Ez ma a gát szétrombolása után csak vizenyős, mocsaras terület. Az *Öregárok* Sárisáptól északnyugatra halad, majd Ebszőny táján könnyökszerűen megfordul és Tát táján a Dunába ömlik. A patakot egész hosszában széles feltöltött völgy kíséri.

* * *

Ezekben vázolhattam a Gerecse-hegység morfológiáját, s most, hogy befejeztem a tanulmányozást, némi csalódást érzek. A kőzetek sok, különféle volta miatt, munkám kezdetén az volt a benyomásom, hogy a morfológiai formák igen változatos kifejlődésével fogok találkozni. De tévedtem! A mészkő, a dolomit, a homok morfológiája egyáltalán nem mondható típusosnak, legfeljebb a lösznél találunk típusos formákat. Természetesen mindez okozati összefüggések alapján teljesen indokolt.

Adatok a Velencei-tó fizikai földrajzához.

Irta: Szabó Károly.

A Velencei-tó Fejér megyében, a Velencei hegység déli lábánál terül el. A megye legnagyobb tava, országos viszonylatban pedig a harmadik a Balaton és a Fertő után.

A Velencei tó területe 25.922 km², melyből saját méréseim szerint 9.920 km² nádassal fedett. Méréseimet a Térképészeti Intézet 1929-ben kiadott 1:25000-es méretű térkép alapján végeztem. Méréseim végzésére az Amsler féle planimétert hasz-

** Dr. STRÖMPL GÁBOR professzor úr szóbeli közlése.

náltam. Eredményül mindig a háromszori mérés középarányosát vettem.

A tó területe 5 község között oszlik meg és pedig: Pákozd, Sukoró, Velence, Gárdony és Dinnyés között. Az egyes községre eső részt a tóból, a nádasból, a parthosszából valamint a nádas területének %-os eloszlását a következő táblázat mutatja:

A község neve	A községhez tartozó			
	tó terület	nádas terület	part hossza	hány %-a nádas
Pákozd	11.800 km ²	4.894 km ²	9.45 km	41'45
Sukoró	4.416 "	1.460 "	4.20 "	33'—
Velence	4.851 "	1.891 "	6.60 "	39'60
Gárdony	4.362 "	1.253 "	3.75 "	28'73
Dinnyés	0.485 "	0.422 "	2.50 "	87'—

Láthatjuk tehát, hogy a tó területéből 9.920 km², azaz 38'27 %-a a náddal fedett. A sík víz területe pedig 16.002 km², vagyis 61'73 %. A tó parthossza 26'50 km. A tó területének tehát több, mint egyharmada nádas és a nád legnagyobb mértékben a pákozdi vizeket lepi el.

A tó partjának fejlettsége is jellemző. Valamely tó partfejlettsége alatt azt a számot értjük, amely kifejezi, hogy az illető tó partvonala hányszor nagyobb annak a körnek a kerületénél, amelynek területe a kérdéses tó területével megegyezik. A Velencei-tó partfejlettsége 1'47, míg a Balatoné 2'27. Ezek szerint tehát a Velencei-tó partja kevésbé fejlett, mint a Balaton partja.

A tó hosszanti tengelye 10.540 km, a tó szélessége változó. Legnagyobb Pákozd és Dinnyés között 3'3 km, legkisebb Agárdnál 2'070 km.

A tó kiterjedése idők folyamán nagy változásokon ment keresztül. Legnagyobb volt a pleisztocén korban, amikor a mainál jóval magasabb vízállása volt. A pleisztocénkori partot a tó körül mindenütt megtalálhatjuk. Legszenbetűnőbb ez a tó déli részén, hol a mai partjával párhuzamosan, mintegy 350—400 m távolságban kb. a 110-es szintvonal mentén helyenként 6—8 m magas, a víz által homorúvá alakított lejtő fut végig. Ugyanis a part mentén futó országút egyik bevágásánál, a Kis Velencei vasútállomástól DK-re a pleisztocén korú lösz alatt és a pontuszi homokréteg felett, egy 15—20 m hosszú és 20 cm széles kavicsturzást találtam, melyből pleisztocén korú szárazföldi- és vízcicsigák, kagylók kerültek elő. A faunák korának megállapításánál dr. LASZLÓ GÁBOR főgeológus úr, volt szives segítségemre lenni.

A Velencei-tó északi oldalán is számtalan helyen felismerhető a pleisztocén korú part. Ezek a régi partok, terraszok,

a dombok oldalán egyenlő távolságban futnak végig és szépen követhetők. Magasságuk a tó déli felén levő pleisztocénkorú parttal megegyezik. Így többek között a pleisztocénkori part felismerhető a Bogár-halomnak a tó és a Lápos-völgy felé eső oldalán. Magas vízállás idején a tó valószínűleg összeköttetésben volt a Sárréttel és a Zámolyi-medencével. Hogy meddig volt a tónak ilyen magas vízállása és ilyen nagy kiterjedése, azt még eddig nem sikerült megállapítanom.

A legrégebb okiratos feljegyzést a tó terjedelmére az 1792-ik évről találtam a székesfehérvári káptalan levéltárában.¹ Ez egy lecsapolási terv, melyben a tó területe régebben 5600 hold és 987 négyszögöl volt. Mária Terézia idején már csak 4998 hold és 1005 négyszögöl, mert a tó a párolgás miatt 601 holddal és 582 négyszögöllel kisebbedett. Ekkor vetődik fel először a Velencei-tó lecsapolásának gondolata is. Másfél százados küzdelem után a tavat azonban mégsem csapolták le, hanem csak a dinnyési bukógáttal és a dinnyés-kajtori csatornával szabályozhatóvá tették.

Azóta a forrásmunkák nem említenek lényeges változást. Csupán a helyszínen szerzett értesülések alapján sikerült megállapítanom, hogy a tó 1866-ban teljesen kiszáradt. Az 1865-ik évben kezdett apadni, de már 1870-ben újra kitöltötte a medrét. Nagy változás ekkor nem történt, csupán a széla kiszáradt iszap és homok egy részét egyik helyről a másikra elhordta, vagy pedig ott, ahol a nádas nem állta útját, kifujta a tó medréből és a déli fluviális területen több kisebb-nagyobb homokbuckát épített.

A tó egyes helyeire vonatkozó mélységmérési adatokra a földrajzi irodalomban több helyen akadtam, de az egész medencére vonatkozó adatokat sehol nem találtam.

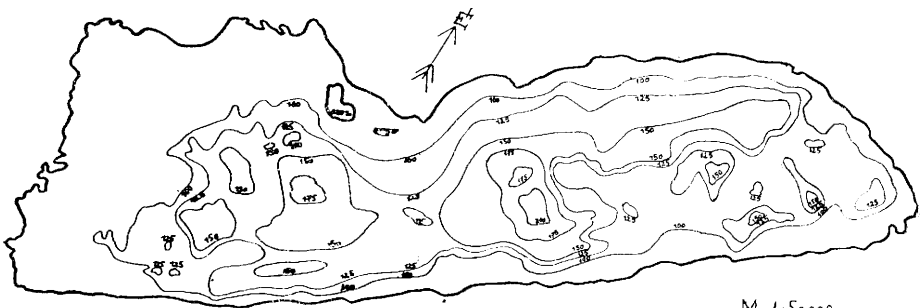
A legrégebb adatokra a Chiapó Beniaminus 1792-ik évi „Observationes Hydraulica de Lacu Welentzensi” c. munkájában akadtam. Az itt közölt hosszmeteszlet szerint a tó mélysége Velencénél 5' 0" 6''' (1.59). Sukoró alatt 3' 9" 0''' (1' 19 m) és Pákozdnál 2' 10" 0''' (0.90 m). Ezek szerint a tó Velencénél volt a legmélyebb és Sukorónál pedig a legsekélyebb. Ma pedig Velencénél 1.70 m, Sukoró alatt 2 m. és Pákozdnál pedig 1' 70 m mély a tó. Hogy a víznek a mai mélysége az említett helyeken nagyobb, mint másfél századdal ezelőtt, annak okát semmi esetre se gondolhatjuk a tó akkori alacsonyabb vízállásában, mert ebben az esetben mindegyik mélységnek egyenlő arányban kellett volna csökkennie. A mélységi adatok eltérésének közvetett oka a tó 1866-i kiszáradása. Ugyanis a tó területén az uralkodó szél É—ÉK.-i. A kiszáradt mederben a defláció erősen éreztette hatását, különösen a nádmentes helyekről kifujta a kiszáradt iszapot és vagy a parton buckát épített belő-

¹ Fasc. U. Occoenam 3028.

le, vagy pedig a nádasok feltartóztatták úljában és a nádasok északi oldalán felhalmozódott. Ezt szépen láthatjuk az izobátok futásában is. Ekkor épített a szél a meder közepén, a nádasok vonala mentén egy Velencétől Gárdonyig húzódó hátat. A tóba egy másik hát is van, Agárd és Meszeshegy irányában. Ennek keletkezésében inkább tektonikus, mint deflációs erő közreműködését sejtethetjük.

Ezek alapján a Velencei tó medrét három medencére oszthatjuk és pedig a kis-velencei medencére, a gárdony-velencei medencére és a pákozdi-agárdi medencére. Ezek között legmélyebb a hosszú, elnyúlt gárdony-velencei medence (1.50—2 m), legsekélyebb pedig a helyenként iszappal behordott és náddal benőtt kis-velencei medence. (1'25—1'50 m.)

A tó mélységére vonatkozó mérésekre több helyen is akadtam a földrajzi irodalomban. Az adatok azonban annyira eltérők voltak, hogy a tó mélységéről biztos képet nem alkothattam magamnak.

M. 1:50.000
 Tisobátok cm-ban.

A Velencei-tó mélységarányai. — Die Tiefenverhältnisse des Velenceer-Sees.

A méréseimet 1932-ik évi augusztus hó első felében végeztem. Ezt azért tartom fontosnak megjegyezni, mert a tó vízének ingadozása elég nagy (kb. 0'50 m) és így a tó évszakonként más és más izobát térképet adna. Azonban, ha ismerjük a tó felületének ingadozását, könnyen kiszámíthatjuk minden évszakban a megfelelő izobát térképet.

Az izobát térképet mintegy 650 mérés alapján készítettem. A mérést cm-ekre beosztott mérő léccel végeztem, melynek alsó végére egy 15 cm átmérőjű bádogkorongot erősítettem, hogy az iszapba ne merüljön bele. A mélységmérési adatokat a már említett térképről jegyeztem fel.

Méréseim a nádasok kivételével a síkvízterületen történtek és ezek után állapítottam meg az izobát vonalakat. Ez tehát nem zárja ki, hogy az izobát vonalakon belül a nádasok belsejében kisebb mélységet nem találhatunk.

A nádasok belsejében a víz mélysége nagyon különböző.

és így átlagos értéket nem is tudok adni. Csupán azt jegyezhetem meg, hogy a sukorói partok mentén mélyebb a víz a nádasban, mint a tó déli részében, aminek oka az, hogy az 1866-iki kiszáradáskor a szél az itt levő nádaszt feltöltötte.

Ugyancsak mélyebb a víz a ritka, mint a sűrű nádasban. Például mértem a tó keleti és északi részében a ritka, pusztuló nádasban egy m-nél mélyebb vizet is, de a nyugati részében, ahol a Császár patak erős feltöltő hatása érvényesül, a híg iszap felett az összenőtt nádgyökerek járható lápot hoznak létre. Számos helyen ezekre a lápokra a halászok kunyhókat építenek.

A lápok vastagsága 0·80—1·20 m között váltakozik. Ezeket vastag nádgyökerek kötik a tó fenekéhez. Néha megtörténik, hogy nagy viharok alkalmával ezek a vastag tartó gyökerek elszakadnak és a felszabadult lápdarab a szél irányának megfelelően elvándorol. Például néhány évtizeddel ezelőtt a gárdonyi parton a falu alatt nem volt nádas. Egy vihar alkalmával ilyen felszakadt lápot hajtott ki a szél a partra, amely ott megtelepedett, fejlődésnek indult és ma már a part mentén mintegy 200 m hosszú szépen fejlett nádasst találhatunk.

A tó egyes helyein a nád kipusztulását tapasztalhatjuk, különösen a sukorói és velencei vizeken. Itt több helyen méréseim alkalmával nádgyökereket találtam, az 1—1·50 m-es víz alatt, pl. a Gyökeres tanyán. A nádas pusztulásának közvetett okát a tó 1866-i kiszáradásában sejtethetjük. Ugyanis innen a szél ez alkalommal elhordta a kiszáradt iszapot és a víz mélysége annyira megnövekedett, hogy ez a nád életfeltételeinek nem felelt meg.

A víz színe nagyon változó és nagyban függ állatszó képességétől, mélységétől valamint a fenék talajától. A víz színe szürkészöld, sok benne az organikus anyag. A víz színét teljes biztonsággal csak spektroszkópiai úton tudnánk megállapítani.

A víz színével szoros összefüggésben van átlászó képessége. Ennek mérésére egy 20 cm átmérőjű fehér korongot használtam, melyet három helyen felfüggesztve süllyesztettem a vízbe. A mérést nem a tartó zsinórral, hanem egy cm beosztású mérőléccel végeztem, hogy a kötél vízbe mártva, összehúzódva téves adatokat ne eredményezzen. A víz átlászó képessége átlag 25—30 cm, mely csökken a víz zavarodásával. Azonban náddal körülvevett csendes helyeken még 80 cm mélységben is látható volt a fehér korong. Méréseim nagyon különböző értéket eredményeztek, mert a víz nagyon sekély ahhoz, hogy átlászó képességéről biztos adatokat kapjunk.

Görögország éghajlatváltozásának kérdése.*

Irta: dr. Réthly Antal.

Két-három egymást követő esős, hűvös nyár, vagy néhány csoportosan-
jelenlkező enyhe vagy szigorú tél időjárása folyamán nemcsak a nagyközön-
ség, hanem még a természettudományilag bizonyos tekintetben iskolázottak
körüben is elterjed az a hit, hogy valamilyen egyirányú éghajlatváltozásnak
vagyunk a küszöbén. Akik azonban ismerik az időjárási megfigyelések hosz-
szú sorozatait és módjukban van, hogy azoknak egy-egy fontosabb időjárási
elemét pár évtizedre visszamenőleg megvizsgálják, azok nem beszélnek az
éghajlatnak egyirányú változásáról, hanem legfeljebb rámutatnak arra, hogy
igenis vannak meleg és hűvös, száraz és esős stb. évszakok, sőt évjáratok,
amelyek bizonyos — de még sem teljesen pontos és szabályszerű — tör-
vényszerűséggel követik egymást. BRÜCKNER mutatta ki legszebben a régi
történeti megfigyelések, valamint újabkori észlelések alapján, hogy egy nagy
időjárási periódus tartama mintegy 35 év. — El is nevezték ezt a ciklust a
BRÜCKNER-féle periódusnak. Hazánkra RÓNA és HEGYFOKY mutattak ki
az esős évekre ilyen időszakosságot, míg én reámutattam arra, hogy a Ba-
laton nagy vízállásai és az azokat okozó nagy csapadékok között szoros
összefüggés van és 35 éves periódusúak az áradások is, mert 1879—80 után
1915 volt a legesősebb és épen 35 év telt el a két legmagasabb Balaton víz-
állás között, ami teljesen megfelel a már említett ciklus tartamának. Érde-
kes, hogy 1—2 évnvi eltéréssel ez a ciklus is egybeesett a napfoltminimu-
mok évével.

Egyik tanulmányában KALMÁR GUSZTÁV a délamerikai öntözőkul-
turával foglalkozik és ennek kapcsán rámutat arra, hogy az éghajlat a csap-
adékok tekintve a történeti idők folyamán a Földközi-tenger keleti részében
nem változott. A kérdés közérdekű lévén, szükségesnek tartom egy a közel-
multban megjelent és ezzel a kérdéssel igen részletesen foglalkozó tanulmány
részletesebb ismertetését és tárgyalását annál is inkább, mert hiszen voltak
előkelő kutatók, akik hamis következtetések alapján az éghajlat szárazabbá
válását mutatták ki.

A mediterrán klímáövbén Görögország a klímaváltozás kutatási lehe-
tőségének klasszikus hazája. Ott régi művekből sok olyan adatot lehetett fel-
szinre hozni, amelyek a klímaváltozás kérdésének eldöntésénél felette hasz-
nosak. Legújabbán MARIOLOPOULOS athéni meteorologus vette a kérdést
kritikai vizsgálat alá és egyúttal a régebbi, irodalmi állásfoglalásokat is kel-
lőképen megvilágította. Nehéz feladat volt, mert igen tekintélyes kutatók —
EGINITIS, FISCHER Th., GILBERT, HILDEBRANDSSON, PARTSCH, PHILIP-
PSON, WARD stb. — foglalkoztak már e kérdéssel. MARIOLOPOULOS arra,
az eredményre jut, hogy számottevő klímaváltozás a Földközi-tenger ezen
részében — valószínűleg másutt sem —, amint azt Palasztina közel évezre-
des csapadékmegfigyelései mutatják, nem történt.

WARD a klímáingadozást az ingalengéshez hasonlítja: „az inga leng:
jobbra is, balra is és lengése olyan nagy jobbra, mint balra” és tényleg így

* A kir. m. Természettudományi Társulat Növényteni Szakosztálya 1929. évi február 14.-
319. ülésén történt előadás.

is van, amint azt a közel kétezer évre tehető és kritikailag helytálló európai hőmérsékleti és csapadékmegfigyelések igazolják. Persze nem műszerekkel nyert megfigyelésekről van szó, de közvetett bizonyítékok vannak az ilyen lengésekről és ha néha igen erős is a kilengés, végeredményben az ellenkező oldalon is hasonló magyságot ér el.

ARAGO Palesztinára, KEELING Egyiptomra, MATHUISIEULX Tripolisra, GREGORY Kirenaika (a mai Barka) vidékére mutatták ki, hogy a történelmi idők folyamán (mintegy 2000 év alatt) klímaváltozásról nem lehet szó. Görögországra pedig EGINITIS kétségtelenül bebizonyította, hogy Kr. e. 400 évtől kezdve napjainkig a hőmérséklet nem mutat fel semmiféle egyirányú eltolódást. Természetes, hogy ezek a megállapítások a növényi élet bizonyos vezérképviselőinek mindenkori jelenvoltára támaszkodnak és nem egy klímajellemző egyedre mutatták ki a szerzők, hogy azok 2, sőt 3 ezer év előtt is honosak voltak az általuk megvizsgált vidéken. A növényzet klímajellemző tulajdonságát ép itt nem kell külön fejtegetni.

Az archeologusok a természetkutatóknak igen sok bizonyító adatot szolgáltatottak már e téren, amint arra újabban v. FICKER is rámutat STEIN AURÉL-nak Belső-Ázsia kiszáradásának kérdéséről tartott előadása ismertetésénél. Sir STEIN kimutatta, hogy az éghajlat a történelmi idők folyamán Belső-Ázsiában sem változott.

Hogy a Földközi-tenger keleti vidékének éghajlata állandó és a történelmi idők folyamán nem változott, azt HANN, ANGOT és de MARTONNE is hirdetik. És mégis nagy irodalmi harc keletkezett a kérdés körül, mert voltak írók, akik a klímaingadozást egyirányú klímaváltozásnak minősítették. FALLMERAYER volt az elsők közt, aki azt állította, hogy Görögország éghajlata melegebb és szárazabb lett és ennek következtében termékenységből veszített. Ezt FRAAS is magáévá tette azzal az érveléssel, hogy „Görögországban az erdőirtás következtében a hőmérséklet emelkedett és a csapadék annyira kevesbedett, hogy az ország sivatagszerűvé és majdnem lakhatatlanná vált.” HUNTINGTON hasonló következtetésre jutva forróbbnak és szárazabbnak véli a mai Görögország éghajlatát, mint az a történelmi idők folyamán volt.

Ennek a melegedési és szárazodási felfogásnak ellenmondanak a már felsorolt szerzők, valamint PARTSCH és NEUMANN is. HEDREICH kimutatta, hogy a régi Attika és a mai Görögország növényvilága megegyeznek és így éghajlata sem változott. NEUMANN és PARTSCH az ókori és a jelenlegi életmód összehasonlítása után jutottak erre a következtetésre és még az aratás és a szüret időpontjai sem tolódtak el, ami pedig klímaváltozásnak okvetlen következménye volna. PHILIPPSON szerint a fedetlen ókori görög színházak is csak azt mutatják, hogy régebben sem lehetett az országnak esősebb éghajlata.

Miután a klímaváltozás mint befejezett tény ma már sok munkába bevonult, MARIOLOPOULOS szükségesnek tartotta ezt a kérdést újból lépésről-lépésre megvizsgálni és a régi görög írók műveiből sok új, eddig ismeretlen bizonyító anyagot hozott felszínre.

Elsősorban a fairtással, illetve Görögország erdőtelenítésének kérdésével foglalkozott annál is inkább, mert a közhitben ma Görögország mint erdőtelen, növényzet nélküli kopár vidék szerepel. A teljes kopárság feltétele-

zése minden igazságot nélkülöz, mert 1900-ban Görögország felületének 20—25%-át erdők borították. (Thesszália és a szigetek erdőségeit nem számítva)! Franciaországnak ugyanebben az évben 18, Olaszországnak 14%-át borították erdők. Tehát erdő van, igaz ugyan, hogy főképen az ország nyugati részein, míg Attikában és Beotiában igen kevés van. Attikában azonban Kr. e. 400 évvel sem voltak erdők, akkor sem volt erdősebb ez a terület, mint napjainkban, vagy mondjuk, ép olyan kopár volt. Ezt igazolják PLATON írásai is. Kétségtelen, hogy a barbár betörések, de főképen a száraz éghajlattal járó erdőtüzek mindenütt, de különösen itten hozzájárulhattak az erdők gyér állományának csökkentéséhez, de nagyon kétséges az, hogy ez klímaváltozást hozzon létre. Ez olyan kérdés, amelyet erősen vitatnak, HANN sem fogadja el helyesnek ezt a feltevést és a legújabb angol és amerikai példák, illetve tanulmányok is igazolják HANN régi állásfoglalásának helyességét. ANGOT is azt állítja, hogy az erdőkkel az ember az éghajlatot számottevő módon nem módosíthatja.

MOORE az U. S. A. congresszusa elé terjesztett nagy jelentésében határozottan állítja, hogy az erdőknek nincsen kimutatható, vagy számottevő befolyása az esőkre, sőt még SCHUBERT is arra mutat rá, hogy a hőmérséklet az erdőben is csak pár tized fokkal alacsonyabb, mint a környezetének nyílt területein. Ha igaz volna az, hogy az erdőirtás lényeges klímaváltozással jár, akkor egész Európára állana ez a tétel, mert hiszen az erdő rovására mindenütt tért hódított a mezőgazdasági kultúra. A mai idők nagyobb fokú erdőkulturája mellett, kisebb erdőterületek is nagyobb hozadékot biztosítanak, míg az emberiség elszaporodása elkerülhetetlenül szükségessé tette a mezőgazdaságilag kulturált területek térfoglalását, sajnos, ha kell, az erdők rovására is.

A klímaváltozás hirdetői azt állítják, hogy Görögország talaja szegény és ép az erdőirtások következtében lett ilyenné, amit azonban már HOMÉROS-szal cáfol meg a szerző, mert ő is az országnak sziklás és köves talajáról írt. HERODOTOSZ szerint „Görögország mindig a szegénység hazája volt.” PLATON is olyannak festi le a régi Attikát, mint amilyenek ma is ismerjük és ez is arra mutat, hogy Görögország éghajlata nem a történelmi idők folyamán változott meg és ahhoz a megváltozáshoz nem az erdők pusztulása járult hozzá.

A víz keleti Görögországban mindig ritka dolog volt és ezért megbecsülhetetlen értékkel bírt, mondja PERROT. Ez magyarázza meg a források nimfáinak kultuszát. A szobrászat tökéletes formákat adott nekik és egyúttal megszerezték azoknak a népszerűséget és az általános megbecsülést. A források iránti nagy tiszteletet Kiszáziában még fokozottabb mértékben megtaláljuk. A nagy MOHAMMED értette azt, miképpen kell a források fennmaradását biztosítani azáltal, hogy a forrás, folyó vagy csörgedező víz használatát vallási szertartásoknál előírta. Egy bővebb vizű forrás tulajdonjoga körül Görögországban is mindig vitalkozások folytak, majd nyílt veszekedések váltak ezekből és végül szerződést kellett kötni a források vízének használatára. Ezt a szerződést a tribunális védnöksége alá helyezték, amely végül is a víz használatát a partmenti birtokosság részére szabályozta. Így láttam ezt Belső-Anatolia keleti részeiben ma is fennálló öntöző műveknél, mert bizony *Ersindjában* ugyancsak szabályozták a víz használatát, még akkor

is, ha magánterületen fakadt és onnan folyt. Mindenki részére meg volt állapítva a vízvétel órája — nappali és éjjeli óra — és súlyosan megbüntették azokat, akik a vizet lopták, szóval víztolvajok már akkoriban is voltak és vannak ma is a vízműveknél. Az ókoriak azt állították, hogy a tízek tanácsa Athénből Rómába jelentette SOLON-nak a víz használatára vonatkozó törvényeit. „Hála ezen szabályzat pontos és körülírt voltának, Attika száraz területei mezőkké és termékenyekké változtak.”

MARIOLOPOULOS munkája végén a közvetett meteorologiai bizonyítékokat sorolja fel. EGINITIS szerint a datolyapálma fejlődési jelenségei tisztán mutatják, hogy ezen vidéknek középhőmérséklete az ókor óta egy fokkal sem változott. A termést hozó datolyapálmának 17° évi középhőmérsékletre van szüksége. Ahol az évi közép 17—18° között van, a datolya már gyümölcsöt hoz, ahol pedig a 18°-ot meghaladja, ottan már a gyümölcs be is érik. Kr. e. a IV. században a datolyapálma Athénben gyümölcsöt hozott ugyan, de be nem érett, ami arra mutat, hogy abban az időben a hőmérséklet évi közepe 17—18° között lehetett. A mai megfigyelések szerint Athénnek valóban 17° az évi középhőmérséklete és a datolya tényleg nem érik be ma sem.

Görögország uralkodó szelei HESIODUS óta állandóak maradtak, ezt FRAAS is elfogadja, mert a régi írók megfigyelései, egybevetve a maiakkal, fedik egymást. Hogy volna lehetséges akkor klímaváltozás? A levegő nedvessége sem változott meg, mert hiszen a régi írók is Görögország mesés szépségű és tisztaságú, kék, derült egéről emlékeznek meg.

Ha meg a csapadékot is nézzük, úgy bizony már az ókor is száraznak ismerte Görögországot, mit a JUPITER PLUVIUS nagyfokú tisztelete is bizonyít. Sok helven szobrot állítottak neki és még Athénben is az Acropolison látni amint a FÖLD kéri JUPITER-t, hogy csináljon esőt. Sőt MARCUS ANTONIUS közli az athéniak egyik imáját, amelyben ZEUS-t kéri, hogy mezőiknek és síkságaiknak juttasson esőt.

Mindezen közvetlen és közvetett bizonyítékok alapján kétségtelennek kell vennünk azt, hogy a Földközi tenger keleti része és különösen maga Görögország a történeti idők folyamán nem vált sem szárazabbá, sem melegebbé. Ennek megállapításában éppen EGINITIS szellemes datolyapálma bizonyítékának van nagy súlya. Hiszen a növényzet és az éghajlat között igen szoros a kapcsolat. Bármilyen kicsiny klímaváltozás a növényvilág életfázisaiban is változást hoz létre. Így pl. HESIODUS (Kr. e. 8—9 sz.) az ország földművelésügyét tárgyaló munkájában megírja, hogy a gabona vetési ideje Beotiában egybeesett a Plejádok és a Corona Boreális hajnali lenyugvási idejével, ami október 20 és november 25-e között volt, míg az aratás időpontja a Plejádok keltével esett egybe, ami kb. május 15-e körül van. Ez a két időpont egymástól átlagosan mintegy 7 hónapnyi távolságban van. Napjainkban STEPHANOS szerint a vetés időpontja ugyancsak október, így Beotiában átlagban október 10-e körül van. Az aratás májusban kezdődik és így a búza beéréséhez szükséges idő ma is 7 hónap. Ezen bizonyítékok alapján MARIOLOPOULOS jogosan eldöntöttnek veszi Görögország sokat vitatott klímaváltozásának kérdését. Ezen érdekes tanulmány módszertanilag is nagyon szép és különösen azért van jelentősége, mert vannak országok, ahol ennél sokkal fontosabb és nagy horderejű gyakorlati éghajlati kérdéseket kevesebb körültekintéssel intéznek el.

Nem érdektelen annak a kimutatása sem, hogy nem történeti időken a görög szigetvilág és valószínűleg a medencének keleti része is csapadékban gazdagabb lehetett — az ember korszaka előtt vagy annak hajnalán —, aminek érdekes bizonyítékát adja ANDERSON a *Rhododendron ponticum*-nak Skyros szigetén fosszilis állapotban való megtalálásában. Ez a lelet arra vall, hogy a negyedkorban itt mintegy évi 1000 mm-es csapadéknak kellett lennie, mert ma ez a növény nagyjában ezt az évi csapadékmennyiséget igényli. DEGEN prof. szerint „a *Rhododendron ponticum*-ot megtalálták már recens állapotban Konstantinápolyban, keleti Bulgáriában és Gibraltárban.“ Ha a mai csapadékmegfigyeléseket szemügybe vesszük, úgy azt látjuk, hogy mindezekben a vidékeken a csapadék évi összege a 800—900 mm között van, amiből az is következik, hogy egyes években az 1000 mm-t is jóval meghaladja. Míg a mai Görögország szőben forgó vidékén a csapadék mennyisége évi 300—400 mm körül van. Emberitörténeti időkben itten nem történt az éghajlatban változás, míg földtörténeti időkben, mint arra KÖPPEN, WEGENER, ECKHARDT stb. munkáikban reá mutatnak, tudjuk, történeti változás, hiszen az eljegesedés korszakaiban messze délre nyultak le a jégárok. A mai időkre KÖPPEN és WEGENER teljesen elfogadták BERG L. megállapításait a történelmi idők klímaváltozásairól, melyek között a legfontosabbak: a) a jégkorszak elmúltá óta nincsen szakadatlan kiszáradási folyamat, a jelenlegi korszakot egy még szárazabb és melegebb éghajlatú korszak előzte meg. b) Történelmi idők folyamán sohasem állott be olyan irányú klímaváltozás, amelynek következtében a hőmérséklet évi közepe megnagyobbodott és a csapadékok megkisebbedtek volna. Az éghajlat vagy állandó marad (eltekintve annak legfeljebb néhány évtizedre rugó ingadozásától), vagy még inkább bizonyos nedvessé válási hajlam mutatható ki.

Irodalom:

1. Mariolopoulos E. G., Stabilité du climat depuis le temps historiques. Athén—Paris, 1925. 66 old. — 2. Kalmár G., Az öntöző kultúra elterjedése Déle Európában. Földrajzi Közlemények. LVI. 1928, 139—146. Budapest 1928. — 3. Róna Zsigmond, Éghajlat. Magyarország éghajlata. Kiadta a Kir. m. Természettudományi Társulat. Budapest 1909. — 4. Réthly A., Csapadékadatok és a Balatoni nagy vízállás. Vízügyi Közlemények, Budapest, 1916. — 5. H. v. Ficker, Zur Austrocknung Innerasiens. Meteorologische Zeitschrift. 1925. LX. 481—482. — 6. Degen A. dr. egyetemi tanár. főigazgató úr szíves szóbeli közlése. — 7. W. Köppen und A. Wegener, Die Klimate der Vorzeit. Berlin 1924. (253 old.) — 8. Dr. H. Leiter, Die Frage der Klimaänderung während geschichtlicher Zeit in Nordafrika. (Abhandlungen der k. k. Geographischen Gesellschaft VIII, 1909). Wien 1909. (143 old.)

A települések városi jellege.

Irta: dr. Hézsér Aurél.

Többször szóba került szaküléseinken, irodalmunkban a város, mint földrajzi fogalom. Legyen szabad ehhez a kérdéshez e helyen is röviden hozzászólni.

Kétségtelen, hogy a falu és a város földrajzi szempontból való fogalmi elhatárolása nem könnyű feladat. Sok esetben nehéz megállapítani, hogy hol végződik a falu és hol kezdődik a város. CHOLNOKY meghatározása szerint: „A falu népe tisztán a falu határán belül termelt termékekből él. A város népe ellenben főleg külső területek terményfeleslegét vásárolja meg munkájának ellenértéke fejében.” Ezzel kapcsolatban megjegyzi azonban, hogy „még mindig lehet vitatkozni azon, hogy mi a város és mi a falu, mert a legújabb időben nemcsak egyes települések, hanem egész országrészek öltöttek városi jelleget”.¹ Gr. TELEKI PÁL szerint is „a város egyike azon fogalmaknak, melyről közismertségük folytán úgy érezzük, hogy teljesen világosak előttünk, de amelyeket definiálni rendkívül nehéz.” — Szerinte a város „minden korban a földnek minden részén, minden államban viszonylagos fogalom.”²

Az egyoldalú mezőgazdasági termelés — bár a legtöbb falura általában jellemző — nem feltétlen kritériuma a mai falu fogalmának. Vannak bányász falvak, városossá még nem alakult ipartelepek, melyeknek lakosságuk nem a saját határából él mezzei magát s a nyugati országokban, különösen pedig az Egyesült Államokban sok falu lakossága egészen egyoldalú termelésre rendezkedett be, ezért a saját mezőgazdasági termeléséből nem tudja magát teljesen ellátni. Viszont a mi alföldi városaink és az orosz városok sem mondhatók falvaknak, holott jó részben teljes a mezőgazdasági autarkiajuk. — Az úgynevezett városias jelleg (kövezett utak, villanyvilágítás, vízvezeték, emeletes házak stb.) szintén nem lehet általános érvényű megkülönböztető sajátosság, mert a nyugati országok falvai sok helyen egészen városias külsejűek.

A kérdés tisztázását megnehezíti a „város” elnevezés használata is. A régi és a mai város fogalma nem azonos. Régen sok kisebb települést városnak (oppidum) neveztek, ha az valamilyen kiváltsághoz jutott (a vásárlás, vámszedési, árúmegállító jog stb.). A kiváltságok megszűntével vagy a változott gazdasági és politikai viszonyok következtében közülök sok ismét falu-sorba esett vissza. A régi „mezőváros” elnevezést az újabb közigazgatási terminológia nem ismeri. Ezek nagy része ma már csak „nagyközség” számba megy, holott jellegük közben mitsem változott. Ugyancsak egészen önkényes elhatárolás a városok sorába emelhet egy-egy népesebb községet, így pl. a Budapest szomszédságában fekvő Erzsébetfalva máról holnapra lett Pesterzsébet rendezett tanácsú várossá, anélkül, hogy bármilyen földrajzi átalakuláson ment volna keresztül.

A kérdést némileg egyszerűsíthetjük azáltal, hogy ha mindenféle vonatkozástól eltekintve tisztán geográfiai szempontból igyekszünk meghatározni a város fogalmát. Mikor CHOLNOKY fent idézett cikkében azt mond-

¹ CHOLNOKY J.: A földrajzi fogalmak szigorítása. Etnóki megnyitó. F. Közl. 1932 IV-V. 43.

² TELEKI P.: A város. (Különnyomat a Közgazdasági Enciklopédiából.) Bpest. Athenaeum.

ja, hogy „falu és város között éles határt vonni nem lehet, mert vannak átmeneti formák,” — tulajdonképen el is döntötte a kérdést, mert sem a falut, sem a város fogalmát nem tudjuk egészen szabatosan, általános érvényességgel meghatározni. Minden település ugyanis egységes fejlődési folyamatba illeszkedik be, melynek a falu alacsonyabb, a város magasabb fokát képviseli. Egyik fokozatosan átmegey a másikba, minden nagyobb különbség nélkül s minél távolabb esnek egymástól a fejlődés lépcsőfokán, annál nagyobb lesz köztük a különbség. A legtöbb nagy város egyszerű falusi kezdetből indult ki. New York a XVII. sz. elején még csak egyszerű kis hollandus halászfalu volt; a mai Buda nagy része is egykori jelentéktelen falvakból alakult ki, a pesti Belváros ősi települése téglavetők kunyhóiból állott stb. — Kivételnek csak azok a városok tekinthetők, amelyek mint mesterséges alapítások eredetileg is városnak készültek, így pl. Madrid, Szt. Pétervár, Washington, Canberra stb. Egyik városnál ez a fejlődési folyamat lassabban megy végbe, a másiknál szinte átmenet nélküli gyorsasággal. Az új világrések benépesítése és az indusztriálizmus kifejlődése következtében jelentéktelen települések máról holnapra fejlődtek nagy városokká. De csak azok a települések juthatnak el a városias fejlődés alacsonyabb vagy magasabb fokára, amelyeknek bizonyos helyi előnyei vannak más településekkel szemben, ilyenek a kedvező földrajzi helyzet, iparosodási lehetőségek (energia források közelsége), különleges politikai, gazdasági vagy kulturális körülmények. De ezek a szempontok csak fejlettebb társadalmakban érvényesülhetnek. Így az ókor nagy népsűrűségű és fejlett kultúrájú öntözött vidékein (Egyiptom, Babilónia, Kína stb.), a Földközi tenger partvidékének védett öbleiben és termékeny kis medencéiben, a politikailag széttagolt középkori Német- és Olaszország hűbérúri székhelyein, az egykori karavánutak árulerakó és kicserélő helyein, az iparúzó nyugati államokban sokkal nagyobb számmal keletkeztek városok, mint az alacsonyabb kultúrájú, ritkább népességgel bíró földművelő országokban.

Tehát végeredményben a települések fejlődését, illetve a városiasodást előmozdító tényezők sokfélék lehetnek, mint Teleki is mondja: „A város keletkezési folyamat minden egyes városban egyéni.” *A várossá fejlődő települések közös jellemző sajátossága, hogy mindenik bizonyos kisebb nagyobb jelentőségű központtá válik a környező vidékre nézve.* Ide futnak össze a környékbeli utak, itt hozzák piacra a környéken lakók terményeiket, itt gyűjtik össze raktárakban az áruelosztó helyeken a környékről és más vidékről származó árukat, itt dolgozzák fel a környék ipari nyersanyagait, különleges gazdasági központiszervek (szövetkezetek, bankok) létesülnek, itt összpontosul az állami, vidéki és egyházi közigazgatás, minek következtében különböző hivatalok keletkeznek, magasabb fokú közművelődési intézmények jönnek létre stb. Ez a központosodás több vagy kevesebb oldalú, kisebb vagy nagyobb területre kiterjedő lehet s ennek minéműsége szabja meg elsősorban az illető város geográfiai egyéniségét. Ezzel összefüggő sajátossága minden városi településnek — a falvakkal szemben — *lakosságuk nagyobb fokú társadalmi tagozódása.* A városokban a legkülönfélébb foglalkozásokat találjuk, míg a falvak lakossága túlnyomólag egyoldalú foglalkozást űz. *Minél magasabb fokán áll valamely település a városias fejlődésnek, annál több oldalú és nagyobb területre kiterjedő a központi jellege és annál változatosabb lakóinak tevékenysége.*

A mi alföldi városainknál jól láthatjuk a városias fejlődés kezdetlegesebb fokozatait. Több közülök a falvaktól csak abban különbözik, hogy a környező tanyavilág központja lesz: a tanyai utak itt futnak össze, a tanyai lakosság az itteni malmokban őrli meg gabonáját, az itt lakó kereskedőknek és ügynököknek adja el terményfeleslegét, az itteni üzletekben szerzi be saját maga által nem termelt vagy elő nem állított szükségleteit, az itteni hivatalokban intézi ügyes-bajos dolgait stb. Egyébként egészen falusias külsejük van s nagy részben földművelő lakosságuk maga termeli meg élelemszükségletét. Magasabb fokán állanak a városias fejlődésnek azok az alföldi városok, melyek nagyobb területeknek lettek gazdasági központjai, vásáraikon nagy árúcsere bonyolódik le, bennük a földművelés mellett az ipar is sok embert foglalkoztat s lakosságukban nagyobb számarányban vannak olyanok, kiket nem a saját földjük lát el étellemmel. Ezek azok a „kettős települések”, melyek CHOLNOKY szerint „egy várost és egy sereg falut foglalnak magukban.” — Dunántúli, felvidéki és erdélyi városainkban határozottabban domborodik ki a városi jelleg, de ez nem jár együtt minden esetben városi vagy központi jelentőségük megnövekedésével. Így pl. a felvidéki és az erdélyi száz városok építkezésüket és lakóik foglalkozását tekintve kimondottan városias jellegűek, de gazdasági vonzó hatásuk igen kis területre terjed ki s életük sem áll azon a színvonalon, mint amikor a felvidéki bányászat és kézműipar virágzott. Ezek a városias fejlődés szempontjából helyben maradó vagy éppen hanyatló állapotban vannak. A városias fejlődés meglehetősen egyoldalú példáit láthatjuk a nyugati kőszénvidékeken (Anglia, Ruhr vidék, Pennsylvania) keletkezett nagy gyárvárosokban. Ezeknek majdnem kizárólag iparúzó lakossága van. Geografiai egyéniségük teljesen egyforma jellegük mellett csak abban nyilvánul meg, hogy mindenikben másfajta iparág fejlődött ki fokozottabb mértékben. Minthogy több közülök egymás közvetlen szomszédságában fekszik, nincs külön-külön vonzóterületük, hanem együttesen a központjai egy nagyobb termelő vidéknek, melynek határai idegen földrészekre is kiterjednek. Az illető ország kereskedelmi, politikai és szellemi életében nincs olyan nagy jelentőségük, mint azoknak a városoknak, amelyeket a földrajzi helyzeti energiájuk által előmozdított többnyire lassúbb, de természetesebb fejlődés emelt a városok sorába. Ezzel szemben az igazi nagy városok központi jellege s nagyobb területekre gyakorolt vonzó hatása mindig szembeötlő, nagyszámú népességük ügyszolván teljesen más vidékről szerzi be étel és egyéb nyersanyag szükségletét s társadalmi berendezkedésüket {nagyfokú elkülönültség s bonyolult együttműködés jellemzi.

A város földrajzi mibenlétét tehát szigorúan meghatározni nem igen lehet. Legfeljebb csak arról lehet szó, hogy az illető település a városias fejlődés melyik kategóriájába jutott el.

Személyi hírek.

Cholnoky Jenő előadásai Svéd- és Norvégországban. Társaságunk elnöke Cholnoky professzor ez év januárius 16-án Stockholmba utazott, hogy ott a *Svéd Földrajzi Társaság* meghívására előadást tartson a „*Művelődések keletkezésének és fejlődésének földrajzi problémái*”-ról. Az előadását, melyet az ottani Földrajzi Társaság, Geofizikai Társaság és Antropológiai Társaság együttes ülésén tartott, igen nagy érdeklődés kísérte. A *Svéd-Magyar Egyesület* felkérésére tartott másik előadásában: „*A magyar nemzet kialakulásáról és kultúrális jelentőségéről*” beszélt, kiemelve nemzetünknek a tudományos felfedezések, irodalom és művészet terén elért jelentékeny sikereit. Előadásai, melyekkel a lapok hasábos cikkeiben foglalkoztak, általános tetszést arattak s nagy rokonszenvet ébresztettek nemzetünk iránt, aminek kifejezésül Cholnoky professzornak igen meleg ünneplésben volt része. Előadását jan. 22-én Göteborg-ban, jan. 25-én pedig Osló-ban is megismételte. Utazásának költségeit részben Kultuszminisztériumunk fedezte, ottani tartózkodásának költségéről pedig a Stockholmi Svéd-Magyar Egyesület gondoskodott. Svéd- és norvégországi benyomásairól Cholnoky professzor Társaságunk egyik előadó estélyén részletesen beszámol.

Péter János.† A magyar földrajzi irodalomnak régi munkása és Társaságunknak valamikor értékes működő tagja hunyt el 80-ik életévében Péter János-sal ez évi februárius 3-án. A megboldogult 1853 május 20-án Pereden született, egyetemi tanulmányait Budapesten végezte. Annak idején részt vett a főváros első kereskedelmi középiskolájának megszervezésében és azok egyik első igazgatója volt. Módszeres földrajzi oktatása már évtizedek előtt elismerten kiváló volt és nagy súlyt helyezett a rajzolja felelésre, amiben nálunk úttörő volt. Nyugalomba vonulásakor főigazgatói címmel tüntették ki. Irodalmilag sokat működött és legfőbb műve: *Közgazdasági Földrajz* (Budapest 1889, majd 1911-ben a 7-ik kiadás). Megírta Magyarország földleírását kereskedők számára. A közismert *Hickman*-féle földrajzi és statisztikai zsebatlaszt is átdolgozta és azt magyarul 1897-ben a pozsonyi Stampfel cég adta ki.

Péter János a régi földrajztanárok értékes tagja volt és nagyon sok térképet is szerkesztett, több lexikonnak térképmellékletei is tőle valók voltak. Őszinte részvételt vettünk hirt csendes eltávozásáról, nevét a magyar földrajzi irodalomban szépen megörökítette és tanítványaiban is még sokáig fog emléke tovább élni.

Irodalom.

a) hazai

TOMCSÁNYI JÁNOS: *Lengyelország*. Studium, 1—295. old., 34 kép, 9 térk. Budapest, 1932.

Szakirodalmunk régi mulasztását igyekszik pótolni Tomcsányi Jánosnak, a sajtóból ismert nevű tanárnak ez a gondosan és ízlésesen kiállított kötete. A darabjaiból újra föltámadott Lengyelország évszázadokon keresztül

volt hű szövetségeseink. Sorsunk fordulását is, gazdasági és politikai okoknál fogva, sokkal inkább tőle várhatjuk, mint bármely más országtól. Értelhető tehát, hogy Lengyelországról írott első tájékoztató könyvet, hiányai mellett is, szívesen fogadjuk.

Tomcsányi egyik legjobb ismerője a lengyel földnek. Hivatott ismeretője e sokat küzdött nép bámulatos szervezkedésének és új intézményeinek. Helyes képet ad a restaurációval fölmerült területi kérdésekről, arról, hogy a történeti Nagylengyelországnak alig fele a mai új ország és hogy nemzetiségi alapon jogtalan ellene minden revíziós terv, hogy a dancigi „korridor“ valótlanság, mert Pomeránia (Pomorze) az anyaországgal kapcsolatos ősi lengyel terület, melynek ma is 90 % a lengyel lakos.

Egy újabb kiadás esetén szívesen látnánk benne több néprajzi fejezetet, tájleírást, városismertetést. A bevezető földrajzi statisztika, közoktatási, tudományos és irodalomtörténeli fejezetek (kevesebb névhalmozással és színesebben földolgozva) inkább a könyv végére illettek volna. A legtöbb olvasót csak a 8. fejezettől köti le az író, ahol melegebb közvetlenséggel tárgyalja a nők szerepét a lengyel szabadsághozságharcokban. Innentől kezdve állandó figyelemmel olvassuk és a mi fejelemzetlen állapotainkra nézve is sok szépet és hasznosat tanulunk belőle. Éppen ezért iskolai és közművelődési célokra kiválóan alkalmas olvasmány.

Szilády Zoltán.

BAKTAY ERVIN: *INDIA. India multja és jelene, vallásai, népélete, városai, tájai és műalkotásai*, II. kötet: *A Gangesz-síkság, a Buddhizmus szentföldje, a Dekkán és Dél-India*. Budapest, 1932, Singer és Wolfner r. t. kiadása. I. köt. 324. old. 141 képpel. Ára teljes vászonkötésben 12 pengő.

Őszinte örömmel üdvözljük Baktayt indiai utazásairól szóló harmadik kötetének megjelenésekor. Ez a kötet a Gangesz-síkságán, valamint Dél-Indián vezet végig. Mint eddigi munkái ez sem tiszta útleírás és aki kalandokat keres benne, az csalódik, de aki szereti a mélyebben szántó könyvet, annak Baktay új könyvét ajánljuk, mert mély filozófiát talál, párosulva érdekes világszemlélettel és vallásfilozófiával. Csakis az ismerheti meg az indiai rejtélyes népmozait, aki nyitott szemmel és kellő felkészültséggel megy közéjük és biztos, hogy Baktay azok közé tartozik. A műnek szebbnél szebb képei — túlnyomórészt a szerző eredeti felvételei — India bámulatos építészeti gazdagságáról tesznek tanuságot, ami még azt is meglepi, aki már nem egy indiai könyvet olvasott el vagy lapozott végig. Mint Baktay eddigi könyveit, ezt is ajánljuk elolvasásra — nem könnyed olvasmány — mert olyan oldalról és olyan módon világítja meg Indiát és népét, amely oldalról és módon útleíró könyvekben bizony rendszerint nem láttuk meg Indiát. Indiának talán legérdekesebb vidékein vezet végig a szerző, aki járt a buddhizmus szent földjén, felkereste a „Békesség Otthonában“ Rabindarath Tagoret és megfordult Kőrösi Csoma Sándor sírjánál. Benaresz, Bengál, Dardzsiling, Puri, Hayderbad, Gvalijar, Puna, Madrasz, Tricsinapalli, Szilan (Ceylon) és Kandí voltak érdekes útjának főbb állomás helyei. A könyv nyomdai előállítására nagyon sikerült, a képanyag most már igazán elsőrendű és semmi kivételtől nem találtunk benne, minden tekintetben nagyon szép kiállítású és gondosmunkával gyarapodott még a magyar földrajzi komoly útleíró irodalom.

Dr. Réthly Antal.

DOMOKOS PÁL PÉTER : *A moldvai magyarság*. 302 old. Csíksomlyó.

1931. A szerző kiadása.

OTTO ALBRECHT ISBERT : *Das südwestliche ungarische Mittelgebirge, Bauernsiedlung und Deutschtum*. J, Boltz in Langensalza. 1931. 240 l.

Mindkét könyv azonos motívumból eredt : népük iránti szeretetből. Mindkettő 1931-ben jelent meg. Mindkettő igen közelről érint bennünket. Egyik iránt sem jelenthetünk be érdektelenséget, mert mélyen húsunkba vágunk, azért mert a napjainkban, előttünk, bennünk folyó nemzeti küzdelmeket tárgyalják. Lehet nacionalista szempontnak, vagy fajkérdésnek, vagy az eugenetikát legközelebről érintő problémának nevezni azt a világszemléletet, amely a vallás, a gazdasági élet, a politika vagy az állam keretein túl, védi vagy dédelgeti a maga fajtáját, bárhol legyen is az a föld kerekéségén.

Pánszlávizmus, pángermanizmus és többi különféle pán-ok világszemléletünk és politikai berendezkedésünk ma is hatékony mozgatói, akkor is, ha sokan úgy vélik, hogy ezek az eszmék egy emberöltő után mérgező voltukat elvesztették.

Domokos P. P. könyve a moldvai magyarságról szól. Nem a moldvai csángókról, nem is a sokat emlegetett bukovinai hét feluról, hanem azokról a magyarokról, akik a Szeret folyó és a Keleti Kárpátok íve között élnek. Mintegy ötvenezer magyar! Ezekről szól a Domokos könyve, „egy szál virág Jancsó Benedek sírjára,” mint ajánlásában írja. Jellegje még világosabban szól : „Nektek magyaroknak, róluk magyarokról.”

O. A. Isbert a Nyugati Középhegységben letelepített németségről szól. Ez a könyv a Deutsche Volks- und Kulturforschung c. sorozat első köteteként jelent meg. Térképek, táblák bőségesen mellékelve, amelyek mind arra valók, hogy napnál világosabban látható legyen, hogy micsoda hatalmas német tömeg él itt magyar honban.

A két könyv létrejötte se érdektelen. Domokos gyalog vagy szekéren, egyedül, mások tudta és segítsége nélkül járja be a magyarlakta Szeret-parti tájakat „csak azért — mint mondja, hogy — egy fajtából valót láthassak, vele beszélhessek.”

O. A. Isbert a berlini Magyar Intézet aszisztense, s munkája megírásában, mint azt előszavában emlegeti, magyar tudományos intézetek, intézmények, magánosok és közületek, a „Landes Archiv in Budapest, a Gastliche Klöster Martinsberg und Zirc,” stb. támogatását pazar bőkezűségben élvezhette. A germán kultúra munkása fényes segédlettel, a magyar kultúráé magányos vándorként dolgozik.

A germán könyv gazdag és fényes kiállításban áll a világ elé. a másik, a magyar az elnyomott, a kifosztott erdélyi magyarok szegényes zsoldján lelkesülő képezdei tanár összekuporgatott pénzéből jelenik meg. Mint egyszerűen mondani szokták : a szerző kiadása.

De ez a nagy anyagi ellentét nem gátolja egyik szerzőt se. Mindkettő teljes pontossággal kezeli az anyagot. Mindenről, ami már megjelent, vagy felkutatható, arról említést tesznek. Mindent újból megnézni, értékelni és felhasználni. Domokos latin, rumuny és német forrásmunkák alapos átkutatása után személyes tapasztalatait mondja el. A germán Isbert is hatalmas irodalmat sorol fel, de jelentőséget csak azoknak tulajdonít, ami germán eredetű.

De mit ír a két könyv ?

Domokos könyve 4 fejezetben értekezik a moldvai magyarokról, akik a

Tatros, Beszterce, Szeret és Prut folyók vidékén nagy falvakban élnek. „Szomorú valóság — írja, — hogy „a magyar közönség, közéletük értve a történelem és földrajz tanárokat is, nem tudja, hogy kik azok az etelközi magyarok.“ A könyv első része (9—93. old.) a moldvai magyarok multjával foglalkozik az idevágó teljes irodalom ismerete mellett. Egy másik fejezet (93—191. old.) a moldvai magyarság mai állapotát festi. Döbbenetes tényeket ismerünk meg. 10—12 tiszta magyar vagy erős magyar többségű község él itt teljesen magára hagyva. Papjaik egy szót se tudnak magyarul. O. A. Isbertbakonyi németjei ellenben iskoláikban németül tanulhatnak, „Kultur és Gesangverein“-jeiken át mindent tehetnek, de azért mindent elkövetnek, hogy elhitessék a világgal, hogy itt erőszakos magyarosítás folyt valaha is.

Domokos 65 eredeti moldvai magyar népdalt is gyűjtött, amelyet ma is énekelnek ott. A szöveg mellé a hangjegyeket is adja s végül még egy szótárt is a csángó kiejtés megismerésére.

Ez a könyv hatalmas teljesítmény. „Megpróbálom láttatni, írja, az ő jelenükben a szakelységnek szánt jövőt.“ Domokos könyvének tudományos eredményét talán abban a sejtésben lehetne összefoglalni, hogy a moldvai magyarság talán az ősi magyarság máig fennmaradt töredéke. A könyv politikai geográfiai nézőszögből a nyomában meginduló gondolatsorok miatt elsőrangúan fontos. Jelenti, hogy a politikai geográfia tényei és igazságai sokkal nagyobb figyelmet érdemelnek, mintsem azt még szakgeográfus körök is sejtik vagy elismerik.

O. A. Isbert, magasabb célokat tűzött maga elé. Ő adalékokat kíván nyújtani a magyar állam belsejében található falvak településéhez, és „a német kisebbségek, illetőleg németnyelvű népcsoportok“ rajzához, másrészt az u. n. Auslandsdeutschtum ismeretét is szolgálja. Itt mindjárt leszögezhetjük, hogy elsősorban ezt szolgálja.

A könyv három nagy része öt fejezetet foglal magában. Az első rész a Nyugati Középhegység földrajzi arculatát adja azzal a céllal, hogy aztán a település lehetőségeire, természetére rámutathasson. Ez a rész semmi újnak vagy eredetinek mondható anyagot nem ad. A meglévő irodalom szorgalmas áttanulmányozása után, főleg a nem magyar szerzőkre támaszkodik.

A második rész a munka gerince. Itt próbálkozik a szerző könyve céljának megfelelni, t. i. hogy a földrajzi tényezők alaptörvényei miként munkáltak azon, hogy a Nyugati Középhegység lakóit néppé, nemzeti kisebbséggé, vagy egy idegen területen lakó, de a nemzet egyetemlegességén kívül megmaradó más kultúrkör tudatos híveivé formálják, vagyis, hogy a Nyugati Középhegység zárt földrajzi egysége miként segítette az ide vándorolt, helyesebben ide hozott németnyelvű lakosokat német nemzeti voltuk megtartásában.

A nép, nemzet, nemzeti kisebbség, stb. fogalmakat ilyen kis terület és a nyugati kulturát mindig átvevő magyar nemzet kellős közepén élő nép esetében tisztázni nem lehet. Az ilyen próbálkozás vagy a probléma súlyának, szövevényességének nem ismerését jelenti, vagy ellenkező esetben a könyv más célokat kíván követni.

Nép, nemzetiség, nemzet, az egy kultúrközösségbe tartozás tudata oly hatalmas kérdéskomplexumok s hozzá még a különböző tudományágak határterületeit érintő problémásorozatok, amelyeket egy néhány évszázaddal ezelőtt idehozott telepések vizsgálatával nem lehet tisztázni. Ezt az idevágó óriási irodalom első áttekintésével is látni lehet. Ezt a kérdéskomplexumot O. A. Isbert se oldotta meg. De sikerült abbéli véleményét elmondani, hogy a

mai magyarságot már nemzetnek nevezhetjük, de a háború előtti magyarságot nem és mindenesetre a mai nemzet se „Sprachgemeinschaft“ benne, a „deutsche Volksgruppe“ egy „lebendiges Glied gesondert gegenüber dem magyarischen Volk durch Herkunft und Eigenwüchsigkeit.“ És hogy van „Volksungar“, akit a németek magyarnak neveznek és vannak „ungarländische Deutsche.“

Oldalakon át lehetne folytatni ezeket a már más német írásköböl oly jól ismert tudományos fejtegetéseket. A szerző mindig óvatossággal abban az irányban, hogy a tárgyilagosság látszatát megőrizze. Ámde minden annak bebizonyítására irányul, hogy itt a Bakony és a Budai hegyek csendes völgyeiben egy olyan nép él, amely német voltához körömszakadtáig ragaszkodik és hogy a magyar népszámlálás e derék magyarhoni németeket kisebb számúnak tünteti fel a valóságnál. Hosszadalmas ide-oda vizsgálódásokkal végül is kimutatja, hogy ez a kisebbség jóval nagyobb, mint azt a magyar források mutatják.

Nem vitatkozunk O. A. Isbert tudományos megállapításaival, de egyre mégis felhívjuk az Auslandsdeutschum tudományos kutatóit, hogy itt az ezeréves magyar állam mindenfajta polgára teljes polgári jogainak birtokában volt, amit, hogy így lett volna, nem lehet elmondani a legtöbb nyugati „kultur nemzet“-ről.

A munka harmadik része a legértékesebb, azoknak az adatoknak alapján, amelyeket a szerző maga szedett össze. Itt érzelmi vonatkozásokra nem nyílt alkalom az anyag természeténél fogva. A települések történetének és természetének leírása egészen értékes és új adatokat is tartalmaz.

Ha már most O. A. Isbert könyvéről mértékelt kell készíteni, ki kell emelni, hogy nagyon szorgalmas kör.vv. Új vagy lényeges eredményekről nem igen számolhat be. A képet egy két vonással rikitőbbá tette az ottani németnyelvű lakosság kedvéért. De ahhoz, hogy az egész területről, a földnek és a rajta élő népnek szövevényes együttéléséről tisztult itélettel igaz képet festhessünk, a részletkutatások hosszú sorára lesz szükség. Ha majd a geológiai, fizikai, földrajzi, történelmi, néprajzi, nyelvi stb. kutatások nagy részlet-eredményei fekszenek előttünk, akkor lehet a rendszerezéshez látni és az egyes tényezők törvényszerű összekapcsolódását megvilágítani.

Úgy tűnik fel, hogy ez a munka csakis az ottani németiség kedvéért íratott meg s nyíltan és burkoltan azt az unalomig ismételt tévtant hirdeti, hogy a német kultúra itt is nagyokat alkotott. E feltétel nélkül nem lehet érteni, hogy mit akar a Mezőföld „jungmagyarische Besiedlung“-ja jelenteni. Ha van egyáltalán ősi magyar település ebben az országban, akkor a Mezőföld mindenesetre az. Az is érdekes, hogy nem veszi észre a szerző, hogy a bakonyi települések szigorúan forrásvizek szerint rendeződnek. Mindenütt német névgyűjteménnyel dolgozik, még ott is, ahol ősi magyar elnevezésekkel áll szemben. A „süddeutscher Kulturstrom“-nak hallatlan súlyt tulajdonít, mert a szerző is, még más szerzők is állandóan elfelejtik, hogy az idehozott koldusszegény német kivándorlók csak a munkaerőt hozták, a többi a helyi kultúra, a magyar kultúrkörnyezet odta és diktálta.

A magyar kultúrtörténetben való járatlanság vezet, amikor az utak leírásánál egyszerű felsorolással is megelégszik.

Azért jó az ilyen könyv is. Jó a görbe tükör is néha, amelyben hibáink és mulasztásaink torzítva látszanak. Egyebekben a könyv kiállítása a legjobb. Térkép mellékletei valóban mintaszerű készítmények.

Geszti Lajos.

DR. KALMÁR GUSZTÁV: *Küzdelmek a fehér halál országában*. II. kötet. Szent István Társulat Budapest, 1932. 243 lap.

Pearytól Byrd-ig tíznél több sarkutazó küzdelmeit beszéli el ez a könyv. Északi és délsarki út váltogatja egymást. Kár, hogy sehol nincs utalás a forrásművekre. Ilyen munkában ez nagyon helyenvaló lett volna, annál is inkább, mert ezek a művek jórészt magyar fordításban is megjelentek (Luigi Amedeo abruzzoi herceg 2 kötete, Scott, Shackleton két-két munkája, Amundsennek három utazása, Nobile könyve és még egy könyv, Byrd délsarki repülőútjáról).

Szerzőnk általában elismeréssel, sőt hódolattal igyekszik méltatni a nagy felfedezők érdemeit. Csak Amundsenre és Pearyre haragszik. Ők ketten meglehetősen rossz bizonyítványt kapnak. Amundsent „egészségtelen ambíciók fűtik.“ „Reklámhajhász.“ „A dicsőség mértéktelen kívánsága ragadta el.“ „... Mi Amundsent tesszük felelőssé Scott és bajtársai pusztulásáért“ — mondja ki az ítéletet. Pedig tudjuk jól Scott naplójából, hogy mily végzetes okok, a véletlenek mily gonosz játéka sodorta halálba a déli sarkról diadalmasan visszatérő csoportot. Ő maga senkit sem vádol balsorsáért. Hát Amundsen hősi haláláért ugyan bizony ki a felelős? — ölik fel a kérdés az olvasóban.

Nobile alakját tisztára mossa a vádaktól. Jól teszi. Eleget szenvedett. Ne ítéljük, hogy ne ítéltsünk. Szerzőnk azonban ítél: a vádlókat helyezi vád alá.

Pearyról megtudjuk, hogy „rettenetesen hiú“ ... „rendkívül hiú és öntelt.“ A Cook—Peary vitát meglepő ítélettel dönti el Kalmár dr. Ezt írja:

„Ma tehát úgy áll a dolog, hogy ... se Cook, se Peary nem járt a póluson, ez tehát még nincs meghódítva. Az elfogulatlan tudósok azonban elfogadják Peary eredményét és így ő az Északi Sark hőse.“

Ezek után nem tudjuk, a szerző azok közül való-e, akik „elfogadják Peary eredményeit“. E felett a kérdés felett is homály borong.

Halász Gyula.

b) külföldi.

Külföldi földrajzi folyóiratok cikkei Magyarországról.

A Trianon előtti igazi Magyarországot a külföld nem igen ismerte, mert mindenütt csak Ausztria egyik tartományaként szerepellünk. Mai szomorú sorsunkban — főleg az itthon megindított revíziómozgalom hatására — egyre jobban kezdenek érdeklődni irántunk és „fedeznek fel“ bennünket. A Washingtonban megjelenő *Geographical Magazine*, mely a legnagyobb példányszámban megjelenő, legszebben illusztrált és a legelterjedtebb népszerű földrajzi folyóirat 1932 júniusi számában három közleményben foglalkozik Magyarországgal (ELISABETH JACOBI: *Hungary, a Kingdom without a King*; — H. HILDEBRAND: *Rainbow Hues from Hungary*; — J. R. HILDEBRAND: *Budapest, Twin City of the Danube*). Nemannyira földrajzi, mint inkább turisztasági leírások, melyek nálunk járt amerikaiak úti benyomásai alapján készültek. Nagy érdemük, hogy elfogulatlanul s mondhatni jóindulatúan ítélik meg viszonyainkat. Sehol lekicsinylő vagy bántó megjegyzést nem tesznek. Adataikat helyes szóbeli közlések alapján szerzik be. Magyar vezetés mellett autókirándulás keretében tekintik meg a Balatont, a Bakonyt

Szombathelyt, Pécsét, Mezőkövesdet, Egert, Hortobágyot és Debrecent. Külön cikk foglalkozik Budapest nevezetességeivel. A közleményeket szebbnél-szebb művészi fényképfelvételek illusztrálják. Különösen elragadó képek „A magyar szivárványszínek” c. képsorozatnak a magyar népviseletet és a népelet egyes jelenségeit ábrázoló színes fényképei. Ezek nemcsak kivitel, — hanem jellegzetességük és érdekességük tekintetében is bármelyik hazai néprajzi és földrajzi munkának büszkeségére válnának.

A másik a *Touring Club Italiano*: „*Le Vie d'Italia e del Mondo*” c. szintén igen szép kivitelű folyóirat 1933. XI. füzeté, melyben BALLA IGNÁC: „*L'Anima e il Volto di una nazione amica, L'Ungheria*” c. cikkében tudományos felkészültség alapján ismerteti a magyar nép különleges néprajzi helyzetét, történelmi szerepét, néprajzi eredetiségeit, hangsúlyozva a magyar-olasz történelmi kapcsolatokat. Kár, hogy földrajzi képet nem ad az országról.

Amikor örömmünket fejezzük ki ezen idegen nyelvű ismertetések tárgyilagossága és a tényeknek jóindulatú és igazságos beállítása felett, nem hallgathatjuk el azt az észrevételünket, hogy a külföld mindaddig helytelenül fogja megítélni Magyarországot, míg bennünk csak a néprajzi érdekességeket látják meg s a „puszta” félnomád pásztorkodása mellett nem veszik észre azokat a nagyszerű kulturális alkotásokat, amelyek számos földrajzi tényben is kifejezésre jutnak, mint aminők a folyószabályozások, ártézi kutak, úthálózat, mintagazdaságok ipartelepek, fürdők és üdülőtelepek, modern építkezésű városok, egyetemünk. A főváros elismert szépségei és nyugateurópai külseje mellett a vidék kulturájára is jobban fel kellene hívni az itt járó idegenek figyelmét. Az is hiányzik még az említett cikkekből, hogy az ország megcsonkításának igazságtalan voltát s az ennek következtében előállott vizszás és szomorú helyzetet nem teszik szóvá.

Hézszer A.

S. A. ANDRÉE: *Dem Pol entgegen*. Auf Grund der während Andrées Polarexpedition 1897 geführten und 1930 auf Vitö gefundenen Tagebücher S. A. Andrées, N. Strindbergs und K. Fraenkels herausgegeben von der Schwedischen Gesellschaft für Anthropologie und Geographie. 122 képpel és 5 térképpel. XIII+278 lap. Brockhaus, Leipzig, 1930. (Vászonkötésben. Ára 13 márka.)

Ez a könyv eloszlatja a közkeletű hiedelmet, hogy a svéd Andrée szégyes ötletből szállt fel léghajóján, készületlenül és meggondolatlanul. Andrée gépészmérnök volt és behatóan foglalkozott a léghajózás kérdésével. 1882-ben a sarki évben ő volt a légköri elektromosság, földmágnesség és időjárás megfigyelője a Spitzbergákon felállított svéd állomáson. 1894-ben Eric Nordenskiöld vetette fel előtte a gondolatot, hogy a léggömb milyen alkalmas lenne a délsarki kutatásokra. Ezen a napon született meg a léghajóút terve.

1896-ban Andrée a Spitzbergákról készül felszállni. Tervét egy évvel elhalasztja. 1897-ben megint partraszáll és július 11-én az Örnén (Sas) léggömb felröppen a magasba.

Este ledobnak egy „palackot”, de ezt csak 1900 nyarán találják meg. A következő híradást 1899-ben lelik meg Izlandban. Galambposta hozza az első hírt az utazókról. A 82° 2' é. sz.-ről jelenti Andrée 13-án délben, hogy nincsen semmi baj.

Ezekből a sovány hírekből táplálkozott a világ három évtizeden át. Szabadon csapongott az emberi képzelet: mi történt Adrééval és társaival.

33 év lepergése után, 1930-ban váratlan hír kelt szárnyra. A Ferenc József föld felé tartó Bratvaag norvég fókavadászhajó rábukkant az 1897-ben eltűnt utazók végső tanyahelyére Vitő szigetén, a Spitzbergáktól keletre. A Bratvaag kapitánya, P. Eliasse, augusztus 6-án rozmárvadászaton járt. Délben egy nagy nyirkos könyvet hozott magával a hajóra.

— Megtaláltam Andréét — jelentette. A könyv címlapján ez volt: Szán út, 1897.

Két holttest, egy vitorlavászon-csónak, fegyverek, műszerek, naplók kerülnek napvilágra. A Bratvaag augusztus végén érkezik meg Andréé és Strindberg holttestével.

A Bratvaag és a további kutatásokra útrakelt Isbjörn izgalmas története vetekedik érdekességben a szemfényvesztő gyorsasággal elkészült könyv többi részével: az utazók naplójával. Csodálatos kettős történet perog itt le szemünk előtt, akárcsak valami megragadó film pergetné le mégegyszer a már régen lejátszódott drámát.

A svéd sarkutazók szenvedései minden szívet megrendítenek ma, három évtized múltával, amikor a véletlen feltárta a jégbe temetett hősök regényét. Egyszerű feljegyzéseik és halott testeik beszélnek el a regyszerű történetet.

Halász Gyula.

COLIN ROSS: *Die Welt auf der Waage*. Der Querschnitt von 20 Jahren Weltreise. Leipzig, 1929. Brockhaus 188 l. K 8°. Ára köte 4 M.

COLIN ROSS: *Der unvollendete Kontinent*. Mit 104 Abbildungen und einer Karte. 4. Auflage. Leipzig, 1930. Brockhaus. 282 l. 32 t. K. 8°. Ára köte 8 M.

Dr. Colin Ross német világtáró két legújabb munkája. Az előbbi (A világ a mérlegen) húsz esztendei világbolyongás tapasztalatainak foglalata. Könyve ítélet és jóslat — egy kitűnő szemű, sokoldalú, mélyrepillantó ember teszi mérlegre benne mindazt, amit látott, átélt, gondolt és érzelt öt világrészre terjedő vándorútjaiban. Hat könyv előzte meg ezt a hetediket: Südamerika, die aufsteigende Welt. — Der Weg nach Osten (Oroszország, Perzsia, Bokhara, Turkesztán). — Das Meer der Entscheidungen (Csendes ocean). — Heute in Indien. — Die erwachende Sphinx (végig Afrikán, déltől északnak). — Mit Kamera, Kind und Kegel durch Afrika.

Colin Ross mérnöknek indult, majd felcsapott ujságírónak. Eleinte talán csak a kalandok szomjúsága hajtotta ki a nagyvilágba, de érdeklődése egyre jobban elmélyült. Egyforma otthonossággal mozog a földrajzi, néprajzi, néplélektani, gazdasági és világpolitikai kérdések egész területén. Egyesíti magában a műszaki ember tárgyilagos, világos látását, az ujságíró szellemi fürgeségét és a tudós mindent megértő bölcsességét. Végig gondolja gondolatait s nem riad vissza a nagy átfogó világproblémáktól. Ítélete bátor, népserű, szellemes és gondolkodásba ejtő.

Hetedik könyve sajtó alatt volt, amikor elindult legújabb másfél éves ausztráliai utazására. Ausztráliát már előző munkájában „mérlegre tette”. felismerte az elenyészően ritka lakosságú földrész óriási jövőjét és világpolitikai jelentőségét. A „Welt auf der Waage”-ben „végiggondolt” kérdések

egy része új világításba került legújabb munkájában: „A befejezetlen világrész”-ben. Colin Ross élményeinek elevenen pergő történetéből éles körvonalú képben bontakozik ki előttünk Ausztrália: a partvidékein szinte „lúlcivilizált” s belsejében még ősi kőkorszakát élő kontinens a határtalan lehetőségek igazi világa.

Halász Gyula.

W. O. BLANCHARD and S. S. VISHER: *Economic Geography of Europe*. McGraw-Hill Book Company, Inc. New-York and London. 1931. 507. l. 1 térképpel. Ára 3 $\frac{1}{2}$ dollár.

A mű előszavának tanúsága szerint az amerikai főiskolákon, egyetemeken eddig is foglalkoztak Európa gazdasági földrajzával, de anélkül, hogy valamilyen kielégítő tankönyv állott volna az ifjúság rendelkezésére. Mint-hogy egy európai író ilyenirányú kísérlete sem sikerült, két amerikai egyetemi tanár vállalkozott a feladat elvégzésére. Visser a Csonka-Magyarországgal egyenlő nagyságú Indiana állam párezer lakosú városában Bloomingtonban Blanchard a vele nyugaton szomszédos és a felével nagyobb Illinois állam Urbana városában működik, Chicagótól délre. Az előbbi a műnek pontosan a harmadrészét igénybevevő általános részt és a Belgiumról, Hollandiáról, Oroszországról, Spanyolországról és Portugáliáról szóló részt írta, az utóbbi a többit. Mindkét író csak angolul beszél és így kizárólagosan angol nyelven megjelent forrásmunkákra támaszkodnak. Azt állítják magukról, hogy Európa országainak felét bejárták, de hogy mely országokban voltak, nem árulják el. Nemcsak a mű megírásának két személy közötti teljes megosztottsága, hanem hiányos nyelvismeretük is lehetetlenné teszi, hogy minden tekintetben megfelelő, tárgyilagos könyvet írjanak. Az európai országokról ugyanis vagy a különböző kormányok jelentetnek meg angol nyelvű műveket sokszor propaganda céljából, vagy a rendesen csak saját nyelvüket beszélő születt angolok, akiket vezetőik néha az igazságnak nem teljesen megfelelő módon tájékoztatnak.

Általában el kell a szerzőkről ismerni, hogy — bár a legújabb politikai események gazdasági következményeinek ismertetése elől nem zárkóznak el, sőt szinte feltűnően szeretnek velük foglalkozni, — tárgyilagosságra töreksenek, de azért a saját pártállásukhoz való ragaszkodás megnehezíti a teljes igazság meglátását. Ennek a következménye a többek között az is, hogy az 500 oldalas könyvben Magyarországnak csak 4 oldal jut. Gyakran tapasztalható, de éppen ezért sokszorosan bántó dolog, hogy akkor, amikor 40 millió francia, 40 millió olasz, 19 millió lengyel, 13 millió román, 10 millió szerb-horvát, szlovén, 7 millió cseh mellett közel 12 millió magyar él egy tömegben Európában, akkor az idegen nyelvű összefoglaló munkákban nem számarányuknak, igazi, belső s a többiekhez viszonyított értéküknek megfelelő módon foglalkoznak velünk, hanem — amint ez most is történt — egészen felületesen.

A Magyarországról szóló fejezet megszerkesztéséhez írója 3 forrásmunkát használt fel: a Geogr. Rev. két 1917-ben, ill. 1918-ban — tehát még a háborús gyűlölet gőzében — megjelent értekezését és egy 1920-ban Hágában megjelent könyvet a Dunáról. A fejezetet a washingtoni követség szívéből hozzájuk juttatott fénykép tarkítja, amelyen a pusztában szabadon vág...

atató lovakat lehet látni. A kép aláírása a következő: „Ménes a magyar alföldön. A magyarok eredetileg nomádok voltak és a lótenyésztés mindig fontos foglalkozásuk volt.“ Hogy az angolok is valamikor nomádok voltak, s náluk is fontos foglalkozás a lótenyésztés, azt nem emlegetik. Magyarországról szóló cikkből ez nem maradhat ki, mert ennek a különben teljesen igaz mondásnak örökös hánytorgatása alkalmas arra, hogy az olvasó a magyar népet Európa többi népéhez viszonyítva hátramaradottnak ítélje meg. Szívesen előhózzakodnak tehát vele, különösen ha követségünk is ilyesmivel kedveskedik. Bezeg Ausztria, amelynek 11 oldal jutott egy vízi erőműtelep képét és egy villamos mozdony által húzott vonat képét juttatta el hozzájuk; Csehország pedig, amelyről 9 oldal beszél, egy Elbe völgyi képet, amelyen a magasfokú ipari, mezőgazdasági és települési kultúra jelei láthatók.

Amit a könyv a magyar gazdasági életről mond — egy-két hátrányunkra szolgáló tévedéstől eltekintve — annyira odavetett és rövid, hogy ebből egy ezeréves múltú országról mégcsak primitív képet sem lehet alkotni. Azt, hogy borunk, búzánk, gyümölcsünk minősége a legjobbak közé tartozik és hogy más téren termelt cikkeink is keresettek, gondosan elhallgatja és éppen így kellő magyarázat nélkül hagyja sajátos éghajlati és talajviszonyainkat, mert amit e kérdésekről a dolgok igazi megértése nélkül hiányosan és részben tévesen elmond, abból az ország mai gazdasági energiáit még halványan sem lehet megismerni. Más országoknál megemlíti, hogy mikor nyitottak új vasútvonalat, vagy új hajózási csatornát, de hogy a magyar nemzet az utóbbi években valóban óriási áldozatkészséggel teljesen korszerű kereskedelmi és ipari kikötőt épített Budapesten, arról nem tud. Politikai kérdésekben is szívesen alkalmazza az elhallgatás eszközt. Nagy általánosságban mindjárt a könyv elején megemlíti, hogy a Kárpátok koszorúja hosszú időn át politikai határukat szolgált, de nem tájékoztatja olvasóját arról, hogy a kereszténység és az európai kultúra e legkelembb bástyája mögött a magyar nemzet örökös hűségesen 1000 éven át. Nem feledkezik el azonban arról a vádról, hogy a Kárpátok mögé befogadott nemzetiségeket elnyomtuk. Elismeri, hogy az új határokat önkényesen állapították meg azért, hogy a cseheknek, románok és szerbeknek hadászati előnyöket juttassanak. Belátja, hogy ezek az intézkedések rombolólag hatottak és az utódállamok ismertetésekor adott nyilatkozataiból is érezhető, hogy gyökeres változásokra el van készülve.

Angliával, Franciaországgal, Németországgal, Itáliával 30—30 oldalon át részletesen foglalkozik és a mű átlagos értékét ezeknek a fejezeteknek a segítségével lehet megítélni. Nyilvánvaló az íróknak az a törekvése, hogy a gazdasági állapotot elsősorban természeti adottságokból magyarázzák meg és hogy figyelembevegyék az emberföldrajzi mozzanatokot is. Ez a törekvésük azonban részben a rendelkezésükre álló forrásművek elégtelensége, részben egyéni hibáik miatt csak ritkán sikerül. Bántó például az a rendszertelenség, amellyel a dombzati viszonyokat tárgyalják. Európának a könyvhöz csatolt fiziográfiai diagramja is tele van tévedéssel. Szerencsére a térkép-lap egyik szögletében felsorolt hegy- és síkságnevek hivatkozó számaikat elfelejtették beleírni a térképbe és így amerikai ifjú részére a térkép úgyis hasznavehetetlen. Alkalmazzák azt a ma már elég gyakran tapasztalható eljárást is, hogy leíró földrajzi művet írnak a lehetőség szerint minél kevesebb

földrajzi név, szám, adat felemlítésével. Így a tulságosan is általánosságban fogalmazott állításaik a levegőben lógnak. Nem tudja az ember, mit kezdjen velük. Még jó, ha van némi összehasonlítási alap. akkor ha valakinek van kedve, ideje és alkalmatossága, hosszas, fáradságos utánjárással világgosságot vetíthet az általános homályra. Egyik helyen például azt mondja, hogy a háború előtti 30 év alatt Németország megkétszerezte gabonatermését, Franciaország csak 47 % -kal növelte ugyanazt. Nem említi azonban meg, hogy micsoda gabonamennyiségekről van szó és hogy a nagy különbségnek természeti és emberföldrajzi okai is vannak. Románia területének nagyságát Itáliáéval hasonlítja össze, népsűrűségét pedig Jowa és Nebraska államokéval, anélkül, hogy ugyanazon a helyen a valóságos számadatokat is megmondaná. Nem azt adja tudtunkra, hogy Franciaországban katasztrális holdanként mennyi a termésátlag, hanem hogy az Németország keleti részében 35 % -kal, Belgium északi részében 70 % -kal magasabb. A francia mezőgazdaság ismertetésekor megelégszik azzal a megállapítással, hogy a föld „szokattanul kedvező a művelésre“, de állítása igazolásával és indokolásával adós marad, mert sem a hőmérséklet-, sem a csapadék-, sem a talajviszonyokat nem ismerteti megfelelő módon és természetesen a termények minőségére nézve is tájékozatlanok maradunk. Beszél nagy általánosságban arról, hogy Romániában sok só, földgáz és petroleum van, de a gyakorlati gondolkodású amerikaiit elmulasztja felvilágosítani arról, hogy modern felszerelésű sóbányák és a földgázforrások Erdélyben vannak és hogy miért vannak ott és hogy ott még sok természeti kincs rejtőzik feltáratlanul; pedig a továbbiakban maga is kénytelen elismerni, hogy Erdély végleges hovátartozása még erősen vitás. A Cheviot hegységet nagy általánosságban Déli-Skót Felföldnek nevezi és egyetlenegyszer sem említi igazi nevén. Azt állítja, hogy a Pennini hegység csak topografiai és nem geológiai folytatása a Déli-Skót Felföldnek, de hogy ez miben áll, nem magyarázza meg. Mindez a hiányosság nem a rendelkezésre álló hely elégtelenségének következménye, hiszen sokszor jelentéktelen tárgyaknál a kelletténél hosszabban elidőznek, aszerint, amint forrásműveik erre több-kevesebb alkalmat nyújtottak.

Mindezeket szem előtt tartva, a figyelemmel és birálattal olvasó azért haszonnal forgathatja a könyvet, mert különösen a bányászatról, iparról, közlekedésről és a városokról szóló részei tanulságosak, a szöveg közé nyomtatott grafikonok, táblázatok és térképvázlatok pedig nagyban megkönnyítik a vele való foglalkozást.

Dr. Szakáll Zsigmond.

PFALZ, RICHARD: *Das Ausländitalienertum seit dem Friedensschluss und seine kulturelle Bedeutung*. Ein Beispiel moderner Auswanderungspolitik. (Deutschtum und Ausland. Herausgeg. von Georg Schreiber. Heft. 42.) Münster in Westfalen, 1933. Aschendorf. VIII, 43 l. 2 t. 5 tkp. K 8°. Ára füzve RM. 2'25.

Rövid 43 oldalas kis füzet, amelynek épp a rövidsége a főértéke. Példaképp szolgálhat korunk egyik beteges tünetének, a terjengősség elkerülésének a lehetőségére. Nagyön világosan és áttekinthetően tárgyalja az olasz kivándorlást, úgy történeti, mint szervezeti szempontból s egyszersmind képet nyújt a külföldre vándorolt olaszok kulturális és gazdasági életéről is. A dolog

természeténél fogva a mai fasiszta Olaszország kivándorlási politikájának ismertetése a mű súlypontja. Az amúgy is világos fejtegetést még érhetőbbé teszi a műhöz csatolt térkép-vázlat gyűjtemény. Értékes irodalmi összeállítás fejezi be a könyvecskét. Mindazok számára, akik a kivándorlás kérdésével foglalkoznak, hasznos olvasmány, de egyúttal az ismereteinek gyarapítására törekvő művelt olvasó közönség is figyelmére méltó könyv.

Dr. Stancz Ernő.

Handwörterbuch des Grenz- und Auslandsdeutschtums. Unter Mitwirkung von 800 Mitarbeitern herausgegeben von Prof. Dr. CARL PETERSEN und Prof. Dr. OTTO SCHEEL. Breslau, 1932. Ferdinand Hirt. (Probeheft).

A 190 ívre tervezett műnek egy rövid próbafüzetéből az egész művet megítélni, illetőleg ismertetni nem lehet. Még a mű lexikális voltánál és terjedelménél fogva nem is lehet egy ember feladata. A próbafüzet után ítélve, a mű a legmesszebbmenő részletességgel tárgyalja a földkereségen mindennütt elterjedt németiség életét, érthetően német szempontból kiindulva, azonban teljes tárgyilagosságra törekedve. A németiséggel, illetőleg annak bármely életnyilvánulásával foglalkozók számára fontos segédeszközül szolgálhat már gazdag irodalmi ismertetésénél fogva is, de meg lapozgatása is szórakoztató a nem szakemberek számára is.

Dr. Stancz Ernő.

A Magyar Földrajzi Társaság Hírei

Választmányi ülések.

1932. december 1. Elnök: *Thirring Gusztáv*. Elnök örömmel emlékezik meg Sir Stein Aurél tb. tagunkról, aki a napokban töltötte be életének 70-ik esztendejét s aki korát meghazudtoló energiával folytatja belsőázsiai kutatásait. Javaslatára a választmány Stein Aurélt írásban üdvözli. Elnök üdvözli Sibold R. Steinmetz amsterdami professzort tb. tagunkat 70-ik életéve betöltése alkalmával. A főtítkár betérjeszti jelentését a szakulésekről és estélyekről, majd felolvassa „A Földgömb”-bel való új megállapodás előkészítésére kiküldött bizottság nov. 30-án tartott ülésének jegyzőkönyvét. Az új tagok 1933 év végéig a debreceni adminisztrálásban maradnak. A választmány a bizottság javaslataihoz egyhangúlag hozzájárul. A főtítkár felolvassa Vargha György jelentését a külföldi földrajzi tankönyvek Magyarországra vonatkozó részeinek állandó és intézményes figyelemmel tartására vonatkozólag. Hazánkban a Magyar Tudományos Akadémia keretében alakult Nemzeti Bizottság foglalkozik, mint a hasonló célú nemzetközi bizottság magyar alosztálya. A bizottság szívesen látná, ha a Magyar Földrajzi Társaság bekapcsolódna e munkálatokba. A választmány köszönettel fogadja a jelentést és Vargha Györgyöt jelöli ki a Társaságnak a Nemzeti Bizottságban való képviselőjére. A választmány elfogadja a pénztáros, könyvtáros és titkár jelentéseit.

1933. januárius 5. Elnök: *Cholnoky Jenő* majd *Thirring Gusztáv*. Elnök jelenti, hogy a Főváros felszólítja a Társaságot, hogy helyiségét (a régi

képviselőházban) a Fővárosi Statisztikai Hivatalnak — 1933 januárius 15-ig bocsássa rendelkezésére. Elnökség ebben az ügyben késedelem nélkül megtette a szükséges lépéseket. Az elnök felkérésére Temesi Győző jelentí ebben az ügyben történt tárgyalásait. Társaságunk azt kéri a fővárostól, hogy a kilakoltatásról hozott határozat érvényességét függesszék fel és kilakoltatás esetén bocsásson a főváros más helyiséget a Társaság rendelkezésére. A főváros felajánlott Társaságunk részére egy 3 szobás és kamrából álló helyiséget a Károlyipalota jobboldali földszintjén. Egyelőre a helyiség nem foglalható el, mert rendkívül nedves és könyvtárunk tönkre menne. Róna Zs., Fodor F., Dubovitz J. hozzászólása után a választmány elhatározza, hogy a legkedvezőbb megoldás érdekében felkéri Temesi Győző vál. tagot a további tárgyalások vezetésére.

A főtitkár beterjeszti a beérkezett átiratokat és leveleket, az estélyekről és szakülésekről. A főtitkár jelentésére a választmány melegen üdvözlí Haltenberger Mihály vál. tagot az észt sasrend parancsnoki keresztjével való kitüntetés alkalmából. A könyvtáros jelentí, hogy felhívással fordult a nagyobb könyvtárak vezetőségéhez, kérve azokat földrajzi tárgyú feles példányaik átengedésére. A felhívás eredményeképen Társaságunk szép számmal kapott könyveket az Egyetemi Földrajzi Intézettől és a Tudományos Akadémiától. A választmány köszönetet mond a könyvtárosnak fáradhatatlan munkásságáért és javaslatára a római egyetemi földrajzi intézetet a cserések közé felveszi. Végül a pénztáros terjeszti be jelentését. Javaslatára a választmány felhatalmazza a pénztárost, hogy 44 tag dijhátráléka behajtását az ügyészre bizza.

Szakülések.

1933. januárius 12. a) DR. KARAY-SZABÓ PÁL: „A középkori köfallal körülvett magyarországi városok mérete”.

A középkori városok lakosságszámának megállapítása a lehetetlenséggel határos. A város jelentőségét azonban elárulja azon terület nagysága, mely fallal volt körülvéve. Törvényszerű törekvésnek tekinthetjük ugyanis, hogy a fal költséges megépítése és fenntartása főleg a lakosság számával arányos megvédése a fal kerületének a szükséges legrövidebbre való csökkentését vonta maga után. A gazdaságilag legértékesebb helyen a legvédhetőbb helyi körülményekre támaszkodva a város által elfoglalt tér a város hatalmával arányos. Természetes, hogy ez a hatalom nem volt állandó, hol nem tudta már kitölteni az egykor igényelt teret, hol pedig újabb váróvekkal és sűrűbb emeletes beépítéssel segítelt magán. Ezek valóban hézagok az ismeret teljessé tételében, de már pótolhatatlanok. Legalább is az első vázlatos kép megalkotásánál sok nehézséget támasztanak. Tudva azonban azt, hogy városaink túlnyomóan földszintes házakkal voltak beépítve és a terjeszkedés új falépítményei az alaprajzban könnyen figyelembe vehetők, egyébj jobb és teljesebb híjján meg kell rajzolnunk a városok fallal övezett területeinek mértékéből a városok középkori jelentőségének térképét. Természetes, a térképről való olvasás is számos esetben kisebb-nagyobb tévedéssel jár, ezeket szintén a részlelkutatás fogja eloszlatni.

Száz körül van azon városok száma, mely a történelmi Magyarországon belül többé-kevésbé igazolható módon köfallal volt körülvéve. E váro-

sok térbeli eloszlás szempontjából a köépítkezés területére szorítkoznak. Az Alföldön lehettek jelentős városok, de ezek ezzel a módszerrel nem igazolhatók, sem nem mérhetők. A nagy tömeg Kassa—Pest—Zágráb vonaltól nyugatra fekszik. Erős csoportosulás van a Porta Occidentális körül. Ezen város csoport összefügg a Bécs körüli város csoportosulással: mondhatjuk a nagyváros helyének a természet által vezetett kísérletezését jelenti. Bécs ezidőben kisebb volt, mint több magyarországi város. Buda körül ugyancsak a természet keresi a legjobb helyet, mely számos kisebb város jelentőségre vergődésével járt együtt. Erősen szembe tűnik a szepesi városok rengetege. Kisebb és szétszórtabb az erdélyi városok képe. Figyelnünk kell arra is, hogy vár és templomerőd szomszédságában meghúzódó, sokszor jelentős középkori városokat ki kellett hagynunk, mert nem mérhető egykori kiterjedésük. Méretekre vonatkozólag a legfőbb eddigi adatok a következők: a legnagyobb volt Pécs, 698.000 m² és középkori értelemben véve teljesen autarchikus város. Hasonló fekvésű és szintén autarchikus volt Gyöngyös (590.000 m²), Nagyszombat (522.000 m²), Eger (463.000 m²); Pécs után a legnagyobb volt Máramarosziget (653.000 m²), mely hatalmas sóraktárakat és piacteret foglalt falai közé. Bécs a legnagyobb figyelembe vehető kiterjedésében is csak 592.000 m² volt. Buda 362, Pest 551, Óbuda 481, Vác 313 ezer m². A szepesi városok közül Eperjes (596.000 m²), Erdélyben Nagyszében (575.000 m²) kiterjedésben a legnagyobbak voltak.

A számok helyesbítése és a további kutatások folyamatban vannak.

b) DR. *keőpecki* NAGY ZOLTÁN: *A fenológiai adatok felhasználása a geográfiában.*

Vetített térképekben bemutatta a szerző az általa feldolgozott: búza, akác, szőlő, orgona és gyöngyvirág főbb növényfejlődési időszakait az 1850—1930. évek átlagában. A térképeken lombosodás, virágzás, aratás, szüretelés, és lombhullás időszakai kezdetének a történelmi Magyarország egész területén való földrajzi elterjedését mutatta be. Megállapította, hogy az egyes növények fejlődési időszakaszainak kezdete és vége milyen hőmérséklet mellett következik be.

Előadása végén annak illusztrálására, hogy a Nagy-Alföldön milyen változatos klímaviszonyok uralkodnak, bemutatta a Köppen módszer által szerkesztett Magyarország klimatérképét. E térképen a három uralkodó főklímaterületen kívül még 14 alcsoportban szemléltette hazánk változatos éghajlatát.

Az előadáshoz dr. Scherf Emil, Pejtsik Árpád és dr. Cholnoky Jenő szööltek hozzá.

1933 februáarius 9. a) DR. MENDÖL TIBOR: „Magyar városföldrajzi kérdések.”

Az egész magyar településföldrajz, így a városföldrajz területén is rengeteg analitikus munka vár még megoldásra. Még az első, futólagos szintézis is alig vihető keresztül, hiszen az analízis munkája sok esetben nélkülözi még a legszükségesebb nyersanyagot is. Az érintkező tudományok — a tárgyi néprajz, statisztika, helytörténet hatalmas nyers adattömeggel adósaak még tudományunknak s félő, hogy belátható időn belül adósaak is maradnak.

Ezért a geográfusnak szükségből nem szabad visszariadnia tudománya határain túlnyúló munkák elvégzésétől sem, hogy a feladatok megoldásában zökkenő ne álljon be.

A városföldrajzi kutatás a tudomány mai fokán két, egymással egyelőre igazán csak lazán összefüggő kérdéskör köré csoportosul. Az egyik a település formáival (építkezésmód, alaprajz, keresztmetszet, stb.) függ össze; ez tehát morfológiai jellegű tudományág, a másik a település életjelenségeivel. Az utóbbi szorosabban kapcsolódik a gazdaságföldrajzhoz, hiszen a település életjelenségei elsősorban gazdasági jelenségek. A két ágazat egyelőre külön utakon, külön módszerekkel tör a cél felé: a településmorfológia ma inkább a néprajz és a helytörténet módszereire emlékeztető gyűjtő munkánál tart, mai eredményeiben még kevés a geográfikum. Idővel a két kutatás össze fog találkozni s eredményeit nagy szintézisben egyesítheti. Akkor a településmorfológia genetikus alapra helyezkedhetik a mai enumerációs és leíró jelleg helyett. Településmorfológiai jelenségek és a városok életjelenségei között futólagosan is mély kapcsolatok fedezhetők fel: a városok morfológiai övei és fiziológiai övei sokban fedik egymást. A genetikus városmorfológia azonban csak a genetikus falumorfológia után építhető fel, mert főleg történeti városaink sok eredetileg falusias jellegű formaelemet rejtegetnek.

A település életjelenségeihez kapcsolódó kérdéskör területén találjuk ma a legtöbb vitás pontot. Lényegében idetartozik a város szabatos meghatározásának kérdése is. A vitatott kérdések legtöbbször háttérben annak az eldöntelensége lappang: mi áll előbb az okozati sorrendben; a gazdasági élet-e, vagy a népesség, tömörülése? Valamelyiknek a kettő közül minden módszer kénytelen elsőbbséget adni, a módszerek tehát egymást kiegészítik, a kérdéskomplexumot más és más oldalról világítják meg. Így tehát a Mudrinszky által egyike régebbi szakülésen javasolt s a munkaintenzitási koefficienseken alapuló módszer mellett még mindig fennáll a létjogosultsága a népesség foglalkozás szerinti megoszlásán alapuló módszernek is.

Előadó végül a magyar városok népességi és foglalkozási statisztikájának geográfiai átvértékelését célzó munkáját ismertette. A közigazgatási egységek helyett a földrajzi értelemben vett városterületre számította át az adatokat s itt is külön foglalta össze a zárt városterület és a lazább agglomerációtöredékeket is magában foglaló egész városi agglomeráció teljes népességét, valamint annak foglalkozási főcsoportok szerinti megoszlását abszolút számokban és százalékokban. Az így nyert eredmények alapján kísérelte meg a magyar városok nagyságrendjének és városias jelleg szerinti sorrendjének felállítását.

b) DR. AUJESZKY LÁSZLÓ: *„Főhjelenségek Magyarország hegysegeiben.”*

Előadó reámutat a meteorológia jelenlegi rohamos fejlődésének előzményeire és kísérőtüneteire. Ebben a keretben röviden ismerteti a főhfogalom fejlődését, amely lényeges általánosításokon vezetett keresztül. Kiemelendő a csapadékképződés nélküli és a csapadékképződéssel járó főh közötti mélyreható eltérés: míg az első — amelyet előadó reverzibilis főhnek nevez — a hegymögötti vidékre ugyanolyan hőmérséklettel és páratartalommal

viszi a levegőt, mintha át sem kelt volna a hegységen ; addig az irreverzibilisnek nevezhető csapadékos főhnyomat kiszáradást és felmelegedést hoz.

A Meteorológiai Intézet észlelési anyagának feldolgozásából sikerült kimutatni, hogy átlag kb. havonként egyszer irreverzibilis főhny van Sopronban ; a főhnyhatások nemcsak a hőmérsékletben és a páratartalomban, hanem a szélben, sőt még a légnyomásban is kimutathatók voltak.

Előadó végül ismertette a főhnynek azt a paradox hőmérsékleti hatását, amely a főhnyhelyzet elmulta után különösen erős sugárzási lehülésre vezet, és amelynek figyelembevétele kivált a mezőgazdasági fagyprognózisok, továbbá a közlekedés számára adandó ködprognózisok szempontjából alapvetően fontos. Az előadáshoz dr. Cholnoky Jenő szólt hozzá.

A Gazdaságföldrajzi Szakosztály előadásai.

1932. november 24. DR. GLASER LAJOS: „A karlsruhei térképgyűjtemények gazdaságföldrajzi vonatkozásai“.

Az 1683 évi felszabadító háborúban itt járt két badeni örgróf több száz magyar vonatkozású térképet vitt magával haza, melyeket jelenleg a baden-durlachi nagyhercegi család karlsruhei levéltára őriz. Előadó Teleki Pál gróf kutatásait folytatva számos olyan térképet talált, melyek hazánk XVIII. sz.-beli gazdaságföldrajzi képéhez kitűnő adatokat szolgáltatnak. Részletesen ismertette a gazdaságföldrajzi szempontból fontos térképelemeknek az említett térképeken előforduló fajait ; majd a nagyobb területeket ábrázoló térképeket sorolta fel. Közben utóbbiak közül a jellegzetesebbeket vetített képekben is bemutatta.

1933 februárius 23. DR. STRÖMPL GÁBOR: „A minőségi termelés földrajzi feltételei“.

Hazánkban a minőségi termelés természeti feltételei különösen a kertés és mezőgazdaság terén vannak meg, mert klimánk, talajunk stb. különleges helyzetet foglal el nemcsak a szomszéd országok között, hanem Európában is. Búzánk, borunk, gyümölcsseink zamata messze földön híres és még híresebbé, minőségben jobbá tehetnők, ha a termelést tervszerűen úgy irányítanánk, hogy minden termelési-táj főleg a neki legmegfelelőbb terményt kultiválná. E termelési-tájok tüzetes megállapítása — végeredményben — a geografia, a gazdasági-földrajz feladata, Sajnos azonban, hogy ezt ma, kellő előtanulmányok hiányában, végleg még nem végezhetjük el. A munkához azonban hozzáfoghatunk. Előadó ismertette is a gazdaságföldrajzi térképezés mikéntjét. A végleges megoldás már arra hivatott tudományos szervezet feladata volna. Az előadáshoz dr. Fodor Ferenc, dr. Réthly Antal, dr. Hézszer Aurél, dr. Kádár Lajos és az elnöklő gróf Teleki Pál dr. szólottak hozzá.

Estélyek.

1932. október 11. DR. CHOLNOKY JENŐ: „A sivatagokról.“

A Föld legsajátosabb tájképei közé tartozó sivatagokról festett az előadó színes és eleven képet. Miután az előadó ismertette a sivatagok keletkezésének feltételeit, a bennük uralkodó természeti formákat és az azokat létrehozó erőket, elsősorban a szélnek a munkáját és a hőmérséklet napi

ingadozásának hatását, vetített képekben vonultatta fel a Föld sivatagjainak különböző típusait: a homok-, kavics-, szikla- és agyagsivatagokat és azok jellemző morfológiai formáit. Végül az előadó rámutatott a szteppék nomádjainak és az öntözött oázisok földművelőinek nagy történelmi és kulturális jelentőségére.

1933. januárius 10. DR. THIRRING GUSZTÁV: „*Sopron és a Magyar Alpok.*“

Előadásának tulajdonképeni tárgya Nyugatmagyarországnak az a része volt, melyet a trianoni diktátum Magyarországtól elszakított, valamint az a terület is, mely a soproni népszavazás eredményeként hazánknál megmaradt. Az előadó a nyugatmagyarországi felkelésből indulva ki, vázolta Sopron sorsdöntő napjait, amikor a felkelők hős csapata az entente kegyetlen diktátumának végrehajtását megakadályozta, amennyiben az osztrákoknak Sopronba való bevonulását megghiúsította és ezzel a vellecei egyezmény létrejöttét idézte elő, mely Sopron város és nyolc környező község sorsát a népszavazás döntésétől tette függővé. A soproniak hűsége az ország egyik legértékesebb városát és gazdag környékét mentette meg az országnak és a „leghűségesebb város“ díszes jelzőjét szerezte meg a városnak. Az előadó az elszakított terület természeti szépségeit és kincseit, történelmi emlékeit és kulturális értékeit ismertette, vázolta azt a szerepet, mely a vidéknek hazánk kultúrtörténelében jutott és képekben mutatta be az elszakított terület nevezetesebb helyeit. Majd részletesen ismertette Sopron városának emlékezetes történelmi múltját, patinás régi épületeit, ős kultúráját és modern felvirágzását. Kiemelte, hogy Sopron a csonka országnak műtörténeti szempontból és építészeti emlékeinél fogva legérdekesebb városa, melynek templomai már a tizenharmadik század elején épültek, s amely a középkor óta az iskoláztatás és az általános művelődés egyik kiváló gócpontja volt. Kiemelte főiskoláinak kulturális és hazafias nagy jelentőségét, különösen a közel négyszáz éves lyceum áldásos működését, melyben 1790-ben az első magyar nyelvművelő társaság alakult és a Selmezbányáról ide menekült bányászati és erdészeti főiskolát, melynek hallgatóiból került ki az 1921. évi felkelők legnagyobb része, kiknek köszönhető Sopron megmentése.

1933. februárius 14. DR. ZSIVNY VIKTOR: *Utazásom az Egyenlítői és Dél-Afrikában.*

Előadó érdekesen beszámolt az 1929-ben Pretoriában ülésezett XV. Nemzetközi Földtani Kongresszussal, kapcsolatban ásványtani, földtani és bányászati tanulmányok céljából tett utazásáról. Útja végigvezette Afrika déli felének egész hosszában, Cape Towntól csaknem az Egyenlítőig, amelynek közvetlen közelébe a Viktória-tótól keletre ért el, honnan útja Mombaszába vitte. A főútvonal, melynek számos pontjáról oldalirányban letért Cape Town—Kimberley—Johannesburg—Pretoria—Bulawayo—Victoria Falls—Elisabethville—Bukama—Kabalo—Albertville—Kigoma—Tabora—Muanza—Kiszumu—Mombasza—Zanzibár volt.

Előadásában a fősúlyt a beutazott vidékek tájtani jellegének kidomborítására helyezte, de emellett megemlékezett a néprajzi, bányászati, történelmi, gazdasági, közlekedési, társadalmi és egyéb viszonyokról is. Legrészletesebben a dél-rhodesiai Matopo Hills, a Zambezi Viktória-esései, a Luala-

bán tett hajóút, az Uganda-vasút s a Kilimandzsaro szépségeit és Zanzibár pezsgő életét ismertette. Az előadást 76 eredeti felvételű vetített képpel élénkítette.

1933. február 19. STEN BERGMAN: „Kutatóútam a Ku-Ri-Li szigetekre 1929—30.” (német nyelven).

Cholnoky Jenő elnök megnyitó beszédében ismerteti Sten Bergman Kamcsatka szigetén* és a Ku-Ri-Li szigeteken végzett zoogeografiai kutatásait és eredményeit, majd német nyelven üdvözli az előadót.

A Ku-Ri-Li szigetek a Föld legbarátságatlanabb vidékei közé tartoznak, ami elsősorban zord éghajlatának tulajdonítható. A hideg tengeri áramlások hatása alatt a szigetek alacsonyabban fekvő részeit az év nagyrészen át sűrű köd borítja. Emiatt és az erős hullámzás miatt a partok megközelítése igen nehéz. Az év legnagyobb részén át a szigetek teljesen el vannak zárva a külvilágtól. Az északi szigetek kopárak, a déliek vegetációja is szegényes. Jellemző az örökzöld bambuszfü. Az állatvilág aránylag gazdag. Sok a kék-róka, melynek vadászata a japán állam kezében van. A vadászok évente meghatározott számú állatbőrt kötelesek leszállítani. A vadászat mellett még az állattenyésztés, különösen a lótenyésztés játszik még nagyobb szerepet a gazdasági életben. Ujabbán rénszarvasokat is igyekeznek a szigetekon meghonosítani. Az eddigi eredmények elég biztatók. A legfontosabb foglalkozási ág azonban a halászat. A nyári hónapokban hatalmasan megduzzad a szigetek gyér lakossága a sok ideérkező halásztól. Lazacot, kagylókat, algákat bámulatos mennyiségben szolgáltat az tenger. A bálnák és fókák száma erősen megapadt. Csak a déli szigetek lakottak. Az őslakók a japánokkal való elkeveredés folytán faji és kulturális jellegükből sokat veszítettek.

Az előadást, melyet eredeti vetített képek kísérték, nagy tetszéssel fogadta a nagyszámú előkelő közönség.

*

Könyvtárunk érdekében! A földrajzi ismereteknek annyira fontos terjesztése érdekében azzal a kérelemmel fordulunk t. Tagtársainkhoz, hogy nélkülözhető földrajzi tárgyú könyveiket, folyóirataikat, atlaszaikat, vagy térképeiket, bármilyen nyelvűek és bármily korból származnak is azok, Társaságunk könyvtárának ajándékozni szíveskedjenek. Sajnos, a mai nehéz idők súlyát Társaságunk kétszeresen érzi és anyagi eszközök hiányában kénytelenek vagyunk Tagtársaink áldozatkészségéhez folyamodni. A beérkező adományokat esetről-esetre a „Földrajzi Közlemények”-ben köszönettel nyugtázzuk. Mindennemű felvilágosítással készséggel szolgál: a Magyar Földrajzi Társaság könyvtára (Budapest, VIII. Sándor-u. 8.)

* Sten Bergman dr. első kutatóújáról írott érdekesítő munkája magyarul is megjelent a Magyar Földrajzi Társaság Könyvtárában: „Kamcsatka ősnépei, vadállatai és tűzhányói között”. Fordította dr. Cholnoky Béla. 70 képpel és 1 térképpel. 272 oldal. Budapest. Franklin Társulat kiadása. Társaságunk tagjainak a kiadó 25% kedvezményt ad.

I. A Magyar Földrajzi Társaság zárszámadása az 1932. évről.

A.) Forgó tőke.

Bevétel:		Pengő	Kiadás.		Pengő
1. Maradvány	a) Postatakarékp.-nál	543'46	1. „A Földgömb” illetménye		5120'—
	b) készpénzforgalomban	726'13	2. „Földrajzi Közlemények”		247'21
	c) Egyetemi nyomdánál	57'14	3. Iroda és posta		520'—
	d) Magyar-Olasz B.-ban	82'17	4. Tisztviselői tisztelet díjak		750'—
		1408'90	5. Könyvtár		97'80
2. Tagdíj és előfizetések	4585'01+798'17	5383'18	6. Didaktikai Szakosztály		100'—
3. Tagdíj „A Földgömb” részére	89'50+127'50	217'—	7. Egyetemi nyomda		103'72
4. Alaptőke: Hg. Eszterházy uradalom		70'—	8. Tűzbiztosítás		39'60
5. Vallás és Közokt. Min. segélye		750'—	9. Diapozitívusok		73'60
6. Időközi kamat		77'74	10. Klisék		87'12
7. Vegyes (füzetek elad. + adomány)		34'90	11. Telefon		261'60
8. Hirdetési díj		440'—	12. Átutalás „A Földgömb”-nek	43'56+20'—	63'56
9. Jubileumi alap.		64'50	13. Tud. Társ. Szöv. díjkezelősége		141'77
10. Hozzájárulás: Wallner Ernő 50.— + Bárány István 50'—		100'—	14. Pénztári kisebb tételek		429'05
11. Alaptőke kamata (Magyar Olasz Bank)		121'38	15. Egyenleg mint maradvány:		
			a) Postatakarékp.-nál	219'11	} 632'57*
			b) készpénzforg.-ban	212'91	
			c) Magyar Olasz B.-ban	203'55	
Összes bevétel:		8667'60	Összes kiadás:		8667'60

* A M. Olasz-B. 203'55 P. forgó tőke követeléséből leszámítjuk a Hg. Eszterházy urad 70 P. alaptőke befizetését; maradvány lesz 133'55 és így a készpénz egyenleg 562'57. A jubileumi alap 664'50 P., tehát a hiány 101'93 P. Viszont „A Földgömb” szerkesztőségétől van követelésünk 127'12 P. és így még 25.19 P. fölösleggel zárul az 1932. évi zárszámadás.

II. Alaptőke és alapok.

	1931. dec. 31.	Bevétel és kamat	1932. dec. 31.
A) A Magyar Olasz Bankban.			
I. Alaptőke	2240'52	70'— (Hg. Eszterh. u.)	2310'52
II. Hunfalvy-alap	0'69	0'04	0'73
III. Farkasfalvi Kornél pályadíj-a.	2900'32	151'58	3051'90
IV. Lóczy-alap	47'35	2'47	49'82
V. Tátra-obszerv.-a	11'39	0'60	11'99
VI. Gazdasági szakosztályi-a.	1'64	0'09	1'73
VII. Schwalm Nándor alap	25'76	1'32	27'08
VIII. Schwalm Amadé jut.-a I.	53'07	2'77	55'84
IX. " " " II.	129'09	6'75	135'84
X. Forgótőke követelése	82'17	121'38—70 alaptőke	133'55
Összesen :	5492.—	287'—	5779'—
B) Készpénz :			
XI. Jubileumi alap	600'—	64'50	664'50

II. A Magyar Földrajzi Társaság vagyonmérlege
1932. dec. 31-én.

A) Vagyon.		
I. Alaptőke.	Értékpapir 2'88+ M. Olasz B.	2310'52 összesen 2313'40
II. Hunfalvy-a.	" 0'10+ "	0'73 " 0'83
III. Farkasfalvi K. pd. a.	" 0'26+ "	3051'90 " 3052'16
IV. Lóczy-alap	" 0'51+ "	49'82 " 50'33
V. Tátra-obsz.-alap	" 0'74+ "	11'99 " 12'73
VI. Gazd. szakoszt.-a.	" 0'16+ "	1'73 " 1'89
VII. Schwalm Nándor-alap		27'08
VIII. Schwalm Amadé j.-a. I.		55'84
IX. " " " II.		135'84
X. Könyvtár és berendezése : gyarapodás	2000 P.	47182'—
XI. Forgótőke : a) értékpapir	1'21	} 690'90
b) M.-Olasz B.-ban	133'55	
c) Postatakarékban	216'11	
d) Készpénzforg.	212'91	
e) Követelés a Fg.-tól	127'12	
XII. Jubileumi alap	664'50+ 26'40 Lásd a forgótőkében.	
B) Követelés.		
Jubileumi alapra		70'—
		összesen : 53593'00
C) Teher		
Atmeneti (Balaton Biz. Lóczy-alapja)		7'51
		összesen : 53585'49

Egyenleg mint tiszta vagyon Ötvenháromezeröttszáznyolcvanöt pengő
49 fillér.

Budapest, 1933 február 10-én.

NÉMETH JÓZSEF s. k.
pénztáros.

Ezt a zárszámadást és vagyonmérleget megvizsgáltuk, az okmányok-
kal és könyvekkel összehasonlítottuk és rendben találtuk.

Budapest, 1933 február 16-án.

KULIN ISTÁN sk. dr. keöpeczi NAGY ZOLTÁN sk. BACSÓ NÁNDOR sk.
a számvizsgáló bizottság tagjai.

III. Költségvetési előirányzat az 1933. évre.

<i>Bevétel</i>	<i>Kiadás</i>
1. Maradvány az 1932. évről . . . . . 25'19	1. Földrajzi Közlemények . . . . . 2000'—
2. Tagdíjakból . . . . . 4500'—	2. Könyvtár . . . . . 200'—
3. Hirdetési díjakból . . . . . 320'—	3. Didaktikai Szakosztály . . . . . 100'—
4. Vegyes: árúsítás, időközi	4. Iroda és posta . . . . . 515'19
kamat . . . . . 120'—	5. Tisztv. tiszteletdíjak . . . . . 500'—
5. Államsegély . . . . . 750'—	6. Előre nem látott pénztári
	kiadások . . . . . 700'—
	7. Egyenleg, mint készpénz-
	maradvány . . . . . 1700'—
összesen : 5715'19	összesen : 5715'19

NÉMETH JÓZSEF sk.
pénztáros.

Tagdíjbefizetés iránti kérelem! Őszinte bizalommal fordulunk T. Tag-
jainkhoz, hogy szíveskedjenek tagsági kötelezettségüknek eleget tenni. Aki
még nem fizette volna be 1933 évi tagdíját, legyen oly szíves és a múlt évi
utolsó „FÖLDRAJZI KÖZLEMÉNYEK”-hez csatolt póstai befizetési lappal
küldje be ezévi tagdíját. A tagdíj változatlanul csak 10 pengő, pedig Társa-
ságunk két folyóiratot („FÖLDRAJZI KÖZLEMÉNYEK” és „A FÖLDGÖMB”) ad
tagjainak, továbbá havonta 2—3 szakülést és a téli félévben 6—7 napszerű es-
télyt rendez, melyeket Tagjaink ingyen látogathatnak. Sajnos, többen tagjaink
közül még a múlt évi tagdíjjal is hátralékban vannak, kérjük a hátralékok
szíves befizetését, nehogy több mint hatévtizedes társaságunk működése meg-
bénuljon. A választmány határozata értelmében a tagdíj 2—3 részletben is
befizethető. Csekkszámánk : 23604.

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG első hat évtizedének tisztikara : 1872—1932.

1. Védnökök :

RUDOLF kir. herceg, trónörökös 1883—1889.
FÜLÖP SZÁSZ COBURG-GOTHA herceg 1890—1921.
JÓZSEF kir. herceg 1922—

2. Tiszteletbeli elnökök :

gr. Széchenyi Béla 1893—1919.
Vámbery Ármin dr. 1893—1913.
Lajos Salvator kir. hg. 1897—1915.
Erődi-Harrach Béla dr. 1905—
Lóczy Lajos dr. 1914—1920.
Déchy Mór dr. 1916—1917.
Havass Rezső dr. 1916—1927.

3. Tiszteletbeli alelnökök :

Déchy Mór dr. 1914—1915.
Havass Rezső dr. 1914—1915.

4. Elnökök :

Hunfalvy János dr. 1872—1888.
Vámbery Ármin dr. 1889—1890.
Lóczy Lajos dr. 1891—1892.
Erődi-Harrach Béla dr. 1893—1904.
Lóczy Lajos dr. 1905—1913.
Cholnoky Jenő dr. 1914—

5. Alelnökök:

Tóth Ágoston 1872—1873.
Vámbery Ármin dr. 1872—1888.
Gervay Mihály 1876—1896.
Xantus János 1889—1894.
Ghyczy Béla 1895—1896.
Havass Rezső dr. 1897—1913.
Gerster Béla 1897—1904.
Déchy Mór dr. 1905—1913.
Cholnoky Jenő dr. 1911—1913.
Csánki Dezső dr. 1914—1916.
Papp Károly dr. 1914—1920.
Thirring Gusztáv dr. 1914—
br. *Láng Boldizsár* 1917—1919.
Prinz Gyula dr. 1920—1922.
Jordán Károly dr. 1920—1925.
gr. Teleki Pál dr. 1923—
Bátky Zsigmond dr. 1926—1928.
Milleker Rezső dr. 1929—

6. Örökös tiszt. főtitkár :

Berecz Antal 1904—1908.

7. Főtitkárok :

Berecz Antal 1872—1904.
Cholnoky Jenő dr. 1905—1911.
gr. Teleki Pál dr. 1911—1922.
Prinz Gyula dr. 1923—1924.
Kerekes Zoltán dr. 1924—1925.
Lóczy Lajos dr. ifj. 1925—1926.
Pécsi Albert dr. 1926—1928.
Réthly Antal dr. 1929—

8. Titkárok :

Cherven Flóris dr. 1872—1874,
Erődi Harrach Béla dr. 1875—1882.
Király Pál 1883—1886.
Thirring Gusztáv dr. 1887—1889.
Jankó János dr. 1890—1901.
Littke Aurél dr. 1902—1910.
Halász Gyula 1911—1913.
Milleker Rezső dr. 1914.
Hézsér Aurél dr. 1915—1920.
Harmos Eleonóra dr. 1921—1922.
Kéz Andor dr. 1923—1928.
Koch Ferenc dr. 1929—

9. Könyvtárosok:*

Sztankovits Ödön 1909—1914.
Hézsér Aurél dr. 1914—1919.
Fodor Ferenc dr. 1920—1922.
Dubovitz István 1922—

10. Pénztárosok :

Aigner Lajos 1872—1879.
Floch-Reichersberg Henrik dr.
1880—1895,
Berecz Antal főtitkár 1896—1904.
Kogutowicz Manó 1905—1908.
Kogutowicz Károly dr. 1909—1910.

* A könyvtárt 1908-ig a titkár kezelte.

Bátky Zsigmond dr. 1911—1913.
 Pécsi Albert dr. 1914—1916.
 Marczell György 1917—1929.
 Németh József 1929—

11. Ellenőr :

Czakó István 1927—

12. Szerkesztők :

Berecz Antal 1873—1904.
 Cholnoky Jenő dr. 1905—1912.
 Bátky Zsigmond dr. és Littke Aurél
 dr. 1913—1919.
 Fodor Ferenc dr. 1920—1923.
 Kerekes Zoltán dr. 1924.
 Karl János dr. és Kéz Andor dr.
 1925—1927.
 Kéz Andor dr. és Pécsi Albert dr. 1928.
 Hézszer Aurél dr., Milleker Rezső dr.
 és Réthly Antal dr. 1929—

13. Ügyészek :

Serli Sándor dr. 1911—1917.
 Erődi-Harrach Tihamér dr. 1918—

14. Balaton-bizottság.

Elnök : Lóczy Lajos dr. 1891—1920
 Cholnoky Jenő dr. 1920—

15. Alföldi bizottság.

Elnök : Cholnoky Jenő dr. 1908 —

16. Gazdaságföldrajzi szakosztály.

Elnök : Havass Rezső dr. 1912—1913.
 Thirring Gusztáv dr. 1914—
 1917.
 Németh József dr. 1917—1932.
 Fodor Ferenc dr. 1932—

17. Didaktikai szakosztály.

Elnök : Vargha György dr. 1921—

MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

— 1932. —

Védnök : JÓZSEF kír. herceg *Ófensége* (1922).

Tiszteletbeli elnök : ERŐDI-HARRACH BÉLA udvari tanácsos, ny. ő-
 igazgató, Budapest (1905).

I. Tisztikar :

Elnök : CHOLNOKY JENŐ DR., egyetemi tanár., Budapest (1914).
 Alelnök : GRÓF TELEKI PÁL DR., egyetemi tanár, ny. miniszterelnök,
 Budapest (1923).
 THIRRING GUSZTÁV DR., kormányfőtanácsos, a Fővárosi
 Statisztikai Hivatal ny. igazgatója, Budapest (1914).
 MILLEKER REZSŐ DR., egyetemi tanár, Debrecen (1930).
 Főtítká : RÉTHLY ANTAL DR., egyetemi m. tanár, a Meteorológiai Inté-
 zet, aligazgatója, Budapest (1929).
 Titká : KOCH FERENC DR., egyetemi tanársegéd, Budapest (1929).
 Könyvtáros : DUBOVITZ ISTVÁN gimnáziumi tanár, Budapest (1922).
 Pénztáros : NÉMETH JÓZSEF ny. reáliskolai igazgató, Budapest (1929)
 Ellenőr : CZAKÓ ISTVÁN, Budapest (1927).
 Ügyész : ERŐDI-HARRACH TIHAMÉR DR., ügyvéd, országgyűlési kép-
 viselő Budapest (1918)

II. Választmányi tagok :

- Baktay Ervin*, indologus, ázsiai utazó, Budapest.
- Ecsedi István* dr., a Déri Múzeum igazgatója, egyet. m. tanár, Debrecen.
- Erődi Kálmán* dr., főigazgató, Budapest.
- Fest Aladár* kir. tanácsos, ny. főigazgató, Budapest.
- Fodor Ferenc* dr., egyetemi c. rendk. tanár, Budapest.
- Gerő László* ny. őrnagy, Budapest.
- Gesztai Lajos* leánygimnáziumi tanár, Budapest.
- Győffy István* dr., egyetemi m. tanár, múz. igazgatóőr, Budapest.
- Halász Gyula* író, Budapest.
- Haltenberger Mihály* dr., egyetemi c. rendk. tanár, Budapest.
- Hézszer Aurél* dr., egyetemi m. tanár, Budapest.
- Horváth Károly* dr., gimnáziumi tanár, Budapest.
- Kalmár Gusztáv* dr., ny. főiskolai tanár, plébános, Csanakfalu.
- Karl János* dr., kegyesrendi gimn. igazgató, Debrecen.
- Kéz Andor* dr., egyetemi adjunktus, Budapest.
- Kogutowicz Károly* dr., egyetemi tanár, Szeged.
- Kovács Alajos* dr., a Központi Statisztikai Hivatal elnöke, Budapest.
- Lóczy Lajos* dr., egyetemi tanár, Budapest.
- Marczell György*, Meteorológiai Intézeti igazgató, Budapest.
- v. Medvey Aurél*, az Állami Térképészeti Intézet igazgatója, Budapest.
- Papp Károlyné*, - *Balogh Margit* dr. leánygimnáziumi tanár, Budapest.
- Pécsi Albert* dr., felső kereskedelmi iskolai tanár, Budapest.
- Schwalm Amadé* dr., felső kereskedelmi iskolai tanár, Budapest.
- Szakáll Zsigmond* dr., egyet. m. tanár, kereskedelmi iskolai főigazgató, Budapest.
- Steiner Lajos* dr., egyetemi m. tanár, a Meteor. Int. ny. igazgatója, Budapest.
- Szilády Zoltán* dr., egyetemi m. tanár, múz. igazgatóőr, Budapest.
- Strömpl Gábor* dr., egyetemi m. tanár, térképész, Budapest.
- Temesy Győző* dr., reálgimnáziumi tanár Budapest.
- Vargha György* dr., középiskolai szakfelügyelő, c. igazgató Budapest.

III. Belföldi tiszteleti tagok :

- Bátky Zsigmond* dr., a Néprajzi Múzeum igazgatója, Bpest (1930).
- Berzeviczy Albert* dr., ny. miniszter, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke stb., Budapest (1904).
- Cholnoky Jenő* dr., egyetemi tanár, a Magyar Földrajzi Társaság elnöke, Budapest (1930).
- Csánki Dezső* dr., államtitkár, az Országos Levéltár ny. főigazgatója, Budapest (1925).
- Erődi-Harrach Béla* dr., ny. tanker. kir. főigazgató, a Magyar Földrajzi Társaság tiszt. elnöke, Budapest (1897).
- Fest Aladár*, kir. tanácsos, ny. főigazgató, Budapest (1932).
- Farkasfalvi Kornél*, reálgimn. tanár, Budapest (1919).
- Gervay Dezső*, Budapest (1924).
- Ilosvay Lajos* dr., ny. egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági tagja stb., Budapest (1930).
- Kőrösi Albin*, ny. gimnáziumi igazgató, Budapest (1930)
- Kövesligethy Radó* dr., ny. egyetemi tanár, Budapest (1930).
- Prinz Gyula* dr., egyetemi tanár, ázsiai utazó, Pécs (1930).
- Róna Zsigmond* dr., ny. Meteorológiai Intézeti igazgató, Bpest (1924).
- gróf Teleki Pál* dr., ny. miniszterelnök, egyetemi tanár stb. Bpest (1931).
- Thirring Gusztáv* dr., ny. Fővárosi Statisztikai Hivatali igazgató, Budapest (1931).
- báró Wlassics Gyula* dr., nyug. miniszter, a Közigazgatási Biróság v. elnöke, stb. Budapest (1897).

IV. Belföldi levelezőtagok :

1. *Almásy György* dr. ázsiai utazó, Borostyánkő (1907).
2. *Dubovitz István* gimnáziumi tanár (1932).
3. *Fodor Ferenc* dr. egyetemi c. rk. tanár, Budapest (1925).
4. *Gubányi Károly* mérnök, ázsiai utazó, Budapest (1925).
5. *Halász Gyula* író, Budapest (1931).
6. *Hézsér Aurél* dr. egyetemi m. tanár, Budapest (1924).
7. *Kogutowicz Károly* dr. egyetemi tanár, Szeged (1924).
8. *Littke Aurél* dr., főiskolai tanár, Szeged (1911).
9. *Lóczy Lajos* dr. egyetemi tanár, Földt. Int. igazg., Budapest (1930).
10. *Marczell György*, Meteorológiai Intézeti aligazgató, Bpest (1924).
11. *Milleker Rezső* dr. egyetemi tanár, a Magyar Földrajzi Társaság elnöke, Debrecen (1928).
12. *Papp Károlyné*, - *Balogh Margit* dr., középisk. tanár, Bpest (1930).
13. *Pécsi Albert* dr. felsőkeresked. iskolai tanár, Budapest (1924).
14. *Réthly Antal* dr. egyetemi m. tanár, aligazgató, Budapest (1910).
15. *Steiner Lajos* dr. egyetemi m. tanár, Meteorológiai Intézeti ny. igazgató, Budapest (1924).
16. *Strömöl Gábor* dr. egyetemi m. tanár, Budapest (1930).
17. *Szentgáli Antal* mérnök, ázsiai utazó, Budapest (1931).
18. *Vargha György* dr., reálisk. tanár, szakfelügyelő, Budapest (1930).
5. *Carnegie Andrew*, Pittsburg (1908).
6. *Davis William M.*, egyetemi tanár, Cambridge, Mass. U.S.A. (1910).
7. *Drygalski Erich*, v., egyetemi tanár sarkutazó, München (1904).
8. *Filchner Wilhelm*, ázsiai felfedező utazó, Berlin (1922).
9. *Gorjanovič Kramberger D.*, ny. egyetemi tanár, Zagreb (1907).
10. *Hedin Sven*, ázsiai felfedező utazó, Stockholm (1903).
11. *Hellmann Gustav*, a porosz Meteorológiai Intézet ny. igazgatója, Berlin (1922).
12. *Hettner Alfréd*, egyetemi tanár, Heidelberg (1922).
13. *Köppen Wladimir*, a Deutsche Seewarte ny. oszt. vezetője, Graz (1922).
14. *Lyde Lionel William*, egyetemi tanár, London (1925).
15. *Machatschek Fritz* dr., egyetemi tanár, Wien (1922).
16. *Mackinder John Henry*
17. *De Margerie Emmanuel* dr., egyetemi tanár, Páris (1922).
18. *Martin Lawrence*, a Library of Congress könyvtárosa, Washington (1922)
19. *Merino Alvarez*, Alberto, a Real Academia de la Historia tagja, Madrid (1922).
20. *Mill H. R.* esq., London.
21. *Oberhammer Eugen*, egyetemi tanár, az Osztrák Földrajzi Társaság elnöke, Bécs (1922).
22. *Obrucsev Vladimir A.* bányászati akadémiai tanár, Moszkva (1910).
23. *Passarge Siegfried*, egyetemi tanár, Hamburg.
24. *Penck Albrecht*, ny. egyetemi tanár, Berlin (1910).
25. *Rothermere Lord*, London (1928).
26. *Savoja Luigi Amadeo* di, duca degli Abruzzi, sarkutazó, Torino (1901).
27. *Stein Aurél* ázsiai felfedező utazó, Srinagar (Kasmir) (1903).
28. *Steinmetz S. R.* egyetemi tanár, Amsterdam (1922).

V. Külföldi tiszteleti tagok :

1. *Almagià Roberto*, az olasz Kir. Földrajzi Társaság elnöke, Róma (1931).
2. *Alvarez Sereix Rafael*, a spanyol földrajzi társaság elnöke, Madrid (1922).
3. *Cagni Umberto*, kapitány, sarkutazó, Genova (1901.)
4. *Capelli Raffaello*, marchese (1922).

29. *Walther Johannes*, egyetemi tanár.
Halle a/S. (1922).

VI. Külföldi levelező tagok:

1. *Bartholomew John*, a skót Kir. Földrajzi Társaság tiszt. titkára, Edinburgh (1910).
2. *Hobbs, William* dr., egyetemi tanár, Ann Arbor, Mich. U. S. A., (1918).
3. *De Martonne Emmanuel* dr., egyetemi tanár, Páris (1909).
4. *Rungaldier Randolf* dr., főiskolai tanár, Bécs (1929).
5. *Schultze Jena Leonhard* dr., egyetemi tanár, Marburg a/S. (1913).
6. *Wegener Georg* dr., főiskolai tanár, Berlin.

VII. A Lóczy-érem tulajdonosai:

1. *Cholnoky Jenő* dr., egyetemi tanár, a Magyar Földrajzi Társaság elnöke, Budapest (1930).
2. *Dainelli Giotto* dr., egyetemi tanár, Róma (1931).
3. *Davis W. M.* dr., egyetemi tanár, Cambridge U. S. A. (1930).
4. *Drygalski Erich v.* dr., egyetemi tanár, München (1924).
5. *Erődi-Harrach Béla* dr., ny. főigazgató, Budapest (1926)
6. *Hedin Sven* dr., ázsiai felfedező utazó, Stockholm (1922).
7. *Kövesligethy Radó* dr., egyetemi tanár, Budapest (1924).
8. *Stein Aurél* dr., ázsiai felfedező utazó, Kasmir (1922).

Meghívó

a MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

április hó 6-án a Társaság helyiségében (VIII. Sándor utca 8) tartandó

LXI. rendes évi közgyűlésére.

Tekintettel arra, hogy az ápr. 6-i közgyűlés nem lesz határozatképes, az alapszabályok értelmében

1932. évi április 27-én, csütörtökön délután 6 órakor

a Kir. Magyar Természettudományi Társulat (VIII. Eszterházy utca 14–16) üléstermében — a megjelent tagok számára való tekintet nélkül — tartjuk meg a közgyűlést.

T á r g y s o r o z a t:

1. Elnöki megnyitó, dr. <i>Cholnoky Jenő</i> .	8. Didaktikai Szakosztály jelentése.
2. Főtitkári jelentés.	9. Gazdaságföldrajzi Szakosztály jelentése.
3. A Lóczy emlékérem átadása.	10. Balaton-Bizottság jelentése.
4. Gróf Teleki Pál féle jutalom átadása.	11. Alföld-Bizottság jelentése.
5. A Farkasfalvi Kornél féle pályázat eredményének kihirdetése.	12. Számvizsgáló-bizottság jelentése.
6. Tisztikar és választmányi tagok választása.	13. Könyvtárvizsgáló-bizottság jelentése.
7. Tiszteleti tagok választása és új levelezőtágok bejelentése.	14. Pénztáros jelentése.
	15. Könyvtáros jelentése
	16. Zárásamadás és költségvetési tárgyalása.
	17. Indítványok.

Budapest, 1932. március hó 25-én.

Dr. Réthly Antal s. k.
főtitkár.

Dr. Cholnoky Jenő s. k.
elnök.

GEOGRAPHISCHE MITTEILUNGEN

ZEITSCHRIFT DER UNGARISCHEN GEOGRAPHISCHEN GESELLSCHAFT

BULLETIN GÉOGRAPHIQUE BOLLETTINO GEOGRAFICO

REVUE DE LA SOCIÉTÉ

BOLLETTINO DELLA SOCIETÀ

HONGROISE DE GÉOGRAPHIE.

GEOGRAFICA UNGHERESE.

GEOGRAPHICAL REVIEW

JOURNAL OF THE HUNGARIAN GEOGRAPHICAL SOCIETY.

— BUDAPEST. VIII., FÖHERCEG SÁNDOR UTCA 8. —

Die Morphologie des Gerecse-Gebirges.*Von: *Emil Korpás.*

Westlich von Budapest, umgrenzt vom Tataer Bruch, dem Vörösvärer Tal, dem Becken von Zsámbék und der Donau erstreckt sich das „Gerecse“ genaunte Mittelgebirge. Die Formation des Gerecse entspricht einem charakteristischen Schollengebirge, ohne jegliche Spur von Faltungen. Die Ausläufer der plateauartigen Schollung fallen besonders gegen Osten steil ab. Dieser „Gerecse-Typ“ ist z. B. im Öregkovácsér Berg (Abb. 2) ausgeprägt dargestellt. Der Grundstock des Geländes besteht aus Kalk, Dolomit und Obertrias-Dachstein, welcher durch Faltungen zerbröckelte und Schollenlagerungen gestaltete. Drei dieser Schollenreihen ziehen gleichlaufend in nord-südlicher Richtung, eine vierte ist südlich von diesen in ost-westlicher Richtung gelagert. Diese Schollenketten umgürten das Héreg-Tarjánér- und Tardos-Tolnaer Becken (Abb. 3). Östlich und westlich dieser Schollungen sind vereinzelte Schollenhorste anzutreffen.

1. **Die Morphologie des Dolomites.** Dolomit ist hauptsächlich in den südlichen und östlichen Teilen des Gerecse-Gebirges zu finden, wie z. B. im Nagybaglyas, Nagysomlyóvár, Hárshegy, Csucshegy, Pollushegy usw. Da der Dolomit nicht bröckelt, sondern zerstaubt, kann sich Fruchtboden nicht bilden. Deswegen kann keinerlei Vegetation Fuss fassen und der Dolomit ist den Einwirkungen des Windes stark ausgesetzt. Im Gerecse-Gebirg sind einige Abweichungen von dieser allgemeinen Form zu bemerken. Ständige starke Winde gibt es hier nicht, anderseits weichen die Winde den Schollungen aus. So konnte sich ein dünner, grasbedeckter Fruchtboden bilden. Am Nagysomlyóvár an der Ostseite des Gerecse-Gebirges ist der Fruchtboden an verschiedenen Stellen durch Erosion abgetragen worden. Hier wirkte die Deflation stärker und trieb Furchen

* Die Abbildungen und Karten siehe im ungarischen Text.

in den Dolomit. Die schönsten derartigen Formungen sind bei Gyermely zu sehen, wo der Dolomit den Ackerboden unterbricht.

2. **Das Kalkgebiet.** a.) *Dachsteinkalk.* Die horstartig und steil aus dem tertiären und pleistocänen Hügelland sich erhebenden mesozoischen Schollungen bestehen in ihren Hauptmassen aus Dachsteinkalk, wie z. B. die Horste und die drei nord-südlich verlaufenden Züge. Von den Horsten sind u. a. der Kőszikla, Gete und Öregkő zu nennen. Vom nördlichen Abhang des Gete streben viele Täler der Donau zu, darunter ein epigenetischer Einschnitt. Davon westlich befindet sich am Sörházduló ein grottenartiger Aufriss von schöner Formung (Abb. 4).

An der nordwestlichen Seite des Öregkő ist ein grossartiges Grottensystem zu sehen, das mehrere Eingänge hat. Die an den Wänden sichtbaren Terrassen zeugen von einstigen Grottenbächen.

Die morphologische Formung der drei nord-südlich verlaufenden Schollenzüge ist ziemlich eintönig. Charakteristisch sind die steilen Ostrandbildungen und das Sturzgeröll am Abhang. Erwähnung verdient noch die Peskő- und Kőhegygrotte, sowie das berühmte Szelim-Loch. Ausser einigen kleinen Wassersäcken, karstartigen Morsch-Felsen gibt es nichts nennenswertes.

b) *Jurakalk.* Er bildet keine grösseren zusammenhängende Flächen, sondern nur aus der Denudation verbliebene Reste. Der hell- bis dunkelrotfarbige Kalk ist unter dem Namen Gerecsér Marmor bekannt und wird heute am Nagypisznice, Bányahegy und Pockő nur noch wenig ausgebeutet. Die rote Farbe der offenen Bruchwände fällt schon von weitem auf. In den Brüchen kamen ausserordentlich viele kleine Höhlungen und Wasserrisse zum Vorschein. An der Südseite des Pisznice liegt eine schöne Karstgrotte, deren Eingang wohl klein, im Innern aber sehr geräumig ist und mehrere Gänge hat. In diesem Grottensystem ist auch heute noch die Erosion tätig. An den Wänden hört man aus schmalen ungangbaren Gängen das Wasser plätschern.

c) *Jüngerer Kalkstein.* Süsswasserkalk und Travertina aus dem Pliocän und Pleistocän sind wichtig. Erwähnt werden müssen Szöllös, Dunaszentmiklós, Lábatlan, die Umgebung vom oberhalb des Mogyoros liegenden Köleshegy, sowie der westlich von Bajot emporragende Berzsekhegy. Diese jüngeren Kalkformationen sind ruhig geschichtet. In morphologischer Hinsicht sind noch einige kleine Wassersäcke, sowie die Grotte im Berzsekhegy zu nennen.

3. **Die Landschaft.** Das niedrigere Hügelland, also hauptsächlich das Randgebiet wird von Löss bedeckt. Die Formung der Oberfläche ist durch das Wasser gefräst. Zurückgreifende Täler, Wasserrinnen und Lössspalten kommen massenhaft vor. An der Nordwestseite des Gete sind einige kleine Lössdolinen

zu erkennen. Der Löss selbst ist durch Vegetation gegen die Windeinwirkung geschützt. Wird diese z. B. durch Wagenradspuren usw. zerstört, greift die Deflation stark an und vertieft die Spuren. So entstehen die tief in den Löss einschneidenden Wege, die für das Gerecse-Gebirg typisch sind. Der Löss ist vom wirtschaftlichen Gesichtspunkt aus wertvoll, es wächst auf demselben ausgezeichneter Wein z. B. in der Gegend von Baj, Almás und Neszmély.

4. Das Sandgebiet. Es stellt eine Facies-bildung mit dem Löss dar. Seinem Ursprung nach stammt es zweifellos aus der Donau. In Bruchlinien und Randbildungen häufte es sich in der heutigen Lage. Die einfachste Form ist die Windfurche, die jedoch nur an wenigen Stellen zu finden ist. Bei den Sandgruben südöstlich von Dorog, wo der Wind auf die offenen Wände ungehindert einwirken kann, sind diese Windfurchen gut sichtbar. Hier hat der Wind in den Grubenwänden gleichlaufende Furchen gezogen und dadurch eine Wellung der Wände erzeugt.

5. Morphologie der Becken. Die Schollenzüge umgürten das Tardos-Tolnaer- und das Héreg-Tarjánier Becken. Beide sind noch vor dem Oligocän gesunken, die sanften Mulden sind mit jüngerem Bodensatz ausgefüllt. Das Tardos-Tolnaer Becken hat sowohl nach Norden, als auch nach Süden einen Abfluss. Das Héreg-Tarjánier Becken dagegen ist derart von Geröll ausgefüllt, dass es fast ohne Abfluss ist. An der Westseite des Beckens ziehen die steilen Ränder der Schollenkette hin, hier liegt viel Sturzgeröll.

6. Die Haupt-Wasserfurchen. Formend auf das Gebirge wirken die Brüche, sie sind für die Bildung der Täler massgebend, besonders inbezug auf ihre Richtung. Charaktermässig sind die Täler des Gerecse-Gebirges tektonischen Ursprungs, durch die Erosion modifiziert. Rein erosionische Täler haben sich nur auf dem donauseitigen Hügelland gebildet. Die grösste Wasserader des Gerecse-Gebirges ist der Szent László-Bach, nennenswert sind noch die Általér, Malompatak und Bajot-Bäche.

Beitrag zur physikalischen Geographie des Velencer Sees.*

Von : *Karl Szabó.*

An der Südseite des Velencer Gebirges im Komitat Fejér erstreckt sich Ungarns drittgrösstes Wasserbecken, der Velencer See. Er bedeckt ein Gebiet von 25.922 qkm, wovon 9.920 qkm einen Schilfbestand haben. Seine Küstenentwicklung ist 1.47, ge-

*Lagekarte hiezu auf Seite 20⁷ des ungarischen Textes I

genüber 2.27 des Plattensees. Die Längachse beträgt 10.5 km, die grösste Breite 3.3 km, die kleinste Breite 2.07 km. Der Umfang des Velencer Sees hat sich im Lauf der Zeit geändert. In der Pleistocän-Zeit war sein Wasserstand ein viel grösserer, als heute. Auf der Südseite des Sees ist auf einer Weite von 3500—4000 m die Pleistocänschicht noch erkennbar, ebenso auch an vielen Stellen des nördlichen Ufers. Laut den Angaben einer Archivurkunde erreichte die Ausbreitung des Sees noch rund 5600 Joch, zur Zeit Maria Theresiens aber nur noch 4998 Joch. Diese Schrumpfung trat infolge Verdunstung ein. Im Jahre 1866 trocknete der See vollständig aus, und erst 1870 füllte er sich wiederum. Einstmals war bei der Ortschaft Velence die tiefste, bei Sukoró die seichteste Beckenfläche vorhanden, heute ist die Lage umgekehrt. Der Grund hierfür ist in den deflativen Einwirkungen nach der Austrocknung von 1866 zu suchen. Damals häufte der Wind in der Beckenmitte einen Rücken, welcher sich von Velence bis Gárdony zog. Der See kann in drei verschiedene Becken eingeteilt werden. Als tiefstes ist das Gárdony-Velencer Becken (1.50—2 m), als seichtestes das Kisvelencer mit Schilfbestand (1.25—1.50 m), als drittes das Agárd-Pákozder Becken zu nennen. Die Moorschichte hat eine Dicke von 0.80—1.20 m und ist mit kräftigem Wurzelwerk dem Boden verwachsen. Bei starkem Wind reisst oft die Wurzel-schichte los und das Mooricht wird in der Windrichtung abgetrieben. An verschiedenen Stellen ist das Schilf ausgestorben. Der Grund hierfür kann in der Austrocknung von 1866 vermutet werden, als der Wind den Grundschlamm ausblies und so die Wassertiefe vergrössert wurde, was den Lebensbedingungen das Schilfes nicht mehr entsprach.

Das städtische Gepräge von Siedlungen.

Von : *Dr. Aurél Hézsér.*

Die begriffmässige Bestimmung von Dorf und Stadt ist nicht leicht. Vielfach ist es schwierig zu sagen, wo der Begriff „Dorf“ endet und die „Stadt“ beginnt. Die einseitig landwirtschaftliche Produktion ist, wenn auch charakteristisch für das Dorf, noch kein Kriterium für den heutigen Begriff des Dorfes. Es gibt auch Bergmannsdörfer, und hauptsächlich in den westlichen Ländern ganz auf einseitige Produktion eingestellte Dörfer, die ihren eigenen Lebensmittelbedarf nicht decken. Dagegen können unsere dorfmässigen Städte im Tiefland nicht als Dörfer bezeichnet werden, obwohl sie über landwirtschaftliche Autarchie verfügen.

Der Begriff der früheren und jetzigen Stadt ist ebenfalls verschieden. Früher erhielten viele kleinere Siedlungen Stadteigenschaft, wenn sie zu gewissen Sonderrechten gelangten. Nach Entfallen dieser Sonderrechte sanken sie wieder auf die Stufe einfacher Dörfer herab. Mitunter werden auch heute größere Dörfer zu städtischem Rang erhoben, ohne dass ihr geographisches Gepräge sich geändert hätte.

Professor v. Cholnoky hat recht, wenn er sagt, dass: „eine scharfe Unterscheidungslinie zwischen Dorf und Stadt nicht gezogen werden kann, weil es Übergangsformen gibt“. Eigentlich fügt sich jede Siedlung in einen einheitlichen Entwicklungsgang ein, in dem das Dorf den niedrigeren, die Stadt den höheren Grad vertritt. Stufenweise kann eines ins andere übergehen. Die meisten Städte entstanden ursprünglich aus Dörfern. Ausnahmen hierin sind nur die künstlich angelegten Städte. Nur jene Siedlungen konnten den geringeren oder höheren Grad städtischer Entwicklung erreichen, die über gewisse geographische, wirtschaftliche oder politische Vorteile verfügten. Eine allgemein charakteristische Eigentümlichkeit für alle zur Stadt sich entwickelnden Siedlungen ist ihre Rolle als Mittelpunkt des umgebenden Gebietes. Diese Zentralisation kann mehr oder weniger vielseitig sein und sich über grösseres oder kleineres Gebiet erstrecken. Eng verbunden hiemit ist die andere Eigentümlichkeit städtischer Siedlungen, dass ihre Bevölkerung grössere Unterschiede der gesellschaftlichen Schichten aufzuweisen hat, als die Dorfbevölkerung. Die städtische Entwicklung ist in jedem Fall eigenheitlichen Gepräges. Die Städte unserer Tiefebene stehen auf anfänglicherem und höherem Grad dieser Entwicklung. Man könnte von vielerlei Stadtypen sprechen. Anstelle einer strengen Bestimmung des Stadtbegriffes kann nur die Rede davon sein, welche Kategorie der städtischen Entwicklung die betreffende Siedlung erreicht hat.

Die Ungarische Geographische Gesellschaft.

Gründungsjahr 1872. Erster Vorsitzender war Johann v. HUNFALVY, dem Armin v. VÁMBÉRY folgte, bald Ludwig v. LÓCZY, Béla v. ERŐDI-Harrach und seit 1914 Jenő v. CHOLNOKY. Die Veröffentlichungen der Gesellschaft sind die „FÖLDRAJZI KÖZLEMÉNYEK“ (Geographische Mitteilungen) im 61. Jahrgang und „A FÖLDGÖMB“ (Der Erdball) mit volksthümlich-wissenschaftlichen Mitteilungen. Die Gesellschaft hat derzeit zwei Sektionen: 1) Volkswirtschaftliche (seit 1912) und 2) Didaktische (seit 1921). Vom Oktober bis April werden monatlich 3 Fachwissenschaftliche Sitzungen, eine Ausschusssitzung und in den Wintermonaten mit Lichtbilder 6—7 volksthümliche Vorträge gehalten. Der Jahresbeitrag beträgt 10 Pengő, für das Ausland 12 Mark. Die Liste der Funktionäre (I.) der Ausschuss (II.), Ehren (III, V.) und Correspondierende-Mitglieder (IV, VI.), sowie die Inhaber der LÓCZY-Medaille (VII.) befindet sich auf den Seiten 53—55.

FÖLDRAJZI KÖZLEMÉNYEK

LXI. KÖTET.

1933.

4—6. FÜZET.

Imperium Romanum.*

Irta: Cholnoky Jenő dr.

Az emberiség történetében két legfőbb ok mozgatja mindig az eseményeket. Az egyik ok a földrajzi helyzetből és a körülményekből származó indítékok összessége. Az ember kénytelen életszükségeit, az élelem, védelem és kényelem nélkülözhetetlen szükségleteit a környező természettől kicsikarni. Ha valamiben szűkséget szenved, akár a megváltozott természeti viszonyok, akár az ember elszaporodása következtében, akkor kénytelen a szomszédos területeket is valami módon igénybe venni. Lehet ez egyszerű üzleti igénybevétel kereskedelem és ipar útján, vagy lehet röviden erőszakos igénybevétel, például rablás, vagy hódítás útján. A földrajzi körülmények kényszerítik az embereket mindig ilyenféle cselekedetekre. De ezek a cselekedetek mindig racionálisak. Megvan a természetes okuk. Lehet, hogy a cselekmény sikertelen, mert nem volt okos dolog, de ezt előrelátni nem minden körülmények közt lehetséges. De mindig racionális, mindég az a célja, hogy a történelmi cselekménybe belesodort embercsoport javát mozdítsa elő. Az ilyenféle cselekmények rendszeren maradandó eredményeket hoznak létre s rendszeren az emberiség fejlődését előmozdítják. Gondoljunk csak egy-egy kiváló uralkodó törekvéseire, hogy hazájának gazdasági erejét, politikai hatalmát megnövelje s népének jólétét előmozdítsa.

A történelmi események másik fő, mozgó oka a fanatizmus. Ezzel a szóval foglalom össze mindazokat a lelki, szellemi kényszereket, amelyek az embert valamiféle képzelt veszedelmek ellen való védekezés, vagy képzelt előnyök megszerzése végett cselekvésre indítják. A mohamedánizmus vallási fanatizmusa, vagy a dzsingiszkáni világhódítás dicsőségének fanatizmusa stb. mind borzalmas példák arra, hogy egészen irracionális cselekedetekre ösztökélhet egész népeket valami, úgy nevezett „eszme“.

Az ember lelkéhez mindig hozzá tartozik az eszme. Valami magasabb lelki cél, valamely olyan gondolat, amely nem az egyén jóllétét, hanem egész embercsoportok, esetleg az egész emberiség jóllétét előmozdítani volna hivatva. A cél

* Elnöki megnyitó a Magyar Földrajzi Társaság 1933. április 27-én tartott 61. rendes közgyűlésén.

mindig elképzelt jó, akár az ember életében, akár halála után élvezze ezt a jót. Az ilyen eszmék természetesen csak az eszmének megfelelő miliőben keletkezhetnek. A marxizmus fanatizmusa nem születhetett meg földművelő népek közt, hanem csakis ipari munkások között. A mohamedánizmus csakis a forró pusztákon születhetett meg, a szibíriai őserdőkben ilyen ragyogó fantáziájú képek nem keletkezhetnek.

A fanatizmus irracionális cselekedetekre ragadja az embereket. A keresztes-háborúk, vallásháborúk, a napoleoni világhódító hadjáratok, a szabadság, egyenlőség, testvériség vérbefulladt eszméinek rémtettei stb. mind óriási történelmi események voltak.

Ha ezekhez a fanatikus eszmékhez még esetleg a földrajzi tényezőkből származó, racionális törekvések is járulnak, akkor a fanatizmus még hatalmasabb lesz, de ilyenkor alkotásai valóban az emberiség javára szolgálnak s maradandóak lesznek. A francia forradalom szabadság-eszméje mellé társult a gazdasági érdekeknek egész hálózata. Az elnyomott, nyomorgó nép emeli föl fejét a dőzsölő, pazarló és durván zsarnokoskodó úri osztály ellen. Ezért a francia forradalomnak, bár fanatizmusa következtében irtóztató pusztítást, emberéletben és vagyonban szinte mérhetetlen veszteségeket okozott, mégis maradandó eredménye is volt s amikor fanatizmusából Napoleon ágyúi kijózanították, akkor lett csak az eredmények állandósága és létjogosultsága biztosítva.

A világháború előtt is mutatkoztak fanatikus eszmék: voltak anarchisták, nihilisták, voltak a marxi tanításoknak fanatikusai, de akkor még ez csak kellemetlen és nem veszélyes jelenség. A világháború szomorú vége egyszerre megerősítette a marxista eszmék fanatizmusát s Oroszország után Németország is olyan veszedelmes felfordulások színtere lett, hogy méltán vethette föl Spengler az ő „Untergang des Abendlandes“ című érdekes, de nem egészen tudományos komolyságú könyvében azt a kérdést, hogy ezeknek az eszméknek hatása alatt nem fog-e az egész európai műveltség tönkremenni? Valami második középkor bekövetkezésétől lehet félni. A középkor is új eszmék behatása alatt elvetette az antik műveltség legnagyobb részét, sőt ez a gyönyörű műveltség tönkre is ment az ó-világban s helyét igazán sötétség foglalta el. Ezt a sötétséget a radikális gondolkodásúak, a marxisták mindig gúnnyal és megvetéssel emlegették. Pedig éppen olyan rombolás hatásának eredménye volt, mint amilyen rombolást visznek véghez ezek a túlzott fanatikus eszmék a mai társadalomban. Gondoljunk csak az orosz kommunizmus okozta szörnyű gazdasági, erkölcsi és kulturális lezüllésre. Pedig eddig még nem sodorta magával az egész művelt világot, ezért még a nem kommunista államok szellemi erejének igénybevételével (mérnökök, gazdák stb.) sikerült valahogyan az óriási néplömeget a végveszedelemből megmenteni.

Szerencsére ezt a romboló, destruáló áramlatot hamar fölismerték a nagy szellemek s a több mint egy évszázada folyó romboló eszmeáradatnak olyan reakciója támadt, amely kétségtelenül hivatva van az emberi művelődést ezeken a kritikus időkön átmenteni.

Lappangva élt ez a reagáló eszme mindenfelé, úgy mint ahogy az ókori Róma erkölcstelen, feslett császári uralma idején mindenütt ott bujkált a reakciós eszme, a kereszténység. De eredeti, szinte kezdetleges gondolkörével aligha lett volna képes világhódító útra indulni, ha meg nem nemesedik és igazi magas eszmei tartalmat nem kap az antik műveltségéből. Csak Rómában lesz a művelt emberek vallása s onnan már magas szellemi fölényvel indul tért hódítani. Éppen így bujdosott a destruáló fanatizmus reakciója, a nemzeti gondolat is mindenfelé a művelt államokban, de csak Itáliában alakult ki és emelkedett olyan megtisztult eszmei magaslatra, hogy az egész olasz nemzetet magával ragadta s olyan konstruáló egységbe olvasztotta, amely valóban hivatva van arra, hogy mintegy újabb renesszánszt teremtsen az emberiség javára.

Megint Rómából Rómából indult ki az állam eszméje, Rómában tisztázódik az emberi jogok és köteleességek filozófiája. Jogtudományunknak alapja a római jog, ma is mellözhetetlen tantárgya minden jogi oktatásnak. A római köztársaság és a római császárság államjogi fogalmai ma is az élet és államforma alapja. Az Imperium Romanum olyan civilizatórikus munkát fejt ki, hogy ma is bámulattal állunk meg előtte.

De Rómából indul ki a kereszténység, a pápaság arisztokratikus intézményének alapján világhódító útjára. Az aszkéták, a flagellánsok, a minden földi jóról lemondók fanatizmusa elterjedhetett azok közt, akiknek nem volt sok, miről lemondani, de a művelt, vagyonos, tehát hatalmas társadalmi osztályok elzárkóztak előle. Savonarola akarta megegyeszer jogaiba állítani ezt a minden földi javakról lemondó fanatizmust, elég szomorú pusztítást is végeztek hívei, de keservesen megbűnhődött érte.

Rómából és Toscanából indult ki a renesszánsz is. Az antik világ kultúrájának felfedezése, följújtása szintén, bátran mondhatjuk, konstruáló fanatizmussal terjedt el. Az egyetemi professzoroknak meg kellett esküdniök, hogy Arisztotelesz tanításaihoz híven ragaszkodnak s attól el nem térnek. Minden fanatizmusnak vannak kilengései és irracionális cselekedetei. De végre megtisztulva, a természettudományok és a földrajzi felfedezések olyan lavináját indította meg, amely végre az emberiséget elvezette a háború előtti idők nagyszerű virágkorába.

A világháborút végokaiban a túlnépesedés okozta. Erről nem kell bőven beszélni. Gazdasági és a piacokra vonatkozó hatalmi, tehát közvetve ismét gazdasági érdekek állították szembe

a világot a keretei közé nem férő némettség ellen. Rémes katasztrófa volt, de még rettenetesebb lett volna, ha ennek következtében a destruáló eszmék nemcsak Oroszországot és a mi szegény kis hazánkat tiporták volna földre, hanem az egész művelt világon a kommunizmus rémuralma vett volna erőt.

Ez ellen a pusztító áradat ellen megint Rómából indult ki az emberiséget előbbre vivő, konstruáló eszme, a fasizmus!

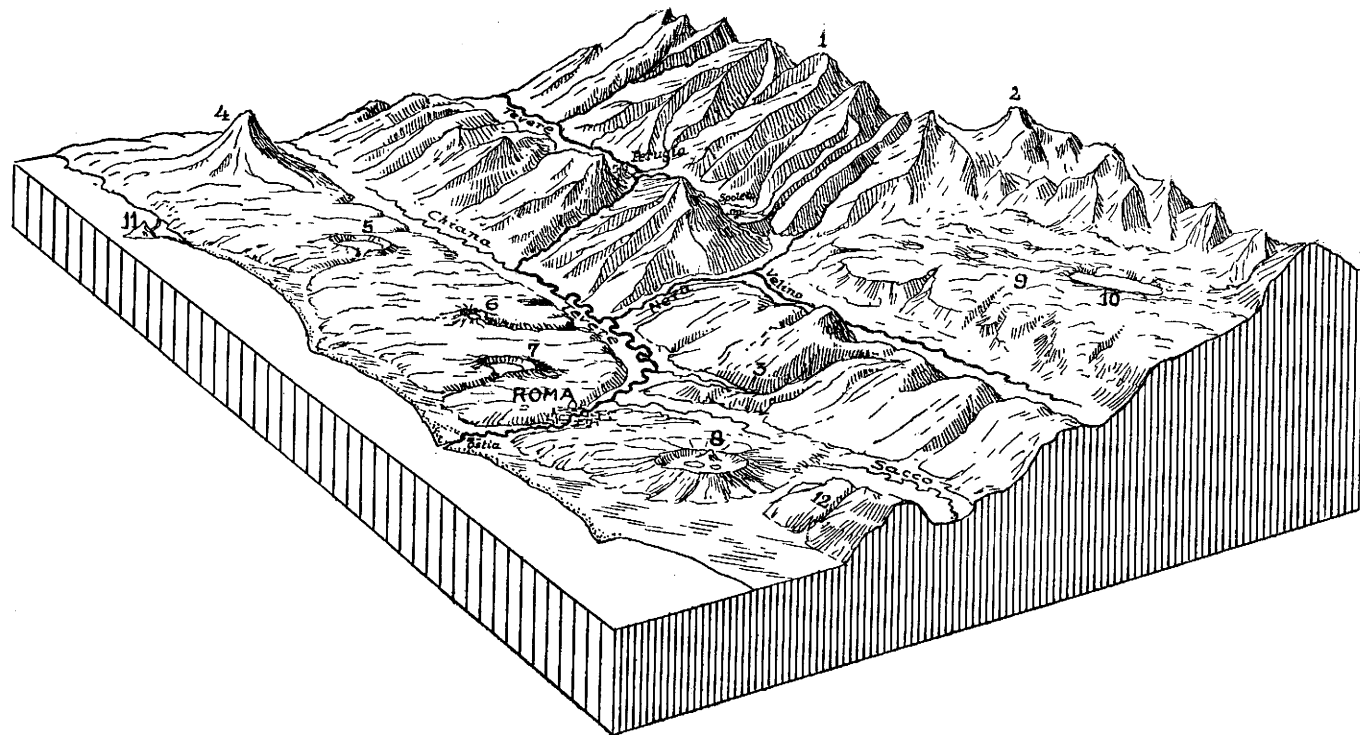
De mik a földrajzi tényezői annak, hogy éppen Róma az a csodálatos hely a Földön, amelyből ezek az eszmék kiindulnak.

Róma a közép-itáliai legnagyobb medencében, a Campagna- vagy Tevere-medencében foglal helyet. Ezt a medencét a Toscanai-medencétől a Siena-masszívum, a Napolii-medencétől a Lepini-hegység választja el. A medence északi szélén mint őrtorony áll a hatalmas, 1734 m magas, kialudt Amiata vulkán (1. ábra). Vele kezdődik az a vulkáni övezet, amely az Albanoi-hegységgel megszűnik ugyan a Monte Lepini előtt, de aztán mint most is működő vulkánosság folytatódik Napoli vidékén. A Bolsena, Vico és Bracciano-tavak vulkáni kaldérákban fekszenek, vagyis olyan mélyedésekben, amelyek a vulkáni működés megszűnte után a vulkánok visszasüllyedése következtében keletkeztek. Ilyen az Albanoi-hegyek csoportja is, csak hogy a visszasüllyedt vulkán csúcsa még ott kiemelkedik (Rocca di Papa fölött a Monte Cavo) és a visszasüllyedés után megjelent parazitikus kitorések kis vulkánjai szintén visszasüllyedtek s helyükön támadt az Albanoi-tó, meg a Nemi-tó.

Az Amiátától egészen az Albanoi-hegyekig terjed el a széles, lapos, vulkáni kőzetekkel fedett Campagna hátság. Ez a széles hátság megakadályozza, hogy az Apenninokról lefutó, konzekvens vízfolyások a tengerbe jussanak. Az Apenninók és a Campagna-hátság közt hosszú árok keletkezett. Ez a Chiana-völgy. Északi vége az Arno nagy kanyarulatához nyúlik, déli vége ott van, ahol az Albanoi hegyek mintegy összeérnek az Abruzzok legnyugatibb előhegyeivel. A hosszú völgy folytatása ezentúl a Sacco-völgy, de ezt a tengertől nem vulkáni hátság, hanem a Monti Lepini mészköröge választja el. A Sacco-völgy végül a napolii Campanián végződik.

A Tevere a Római-Apenninók északi végén, a Monti Sibillini hatalmas, mészköves csúcsai között ered. Eleinte konzekvensen lefut a hegység lejtőjén, de aztán belejut az Apenninók széles mély hosszanti völgyébe, a Perugiai völgybe. Gyönyörű, elzárt, hosszú völgy ez, benne van Perugia, Foligno és délkeleti végén Spoleto. A festői tájképekben gazdag Umbria ez, valószínűleg valami ősnép jól elkülönült hazája. Innen a Tevere Perugia alatt kitör és keresztül vágva az Apenninók legbelső láncát, belejut a Chiana-völgybe.

Ebben mint középszakasz jellegű folyó, szépen kanyarogva

1. ábra. Róma vidékének vázlatos tömbszelvénye.

1. Római Apenninók, 2. Gran Sasso d'Italia (2921 m) az Abruzzók legmagasabb csúcsa, 3. Monti Sabini, 4. Amiata, kialudt vulkán (1734 m), 5. Bolsena, 6. Vico, 7. Bracciano vulkáni kalderák, 8. Albanoi-hegyek, 9. Az Abruzzók karszt-planinája, 10. A Fucino-tó. Ma lecsapolva, 11. M. Argentario, eredetileg sziget, most túrzsások (tombólók) kötik a parthoz, 12. Lepini-hegység.

siet délkelet felé. Útközben felveszi a Teveréhez hasonló sorsú Nera folyót, majd hirtelen kanyarulattal keresztül vágja a Campagna hátságot s a tengerbe ömlik.

Ott, ahol áttöri a hátságot, a tufa egyenetlen anyagában kis szubszekvens völgyecskék darabolják föl a hátságot s előáll Róma 7 halma. A halmok közt kis medenceszerű síkság rejlik, ezen jöttek össze a Campagna pásztornépei, hogy a folyóvölgyek földműves népeivel árúikat kicseréljék. A latin nyelven beszélő pásztorok és a más nyelven beszélő szabinok stb. ezen a piacon találkoztak. A piac etruszk felügyelet alatt állhatott, a római „királyok” valószínűleg etruszk helytartók voltak s a verekedésre mindig hajlandó pásztornépet ellenőrizték fellegvárúkból, a Capitoliumból.

Róma azonban függetleníti magát, köztársasággá alakul s mint harcias pásztornép a békésebb, környező földművesnépet sorban leigázza s lassankint félelmes hatalomra tesz szert. Gazdagságának kútforrása az a piactér a Capitolium alatt, a később világhírű Forum Romanum. Persze, amikor megnől Róma, ez a piac már nem vásártér annyira, mint a világváros szellemi életének központja.

A Campagnán ma is még élénk a pásztorélet. Ennek az az oka, hogy ezt a hátságot nem lehet öntözni, már pedig öntözés nélkül itt nem versenyképes a földművelés. Sokkal jutalmazóbb a pásztorkodás. Hogy Róma alapításakor ki volt-e már fejlődve az a költözködő pásztorkodás (transhumance), amelyet ma találunk az Abruzzók és a Campagna közt, azt ma már nem lehet megmondani, de valószínűnek látszik.

Róma imperiális politikájának egyik földrajzi indítéka éppen a campagnai pásztorélet, mert a pásztorok, az állattenyésztők általában, mindig mozgalmasabbak, harciasabbak, mint a földhöz kötött földműves nép.

Mivel a Római-medence az Apenninók nyugati oldalán sorakozó medencék közt középpült van s a beletorkoló völgyekkel együtt a legnagyobb területű és a legnagyobb lakosságú, azért könnyen érthető, hogy hamar ura lesz a tőle délre fekvő Campaniának (Napoli vidékének) és az északra fekvő Toscanának, akkor az etruszkok birodalma volt centrumának. Északon az etruszokkal, délen a görögökkel jutottak érintkezésbe s a római, mint alacsonyabb műveltségű nép, mindkettőtől csak tanul. A görögök abc-jét veszi át, nyelvéhez idomítva, de egyébként gondolkozásában és művészetében erős etruszk befolyás alá kerül. Mitológiája a két nagy nép mitológiájának egyesüléséből kerül ki. Az etruszk eredetű Jupiter azonosítja a görög Zeussal, Junót Hérával, Marsot Aresszel, Venuszt Afroditével stb. A kettős arcú Janus istenség szintén etruszk eredetű.

Róma kiterjed a hét halomra, de köztük a Forum mindig megtartja uralkodó helyzetét. Itt hangzanak el a nagy

politikai beszédek a „rostrán,” itt vonulnak föl a győzelmes hadvezérek hadizsákmányuk bemutatásával és a leigázolt nép képviselői itt haladnak el az „iga” alatt. Innen indul ki a törvényhozás és véghatásában az egész állameszme, minden jógával és kötelességével együtt. Milyen halálos csapás az antik világra, amikor a Forum Romanumot eltemetik az épületek összeomló romjai s a legelésző állatok az oszlopfőkhöz dörgölöznek!

Ime tehát Róma földrajzi helyzeténél fogva hivatva volt arra, hogy Itália vezető állama, gazdasági és hatalmi centruma legyen, különösen addig, amíg csakis a Földközi-tenger körül lakott sűrű és gazdaságilag erős népesség. Amint Északnyugat-Európa is művelté és sűrű népességűvé vált, a Po-medence is nagy földrajzi energiára tett szert s Venezia soká elvittatta Rómától az elsőbbséget.

Róma helyzetét így megérthetjük s megérthetjük Róma helyzetének nagy energiáját is, de éppen ilyen szépen bontakozik ki Itália domináló helyzete a Földközi-tengert környező országokkal szemben is, ha földrajzi helyzetét helyesen, reális alapon vesszük vizsgálat alá, minden alaptalan spekuláció mellőzésével.

Itália a Földközi-tenger középső félszigete s habár ennek felépítése sem ideális az egységes államalakulás szempontjából, de mégis van egy domináló medencéje. a Római-medence, s ez a félsziget minden medencéjét képes magához vonzani központi helyzete miatt. Nem alakulhat ki vele szemben ellenséges medencecsoport.

Ezzel szemben a másik két félsziget a legszerencsétlenebb, mondhatnók központfutó felépítésű. A Pireneusi félsziget közepe az Ó- és Új-Castiliai magas medencék gyéren lakott, nagyon szegény vidékek, képtelenek teljes szolidaritással összetartani a széthúzó medencéket a félsziget peremén. Portugália, Andaluzia, Arragonia, Catalonia és Asturia-Cantabria mindig széthúzó törekvésűek voltak. Portugália elválása végleges, Cataloniáé küszöbön áll, de hamar követni fogja Andaluzia és Aragonia is.

A Pireneusi-félsziget története a legszomorúbb belviszályok sorozata. A mórokkal szemben folytatott háborúik, a carlista mozgalmak, Portugália örökös forradalmi mind erre valának : a Pireneusi-félsziget földrajzi jellemvonása a széthúzás és ez fényesen tükröződik a félsziget történetében is.

Ugyanilyen, de sokkal katasztrófálisabb széthúzás jellemzi a Balkán-félszigetet is. Éppen a félsziget közepén, a Balkáni öshegység, vagy tönk területén a leggyéresebb a népesség s ehhez a területhez sugarasan csatlakoznak a széthúzó medencék. Mi köze a dalmáciai, csodaszép kis félmedencéknek Makedóniához, Trákiához vagy a Havas-Alföldhöz ?

Ezeket a félszigeteken tehát az ókorban nem alakulhattott ki olyan egységes politikai hatalom, amely Itália hegemoniáját veszélyeztethette volna.

Afrika északi partjain vannak sűrűbben lakható vidékek, de szerencsére ezek mögött a Szahara teljesen lakatlan sivataga hermetikusan elvágta a belső-afrikai, sűrűn lakott területeket. A Földközi-tengerre nyíló medencék így nem lehettek elég erősek arra, hogy a Római-Imperiummal eredményesen szembeszálljanak. Áll ez Egyiptomra is.

A Földközi-tenger keleti végén Kis-Ázsia és Sziria-Palesztina éppen ilyen helyzetben vannak s nincs háttérvidékük, lakatlan puszták választják el a dél- és keletázsiai óriási néptömegektől.

Ugyanez áll Európa déli partjaira is. Provence, vagy a Dél-Német medencék, aztán a Magyar-medence sokkal gyéribb népességűek voltak akkor, mint Itália, természetes, hogy innen a birodalmat veszedelem nem fenyegethette.

A Méditerrániumra néző területek tehát jelentéktelen, apró területekre töredeztettek s ezeket egyesíteni, egy Impériumban összefoglalni természetesen a középben fekvő s mindegyiknél egységesebb félsziget volt hivatva.

Amint Európa közepe és északnyugati részei benépesednek a népvándorlások következtében, megkezdődnek Julius Caesar „bellum Gallicum“-ai s mind nagyobb és nagyobb a veszedelem. Délről az izlám fanatizmusa, északról a geográfiai okokból megindult népvándorlások összeroppantják a Római Birodalmat s végét vetik az antik világnak.

De Itália földrajzi helyzete megmarad. A csodálatos mediterráneus éghajlat alatt, ipar nélkül is nagyon sűrű népesség befogadására alkalmas. Mivel emberi szempontból sehol a világon nem olyan szép a természet, mint Itáliában és mivel sehol a világon ez a sűrű népesség nem olyan független más területektől, mint Itália, mindaddig, amíg a népesség bizonyos nagy sűrűséget el nem ért, azért sehol sincs olyan nagyon kifejlődve a gondtalan élet, mint itt. Az olasz gondtalanság szüli a művészeteket. Énekel ott mindenki. A zenében az olasz zene vezet, az olasz énekesek mindenütt az elsők a világon. A festő- és szobrász-művészetekben Itáliát alig múlja felül más nemzet. De éppen így nagy gondolkodói, természetvizsgálói, hogy csak Lionardo da Vinci, Galilei, Galvani, Schiaparelli, Secchi stb. nevét említsem, alig múlhatók felül. A felfedezések történetében talán a legfényesebb szerep az olaszoknak jutott, hisz olasz volt Marco Polo, Christoforo Colombo, Toscanelli, Amerigo Vespucci, Cagni, az Abruzzói-herceg stb.

Amikor a Palatinus virággal ékesített romjai közül álmódva tekintünk le a Forum Romanum csodálatos romjaira, látjuk fölötte a leírhatatlanul szép kék eget, a gliciniák, hortenziák, rododendronok színpompás virágözöneit s megszólal mellettünk hangulatos tamburájával kísérvé, valamelyik olasz népdal, a mi lelkünk is emelkedik, mintha Dante Alighieri, vagy Michel Angelo ihlete szállna meg. Oh igen, ott megértjük, hogy

ez alatt az éghajlat alatt, a békés kertészkedés közben születik a pacsirtát utánzó dal, születnek az álmodozó mesék, itt születik a művészi ihlet s a Galilei lelkesültsége. Itt, itt születnek az emberiség legnagyobb gondolatai s innen indulnak világhódító útjukra! Most van útban a fasizmus, a nemzeti összetartás és együttműködés gondolata, az egyén háttérbe szorításával a köz javának szent eszméje!

A vergődő Német-birodalmat már meghódította, Ausztriában is már erősen megmozdult s mindenütt át fogja hatni az emberiséget, mint annak idején a keresztény emberszeretet, vagy a renesszánsz gondolata!

A földrajz az államigazgatás szolgálatában.

Irta: *dr. Prinz Gyula.*

A földrajz az államtudományok sorában.

Két milliárd ember a földszínen változó, de mindig meghatározott területű politikai szervezetekbe beosztva él. Ez a tény a földrajztudomány rendszerében két hatást váltott ki. A leíró részében kiváltoította az egész anyagnak politikai szervezetek területei szerinti tárgyalását, oknyomozó részében pedig a földfelszín és a politikai szervezetek hatásbeli kapcsolatának kutatását.

Az emberiség annyira politikai szervezeteinek igája alatt él, hogy a földrajzot is belekényszerítette a földfelszínnek politikai, tehát láthatatlan határoktól megrajzolt területrendszerébe. Közönség kezébe adott leíróföldrajzot alig tudunk másképp elképzelni. Szinte valamennyi politikai szervezetek határai között adja elő mondanivalóját és rögtön átadja helyét az újnak, ha e határok megváltoznak. Ezért a leíróföldrajz ma még általában államföldrajzi fejezet. Szóval az első mondatban megjelölt tény egyeduralgó hatást gyakorolt a leíróföldrajz anyagcsoportosításának rendszerére, és az államismeret (kuráltott kifejezéssel: Államisme) részévé tette. A földrajz csak vesztett vele. Az államtudományok nagyon rosszul bántak vele. Az államtudósok módszertani hiányosságai miatt nem is igen értenek vele bálni, a tudományok mai gulliveri kasztrendszerében pedig önálló szerepet nem akartak adni neki. Minden államrajz azzal kezdi mondanivalóit, hogy az állam első eleme a terület, de a területtel mindjárt készen is van. Nincs tovább. Azt lehet mondani, hogy az államtudományok teljesen megfelelnek a lakosságnak szervezkedési szinpadáról, mintha

színpad nélkül peregne a történelem játéka a képzelet levegőjében.

Az oknyomozó államföldrajz elhanyagolása. Az oknyomozó földrajz a politikai élet

színpadi hatásait sikeresen tudja kimutatni, azzal, hogy feltárja a természeti adottságokat, melyekhez a politikai életnek, mint minden szerves életnek, alkalmazkodnia kell. A tér, az élet színpada előbb okozza azt, mint a nép vagy a szuverenitást gyakorló főhatalmi tényezők, hogy nincs két egyforma állam. A szellemtörténet ki fogja mutatni, hogy a főhatalmi tényezők csak látszólag vezérlő színészek, mert tudat alatt az a nép irányítja őket, amely földjével belső kapcsolatban lett azzá.

Földrajzi atlaszaink felerészben a felszint magát, felerészben pedig tarka szintfoltokkal a politikai szervezetek területeit szokták ábrázolni. A második felerész tehát azt mutatja be, hogy a politikai szervezetek hogyan helyezkednek el a földfelszínen, milyen az állapotképük. Ehhez az állapotképhez az emberiség ezernyi hatás alatt jutott el, de az ezernyi hatás között a legritkább esetben szerepel a földfelszín erőinek tudatos felismerése, a tudatos alkalmazkodás akarása. Ezért alig van néhány politikai szervezet, mely a térben a felszinnel összhangban helyezkedett el s ezek madjnem kivétel nélküli olyanok, melyek minden ficánkolás dacára sem tudtak kiszabadulni a felszíni hatások vasmarkaiból (pl. szigetállamok). A földrajzi bölcsesség a többenél is kevésbé kormányozza a világot. A politikai szervezetek legtöbbször olyan térbeli alakot szereznek maguknak, melyben az erőpazarlással karöltve járó elgyengülés, tehát rövidéletűség már hangosan ki van fejezve.

Az államföldrajz politikai értéke. Szuverenitási fokozatok szerint is sokfélék a politikai szervezetek. Állam néven ma már azokat a politikai szervezeteket nevezük,

melyek belügyeik külső intézésében más főhatalomtól függetlenek. Az államok külső határai ma már teljesen az időlegesen csoportosuló nagyhatalmak akaratától vagy türelmétől függenek, mert ezek hatáskörüket ma már az egész földfelszínre maradvány nélkül kiterjesztették. Minthogy egyrészt a nagyhatalmak állásfoglalását mindinkább a világgazdaság követeléseiről irányítják, másrészt a nagyhatalmak vezető társadalmát alkotó szellemi arisztokrácia mindinkább enged a kritikai igazságok hatásának, elvárható, hogy az államok határai ok- és célszerű vonalakra helyeztetnek. *Kjellen* geopolitikájának befolyása a gyakorlati politikára máris jelentékenynek mondható. Feltehető, hogy amint az államföldrajz valóban szilárd, kritikailag igazolt megállapításokra jut, azok az előbb említett körülmény továbbfejlődése esetén gyakorlati értelemben is átütő erőre fognak szert tenni. Minden állam tehát érdekeit szolgálja, ha területére és határaitra vonatkozó igazságok beható kikutatására serkent, mert az ilyen igazságok erős fegyverek lehetnek, s esetleg hadosztályokat pótolhatnak.

Az iskolázott geografusok szerepe. Az államföldrajz nemcsak államterületek egymásközi kapcsolatait és helyzeti energiájukat kutatja ki, hanem az adott államterület belső tagolódásának kérdésében is kutat igazságokat. Az államterületnek hivatalos részekre osztása földrajzi kérdés is, mert térben, területen, felszíni hatások alatt történik, s ezeket a tényezőket kell összevetni népsűrűséggel, gazdasági és művelődési állapottal, közlekedéssel. Az anyag felerészben a földrajztudomány területén van, feldolgozásának módszere pedig egyenesen földrajzi, mert földrajzi mennyiségi és minőségi meghatározások eredményeit kell térképre vetni és kartometriai úton feldolgozni, végül kartográfiai úton közzétenni. Ezt a munkát csak iskolázott geográfusok végezhetik, nem pedig a földrajz kutatásai módszerében járatlan rajzoló. Utóbbi tekintetben ma még olyan kezdetleges állapotban vagyunk, hogy térképkedvelő, egyes laikusrajzoló elárasztanak bennünket mindenféle térképszerű ötletekkel. Az állami statisztikai felvételek pedig nyersen maradnak, kidolgozatlanul, mert az intézetnek valószínűleg egyetlen földrajzi laboratóriumi képzettségű szakembere sincs. Aki tudja, hogy jogászaink a főiskolákon az államtudományokból mit és azt is hogyan tanulják, az tisztában lehet azzal, hogy államföldrajzi kérdésekre kritikailag kidolgozott feleletet tőlük várni nem is lehet. *Hantos Gyula* nemrég közölt térképgyűjteményében* igazolva látjuk, hogy úgyszólván az összes államigazgatási területmeghatározások, melyeket hatóságok állapítottak meg, a földrajzi adottságoknak és valóságoknak teljes félretevéseivel, sőt valószínűleg fel sem ismerésével készültek el.

A magyar állam mai tagoltsága hibás. Bátran leszögezhetjük tényként, hogy a földrajz minden olyan szervezeti kérdésben, melynek megoldása térben történik, az államigazgatásnak nélkülözhetetlen segéd tudománya. Ezen az igazságon semmit sem változtat az, hogy az államigazgatás a földrajztudomány segítségét tényleg nem veszi igénybe, amit azzal lehet bebizonyítani, hogy Magyarország politikai területi felosztása az egész világon a leghelytelenebbek és legtökéletlenebbek egyike. Ezzel persze távolról sem azt akarjuk mondani, hogy máshol az állam politikai felosztása az államföldrajz megállapításaitól irányítva helyesen és jól történt, mert egyrészt ahol az állapotok jobbak, ott főként a térszín erősebb hatása érvényesült magától, vagy pedig újabb történelmi időkben egységes felosztást a célszerűség szemmel tartásával hajtottak végre. (Alpok, Itália, illetve Franciaország.) Magyarországon ma szinte elkerülhetetlen a gyökeres területi reform, ez végrehajtásra vár, s tekintettel a végrehajtás

* Administrative boundaries and the rationalisation of the public administration. By *Gy. Hantos* with an introduction by Prof. count *P. Teleki* and — Prof. *Z. Magyary* and with 56 maps. — Athenaeum. Budapest. 1932.

módjának igen nagy fontosságára, fel kell hívunk a figyelmet arra, hogy ma már más szempontok és eszközök állnak rendelkezésre, mint régebben. Földrajzi alaptanulmány nélkül jó területi felosztást készíteni nem lehet.

A területfelosztás A területi felosztás mindig kettős célú feladat. Az első cél az államigazgatás végrehajtásának, gyakorlásának legnagyobb előnye.

A második a lakosság legkisebb megterhelése az államigazgatás gépezetének terhével. Minthogy ez a gépezet a lakossággal a közlekedési hálózaton kapcsolódik össze, mindennek előtt ismerni kell az úthálózat teljes izokronális és izotarifális állapotát. Kettős célzatú tervkészítésről lévén szó, két terv egyesítésének feladata előtt állunk, melynek egy nevezőre hozása csakis munkahipotézis alapján történhetik. Ha ki tudjuk fejezni költséggel úgy az államigazgatás előnyét, mint a lakosság tehercsökkenését, akkor csupán az arány kulcsát kell feltévéssel felállítani, hogy számvetésünket elvégezhessek. Ezután következik a változás egyéb eredményeinek és következményeinek figyelembe vétele. Demográfiai, városfejlődési, társadalompolitikai, gazdasági és művelődési kérdések egész sorozata fog még előállni. Olyan komplexszum ez, hogy bizonyos mértékig érthető a tagadók és fatalisták álláspontja (közigazgatásunk vezetői szolgabírák hagyományos mentalitásuk következtében jórészt ide tartoznak), mely szerint vagy hagyjunk mindent magától fejlődni, vagy pedig bizzuk a kérdések megoldását „a mindent tudó jogászra.”

A területfelosztás földrajzimódszere. A területfelosztás eszményi képének megrajzolása sokkal tisztább földrajzi feladat, mint a meglévő felosztás oknyomozó magyarázata. Módszertani megoldásul a következő tervezet látszik alkalmasnak. Mindenekelőtt eldöntendő az a kérdés, hogy hány fokozatú az államigazgatás. Általában a fokozatok száma elsősorban az államterület terjedelmétől, másodsorban a népsűrűségtől, harmadsorban a politikai állapotól (az államigazgatás intenzitásától, mindenhatóságától, ügyszámától) függ. Esetenkint pedig függ az államigazgatásnak már kialakult, tehát történelmi alakjától. Magyarországa eredetileg csak egy fokozatú volt. A Korona az országosan általános, egyetemleges és kizárólagos vármegyét állította végrehajtó szervül maga és népe közé. A Korona és a vármegye közé fokozatot csak később a Habsburg-ház iktatott, majd az alkotmányos állam szervezett. A vármegye és a nép közé harmadik fokozatul pedig a járás keletkezett, de jogalanyiség nélküli kezdetleges állapotából ez még ma sem nőtt egészen ki. A törvényhozásnak kell eldöntenie, hogy hány fokozatú legyen az államigazgatás. Kétfokozatú államban a vármegyét meg kell növelni az osztrák Land terjedelmére, a járást pedig ki kell építeni a Bezirk méreteire. A mai csonkaország méreteinek bizonyosan

a kétfokozat felel meg. A földrajz azonban a gyakorlattól függetlenül csupán elméletben foglalkozik kutatási anyagával, tehát itt is ki kell dolgoznia az anyagot mind a két eset feltételezésével.

A tagok terjedelme. Módszertanilag a második kérdés a terület-

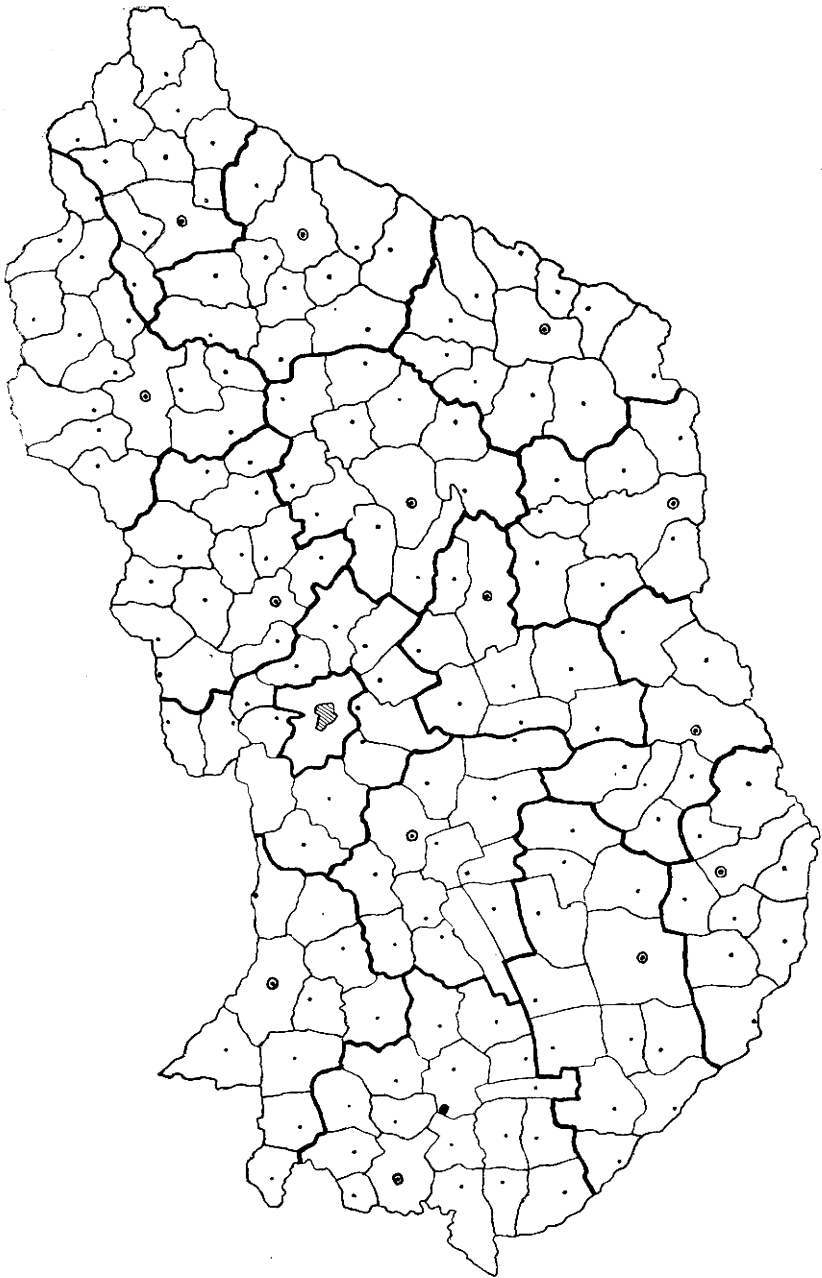
egységek megkívánt terjedelmére vonatkozik. A gyakorlatban a külön egységként kezelt főváros mindenkori leszámításával a tartományi (kerületi) fokozat egységeinek száma 3 és 13 között ingadozik. Közöttük a fontosabbak 5 és 7 között. Ítéltábla, postaigazgatóság, rendőrkerület 5, vasúti igazgatóság, csendőrkerület 6, honvéd vd. 7 van. Ha a kerületi fokozat egységeinek közepes területét keressük, azt a 15.000 km²-en találjuk. Az 1886. évi 71 vármegye közepes területe 4573 volt, de a török hódoltságtól mentes maradt területeken csak 3580, úgy hogy egy kerület területének átlagban négy vármegye felel meg. Minthogy a vármegyében a járások középszáma 6-7 volt 644 középterülettel, ezek lehetnének az elfogadható irányszámok, amennyiben a mai területmennyiségek az államigazgatás gyakorlati igényeinek még mindig megfelelnek.

Valószínű azonban, hogy a vármegyei területek számára megállapított irányszám túlságosan alacsony. Erre vall az, hogy a kormányzat általában mindig vármegyék területének egyesítések útján történő növelésére törekszik. Az újabban létesített állami szervek számára is mindig soknak, de soha kevésnek nem találták a vármegyék számát. A nagyobb vármegyék közigazgatási költségei a lakosság számára átszámítva általában kisebbek. A nagyobb vármegyék jelentékenyebb alkotásokra képesek. A nagyobb vármegyék székvárosuk fejlesztésére, s általában a városfejlesztésre erősebben tudnak hatni. Az egyes vidékek területi és faji különleges sajátosságai és értékei a nagyobb vármegyében erősebb és önállóbb kifejezésre jutva, a vármegyei rendszernek politikai súlyát jobban növelik. Ezért a fejlődés ma a megyei területek növelésének kedvez.

A járás, mint természetes terület. Harmadik módszertani feladat a legkisebb sejtcsaládoknak, a járásoknak területi meghatározása. Helytelen az államigazgatásnak az a gyakorlata, hogy a nagy területeket kicsire felvagdalni igyekszik. A vármegyék mindig az adott területeket tagolták szét járásokra. A földrajzi kutató munkában sejtcsaládokból kell az optimális megyét összeállítani. Ennek a kísérletnek alapja az, hogy csak az egységes járásokból összerakott vármegye területi meghatározása lehet helyes. Az államban szétszórva, még pedig a gazdasági élet kialakító hatásából elég egyenletesen szétszórva alakultak ki a vásárhelyek, mezővárosok. Elméletben minden vásárhely szoros vonzási területe egy államföldrajzi sejtcsaládot alkot. A valóságban azonban nem ezt látjuk. A vásárhelyek nagy része vásártartási jogát az

1. ábra A magyar állam mai politikai felosztása.

2. ábra. A magyar állam eszményi politikai felosztásának vázlatja.

új úthálózatok kialakulása előtt szerezte. Igen sok vásárhely helyzeti jogosultság nélkül, protekció útján lett azzá. Az új úthálózatokon gócpontokká lettek s így helyzeti jogosultsághoz jutottak olyan helységek, melyek ténylegesen vásárhelyek még nem lehettek. Ugyanazon sejtcsalád területén két vagy több vásárhely is alakult ki. Nagy települések környezetében vásárhelyek nem alakultak ki, bár terménnyiségi és helyzeti adottságok ilyenek keletkezését indokoltá teszik. Ezért a földrajzi kutatásnak a mai állapottól függetlenül kell megállapítani a járásnyi területű sejtcsaládok terjedelmét a felszín és úthálózat szimbiózisa, helyesebben az úthálózat epoikiája (a felszínhez alkalmazkodása) alapján. Az úthálózat epoikiájában születik meg a természettől adott, nem pedig mondvacsinált vásárhely. A természettől adott vásárhely mindig egy természetes területi sejtcsaládnak a szíve, tehát a politikai járásnak is központja. A természetes területi sejtcsaládot szétvágni annyit jelent, mint megfosztani legfontosabb virágzási feltételeitől. Csak sötét tudatlansággal lehet tehát azt állítani, hogy a szerves élet természeti törvényei a politikában érvénytelenek. Hacsak a felszín nem tökéletesen egyforma asztallap egyöntetű felépítéssel, az epoikia törvénye követeli a rajta élő népnek a felszínhez történő alkalmazkodását. Aminthogy az úthálózat is idomulni kénytelen a felszínhez, idomulnia kell a társulás térbeli alakjának, tehát a politikai felosztásnak is. Minden biológus bizonyítja, hogy az állatvilágban ez az idomulás az epoikiában tömérdek egyén pusztulásával jár, mert csak a szerencsés helyzetű egyének, szóval az idomultak élelképesek. Mindenki meggyőződhetett arról, hogy az epoikia éppenny megköveteli áldozatait az embertől is, kivéve ha józan ésszel felismerve az epoikia törvényeit, azokhoz okozati értelmességgel alkalmazkodni tud.

Az epoikia törvénye. A települések természetes sejtcsaládjai az Alpokban élesen elhatárolódnak egymástól. Úgyszólván pontosan minden völgy egy sejtcsalád. Ott az epoikia törvénye olyan hangosan szól, hogy nemcsak minden ember, hanem minden tehén engedelmeskedik annak. Minél alacsonyabbak a hegyek, kisebbek a vizek árcai, az epoikia annál halkabb, hogy törvénye a turáni puszta egészen elhallgasson. Az Alpokban a jegesgerincen túl lakó orvos semmit sem ér, mert ájtövele kétszáz pengőbe kerül. Ugyanazon geometriai távolságon középhegységben husz pengőbe, dombvidéken tízbe, sikon ötbe. Az orvos tehát csak úgy élhet meg, ha olyan izokronok súlypontjába telepszik, melyek a lehető legnagyobb számú embert kerítik körül. Ez az epoikia törvénye számára. Minthogy pedig Csonka-Magyarország felszíne nem egynemű asztallap, ennél fogva területe politikai értelemben is egymástól elhatárolt sejtcsaládokból van összetéve. Ha pedig a politikai járás területe nem ugyanaz, mint a

sejtcsaládé, akkor egy csomó ember kívül marad a súlypont izokronjain. Ezek a hatóságot nem érik el öt pengőért, de a hatóság sem őket ennyiért. Ezek tehát kirekesztődnek a politikai életből, az állampolgárság páriái lesznek. Izokronális ábrázolásban a külső izokronok közt üresen maradó poligonok területfoltjai mindig hűen mutatják be a területi sejtcsaládnak és a politikai járásnak harmóniáját.

**A sejtcsaládok
különböznek
méretben.**

A felszín halása abban is mutatkozik, hogy az elvben megállapított területmennyiséget és népszámot semmiféle gyakorlati felosztásban elérni nem lehet. A mellékelt eszményi, de csak a földrajzi, térmennyiségi követelmények figyelembevételével készített térkép vázlat mutatja, hogy a nagy települések területén nagy sejtcsaládok találhatóak. Kiskúnhalas, Baja, Szolnok, Debrecen Mezőtúr stb., szóval főleg a nép egyenlőtlen elosztásával is jellemzett, egyhangú felszínű területeken, továbbá alacsony népsűrűségű erdővidékeken, valamint az állami határvonban levágott területmaradványok szomszédhoz tapadása következtében a sejtcsalád nagyobb terjedelmű lesz. Ezek az eltérések távolról sem olyan nagyok, mint a tényleges felosztásban mutatkoznak. A háború előtt a legkisebb járás területe 300 négyzetkilométeren alul maradt, a legnagyobb pedig majdnem elérte a 2000 négyzetkilométert, túlhaladván egész sor vármegye területét. Futólagos kutatással meggyőződhetünk arról, hogy a sejtcsaládok az irányszám közeli megtartásával és jó elhatárolással megállapíthatók. Az állam valóban sejtcsaládokból épül fel, ezek az állam kimutatható szerves részei, s az állam egészsége jórészt ezen sejtcsaládok zavartalan életétől függ. Illetve kimutatható, hogy az állam ma hőemelkedést szenved, mert erőszakosan megakadályozza egész sor sejtcsalád életének zavaralanságát természetellenes társulások rákényszerítésével.

**Járást alkotó
gócpontok.**

A mellékelt eszményi kép első sorban a vasuti gócpontok, másodsorban a közúti hálózat gócpontjai alapján készült. A Budapest közvetlen környékének kikapcsolása után 208 alsórendű forgalmi gócpontot találtam. Köztük azonban 46 csak helyi és történeti okokból történetesen szétesztódása egyugyanazon gócpontnak, vagy pedig ikre annak. A megmaradó 162 gócpont ugyanannyi sejtcsaládot jelent, 573 négyzetkilométer átlagos területtel. Ime tehát ez a számérték csak valamivel alacsonyabb, mint a Trianon-előtti országos középérték, amely 644 volt. Ha tehát a járás térmennyiségi kategóriája ismeretlen lenne, akkor is a térszín és úthálózat szimbiózisa hozzá vezet.

Járas és város. A területi sejtcsaládokra felépített járasok számának meghatározása nincs tekintettel a közigazgatási jellegre, tehát a város-jellegű sejtcsaládok is benne szerepelnek. De ez teljesen megfelel a földrajz felfogá-

sának is. A mi városaink kivétel nélkül mezővárosok, vagy mezővárosnak kiegészítői. A város és környékbeli falvak közigazgatásilag merev elkülönítése nyugati formák szolgálata utánzásából fakad. Nálunk a város és falu közötti határ nem ott van, ahol a politikai térkép azt mutatja, hanem benn a zárt településnek, a városnak szíve körül, ahol a zárt soros utcát a földművesek utcára merőleges falusi házaik váltják fel. Éppen ezért természetellenes a város és falu elkülönítése és szembeállítás. Ha vannak városi sejtjeink, azok csak a közeli falusi sejtkekkel közösen alkotott sejtcsaládok vezérsejtjei. A vezérsejt politikai kivágása feltétlenül káros amputáció. Minthogy tehát a város és falu szervesen összefonódott, a kétféle település ugyanazon sejtcsaládokban egyesül. Tisztán földrajzi szempontból értelmetlen az önálló törvényhatóságú városok és vármegyék elkülönítése is.

A sejtcsaládok különböző minőségben is. Az ország egész területe egyetemlegesen és általánosan, de egyúttal kizárólagosan is sejtcsaládokból épült össze. A sejtcsaládok mennyiségi szempontból elég egyenletes

terjedelműek. Minőségi szempontból pedig háromfélék: 1. Teljes városjellegű. (Ilyen csakis Budapesté). 2. Városmaggal rendelkező. (Ilyen van 26, közte 3 sejtcsalád két városmaggal). 3. Mezővárosi és falusi jellegű. A városmagok a népsűrűség jelentékeny emelkedését jelentik ugyan, de azért egyetlen sejtcsalád sincs a székesfővárosin kívül, mely népszámánál fogva ki tudna emelkedni a járás kategóriájából, s a vármegyékkel ebben a tekintetben egyenrangú tudna lenni. Még a legnépesebb miskolci, debreceni és szegedi sejtcsaládoknak népessége is alig mulja felül a százezret, tehát a sejtcsaládok átlagos népszámának kétszeresét. Népszámuk ellenben jóval messzebben alul marad a vármegye átlagos népszámának. Ennek a földrajzi számvetésnek eredménye tehát az, hogy Budapesten kívül az egész ország területe alkalmas egyetemleges, általános és kizárólagos járásokra felosztásra, tehát a vármegyék mellett önálló városi törvényhatóságoknak természeti, tehát földrajzi jogosultságuk nincs.

A vármegyék a járásokból építendők fel. Negyedik feladatunk a sejtcsaládokra épített járásoknak magasabb területi egységekbe, tehát vármegyékbe összerakása. Annyit jelent ez a munkánk, hogy a közlekedési

érszálak, hajszálerek hálózatán kialakult sejtcsaládoknak, vagyis a járásoknak és a közlekedési gyűjtőereknek kapcsolatát megvizsgáljuk. A fővárosból az egész föld kerekén egyik legszabályosabb közlekedési artéria-rendszer ágazik szét az országba. Ez a térképi szabályosság leromlik, ha nemcsak az útirányokat, hanem az utak minőségét és a forgalmát is vizsgáljuk. Az artéria-képű erek egyrésze ugyanis csak másodrendű gyűjtőér, mint a lajosmizsei és diósjenői vonalak.

A 14 főhely.

Az artériák a fővárostól különböző távolságban válnak ketté. Győr, Székesfehérvár, Dombóvár, Cegléd, Szolnok, Hatvan alkotják az osztóállomások első gyűrűjét, Szombathely, Kaposvár, Pécs, Szeged, Debrecen, Nyiregyháza és Miskolc pedig a külső ívet, melynek hézagaiban fejletlenebb gócosodással Baja és Békéscsaba helyezkednek el. Kaposvár és Dombóvár, Szolnok és Cegléd egymástól csekély távolságuk miatt versenytársai egymásnak, s így a mai államterületen 14 olyan főhely van, melyek egyrészt a fővárosba összefutó artériákon, másrészt gyűjtőerek csomósodási pontján ülnek úgy, hogy egymástól jelentékeny távolságot tartanak. A legkisebb távolság 48 km, a legnagyobb 146 km. De ezek légvonalú távolságok, a legkisebb értéket mutató Pécs—Kaposvár vasúti távolsága lényegesen nagyobb. Mindenesetre a 14 pont háromszögelési hálózata jelentékeny szabálytalanságra vall. Ha Kaposvár helyett Böhönye, Nyiregyháza helyett Nyirhakta, Székesfehérvár helyett Lepsény lenne a gócpont, a háromszögelt hálózatot elég szabályossá lehetne tenni. A vasúti hálózat és a városok szimbiozisa azonban felszíni és történelmi hatások alatt az előbb említett adottságokat teremtette meg a politikai felosztás számára.

Főgócpontok.

A 14 főgócpont mindegyike kiváltságos közlekedésföldrajzi helyzetben van. Exakt módszeres megállapításuk a fővasútvonal szétágazása, fővasútból kettőnél több más vasút kiágazása, mint feltételek alapján történt, 50 km legkisebb egymástól való távolság további feltételezésével. De a 14 főgócponton kívül található még 7 ilyen kiváltságos hely: Celldömölk, Dombóvár, Barcs, Kecskemét, Kiskunfélegyháza, Orosháza és Mátészalka. Utóbbiakat másodrendű főgócpontoknak nevezhetjük. Kecskemét vagy Kiskunfélegyháza épen a határán vannak annak, hogy egyikük az első csoportba osztassék, épenígy Celldömölk is. Bár mindegyik az 50 km legkisebb főgócpont-távolságon alul marad, de a legnagyobb főgócpont-távolságot valamivel csökkentenék (115 km-re) és megvan a kellő vonzásterületük is. A harmadrendű gócpontok száma tekintélyes, s közülük már csak azok jöhetnek tekintetbe, melyek közlekedésszegény területen a magasabbrendű gócpontoktól távol esnek, tehát megfelelnek az 50 km főgócpont-távolság feltételének. Ezek sorában Nagykiszta és Füzesabony állanak elől.

A 14 vármegye.

Ilyenformán a mai állam területének vármegyékre felosztásában a következő eredményre jutunk. A 162 természetes járás 14—18 vármegyébe vonható össze, de a területi egyenletesség elvének a 14 felel meg. Ezen felül már lehetetlen a terményiségi egyenletességet megőrizni anélkül, hogy a tagolódás egyéb alapfeltételei meg ne romoljanak. Tagadhatatlan azonban, hogy a kisebb részekre tagolás mindig előnyökkel jár a polgárság részére, de termé-

szetesen túlnyomóan hátrányokkal az államigazgatás szempontjából. Különösen súlyos terheket jelentene a 14 elméleti vármegye szaporítása azért, mert míg ebből a 14-ből mindössze egy van olyan, amelynek legjobb központja nem megyeszékhely (Hatvan), az ezeken felül észszerűen kitervezhető további vármegyék a 15.-től 19.-ig mind olyanok, melyeknek központjai ma nem megyeszékhelyek. (Celldömölk, Nagykanizsa, Dombóvár, Kecskemét, Füzesabony).

Kerületek.

Ötödik feladatunk a kerületi rendszer földrajzi alapjainak kikutatása. A mai magyar állam testének egyik feltűnő sajátossága, hogy abban nagyobb kerületi egységek kialakítása igen nagy nehézségekbe ütközik. Annyira hiányzanak mindennemű átlós útvonalak, hogy több vármegyére kiterjedő területeknek saját egységes belső útvonalhálózatuk nincs, mert valamennyinek főbb útvonalai a főváros felé szaladnak. A főútvonalaknak a főváros felé irányulása következtében csakis az előbb említett belső főgócpon gyűrűn vannak olyan pontok, melyek kettőnél több vármegyére kiterjedő területek véredény- és idegrendszerét egyesítik. Köztudomású, hogy ma is a belső gyűrű érintésével kapcsolódnak össze összes vidéki városaink, hacsak azt is át nem lépve, nem veszik útjukat a fővároson keresztül. Még Bajáról Szegedre is a 90 km légvonalú távolság ellenére a legkényelmesebb és nem is lassúbb a négyszer hosszabb Budapesten át vezető út.

Az állami kormányzat tehát sajátos tényekkel áll szemben, melyeket éppen úgy nem tud elhanyagolással félretolni, mint egy ellenséges hadsereget. Tekintettel arra, hogy a főgócponatok, melyekben az ország artériái egyesülnek úgyszólván Budapest kapui előtt vannak, számolnunk kell azzal a ténnyel, hogy a mai állam kerületi tagolásra igen kevésbé alkalmas. Mindenekelőtt le kell szögeznünk a következőket, amelyeket apriori el kell fogadnunk: 1. A kerületnek egész vármegyéket kell felölelniök, tehát vármegyéket bármely állami feladat teljesítésében elvágni nem szabad. 2. A kerület székhelyének olyan ponton kell lennie, mely egyformán alkalmas az alája rendelt vármegyéből a megközelítésre. 3. A kerület székhelyének lehetőleg távol kell lennie Budapesttől, mert különben elesik a kerületi rendszer jogosultsága, ha székhelyei úgyszólván a főváros kerületében belül vannak. 4. A kerületi székhelyeknek az állam méltósága és a székhely telepítőerőinek teljes kihasználása érdekében városiasodásra alkalmas helyzetűeknek és helyűeknek kell lenniök.

Ilyen feltételek alapján a mai államban alkalmas kerületi székhelyeket találni alig lehet. Elég ha ránézünk a vasúti térképre. Az elméletben kerületi székhelyül a legalkalmasabb Cegléd, mert itt találkoznak Szeged, Szolnok, Békéscsaba, Debrecen és Nyiregyháza artériái. Másik hasonló pont Sárbogárd,

helyesebben Rétszilas, ahol Baja, Pécs és Kaposvár artériái egyesülnek. Ezzel azután kész is vagyunk a kereséssel, mert rajtuk kívül még csak Székesfehérvár van a maga és Szombathely, vagy Győr a maga és Szombathely számára, valamint Hatvan a maga és Miskolc számára. Minthogy azonban Budapest köré elengedhetetlenül kell kerületet vonnunk, kisül, hogy az egy Győr kivételével az összes külső kerületi székhelyek Budapest legszűkebb vonzási területében, tehát elengedhetetlenül a saját kerületében lennének. Valóban Budapest vonzóereje olyan hatalmas, közlekedése monopoliumszerűen kizárólagos, hogy vele szemben minden kerületi székhely szemérmes küzdelemmel küzdhet. Ebben a kérdésben tehát a földrajzi tudomány majdnem tagadó álláspontra helyezkedik s kimondja, hogy a mai államban minden kerületi rendszer céltalan és helytelen. Egy régebbi kis tanulmány-vázlatomban* erre már rámutattam. Kerületek felállítása a mai útvonalhálózaton csak erőszakolt lehet. A kerületi igazgatás, ha csak nem alakít székhelyeket az artériák első elágazási helyein, tehát Budapest közelében, csupán két-három megye összekapcsolása révén létesíthető. Győr és Szombathely, Kaposvár és Pécs, Szolnok és Szeged Békéscsabával, Debrecen és Nyiregyháza (esetleg a közlekedés megjavítása útján Miskolccal) alkothat egy-egy kerületet, de akkor is Budapest számára megmarad egy mammoth-kerület Székesfehérvár és Hatvannal, továbbá a sem Pécshez, sem Szegedhez nem kapcsolható Bajával.

A rövid fejtegetésből is levonható a felszín és közlekedésnek államföldrajzi jellege alapján az a tanulság, hogy az állam természetes politikai tagoltsága a nagy és erős vármegyét és a hasonlóan megerősített és kiépített járást követeli és kívánja. De levonható az a tanulság is, hogy területi felosztások kérdésében a földrajz tudományos szempontjai nem mellőzhetők. Igaz, hogy a műkedvelői területi felosztás építménye nem dől rögtön össze földrengető robajjal, mint egy kontárok-tól épített gyárkémény, de károkozata felülmulja bármely rossz építményét.

---

* Térképek az állam szolgálatában. — Zsebtalasz. Budapest. 1923. 154—57. 3 térkép. — Magyarország földrajza. A magyar föld- és életjelenségeinek oknyomozó leírása. Budapest. 1914.

Moll B. Atlas Hungaricus-a.

Irta : Dr. Milleker Rezső.

Ha valaki a magyar térképírás multjával foglalkozik, okvetlenül találkozik Moll Bernát nevével. Márki Sándor: *A magyar térképírás multja és jelene*¹ kitűnő dolgozatában azt mondja, hogy a XVIII. században különösen a hadi eseményeket tárgyaló, de egyszersmind katonák által készített alapos és részletes térképek igen megszorodtak, melyek azonban jórészt csak kéziratban vannak meg. „Moll Bernát — azt mondja — 1750-ben löbb kötetre tervezett osztrák atlaszában már jobbadán ilyen térképekkel akarta megtölteni a Magyarország számára fenntartott 28—31. kötetet, mely azonban sohasem jelent meg.” (298 o.). Sajnos, Márki nem adja meg a forrásait és így ez a rendkívül becses tanulmány nem aknázható ki annyira, mint ahogy kellene.

Bár a Magyarországot tárgyaló térképírás kutatása rendkívül hálás és fontos feladat, Márki óta újabb és részletesebb összefoglalást nem ismerünk. 1904-ben jelent meg Stavenhagen W.-tól a Németországon kívüli Európa térképészetének vázlatja. Itt is feltűnik Moll neve. Az 1752-ben megjelent és 6 lapból álló „*Atlas Silesiae*”-t említve, mondja: ebből az időből származik Magyarország topografiája is, melyet az 1750-ben megkezdett híres „*Atlas von Oesterreich-Ungarn von Moll*” tartalmaz. Elmondja továbbá, hogy ez az Atlas 28—31. kötetét foglalja el és 4 részből áll. Megadja az egyes kötetek tartalmát és megemlíti, hogy a 4. kötet, illetve rész sajnos már nem jelent meg. Stavenhagen² sem ad teljes forrásjegyzéket és így tőle sem lehet megtudni, hogy ez a híres atlasz hol található.

Mivel már régen foglalkozom Magyarország régi térképeivel, kíváncsi voltam arra, hogy ez az atlasz hol található. De minden kutatásom a bécsi könyvtárakban hiábavaló volt. Mintegy négy évvel ezelőtt említettem hiábavaló kutatásomat Baranyai Béla dr. professzornak, aki sok ideig dolgozott a bécsi Magyar Intézetben és kérdeztem, hogy nem fordult-e elő kutatásai közben a *Moll-atlasz* neve. Ő emlékezett is valamire és rövidesen kaptam tőle egy cédulát, melyen az áll, hogy a *Széchenyi-könyvtár* kéziratkatalógusa említ egy másolatot és azt is, hogy az eredetit a pozsonyi evangélikus egyháznak adományozta a szerző.³ Most tehát megvolt az első nyom, ame-

¹ Földrajzi Közlemények 1896.

² W. Stavenhagen, Skizze der Entwicklung und des Standes des Kartenwesens des ausserdeutschen Europa. Ergänzungsheft No 148. in „*Petermanns Mitteilungen*“ Gotha, Justus Perthes 1904.

³ Catalogus manuscriptorum etc. Vol. II. (D—M.) Sopronii 1815. pag. 598.: Moll Bernhard. Atlas Hungaricus fol. pag. 401. — B. Exemplar

lyen el lehetett indulni. 1930 októberében írtam először a pozsonyi lyceum igazgatóságának, de hosszas várás után azt a feleletet kaptam, hogy az atlasz nem található ott. Közben Bécsben járva ismét kerestem az osztrák részt, vagy az egész osztrák-magyar atlaszt, melyről *Stavenhagen* beszél, de nem akadtam rá.

Visszatérve átnéztem a Pozsonyban megjelent „*Ungarisches Magazin*” négy évfolyamát (1781—83, 1787) és ennek folytatását, a „*Neues Ungarisches Magazin*” 1792. évfolyamát, amelyekben *Kéler Zsigmond* közli a *Moll*-féle „atlasz” tartalmát. Ez is bizonyos mértékig csalódást okozott, mert hiányos. Annyi azonban már most nyilvánvalóvá vált, hogy a *Moll*-atlasz nem térképgyűjtemény, hanem térképkatalógus és hogy a Széchényi-könyvtár másolata meglehetősen hű, mert egyezik a *Kéler Zsigmond* által közölt szöveggel. Csak az a nagy kár, hogy az „*Ungarisches Magazin*” nem tudott megélni és így nemcsak hogy nem teljes a *Moll*-atlasz közlése, hanem a legfontosabb rész, — amelyet a szerző a bevezetésben említ — elmaradt.

*Kéler*⁴ azzal kezdi a közlést, hogy idegen munkák közlői mindig az illető munka fontosságának és értékének hangsúlyozásával szokták bevezetni a kiadást. Itt ez felesleges, mert a legtudósabb emberek már régóta kívánták ezt és a munka értéke világos. Az elhunyt szerző — tehát *Moll* 1781-ben már nem élt — 170 körül egy több kötetből álló osztrák atlasz gyűjtését kezdte el és a magyar atlasznak a 28., 29., 30. és 31. kötet jutott. De, — jegyzi meg *Kéler* — sok térkép, tervrajz és látkép nem vétetett fel *Moll* jegyzékébe és azóta is sok megjelent. *Kéler* több mint 300-at gyűjtött össze, de nem közli az egyes fejezeteknél, hanem azt igéri, hogy egy függelékben a neves ember életrajzával együtt fogja közölni.

Sajnos, ez a függelék nem látott napvilágot és így alig tudunk valamit *Moll Bernátról*, aki az első magyar térképkatalógust összeállította, még pedig valószínűleg csak a magyar katalógust állította össze, az osztrák csak tervbe volt véve, de sehol nem tudnak róla. *Kéler* is azt mondja előszavának végén: „Milyen kívánatos volna az, ha ennek a töredéknek a kiadása az egész munka *előfutára* lenne. Ebből is csak azt következtetem, hogy csak ez a „töredék” volt meg, az „egész munkát” még meg kellett volna csinálni. Máskülönben *Kéler* valószínűen azt írta volna, hogy a többi kötetek közlése is követhetné.

Ez év januárjában végre alkalmam volt Pozsonyban meglátni az atlaszt, mely iránt akkor már más oldalról is érdeklődtek és végre a kérdést tisztán láthattam.

quod autor bibliothecae evangelicae ecclesiae Posoniensis donavit, in IV. volumina divisum est. et instructum mappis geographicis. Hoc in compendium contraxit Ioan. Christ : Deccard anno 1765. XX.

⁴ Ung. Magazin, 1781. s. 318.

A XVIII. században a térképgyűjtés elterjedt kedvtelés volt. Kiváló térképmetszők műveit igyekeztek mind megszerezni és a térképek kifestését (illuminálását) művészi szemmel bírálták. Ez a nemes szenvedély okozta aztán, hogy olyan könyvek is napvilágot láthattak, melyekben az addig a korig megjelent térképek jegyzékét közölték, hogy a gyűjtők is tökéletesíthessék gyűjteményeiket. 1713-ban jelent meg pld. G r e g o r i i G. I.: „*Curieuse Gedanken von den vornehmsten und accuratesten alten und neuen Land-Charten.*“ Frankfurt u. Leipzig. 1713. Ez az első ismert — de persze hiányos — térkép-katalógus. Utána megjelent H a u b e r D. H. *Versuch einer umständlichen Historie der Land-Charten*, Ulm 1724. Majd H ü b n e r J. *Museum Geographicum, d. i. ein Verzeichniss der besten Land-Charten etc.* Hamburg, 1746.

Sok jel arra mutat, hogy M o l l ezt a munkát ismerte és észrevette, hogy bár itt több mint 1200 térképet regisztrál a szerző, mennyire hiányos az összeállítás, különösen hazánkat illetőleg, amelyről a török háborúkkal kapcsolatban tömegesen jelentek meg térképek.

Mert M o l l munkája nem térképgyűjtemény, de nem is jegyzéke valamely megnevezett térképgyűjteménynek, hanem olyan katalógus, melyet a rendelkezésre álló összes források és gyűjtemények felhasználásával állított össze.

A szép egykorú bőrkötéses kézirat kb. 300 oldalból áll, de ezek közt több az üres. A szerző nyilván maga sem tekintette lezártnak munkáját, hanem pótlásra is hagyott helyet.

A kötet címe: „*Atlas Hungaricus. In 4 Voluminibus.*“ (egybekötve).

A kötet első lapján ez az ajánlás olvasható: „*Atlantem hunc Hungaricum Bibliothecae Evangelicae Ecclesiae, quae Posonii est, D. Bernhardus de Moll Brunswicensi... Guelferbitano serenissimo Duci a consiliis secretioribus in Aula Vindobonensi consecravit. Anno MDCCLIII. die 15. Aug.*“

A kötet köv. lapján újból egy cím: *Atlantis Austriaci Tomus XXVIII. Hungaria Regnum. Königreich Ungarn*“.

Ezután jön a tartalomjegyzék, amely a következő:

- Vol. I. Sectio 1. Geographia antiqua et media.
 „ 2. Geographia nova. Generales tabulae.
 „ 3. Hydrographia Hungariae, Danubius etc.
 „ 4. Tabulae generales Regionum Viennam et Constantinopolim interjacentium 1—2 et plurimum foliorum.
 „ 5. Theatra belli.
- Vol. II. Sectio 1. Tabulae generales Hungariae cum Transsylvania, Bannata, Slavonia, Croatia, Dalmatia.
 „ 2. Geographia Hungariae ecclesiasticae.
 „ 3. Hungaria superior et inferior in specie.
 „ 4. Tabulae speciales Comitatum, Regionum, Urbium, etc.
 „ 5. Temesvariensis Bannatus.
- Vol. III. Sectio 1. Theatra belli 1716, 1717, 1737 usqu. 1739 cum Turcis gesti.
 „ 2. Generales Tabulae Bosniae, Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae, Serviae, geographia antiqua, media et nova.

- 3. Bosniae Regnum.
- 4. Croatiae Regnum.
- 5. Dalmatiae Regnum.
- 6. Slavoniae Regnum.
- 7. Serviae Regnum.

- Vol. IV. Sectio 1. Generales tabulae Besarabiae, Bulgariae, Moldaviae, Transsylvanicae, Wallachiae.
- 2. Transsylvanicae Principatus, geographia antiqua et nova.
  - 3. Geographia Transsylvanicae metallica.
  - 4. Bulgaria, Romania in genere.
  - 5. Bulgaria in specie.
  - 6. Moldaviae Principatus.
  - 7. Wallachia Principatus.
  - 8. Urbes, Castella, Fortalicia Hung.

A kötet végén alfabetikusan sorrendben felsorolva azon magyar városok, amelyekről a térkép van.

A kötet legvégén néhány egykorú műben („Ungar.—Siebenbürgische Chronik, 1664. — Zeiler, Beschreibung des Königreich Ungarn, 1690 — Martin Schwandtner, Scriptor. Hungar.: Prospecten von ungar. Städten und Schlössern, évszám nincs feltüntetve. — Bircken: Donau Strand. évsz. nélkül. — Dilichii: Ungar. Chronick. évsz. nélkül. — Wagner: Beschreibung des Orients und sonderlich Ungarns. évsz. nélkül. — Zimmermann: Contrafaktor aller ungar. Städte, Festungen, Castellen. évsz. nélkül.) között prospektusok vannak felemlítve.

Az első kötet címe a következő: *Atlantis Hungarici Tomus I. Des Königreichs Ungarn Erster Theil. General Carten aller = Theils vor diesem, theils jetzt noch darzu gehörigen Ländern.* Nota: „Ungarn war in der Mitte des 14. Saeculi eines von denen grössten und mächtigsten Königreichen in Europa und begriff ausser demjenigen was noch jetzt darzu gehört, alle Länder die zwischen Teutschland, Pohlen, dem Adriatischen Meer, Grichenland und dem Schwarzen Meer gelegen, mithin gantz Croatien Dalmatien, Bosnien, Servien Walachey, Moldau etc. etc. Allein die anwachsende Macht der Türken und derselben Ausbreitung in Europa nach Erroberung Constantinopels hat auf dem Ungarischen Scepter viele schöne Länder entweder ganz entrissen, oder doch getheilet. So ist Bosnien, Servien, Walachey, Moldau gantz unter türkischen Bothmässigkeit, Croatien und Dalmatien is unter die Ungarn Türken und Venetianer getheilet“. Ezek után következik a Sectio I.

Mint ahogy Stavenhagen megemlíti, az első kötet 119 térképet, a második 482, a harmadik 207 térképet tartalmaz kb. 2000 lapon. A negyedik kötet, melyről Stavenhagen azt állítja, hogy sohasem készült el, 142 számat tartalmaz kb. 350 lapon és különösen sok értékes tervrajzot az erdélyi bányákról.

A szerző sokszor hivatkozik a bécsi császári könyvtárra, ahonnan nyilván a legtöbb adatot nyerte. De bár nem sikerült megtudnom, hogy milyen származású volt, Magyarországról — mint a közölt „Nota“ is mutatja — jó véleménnyel volt és e

szeretetének talán azzal is jelét adta, hogy először a magyar köteteket készítette el a tervezett atlaszból.

Hogy erre még egy példát felhozzak, de egyszersmind a munka jellemzését is megadjam, közlöm a II. kötet 27—35 számú térképeinek címét, a hozzáfűzött megjegyzésekkel együtt. Mert Moll a legtöbb térképhez keletkezését, származását, kivitelét, nagyságát stb. jellemző megjegyzéseket fűzött.

„27—35. Aug. Rom. Imperatori Josepho I. Hungariae Regi invictissima, mappam hanc regni Hungariae propitiis elementis fertilissimi cum adjacentibus regnis et provinciis nova et accuratiori forma ex optimis schedis collectam D. D. D. ejusd. S. Majest. Camera Regia Hungarica, Anno 1709. aperi I. C. Müllerer S. C. Maj. Ingen. T. A. Pfeffel et C. Engelbrecht Sculpserunt.

„Vier Super Realbögen, nebst einem gedruckten Register, um die Oerter desto leichter zu finden. In dem Avertissement der Karte wird gemeldet, dass die Donau von Gran bis an den Einfluss der Donau gerade gegen Mittag und nicht wie andere ansetzen, zwischen Morgen und Mittag fliesse, woher es dann gekommen, dass der Lage des Landes eine ganz andere Form des Landes gegeben worden. — Es ist bisher die grösste und besste Karte von Ungarn gewesen; jedoch hat der um sein Vaterland ungemein verdiente, und gründlich gelehrte Herr Mathias B é l, viel an derselben anzusetzen, weswegen es zu wünschen ist, dass der berühmte Herr Mikowini mit baldiger Publizierung der Ungarischen Generalkarte die Liebhaber vergnügen möge!“

„Mikowini hat die Müllerische Karte fleissig verbessert und sie dem Pressburgischen Herrn Sz á s z k y zum Gebrauche mitgetheilet vid. Belii. Praef. zu derselben Introd. in Geographien die 1748 in 8-vo zu Pressburg herausgekommen ist. Da aber Herr B é l 1749 und Herr Mikowini 1750 verstorben; so muss ein anderer Gelehrter und sein Vaterland liebender Ungar um diese Arbeit übernehmen.“

Ebből talán joggal következtethetünk arra, hogy Moll ismerte B é l t és Mikovinit, legalább hir szerint és én valószínűnek tartom, hogy az „Atlasz” szintén Pozsonyban készült és így jutott az evang. egyház tulajdonába.

Meg vagyok azonban győződve arról, hogy Stavenhagen és Márki is sem az eredetit, sem az Ung. Magazinban közölt részletet nem ismerték. Márki, aki a historikus alaposágával írta meg művét, nem vette volna észre azt, hogy folytatását ígéri és nem látta volna meg idézett kijelentését, Stavenhagen pedig, bár nyomdahiba és tévedés épen elég van munkájában, szintén nem mondta volna azt, hogy nem készült el a IV. kötet, mikor annak egy részét a folyóirat közli és folytatását ígéri, melyet nem ígért volna, ha a szerző meg nem írta volna. Hiszen a közlést nem Moll, hanem Kéler eszkö-

zölte. De megmondták volna azt is, hogy ez az „atlasz“ térkép-katalogus, ami egyik szerző művéből sem vehető ki, úgy, hogy az a hitem, hogy *Stavenhagen* is térképgyűjteménynek tartotta.

Ami már most *Moll* személyét illeti, vajmi keveset tudunk róla. Az előszóban azt mondja: Ezt a magyar atlaszt a Pozsonyban levő evang. egyház könyvtárának ajándékozta *Moll B. úr* a főméltóságú Braunschweig-Wolfenbütteli hercegnek a bécsi udvarnál levő titkos tanácsosa. Ezen az uton kell tehát tovább kutatni. *Dr. Fleischer Gyula* és *dr. Borbély Andor* közléséből tudta meg, hogy *Moll* állítólag „Landschafts- und Prospektmaler“ is lett volna és a bécsi udvartól 1781-ben 800 forint végkielégítést kapott. De ez év derekán *Kéler* már úgy beszél róla, mint elhunyról. Többet *Kéler* mondhatott volna függelékében, de sajnos nem jelent meg és így nem sikerült eddig többet felőle megtudni, bár valószínű, hogy a bécsi levéltárban található még anyag.

Minket magyarokat elsősorban az érdekel, hogy a *Moll Bernát* által „Atlas Hungaricus“-nak nevezett térkép-katalogus a maga érdekes megjegyzéseivel az első ilyen kísérlet és a maga idejében a legökéletesebb is és ezért *Moll B.* neve nagyon is megérdemli, hogy a magyar kartográfia történetében szerepeljen.

Könyvtárunk érdekében! Örömmel állapítjuk meg, hogy folyóiratunkban már közölt első felhívásunkat úgy Tagtársaink, mint a rokon Intézetek és Társulatok megértéssel fogadták. Könyvtárunkhoz újabban a következő adományok érkeztek be:

A budapesti Egyetemi Földrajzi Intézet: 1 köt. A Kir. M. Természettudományi Társulat: 5 köt. *Fest Aladár* kir. tan., ny. főigazgató, Budapest: 1 térkép. *Geszti Lajos* leánygimn. tanár Budapest: 7 köt. folyóirat. *Halács Hedvig* szlov. polg. isk. tanár, Budapest: 1 atlasz. *N. N.*, Budapest.: 11 köt. könyv és 7 köt. folyóirat. *Végh Kálmán Mátyás* nyug. plébános, püspöki Jóságigazgató, Feldebrő (Heves m.): 1 atlasz és 2 térkép. Összesen 17 köt. könyv, 14 köt. folyóirat, 2 atlasz és 3 térkép. Az értékes adományokért ezúton is őszinte köszönetet mondunk.

Kérésünk bizonyára sok Tagunk figyelmét elkerülte, miért is megismételjük és kérjük, hogy nélkülözhető földrajzi tárgyú könyveit, folyóiratait, atlaszait vagy térképeit, bármilyen nyelvűek legyenek is azok, a földrajzi ismeretek terjesztése érdekében Társaságunk könyvtárának ajándékozni szíveskedjék. A beérkező adományokat esetről-esetre a „Földrajzi Közlemények“-ben nyugtázzuk. Mindennemű felvilágosítással készséggel szolgál: a Magyar Földrajzi Társaság könyvtára (Budapest, VIII. Sándor-utca 8.). Telefon csütörtök és szombat d. u. 4—7 óra között: 4—33—57.

De Martonne legújabb könyve és a magyarság.*

Írta: Schilling Gábor dr.

I.

A tudományos földrajzi irodalomnak nevezetes eseménye volt, amikor francia földrajztudósok *Vidal de la Blache* elgondolása és tervei szerint, de már az ő halála után megkezdték az összes világrészekről szóló, korunk tudományos eredményeinek felhasználásával megírt, képekkel, térképekkel gazdagon ellátott munkának a kiadását *Géographie Universelle* címen. A mű tervezetének számozása szerint XV, tulajdonképpen pedig XXII külön kötetből fog állani. Pótolja a nagy francia földrajztudósnak, *Reclus Elisée*-nek már részben elavult, de még ma is értékes munkáját, a *Nouvelle Géographie Universelle*-t (I—XIX. köt. Paris, 1875—1894.). Lényeges különbség van a kettő között. A régebbit egy ember írta, az újat többen írják. A földrajznak legkiválóbb francia képviselői. A nagyszabású műnek nem csak Franciaország határain belül lesznek olvasói, az egyes kötetek eljutnak földünknek minden művelt államába. Előttünk, magyarok előtt nem lehet közömbös, hogy Hazánkról: a csonkaországról és az elszakított részekről ez a jelentős mű mit tartalmaz.

A IV. kötet, az „*Europe centrale*“, tulajdonképpen két külön részben jelent meg újabban. Az I. részben Közép-Európa általános és Németország részletes leírása van. A II. magában foglalja többek között a Magyarországról szóló fejezetet is.¹

A szerzője a most élő francia földrajztudósoknak elismert vezető kitűnősége: *de Martonne Emmanuel*, a Sorbonne egyik földrajz-tanára. Neve, művei, ezek között főképpen a már négy kiadásban megjelent *Traité de Géographie Physique*, jól ismertek úgy a magyar, mint a külföldi geografusvilág előtt. A világháború előtt többször megfordult Magyarországon, még többet járt a szomszédos Romániában. Régebbi munkái „*Oláhország*”-ról, meg a „*Déli Kárpátok*”-ról szólnak. (*La Valachie, essai de monographie géographique*. Paris, 1902. 387 l. *Recherches sur l'évolution morphologique des Alpes de Transylvanie [Karpates Méridionales]*. *Revue de Géographie*. I. k. 1—279 l. Pa-

*(*Géographie Universelle* IV. köt. L'Europe centrale. 2. rész. Paris, 1931. Arm. Colin. 445 l. 72 tábla, 2 színes térkép, 97 szöveg közölti ábra).

¹ Bár *de Martonne* munkájának általános ismertetése dr. *Pécsi Albert* tollából már megjelent (*Földrajzi Közlemények* 1932. LX. köt. 72—75. old.), ezt a cikket érdekes geopolitikai észrevételeire való tekintettel szívesen közöljük. A cikknek nyomdaköltségeit a *szegedi Ferenc József Tudományegyletem Barátainak Egyesülete* fedezte. A szerkesztők.

ris, 1906.). A háború után is huzamosabban tartózkodott és utazgatott a mai Románia területén, előadásokat tartott a kolozsvári román egyetemen. Románia ügyét szolgálta a világháború alatt, amikor annak érdekében az Északamerikai Egyesült-Államokban előadásokat tartott, majd pedig az ú. n. békeszerződéseket készítő entente-vezetőférfiaknak tanácsadója volt. Ilyen minőségben tevékenykedett, amikor is többek között az erdélyi és a bánáti kérdéstről írt a „*Travaux du Comité d'Études*” című kiadványban. A hírneves földrajztudósnak jelentősége teszi szükségessé, hogy művének hazánkról szóló része méltatást nyerjen.

II.

Az „*Europe centrale*” 2. része a tárgyalt országok szerint jelöli a fejezeteket. (Ez az ismertetés csak a második részből szól.) Azok címe és terjedelme a következő: Svájc 70, Ausztria 54, Magyarország 36, Cseh-Szlovákia 80, Lengyelország 78, Románia 112 lap; a végső eredményekkel 15 lapon foglalkozik és 20 oldalt fordít tartalom-, kép- és névjegyzékre. Látjuk, Magyarországról túlságosan keveset ír. A felsorolt országok mindenikében járt a szerző, azokat részben a saját megfigyelései alapján ismeri, ami művének nagy előnyére van. Korábbi művei jó megfigyelőképességről tanuskodnak; ezt várjuk most is és legtöbb esetben nem csalódunk benne. Azonban tapasztaljuk azt is, hogy történeti, politikai vonatkozású állításainak megalapozásához nem gyűjtött megfelelő adatokat s így gyakran téves következtetésekre jut.

Általában mestere annak, hogy valamely táj lényeges vonásait kikeresse és azokat ügyes csoportosításban úgy adja elő, hogy az valósággal előttünk áll. Ebben a munkájában bizonyosságot tesz arról, hogy nemcsak a fizikai, hanem a leíró földrajznak is elsőrangú művelője s ebben méltó utóda *Vidal de la Blache*-nak. Olyan mértékben foglalkozik a tájtényezőkkel, amennyi elegendő a táj jellegének kidomborításához. Az összefüggések kimutatására igen nagy gondot fordít. A leírásai teljeseznek tünnek fel, élvezetes olvasmányul szolgálnak. Nem szakember mindeniket egyenlő mértékben kimerítőeknek is tartja. Szakemberek azonban észreveszik, hogy néhol sokkal inkább a részletekbe hatol, másutt nagyon is csak általános keretekben mozog, különösen Csonka-Magyarország némelyik részével bánik el mostohán.

Általában a mű módszer tekintetében valamely vidék földrajzi vonatkozású társadalmi és gazdasági jelenségeinek ismertetéséhez is mintául szolgálhat, ha bizonyos francia beállítástól eltekintünk. Kellő számú, jól megválasztott számadatot közöl, nem megy túlzásba a számadatok szerepeltetésével. A fejezetek végén a tárgyalt területre vonatkozó bő irodalmi fel-

sorolást ad. Itt szerepelnek olyan művek is, amelyeknek létezéséről szerző tud, de közvetlenül nem használhatta nyelvi okok miatt, — p. o. megemlíti csak magyar nyelven megjelent művet is. Közvetlen előadasmódja megjeleníti az olvasó előtt az író, a földrajz-tudóst. De feltétlenül észrevevesszük, hogy mint francia ember, jobban érdeklődik az olyan nép iránt, amely a világháborúban hazája mellett volt, vagy amellyel hazája régóta közvetlenebb művelődési kapcsolatban állott. Ezekkel megértéssel foglalkozik, irántuk rokonérzéssel van. Másutt ennek még nyiltabban adott kifejezést. P. o. néhány év előtt Párisban tartott egyik előadásában a románokkal kapcsolatban ezt mondta: „ő mint olyan francia, aki annyiszor keresztül-kasul beutazta Romániát és aki az új Románia megalakítását helyeselte, csak azt kívánhatja, hogy a magyarok miatt támadt nehézségei Romániának úgy simuljanak el, ahogy azt az Európa és Románia állandó biztonságának érdekében eszközölné a legjobb megoldás követeli.”²

A most ismertett új műben, Svájctól eltekintve, mind olyan államról van szó, amelynek sorsát a világháborúban győztes hatalmak döntően meghatározták. Ennélfogva természetes, hogy szerzőnek politikai kérdésekkel is kell foglalkoznia. Véleményt kell mondania a háború előtti állapotokról, méltatni kell annak végén eszközölt változtatásokat. Itéletet mondhat az új államok életképességéről és mond is.

III.

Ismeretes, hogy az entente a háború után a különböző szerződések készítésekor csak ott hangoztatta a nemzetiségi elv alkalmazásának szükségességét, ahol az törekvéseinek kedvezett, illetve számára nem volt kellemetlen. Másutt más alapon állott s így akarta önző eljárását jogos cselekedetként feltüntetni. Amit az entente ilyen módon létesített, azt de Martonne mind helyesnek tartja. Így kiemeli, hogy a versailles-i szerződésben ragaszkodtak a nemzetiségi elvhez, ezért Lengyelországnak a legközvetlenebb tengeri utat nem adták meg és ezért megalakították a független Danzigot (681 l.) Cseh-Szlovákia esetében azonban elismeri, hogy az déli határuul semmiféle történelmi határvonalat nem igényelhetett és hangsúlyozza, hogy itt a szláv népnek a határvonala, amelyet a nemzetiségi elv alapján kellett volna választani, elfogadhatatlan lett volna egy olyan nép számára, amelyik élni akar (534 l.). Szerző nem gondol soha arra, hogy Magyarországnak is éppenúgy jogának kellene lennie az élni akaráshoz, mint Cseh-Szlovákiának.

² *Emm. de Martonne*: La répartition et le rôle des Minorités Nationales en Roumanie. Megjelent: Publication de la Conciliation Internationale. Dotation Carnegie pour la Paix Internationale. Bulletin No 2, Paris 1929. (Lásd a 85. lapon).

A magyar nép előhaladását, teljesítményeit az iparosodás terén többször említi (506, 516, 532. és 814. l.). Elismeri, hogy a Nyugat védelmezője volt (814 l.). Emellett azonban az előtte rokonszenvesebb államok tárgyalásakor az ott lakóknak művelődésben való elmaradásáért, ha azok a világháború befejezéséig magyar uralom alatt állottak, a magyarokat, mint azok elnyomóit teszi felelőssé, — p. o. szerint a magyarok az okai a ruthének kulturális elmaradottságának. (599. l.). A vád alaptalan, hiszen azóta, hogy a magyar állam belügyeiben a bécsi udvartól függetlenebbül intézkedhetett, 1867 óta, tetemes segítséget nyújtott a ruthéneknek. P. o. a magyar állam az 1918. évi költségvetés szerint a csehek, szlovákok által igényelt területeken lakók kultúrájának és hitéletének az emelésére előirányzott 48.696.484 arany koronából 6.520.874 a. koronát, azaz 13,4 % -ot vett fel a 435.892 főnyi ruthénség részére. Megjegyzendő: a ruthének az ottani 6.575.685 főnyi összlakosság 12,2 % -át alkotják. Béketárgyalások III. A. kötet. 54—55., 286—287 l.

A ruthéneket gazdasági téren kívánta emelni az ú. n. ruthén felvidéki segélyző akció, amely 1908—1918 évek közötti időben a Magyar Államnak 34.480.693 a. korona költségébe került. (U. o. 377 l.).

Ugyanazt a jelenséget másképpen ítéli meg, ha hozzá közelebbálló népről van szó. P. o. a tőle távolabb eső ruthénokról megmondja — szembe állítva a lengyelekkel — hogy alacsonyabb színvonalon álló életet élnek, ami kapcsolatos nagy szaporodásukkal (626 l.). Ellenben az erdélyi románokról ha megemlíti is azt, hogy azok alacsonyabb társadalmi helyzetben élnek, mint az idegenek (704 l.), (értsd: magyarok és szászok), már a nagy szaporaságukat (820 l.) sehol sem hozza kapcsolatba alacsonyabb kultúrájukkal.

Egészen természetesnek találja, hogy századokon keresztül Galiciában a lengyelek, akik ott a lakosságnak, magasabb rendű elemét alkották nagyobb befolyással rendelkeztek, mint ami számuk szerint megillette volna, noha a lakosságnak csak $\frac{1}{3}$ -át alkotják Galícia DK-i részén, a földbirtok $\frac{4}{5}$ része az övék és a vezető állásokat ők foglalták el (626 l.). Ellenben Erdélyt ismertetve már így ír: „La structure sociale, fixée á la fin du moyen âge, en avait fait les propriétaires du sol“ (705 l.). Tehát a magyar uralom idején fennállott földbirtokviszonyokat a középkorból származó társadalmi rend határozta meg. Szerzőnek ez a beállítása az olvasóban feltétlenül azt a gondolatot támasztja, hogy az erdélyi birtokviszonyoknak elavultaknak kellett lenniök s helyes, hogy a románok azokat gyökeresen megváltoztatták. De vajjon igaz-e, hogy Erdélyben a magyar uralom fennállásáig, tehát 1918-ig középkoriak voltak a birtokviszonyok, ami szerző állításából következik? Ha igaz az állítás, akkor nem lett volna lehetséges, hogy az Albina, meg egyéb román bankok révén a románok olyan nagy mértékben

jussanak földhöz, mint ahogy tényleg történt. P. o. Erdély 16 vármegyéjében a mezőgazdaságilag művelt területeiből a magyarságé volt 1899-ben 54%, 1913-ban pedig csak 46%. Belőle 8% 15 év alatt a nemzetiségek, első sorban a románok kezébe került.⁸

A románok elnyomása van burkoltan kifejezve szerzőnek ezzel az állításával: „a román paraszt hajdan szolga, most kisbirtokos” (705. l.). Az olvasó a román paraszt sorsának ezt a jobbrafordulását minden bizonnyal Erdély román kézre kerülésének tulajdonítja, a „most” inentől kezdve számít. A valóság pedig az, hogy a románság szolgasága akkor szűnt meg, amikor 1848-ban megtörtént a jobbágyság felszabadítása, anyanyelvre való tekintet nélkül.

A románok szociális alsóbb helyzetének megmagyarázásához nem lett volna nehéz adatokat gyűjteni. Sőt szerzőnek ebben a munkájában is található több olyan adat, főleg Ó-Romániára vonatkozó, amellyel az igazi okra, a románság műveletlenségére és az ezt meghatározó román faji sajátságra is reávilágíthatott volna. A románbarát francia tudós azonban ilyesmire nem vállalkozott. Munkájából felsorolok néhány idevonatkozó adatot, amely megérdemelte volna, hogy velük behatóbban foglalkozzék.

Közép-Moldvában, ahol a lakosságban magyar elemek vannak, ott a földművelés jobb, sűrűbben vannak a falvak, azok csinosabb, jobb módra mutató házakból állanak (778 l.).

Besszarábiának Budgeac nevű részén vannak román, bolgár és német faluk. A német faluk lakosai jómódúak, állataik gondozottak, földjeik gondosan megműveltek, a jó mód már a házaikon is meglátszik. A bolgárok szintén jómódúak (780 l.). Szerző azonban nem mondja ki, hogy a németeknek és bolgároknak az állapota a románokéhoz viszonyítva értendő.

Dobrudszában bizonyos magasabbrendűsége van a német faluknak, a bolgároknak is megvan a jó hírnevük: szorgos munkások, állataiknak elismert értéke van a vásárokon (784 l.). Ezekre a megállapításokra a szerző bizonyára úgy jutott, hogy a dobrudzsai németeket és bolgárokat összehasonlította az ottani románokkal. Mindez amellet szól, hogy a román igénytelenebb, mint a német, a magyar, vagy akár a bolgár Ó-Romániában. Ezt azonban szerző nem mondja ki. A románok műveletlensége tükröződik a szerzőnek következő állításából is: „A román ember kedvenc gyümölcse a szilva, ebből készítik a tuicat (szeszes ital); szőlőt termelnek ugyan mind Erdélyben, mind a régi fejedelemségben, de a paraszt élete tulságosan alacsony fokú volt egészen a 19. sz. végéig ahhoz, hogy elő-

⁸ Az EMKE munkatervéhez (Földbirtokpolitikai teendők) Tokaji László előadói munkálata az 1914 évi jan. 11-én Kolozsvárt megtartandó nyilvános diszkusszió, illetve szaktanácskozmány számára (6 l.)

állítsanak olyan italt (t. i. bort), amelyik valamelyes gondozást is igényel" (797. és 798. l.) Természetesen a könyvben hiába keressük azt az adatot, hogy a magyarok és németek évszázadok óta foglalkoznak bortermeléssel s ma is Erdélyben, amelyet Románia birtokol, a szőlők legnagyobb része a magyarok és szászok kezében van.

De Martonne könyvében azonban van szó a román-ság igazi foglalkozásáról, az állattenyésztésről; a tisztán románok által lakott területeken ez a lakosság főfoglalkozása (743. l.), maga a pásztorkodás pedig a románok sajátos főfoglalkozása ősidők óta (718. l. és a „*Valachie*“ című műben is szól erről). Szól arról, hogy a románok Besszarábiában falun lakó, írni-olvasni nem tudó tömeget alkottak. Hasonlóképpen Erdélyben is (704. l.).

A románoknak műveltségi állapotára világít reá szerzőnek a következő megfigyelése is: Erdélyben a völgyekben csaknem mindenütt kevert a lakosság, ott a románok gyakran kisebbségben vannak, a faluk rendezett külsejűek. A jellegzetes román faluk csak a mellékvölgyek magasabb részeiben találhatóak, szétszórta, kicsi, szalma vagy zsindegyfedelű házakból állanak (741. l.). Ehhez kapcsolandó a régebbi művében, a „*Valachie*“-ben közölt megállapítása: a románoknak Oláhországban eredetileg a síkvidék nem volt otthona, otthon csak a dombvidéken volt (242. l.). A román elem Bukarestben, a románok mai fővárosában még a XVIII. században is kisebbségben volt (769. l.). A XIX. sz. elején az országnak szellemi és politikai életében a döntő szerepet a görögök vitték (*Valachie* 235 l.), akik Bukarestet a hellenizmus középpontjává tették (u. o. 234. l.). Erdély városainak méltatása a románság szempontjából nagyjában az igazságnak felel meg. Csupán Fogarásról mondja a szerző, hogy egyike a „ritka régi román központoknak“, de e mellett megjegyzi, hogy erősen el van magyarosodva (743 l.). A szerzőnek alakilag igaza van, amikor Balázsfalvát úgy említi, mint román várost (744. l.), azonban mellőzi annak közlését, hogy az a város megjelölést csak a román uralomnak köszönheti. A szerző műveiből tehát arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a román eredetileg nem városlakó, viszont abból az is megállapítható, hogy Erdélyben ma a városok többsége magyar (705 l.), valamint a történelmi Magyarországban azok a városai, amelyek jelenleg Románia nyugati határának mentén vannak, szintén magyarok (752. l.).

Arra, hogy de Martonne azonos tényeket különböző módon állít be, például szolgál a hivatalnok-kérdés Galiciában és Erdélyben. Míg az előbbiről szólva, egyszerűen közli azt a körülményt, hogy Galiciában a vezető állásokat lengyelek töltik be, noha kevesebben vannak, mint a ruthének, addig az erdélyi viszonyokat ismertelve már így ír: a magyarok a románokat távoltartották a közhivataloktól, meg a szabad pályáktól

(704 l.). Ez nem fedi a valóságot. Hiszen Erdélyben 1918 előtt is sokan működtek közülök, mint orvosok, ügyvédek, közhivatali pályán is voltak közülök sokan. Hogy a román eredet a tehetségek érvényesülését nem akadályozta meg, bizonyosság erre a multból, hogy király, kormányzó, érsek került ki közülök. A megmagyarosodott románoknak a magyar nemesség soraiba való bejutását a szerző is említi (705 l.). A közlmult állapotról a most élő erdélyi románok is tanuságot tesznek, amikor azt a jelennel hasonlítják össze, a „Regat“-nak Erdélyre kiterjesztett uralmáról szölanak, s felpanaszolják, hogy a magyar uralom idején a magyar legfőbb bíróság (kuria) tagjai között több román bíró volt, mint amennyi erdélyi román van a bukaresti legfőbb bíróság tagjai között s Magyarországon annak idején nyolc román pénzügyigazgató volt, most pedig két erdélyi pénzügyigazgató van (V a j d a S á n d o r jelenlegi román miniszterelnök nyilatkozata).⁴

A románoknak számukhoz képest kisebb százalékban való szereplése a közhivatali és a szabad pályákon a románok jelleméből, hajlamából magyarázható. Egy olyan nép, amelyiknek — de Martonne szerint is — „ösidök óta a pásztorkodás a sajátos foglalkozása“ (718 l.) és amelynek „ha valahol tisztán él, mentesen idegen emberektől, akkor ott ma is az állattenyésztés a főfoglalkozása“ (743 l.), nem törekszik arra, hogy városlakó hivatalnokká legyen. Alacsonyabb kulturális színvónala, amelyet szerző a már említett román szilvatermeléssel kapcsolatban oly találóan jellemzett, szintén nem kedvezett annak, hogy a románok elhagyják kedvenc foglalkozásukat és városlakókká váljanak. Itt kell megemlíteni a románok idegenkedését az ipari és kereskedelmi pályáktól, sőt a bányászattól is. Szerző megírja, hogy az Erdélyi Érchegeységben a bányás és olvasztó művekben a szakmunkások idegenek, nem románok. A napszamosok románok ugyan, de tulajdonképen olyan földművesek, akik csak bizonyos időre hagyják oda földjeiket, hogy a bányaművekben dolgozzanak, ez a foglalkozás számukra csak mellékjelenség (750 l.). Ez az állítása szerzőnek tökéletesen igaz, a románok kevésbé törekedtek a mezőgazdasági foglalkozásoktól eltérő pályákra. Ezt igazolják Szilády Zoltánnak⁵ az erdélyi román lakossággal bíró területeken élő román kovácsokról közölt adatai. Ezeknek száma igen csekély. Szilády azt is kimutatja, hogy a románoknak az iparra vonatkozó szavai között is mennyi magyar eredetű szó van.

Meglepetéssel olvassuk de Martonne művében, hogy különösen a románok körében ma is sok kisiparos van (743 l.), a magyarokat csak második helyen említi. A románoknak a

⁴ Olay Ferenc: Trianon kísértetei, Nagymagyarország V. évf. 5-6. sz. 4. l.

⁵ Szilády Zoltán: A mi Erdélyünk. Budafok, 1922, 167. l., lásd 163—166. l.

nem őstermelő foglalkozásoktól való idegenkedését megállapíthatta volna a szerző. Erdély foglalkozási statisztikájából, eszerint a románok % száma a bányász, iparos, kereskedő, hitel és közlekedéshez tartozó pályákon 27,1 %, noha a lakosság-nak 55 %-át alkotják (1910). (Magyar béketárgyalások I. k. 158 l.) Így nem lehetett várni azt, hogy az u. n. szabad pályákon, meg a közhivataliakon is igen nagy számban legyenek románok. Hogy az új Románia milyen hivatalnokokat adott Erdélynek, azt ha nem is a tényeknek világos feltárásával, de mégis eléggé kivehetően de Martonne is leírja: „az új román hivatalnokai karnak tagjai, amint gyakran előfordult, kevéssé voltak hajlandók hűséges hivatali közreműködésre” (peu disposés à une collaboration loyale). „Erdélyben alkalmaztak közhivatalnokokul embereket a régi királyságból, amelynek függetlensége csak félszázad óta van. Ezekből azután olyan nehézségek származtak, amilyenek Csehszlovákiában jelentkeztek” (704 l.).

Ha de Martonne álláspontja lenne helyes arra nézve, hogy valamely terület igazgatására kik hivatottak, — hogy t. i. csak az anyanyelv a döntő ebben a kérdésben, p. o. szerinte a román többségű területen román hivatalnokoknak kellene lenniök, — akkor Algirban nem a franciáknak kellene a hivatali állásokban lenniök, hanem a bennszülötteknek. Főleg pedig a felett kellene pálcát törni, hogy a franciák Tuniszban merészkednek uralkodni, hiszen ott az uralkodásra hivatott emberek között ők kisebbségben vannak, náluk nagyobb számmal vannak ott az olaszok, akiknek, mint valóban a rómaiak leszármazottjainak, több joguk van a régi római „Africa” és „Numidia” provinciákra, mint a csak romanizált frankok utódainak.

De Martonne megírja, hogy a Románia elnevezés egészen új, ez csak akkor jelenik meg a térképen, amikor a két fejedelemség Moldva és Oláhország (Valachie) egyesül és Törökországtól függetleníti magát (609 l.). Aki csak Romániának a világháború utáni történetét ismeri, meglepődve vesz tudomást arról, hogy a román-barát francia tudós olyan néven nevezi őket, amelynek használata ellen a románok igen határozott alakban szoktak tiltakozni. Azonban az, aki a duna menti fejedelemségek történetét valamennyire is ismeri, a vlach (oláh) elnevezést azok régi megjelöléseként tanulta meg és megütközik azon, hogy a románok, akik annyira erősen ragaszkodnak történetük régebbi eseményeihez, ködbe vesző eredetükhöz, miért dobják félre évszázados patinával bíró elnevezésüket.

Érdemes megjegyezni szerzőnek a románoknak eredetére vonatkozó állítását s azt összevetni az idevonatkozó régebbi véleményével. Az „Europe centrale” című új művében a mai Románia románjainak eredetére vonatkozólag néhány romániai történelíró felfogását teszi magáévá. Eszerint „a barbár

hordák"-nak Erdélybe való beütése idején az Erdélyben lakó rómaiak visszahúzódtak az erdélyi hegyekbe; a magyarok és a németek, akik a XII. század óta kezdtek az itteni völgyekbe betelepedni, azokat lakatlanoknak találták (741 l.). Mindenesetre meglepő, hogy egy világbirodalmat alkotó népnek jelentős része a barbárok betörésekor megszakít minden szálát az anyaállammal és a hegyek közé menekül. Ha ez tényleg így történt volna meg, akkor Erdély hegyvidékeinek mind tele kellene lenniök az ottani állítólagos római életnek az emlékeivel. A dombvidéken, a folyók völgyében voltak római városok: így Apulum, Nepoca, ilyeneket kellene találnunk a hegyek között is, de nem találunk,

A most közölt véleményével szemben áll a régebbi. Ime „*Valachie*” című művéből néhány idézet. A 237. lapon olvasható: „A román krónikásoknak ósdi és naiv elméletét, amelyet az erdélyi hazafiak (értsd: románok) politikai célzattal terjesztenek és amely szerint a románok Trajanus római telepeseinek lennének egyenes leszármazottai, Romániában már többé egyetlen tanult és gondolkozó egyén sem fogadja el ellenőrző vizsgálat nélkül (n'est plus maintenant accepté sans controle). Ezt az elméletet irigyelésre méltóan sokszor ismételte az a számtalan utazó, akik keresztül utaztak a dunai tartományokon és akiket meglepett a nyelvnek a latinra emlékeztető külső alakja; megállapítható, hogy ez az elmélet ma jobban el van terjedve külföldön a filorománok közt, mint maguk között a románok között”. A 238. lapon: a román nyelvben a latin szógyökök száma 40 % alatt marad; a 240. lapon: az erdélyi hazafiak (értsd: románok) prófétái egy régóta elnyomott népnek, törekedtek abban önérzetet támasztani és nemzeti érzést ébresztetni, szószerint vették azt, amire őket a román nyelvnek a latinra emlékeztető jellege és a rómaiaknak Dáciába való betelepüléséről fennmaradt néhány szöveg indította és azzal hivatkoznak, hogy a világ legyőzöjének leszármazottjai (les petits neveux). A „*Valachie*” című könyvének megjelenése után 2 évvel de Martonne a Ratzel-emlékkönyv számára irt egy értekezést, amelyben szintén szó van a románok eredetéről.⁶ Itt sem csatlakozik még az u. n. „román continuitás” feltevéséhez, hanem azt a Balkánról való eredet kérdésével igyekszik összhangzásba hozni, hangsúlyozva azt, hogy a mult feltárásához szükséges a románok jelenkori pásztoréletének a tanulmányozása.

Mostani állásfoglalása meglepő. Ma a Romániában lakó román filologusoktól és történészektol eltekintve, a többi román nyelvészettel és történettel foglalkozó tudós azon a nézeten van, hogy a románok őshazája nem Erdély, hanem a Balkán-

⁶ De Martonne: La vie pastorale et la transhumance dans les Kar-pates Meridionales. Zu Friedrich Ratzels Gedächtnis. Leipzig. 1904. 227-245 l.

félszigetnek az a tája, amelyik az albánok lakta vidékkel szomszédos.⁷

Érdekes, míg szerző művének olyan részeiben, amelyek nem Romániát tárgyalják, szükségét látja annak, hogy egy-egy város nevét megmagyarázza (lásd 564 l.: Prague) vagy megemlítsé azt, hogy az ókorban mi volt annak a városnak a neve (597 l.: Carnuntum), addig a római Dacia városai közül egyetlen egy olyant sem említ meg, amelynek helyén ma is város van. Ha itt is megtette volna, akkor kitűnt volna p. o. az, hogy a románok Erdélyben legnevezetesebb városukat, ahol a koronázási ünnepségüket is tartották, a magyar Gyulafehérvárt, a magyar elnevezés lefordított alakjával jelölik meg, Alba Juliának hívják és semmit sem tudnak a „római utódok” a város régi nevééről, a római Apulumról. Nem nevezi meg sem Potissát, sem Napocát, mert mindezek a letűnt nevek nem a román continuitást bizonyítják, hanem azt, hogy a római élet megszűnt Erdélyben, új népek jöttek ide lakni.

Amikor a szerző az „*Europe centrale*” című művében a „római eredetű” románoknak Erdély hegyei között való fennmaradását igyekszik elfogadtatni, ugyanakkor azt a tévedést is elköveti, hogy a magyaroknak Erdélybe való beköltözését jóval későbbre teszi, mint ahogy az tényleg történt; szerző szerint azok Erdélybe csak a XII. sz. folyamán költöztek be, (741. l.), noha közismert történeti tény p. o. az, hogy Szent István már a XI. sz. elején megalapítja a gyulafehérvári püspökséget. Állításának helytelensége a szerzőnek egyéb adatai alapján is kimutatható. Művében ugyanis az áll, hogy a németek Erdélyben a lakatlan völgyeket szállották meg a XII. sz.-ban (741 l.), a XI. sz.-ban a németeket, mint bányászokat hívták be Biharba (705 l.). — (Szerző ezt az elnevezést a Keletmagyarországi szigethegységre alkalmazza és közelebbről annak az a része értendő, amely az Erdélyi Érchegeység bányavidéke). Ismeretes, hogy a németek Erdélybe a magyarok akaratából kerültek. Ha a németek már a XI. sz.-ban megjelennek az előbb említett bányavidéken, akkor a magyaroknak is már ott kellett lenniük Erdélyben. Ha jelenlegi adataink ellenére is valaki amellett foglal állást, hogy a rómaiak leszármazottjai évszázadokon keresztül bujkáltak Erdély hegyei között s ezek a mai románok, akkor is méltán tehető fel a kérdés: egy népnek, amely elhagyja lakóhelyét és nem mer megküzdeni ellenségeivel, hanem hegyek között megbujva, századokon át nem szerepel a történelem színpadán, van-e jogos igénye elődei lakóhelyére. A hegyek között meghúzódó „románoknak” ilyen-szerű igényei annyira jogosak, mint amennyire az volna, ha a bretonok egy napon azt az igényt jelentenék be, hogy Páris

⁷ Trem l. J. Lajos: A románság őshazája és a continuitás. Jancsó Benedek emlékkönyv. 81—94 l. (Lásd: 88, 94 lap.)

legyen az övék, mert Páris városa területén az elődeik éltek hajdan és ott a hivatalos nyelv ne a francia, hanem a breton legyen.

Nagy figyelmet érdemelnek azok a megállapításai, amelyek az Erdély és Ó-Románia közötti különbségekre vonatkoznak: Erdélyben több a rend és fegyelem, mint Ó-Romániában, ahol azonban több a kezdeményezés és az élénkség; Erdélyben a gazdasági berendezkedés szilárdabb alapokon áll, mert lakói régebben szabadultak meg a töröktől; Erdély Béccsel és Budapesttel együtt élte át a gőzgép századát; az erdélyiek, noha azokhoz képest alacsonyabb sorsban voltak, mégis Béctől tanultak, miként a poroszországi (értsd: poseni) lengyelek Németország iskolájában (711 l.). A Kárpátokon inneni rész: Erdély és a „Bánát” a nyugati kultúra áramlási körébe tartozott, a másik rész (t. i. Ó-Románia) a bizanciba (700 l.). Ó-Romániának a gazdasági szervezete elmaradott (816 l.); egyáltalában nem mondható olyan államnak, ahol a gazdálkodás nyugati módon történik (820 l.); Erdély tekinthető nyugati arculatú országnak (821 l.).

Ezek az észrevételein kívül elismeréssel fogadjuk a szerzőnek azokat a szavait is, amelyekkel Romániának, mint államnak a helyzetét jellemzi. Azok szerint *Középeurópa államai közül a Kelettel, Oroszországnak félzsiái síkságaival, meg a Balkánnal a legbensőségesebb kapcsolata Romániának van* (821 l.).

Figyelemre méltó ez a végső következtetése is, a mű legutolsó mondata: „Ha beszélni lehet Európa lehanyaglásáról, meg kell vallanunk, hogy ezért elsősorban Középeurópa felelős (responsable) és ha ez a hanyatlás megállítható, annak egyik lényeges feltétele az, hogy az Északi és a Földközi tenger közötti földszávon az erőnek olyan egyensúlya valósuljon meg, mint amilyen kifejlődött Nyugateurópa államaiban.” (825 l.) Ez lehet egy elfogult ember véleménye, de a világeseményeket áttekintő ember erre megjegyzné: Középeurópa hanyatlásáért elsősorban nem Középeurópa felelős. Itt az egyensúlyi helyzetet a párizsvideki békek szüntették meg. Az entente szűklátókörű, csak a bosszúra gondoló, a központi hatalmaknak a jövőben esetleg bekövetkező megerősödésétől remegő elvakult vezetői hozták nyugatabbra az ázsiai és balkáni államok uralmát, amikor az ezeréves Magyarországot — de Martonne szerint is Nyugat védelmezőjét — feldarabolták és az u. n. központi hatalmakat békeszerződéseknek nevezett bilincsekkel gazdasági szolgásgba süllyesztették.

A szerző törekszik arra, hogy az egyes általa leírt államokra vonatkozó helyneveket úgy írja, ahogyan azt ma az illető állam hivatalosan használja. Ennek az elvnek feláldoz olyan megjelöléseket, amelyekhez régebben ragaszkodtak a franciák. Ők ugyanis p. o. legtöbbször nem a magyarországi

magyar helyneveket, hanem a németek által elterjesztett elnevezéseket használták helyettük. Régebben jobban tetszett nekik, hogy színmagyar városoknak németre emlékeztető német neve legyen térképeiken, a magyar elnevezések nehezek voltak számukra. Ma azonban nem kellemetlenek a szláv és román elnevezések. Első helyre kerül az elszakított részek városainak megjelölésekor p. o. a csehek, illetve a románok által használt megjelölés, bár de Martonne néhol megemlíti a régi magyar, illetve német elnevezést. Még a Párizs egyik utcájának nevéül szereplő Presbourg is háttérbe szorul a szláv Bratislava megjelöléssel szemben. El kell ismerni, hogy a többféle elnevezés könnyen tévedésekre vezethet. Ez megállapítható ebben a munkában is. Annak is nyoma van, hogy egy földrajzi helyre vonatkozóan román forrásaitól kétféle nevet is kaphatott s nem mindig tudja a szerző, hogy a kettő egyet jelent. Ebből szintén tévedések támadnak. A Háromszék elnevezésnek román fordítását a Trescanue szót úgy írja rá a 739. lapon közölt térképre, hogy az ott kiterjed a Bárcasági síkság helyére is. Utóbbi azonban a térképen nem jelöli meg. Ellenben a szövegben a 738. lapon kétszer is szerepel, de két különböző elnevezés alakjában „plaine de Barsa” meg „Tzara Birsei” néven és a szövegből nem tűnik ki, hogy a kettő egy. Minthogy szerző elkövette azt a tévedést, hogy Brassó vidékét is Háromszékként jelölte meg az előbb említett térképen, ebből származik egy újabb tévedése, hogy t. i. Háromszékben jelentős német település van ma (737 l.). Sőt még ez is olvasható, hogy „Budapest” a középkorban németeket telepített Háromszékbe (737, 738 l.). A középkor folyamán még nincs is Budapest város, különben is akkor a magyar kormányzati intézkedések nem fűződnek egy városhoz.

Néhány kisebb tévedése: Monostort nem a románok csatolták Kolozsvárhoz 1918 után, mint szerző írja (745 l.), hanem az 1895-ben megtörtént. 1931-ben nem lehet azt írni, hogy a vízierőnek elektromosság előállítására való felhasználása (értsd: Erdélyben) alig kezdődik (713 l.). — Az egész könyv szelleme olyan, hogy az olvasó arra gondol, hogy Erdélyben a román uralom óta kezdtek létesíteni ilyen vízműveket. A helyzet pedig az, hogy ott több jelentős vízerejű villamos telep van (Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyszeben városoké, stb.) s mindez még magyar uralom idején létesült. A Románia iparát feltűntető térkép (801 l.) jelmagyarázatában szerepel a sóbányák jelzése is, azonban a térképen p. o. Marosújvár, Désakna, Torda, Parajd sóbányáit nem találjuk meg. Marosújvárt ír tévesen Marosvásárhely helyett (705 l.). A Mezőség szó nem síkságot („plaine”) jelent, mint a szerző véli, hanem a francia „champs” szóval azonos jelentésű, a szerző tévedése annál meglepőbb, mivel a román campia szót azonosítja a Mezőség szóval, észre kellett volna vennie, hogy a champs és a campia szavak a latin cam-

pus szóval vannak rokonságban. (742 l.) Aggtelek nincsen Cseh-Szlovákiában, mint szerző szövegéből az kitűnik (598 l.).

IV.

De Martonne földrajzi szempontból Magyarországot (t. i. a mi megjelölésünk szerint Csonka-Magyarországot) két főrésze osztja: a domb-vidékre meg a nagy síkságra vagy Alföldre. Előbbinek részei: a Rába síkja, a Bakony és a Balaton, a Somogyi harmadkori halomvidék és a Mecsek, s a Kárpátok szélső darabjai. Utóbbiak közül megnevezi a Mátrát és a Hegyalját. Az Alföldről következő módon szól: az Alföld egyhangúsága és változékonyságának elemei, a földtani kialakulása, betelepülése, mezőgazdasági jellegű telepek, városi központok. A közgazdasági élet ismertetésekor kiemeli Budapestnek központi jellegét és döntő szerepét. A leírás igen találó, rövid összefoglalás. A többi tárgyalta ország leírásához képest a Magyarországról szólónak rövidebb terjedelme szolgálhat magyarázatul arra, hogy annyira részletekbe nem megy bele, hogy p. o. megemlítette volna a Vértest, Börzsönyt.

Magyarország szerinte maradvány állam. Vele szemben szigorúan alkalmazták a nemzetiségi elvet és az új államok szükségleteire is tekintettel voltak; ez okozta területének és lakosságának a megkisebbitését (505 l.). Szerző látja Magyarországnak a trianoni béke következtében támadó nehéz gazdasági helyzetét, erőfeszítéseit gazdasági helyzetének a javítására (530 l.). Reámutat, hogy Magyarország gazdasági kapcsolatai a politikai kapcsolatok megszűnte után is fennállanak a hajdani Osztrák-Magyar Monarchia különböző részeivel. A létesülő olasz és angol kapcsolatoknak nem jósol jövőt (532 l. és részben 824 l.), néhány kisebb tévedése itt is előfordul: p. o. a *Föld és Ember* folyóiratban megjelent egy cikk Kiss Lajostól Beszterec községről. Művében ezt, vagy ennek kivonatát felhasználta, de a községet Kis Besztecnek nevezi el (521 l.).

A mostani Magyarországról szóló rész hangja egészen tárgyilagos. A Svájcra, Ausztriára, Csehszlovákiának Morvaországról és Csehországról szóló részei jók, valamint Lengyelországa is; az utóbbit meglehetősen részletesen tárgyalja. Itt elismeri, hogy a mai Lengyelországnak német uralom alatt állott részei kulturális és gazdasági tekintetben fejlettebb fokra jutottak, mint a többi részei (630, 696 l.). Ott jobb a terméseredmény (686 l.), az erdőkitermelés rendezett (689 l.), az úthálózat kitűnő (693 l.), emitt pedig rosszabbak a viszonyok.

A régi Ausztriát mintegy megvádolja, hogy Galiciában a „divide et impera” elvet alkalmazta, a lengyelekkel szemben a ruthéneket támogatta (626 l.). Ausztriának ilyen jellegű eljárását sokkal kirívóbb példával mutathatta volna be. Az ugyanis másutt a török hódoltság utáni időben a Bánságban sokkal

nagyobb mértékben és brutálisan alkalmazta ezt az elvet, az eredeti magyar lakosságnak visszaköltözését meggátolva, csak-hogy oda idegeneket telepíthessen.

Csakhogy de Martonne a magyarság történelmének megismerésével nem törődött eléggé. Temesvár legrégibb multjából p. o. annyit tud: török vár (754 l.). Ha ismerné p. o. az u. n. Bánság történetét, akkor látta volna jobban, hogy a Romániának a Bánságra való igénye jogos-e. — Ajelen állapot ismeretésekor azonban ő is elismeri azt, hogy a Bánságban a románok csak a Temes és a Bega folyók völgyének a síkságon való kitorkoló helyén vannak többségben (752 l.).

A szerző művéhez igen becses szemléltető anyagot készített, igen jó rajzai, tömbszelvényei, térképei vannak, bár némelyik térképraaján — mint láttuk — vannak bizonyos hibák; fényképek után gondos kivitelben készültek a külön táblákon közölt lenyomatok, ezek nagyobbára a szerző felvételei.

Igen érdekes a Cseh-Szlovákia és Románia politikai felosztásának, és nagy vidék-egységeinek (tájainak) feltüntetésére készített 2 térképe, a 129. és a 168. ábra. Berajzolta p. o. az előbbin a „Kárpáti-vidéknek“ a határát. Jól látható, hogy a megállapított „nagy egységek“-nek a körvonalai és a trianoni határ mennyire eltérnek egymástól.

Az „*Europe centrale*“ -nak ez a kötete, amelynek gazdag tartalmát még ilyen terjedelemben sem lehet teljesen megismertetni, a magyar ügyekkel kapcsolatban lévő tévedései mellett is érdemes az elolvasásra. Sőt e tévedések megkövetelik, hogy azokat megjegyezzük és törekednünk kell, hogy azokat a világ földrajzi irodalmából és a sajtóból kiküszöbölhessük.

A Balatonpart népsűrűsége.

Irta: Dr. Wallner Ernő.

Lóczy munkájában¹ a Balatonpart népsűrűségét 1910-ben km²-ként 74'37-re teszi, ami közel tizzel haladja meg az akkori országos átlagot (64'6). Számításait azokra a községekre vonatkoztatja, amelyeknek határa a tóig ér, tekintet nélkül arra, hogy maga a község közvetlenül a parton vagy attól esetleg több kilométerre fekszik. A községeknek a Balaton víztükrére eső területét leszámítva az alapul vett 872'2 km² területen a lakosság 64.869 lélek volt.

Ez a számítási mód nem alkalmas arra, hogy a tónak a partvidék népsűrűségére gyakorolt hatását feltüntesse, ahogyan azt akár Forel a Genfi tónál² tette, akár Halbfass a Bodeni tóra³ vonatkozólag közölte. Forel rendki-

¹ Lóczy: A Balaton leírása. 1921.

² Forel: Le Léman

³ Halbfass: Der Einfluss des Sees auf die Bevölkerungsdichte seiner Ufer. Peterm. Mitt. 1931.

vül kedvező adatai, — a tópart 2'5-ször sűrűbben lakott, mint a mögöttes terület, — nem sok helyütt ismétlődhetnek, hiszen már a Halbfass közölte adatok azt mutatják, hogy a Bodeni tó vonzóereje csupán a bajor parton érvényesül, míg az osztrák területen a népsűrűség alig változik a parttól való távolsággal.

Hogy a Balatonnak volt-e s mekkora befolyása a partvidék népese-
désére, arra feleletet csak olyan számításoktól várhatunk, amelyek a parttal párhuzamos zónákra vonatkoznak. Erre a végleges és beható választ természetesen csak a Balatonpartra vonatkozó településföldrajzi kutatások adhatják meg.

Az 1930. évi népszámlálási adatok alapján három a Balaton partjával párhuzamos — egyenként 2'5 km széles, — zóna népsűrűségét vizsgáltam. Mivel a balatonparti községek átlag 1—1'5 km-re vannak a vízparttól, kevés kivétellel már az első zónába esnek; a harmadikban már mincs egyetlen község, amelynek határa a Balaton víztükrére érne.

Számításaim a Lóczy által alapul vett területnek közel kétszeresére terjednek ki. A három zóna lélekszáma 1930-ban 112 538 volt, az átlagos km²-kénti népsűrűség 74'2. Ez a szám ugyan jóval alacsonyabb mint a jelenlegi országos átlag (93'4), sőt nem éri el Zala vármegye (75'1) és a Keszthelyi járás (78'9) átlagait sem, de tekintélyesen meghaladja a többi tóparti járás népsűrűségét (Balatonfüredi j. 40'0; Enyingi j. 51'8; stb.).

Más képet mutat a lakosság megosztása zónánként.

A Balaton partjától 2'5 km távolságig terjedő első zóna népsűrűsége 121'1; a Nagy-Berek és Kis-Balaton vízterületeinek leszámításával 131'1 s még Keszthely levonásával sem száll a népsűrűség alábbra, mint 105'4.

A második zóna (a parttól 2'5—5 km) népsűrűsége 51'5; a Nagy-Berek és Kis-Balaton nélkül 58'5.

A harmadik zóna (a parttól 5—7'5 km) népsűrűsége 53'8 alig tér el a másodikétól.

A kapott számeredmények azt mutatják, hogy a Balatonnak megvan a maga vonzóereje és befolyása a part népese-
désére, mert a parti zóna népsűrűsége közel két és félszerese, sőt még Keszthely nélkül is kétszerese a távolabb esőkének.

Véglegesnek azonban ez az eredmény még nem tekinthető, mert a Balatonpart különböző részein jelentékeny lehet a népsűrűség változása. Annak tanulmányozására, hogy van-e különbség a morfológiailag egymástól eltérő partok népsűrűségi viszonyai között, olyan partszakaszokat kell választani, amelyeknél a felszín és geológiai felépítés esetleges hatásai szembetűnően jelentkezhetnek. Kétségtelen, hogy Keszthelyhez, Kis-Balatonhoz, vagy Nagy-Berekhez tartozó partokra vonatkozó adatok általános érvényűek nem lehetnének, mert az átlagnál jóval nagyobbak, illetőleg kisebbek. Az északi partnak a Füzfői öböltől Kővágóórs-Révfülöpig, a déli partnak pedig Világostól Balatonboglárig terjedő szakaszát véve, olyan homogén partrészeket kapunk, amelyek népsűrűségi viszonyainak bizonyító értéke van.

Az északi partrész mindhárom zónájában a népsűrűség csak valamivel marad alatta az átlagosnak s az első zónában (102'2) itt is jó kétszerese a másodiknak (49'1) vagy harmadiknak (46'6).

Feltűnő a déli partszakasz első zónájának aránylag kisebb népsűrű-

sége 88', amely csak körülbelül másfélszerese a második (56'), vagy harmadik (49') zónának.

A Balaton hatása a parti zónára mindenütt érvényesül ugyan, de az adatok eltérő nagysága mutatja legjobban, hogy a tavaknak a településekre gyakorolt vonzóereje igen sok tényező együtt hatásának függvénye. A part felépítése, lejtésvizonyai, a vízszín ingadozása, a vízhálózat eloszlása, a gazdasági viszonyok változása, stb. figyelembe vétele nélkül minden megállapítás csak hozzávetőleges és hézagos lehet. Nem tükrözteti vissza a számítások eredménye az egyes partrészek eltérő települési viszonyait s az ebből eredő hatásokat. Pedig valószínű, hogy az északi és déli parti zóna népsűrűségének szembeszökő különbsége éppen erre vezethető vissza.

Az utolsó évtizedekben a parti fürdőhelyek olyan mértékben fejlődtek (pl. Balatonalmádi 1910: 616; 1920: 848; 1930: 1311), hogy önként adódik az a feltevés, hogy a Balatonnak a parti zóna népesedésére gyakorolt hatása csupán ennek a fejlődésnek az eredője.

Az 1869. és 1900. évi népszámlálási adatokat, valamint az utolsó 60 év átlagos népszaporodását (évi 1'2 ‰) s a fürdőhelyek keletkezését figyelembe véve, megkíséreltem erre vonatkozólag is számításokat végezni. Az eredmények a fellevést igazolják.

A déli partszakasz első zónája ugyan 1900-ban még 15 ill. 20 ‰-kal népesebb, mint a második, ill. harmadik zóna, de 1869-ben a népsűrűség mindháromban úgyszólván egyenlő (44'4, 43'6, 43'8). Északon a parti zóna népsűrűsége 1900-ban (70'7) már 50 ‰-kal, 1869-ben (62'9) azonban csak 35 ‰-kal haladta meg a második vagy harmadik zónáét.

A Balatonnak a régebbi településekre és népsűrűségekre gyakorolt hatása tehát csak az északi parton jelentkezik. Az utóbbi 6 évtized alatt a parti zónák lakossága átlag megkétszereződött, míg a mögöttes zónákban a népesség alig gyarapodott.

Számításaim, ha nem is adnak mindenre kielégítő választ, a felvetett kérdések tisztázása felé mégis egy lépést jelenthetnek.

Főtitkári jelentés a Magyar Földrajzi Társaság 61-ik évi (1932-33-i) működéséről

dr. Réthly Antaltól.

A Társaság fennállásának hetedik évtizede első évének eseményeiről kell ma beszámolnom a 61-ik rendes közgyűlés előtt. Nehéz feladat, mert sajnos, mi is megérezte az idők szelét, amelyek lehetetlenné tette a kívánt fejlődést, csak éppen hogy fenntartottuk azt a szintet, amelyen a Társaság az utóbbi években mozgott, bár a földrajz iránti érdeklődésből áldozatot is hozók száma rohamosan megcsappant. Ismételném csak azt, amik más tudományos társaságokban már elhangzottak, ha okadatolni óhajtanám a romlást. Rajtunk kívül álló okok ezek, amelyek mindenkit érintenek és így természetesen erüleg mi sem maradhattunk ki belőle. Olyan ez, mint az elemi csapás,

amelyik minél nagyobb erejű, annál kiméletlenebben szedi mindenfelől áldozatait.

Őszinte tisztelettel és szeretettel kell megemlékeznünk Társaságunk védnökéről, József kir. herceg úr öfenségéről, aki az elmúlt évben töltötte be 60-ik életévét és akit ez alkalomból Társaságunk nevében elnökünk üdvözölt. Két kitűnő tiszteleti tagunk, Sir Stein Aurél és Kövesligethy Radó pedig 70-ik életévüket töltötték be, mindketten tudományos működésük folytatásához a legteljesebb szellemi és testi épségben. Stein Aurél ezidőszertint Perzsiában végzi további kutatásait és felfedező útját, amelyen valóban ott van a tudományos világ figyelő szeme. Stein Aurél a múlt évben a legnagyobb kitüntetésben részesült, amelyet ázsiai felfedező utazó és kutató kaphat, u. i. a Royal Asiatic Society aranyérmét ítélte neki. Büszkén valljuk magunkénak Stein Aurélt, aki maga is Társaságunk elnökéhez intézett leveleiben ismételtén hangsúlyozta ragaszkodását és a Magyar Földrajzi Társasághoz való tartozását.

Az elmúlt évben még szerény anyagi viszonyaink mellett is lehetséges volt mindkét folyóiratunkat megjelentetni, úgy a szakszerű folyóirat: a *Földrajzi Közlemények* (LXI. évf.), mint a népszerű folyóirat: a *Földgömb* (III. évf.) rendes időben 4, illetve 10 számban megjelenhettek. Az elsőnek terjedelme 188 oldal volt (18 oldalnyi idegen nyelvű kivonattal, 24 ábrával). A *Földgömb* terjedelme 352 oldal 99 képpel és 71 térképvázlattal. Törzstagjaink és új tagjaink közül azok, akik szakfolyóiratunkra igényt tartottak, évi 10 P. tagsági díjért mindkét folyóiratunkat kapták. Sajnos, tagjaink közül még sokan több évre visszamenőleg tartoznak a tagdíjakkal és ezért voltunk kénytelenek a lapok terjedelmét újból némileg csökkenteni (F. K.-et $1\frac{1}{2}$ ívvel, a F.-öt pedig 7 ívvel), úgy hogy a vállalt 40 ív helyett a múlt évben már csak 34 ívnyi terjedelmű kiadványokat adhattunk tagtársainknak. Még ez is túl nagy áldozat volt és valóban csakis a *Földgömb* kiadójának, *Milleker Rezső* alelnök úr határtalan áldozatkészségének köszönhető. Az idén már újabb terjedelemcsökkentésbe kellett belemennünk, mert a tagdíjhátralékok hihetetlen összegre emelkedtek. Eddig erélyesebb behajtáshoz sem a Társaság, sem a *Földgömb* kiadója nem akart nyulni, a közeljövőben azonban már szinte elkerülhetetlen lesz az erélyesebb fellépés, mert különben elvzúrnak a Társaság és fizető tagjainkkal szemben is méltánytalanság történik. A szakszerű folyóiratnak szerkesztői *Hézszer Aurél* és *Réthly Antal*, a népszerűé *Milleker Rezső* voltak.

A Lóczy Lajos alapította Magyar Földrajzi Társaság Könyvtára az elmúlt évben újabb kötetekkel gyarapodott. Megjelentek: *Fehér Géza*: Kanitz Fülöp Félix a Balkán Kolumbusa élete és munkássága, továbbá *Up de Graff*: Az Amazonasz őserdeiben, *Hajász Gyula* átdolgozásában. Mindkét munkát a Franklin Társulat adta ki. Befejezést nyert *Cholnoky Jenő* 25 éves egyetemi tanárságának jubileuma alkalmából a Singer és Wolfner cég kiadásában megjelent *A Föld Titkai* sorozatnak utolsó, azaz 6-ik kötete: A Föld megismerésének története. Meg kell még említenem azt, hogy *Baktay Ervin* választmányi tagunk indiai útjának immár harmadik kötete jelent meg, az eddigieknek megfelelő díszes kiállításban.

Kiadványaink mellett nagy súlyt helyeztünk arra, hogy Társaságunk úgy a nagyközönséggel, mint a szakkörökkel állandó összeköttetést tartson

fenn. Erre legjobban az estélyek és a szakülések feleltek meg. Az elmúlt évben az estélyek száma ismét 7 volt, míg szaküléseinken 9 előadást volt alkalmunk hallani, amelyek nagy részét élénk vita és értékes hozzászólások követték.

Társaságunk veiftett képekkel kísért estélyeit, népszerű előadásait az elmúlt idényben is a Honvédtisztek Kaszinó Egyesületével együtt rendezte meg a Tiszti Kaszinó hatalmas termében, ahol majdnem minden egyes estélyén igen előkelő, több száz főnyi közönség gyűlt össze.

Estélyeink a következők voltak:

1932. október 11. *Dr. Cholnoky Jenő*: A sivatagokról.

1932. november 8. *Kankovszky Ervin*: A megcsonkított Magyarország.

1932. december 13. *Dr. Kadič Ottokárné*: Az Adelsbergi barlang csodavilága.

1933. januárius 10. *Dr. Thüring Gusztáv*: Sopron és a Magyar Alpok.

1933. februárius 14. *Dr. Zsivny Viktor*: Utazásom az Egyenlítői és Déli Afrikában.

1933. februárius 19. *Dr. Sten Bergman*: Kutató útam a Kurili szigeteken az 1929—30. években (német nyelven, az Egyetemi Ásványtani Intézetben).

1933. március 14. *Dr. Cholnoky Jenő*: Skandináviai útam.

Őszinte sajnálattal kell megemlékezni arról, hogy *Almásy László* utazónak előadása „Felfedező útam repülőgépen a lybiai sivatag felett” elháríthatatlan akadályok miatt egyelőre elmaradt.

Előadásaink közül külön ki kell még emelnem *Cholnoky Jenő* elnöknek beszámoló előadását svédországi útvjáról. Elnökünk a Svéd kir. Földrajzi Társaságban — annak meghívására — Stockholmban a „Művelődések keletkezésének és fejlődésének földrajzi problémáiról” tartott előadást, amelyet a norvég földrajzi társaság meghívására Oslóban is megismételt.

Nagy jelentőségű volt az idei estélyeink között *Sten Bergmann* érdekes előadása is. Ez a kiváló svéd utazó középeurópai körútjában Budapestet is útbajtette és készséggel vállalkozott arra, hogy nálunk teljesen ingyen, minden költség stb. megtérítése nélkül előadást tartson. A Kurili szigeten történt kutatásairól legközelebb magyar nyelven is megjelenik munkája.

Köszönettel tartozunk a Tiszti Kaszinó elnökségének is, hogy a népszerű estélyekre előadó termét átengedte, illetve népszerű estélyeinket közösen rendezhettük.

Iparkodtunk szakelőadásainkat is lehetőleg változatossá tenni és különböző tudományágakat művelő szakemberek jelentek meg előadó asztalunknál. A települési-, politikai-, fizikai-, közvetve csillagászati-földrajz és a meteorologia köréből vették tanulmányaik tárgyát.

Szakelőadásaink a következők voltak:

1932. október 13. *Dr. Prinz Gyula*: Az államföldrajzi területek és a közigazgatási felosztás.

1932. november 10. *Dr. Pécsi Albert*: Dr. Kövesligethy Radó tudományos működése.

1933. januárius 12. *Dr. Karay Szabó Pál* (Pécs): Középkori városaink mérete. — *Dr. keöpeczi Nagy Zoltán*: A fenológiai adatok felhasználása a geográfiában.

1933. februárius 9. *Dr. Mendöl Tibor* (Debrecen): Magyar városföld-

rajzi kérdések. — *Dr. Aujezsky László*: Föhn-jelenségek Magyarország hegy-ségeiben.

1933. március 9. *Dr. Hantos Gyula*: A magyar megye politikai földrajza.

1933. április 20. *Dr. Bulla Béla*: Morfológiai megfigyelések magyarországi löszös területeken. — *Tóth Géza*: Az Északi Kárpátok védő és eltérítő hatása az északi szelekkel szemben.

Az előadásainkról szóló beszámolót a Földrajzi Közleményekben rendszeresen megjelentettük.

A Magyar Földrajzi Társaság 1912-ben megalakította Gazdaságföldrajzi Szakosztályát. Annak első elnöke Havass Rezső volt, akinek halála után Thirring Gusztáv vette át a szakosztály irányítását és vezetését. 1917-ben, amikor Thirring alelnökre súlyos háborús adminisztratív munkák is nehezdedtek, lemondott állásáról és helyét *Németh József* ny. min. tan. foglalta el.

Németh József miniszteri tanácsos halálával 1932-ben megüresedett a gazdaságföldrajzi szakosztály elnöksége és Társaságunk választmánya szept. 15-én tartott ülésén *Fodor Ferenc* egyetemi rendkívüli tanárt választotta meg a szakosztály elnökéül. A szakosztály működését újból megkezdette és már az elmúlt idényben számos értékes előadást is tartottak.

1932. október 27. *Dr. Fodor Ferenc*: Csörszárka.

1932. november 24. *Dr. Glaser Lajos*: A karlsruhei térképgyűjtemények gazdasági vonatkozásai.

1933. februárius 23. *Dr. Strömpl Gábor*: A minőségi termelés földrajzi feltételei.

1933. március 30. *Dr. Mudrinszky Rózsa*: A termelésföldrajzi minőségkutatás lehetőségei.

Mindezen előadáshoz többen szóltak hozzá és élénk vita fejlődött ki. A szakosztályról annak elnöke, *dr. Fodor Ferenc* egyetemi tanár kimerítő jelentést terjeszt a közgyűlés elé.

Jelenős esemény az, hogy a mai súlyos viszonyok között a Gazdaságföldrajzi Szakosztály ismét megkezdhette működését és valóban értékes előadások hangzottak el ottan. Ezeknek az előadásoknak nagy nevelő hatása is van, mert az egyetem gazdaságföldrajzi intézetében tartatnak meg és irántuk az egyetemi hallgatóság részéről is nagy érdeklődés nyilvánult meg.

A párizsi Sociétés de Géographie Commerciale-nak a Magyar Földrajzi Társaság és a Magyar Külügyi Társaság égisze alatt működő budapesti bizottsága, a *Magyar Gazdaságföldrajzi Bizottság* az elmúlt évben folytatta tevékenységét. 1932. december 5-én tartott ülésében a magyar földrajzi és gazdasági élet kitűnőségei előtt beszámolt eddigi munkájáról s előterjesztette további terveit. A Bizottság főfeladata az, hogy az említett francia keresk. földrajzi társaság folyóirata részére önálló cikkeket és beszámolókat szállítson. Eddig *Cholnoky Jenő* egyetemi tanár Budapest helyzetéről írott tanulmánya jelent meg, s a legközelebbi szám *Hoór-Tempis Móric* műegyetemi tanártól „Magyarország energia-gazdálkodása” című értekezését hozza. A referátumok megszerkesztése végett a Bizottság érintkezésbe lépett a Kereskedelmi és Iparkamarával, az Omgével és az Omkével, s a megbeszélések alapján a fenti egyesületek szivességéből a rendszeres beszámolók készítése biztosítva van és már el is kezdődött. A Bizottság tervbe vette, hogy kiváló francia geográfusokat hívjon meg vendégelőadások tartására.

Most azonban szomorú számokat kell a tisztelt Közgyűlés elé terjesz-
tenem. Tagjaink száma az elmúlt évben igen erősen és nagy mértékben me-
csökkent, azt lehel mondani, hogy közel a felét elvesztettük. Egyrészt ez ter-
mészetes kiválás volt, a fizetés-csökkentések eredményeképp, másrészt a cső-
könyös nem fizető tagokat töröltük. Sajnos, csak reáfizettünk a tagdíjhátralé-
kos tagokra. Ma a taglétszám a következő:

Rendes tag (törzstag 588, új tag 3504)	4092
pártfogó tag	2
alapító tag	43
tiszteleti tag (hazai 16, külföldi 28)	44
levelező tag (haza 23, külföldi 10)	33
összesen:	4214

ezenkívül van 66 előfizető. A bibliográfiai központnak (az államszegély feje-
ben) jár 67 példány Földrajzi Közlemények, továbbá 16 tiszteletpéldányt kül-
dünk szét és cserepéldány 165 helyre megy.

Veszteségeinkről is ezen a helyen kell megemlékeznünk.

Halottaink: *Johan Evert Rosberg* finn geográfus, *Luigi Amadeo* olasz
felfedező utazó, a *Stella Polare* hőse, *Laczkó Dezső* és a tegnapelőtt teljesen
elborult elmével tragikusan elhunyt báró *Nopcsa Ferenc*, társaságunk tiszte-
leti tagjai, báró *Fejérváry Géza*, *Klebelsberg Kunó* gróf volt kultuszminister,
Péter János kereskedelmi iskolai főigazgató és gróf *Apponyi Albert*, akiknek
érdemeit társaságunk jegyzőkönyvben megörökítette és róluk a Földrajzi Köz-
leményekben is megemlékezett. Emléküket kegyelettel megőrizzük.

Társaságunknak évtizedeken át a magyar állam, majd 1905. óta a szé-
kesfőváros ad állandó hajlékot. Több mint két évtizede vagyunk lakói a régi
képviselőháznak, amelyben a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal nyert elhe-
lyezést. Ennek a hivatalnak érthetően rohamos fejlődése, nagyobb terjesz-
kedését vonja maga után és újabban a törvény olyan munkakört, illetve
feladatokat bízott a Statisztikai Hivatalra, hogy Társaságunk helyiségeire is
elkerülhetetlenül szüksége van. Ennek megfelelően felszólítottunk, hogy helyi-
ségeinket két héten belül írítsuk ki. Hála *Sipőcz Jenő* polgármester úr ömélto-
sága megértésének, először is haladékat kaptunk a költözésre, és másodsor a
székesfőváros új helyiséget ajánlott fel társaságunknak, aminek eredménye-
képp ezen a nyáron beköltözhetünk a Károlyi-palotának erre a célra átalakít-
tandó három földszinti szobájába. Hálás köszönettel kell ezen a helyen is
megemlékeznünk a Polgármester úr öméltoóságának, az illetékes tanácsnok
uraknak megértő és jóindulatú támogatásáról, továbbá *Szigethy János* felső-
házi tag, valamint *Temesy Győző* bizottsági tag fáradságot nem ismerő
utánjárásairól, miért is kérem, hogy nekik a közgyűlés köszönetet szavazni
kegyeskedjék.

Múlt évi pénztári jelentésünket tulajdonképpen csak röviden óhajtanám
érinteni. A *Földrajzi Közlemények* ez évi első hármas számának 48–50. ol-
dalain megjelentek úgy a múlt évi zárszámadás, mint a vagyonmérleg, va-
lamint az 1933. évi költségvetési előirányzat, azokról tisztelt tagjaink már tu-
domást szerezhettek. Egyébként a mai közgyűlésen is még külön szétosztásra
kerültek számadásaink. A zárszámadás szerint az összes bevétel 8667 P. 60
fillért tett ki, és kiadásaink leszámítása után az évet 632 P. 57 fillér pénztári
maradvánnyal zártuk. Összes alapítványaink meglévő összege 5779 pengő és

külön jubileumi alapként szerepel még 664 P. 50 fillér készpénz.

1933. évre 5715 P. és 19 fillér bevételt és kiadást tervezteünk elő. Tagdíjbevételeire törzstagjaink után csak 4500 P-t; a legnagyobb kiadási tétel a Földrajzi Közleményekre előirányzott 2000 P. Mult évi költségvetési előirányzatunkkal szemben lényeges eltérés van, mert hiányzik belőle a *Földgömb* kiadóhivatala részére a hozzájárulás (évi 6500 P). Ez azért volt így elérhető, mert a Földgömb kiadóhivatala ebben az évben lemondott minden hozzájárulásról, evvel szemben a Társaság vállalta a Földrajzi Közleményeknek 1600 példányban való megjelentetését. A Földgömböt összes törzstagjaink megkapják és az új tagok közül 400-an kapják ingyen a F. K.-et. Reméljük, hogy a gazdasági helyzet talán már nem rosszabbodik és módunkban lesz, ha átmenetileg csökkentett terjedelemben is, továbbra is mindkét folyóiratot rendszeresen megjelentetni.

A mult évben, miután a Farkasfalvi Kornél-féle alapítvány kamatai már az 500 pengőt is meghaladták, a Társaság választmánya ismét kitzte a pályázatot az ifjúsági olvasmányokra. A pályázat eredményét a bíráló bizottság külön terjeszti a közgyűlés elé és külön jelenik meg a F. K.-ben is. A Társaság pénzügyeit valóban példás rendben az elmult évben is *Németh József* ny. reáliskolai igazgató vezette. Őszinte sajnálattal kell megállapítanunk, hogy Társaságunk az elmult évben sem kapott a szerény állami segítségen kívül (750 P) semmiféle adományt vagy támogatást és eziránt tett lépéseink eredménytelenek maradtak.

Könyvtárunk továbbra is valóban szépen fejlődött. Könyvtárosunk, *Dubovitz István* gimnáziumi tanár fáradságot nem ismerő szorgalommal buzgolkodott a könyvtár érdekében.

Jelentéséből a következőket közöljük :

Az elmult évtizedek alatt alig volt esztendő, amelyben olyan keveset áldozhattunk könyvtárunk fejlesztésére, mint az elmult évben. A könyvtár szerény dotációja csupán két folyóirat előfizetését és két kötet könyv vételét tette lehetővé és mégis a mult évben az eddigiekhez képest a legnagyobb mértékben gyarapodott a könyvtár még pedig 110 művel (455 kötet), 1 atlassszal és 36 térképpel. Ennek magyarázata nagyrészt Társaságunknak a Föld minden részére kiterjedő cserekapcsolatában, továbbá a hatóságok és az intézetek, tagtársaink, könyvkiadócégek megértő támogatásában rejlik és a hazai nagyobb könyvtárakhoz és Tagtársainkhoz intézett kérelmünk eredménye. A nagyobb adományok közül ki kell emelnünk a *Magyar Tudományos Akadémia* 20 kötetét, egy névtelen jötevőnk 33 kötetét, továbbá *Halács Hedvig* és *Windisch Hilda* tagtársaink 5—5 szép kötetét és főtiszt. *Végh Kálmán* (Feldebrő) igen értékes régi atlaszait, amelyeket e helyen is hálásan köszönünk.

Könyvadományaikkal gyarapították gyűjteményünkei : a m. kir. Földmívelésügyi minisztérium, a budapesti Dán kir. főkonzulátus, a Máv. elnöksége, a m. kir. Póstavezérgazgatóság, a m. kir. Közp. Statisztikai Hivatal, a m. kir. Háromszögélő Hivatal, a Budapesti Kereskedelmi- és Iparkamara, Budapest Székesfőváros Idegenforgalmi Hivatala, a Magyar Tudományos Akadémia, a kir. m. Természettudományi Társulat, a budapesti kir. m. Pázmány Péter tudományegyetem Földrajzi Intézete, az „Ifjúság és Élet” kiadóhivatala, a Franklin-Társulat r.-t., a Service du Nivellement général de la France, tovább-

bá dr. Benda László, Birkás Géza, dr. Cholnoky Jenő, dr. Ecsedy István, Endrey Elemér, dr. Fodor Ferenc, Halács Hedvig, dr. Hallenberger Mihály, dr. Kalmár Gusztáv, Lattyák Sándor, N. N., vitéz dr. Nagy Iván, Németh József, dr. Papp Károly, dr. Pécsi Albert, dr. Réthly Antal, dr. Schwalm Amadé, dr. Thirring Gusztáv, dr. Thirring Lajos, Végh Kálmán, Windisch Hilda, Dr. Sebastiano Crino (Firenze), Dr. Karl Helbig (Hamburg), Lawrence Martin (Washington), Ed. de Martonne (Paris), Dr. Siegfried Passarge (Hamburg), Dr. Mihajlo Sz. Radovanovics (Beograd) és Dr. Stein Aurél (Srinagar)

A könyvtár állománya az év végén: 2.302 mű 3.342 köt., 335 folyóirat 8.778 köt., összesen 2.637 mű 12.120 kötet, 76 atlasz és 472 térkép.

Kiváló gondoskodásunk tárgya volt a múlt évben is a rokontársulatokkal és intézményekkel való együttműködés fejlesztése és kimélyítése. Sajnálatlaltal vettük tudomásul a milanoi Società Italiana di Geografia Commerciale megszűnését, amellyel évtizedes kapcsolatok fűztek össze bennünket. A következő társulatokkal léptünk csereviszonyba: a Comité des Travaux Historiques et Scientifiques (Paris) földrajzi szakosztályával, a „Rivista di Geografia”-val (Firenze), az Istituto per l'Europa Orientale-vel (Róma) és a „Economic Geography” (Mass., U.S.A.) szerkesztőségével. Ezzel a cserések száma 165-re emelkedett. (Európa 126 (ebből 33 magyar), Ázsia 7, Afrika 5, Amerika 25, Ausztrália 2). Társaságunkba ma már 205 hazai és külföldi szakfolyóirat jár, 2-re pedig előfizetünk és így 207 folyóirat áll t. Tagtársaink rendelkezésére. Kedves kötelességet teljesítünk, amidőn hálás köszönetünket fejezzük ki Fest Aladár, Marczell György, dr. Pécsi Albert, dr. Stancz Ernő és dr. Steiner Lajos uraknak, akik a könyvtárost kiterjedt levelezésében és a könyvismeretések fordításában önzetlenül és fáradhatatlan odaadással támogatták.

Könyvtárunkat az elmúlt év folyamán 189 tagtársunk vette igénybe. A kikölcsönzött művek száma 279 mű 530 kötetben és 90 térkép.

Tekintetes Közgyűlés! Nagy vonásokban beszámoltam Társaságunk múlt évi működéséről és úgy érzem, hogy Társaságunkkal szemben a reánk bízott feladatoknak iparkodtunk megfelelni. A rohamos taglétszámapadás általános jelenség és még örülhetünk, hogy a mai viszonyok mellett annyit nyújthatunk tagjainknak, amennyit valóban nyújtunk is. Hogy ezt továbbra is teheszük, kérnünk kell mindenkinek megértő támogatását és kérem a tekintetes közgyűlést, hogy az újonnan megválasztandó tisztikart bizalmával és támogatásával ép úgy kitüntetni kegyeskedjék, mint a lelépő tisztikart.

A múlt év földrajzi eseményeiről nem kívánok külön megemlékezni, csak egyet óhajtok kiemelni, ez pedig Almásy László újabb afrikai expedíciója, amelyben még egy magyar fiatal kutató vehet részt, dr. Kádár László a gazdaságföldrajzi tanszék asszisztense. Hálás köszönettel tartozunk gróf Teleki Pál dr. alelnök úr öngyméltóságának, akinek agilitása tette lehetővé azt, hogy az Almásy expedícióban mint topográfus egy magyar kutató működhet. Ennek az útnak költségeit alelnökünk biztosítani is tudta. Amint értesülünk, az expedíció épen ezen a héten érte el a lybiai sivatagban a Kuffra oázist. Reméljük, hogy a jövő idényben alkalmunk lesz meghallgatni úgy Almásy László, mint Kádár László dr. beszámolóját az első repülőgépen és a második automobilon tett felfedező útjukról.

Emlékezzünk a régiékről. Holnap van 100-ik évfordulója Hopp Ferenc

születésének. A mai fiatal nemzedék már nem ismeri, hiszen néhány év előtt elagottan halt meg. Mintegy 30 éven át ötször utazta körül a földet és utazásairól igen szép muzeális anyagot hozott haza. Ezzel megvetette alapját a Hopp Ferenc Keletázsiai Művészeti Múzeumnak, amely Budapestnek egyik látványossága. Végrendeletileg házáat és berendezését a magyar államnak ajándékozta. *Hopp Ferenc* társaságunkról is megemlékezett és értékes fényképgyűjteményét, több ezer felvételének eredeti lemezeit, néhány szép szekrényt hagyott társaságunkra. A mai évforduló alkalmából szeretettel és őszinte elismeréssel emlékezünk meg tisztelt személyéről.

Az idén volt március 17-én kétszáz éves évfordulója egy már réggenfelejtett, de hírneves felfedező utazónak, *Niebuhr Karsten* egyike volt az elsőeknek, akik Kis-Ázsia nyugati partvidékeit ismételtelen beutazták és ő vezette a dán kormánynak Arábia, Perzsia és a szomszédos országok kikutatására kiküldött expedícióját. Ha elgondoljuk, hogy milyen veszedelmes volt ezekben az országokban az utazás még a múlt század 80-as éveit körül is, akkor valóban méltányolni tudjuk *Niebuhr* útjának rendkívüli voltát.

1833 május 5-én született a legnagyobb geográfus, a német utazó, földrajzi író és a modern földrajz megalapítója *Ferdinand von Richthofen*. Ez az évszázados forduló ma minden geográfusnak személt a nagy *Richthofen* emléké felé fordítja, akinek ázsiai, majd amerikai expedíciója olyan nagy arányú és tudományos jelentőségű földrajzi felfedezésekkel járt, amelyeket valóban más még nem tudott felmutatni. A *Geomorphologische Studien aus Ostasien* a geográfiának egyik alapvető munkája és főműve a Kináról szóló négy kötetes munkája. *Richthofen* bárót meleg baráti kötelek fűzték *Lóczy Lajos*hoz is, akinek ázsiai felfedező útján tett értékes és alapvető megfigyeléseit és felfedezéseit *Richthofen* kellőképpen értékelte is.

Nem lehet feladatomban, hogy hosszabban foglalkozzam *Richthofen* emlékével, csak elkerülhetetlennek tartottam azt, hogy ma, amidőn Társaságunk évi közgyűlését tartja, meg ne emlékezzék minden idők legnagyobb geográfusáról, annak első centenáriuma alkalmából.

Mély tisztelettel kérem a Magyar Földrajzi Társaság 61-ik közgyűlését, kegyeskedjék főtitkári jelentésemet tudomásul venni és a tisztikarnak működéséért a felmentést megadni.

Jelentés a Farkasfalvi Kornél féle ifjúsági földrajzi olvasmány pályázat eredményéről.

A Farkasfalvi Kornél-féle ifjúsági földrajzi olvasmány pályázatra ezúttal jóval több pályamunka érkezett be, mint az eddigi pályázatok alkalmával. A pályázat iránt megnyilvánuló nagy érdeklődés azonban korántsem elégitette ki a hozzáfűzött nagy várakozást, pedig az ezúttal kitűzött 500 P pályadíj méltán komoly munkára ösztönözhetne volna a pályázókat. A beérkezett 11 pályamunka közül a bírálóbizottság egy olyat sem talált, amely megütötte volna a megkívánható abszolút mértéket. Egyik sem tudott megfelelni annak a követelménynek, hogy érdeklődést keltő, közvetlen, vonzó előadásban lopja be a földrajzi ismereteket a tanuló lelkébe.

Vannak e pályamunkák között olyanok, amelyekben úgyszólván semmi földrajzi tartalom nincs, amelyek csak az élmények elbeszélésére törekednek; vannak, amelyek elegendő földrajzi ismeretet nyújtanak, de ez vagy lexikonszerű szárazsággal, vagy legfeljebb tankönyvstílusban közlik. Egy részük mozaikszerűen összehordott heterogén ismeretanyagot halmoz fel, a másik tég teret enged fantáziájának s merészebbnél-merészebb szárnyalásokra lendül, feláldozva a tartalmat a képzelet kedvéért. Egyik-másiknak jó stílusa, lendületes színes előadás modora van, de hiányzik a megfelelő belső tartalom, vagy egy-egy jól elgondolt elmés beállítás erőltetett eseményrajzokba lapsodik el. Találunk nem egyben súlyos tárgyi hibákat, nem elég világos, nehézkes magyarázatokat. Némelyiknek a kiállítása nagyon pongyola. Van olyan, amelyik a megkívánt terjedelemnek még a felét sem éri el s kép vagy térkép-melléleteket egyáltalában nem ad. Általában illusztrációs anyaguk egy-kettő kivételével feltűnően gyenge és sokszorosításra nem alkalmas. Hazánk földjéről a pályamunkáknak csak mintegy fele veszi tárgyát, de ezeknek tárgyköre sincs valami szerencsésen megválasztva. Mindazáltal ki kell emelnünk két pályamunkát, amelyek ha nem is érik el a megkívánt mértéket s így jutalmazásra nem ajánlhatók, de elgondolásuknál, tartalmuknál fogva a többiek közül kiemelkednek; ezek a 3. sz. pályamunka, melynek címe: „Magyar fiúk maláji földön” és a 8. sz. címe: „Földgömb klub.”

Egyébként a bírálóbizottságnak az egyes pályamunkákra vonatkozó véleménye röviden a következőkben foglalható össze:

1. sz. „Gyimes” c. pályamunka. Harctéri élmények leírása. Kis terület érdekes ismertetése. Szerzője jó megfigyelő, leírásai élénkek, hangulatosak, de nem egészen az ifjúság érdeklődéséhez szabottak. Főhibája, hogy földrajzi tartalma alig van. Képanyaga elég gazdag s részben sikerült.

2. sz. „Macskázni” c. pályamű. Egy dunai hajózás s ezzel kapcsolatban egy bulgáriai kirándulás leírása. Hosszadalmas, érdektelen bevezetéssel kezd. Különösebb írói készség nem látszik rajta. Földrajzi tartalma tárgyilag helytálló, de nem eléggé érdeklődésteltően van az események közé beleszóve. Sok helyen unalmas. Képanyaga gyenge.

3. sz. „Magyar fiúk maláji földön.” Gondosan kiállított munka helyes elgondolással; jó stílusban, érdeklődésteltően, tartalmasan van megírva. Kár, hogy a földrajzi tudnivalókat lexikonszerű részletességgel és szárazsággal illeszti bele. Képanyaga nagyon szép, de nem függ mindig szervesen össze a szöveggel.

4. sz. „Per aspera ad astra” jeligéjű munka három részből áll: a) *Idegen hazában*; b) *Esőben és szélben*; c) *Hadak útja*. — Csillagászati és fizikai földrajzi tárgyú olvasmányok. A közölt ismeretanyag fantasztikus beállításai nem elég szerencsések, erőltettek vagy túlságosan naivak. Mese-szövése szegényes, a való tényekbe valótlanságokat sző bele. Tárgyával tisztában van, sok értékes ismeretanyagot is nyújt, de nem találja meg a helyes közlési módot. Ezek az ismeretek inkább részletesen megírt tankönyvbe vagy tanítási segédkönyvbe valók, mint ifjúsági olvasmányba. Mellékelt rajzai jók, de szemléltető képanyaga gyenge.

5. sz. „Teveháton fergetegek hazájában.” Egy elképzelt szudáni expedíció hajmeresztő kalandokkal fűszerezett leírása. Jó írói készséget árul el, de csak szenzációs élményekre törekszik. Minden valószínűséget nélkülöz. Földrajzi tartalma nincs. Sok súlyos tárgyi hibát is ejt.

6. sz. „*Székelyföldi képek.*“ Sok érdekes és tanulságos adatot útikönyvszerű szárazsággal halmoz össze. Jó tájékoztató a Székelyföldről, de nem ifjúsági olvasmány. II. része Orbán Balázs munkájának egyszerű kivonata. Szép és jellemző képanyaga van.

7. sz. „*Tájéképek és útirajzok.*“ (4 részben). a) *Északkelet-Magyarország*; b) *Csehország*; c) *Erdély*; d) *Ukrajna.* Háborús élmények és útirajzok feljegyzéseinek kidolgozatlan gyűjteménye. A pályázat céljának és követelményeinek teljes figyelembe vétele nélkül készült. Geográfiai észrevételei között sok a felületes és hibás. Kiállítása pongyola. Egy része innen-onnan összeszedett jegyzetlapokra van írva. Képanyaga jórésztben gyarló képeslapokból áll.

8. sz. „*Földgömb klub.*“ Nagyon eredeti és ügyes pedagógiai elgondolással állítja be tárgyát egy földrajzi önképzőkör keretébe. Közel áll a tanuló lelkéhez. Sok földrajzi tanulságot is tartalmaz. Írói készsége azonban nem elég sikeresen birkózik meg a jól elgondolt feladattal. Valószínűtlenül sok földrajzi tudást tételez fel és követel meg középiskolai tanulóktól. Három magyarországi kirándulás leírását is beleszövi munkájába. Ezek is elég jók, de aprólékosak, több tanulságot is felöllelhetnének. Képanyaga kevés és különb is lehetne.

9. sz. „*Lelkünk a szárny, mely ég felé viszen.*“ A munkának címe nincs. Néhány magyarországi tájleírást tartalmaz. Rosszul kiválasztott és szerethetetlen olvasmányok foglalatja. Sok páthosszal előadott száraz leírások, amelyek egyáltalában nem alkalmasak az érdeklődés felkeltésére. A földrajz-tanítás fejlődésének, céljának és segédeszközeinek ismertetése nem idevaló.

10. sz. „*Fehér hegyek.*“ Fantasztikus élmény-leírás, geográfiai tartalom nélkül. Csupa nem idevaló allegorikus rajz. Ügyes írói készsége, valóban szép nyelvezete megfelelő tárgyi kidolgozásban jobban érvényesült volna. Illusztrációs anyaga nincs.

11. sz. „*Autóval ezeréves utakon.*“ Riportszerű útleírás, különösebb földrajzi tartalom nélkül. Inkább útikalauz, mint ifjúsági olvasmány. Rövid terjedelme sem felel meg a követelményeknek (21 old.). Illusztrálva nincs.

*

A bírálóbizottság a pályázat eredménytelenségét részben annak tudja be, hogy az írói készség, jó pedagógiai érzék és megfelelő tárgyi tudás nehezen található meg együttesen, részben pedig annak is, hogy a pályázat feltételei nem szabják meg elég részletesen és határozottan a pályázat követelményeit. Ezért a további pályázat eredményessége érdekében a bizottság javasolja, hogy: 1) a pályázati felhívás nyomtatékosan emelje ki, hogy csak oly munkák jöhessenek számításba, melyek szép és érdeklődéstkelítő előadási modorban minél több földrajzi ismeretet ültetnek be az ifjúság lelkébe; 2) megkövetelendő legyen, hogy a pályamunkák lenyomatkészítésre alkalmas fényképmellékleteket vagy művészi kivitelű rajzokat és térképeket tartalmazzanak; 3) kívánatosnak tartja, hogy elsősorban az elszakított országrészek természeti és életviszonyait mutassák be a pályázók érdekesen és tartalmasan megírt földrajzi képek vagy utazási élmények alakjában a tanulóifjúságnak, hogy ezáltal is ébren tartsuk és fokozottabban kifejlesszük bennük az elszakított magyar föld szeretét és az egységes magyar haza gondolatát; 4) a megismételt pályázat mielőbb írássék ki s a bíráló bizottság jelentése a Földrajzi Közleményekben közzététessék.

Budapest, 1933. március 30.

Dr. Hézsér Aurél sk.

Dr. Kéz Andor sk.

Dr. Pécsi Albert sk.

a bíráló bizottság tagjai.

Jelentés a Lóczy-érem odaítéléséről.

A Magyar Földrajzi Társaság március havi választmányi ülése által kiküldött Lóczy-érem bizottság tagjai *dr. Cholnoky Jenő* elnök, *gróf Teleki Pál dr.* és *Thirring Gusztáv dr.* alelnökök, *dr. Prinz Gyula* tiszteleti tag és *dr. Réthly Antal* főtitkár, egyhangúlag hozott határozatukkal *de Geer* bárót ajánlják a közgyűlésnek a Lóczy-éremmel való kitüntetésre.

Gérard de Geer báró a stockholmi királyi egyetemi főiskola volt geológiai professzora, jelenleg nyugalomban van s a magánosoktól fenntartott Glaciológiai Intézetnek igazgatója. 1858-ban született, előkelő svéd arisztokrata-család gyermeke. Kora ifjúságától kezdve glaciológiai tanulmányokkal foglalkozott és ezért sokat utazott és tanulmányokat végzett a Spitzbergákon. Legfontosabb tudományos munkája a skandináviai jégtakaró visszavonulásának pontos időszámítása. A visszavonuló jégtakaró végmorénás tavában és tengerszemeiben lerakódott finom, fluviogleciális iszap mindig évszázok szerint különböző összetételűnek bizonyult, ezért minden ilyen lerakódás a fák évyűrűihez hasonló finom rétegzettséget mutat. Hihetetlen szorgalommal, temérdek lelkes munkatárs bevonásával sikerült ezeket a rétegeket megolvasni, vastagságukat megmérni s a vastagabb és vékonyabb rétegek egymásutánjából típusokat felállítani. Ezek a típusok aztán egymásután lehetővé teszik a mind északabbra és északabbra fekvő tavak iszaplerakódásait időrendben összekötni s végül Svédország legdélibb pontjától a jégtakaró mai széléig mintegy 10.000 évet pontosan kimutatni. Ha feltesszük, hogy a jég visszavonulása 8000 évvel ezelőtt ért véget, akkor ki kell mondanunk, hogy Skandináviát 18.000 évvel ezelőtt még teljesen elborította a jég.

Ez a nagyszerű munka, a geológiai időszámításnak ez az egyetlen konkrét számadata utánzásra talált Amerikában, Britanniában és általában mindenütt s ma még mindig folyamatban van. *Gérard de Geer*nek olyan nagy tudományos érdeme ez, hogy teljes mértékben megérdemli a Lóczy-érem odaítélésével kifejezésre juttatott elismerésünket.

Budapest, 1933. április 6.

Dr. Réthly Antal s. k. főtitkár.

Dr. Cholnoky Jenő s. k. elnök.

A gróf Teleki Pál-féle jutalom odaítélése.

Nagyméltóságú *gróf Teleki Pál* társaságunk ez időszertint egyik alelnöke 1911 ápr. 5-én a Társaságunk elnökéhez intézett levelében „Atlasz a japáni szigetek cartográphiájának történetéhez” című művének 10 példányát avval a rendeltetéssel ajándékozta a M.F.T.-nak, hogy azok 3 évente a közgyűlésen az utolsó három év alatt megjelent kiváló és önálló kutatás vagy munkálkodás alapján készült politikai földrajzi mű szerzőjének ítéltesse oda. A M.F.T. f. é. április 6-i választmányi ülésén az adományozóval egyetértőleg egyhangúlag *Hantos Gyula* egyetemi aszisztensnek szánja az ez évi jutalomidjait.

Dr. Hantos Gyula, a Közgazdaságtudományi Kar Gazdaságföldrajzi Intézetének aszisztense, a Magyar—Francia gazdaságföldrajzi bizottság titkára,

a bécsi és párizsi Collegium Hungaricum volt tagja, évek óta behatóan foglalkozik politikai és történelmi földrajzzal. 1926-ban Magyarország nagybirtok-térképét mint önállóan megjelent füzetet, 1929-i Földrajzi Évkönyvben a nemzetiségi és politikai határokat tárgyaló dolgozatát publikálta. 1931-ben a racionalizálási kormánybiztosság megbízásából készítette: „A magyar közigazgatás területi alapjai” c. munkája jelent meg 57 térképmelléklettel egy vasos kötetben. E munka 1932-ben angolul is megjelent: „Administrative Boundaries and the Rationalisation of the Public Administration” címen. Több mint egy éve dolgozik a megyebeosztás reformjának politikai földrajzi előmunkálatait tartalmazó nagyobb terjedelmű monográfián. Ebben a munkájában a megyeterület minden kérdésének teljes feldolgozását adja. Eddigi eredményeit a Magyar Földrajzi Társaság f. évi március havi szakülésén ismertette a „Magyar megye politikai földrajza” címen. Ugyancsak hosszabb idő óta dolgozik Buda déli felét tárgyaló nagyobbban ígérkező monográfiáján. Politikai és történelmi földrajzi munkálatainak támogatásául 1930—32-ig belöldi ösztöndíjat nyert.

Mély tisztelettel kérjük a Tekintetes Közgyűlést, hogy a gróf Teleki Pál féle jutalmdíjat, — amelyet eddig 1914-ben *Ecsedy István* és *Györffy István*, 1918-ban *Bátky Zsigmond*, az 1922 évi jubiláris közgyűlésen *Csánki Dezső* és *Márki Sándor*, végül 1930-ban *Fodor Ferenc* urak kapták, — ez idén *Hantos Gyula* urnak, a Társaság rendes tagjának ítélje oda.

Dr. Réthly Antal s. k. főtitkár. *Dr. Cholnoky Jenő* s. k. elnök.

Tiszteleti tag választása.

A M.F.T. választmányának f. é. április 6-i ülésén az Elnökség előterjesztésére a választmány egyhangú határozatának megfelelően a következő javaslatot van szerencsénk a Tekintetes Közgyűlésnek előterjeszteni.

Társaságunk alapszabályainak 10. §-a a következőképpen hangzik: „Tiszteleti taggá választhatók azok, akik a földrajzi tudomány művelésével, illetőleg a Társaság érdekeinek előmozdításával erre kiváló érdemeket szereztek”.

Évtizedek óta a földrajzi tudományok művelésének elsőrendű lehetőségét nyújt maga a Székesfőváros, azáltal, hogy társaságunknak zavartalan otthont biztosított és minden alkalommal, amikor régebben előkelő idegent üdvözölhettünk előadó asztalunknál, vagy társaságunk életében más fontos fordulópont állott be, a Város vezetősége részéről a legmesszebbmenő megértő erkölcsi támogatásban is részesültünk. Társaságunk választmánya mind ez ideig elmulasztotta — közgyűlési köszönetektől eltekintve — a Székesfőváros Vezetősége iránt érzett őszinte háláját és elismerését kellőképp kifejezésre juttatni. Mély tisztelettel javasoljuk a Tekintetes Közgyűlésnek, úgy a multa való tekintettel, mint különösen azért is, mert az idén, amidőn elkerülhetetlenül szükséges otthonváltoztatás alkalmával ismét megtaláltuk a Város fejében a megértő és valóban kellőképp nem is méltányolható támogatást, válassza meg a közgyűlés *Sipőcz Jenő dr.* polgármester urat — aki immár egy évtized óta tudományos törekvéseinknek valóban megértő és lelkes támogatója — Társaságunk tiszteleti tagjává.

Dr. Réthly Antal s. k. főtitkár. *Dr. Cholnoky Jenő* s. k. elnök.

Levelező tagok bejelentése.

Társaságunk alapszabályainak 9. §-a értelmében levelezőtagekat választhat, még pedig olyan tagokat is, akik a földrajzi tudomány művelésével érdemeket szereztek. Társaságunk ez évi március 2-i választmányi ülésén levelező tagjaivá választotta a következő külföldi tudósokat:

Sten Bergmant Stockholmból. Ennek a kiváló zoogeográfusnak neve társaságunk tagjai előtt jól ismert egyrészt a *Magyar Földrajzi Társaság Könyvtárában* megjelent művéből: „Kamcsatka ősnépei, vadállatai és tűzhányói között”, amely munka az utóbbi évek alatt megjelent földrajzi művek között a legértékesebb könyvsikert aratta és amely munkában olyan népről és vidékről kaptunk érdekes felvilágosítást, amelyik valóban még felfedezendő terület volt. *Bergmann* ezen első útját követőleg újabb keletázsiai kutatóútra indult és Japán északi részein a Kurili szigeteken 1929. és 1930-ban végzett értékes kutatásokat. *Bergmann* társaságunkat is megtisztelte és ez évi febr. 19-én a Kurili szigeteken végzett útjáról számolt be. A Társaság választmánya ezért *Sten Bergmann*t a Társaság levelező tagjává választotta.

Dr. Elio Migliorini, az Olasz Földrajzi Társaság folyóiratának szerkesztője, akinek a közelmúltban hazánkról megjelent olasz nyelvű munkája méltó feltűnést keltett páratlan objektivitásával.

Karl Knoch, Berlin, a porosz Meteorológiai Intézet osztályvezető meteorologusa, egyetemi tanár, az utóbbi évek folyamán értékes szakirodalmi tevékenységet fejtett ki. Számos, Németország éghajlati kutatásával foglalkozó tanulmánya után, megírta Dél-Amerika éghajlatát tárgyaló nagyszabású könyvét. A múlt évben megjelent az ő átdolgozásában a *Hann-féle Handbuch der Klimatologie* negyedik kiadásának első kötete. Ez a munka minden geográfusnak nélkülözhetetlen és olyan fényesen sikerült mű, hogy a Választmánya indíttatva érezte magát ezen két fontos, földrajzilag jelentős mű megjelenése alkalmából *Karl Knoch* prof.-t levelező tagjává választani.

Ernst Tams, a hamburgi Hauptstation für Erdbebenforschung vezetőjét, egyetemi tanárt ugyancsak levelezőtagjává választotta. *Tams* a földrengési irodalom terén a legkiválóbbak közé tartozik és már doktorrá avatása egyetemi pályakoszorúzott művel történt. Ez a munka az 1903. évi földrengések földrajzi elterjedésével foglalkozott és azoknak tudományos megvilágításával. Azóta is számos fontosabbnál- fontosabb szeizmogeográfiai munkái jelentek meg és a *Handbuch der Geographischen Wissenschaft*-ban ő írta meg az Endogene Dynamik értékes fejezetét. Ugyancsak fontos műve a *Prey* és *Mainka* geofizikusokkal megírt *Geophysik*. Továbbá a közelmúltban megjelent és a földrengési tevékenység szakosságát tárgyaló műve elsőrendű munka (*Die Frage der Periodizität der Erdbeben*).

Továbbá tisztelettel bejelentem a Tek. Közgyűlésnek, hogy a f. é. március 2-i választmányi ülésen a következő belföldi levelező tagok választottak meg:

Gyórfly István egyetemi m. tanár, a Nemzeti Múzeum igazgató-őre, aki etnográfiai értékes működésével és nagyarányú, külföldön is elismerésben részesült tudományos irodalmi működésével már régen kiérdemelte megválasztását.

Haltenberger Mihály egyetemi c. rk. tanár, akit 1926-ban a dorpat

egyetem tanárának is meghívott és ott éveken át működött. Értékes irodalmi munkósdést fejtett ki úgy a belföldön, mint külföldön is. Néhány éven át megjelentette a *Geographica Hungarica*-t, megírta Esztorország földrajzát és Rumpfungarn c. művét stb.

Karl János debreceni kegyesrendi gimnáziumi igazgató, a középiskolai földrajzoktatás, a középiskolai tanárképzés, továbbá a földrajzi irodalom terén szerzett számottevő érdemeket. Éveken át a Földrajzi Közlemények és a Földrajzi Zseballasz társszerkesztője volt.

Schilling Gábor a szegedi egyetemen a földrajz c. rk. tanára, elismert tudományos irodalmi munkósdést fejtett ki. Ugy az egyetem, mint a Földrajzi Társaság kiadásában számos tanulmánya jelent meg és a hazai földfelszín formáinak kitűnő ismerője.

Temesy Győző középiskolai tanár sokoldalú irodalmi munkósdésével tűnik ki, a cserkészeknek földrajzi kiképzése terén vannak érdemei és történelmi földrajzi tanulmányokkal foglalkozik. Társaságunk törekvéseinek rendkívül értékes és megbecsülhetetlen támogatója.

Tisztelettel kérjük a Tekintetes Közgyűlést, kegyeskedjék jóváhagyólag tudomásul venni úgy a magyar, mint a külföldi levelező tagoknak megválasztását.

Dr. Réthly Antal s. k. főtitkár.

Dr. Cholnoky Jenő s. k. elnök.

Jelentés a Gazdaságföldrajzi Szakosztályról.

Társaságunk *Gazdaságföldrajzi Szakosztálya* valójában nem új intézmény, hanem két évtizedes múltja van és 1912-ben kiváló emlékü alelnökünk, *dr. Havass Rezső*nek buzgólkodására alakult meg. Megalakítása körül nagyon sokat fáradozott annak idején gróf *Teleki Pál* akkori főtitkárunk is, akitől a Gazdaságföldrajzi Szakosztály eszméje származott. A szakosztály 1912-ben nagy reményekkel indult és a tudományos célokon kívül gyakorlati gazdasági célok megvalósítását is maga elé tűzte. Példaként állott megalakítói előtt a külföldi gazdaságföldrajzi társaságok egész sora. Hazánkban nem lehetett és nem is volt szükséges külön gazdaságföldrajzi társaságot alakítani, hiszen a háború előtt nálunk gazdasági földrajzról, vagy kizárólag gazdasági geográfusokról beszélni sem lehetett. Annál nagyobb azok érdeme, akik e tudomány nagy nemzeti értékét felismerték és megalakították az új szakosztályt, melynek programjában messzenéző célkitűzéseket olvasunk. Elsősorban a magyar gazdasági értékek ápolása és figyelemmel kísérése lebegett szem előtt. Általában inkább a gyakorlati, mint a tudományos célkitűzések jellemzik, hiszen abban az időben még általában magának a gazdasági földrajznak is hiányoztak a tudományos célkitűzései és az ezek megvalósítására szükséges módszertani felismerések. Hiszen az új szakosztály programját tartalmazó nyomtatott füzetben fejti ki gr. *Teleki Pál* először hazánkban a gazdasági földrajz lényegéről vallott gondolatait. Az új szakosztály megalakítása után még egy véres évtizednek kellett eltelnie, amíg hazánkban egyetemi katedráról szólalhatott meg a gazdasági földrajz mint tudomány és míg kilépett a gyakorlati ismeretek sorából felemelkedve a tudományok rangjára,

1912. januárius 11-én a szakosztály megalakításában 25 tagunk vett részt, csupa tisztelt nevek a magyar geográfiai tudományban. Első elnökévé *dr. Havass Rezsőt* választották. Az új szakosztály külön ügyrendet is készített. Az 1912. évben a szakosztály szép munkával indult, s az év folyamán 7 előadó ülést is tartott. 1913-ban a szakosztálynak 5 ülése volt. 1914-ben kitért a háború, a szakosztály munkássága is szünetelt. Az 1914. évi közgyűlésen *dr. Havass Rezső* szakosztályi elnök még szorgalmazza a budapesti kereskedelmi kikötő megépítését, a Duna-Tisza csatorna létesítését, de azután a fegyverzaj közepette minden alkotó munka megszűnt. A háború után már nem vette fel a szakosztály újból működését, csupán 1921-ben foglalkozott még egyszer a választmány azzal, hogy hazánk gazdaságföldrajzi kutatására programot kellene kidolgozni. Közben *dr. Németh József* ny. min. tanácsos lett a szakosztály elnöke, akinek 1932-ben bekövetkezett halálával újból felvetődött a szakosztály működésének kérdése.

Ilyen előzmények után indítványozta *dr. Réthly Antal*, társaságunk jelenlegi főtitkára az 1932. szept. 15-i választmányi ülésen a szakosztály újra való megalakítását és a választmány az indítványt elfogadva, a szakosztály elnökévé *dr. Fodor Ferenc* egyetemű rk. tanárt választotta meg.

A *Gazdaságföldrajzi Szakosztály* mögött szép mult áll, bár a háború ezt a pompásan meginduló munkát egészen megsemmisítette. Mégis a legnagyobb elismeréssel kell megemlékeznünk azokról a férfiakról, akik már akkor mertek gazdasági földrajzról beszélni és gazdaságföldrajzi szakosztályt alakítani, amikor erről a ma már elismert tudományról még alig akartak hazánkban tudomást venni. Azóta sokat haladt tudományunk célkitűzésben módszertanban és sok szép eredményt ért el hazánkban is. Ma már vannak hivatásos és európai szinten álló gazdasági geográfusaink is szép számmal. Az új nemzedék az úttörők után még nagyobb lendülettel látott neki a munkának. Időszerű volt tehát kétségtelenül a szakosztály működésének újra való felvétele.

Az újra működésbe lépett szakosztály nem csinál magának egyelőre sem külön szervezetet, sem ügyrendet, sem programot. Egyelőre lapogatózva indult neki a munkának és keresi a lehetőségeket, nehogy levegőben lógó programja legyen, de emögött ne álljon komoly munka. Egyelőre előadás-sorozatát megindította. Azok látogatottsága és a fokozódó érdeklődés komoly reményt nyujtanak arra, hogy munkája sikeres lesz. A gyakorlati célkitűzések helyett most inkább a tudományos munka lesz a célunk.

A szakosztály megalakulása óta a következő négy előadást tartotta :
 1932. okt. 27. : *Dr. Fodor Ferenc* : A Csörszárka. Nov. 24. : *Dr. Glaser Lajos* : A karlsruhei térképgyűjtemények gazdaságföldrajzi vonatkozásai.
 1933. febr. 23. : *Dr. Strömpl Gábor* : A minőségi termelés földrajzi feltételei.
 Márc. 30. : *Dr. Mudrinszky Rózsa* : A termelésföldrajzi minőségkutatás lehetőségei.

A biztató kezdet után a jövő ősze marad a szakosztály végleges megalakítása és szervezetének kiépítése.

Dr. Fodor Ferenc s. k. elnök.

Jelentés a Didaktikai Szakosztályról.

A Szakosztály az elmúlt évben is folytatva eddigi működését, 12 szakülést tartott, amelyeken időszerű földrajzi didaktikai kérdéseket vettek tárgyalás alá. A szükséghez képest több választmányi ülést is tartottunk a folyó ügyek elintézésére, illetve azok előkészítésére.

Egy szűkebb bizottság külön ülésen tárgyalta a földrajz tantervében eszközrendő és kívánatos módosításokat, amelyeket memorandumba foglalva juttatott el az illetékes helyekre.

A Szakosztály tagjainak száma : 158. Felolvasásainkról a *Földrajzi Közlemények* 1932 évi LX. kötetében már beszámoltunk (183—184 old.), az ott felsoroltakon kívül még a következő előadások tartáltak :

Bodnár Lajos : „A földrajz népszerűsítése“. Hangsúlyozta, hogy a földrajzot jelenlegi szűk keretei között sikeresen csak úgy taníthatjuk, ha mindent elkövetünk a gyermek érdeklődése és kíváncsisága felébresztésére, tudásvágya kielégítésére.

Dr. Pogány Erzsébet : „A Dunántúl módszeres feldolgozása.“

Zeitler József amerikai tanulmányútjáról számolt be és ismertelte a földrajztanítás ottani helyzetét, problémáit, melyek talán itt-ott nálunk is megvalósíthatók.

A Szakosztály a *Nemzeti Bizottság* külföldi könyvrevízió kérdésének is aktív tagja. *Olay Ferenc* dr. min. osztálytanácsos, egyetemi m. tanár által küldött francia, angol és spanyol tankönyvek közül már 9-ről mondotta meg véleményét, kiegyenlítve a javításra szoruló részeket.

Ebben a munkában *Pécsi Albert*, *Temesi Győző*, *Kőrösi Albin*, *Horváth Károly* és mások támogatták.

A szakosztály szerény költségvetése nem mutat fel hiányt, mert tisztikara önzetlenül működik, tiszteletdíjat nem fogad el. A Magyar Földrajzi Társaság a Szakosztályt is csak 100 P. átalánnyal tudja támogatni.

Dr. Vargha György.

A számvizsgáló bizottság jelentése.

Alulirottak, mint az 1932. évi közgyűlés által kiküldött számvizsgálók ezennel jelentjük a Közgyűlésnek, hogy a Társaság zárszámadását, vagyonszerlegét, az Alföldi és a Balaton Bizottság számadásait felülvizsgáltuk, a kiadási tételeket az okmányokkal összehasonlítottuk és mindent rendben találtunk. Kérjük a Tekintetes Közgyűlést, hogy úgy a pénztárosnak, mint az ellenőrnek, továbbá a Balatoni- és Alföld-Bizottság számadásait, vezető elnöknek a felmentvényt megadni kegyeskedjenek.

Budapest, 1933 április hó 6.

Kulin István. s. k.   *Dr. keöpeci Nagy Zoltán.* s. k.   *Bacsó Nándor.* s. k.
a számvizsgáló bizottság tagjai.

Személyi hírek.

Szavojai Lajos Amadé †. Társulatunk régi tiszteleti tagja volt az Abruzzok hercege, aki az olasz Szomáli-földön 60 éves korában meghalt. Spanyolországban született 1874 jan. 27-én, hol atyja I. Amadé a herceg születése után még király volt. Apjának a spanyol királyságról való leköszönése után Olaszországban nevelkedett és tengerész lett. Az európai nagyhatalmak ép akkor keltek óriási versenyre, hogy imperialista politikájukat gyarmatok szerzésére irányítsák s ezért nem sajnálták a pénzt a Földrajzi Társaságok tudományos expedícióira sem. Természetes, e versenyben részt kért Európa legifjabb nagyhatalma, az egészséges Olaszország is, mely legkiválóbb kutatóját, majd gyarmatosítóját a fiatal tengerész királyi hercegben találta meg. 1897-ben indult első tudományos expedíciójára a 24 éves herceg és pedig az alaszka-i Szent Illés hegy 5500 m. magas vulkán vidékére, melynek hatalmas gleccsereit sikerrel tanulmányozta. Két év múlva már „La Stella Polare” hajóján a Ferenc József-földre utazott s híres társa, Cagni, a későbbi olasz admirális társaságában 1 évet töltött ott és az é. sz. 86°40'-ig hatolt s ezzel az addigi sarkutazók közül legközelebb jutott az északi sarkhoz. Erről szóló főműve magyarul is megjelent „Észak csillaga” címen. 1907-ben a Nilus probléma felderítése ügyében Brit-Keletafrikán át behatol a kontinens belsejébe, a Ruvenzori tűzhányó vidékére. Beszámolója „A Ruvenzori” címmel magyarul is megjelent. 1909-ben olasz alpinistáival a Himalája, ill. a Karakorum hegységben 7500 m. magasságig küzdi fel magát. A világháború idején, mint az olasz hajóhad főparancsnoka hiába akart leszámolni az osztrák-magyar hajóhaddal, mely védett kikötői mögül igyekezett csak a Monarchia partjaitól távol tartani az ellenséget. Legszebb emléke ez időből a szerb hadsereg és fogolytáborok roncsainak megmentése. Alig várta, hogy más téren működhessen s 1918-ban sietett az olasz Szomália gyarmatterületre, hogy ott az olasz gyarmatosítás fíradhatatlan vezére legyen. Itt is számos kutatóutat tett, így az Uebi folyó forrásvidékeit messze bent Abessziniában kutatta ki. Az Uebi folyó alsó völgyén, mintegy 100 km-re a tengertől szervezte meg a róla elnevezett hatalmas gyarmattelepet, gyapot, cukornád és banánültetvényeket és az ezeket feldolgozó gyárakat. Az olasz szenátusban maga Mussolini méltatta a hős kutató, nagy tengerész és gyarmatosító herceg érdemeit, ki jobban szerette az „ismeretlen” veszélyeit, mint a kényelmet és jobban a csendes, alkotó munkát, mint a dicséretet. Beszédét így fejezte be a duce: „Az abruzzói herceg jelen van köztünk és jelen marad mindig népe hű szívében.” Társaságunk Szavojai Lajos Amadé herceget sarkkutatói sikereinek elismerésül 1901-ben tiszteleti tagjává választotta.

Csánki Dezső †. Ez év április 29-én társaságunk kiváló tiszteleti tagja meghalt. Köztisztviselőként álló, roppant szorgalmas tudós volt, akit a Magyar Földrajzi Társasághoz is meleg baráti kötelékek fűztek. Tudományos működésének főterülete a történelem volt és főképpen a Hunyadiak kora. Munkái egytől egyig a leglelkiismeretesebb kutatások eredményei s mindannyia forrásmunka számba megy, különösen azonban nagyjelentőségű alapvető munkája: „Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korá-

ban". 1857 május 17-én született Füzesgyarmalon, 1881-ben az Országos Levéltárhoz kineveztek és fényes pályát futott be, 1919-ben a Levéltár főigazgatója, majd a Gyűjteményegyetem és a Magyar Tudományos Akadémia alelnöke lett. Társaságunk 1922-ben a gróf Teleki Pál féle jutalmat neki ítélte és 1925-ben tiszteleti tagjául választotta. Igaz hálával értékes működéséért is őszinte kegyelettel megőrizzük kedves emlékét.

Báró Nopcsa Ferenc †. A legkiválóbb paleontologusok egyike szállt vele sírba április 25-én. 1877 május 3-án született, tanulmányait Bécsben végezte és élete munkásságát az őslénytanak szentelte. A kövesült saurosok legkiválóbb ismerője és tudós hírneve messze túlhaladta a határokat, mert a legelőkelőbb külföldi tudós (testületek tagul választották. A m. kir. Földtani Intézetnek is igazgatója volt. Észak-Albánia néprajzával, geológiájával és földrajzával igen behatóan foglalkozott és életének főműve: „*Geographie und Geologie Nordalbaniens*“ (Geologica Hungarica. Ser. Geol. Tomus II). Lapunkban jelent meg: „*A katolikus Észak-Albánia*“ értékes tanulmánya (1907. XXXV. k. 191—223., 244—266 old.). Társaságunk tiszteleti tagjául választotta, amelyről azonban pár évvel ezelőtt — amikor a magyar tudományos körökkel meghasonlott — leköszönt. Báró Nopcsa tudományos érdemeit illetékes szakkörök fogják ismertetni, e helyen csak kegyelettel akarunk megemlékezni erről a lángészről, aki végül is Bécsben tragikus körülmények között fejezte be földi pályafutását. Emlékét tisztelettel megőrizzük.

Irodalom.

a) hazai.

DR. HANKÓ BÉLA: *A hajdani Alföld ősi állatvilága*. A Debreceni Tisza István Tudományos Társaság Honismertető Bizottságának kiadványa. Debrecen, 1933, 8°, 83 l.

Valamely terület ősi állatvilágának képe megrajzolható: történelmi módszerrel, azaz a régi feljegyzések felhasználásával és természettudományos eljárással, azaz a megmaradt, ősi jelleget némileg megőrzött, ú. n. reliktum területek átkutatásával és azok kiegészítése a korreláció elve alapján. Szerzőnk az előbbi módszert követi. Bevezető részben megrajzolja a XVI. sz. előtti Alföld képét, amelyre jellegzetes volt a sok erdő, a szabályozatlan folyók s azok mentén elterülő hatalmas mocsarak és lápok. Az erdő a török hódoltság alatt a különféle erődítésekhez használt faanyag következtében pusztult el, a rakoncátlan folyókat és vadvizeket pedig az utolsó két század vízlecsapoló munkálatai tüntették el. A régi udvarházakat terjedelmes és kitűnő minőségű gyümölcsösök vették körül s ezek terménye még a külszágokban is keresett volt. Más volt a kertészet is. Lakosságunk zöme a nyári hónapokban víz helyett dinnyével oltotta szomját. A népesség mezőgazdasági foglalkozásában a súlypont az állattenyésztésen volt. Az alföldi szarvasmarha a német, morva és olasz piacokon keresett árucikk volt.

Természetesen ennek az egészen más jellegű biotopnak azután más

volt az állatvilága is, mint ma. Számos faj azóta már végleg kipusztult. Régi feljegyzéseken kívül helység-, család- és határnevek őrzik csupán az emléket. Szerzőnk mindezeket átkutatva, úgy találja, hogy a XVI. sz. előtti időkből 36 emlős fajt mutathatunk ki (ma a zoológiai irodalom 56-ról tesz említést), 56 madarat (a fajok száma ezen a területen 274) és 31 halat (ma 59-et ismerünk). A közölt szám minden egyes osztályra vonatkozólag meglehetősen nagy, hisz abban az időben a fajok leírása még nem történt a mai módszerrel. Íróink és népünk gyűjtő névvel illetett (pl. rák, pók) több fajt.

Hankó munkáját a geográfusok is haszonnal forgathatják és éppen ezért érdeklődéssel várjuk a második részt, amely a reliktum területek feldolgozásából von majd következtetést.

Dr. Karl János.

DR. HANKÓ BÉLA: *Vízen és vízparton.* Kiadja a Könyvbarátok Szövetsége. Budapest, 1933, 8°, 141 l.

A Kir. Magy. Egyetemi Nyomda érdekkörébe tartozó Könyvbarátok Szövetsége néhány hónappal előbb az ifjúságnak szánt új könyvsorozattal jelentkezett. Ennek egyik kötete a címben jelzett munka. A kötet második fele, 78—140 l. magyar vonatkozású és a Balatont ismerteti. Talán épen tárgyánál fogva kevésbé ragadja meg az olvasót, hiszen az utóbbi években az Ifjúság és Élet c. folyóiratban, valamint a Képek Hazánkból c. kötetben több erre vonatkozó cikk jelent meg. Annál pompásabb a munka első fele, amely Dél-Albánia kultúrájától még érintetlen ősmocsarai közé vezet s azok közepette egy pákász család életét mutatja be. A nádrengeteg lomhán mozgó folyóival, az úszólápok, a kezdetleges életmódot folytató pákász család, a halászat és vadászat leírása mind egy-egy eleven kép, amelyet a tájleíró geográfus nagy örömmel fogad és ennek következtében a munkát nem tudja eléggé ajánlani.

Dr. Karl János.

DR. VONHÁZ ISTVÁN: *A szatmármegyei német telepítés.* Pécs, 1931, 8°, 575 l. A szerző kiadása.

A magyarországi német telepítésekre vonatkozó irodalomban a címben jelzett mű egyedülálló. Szerzőnk már régebbi idő óta tanulmányozza a szatmármegyei svábok telepítésének történetét. Kezdetben tisztán nyelvészeti adatokból indult ki és úgy kísérelte megállapítani azt a területet, amelyről a telepítés történt. Később hozzáférhetővé vált számára a Károlyi grófok levéltára, ahol azután tárgyára vonatkozólag kimerítő adatokat talált. Ezeket dolgozta fel munkájában. Értékét nagyban növeli még az az eljárása, hogy a vonatkozó okleveleket, ill. részleteket is közli, miáltal mások ilyenirányú munkásságát is jelentősen támogatja.

A közölt adatokból megtudjuk, hogy a telepítés gróf Károlyi Sándor alatt indult meg és folytatódik fia Ferenc, unokája Antal és dédunokája József, majd ennek utódai alatt 1838-ban véget ér. Néhány frank családtól eltekintve, a telepítésben kizárólag svábok vesznek részt, akik a felső Duna és a Bodeni-tó közti területről származtak, az ú. n. Oberschwabenből. Az első települők Nagykárolyt és közvetlen környékét kapják, ahol Csanáros, Csomaköz, Mezőfény és Kaplony községekben telepsznek meg. A városba

a kommcios iparosok, a falvakba pedig dézsmát és robotot szolgáltató földmivesek kerülnek. Későbbi telepítés Krasznabéltelek és Mezöpetri. Majd mikor vétel útján a Károlyi grófok birtokába kerül az ecsedi uradalom, a telepítés itt is folytatódik. Ekkor népesül be Kálmánd és Királydaróc svábokkal. Az új telepesek szorgalmas munkájukkal csakhamar megnyerték a Károlyi grófok tetszését. Erre vall, hogy a színmagyar Erdödre, majd az oláhok által lakott Nagyszokond, és Alsóhomoród községekbe is svábokat telepítenek. Más német telepek, mint pl. Szakasz, Színfalu erdőirtásos helyen létesültek.

Művelődéstörténeti szempontból a munka szintén értékes. Számos adatot szolgáltat arra vonatkozólag, hogy a telepítés miként történt. Károlyi gróf néhányszor ügynököket küldött Oberschwabenbe, Ezek útjukról részletes számlát terjesztettek elő, amely bepillantást enged az akkori idők utazási körülményeibe (gyorsaság, élelmezés, hajó-kocsi s. b. út költsége). Az ismételt elrendelt összeírások segítségével megállapíthatjuk a telepeseknek nemcsak származási faluját, hanem régi földesurát is. Érdekes, hogy a kincstári és egyházi birtokokról történt a legnagyobb kivándorlás. A kivándorlók a Dunán jöttek Pestig, innen pedig tengelyen folytatták útjukat Poroszlón és Debrecenen keresztül Nagykárolyig, ahol a szétosztás történt. A hosszú út egyrészt mindenkor saját költségükön kellett megtenniük, a magyarországi szakaszt legtöbbször már a gróf fizette. Járványos belegések meglehetősen megtizedelték az ujonnanjötteteket. A talaj, klíma, bánásmód sem felelt meg mindenütt s ennek következtében gyakori volt a szökés. Mindettől eltekintve a sok fáradtság, költség és pénzáldozat mégis meghozta a maga gyümölcsét, mert „a hajdan kopár mezőket és vadon erdőségeket termékeny földekké változtatta a sváb telepesek szívós, kitartó munkája” (182. l.).

A Károlyi grófok 1712-től 1838-ig 31 községbe 2072 német családot telepítettek le, ami kb. 8000 léleknek felel meg. Számuk ma 40.000.

Szerzőnk a munka elejéhez csatolt VII—XIX. lapokon Oberschwaben terület történeti vázlatát adja. Ebben röviden érinti azt a körülményt is, hogy miért történt a kivándorlás. A XVIII. sz. végén ugyanis megszűnt a faluközösség és kialakult a zárt udvarház rendszere. A lakóház a gazdasági épületekkel kihelyeződött a községből a földekre. Az így keletkezett gazdasági egység azonban osztatlanul szállt apáról fiúra. A birtok megosztásnak és örökösödésnek ez a módja hátrányos volt a népesség sűrűsödésére s így a lakosság feleslege kénytelen volt kivándorolni.

Ezekben adhatjuk röviden a munkának bennünket geografusokat is érdeklő eredményét. Ismertetésünket azzal végezheljük, hogy a szatmármezei svábokra vonatkozólag mindenkor elsörendű és alaposságával páratlanul álló forrásmunka marad.

Dr. Karl János.

TREITZ P.: *Die Landwirtschaftliche Bodenkarte Ungarns*. „Die Ernährung der Pflanze. Bd. 29 Heft 2. Berlin, 1933. Január 15-i (24—31 old.) füzetének térképmelléklete.

A cikk címe, melyhez a térkép mellékletül készült, „Ein Beispiel für moderne Bodenuntersuchung.” A geografusokat azonban elsösorban a talajtani térkép érdekli, mely a csonkahazai ebbéli térképek között a legponosabb, a legtetszelösebb. Mértéke nem nagy, mindössze 2 milliós, de igen

finom rajza és részben színes foltjai miatt annyira részletes, mint más kétekora térkép. Használhatóságát nagyban emeli az is, hogy a szokásos folyóhálózat mellett még a megyehatárokat is feltünteti, helyneve pedig sok, különösen ott, ahol több a részlet. Hogy a finom és pontos rajz mellett mennyi mindenfélét tár elénk a térkép, arról a szín, ill. jelmagyarázat bősége ad számot. A négy talajrégió mindegyikében 5—9 féle talaj szerepel s így összesen huszonöt féle talajféleséget különböztet meg. Bőségesen elegendő a gazdaságföldrajzi vagy egyéb vonatkozását geográfiai kutatásokhoz. Említésre méltó az is, hogy a térkép ábrázolásának módszere nemzetközi. Nemzetközi, mert az 1911—18-ban Timkó Imre és Treitz Péter végezte kutatások eredményeit 1926-ban tárta Treitz az agrogeológusok nemzetközi konferenciája elé és bemutatott térképét fogadták el mintának. — A szövegben a talajtípusok tömörre fogott leírását kapjuk, úgyszintén a talajszelvényekét. A hazai talajfajták ismeretére szoruló geografusaink ezt is haszonnal okulva forgathatják.

Dr. Strömpl G.

TAKÁCS JÓZSEF: *Görögország földrajzi nevei*. A Térképészeti Közlöny 5. számú külön füzet. 8°, 39 l. Térképmelléklettel. Budapest, 1932.

A Földrajzi Közlemények hasábjain is több ízben szóba került már a helynévírás nehezen megoldható kérdése. A megbeszélésekből kiviláglott, hogy ebben a dzsungelben csakis megfontolt tanulmányok alapján lehet a külföldre vonatkozó helynévírásunkban kielégítő helyzetet teremteni. Szerző ennek az épületnek tégláit gyűjtögeti, amikor minden elismerést kiérdemlő alapossgal derített világosságot a görögországi helynevek írásmódjára. A magyar nyelvhasználat Görögországot még ma is a több ezer éves homéroszi helynevekkel és elnevezésekkel ülteti tele és amint azt a szerző is kiemeli, modern földrajzi térképünket ókori történelmivé változtatjuk, amikor Euboiának vagy Erzbóának (!) és Aiginának írjuk az újjörög Evviát és Ejinát stb.

Szerző bevezetőül a görög nyelvel és ábécéjével foglalkozik, feltüntetve a görög betűknek a londoni királyi földrajzi társaságtól használt átírásmódját és természetesen a magyaros átírásmódot is. Az Akadémia helynévírás-szabályaihoz alkalmazkodva, a történelmi szokásjog alapján, szerző (a következő helynevek régi írásmódját véli megtarthatónak: Arkádia, Athén ez ugyan közvetlenül a németes Athen átírásából származik!), Attika, Égei tenger, Északi Szporádok, Görögország, Joni szigetek, Joni tenger, Kikládok, Kréta, Krétai tenger, Macedónia, Thrácia és Thrák tenger.

Gyakorlati tekintetben legértékesebb része a dolgozatnak a görögországi földrajzi nevek szótára, A kiválasztott helynevek mellett szerző megjelöli az illető fogalom (folyó, sziget, város stb.) körét, közli annak jelenlegi görög, majd az összes számbavehető: albán, angol, bolgár, francia, jugoszláv, latin, a bécsi katonai földrajzi intézet térképein szereplő, német, ógörög, olasz, a londoni földrajzi társaság átírása szerinti, az oláh, spanyol és új helyesírással a török írásmódját. A munkát görög névmutató és nagyon szép kivitelű térkép fejezi be.

Szerző értékes munkájával nagyon nagy szolgálatot tett a térképírás ügyének. Munkája nem fog tulságosan nagy népszerűségnek örvendeni, de az érdekeltek csak a legnagyobb elismeréssel szólhatnak róla, mert bizonyos,

hogy a magyar irodalom ilyen természetű dolgozattal még nem dicsekedhetik. Megnyugtató tudat, hogy a szerző ez irányú munkálkodását ezzel a dolgozattal nem akarja lezárni és hogy a közeljövőben folytatást is várhatunk. Elismerés illeti a Térképészeti Közlöny szerkesztőségét a szép kiállítást.

Kéz A.

HEIMLER KÁROLY: *Soproni képeskönyv*. 123 képpel. Német, olasz, francia és angol nyelvű függelékkel. Budapest, 1933. Somló Béla könyvkiadó kiadása. 1 köt. 123 old. Ára fűzve 4.50 P. Kötve teljes vászonkötésben 6'80 P. (Népszerű kiadása 78 képpel, 86 old. Ára fűzve 2 P.)

Magyar tájak, magyar városok címen Nyilas—Kolb Jenő szerkesztésében egy igen szépnek ígérkező könyvsorozat indult meg, amelynek első kötete 123 képben Magyarország egyik legkedvesebb városát, Sopront és környékét mutatja be. Az új vállalkozás célja hazánk kultúrtörténeti emlékeit és természeti szépségeit képekben elénk tárni. Nem választhattak bemutató kötetnek szebb és kedvesebb várost, mint „a leghűségesebb város”-t. A könyv szerény néhány oldal szövege izzó szeretet a város múltja és jelene iránt, megélednek Sopron régi kövei és beszélnek úgy a régmúlt dicsőségről, mint a most meginduló ujjáébredésről. Soproni hangulatot ma — részben — csak a kies fekvésű Kőszeg nyújt még és fájó szívvel elevenednek meg előttünk a Felvidék és Erdély elszakított városainak felejthetetlen emlékei.

Sopron megőrizte régi jellegét, néhány háza, középülete, pompás múzeuma és közvetlen környéke a „rég jó idők” emlékeit sugározzák ki. Örömmel üdvözöljük e vállalkozást, amelynek őszinte sikert kívánunk. A könyv kiállítása a hasonló külföldi kiadványokkal kiállja a versenyt; de a kiadó érezhette, hogy a mai nehéz világban a díszes, drágább kiadás mellett okvetlen szükséges egy olcsóbbat is megjelentetni, mert így a könyv szélesebb körben terjed el. A szebbnél szebb képek tulnyomó nagy része Diebold Károly, Heinrich Román és Balogh Rudolf művészi felvételei.

Réthly A.

JUHÁSZ VILMOS: *Svájc*. A világ népei. Föld-Nép-Kultúra. 2. szám. 80, 72 l. Térképmelléklettel. Pantheon kiadás. Egyes szám ára 1'20 P.

I. Svájc. A nagyközönség részére népszerűen, színesen írt munka, annak minden árnyoldalával. Szerző inkább a nagyközönséget érdeklő kulturális és politikai viszonyok ismertetésére törekszik s így a földrajz igazi lényegébe nem tud behatolni. A különben nélkülözhetetlen fizikai földrajzi rész gyenge, hibákkal, széles általánosításokkal tarkázott. Ebben az irányban feltűnő a szerző tájékozatlansága is. Ez a füzet nem tartozik az egészen sikerült és amint azt hirdetik, a „modern” földrajzi munkák közé.

II. Ausztrália. Ebben a füzetben is túlteng az emberföldrajzi rész a fizikai földrajz rovására, de azért ebben a szerző a természeti viszonyokat már bővebben és szerencsésebben tárgyalja, mint az előbb ismertetett munkában. Határozottan sikerülten és ügyesen vázolja az ausztráliai politikai földrajzi, kulturális állapotokat és ebből a szempontból értékes munkát végzett. Kár, hogy tárgyalásából kiesik Océánia, — mert az a néhány szó, amit reá veszteget, koránt sem elegendő, — pedig Océániának is vannak értékes vonásai. Így ennek a területnek tárgyalása alighanem kimarad a sorozatos munkából.

Szakirodalmunk szegénysége miatt örvendünk kell minden földrajzi

vonatkozású magyar könyvnek. Örömmel üdvözljük tehát ezt a vállalkozást is, de amellett kérnünk kell azért a sok tekintetben jó földrajzi érzékkel rendelkező szerzőt, hogy ne áldozza fel különleges célok érdekében az igazi „modern” földrajzi felfogást és ha módjában van egy ilyen sorozatos munka megírásával a földrajz ügyét szolgálni, — használja fel az alkalmat arra, hogy a nagyközönség felfogásába az igazi földrajz mivoltából mennél többet belophasson, annyival is inkább, mert erre írói képessége is megvan.

Kéz A

DR. BORBÉLY ANDOR és DR. NAGY JULIA: Magyarország első katonai felvétele II. József korában. Különlenyomat a Térképészeti Közlöny. II. köt. 1—2 füzetéből. 8°, 64 l. I—XVII táblával.

A Magyarországra vonatkozó térképírásnak erről az első komoly lépéséről nagyon jó és részletes beszámolót nyújtanak a szerzők. Megismertetnek az első felvétel részletes történetével, a térképezés módszerével és méltatják a felvétel tudományos jelentőségét is. Bőséges mellékleteikben nagyon jól szemléltetik magát az 1 : 28.800-as térképet is.

A Térképészeti Közlöny nagy szolgálatot tett a földrajzoktatás ügyének is, amikor az értékes dolgozat megjelenését ebben a bőkezű kiadásban lehetővé tette. Nagyon hasznos volna, ha a jövőben a többi felvételekről is esne néhány összefoglaló szó a Térképészeti Közlöny hasábjain.

Kéz A.

EYSENNE DR. FODOR MÁRTA: A pozsonyi Dunanyílás földrajza. Pedagógiai Szeminárium. III. évf. 3 sz. 40—49 l.

A pozsonyi Dunanyílás földrajzát tárgyaló igen érdekes dolgozat. Nagy gondot fordít a Dunanyílás morfológiájának ismertetésére is. Kár azonban, hogy az olyan jó cégjegyzéssel ellátott folyóiratban megjelent dolgozatot a szerkesztő annyi hozzánemértéssel nézte, hogy abban sok helyesírási hiba maradt vissza és ami még kellemetlenebb, ezek gyakran teljesen hamis értelmellenségekre vezetnek. Így pl. „Cholnoky professzor tanítása szerint csak glaciális kort különböztetünk meg.” Hogyan? Más kor nincsen, vagy — ha hozzáértőbb olvassa — talán egy, két, három, négy . . . nyolc glaciális kort kell itt érteni. Csak a teljesen avatott jöhet rá arra, hogy . . . csak két glaciális kort különböztetünk meg — a mondat helyes értelme. Az idézetekről helyenkint nem lehet tudni, hogy hová tartoznak és honnan vannak véve; fejtelten mondatisméltések fordulnak elő stb. — szóval a hibás közlés a dolgozat értelmes felhasználásának mértékét alaposan lerontja.

Kéz A.

DR. THIRING GUSZTÁV: Felsődunántúl. Részletes Magyar Utikalauzok. (6.) 11 térképmelléklettel, 117 képpel és 24 alaprajzzal. Budapest, 1933. A Túristaság és Alpinizmus kiadása. 296 l.

Felsődunántúl neve alatt foglalja össze a kalauz a Dunántúlnak a Duna és Rába között Győr városától a régi magyar országhatárig elterülő részét. Erről a vidékről útikalauz még nem készült, kivéve Sopron és Kőszeg környékét. Az előbbi értelemben meghatározott Felsődunántúl nagyrésze Ausztriához került, de a kalauz ebben különbséget nem tesz és azt is teljes részletességgel tárgyalja. A sokak közreműködésével keletkezett vaskos,

a részletekre kiváló figyelmet fordító kötet bizonyára fel tudja kelteni minden érdeklődő figyelmét Magyarországnak erre a magas kultúrájú, természeti szépségeiben és emlékekben gazdag részére.

A minden elismerést kiérdemlő munkával szemben egyedül a térkép-melléleteket kifogásolhatjuk. Kár, hogy a gazdasági helyzettel meg kellett alkudni és ma már elavult technikájú és idegen intézet készítette térképeket kellett mellékelni. Sokkal szivesebben látta volna mindenki az Állami Térképészet ma már sokkal fejlettebb technikájú, modern térképeit.

Kéz A.

„A SZÉKELYSÉG”. Egy szerényen, minden feltűnés nélkül megjelenő folyóirat húzódik meg a mai nehéz viszonyok közt is egyre-másra minden alapnélkül megszületett lapok közt. Ez a III. évfolyamába lépő képes havi folyóirat a „Székelység”, amely témakörével egész különleges helyet foglal el, amennyiben minden sora tisztán csak a Székelyföldet és népét mutatja be. Eredeti témakörénél fogva igazán régen érzett hiányt pótol és még sem jutott eddig senkinek eszébe ezt a remek témakört specializálni. A szorgalmasan megjelenő füzetkék csak úgy ontják az érdekesebbnél érdekesebb adatokat. Valóságos folytatása a híres Orbán Balázs leírásának s így nélkülözhetetlen minden Székelyföld és népe után érdeklődőnek. Nincs olyan megnyilvánulása a székelységnek, amelyhez ebben hozzászólást ne kapnánk. E munkában, mint a munkatársak gazdag névsorából kitűnik, székelyíróink és tudósaink legjobbjai vesznek részt, de nagyon sokan társultak e munkához olyan kiváló szakemberek is, akik kutatásaikhoz onnan nyertek anyagot.

Az ismertető és kutató munkán kívül erősen bekapcsolódik az életbe azáltal is, hogy keresi azokat a módozatokat, amelyek segítségével a természet adottságait és kincseit ennek az értékes munkás, de nehéz anyagi viszonyok közt élő népnek javára lehet fordítani. A témakör ezer változata közt hely kerül a népi lelket megvilágító „góbéságok” leközlésére is. Ha összevetjük más folyóiratokkal, rájövünk, hogy ez a típus teljesen ismeretlen az irodalomban.

Az ezeroldalú föld és nép leírása sem lehet más. Azért van, hogy ez a lap mindenki kezében hamar közkedvelt lesz s rokonszenvet ébreszt a nagymúltú s remélhetően jó jövőt ígérő föld és népe iránt.

A lap a székelyek központjában Székelyudvarhelyen jelenik meg s már ez is biztosítja, hogy anyaföldi ízet el nem veszítheti. Előfizetése egy évre 5 pengő. Jó lelkiismerettel ajánlhatjuk a Székelyföld és népe iránt érdeklődők szíves figyelmébe. A Földrajzi Társaság tagjai kedvezményesen 4 P. árban kaphatják. Legegyszerűbb a pénznek a Studium könyvkereskedésbe (Budapest, Múzeum-körút 21) való beküldésével jelentkezni előfizetésre.

THIRRING—VIGYÁZÓ: Részletes helyi kalauzok:

18. *THIRRING GUSZTÁV: Szombathely és környékének részletes kalauza.* 1. füz. 32 old. Budapest, 1933.

19. *CSÁNYI KÁROLY: Győr részletes kalauza.* 1. füz. 32 old. Budapest 1933. Egy-egy várostérképpel és számos képpel.

A két újabb városkalauz folytatja a nagy közönség részére városaink „felfedezését.” Mindkét füzet felette tartalmas és két szép, történelmi múltban nagyon gazdag, városunkat mutatja be. Szombathely városát Thir-

ring Gusztáv szakavatott tolla ismerteti, míg Gyórt kitűnő műtörténészünk írta le.

A részletes helyi kalauzok távolról sem egyszerű különlenyomatok a Felső Dunántúl pompás kötetéből (szerk. Thirring G.), hanem jóval kibővített és sok tekintetben gazdagabb füzetek. A Túristaság és Alpinizmus eddigi sikereit ez a két kis kalauz is öregbíti. Sajnos árukat a kiadó ismét titkolja. R. A.

b) külföldi.

LUCIANO MAGRINI: *Im Indien Brachmas und Gandhis*. (Aus dem Italienischen übertragen von Hofrat Franz Latterer—Lintenburg. 224 oldal, 38 kép. Bergstadtverlag Wilh. Gottl. Korn, Breslau 1.)

Luciano Magrini ujságíró, de az állagos zszurnalisztariporter felületesége nélkül; világotutazó, de nem elégszik meg a számtalan benyomás tarka színeinek megrögzítésével; tudós és filozófus, de nem vész el soha egyik vagy másik szaktudomány részletkérdéseinek útvesztőjében, vagy az elvont bölcselkedés szürke teóriáiban. Idegen világot, idegen kultúrán alapuló életet nem is lehet helyesen, teljességében megismerni és ismertetni, csak úgy, ha az író nem egy kiragadott szempontból nézi a dolgokat, hanem minden hozzáférhető álláspontból igyekszik vizsgálni, sőt átélni a tapasztaltakat. Ehhez bizonyos alázat és odaadás kell; az ilyen lelki beállítottság pedig csak az elmélyült elmék és igazán kultúrá't szellemek sajátja. A Hans Heinz Ewersek, Dekobrák, s a hozzájuk hasonlók sohasem láthatják meg a távoli világok lelkét, legföljebb a maguk tükörképét pillantják meg élményeikben. Magrini az egyedül lehetséges módon igyekezett megoldani feladatát: kellő előtanulmányok után, korlátlan befogadókészséggel, az idegen kultúrák iránt érzett komoly becsüléssel és szeretettel lépett India földjére. Nem elégedett meg párhónapos túristaúttal, hanem meghozta az időáldozatot is Indiának. Ez nagyon fontos, mert az expressz-gyorsasággal utazó idegen vajmi keveset ismerhet meg a Kelet bonyolult, s számunkra oly sok titkot rejtő életéből.

Magrini könyve Indiáról egyike a legmegbízhatóbb műveknek, amelyek India valóságos mivoltát feltárják. Igen kevés ilyen munka szerepel a világirodalomban. Az olasz író mindenütt, amerre járt, a dolgok gyökerét kereste és teljes mértékben sikerült rámutatni azokra a kultúrális alapokra, amelyeken India belső és külső élete felépült. Ha művével kapcsolatban fogyatékokosságról beszélhetünk, ez talán egyedül abban áll, hogy a mai India életmegnyilvánulásai kevésbé jelennek meg művében, mint a mult emlékei, holott a kettő szervesen egybekapcsolódik. Kár az is, hogy Magrini nem járta be Indiának minden fontos és jellemző vidékét, hanem nagyjából a már sokszor leírt területen mozgott. Mindamellet, amit az élő India legjellemzőbb mozgalmáról és a szellemét megtestesítő nagy emberről, Gandhiról elmond, élesen és kitűnően világítja meg ezeket az egyedülálló, minden figyelmet megérdemlő jelenségeket.

A német fordítás minden tekintetben jó; kár azonban, hogy a fordító nem egységesen viltte keresztül azt az elvet, hogy az indus neveket és szavakat lehetőleg a kiejtés szerint írja. Helyenként megmaradtak az olaszos fonétika szerinti írásmódok és az olvasó, ha nem indológus, aligha jöhet rá arra, hogy pl. ezt a szót: Ginaragiadasa német orthográfiával Dschinaradschadasa-nak kellett volna írni és Dzsinarádzsadasz-nak kell olvasni.

A kötetet kitűnő fényképreprodukciók díszítik, sajnos, nem nagy számban. Az idegen országok megismerését s az író közléseinek szemléltethetőségét mi segíti jobban elő, mint a jól összeválogatott, bőséges képanyag.

Baktay Ervin.

HAUSHOFER, KARL DR: Japan und die Japaner. Eine Landes- und Volkskunde. II. Auflage. Mit 28 Karten mit Text und 29 Abbildungen auf 15 Tafeln. Leipzig und Berlin. 1933. B. G. Teubner, VIII, 240 l. 8 t. 8°. Ára kötve 9⁶⁰ Rm.

Haushofer a müncheni egyetem tanára és a „Geopolitik“ c. folyóirat szerkesztője. Könyvében — röviden bár, Japán életének minden mozzanatáról tájékoztat. Az előszóban gr. Teleki Pál kartografiai munkásságát is kiemeli. Azután szokásszerűen végigmegy az ország helyzetén, alakján, parttagosultságán, talaján, vizein, földtani fölépítésén: bőven ismerteti a japáni tűzhányóműködést, a földrengéseket, a talajok kialakulását. Utána az éghajlat, a monszunszelek, a tengeráramlások ismertetése következik. Pompás térképeken tárul elénk annak igazolása, mennyire a monszunszélrendszertől függ Japán gazdasági élete.

A talajhoz, éghajlathoz igazodik a növény- és állatvilág, a tengerhez, a tengernek áramlásaihoz a halászat. Talán a földkerekség egy országában sincs olyan jelentős szerepe a népelemezésben a tengeri halászatnak, mint éppen Japánban.

Haushofer fejtegeti a japániaiak származását, szokásaikat, erköcseiket, nyelvüket, vallásos életüket, világfelfogásukat. Bemutatja a modern életben való haladásukat, állami életüket, azután irodalmukat, művészetüket (zene, kézműipar, stb.). Családi életüket az őskortól kezdve ismerteti.

Ezután a japáni nép mai életlehetőségeit, a jövő kérdéseit (elhelyezkedés, munkaalkalmak), tárja elénk. Ide kapcsolódnak a szociális viszonyok megvilágítása, az ország kincseinek, munkalehetőségeinek feltárása, a kívánódlás kérdése, új területek szerzése, stb.

Pompás térképeket mellékel könyvéhez, ezeknek nagy hasznát veszi mindenki, aki Japán után érdeklődik, pl. népsűrűség, a rizskultúra elterjedése, az ásványkincsek lelőhelyei, a termelés megoszlása (rizs, selyem, gyapot, tea, burgonya, gabona, erdő, halászat), a különféle iparosok tagolódása, népsűrítő határa. Ezt követi a mandzsuriai kérdés, a világháború utáni állapotok megvilágítása.

Bőséges könyvészet után statisztikai adatokat is nyújt, amelyek mindenkit érdekelnek. 1932 okt. 1. óta megvan a Nagy-Tokio is 5.312.000 lakossal (1930-ban csak 2.071.000 l. volt). Most már ez Japán legnagyobb városa, mert Osaka-nak csak 2.454.000 lakója van.

A szép kiállítású könyv belső tartalma is elsörendű.

Dr. Horváth Károly.

PETER HEINRICH SCHMIDT: Einführung in die allgemeine Geographie der Wirtschaft. Gustav Fischer Jena. 1932. 308 oldal.

Szerző szerint a gazdaságföldrajzi irodalom terén a tulajdonképeni főteendő még hátra van. Még mindig nem teljes a földrajzi módszerek kihasználása a nemzetgazdaságtanban, a geográfusok viszont nem aknázzák ki

eléggé azt a hatalmas anyagot, amely a gazdasági jelenségek térbeli eloszlásában kínálkozik.

Azután földrajzi szempontból újat sem találunk nála, sőt a kettős cél szolgáltatásban műve sok helyütt szétfolyóvá válik. Hiányzik a földrajzi és gazdasági nézőpont éles elkülönülése s a tárgy vonalvezetése a két tudomány váltakozó előtérbehelyezése miatt zeg-zugos.

A földjádék, szabad vagy kötött javak végső hatásukban befolyásolhatják ugyan a táj arculatát, pl. erdőirtások, öntözőművek; vagy az áringadozások visszahatnak a termelés útján a kultúrtájak és települések kialakulására, mégis ilyen fejezet, mint munkabér, munkásvédelem, a tőke vándorlása, fizetési mérleg, stb. inkább illenek a közgazdaságtanba, mint gazdasági földrajzba.

A könyv földrajzi értéke abban van, hogy a gazdaságtudományi jelenségeket földrajzi alapokra igyekszik fektetni, azonban a gazdasági életnyilvánulások vizsgálatánál legtöbbször a gazdaságosság érvényesítésének lehetősége a főszempont.

Az áttekinthetőséget nem mindig könnyíti meg az, hogy a számos fejezeten és alfejezeten kívül még külön 187 §-ra oszlik a könyv.

Az első részben — a gazdálkodás földrajzi feltételei — bővebben foglalkozik a klíma hatásával, rámutat a sarkvidéki éghajlat tanulmányozásából várható közvetett jelentőségre és az időjárásbeli ingadozásoknak a terméseredményekre gyakorolt befolyására. Talajnak csak azt tekintti, amely az embernek hasznos hoz s kiemeli a kultúrtáj fontosságát. Az energiagazdálkodást inkább mint gazdasági tényezőket, nem pedig mint földrajzi adottságokat tárgyalja. A szükségletek és kielégítésüknél felsorakoztatott érdekes példákból azonban a gazdaságföldrajzzal foglalkozó szakember is sokat tanulhat.

A gazdálkodás földrajzi elterjedését tárgyaló második részben a gyűjtögetéstől kezdve a modern nagyiparig a gazdasági élet minden megnyilvánulásával találkozunk.

Itt már több a geográfiai érzék, de a közgazdasági szempontok mégis sok helyütt fölébe kerülnek a földrajzi szempontoknak. Az a hiány, hogy az egész könyvben egyetlen térkép, vázlat vagy grafikon nincs, különösen a termelés, fogyasztás és település egyébként földrajzilag is értékes fejezeteinél érezhető leginkább. Részletesebben foglalkozik az ipar és a környezet közötti összefüggésekkel; ez csak szerencsésnek mondható. Az utolsó fejezetben a kivándorlással és gyarmatosítással kapcsolatban elérkezik korunk súlyos problémáihoz s utal annak kialakulófélben levő következményeire.

Ha nem is sikerült mindenütt kidomborítania azt a gondolatot, hogy bármekkora legyen is az ember befolyása, mindig csak a természetszabta földrajzi tényezők maradnak az uralkodók, mégis sok megállapítása érdekelheti a geografust is.

Dr. Wallner Ernő.

DR. MAX ECKERT: *Neues Lehrbuch der Geographie*. I—II. köt. 8°. 1130 l. G. Stilke, Berlin. 1932 és 1933. Az I. kötet ára füzve 16.50, kötve 18; a II. köteté 14.50, illetve 16 márka.

I. kötet. Általános földrajz. A földrajz egész anyagát felölelő, összefoglaló munka első kötete az általános földrajzzal foglalkozik. Tulajdonképpen túl is lépi az általános földrajz megszokott határát, amennyiben a földrajz

módszerének (5—18) tárgyalása után hosszabb teret szentel a földrajz történetének is (19—81). A tulajdonképeni általános földrajzot a szerző a szerves és szervetlen világ földrajzára osztva tárgyalja. Az első csoportba tartozik a fizikai földrajz a morfológiával, a csillagászati földrajz és térképismeret (85—411). A szerves világ földrajzának keretében tárgyalja szerző a növény-, állat- és emberföldrajzot (415—477), de abból kultúrföldrajz néven külön nagyobb fejezetet hasít ki (481—566).

Ez a kötet kitűnő áttekintést nyújt és jó tankönyvnek kínálkozik a főiskolai hallgatóság részére, de a középiskolai tanítás segédkönyvének is jól fel lehet használni. Szerző mindenütt figyelembe veszi a legújabb kutatások eredményeit, előadásmódja könnyen követhető, logikus, úgy hogy a legjobb lelkiismerettel lehet azt a magyar geográfia művelőinek figyelmébe ajánlani. Kár, hogy a könyv szemléletességét egyetlen ábra sem emeli.

II. kötet. Európa. A földrész leírásakor szerző tárgyalásában az emberföldrajz, illetve a kultúrföldrajzi állapotok jellemzésére fordít nagyobb gondot. Meglepő, hogy a szerző milyen keveset foglalkozik Európa általános jellemzésével (599—620 l.). Különös Európa tárgyalásának beosztása is. Európa részletes tárgyalását Középeurópa főcím alatt — kisebb részletekre bontva — kezdi Magyarország a Szudeták-Kárpáti Középeurópa fejezetben Cseh-Szlovákiával és Romániával egyetemben kerül leírásra. Német világnézettel tekint végig Európa különböző országain, — ami a szerző nemzetiségére való tekintettel egészen természetes — nagyon nagy kár azonban, hogy pl. Magyarország földrajzi viszonyait nagyon hiányosan és rosszul ismeri. Szerző szerint Alföldünk: „baumlösen Steppe, obwohl Gebusch nichts Seltenes in den ungarischen Steppe ist.“ Ez a megállapítás alighanem hibás elméleti megfontolásból fakadhat, mert azt hiszi, hogy az Alföld évi közepes csapadékmennyisége 350—400 mm között jár. Vajon honnan szerezhette a szerző ezeket a szélsőségesen alacsony értékű adatokat? Szerző megfontolatlanságára utal, hogy másutt ismét az Alföld termékenységét emeli ki. — hogyan tudja ezt a megállapítást az alacsony csapadékmennyiséggel összeférhetőnek tartani? Valószínűleg Csonka-Magyarország aránylag nagy tengeri-termeléséből következtelve juthat arra a képtelen megállapításra, hogy nálunk a főkenyérmag a tengeri! Csak elavult térképek vizsgálatából állapíthatja meg azt is, hogy Alföldünkön sok a mocsár, a tó, pl.: „Von Miskolc ostwärts gelangen wir in eine ausgedehnte Sumpf und Seelandschaft, durchflossen von der Theiss.“ A futóhomoknak is sokkal nagyobb kiterjedést tulajdonít, mint amilyen általában van. A Balaton, sőt az alföldi szikes tavak is szerző szerint a Magyar medencét egységesen előntő tó maradványai! Természetesen nem kerülhetjük el az erőszakos magyarosításnak ellenségeinktől alaptalanul nagyra duzzasztott vádját sem. Ugyanakkor Románia tárgyalásakor az erdélyi részéről szólva, nem tudni milyen alapon, Kolozsvárt a szász és a német típusú városok közé sorolja és azt állítja, hogy lakosságának $\frac{1}{3}$ része német! Nagy kár, hogy egy ilyen tekintélyes munka szerzője annyira képzelődéseknek és a hamis adatoknak szárnyára bizza magát és nem igyekszik a való helyzetről akár személyes meggyőződés útján is bizonyosságot szerezni.

Azután Keleteurópa, majd az északi félsziget és sziget övezet, legvégül Déleuropa tárgyalása következik. Általában sok új meglátásban bővelkedik ez a könyv, de az előzők alapján bizalmunkat veszítjük vele szemben

és önkénytelenül az ötlük az ember eszébe, — hogy vajjon itt is nem olyan elírásokkal állunk-e szemben, mint Magyarország jellemzésekor. Ezért avatlan ezt a könyvet csak megfelelő kritikával és elővigyázattal veheti a kezébe.
Kéz A.

DR. M. WUTTE: Kärnten im Kartenbilde der Zeiten. Mit 22 Karten und Kartenauschnitten. 8°, 91 l, Klagenfurt 1931.

Az osztrák császárság alpi tartományai közül Stájerország, Alsóausztria és Tirol kartográfiai ábrázolása historiatlanul más részben el volt dolgozva. Karinthiára vonatkozólag ilyenirányú munkával mindezekig nem rendelkezünk. Wutte dolgozata ezt a hiányt van hivatva pótolni. Dolgozatának elkészítésében két tényezőre kellett állandóan ügyelnie. A kartográfiának fejlődését kellett adnia legalább főbb vonásaiban s másodszer ezen belül meg kellett jelölnie, hogy mindegyik Karinthia ismerete szempontjából mennyivel jelent haladást. Ily módon azután az olvasó a dolgozat tanulmányozása közben mindjárt keitős ismeretet szerez.

Az ókorból származó térképek közül a Ptolemäus-félen és az ú. n. Peutingeriai-táblákon találkozunk már Karinthiára vonatkozó adatokkal. Az előbbi Marinus adatait is felhasználja. Eredetije elveszett. Ránk az urbinas (olasz hercegről elnevezve) és a Vatopedi (Athoszhegyi kolostor) kézirat maradt, a XI., ill. XIV. sz.-ból. A térképen a folyók sematikusán ábrázoltak, hasonlóan a hegyek is. Ezenkívül néhány tartomány, telep és törzs van feltüntetve, a Peutingeriai táblák másolata a XIII. sz.-ból ismeretes. Nincs tekintettel sem az égtájakra, sem a szélességi és hosszúsági körökre. Az utakat vörös vonallal ábrázolja s ezek szögletes megtörésénél fekszik egy-egy helység. Eléggé hűten tünteti fel a távolságot s ezért általánosan használt volt

Karinthia, latin néven Carantania a XII sz.-ból származó középkori. térképen szerepel először, amelynek szerzője Guido. A térkép a nyugatrómai birodalmat ábrázolja. Ugyancsak ebből a korból való az arab Idrisi színes térképe is. Karinthia szempontjából azonban nem jelent különös haladást. Szépen kidolgozott része az Adria melléke. Hasonlóan csekélyebb jelentőségűek területünkre vonatkozólag az ú. n. kolostori térképek, mint a spanyol de Beatus a VIII. sz. közepéről, az angol Hereford a XIII. sz.-ból és a nagy erbstofi térkép. A XV. sz.-ból eredő Fra Mauro velencei fali térképét is ide sorolhatjuk.

Annál nagyobb a haladás a humanizmus alatt. A rézmetszés és könyvnyomtatás általánossá válása, továbbá az utazás és kereskedelem megélénkülése a kartográfiai fejlődésére is jótékony hatással van. Ekkor készült Középeurópáról az első új térképét Nicolaus Cusanus. Az eredetit még nem sikerült ugyan megtalálni, de a hatása alatt készült munkák egész sora is ismeretes. Így H. Martellus Germanus térképén találjuk az első kísérletet nemcsak Karinthia hegyrendszerének, hanem az Alpok vonulatának pontosabb feltüntetésére. Jelentős gazdagodást mutat a helyrajzi adatok közlésében is. A helységeket kicsi tornyokkal ábrázolja. Kartográfiai szempontból Cusanus térképénél jóval fontosabb Erhard Etzlaub-é. Eltekintve attól, hogy Mercator területet alkalmaz, kiváló gondot fordít az úthálózat feltüntetésére. Hogy mennyire a gyakorlat szemmel tartásával készült, mutatja az is, hogy még az útmentén lakó népek nyelvét is jelzi. Gazdasági irányelvek érvé-

nyesülnek Wolfgang Laz térképén, amennyiben a várak, és kolostorok mellett először találjuk jelezve a bányahelyiségeket. Tehnikai tekintetben a következő jelentős lépést Israel Holzworm teszi. Gazdagítja az eddigi topografiai adatokat különösen a vízhálózatra vonatkozólag, majd a hegységek plasztikus és délkeleti irányú árnyékolásával új domborzati ábrázolást kísérel meg. Az ő térképét bővíti azután Zauchenberg, aki a merkantilizmus nézeteinek megfelelően különösen az úthálózatot emeli ki. Munkája a XVIII. sz.-beli Karinthia közlekedésére vonatkozólag nélkülözhetetlen.

VI. Károly császár és Mária Terézia háborúi szükségessé teszik a birodalom egyes tartományainak pontos térképezését. Így került sor Karinthiára is. Az első ú. n. katonai lapokon már a háromszögelési adatokat is megtaláljuk. A katonai térképek a folytonos pótfelmérés következtében adatokban egyre gazdagabbá válnak, közben a technikai előállítás is tökéletesedik s így ezek lépésről-lépésre átvezetnek a mai állapothoz.

Wutte szép munkája példáját nyújtja annak, hogy a látszólag összehordott anyagot miképpen lehet geográfiailag is értékesen feldolgozni. Alkalmazott módszere a hasonló tárggyal foglalkozóknak jó útmutatásul szolgálhat.

Dr. Karl János.

HENRI GAUSSEN: Géographie des plantes. Collection Armand Colin. Paris, 1933. 222 old.

A növényföldrajznak francia nyelven írt olyan összefoglalása, amely nem kizárólag botanikusok részére íródott, hanem azzal a céllal, hogy abból a geográfusok is megismerhessék a növényföldrajz elemeit. A könyv első része azokkal a tényezőkkel foglalkozik, amik a növényekben rejlenek s amelyek a növények elterjedésére hatnak, a második részben a növények elterjedésére ható földrajzi tényezőket foglalja össze. A mű végén levő fejezetekben Franciaország, és a földkerekség vegetációját jellemzi. A növényföldrajz francia szakkifejezéseinek gazdag jegyzéke és a könyvben szereplő néhány térkép vázlat bennünket közelebbről érdekelhet. A műben a növényélet-tani szempont az uralkodó, a növények társadalmáról szóló újabb tudományág eredményeinek a mű kevés teret enged.

Dr. Boros Ádám.

ESSAD BEY: Der Kaukasus, seine Berge, Völker und Geschichte. Deutsche Buchgemeinschaft Berlin. 340. old. 33 képpel és 1 térképpel.

Bennünket Déchy hatalmas Kaukázus-kötete és Zichy útleírása emlékeztetnek a Kaukázusra. Egyik a magas régiók és a glecserek szerelmese, a másik a rokon népek kutatója. És a kettő mellett is szívesen vesszük kezünkbe Essad Bey új könyvét, mert az egész Kaukázuson körülvezet és minden irányú érdeklődésünket kielégíti kellemes, eleven stílusú fejezeteivel.

Az Ararát hegytől és az állítólagos paradicsomkerttől kezdve számtalan ősrégi emlék szentelte meg a kontinens határán emelkedő hegyóriásokat. A mesés Asszerbejdán, a rettenetesen megcsonkított és lakossága egy ötödéig lemészárolt Örményország, Georgia új köztársaságai és a cserkesz rokonságba tartozó északi népek országai mozgalmas és színes képekben vonulnak el szemünk előtt. A híres kőolajterületek és az iszlám északos szereplése éppenúgy érdeklik a szerzőt, mint a szovjet alatt bekövetkezett legújabb változások és a német telepek. (Az izléses könyv ára kötte 5 P. 75.)

Dr. Szilády Zoltán.

A Magyar Földrajzi Társaság hírei.

Választmányi ülések.

1933. februárius 9. Elnök: *Cholnoky Jenő*. Elnök napirend előtt kegyeletes szavakkal emlékezik meg arról a nagy veszteségről, mely a nemzetet gróf Apponyi Albertnek elhunytával érte. A választmány a kegyeletes megemlékezést állva hallgattá végig. Szomorúsággal közli a választmánnyal, hogy Péter János főigazgató, jeles földrajzi tankönyvíró elhalálozott. Áldás emlékére! A választmány örömmel értesül az elnök beszámolójából, a Svéd Földrajzi Társaság meghívásából tartott skandináviai előadói útjáról. Főtitkár jelenti, hogy a fővárostól újabb kilakoltatási végzés érkezett, mely szerint jan. 31-ig ki kell üríteniünk helyiségeinket. Temesy Győző közli a választmánnyal, hogy ebben az ügyben Szigethy János felsőházi tag kíséretében felkereste Liber Endre alpolgármestert, akiknek tudomására hozta, hogy a Társaságnak a Károlyi palotában kíván helyet biztosítani s addig, is amíg az új helyiségeket megfelelően nem víztelenítik és tatarozzák, a kilakoltatást azonnali hatállyal felfüggeszti. Az elnök a választmány nevében köszönetét nyilváníja Temesy Győzőnek s felkéri őt az ügy további vitelére. Sajnálattal jelenti, hogy Kereskedelemügyi minisztérium a Társaságunk elnöke, illetőleg főtitkára részére engedélyezett szabadjegyet, hosszú évek után most megvonta. A Farkasfalvi Kornél-féle pályázatra 11 munka érkezett be. Főtitkár javaslatára a választmány esedékessé váló Lóczy-emlékérem adományozására bizottságot küld ki, melynek tagjai: Prinz Gyula, gróf Teleki Pál, Thirring Gusztáv, valamint hivatalból az elnök és a főtitkár. Főtitkár jelenti, hogy a nyomdával kötött szerződésünk lejárván több nyomdától kért árajánlatot a Földrajzi Közlemények nyomására. Legolcsóbbnak a karcagi Kertész nyomda bizonyult. A választmány kiküldi a közgyűlési választásokat előkészítő bizottságba Haltenberger Mihály, Kéz Andor és Pécsi Albert vál. tagokat. Pénztáros jelentés szerint a bevétel 2385'13, kiadás 403'—, egyenleg 2982'13 pengő. Titkár a könyvtáros távollétében a könyvtárosi jelentéssel kapcsolatban közli, hogy az Országgyűlési Könyvtártól 400 drb. nyomtatványt kaptunk ajándékba. Javaslatára a választmány az Erdélyi Kárpát Egyesületet, az Erdélyi Múzeum Egyesületet és a Párizsi Kereskedelmi Földrajzi Társaság tuniszi osztályát a cserések sorába felveszi. A titkár betérjesztésére a békéscsabai polgári fiúiskola, Krupa Mária (Baja) és ifj. Palotay Ferenc (Bpest.) a rendes tagok sorába felvétetnek.

1933. március 2. Elnök: *Cholnoky Jenő*. Főtitkár betérjeszti a beérkezett átiratokat és leveleket, majd jelenti, hogy a főváros mérnöki hivatala a Károlyi-palota nekünk szánt helyiségeinek víztelenítési és tatarozási költségeit 6.500 pengőre becsülte. A jelölő bizottság ajánlásai a tisztikarra és a megüresedő választmányi tagságokra a következő: elnök: Cholnoky Jenő, alelnökök: Milleker Rezső, gróf Teleki Pál, Thirring Gusztáv, főtitkár: Réthly Antal, titkár: Koch Ferenc, pénztáros: Németh József, könyvtáros: Dubovitz István, ellenőr: Bacsó Nándor, választmányi tagok kettős jelölés szerint: Baktay Ervin, Balogh Béla, Bodnár Lajos, Bulla Béla Dornyay Béla, Ecsedi

István, Erődi Kálmán, Fodor Ferenc, Gaál István, Gerő László, Hantos Gyula, Kalmár Gusztáv, Kanszky Márton, Kogutowicz Károly, Marczell György, Márton Béla, Medvey Aurél, Mendöl Tibor, Olay Ferenc, Schilling Gábor, Schwalm Amadé, Szabó Pál Zoltán, Székáll Zsigmond és Vargha György, számvizsgáló bizottság: Bulla Béla, Kulin István, keöpeczi Nagy Zoltán, könyvtár-vizsgáló bizottság: Erődi Kálmán, Geszti Lajos és Strömpl Gábor. Ugyancsak a jelölő bizottság ajánlatára a választmány levelező tagokul választja meg Sten Bergman (Stokholm), Karl Knoch (Berlin), Ernst Tams (Hamburg) és Elio Migliorini (Róma) külföldi tudósokat, továbbá Györffy István, Haltenberger Mihály, Karl János, Schilling Gábor és Temesy Győző hazai geogra-fusokat. Erődi Kálmán felolvassa a könyvtárvizsgáló bizottság jelentését, mely a legnagyobb elismeréssel emlékezik meg a könyvtáros fáradhatatlan munkássága által elért szép eredményekről. A pénztáros jelentése szerint a bevétel 2771'11, kiadás 613'16, egyenleg 2163'95. Elnök felkérésére Vargha György a Didaktikai Szakosztály elnöke felvilágosítást ad a székesfővárosi polgári iskolákban bevezetett munkaiskolai módszernek a földrajz tanítási elveiről. Erődi Kálmán és Geszti Lajos felhívják a választmány figyelmét a tervezett középiskolai reformra. Elnök közli a választmánnyal, hogy a köz-oktatásügyi tanácsban úgy gróf Teleki Pál alelnök, mint ő maga is helyet foglalnak, s mint a múltban, úgy most is földrajznak intenzívusabb tanításá-ért küzdenek. Geszti Lajos felhívja a figyelmet Haushofernek a „Geopolitik“ 1933. januáriusi számában megjelent cikkére, melyben igen súlyos vádak foglaltatnak legújabb népszámlálási felvételünk és nemzetiségi politikánk ellen. Elnök elsősorban politikumot lát ebben a kérdésben. Javaslatára a választmány elhatározza, hogy ebben az ügyben felír a külügyminisztériumhoz.

1933. április 6. Elnök: *Thirring Gusztáv*. Elnök napirend előtt ke-gvelettel emlékezik meg Luigi Amadeo abruzzói herceg, kiváló tiszteletbeli tagunknak elhunytáról. Főtitkár jelenti, hogy a főváros felmérte jelenlegi és új helyiségeinket s az utóbbi tatarozására vonatkozó kívánságainkat elője-gyezte. Főtitkár előterjesztésére a választmány hozzájárul a Lóczy-emlékérem bizottság javaslatához, mely szerint idei közgyűlésünkön az érem Gérard de Geer svéd professzornak, a glaciológia kiváló művelőjének adassék ki, to-vábbá hozzájárul ahhoz, hogy a gróf Teleki Pál-féle jutalomdíjjal való ki-tüntetésre Hantos Gyula javasoltassék a közgyűlés elé. Hézszer Aurél betér-jeszti a Farkasfalvi Kornél-féle pályázat ügyében kiküldött bíráló bizottság jelentését, amely szerint 11 munka érkezett be, közülük azonban abszolút becsü egy sem akadt és így a pályadíj nem adható ki. Farkasfalvi Kornél tb. tag is megköszöni a bíráló bizottság tagjainak fáradtságos munkáját. Ha-lász Gyula nagyobb publicitást tartana szükségesnek a pályázat meghirde-tésénél. Geszti Lajos szerint jó munka mindenképen kevés fog akadni, mert kevesen egyesítik magukban a pedagógust és az író-t. A választmány elha-tározza, hogy a jövőben részletesebb pályázati felhívást teszi közzé és a bí-ráló bizottságot kiegészíti Farkasfalvi Kornél tb. taggal és a főtitkárral. Pénz-táros jelentése szerint a bevétel 4240'15, kiadás 2417'99, egyenleg 1822'16. A Társaság a zürichi Geographisch-Etnographische Gesellschaftal cserevi-szonyba lép. A titkár betérjesztésére a választmány dr. Glaser Lajost (Rétság), Szabó Károlyt (Budapest) Gunda Bélát (Budapest), ifj. Lázár Istvánt (Budafok)

és Zsivny Viktort (Budapest) a rendes tagok sorába felveszi. Főtitkár jelenti, hogy a ma d. u. 5 órára egybehívott közgyűlés határozatképtelen lévén, a közgyűlés április 27-én tartatik meg. A VIII. ker. Előjáróság kiküldöttei a mai napon átvizsgálták a Társaság ügy- és vagyronkezelését. Főtitkár közli a választmánnyal, hogy ez évtől kezdődőleg a Földrajzi Közlemények cikkei után ívenként 32 P. tiszteletdíj és oldalankint 60 fillér szerkesztési díj állapított meg. A választmánynak ez már 4 év előtti határozata, melynek mérsékelt kulcs alapján gyakorlati keresztülvitele máshol elért megtakarítások révén vált lehetővé. Elnök felhívja a választmány figyelmét arra, hogy a főváros már több mint 25 éve ad otthont számunkra. Illőnek tartaná, hogy a főváros legfőbb funkcionáriusa, dr. Sipőcz Jenő polgármester, aki személyileg is megértő támogatója Társaságunknak s akinek jóindulata tette lehetővé a Károlyi palotában való elhelyezkedésünket, tiszteleti tagul való megválasztásra terjesztessék a közgyűlés elé. A választmány az elnök javaslatához egyhangúlag hozzájárul.

1933. május 4. Elnök: *Cholnoky Jenő*. Elnök napirend előtt kegyeletes szavakkal emlékezik meg báró Nopcsa Ferencnek és Csánki Dezsőnek, Társaságunk tiszteletbeli tagjainak elhunytáról. Áldás emlékükre! Főtitkár előterjesztésére a választmány a Földrajzi Közleményeket a kolozsvári ref. főgimnáziumnak ingyen megküldi. A Magyar Statisztikai Társaság megkérésére a választmány elhatározza, hogy beadvánnyal fordul a kultuszminiszterhez Bél Mátyás emlékének a szegedi Nemzeti Emlékcarnokban történendő megőrkítése ügyében. A Károlyi palotába való átköltözködés ügyében Temesy Győző jelenti, hogy a főváros a helyiségek tartozására és vízteleltetésére az utasítást már kiadta. A pénztáros jelentése szerint a bevétel 4525'15, a kiadás 2916'34, egyenleg 1608'81 pengő. Választmány a könyvtáros jelentésével kapcsolatban engedélyezi az Institut Scientifique en Asienak (Teherán) a cserések sorába való felvételét. Titkár betérjesztésére dr. Bodor Antal gazdasági főtanácsos, egyetemi magántanár és Kováts Lajos O. K. H. főtitkárjelölt a rendes tagok sorába felvételnek.

LXI. Közgyűlés.

1933. április 27. Jelen vannak *Cholnoky Jenő* elnök, *Thirring Gusztáv* alelnök, *Réthly Antal* főtitkár, *Koch Ferenc* titkár, *Bayer-Krucsay Dezső*, *Róna Zsigmond*, *Haltenberger Mihály*, *Gerő László*, *Fodor Ferenc*, *Bátky Zsigmond*, *Német József*, *Steiner Lajos*, *Marczell György*, *Prinz Gyula*, *Dubovitz István*, *Strömpl Gábor*, *keőpeci Nagy Zoltán*, *Bacsó Nándor*, *Erdész László*, *Farkasfalvi Kornél*, *Stancz Ernő*, *Zách István Alfréd*, *Baktay Ervin*, *Geszti Lajos*, *Tóth Aurél*, *Glaser Lajos*, *Pósa Jenőné*, *Székelyné Solymos Bea*, *Tepliczky Aladár*, *Vértesi Géza*, *Gunda Béla*, *Hajóssy Ferenc*, *Petrovits Mária*, *Kanszky Márton*, *Hantos Gyula*, *Bulla Béla*, *Farkas László*, *Bodor Antal*, *Pécsi Albert*, *Cholnoky Jenőné*, *Csatay József*, *Papp Károlyné*, *Fest Aladár*, *Halász Gyula*, *Kéz Andor*, *Hézszer Aurél*, *Temesy Győző*, *Vargha György* stb.

Elnök bejelenti az ápr. 6-i közgyűlés határozatképtelenségét, megállapítja, hogy a mai közgyűlés határozatképes és a Magyar Földrajzi Társaság 1933 évi LXI. rendes közgyűlését megnyitja. A jegyzőkönyv hitelesítésére

Gerő László és Haltenberger Mihály tagokat kéri fel. Cholnoky Jenő elnök megtartja elnöki megnyitó beszédét (l. 61 old.).

A főtitkár előterjeszti a Lóczy-emlékérem bizottság jelentését (l. 113 old.), mely szerint *Gérard de Geer* báró, a stockholmi egyetemi főiskola ny. professzora kapja a Lóczy érmet. Az emlékérmet *Bayer-Krucsay Dezső* svéd főkonzul veszi át, hogy a kitüntetett tudósnek diplomáciai úton továbbítsa.

Elnök őszinte részvétellel emlékezik meg br. Nopcsa Ferenc, továbbá Hopp Ferencnek, az elismert műgyűjtőnek és Társaságunk egykori mecénásának 100 éves születési évfordulójáról. Majd elrendeli a választást a tisztikarra és a választmányi tagságokra. A szavazatszedő bizottság elnöke Kéz Andor, tagjai Bulla Béla és keöpeczi Nagy Zoltán r. tagok. A szavazás tartamára a közgyűlést felfüggeszti. Ujbóli megnyitás után Réthly Antal főtitkár felolvassa jelentését, mely a pénztáros és a könyvtáros jelentését is tartalmazza. A közgyűlés a jelentéseket tudomásul veszi és a tisztikarnak a felmentvényt megadja.

Elnök bejelenti, hogy a választmány legutóbbi ülésén az esedékessé váló gróf Teleki Pál-féle jutalmat, az „Atlasz a Japán szigetek kartográfia-jának történetéhez” c. munkának díszkötésű példányát Hantos Gyula egyetemi tanársegédnek javasolja kiadni (l. 113 old.). A közgyűlés egyhangulag Hantos Gyulának ítéli oda a jutalmat.

Hézszer Aurél jelenti, hogy a Farkasfalvi Kornél-féle 500 pengős földrajzi ifjusági olvasmányokra kitűzött pályázatra 11 munka érkezett be. Ezek közül azonban a bíráló bizottság abszolút becsű munkát nem talált s így a díj nem adható ki, illetőleg a pályázat újra meghirdetendő. A pályamunkák közül dicséretet érdemelnek a „Magyar fiuk maláj földön” és „Földgömb” c. munkák (l. 112 old.).

Elnök betejesztésére a közgyűlés dr. Sipőcz Jenőt, a székesfőváros polgármesterét, elismeréséül annak a jóindulatnak, amellyel Társaságunkat tudományos működésében nagy megértéssel és szeretettel támogatta, közfelkiáltással tiszteletbeli taggá választja. A közgyűlés tudomásul veszi, hogy a választmány márc. 2-i ülésén levelező tagokat választott (l. 115 old.).

Majd dr. Vargha György a Didaktiai Szakosztály, dr. Fodor Ferenc a Gazdaságföldrajzi Szakosztály, dr. Cholnoky Jenő a Balatonbizottság és az Alföld Bizottság jelentéseit terjesztették elő. Tudomásul veszi a közgyűlés a Számvizsgáló Bizottság, a Könyvtárvizsgáló Bizottság jelentését és a pénztáros zárszámadási és költségvetési jelentését.

A közgyűlés jegyzőkönyvi köszönetet szavaz a Székesfővárosnak Társaságunknak a Károlyi-palotában leendő elhelyezéséért, Szigethy János felsőházi tagnak és Temesy Győző választmányi tagnak értékes támogatásukért, a Kir. Természettudományi Társulatnak előadótermének a közgyűlésre, a Tiszti Kaszinónak és Mauritz Béla egyetemi tanárnak előadótermüknek estélyeink megtartására való átengedéséért, a Székesfővárosi Ipariskola igazgatóságának valamint Tóth Gyula szobrászművésznek a Lóczy-emlékérem előkészítésében kifejtett szíves közreműködésükért, a tiszti karnak buzgó működéséért, Milleker Rezső alelnöknek a Földgömb kiadása körüli nagy áldozatkészségéért és szerkesztéseért, Hézszer Aurélnak és Réthly Antalnak a Földrajzi Közlemények szerkesztéseért, Fest Aladár, Marczell György, Pécsi Albertnek és Steiner Lajos vál. tagoknak a könyvtáros áldozatkész támogatásáért és az üléseink összes előadóinak.

Kéz Andor bejelenté, hogy a tisztikarra leadott 40 érvényes szavazat alapján 1933—1935 évekre elnök lett Cholnoky Jenő (40), alelnökök: Milleker Rezső (39), Teleki Pál gróf (40) és Thirring Gusztáv (40), ügyész: Erődi-Harrach Tihamér (39), főtitkár: Réthly Antal (39), titkár: Koch Ferenc (39), könyvtáros: Dubovitz István (40), pénztáros: Németh József (40), ellenőr: Bacsó Nándor (40), választmányi tagok lettek: Marcell György (39), Baktay Ervin (36), Erődi Kálmán (35), Gerő László (32), Medvey Aurél (32), Vargha György (31), Fodor Ferenc (29), Szakáll Zsigmond (25), Ecsedi István (23), Kalmár Qusztáv (22), Schwalm Amadé (20) és Kogutovicz Károly (19) a leadott 42 érvényes szavazat alapján. Szavazatot kaptak még: Bulla Béla (18), Hantos Gyula (16), Schilling Gábor (15) és Szabó Pál Zoltán (13). A számvizsgáló bizottságba a közgyűlés Bulla Béla, Kulin István és keöpeczi Nagy Zoltán tagokat, a könyvtárvizsgáló bizottságba Erődi Kálmán, Geszti Lajos és Strömpl Gábor tagokat küldi ki. Több tárgy nem lévén az elnök a LXI. közgyűlést berekeszti.

Szakülések.

1933. márc. 9. DR. HANTOS GYULA: „A magyar megye politikai földrajza.”

A magyar megye eredeti kialakulásának lényezői: a síksági legelőkön és vizek körül a gyepek közt szétszórt ősi nemzetségek, az ezeket egységbe fogó egyházi szervezet, s az eleinte magánjogi jellegű várispánságok, mint központok. Az övhatárból lassanként lesz vonalhatár. A település, s ezzel a politikai szervezet is apránként előre halad a periférikus gyepebe. Itt, mint az alföldies tájakon a nemzetségek, szintén az első település jellege szabja meg a megyeterületet. Az Északnyugati Felvidéken a medencék, az Északkeleti Felvidéken a hágókra felvivő utak, Erdélyben a sóbányák a megyék első magterületei. A megyeterület változásában jelentős szerepe volt a fizikai földrajzi alapnak, a megyék elhelyezkedésének az ország különböző részein, a nagyság szempontoknak, az egyház és egyes birtokosok érdekeinek. A megyehatárok a Hunyadiak korától sokkal szilárdabbak. A vármegyei nemesség megyénként szinte családi egységgé lesz, az örökös főispánságok, s később az a nagy tisztelet, amelyet a megyék nemzeti szerepe vált ki, lehetetlenné tesz minden területi reformot. Legfeljebb az egyes elszakított külön területek kapcsolhatnak egy-egy hiddal anyamegyéjükhöz a megyeterület összefüggésének létesítése végett.

1933. április 20. DR. BULLA BÉLA: „Morfológiai megfigyelések magyarországi löszös területeken.”

Az előadó beszámolt lösztanulmányai eredményeinek egy részéről. Löszmorfológiai vizsgálatai a lösz felhalmozódás- és lepusztulásformáira terjedtek ki, eredmények a fosszilis és recens löszök különböző formakincsére, a lösz és aljaközete kapcsolatának morfológiai következményére, a lösz-lerakódás és a szelek, illetve a csapadékok közötti viszony felderítésére, a lösz lepusztulására és a lösz karsztosodására vonatkoznak. Legfontosabbak az előadónak a lösz és a bázisközete viszonya morfológiai következményeire és a lösz karsztosodására vonatkozó vizsgálatai. Megállapította, hogy 30⁰-nál meredekebb lejtőkön a lösz sohasem kerülhet lerakódásra, de még a 30⁰-osnál eny-

hébb lejtők is lösztelenek, ha a lösz aljaközete vízátnemeresztő agyag, vagy márga. Az agyag és márgalejtők lösztelenedését a lösz lehúzóadásának nevezte el. Kutatásának az eredményeit vetítőképekkel tette szemléletessé.

Határozottan kijelentette, hogy a recens löszök és a még el nem vályogosodott löszök is karsztosodnak. A lösz karsztosodásával kapcsolatban kimutatta, hogy milyen morfológiai különbségek figyelhetők meg a teljesen, vagy a részben elvályogosodott és a típusos löszök formakincse között. Behatóan ismertette a lösz karsztosodásának a feltételeit és kimutatta, hogy melyek azok a magyar löszterületek, amelyeknek lepusztulása típusos karsztjelenségekkel kapcsolatos. Kidolgozta a lösz karsztosodásának a formakincset genetikusan alapon és a lösz karsztos formáit határozottan elkülönítette azoktól a löszformáktól, amelyek a lösz speciális szerkezetével kapcsolatosak, részben pedig már a normális lepusztulás erőhatásainak következtében fejlődnek ki a löszben. Kutatáseredményei igazolására térképeket és vetítőképeket használt fel.

TÓTH GÉZA: „Az Északi-Kárpátok védő és eltérítő hatása északi szelekkel szemben.”

Régóta felvetett, de mindmáig elintézetlen kérdés az, hogy a Kárpátok hegyrendszere milyen hatással van hazánk időjárási és éghajlati viszonyainak kialakulására. Előadó azt a nézetét fejti ki, hogy az utóbbi évek részletes és modern időjárási térképeinek a tanulmányozása föltétlenül arra a meggyőződésre kell hogy vezessen, hogy ez a hatás úgy a Kárpát-medence időjárási, mint éghajlati viszonyainak kialakulásánál jelentékeny szerepet játszik. Bemutatja az áramlási viszonyok alakulását egy különleges időjárási helyzet esetén, amikor szembetűnő az Északi-Kárpátok tömegének eltérítő hatása az áramlásra, minek következtében erős északi beáramlás esetén a Tiszántúl és a Dunántúl jórésze csatornahatás folytán megerősödött szelet kap, míg a Duna—Tisza közének nagyrésze, de különösen északi fele, valamint a Cserhát, Mátra és Bükk környéke szélárnyékban fekszik.

Mindkét igen tartalmas előadást sok hozzászólás és magasszínvonalú vita követte.

Estélyek.

1933. március 14. **DR. CHOLNOKY JENŐ:** „Svédországi utam” címen tartott vetítőképes előadást a Tiszti Kaszinó helyiségében. Először elmondotta, hogy a stockholmi svéd Földrajzi Társaság az antropológiai, kartográfiai és geofizikai társasággal januárius hó 21-én együttes ülést tartott és erre ünnepi előadónak Cholnokyt hívta meg. Ezúttal jan. 20-án előadást tartott a stockholmi svéd-magyar egyesületben is. Itt a magyar nemzet kialakulásáról és fejlődéséről beszélt a hallgatóság nagy lelkesedése mellett. A tudományos társaságok előtt az emberi művelődés keletkezésének földrajzi tényezőiről beszélt és kimutatta, hogy minden emberi művelődés mesterségesen öntözött területeken keletkezett. Az igen nagy tetszéssel fogadott előadás után fényes lakoma volt a vendég előadó tiszteletére s ott sok szép felkösztöntő hangzott el. A nagy feltűnést keltő előadás után Cholnokyt mindjárt meghívták Göteborgba és Osloba is; mindkét helyen még

kellett ismételnie előadásait és ott is igen nagy tetszéssel fogadták. Ezután Cholnoky Svédországot és Norvégiát ismertette s a svédek nagy műveltségét és rendkívüli becsületességét, megbízhatóságát követendő példaképpen állította elénk. Az ország sokkal mostohább természeti viszonyok között él, mint hazánk, mégis, a nép bámulatos nagy műveltsége miatt, sokkal gazdagabb, mint mi. Még a mai nyomorúságos gazdasági viszonyok között is igen jó módban él.

A Magyar Földrajzi Társaság Balalaton-Bizottságának és Alföldi-Bizottságának 1932—33 évi elszámolása.

Bevételek :

1.	Maradék az 1931—32 évről	2396'89 P.
2. IV. 23.	Kilián Frigyes kiadványokért	172'90 "
3. X. 29.	Koehler, kiadványokért	43'70 "
4. XI. 26.	Czillinger, kiadványokért	7'50 "
5. III. 6.	Kilián, kiadványokért	45'11 "
6. III. 20.	Kamat	100'— "
összesen :		2766'10 P.

Kiadások :

7.	Ascherlnek Velence, észlelésekért	120'— P.
8.	Póstaköltség Ascherlnek	1'20 "
9.	Biztosítási díj	1'58 "
10.	Fenológiai nyomtatványokért Sárkány nyomda	40'— "
11.	Vegyes póstköltségek	11'68 "
összesen :		174'46 P.

Bevétel	2766'10 P.
Kiadás	174'46 "

1933—34-re átvendő maradék 2591'64 P.

Budapest, 1933 március hó 20-án.

Dr. Cholnoky Jenő s. k.
elnök.

Ezt a számadást átvizsgáltuk, a bevételek és kiadások tételeit az okmányokkal összehasonlítottuk, 2766 P. 10 f. bevételt, 174 P. 45 f. kiadást és 2591 P. 64 f. maradékot állapítva meg, a számadást helyesnek találtuk.

Budapest, 1933 március 25.

Bacsó Nándor s. k. dr. keöpeczi Nagy Zoltán s. k. Kulin István s. k.
az 1932 évi közgyűlés által kiküldött számvizsgálók.

Pályázat ifjúsági olvasmányokra.

FARKASFALVI KORNÉL tiszteletbeli tagunk a Társaság 40 éves fennállása alkalmával és utólag tett, összesen 2400 P értékű alapítványának az 1928–32 évek alatt egybegyűlt kamataiból 500 (azaz Ötszáz) pengővel jutalmazandó földrajzi tárgyú ifjúsági olvasmányokra a Magyar Földrajzi Társaság ezennel pályázatot hirdet.

1. A pályamunkák beadásának határideje 1934 januárius 31.
2. A jeligés pályamunkákat a Magyar Földrajzi Társaság elnökségéhez kell beküldeni (Budapest, VIII. Sándor-utca 8.)

3. A pályamunkák megítélésére a Magyar Földrajzi Társaság a választmány tagjai közül választott három tagú bizottságot küld ki.

A pályázat sorsáról a bizottság 1934 évi április 1-ig dönt. Javaslatát a választmány elé terjeszti és ha a választmány is elfogadja a javaslatot, az 1934. XLII-ik rendes közgyűlésen fogják a jeligés leveleket felbontani. A többi jeligés levelet, valamint eredménytelen pályázat esetén az összes jeligés leveleket a közgyűlésen elégetik.

4. A pályamunkákat a papirosnak csak egyik oldalára írva, tiszta, jól olvasható írással, gondos kivitelben, vagy írógépen kell elkészíteni. A mellékleteknek, képeknek, térképvázlatoknak nyomdai sokszorosításra alkalmasnak kell lenniük. Színes rajzok, képeslevelezőlapok, hacsak az utóbbiak nem eredeti fényképek, nem mellélkelhetők. A térképeket úgy kell megtervezni, hogy azok egyszínű (fekete) sokszorosításra alkalmasak legyenek. Egyébként a pályázatoknak képekkel és térképekkel való bőszeges felszerelése feltétlenül szükséges.

A pályamunkák tárgyát lehetőleg úgy kell megválasztani, hogy azok **Magyarország elszakított részeire** vonatkozzanak. Mindamellettt egyéb tárgyú munkák is eredményesen pályázhatnak. Amennyiben az elszakított részekre vonatkoznak, az legyen a céljuk, hogy **érdekes elbeszélő modorban, kellő földrajzi tudással, költött vagy való cselekménnyel kapcsolatosan közelebbről megismertessék a csonkaország ifjúságával az elszakított területek tájképi szépségeit, anyagi értékeit, népét és szövbemarkoló módon vázolják a magyarság kulturális, anyagi elnyomását, sanyargatását.** A pályamunkának tehát az érzelmekre is hatnia kell és az ifjúság lelkébe **vágyakozó szeretetet kell oltania az elszakított területek iránt.**

A pályadíjat **csak abszolút becsü munka nyerheti el.** A pályanyertes munka szerzője beleegyezését adja abba, hogy a bíró bizottság kívánságaihoz képest, a pályamunkán, szerzőjének közbejöttével, tárgyi és stílári helyesbítéseket lehessen végrehajtani.

5. A pályanyertes munka, ha nyomtatásban megjelenik, címlapján a következő felíratot viselheti: „**A Magyar Földrajzi Társaság Farkasfalvi Kornél** alapjából jutalmazott pályamunka”.

6. A pályanyertes munkával 1934 december 31-ig az alapító rendelkezik. Ha addig azt nyomtatásban ki nem adja, a mű tulajdona a pályázóra visszazáll. A pályamunka kiadása esetén szerző az eladott példányok bolti ára után (500 példányon felül) megfelelő részesedést kap. A nem díjazott pályamunkák tulajdonjoga a szerzőké és igazolt tulajdonosaik azokat a Magyar Földrajzi Társaság titkári hivatalában (Budapest, VIII. Sándor-utca 8.) átvehetik.

7. A pályamunka szövegének legalább hat nyomtatott ív terjedelműnek kell lenni.

Budapest, 1933 június 1.

A Magyar Földrajzi Társaság Választmánya

GEOGRAPHISCHE MITTEILUNGEN

ZEITSCHRIFT DER UNGARISCHEN GEOGRAPHISCHEN GESELLSCHAFT

BULLETIN GÉOGRAPHIQUE BOLLETTINO GEOGRAFICOREVUE DE LA SOCIÉTÉ
HONGROISE DE GÉOGRAPHIE.BOLLETTINO DELLA SOCIETÀ
GEOGRAFICA UNGHERESE.**GEOGRAPHICAL REVIEW**

JOURNAL OF THE HUNGARIAN GEOGRAPHICAL SOCIETY.

— BUDAPEST. VIII., FÓHERCEG SÁNDOR UTCA 8. —

„Imperium Romanum“.*di *Dr. E. Cholnoky*

Nella storia del genere umano si possono osservare sopra tutto due principali cause motrici degli avvenimenti. L'una di queste è il complesso delle forze naturali determinate dall'ambiente e dalle condizioni geografiche. L'uomo si vede costretto a ricavare gl'indispensabili bisogni della sua vita: l'alimento, la difesa e gli altri comodi della vita dal suo ambiente naturale. Se queste necessità gli vengono a mancare, sia per il mutamento delle condizioni naturali, sia per l'aumento della popolazione, è costretto a valersi in qualche modo anche dei territori vicini per soddisfare ai suoi bisogni. Ciò può avvenire in due forme: o mediante il commercio, lo scambio di prodotti naturali od industriali, o mediante rapine o conquiste. Ora tutte queste azioni sono sempre razionali, procedendo da cause naturali; può essere che non raggiungano lo scopo, quando vi manchi la necessaria prudenza, poichè non è possibile prevederne i risultati in tutti i casi, però restano sempre razionali, mirando sempre a promuovere il benessere di qualche gruppo di uomini involto in qualche azione storica. Tali azioni producono di solito risultati permanenti ed accelerano di solito lo sviluppo del genere umano. Basti accennare qui agli sforzi di alcuni celebri regnanti, intenti ad accrescere le forze economiche e la potenza politica dei loro paesi ed a promuovere il benessere dei loro popoli.

La seconda principale causa motrice degli avvenimenti storici è il *fanatismo*. Io riassumo in questo termine tutte le

* Discorso inaugurale tenuto dal Presidente *Dott. Eugenio Cholnoky* il 27 aprile 1933 all'assemblea generale ordinaria della Società Geografica Ungherese.

forze d'indole spirituale, ideale, che spingono gli uomini all'azione per la difesa contro qualche pericolo immaginario o per l'acquisto di qualche bene immaginario. Il fanatismo religioso del maomettanismo o il fanatismo della gloria di conquista mondiale di un Genghiscan ecc. forniscono prove orribili delle azioni irrazionali, alle quali si lasciano spingere popoli intieri da qualahe idea fissa.

Però l'ideale rimane sempre parte costitutiva dell'anima umana. Vi sono ideali, vi sono pensieri elevati destinati a promuovere il benessere non solo di singoli individui, ma d'intiere nazioni, anzi, di tutta l'umanità. Tali ideali naturalmente non possono sorgere se non in un ambiente adattato. Il fanatismo marxiano non poteva nascere fra popolazioni rurali, ma soltanto fra operai di fabbrica. Il maomettanismo non poteva nascere che nei torridi deserti; nelle foreste vergini della Siberia non potevano formarsi popoli dotati di sì fervida fantasia.

Gli è il fanatismo che spinge gli uomini ad atti irrazionali. Le crociate, le guerre religiose, gli atti di terrore commessi in nome della libertà, dell'uguaglianza, della fratellanza, le guerre napoleoniche di conquista mondiale, ecc. furono altrettanti avvenimenti storici di somma importanza. Ove a queste idee fanatiche si associno ancora eventualmente delle tendenze razionali corrispondenti alle condizioni geografiche, le forze del fanatismo si raddoppiano, e in tal caso i risultati tornano difatti a vantaggio di tutta l'umanità e restano permanenti. All'ideale di libertà della rivoluzione francese andava congiunta tutta una rete d'interessi economici. Il popolo oppresso, immiserito, si alzò contro un'aristocrazia tiranneggiante, dissoluta, prodiga. Perciò questa rivoluzione, benchè arrecasse col suo fanatismo orribile strage, immense perdite di vite e di sostanze umane, ebbe pure risultati permanenti, quando i cannoni di Napoleone la ricondussero alla realtà, assicurandone stabilmente i reali beni acquistati e le riforme che aveano diritto d'esistenza.

Anche prima dell'ultima guerra mondiale si manifestavano delle idee fanatiche: l'anarchismo, il nichilismo, le dottrine del marxismo abbero pure i loro fanatici; ma allora questi fenomeni erano soltanto importuni e non presentavano ancora seri pericoli. Però il triste esito della guerra invigorì repentinamente il fanatismo delle idee marxiste e dopo la Russia anche la Germania divenne teatro di sì pericolosi sconvolgimenti che lo Spengler nel suo libro: „*Il crollo dell'Occidente*“ (*Untergang des Abendlandes*) — opera interessante, benchè alquanto mancante di serietà scientifica — poteva mettere in campo la questione se in seguito al trionfo di queste idee non si dovesse temere la totale rovina della civiltà europea? In verità si poteva temere l'avvento di un secondo Medio Evo. Anche il Me-

dio Evo, sotto l'influsso d'idee nuove, avea annientato maggior parte della civiltà antica, la cui magnifica cultura deperì difatti quasi del tutto, per dar luogo alle tenebre dell'ignoranza. I propugnatori delle idee radicali del marxismo parlano sempre con scherno e con disprezzo delle „tenebre medievali,“ senza avvedersi del fatto che esse furono causate da simili devastazioni, quali vengono ora perpetrate nella società odierna in seguito alle loro esagerate idee fanatiche. Basti accennare all'orrendo deterioramento economico, morale e culturale causato dal comunismo russo; in seguito al quale, benchè non abbia ancora travolto tutto il mondo civile, gli stessi rivoluzionari russi, per salvare le immense moltitudini della Russia dalla rovina totale si videro costretti a ricorrere all'aiuto di forze intellettuali (ingegneri, economi ecc.) dei paesi stranieri rimasti ancora immuni del comunismo.

Per fortuna i pericoli di questa corrente devastatrice e distruttiva furono presto riconosciuti da sommi ingegni e l'indirizzo sorsersivo, manifestatosi da oltre un secolo, incontrò finalmente una reazione che è senza dubbio predestinata a salvare la civiltà umana dalla crisi minacciante che sta attraversando.

L'idea d'una tale reazione serpeggiava già per ogni dove occultamente, come l'idea del cristianesimo ai tempi del dominio corrotto ed immorale dell'antico impero romano s'era andata propagando di soppiatto per tutto il territorio soggetto ai cesari; ma il Cristianesimo, con la sua ideologia originale, quasi primitiva, appena sarebbe riuscito ad incamminarsi alla conquista del mondo, se non si fosse annobilitato assorbendo il più alto contenuto ideale dell'antica civiltà. Esso divenne una religione di uomini colti soltanto a Roma, e di lì procedette con alto ascendente spirituale a conquistare tutto il mondo. Così pure la reazione contro il fanatismo distruggitore, l'*idea nazionale*, serpeggiava bensì ovunque negli Stati inciviliti, ma assunse forme concrete soltanto in Italia, dove ascese a sì elevata e pura altezza ideale che si trascinava dietro tutta la nazione italiana, fondendola in una unità compatta costruttiva, destinata a creare un nuovo Rinascimento per il bene di tutta l'umanità.

Ecco Roma di nuovo! Fu da Roma che partì l'idea dello Stato; fu a Roma che si cristalizzò la filosofia dei diritti e dei doveri dell'uomo. Il diritto Romano forma tuttora la base della giurisprudenza ed è materia indispensabile di ogni insegnamento di legge. I concetti di diritto pubblico della Repubblica Romana e dell'Impero Romano servono ancora die base alla vita politica e alla forma di governo. L'Impero Romano compì un'opera civilizzatrice che si deve ammirare ancora oggi.

E da Roma partì pure alla conquista del mondo il *Cristianesimo*, fattosi forte dopo l'istituzione gerarchica del Papato.

Il fanatismo degli asceti, dei flagellanti si poteva bensì diffondere tra la povera gente che aveva poco da perdere col rinunciare agli agi della vita; però le classi sociali della gente colta, benestante e quindi influente, lo schivarono. Fu il Savonarola che volle ancora una volta ripristinare questo primitivo fanatismo, rinunziante a tutti i beni del mondo, e i suoi seguaci arrecarono gravi danni, ma in ultimo egli dovette pagarne il fio.

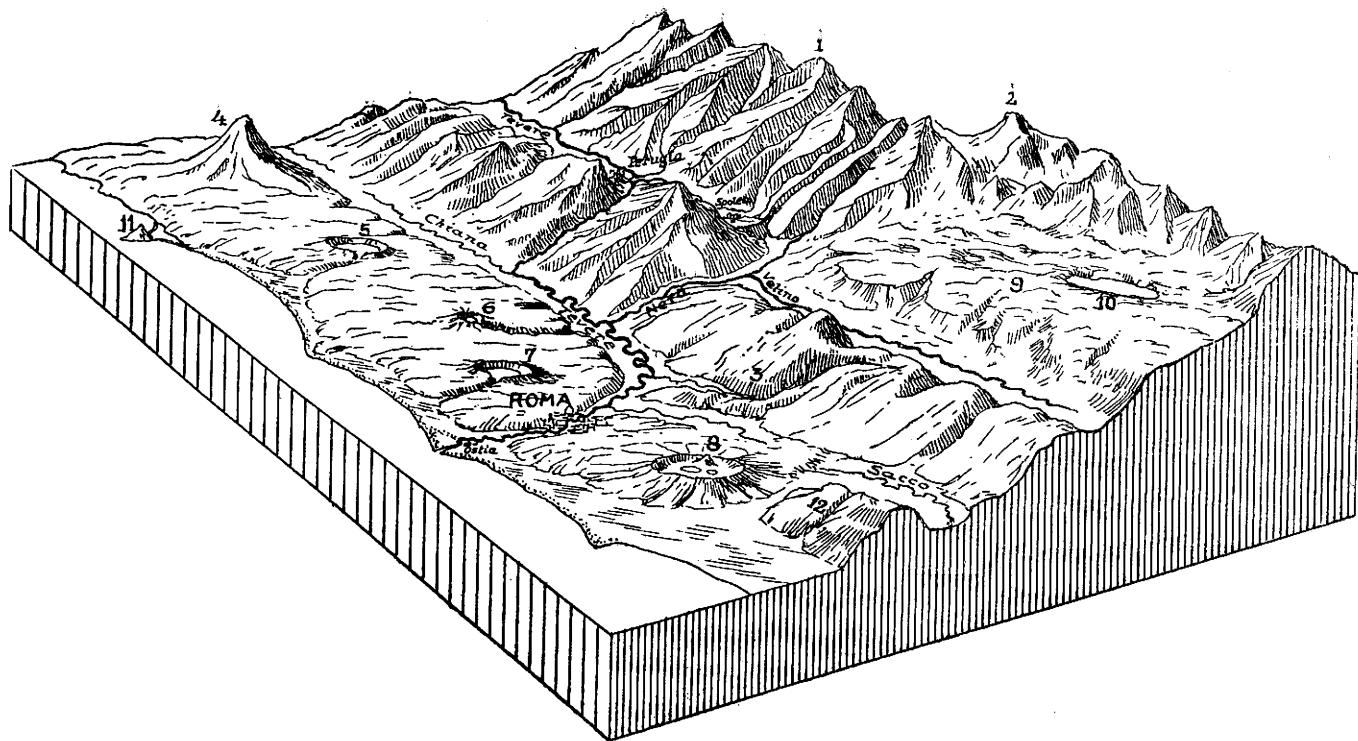
Il *Rinascimento* pure parti da Roma e dalla Toscana. La scoperta e il rinnovamento della cultura del mondo antico si propagarono, osiamo dirlo, mercè una specie di fanatismo costruttivo. E vero, i professori d'università furono costretti a giurare di attenersi strettamente alle dottrine aristoteliche, di mai deviarne, poichè ogni fanatismo ha le sue esagerazioni e fuorviamenti irrazionali; ma questo, appuratosi finalmente, diede origine ad una valanga di scoperte fisiche e geografiche che in ultimo condussero l'umanità alla grandiosa epoca di fioritura precedente l'ultima guerra mondiale.

Questa guerra universale ebbe per cagione in ultima analisi l'eccessivo aumento di popolazione; non occorre dilungarsi su questa tesi. Interessi d'indole economica, interessi del dominio sui mercati mondiali furono quelli che riunirono le grandi potenze del mondo in un sol campo opposto alla Germania che non trovava più posto entro i limiti impostile. E fu una catastrofe terribile; ma sarebbe diventata ancor più orrenda, ove le idee sovversive da essa generate avessero mandato a precipizio non solo la Russia e — per un tempo — la nostra povera patria mutilata, ma avessero portato la signoria di terrore del comunismo a tutto il mondo civile.

Contro questo rovinoso torrente d'idee sorse di nuovo da Roma l'idea costruttiva del *Fascismo*, destinata a far progredire l'umanità versop iù alti fini.

Ma quali mai sono le condizioni geografiche, per le quali appunto Roma è meravigliosamente predestinata a servire di punto di partenza a tutta queste idee rigeneratrici? . . .

— Roma si trova posta nel più grande bacino dell'Italia Centrale, nel bacino del Tevere, ossia nella Campagna Romana. Questo bacino è diviso dal bacino della Toscana per il massivo di Siena e dal bacino napoletano per i monti Lepini. All'confine settentrionale del bacino sta a guisa di torre di vedetta l'alto Monte Amiata (1734 m.), un vulcano spento (Fig. 1). Da questo monte procede verso sud quella zona vulcanica che termina bensì coi Monti Albani, essendo interrotta dai Monti Lepini, ma riappare poi di nuovo nella zona di vulcanismo ancora attivo dei dintorni di Napoli. I laghi di Bolsena, di Vico e di Bracciano occupano i siti di caldere vulcaniche, ossia di depressioni rimaste dopo la cessazione dell'attività vulcanica in seguito allo sprofondamento delle cime dei

Figura 1. Schizzo del rilievo dei dintorni di Roma.

1. Appennino Romano. 2. Il Gran Sasso d'Italia (2921 m.), la più alta cima degli Abruzzi. 3. Monti Sabini. 4. L'Amiata, vulcano spento (1734 m.). 5. Lago di Bolsena, 6. Lago di Vico. 7. Caldere vulcaniche di di Bracciano. 8. Monti Albani. 9. La montagna carsica degli Abruzzi, 10. Lago di Fucino. (ora prosciugato). 11. Monte Argentaro (originariamente un' isola, ora unita alla terra ferma con tomboli).

vulcani. I monti Albani offrono un simile aspetto, con la differenza che la cima del vulcano affondato si erge ancora sopra la regione (Monte Cavo, sopra Rocca di Papa); ma i piccoli vulcani dalle eruzioni parassitiche avvenute dopo l'affondamento si sono pure sprofondati e i loro crateri sono occupati presentemente dai laghi di Albano e di Nemi.

Dall'Amiata sino ai monti Albani si estende il largo dorso della Campagna, coperto da rocce vulcaniche, il quale impedisce il corso dei fiumi conseguenti provenienti dall'Appennino verso il mare. Fra il dorso della Campagna e l'Appennino s'è formato un fosso: la Val di Chiana che si estende verso nord fino alla grande curva dell'Arno e verso sud sino al punto di contatto dei monti Albani e del Preappennino più occidentale degli Abruzzi. Da questo punto in poi la depressione trova una continuazione nella valle del Sacco, divisa dal mare non più per il dorso vulcanico, ma per il massivo calcareo dei monti Lepini, per terminare poi nella Campania napoletana.

Il Tevere scaturisce all'estremità settentrionale dell'Appennino Romano, fra le gigantesche cime calcaree dei monti Sibillini; il suo corso è prima conseguente, giù per il versante della montagna, ma poi entra nella larga e profonda valle longitudinale di Perugia, una bellissima valle, chiusa e lunga, in cui si trovano Perugia, Foligno e, all'estremità sud-est, Spoleto. Questa è la regione dell'Umbria, ricca di paesaggi pittoreschi, probabilmente la patria originaria ben delineata e seclusa di qualche popolazione antica. Di qui però il Tevere erompe sotto Perugia, tagliandosi una strada attraverso alla catena di mezzo degli Appennini, per entrare nella Val di Chiana.

Qui il fiume, raggiunto il suo corso medio, scorre in belle curve verso sud-est. Strada facendo accoglie le acque del fiume Nera di simile corso; poi, con una curva repentina va a fendere il dorso della Campagna e si versa nel mare.

Giusto in quella regione dove attraversa il dorso, questo è spezzato da parecchi avvallamenti susseguenti, formati nel tufo d'inuguale resistenza, che col loro lavoro di erosione diedero origine ai sette colli di Roma. Fra i colli si appiatta, a guisa di bacino, una piccola pianura, — luogo di ritrovo della Campagna e della popolazione agricola delle valli per lo scambio di merci. I pastori di lingua latina e i sabini ecc. di altra stirpe s'incontravano su questa piazza. La piazza era sottomessa all'alto dominio degli etruschi e gli ultimi „re“ Romani probabilmente non erano altro che luogotenenti etruschi, i quali stavano in vedetta nella loro fortezza sul Campidoglio per tenere a freno i pastori sempre pronti a far risse.

Però Roma diventò presto indipendente, si trasformò in repubblica, e il battagliero popolo di pastori soggiogò l'un dopo l'altro i popoli agricoli circostanti e andava acquistandosi man mano una formidabile potenza. La principale fonte della sua

ricchezza era appunto quella piazza di mercato sotto il Campidoglio, il Foro Romano, sorto più tardi a fama mondiale. S'intende che col crescere dell' Urbe questa piazza non serviva più semplicemente di mercato, ma di centro a tutta la vita pubblica della metropoli.

La vita pastorale fiorisce tuttora nella Campagna per la ragione che il terreno non vi si può irrigare e, senza l'irrigazione, l'agricoltura non vi può reggere alla concorrenza. La pastorizia vi è molto più remunerativa. Non si sa oggigiorno se all'epoca della fondazione di Roma fosse già esistita la pastorizia migratoria fra gli Abruzzi e la Campagna, ma pare probabile che rimonti ai tempi più remoti.

La vita pastorizia della Campagna fu appunto una delle principali cause geografiche della politica imperialista di Roma, imperocchè i pastori e in generale gli allevatori di bestiame sono più agili e più battaglieri della pacifica gente agricola, legata ai suoi campi.

Giacchè il bacino di Roma si trova in mezzo ai bacini succedentisi lungo il versante occidentale degli Appennini, si può capire facilmente che poteva estendere presto il suo dominio tanto verso sud sulla Campania (la regione di Napoli), quanto verso nord sulla Toscana, allora centro del dominio etrusco. Così i romani vennero a contatto con la civiltà greca e con quella etrusca e, come popolo di civiltà inferiore, poterono imparare molto e dall'una e dall'altra. Essi adottarono l'alfabeto greco, adattandolo alla propria lingua, ma per il resto subirono piuttosto l'influsso etrusco tanto nel modo di pensare, quanto nell'arte. La loro mitologia fu un miscuglio di miti greci ed etruschi. Giove, di origine etrusca, s'immedesima col greco Zeus, Giunone con Here, Marte con Ares, Venere con Afrodite, ecc. La divinità di Giano bifronte è pure di origine etrusca.

Roma si estese col tempo sui sette colli, ma il Foro vi conservò sempre una posizione dominante. Fu qui che risuonarono sotto i rostri le grandi arringhe politiche, fu qui che ritornarono in trionfo i duci vittoriosi con le loro ricche prede, fu qui che si menarono incatenati i rappresentanti dei popoli debellati. Qual colpo mortale fu per il mondo antico la lenta distruzione del Foro, sepolto sotto le rovine dei suoi magnifici edifici crollati, trasformato in „Campo Vaccino“, dove buoi e bufali, pascolandovi, si strofinavano contro i capitelli delle antiche colonne!

Così dunque Roma era predestinata per la sua postura geografica e diventare Stato egemone, centro economico e politico dell'Italia; specialmente nell'epoca quando popolazioni più dense ed economicamente più avanzate si trovavano soltanto nei paesi intorno al Mediterraneo. Ma quando la popolazione del Nord-ovest europeo era diventata più densa e più colta,

la pianura Padana acquistò pure una grande energia geografica e il primato economico passò da Roma a Ravenna e più tardi a Venezia.

Ma quanto vale per la posizione geografica di Roma di fronte all'Italia, vale altrettanto per la postura dominante dell'Italia di fronte ai paesi litorali del Mediterraneo.

L'Italia è la penisola centrale del Mediterraneo, e benchè la sua configurazione non possa dirsi ideale dal punto di vista della formazione di uno Stato unito e compatto, essa possiede pure un bacino centrale dominante che, in seguito al suo sito centrico, può attrarre a sè tutti gli altri bacini. Di fronte al Lazio non si poteva formare nessun contrapposto gruppo di bacini.

All'incontro la configurazione delle due altre penisole è quanto mai infelice, anzi, si potrebbe dire addirittura centrifuga. Gli alti bacini della Vecchia e Nuova Castiglia, formanti il centro della penisola Iberica, sono regioni povere di scarsa popolazione e quindi non possono allacciarsi in perfetta solidarietà i bacini separati della costiera. Il Portogallo, l'Andalusia, la Catalonia e l'Aragona aveano sempre tendenze centrifughe. La separazione del Portogallo è definitiva, quella della Catalonia imminente, ma potrà essere seguita fra poco da quella dell'Andalusia e dell'Aragona.

La storia della penisola dei Pirenei è una sequela dei più tristi dissidi interni. Le guerre contro i Mori invasori, i moti carlisti, le eterne rivolezioni del Portogallo ne fanno testimonianza. Il tratto caratteristico geografico della penisola (che si rispecchia anche nella sua storia) è la *divergenza*.

Una tale divergenza delle singole regioni si osserva ancora più marcatamente nella penisola Balcanica. Il bel mezzo della penisola, occupato dalle diramazioni della montagna primitiva dei Balcani, ha la popolazione più scarsa; e attorno a questo territorio selvaggio si trovano disposti in modo centrifugo i diversi bacini divergenti. Che cosa possono aver di comune i piccoli ameni bacini della Dalmazia con quei della Macedonia, della Tracia e della Romania?

Ed è perciò che nell'antichità non si poteva formare in queste penisole alcuna potenza politica unita che avesse potuto contestare l'egemonia dell'Italia.

Alla costiera settentrionale dell'Africa ci furono bensì territori atti a raccogliere popolazioni più agglomerate, ma, per fortuna dell'Italia, questi paesi erano divisi dall'interno dell'Africa, densamente popolato, col deserto della Sahara, affatto spopolato. Così i bacini aperti verso il Mediterraneo non poterono diventare tanto forti da poter opporsi con successo all'Impero Romano. Ciò vale anche per l'Egitto.

All'estremità del Mediterraneo l'Asia Minore, la Siria, la Palestina si trovavano nella stessa posizione; questi paesi non hanno retroterre; essi sono divisi con deserti disabitati dalla

immense masse di popolazioni dell'Asia meridionale ed orientale.

Quanto ai paesi meridionali del continente Europeo, i bacini della Provenza, della Germania meridionale e del medio Danubio avevano allora una popolazione molto più scarsa di quella dell'Italia; è quindi naturale che da queste parti l'Impero non poteva essere minacciato da alcun pericolo.

I paesi prospettanti il Mediterraneo erano dunque tutti frantumati in piccoli territori insignificanti e ad unirli, a raggrupparli entro i limiti d'un vasto impero era naturalmente predestinata la penisola centrale del Mediterraneo, il paese più vasto, più accentrato, più unito di tutti gli altri.

Con l'addensarsi della popolazione del centro e del nord-ovest europeo in seguito alla grande migrazione dei popoli cominciano i pericoli minaccianti l'Impero Romano. Il selvaggio impeto dei popoli barbari del nord spinti da necessità geografiche alla migrazione, il fanatismo religioso dell'islamismo al sud mandano in frantumi l'Impero Romano e mettono fine al mondo antico.

Ma la postura geografica dell'Italia resta inalterata. La penisola degli Appennini, col suo meraviglioso clima mediterraneo rimane atta a condensare una fitta popolazione rurale, anche in mancanza di grandi industrie. Poiché dal punto di vista della vita umana la natura non è tanto bella in nessuna parte del mondo, quanto in Italia e poichè la sua densa popolazione è più indipendente per i suoi bisogni da altri territori di qualsiasi altra popolazione del mondo sino a tanto che la sua densità non oltrepassi un certo limite, la vita gaia, spensierata non è da nessuna parte tanto intensa quanto in Italia. La libertà di cure, di pensieri fa nascere le arti. In Italia si canta per ogni dove. Nella musica primeggia l'arte italiana; i più celebri cantanti di tutto il mondo sono italiani. Nella pittura e nella scultura l'Italia non viene superata da alcuna altra nazione. Ma essa ha pure grandi pensatori, grandi naturalisti insuperabili; basti menzionare i nomi di Lionardo da Vinci, di Galilei, di Galvani, di Schiaparelli, di Secchi ecc. Nella storia delle scoperte presero gran parte — forse la parte più illustre — gl'italiani Marco Polo, Cristoforo Colombo, Amerigo Vespucci, Cagni, il duca degli Abruzzi ecc.

Quando dai ruderi infiorati del Palatino contempliano traognati i meravigliosi avanzi del Foro Romano e vediamo stendersi sopra di essi il cielo azzurro d'indicabile bellezza, nel mentre che ammiriamo la profusione dei colori de' fiori dei glicini, delle ortensie e dei rododendri e sentiamo da vicino l'arietta di qualche canzone popolare italiana accompagnata dai dolci suoni d'un mandolino, il nostro spirito vola in alto, come se fosse ispirato da quelli di Dante Alighieri o di Michelangelo. Là si che dobbiamo capire che sotto questo clima, nell'am-

biente sereno dei bei campi e giardini, è nata la canzone italiana imitante il canto giulivo della lodola, sono nate le fiabe immaginose del popolo ; che in questo paese ebbero origine le divine ispirazioni dell'arte e le dottrine audaci d'un Galileo. È qui che hanno origine i più alti pensieri dell'umanità ; ed è di qui che proseguono il loro cammino trionfante per tutto il mondo. Ora si trova in cammino il Fascismo, l'idea della concordia e della cooperazione nazionale, la santa idea del bene di tutti di fronte alle mire egoistiche di singoli individui.

Il Fascismo ha già conquistato la Germania ; ora sta proseguendo il suo cammino trionfante e il suo spirito pervaderà tutta l'umanità, come a suo tempo l'idea della carità cristiana e quella del Rinascimento.

Un livre* de M. de Martonne et les Hongrois.

Par G. Schilling (Szeged).

I.

Il y a quelques années que certains éminents géographes français ont commencé d'après le plan et la méthode de Vidal de la Blache, mais après la mort de celui-ci, la publication d'une oeuvre consacrée à la géographie de tous les continents, et d'après les résultats et les recherches les plus modernes ; l'ouvrage, qui aura une riche illustration photographique, porte le titre de : *Géographie Universelle*. Son apparition a été enregistrée comme un événement considérable dans la littérature de la géographie scientifique. Elle sera divisée selon le projet en XV volumes, mais en réalité comprendra XXII tomes. Elle remplacera l'oeuvre d'*Élisée Reclus*, cette dernière est en partie déjà vieille, mais encore aujourd'hui digne d'attention. („Nouvelle Géographie Universelle“. 19 vol., Paris 1875—1894). Il y a une grande différence entre les deux ouvrages : le premier paru était l'oeuvre d'un seul auteur, le second, en cours de publication, est écrit par un groupe des plus compétents géographes de France. Elle sera lue non seulement dans ce pays, elle parviendra à tous les pays civilisés de notre globe. Il ne peut être indifférent aux géographes de nationalité hongroise de savoir ou non, ce que cette oeuvre monumentale contient sur notre patrie, tant sur la Hongrie mutilée que sur les régions qui en ont été détachées par le traité de Trianon.

Le IVe volume qui porte le titre „*Europe centrale*“ a paru récemment, en deux parties. La première est consacrée à la description détaillée de l'Allemagne. La seconde contient entre autres pays un chapitre sur la Hongrie. Les pages des deux parties ont été numérotées à la suite. Le nombre en est de 845.

Ce IVe volume a pour auteur Emmanuel de Martonne, professeur de géographie à la Sorbonne. Il est incontestablement le premier représentant des savants français en géographie. Son nom, ses oeuvres et surtout parmi celles-ci son „*Traité de Géographie Physique*“ qui en est à sa quatrième édition, sont connus dans le monde des géographes, aussi bien en Hongrie qu'ailleurs. Avant la guerre mondiale il a voyagé plusieurs fois en Hongrie, davantage encore en

*Vidal de la Blache et L. Gallois, *Géographie Universelle*. Tome IV. *Europe centrale* par Emmanuel de Martonne. Deuxième partie. Paris, Armand Colin, 1931, 1 vol in 4°. 445 pages, 97 fig. et cartes dans le texte, LXXII planches de photographies et 2 cartes en couleurs hors de texte.

Roumanie. Ses premières oeuvres importantes traitaient de la géographie de la Valachie et de celle des Karpates Méridionales.¹

Après la guerre il a souvent séjourné et voyagé sur le territoire de la Roumanie actuelle, il a tenu des conférences à l'université roumaine de Kolozsvár (ville de Transylvanie, aujourd'hui nommée : Cluj, par les Roumains). Il a travaillé dans l'intérêt de la Roumanie pendant la guerre, il a donné à ce moment des conférences aux États-Unis en faveur de cet état, et il est devenu ensuite un des experts des dirigeants de l'Entente. En cette qualité il a écrit plusieurs mémoires, parmi lesquels s'en trouvent qui traitent des questions de Transylvanie et du Banat (Bánság) dans les „Travaux du Comité d'Études“, publication du Ministère des Affaires Étrangères de France.

La position de ce savant illustre dans le monde des savants exige donc que surtout la partie de son oeuvre qui traite de la Hongrie et des questions s'y rapportant soit examinée par les Hongrois avec attention.

II.

Dans la IIe partie de l'„Europe centrale“ les sous-chapitres (d'après l'auteur les „parties“) portent les titres des pays qu'ils étudient (C'est seulement cette IIe partie sur laquelle porte notre compte-rendu). Leurs titres et leur importance respective d'après l'auteur sont les suivants : Suisse : 70 pages, Autriche 54, Hongrie 36, Tchécoslovaquie 80, Pologne 78, Roumanie 112. L'auteur consacre 15 pages à la conclusion, en fin de volume, et 20 pages sont occupées par la table des matières et la table des illustrations. Il est donc évident qu'il s'occupe très brièvement de la „Hongrie“. Il a parcouru tous les pays nommés ci-dessus. Il les connaît par ses observations propres, et cela ajoute à la valeur de cet ouvrage. Ses oeuvres antérieurement parues prouvent que l'auteur possède les qualités d'un bon observateur, nous nous attendons à reconnaître ici aussi ce don de l'auteur. Dans plusieurs cas nous l'y retrouvons, mais nous constatons malheureusement aussi qu'il a négligé parfois d'acquérir des renseignements exacts et suffisants à fonder ses opinions dans les questions qui touchent à la politique ou à l'histoire ; la conséquence de ce qui précède est qu'il arrive souvent à des conclusions erronées.

M. de Martonne a aussi le talent de chercher les traits caractéristiques d'une région et de grouper ces traits de telle

¹ La Valachie, essai de monographie géographique. Paris, 1902, 387 pages. — Recherches sur l'évolution morphologique des Alpes de Transylvanie [Karpates Méridionales]. Revue de Géographie. 1er vol., pages 1 à 279, (Paris, 1906).

manière que la région se présente devant nos yeux. Dans cet ouvrage il nous démontre qu'il est non seulement un représentant de premier ordre de la Géographie Physique, mais aussi de la Géographie Régionale et qu'il est le digne successeur de Vidal de la Blache.

En donnant la description des unités régionales il ne s'attache pas obstinément à leur ordre traditionnel, il ne s'intéresse aux traits caractéristiques des régions que dans la mesure où ils sont nécessaires pour tracer le caractère de ladite région. Il se donne beaucoup de peine pour démontrer les rapports des différents traits d'une région. Ses descriptions paraissent comme tout à fait complètes et la lecture en est toujours un plaisir. Le lecteur — non géographe de profession — en lisant ces descriptions, croit qu'elles traitent des problèmes également à fond. Mais les géographes spécialisés observent que, si l'auteur, à quelques endroits, entre aussi dans les détails, au contraire, dans d'autres, se meut seulement dans les cadres généraux. Il décrit surtout quelques parties de la Hongrie mutilée d'une façon vraiment trop brève.

On peut affirmer que l'oeuvre peut fournir en général non seulement un modèle de description des traits caractéristiques d'une région au point de vue de sa nature, mais on peut encore la citer comme un exemple de la façon dont il faut faire connaître les phénomènes sociaux et économiques d'une région en relation avec les faits géographiques de celle-ci ; il faut pourtant ajouter : à condition de laisser de côté certain point de vue français dans cette oeuvre.

L'auteur opère avec un assez grand nombre de données statistiques nécessaires, mais sans exagération ; il ne pousse jamais trop loin l'usage des statistiques, qui sont bien choisies. À la fin des chapitres l'auteur donne une riche bibliographie des ouvrages parus sur la région étudiée, où figurent aussi telles publications, dont l'apparition est connue par l'auteur, mais qu'il n'a pas pu consulter à cause de la langue qui lui est inconnue (p. e. il fait mention de telles oeuvres, publiées seulement en hongrois).

Par la manière directe de ses exposés nous nous sentons en face et tout près de l'illustre géographe. Mais en tout cas nous remarquons que l'auteur, étant français, s'intéresse plus à tel peuple qui a été pendant la guerre mondiale du côté de sa patrie ou avec lequel sa patrie a entretenu des relations plus directes sur le terrain de la culture. Il traite ces peuples avec respect, sa sympathie pour eux est visible. Il a exprimé son sentiment plus franchement encore dans un autre endroit :²

² La répartition et le rôle des minorités en Roumanie. Paru dans la série : Publication de la Conciliation Internationale. Dotation Carnegie pour la Paix Internationale. (Bulletin, Nr. 2. Paris, 1929 Voir p. 85.)

„Dans tous les cas un Français“ (= c'est M. de Martonne) „qui a tant de fois parcouru la Roumanie, qui a applaudi à la Constitution actuelle de ce pays ne peut que souhaiter que les difficultés“ (nées du problème hongrois) „se résolvent au mieux, dans l'intérêt de la stabilité de l'Europe et de la Roumanie.“

Le volume que nous étudions maintenant — à l'exception de la Suisse — étudie seulement les états dont le sort a été fondamentalement orienté par les puissances victorieuses après la guerre mondiale. En conséquence il est tout naturel que l'auteur soit obligé de s'occuper des questions politiques. Il faut qu'il fasse connaître son avis sur les situations d'avant la guerre, il doit apprécier les changements effectués à la fin de celle-ci. On s'attend à ce qu'il décide si les nouveaux états sont capables de vivre, c'est exactement ce qu'il fait.

III.

Il est généralement connu qu'à la fin de la guerre l'Entente, en préparant les différents traités de paix, a accentué la nécessité de l'application du principe des nationalités partout où ce principe a favorisé ses intérêts, ou quand cela lui a simplement été indifférent. En d'autres cas, elle a suivi d'autres principes pour faire passer ses opérations égoïstes pour des actions légitimes. Tout ce qui a été fait par l'Entente dans ce but est approuvé par M. de Martonne. Il relève ce qui suit: „c'est pour rester fidèle au principe des nationalités que le Traité de Versailles a refusé à la Pologne l'accès le plus direct à la mer, en constituant comme État indépendant le territoire de Danzig“ (p. 681).

Quant à la description des frontières de la Tchéco-Slovaquie il avoue que du côté du Sud-Est „le nouvel État ne peut revendiquer aucune frontière historique, et celle du peuplement slave, qui aurait dû être adoptée suivant le principe national, est inacceptable pour un pays qui veut respirer“ (p. 534). L'auteur ne songe jamais que la Hongrie aurait eu le même droit à la „respiration“ que la Tchéco-Slovaquie.

Il mentionne souvent le relèvement de la nation hongroise, le développement de son industrie (p. 506, 532 et 814). Il reconnaît que le peuple hongrois „se fait le champion de l'Occident“ (p. 814). Mais à côté de cela quand il s'occupe de la description des états sympathiques, si un groupe de ses habitants est arriéré dans sa culture et a été jusqu'à la fin de la guerre mondiale sous la domination hongroise, il déclare que ce sont les Hongrois oppresseurs qui sont responsables; p. e. il faut attribuer aux Hongrois que les Ruthènes soient restés dans un état inférieur (p. 599). Cette accusation est sans fondement, puisqu'à partir de l'époque où la Hongrie a conquis

le droit d'organiser ses affaires intérieures hors du contrôle de la Cour de Vienne — c'est à dire à partir de 1867 — elle a fourni des subsides considérables aux Ruthènes. Pour preuve: d'après le budget de 1918 l'État Hongrois fixait à 48.696.484 couronnes la somme qu'il consacrait au développement de l'enseignement primaire et de la vie religieuse des citoyens qui habitaient sur les territoires actuellement occupés par les Tchéco-Slovaques. Dans cette partie de la Hongrie les Ruthènes forment 12,2 % d'une population totale de 3.575.685 d'habitants (435.892). La Hongrie attribuait aux Ruthènes, dans la somme mentionnée 6.520.874 couronnes, c'est à dire 13,4 % du total.³ Une autre preuve: pour améliorer la situation économique des Ruthènes l'État Hongrois a organisé un service spécial qui portait le titre: action subsidiaire menée en faveur du peuple des régions montagneuses habitées par les Ruthènes; cette action a coûté à l'État 34.480.692 couronnes de dépenses effectives de 1898 à 1918.⁴

L'auteur juge le même symptôme différemment chez les différents peuples, son jugement dépend qu'il se sent plus ou moins proche d'un peuple. P. e. il dit des Ruthènes (Ils sont plus loin de lui que les Polonais) que leur vie a un niveau inférieur et cela s'associe à une natalité exceptionnellement forte (p. 626). Mais au contraire s'il mentionne de même que les Roumains „avaient eu une situation sociale inférieure“ (p. 820) (à celle des Hongrois ou des Allemands), il n'établit pas ici de rapport pour les Roumains entre leur culture inférieure et leur forte natalité, comme il a fait en parlant des Ruthènes.

Il trouve tout à fait naturel que les Polonais, pendant des siècles, „se [soient] présentés comme l'élément supérieur et [aient] exercé une influence hors de proportion avec leur nombre. S'il ne forment que le tiers de la population dans ces confins du Sud-Est, ils possèdent les quatre cinquièmes des terres et occupent tous les postes dirigeants“ (p. 626). En face de cela dans la description de la Transylvanie nous y trouvons la déclaration suivante: „La structure sociale, fixée à la fin du moyen âge, en avait fait les propriétaires du sol“ (entendez: les Hongrois) (p. 705). Il en découle que la répartition des propriétés de biens fonciers qui a été maintenue sous la domination hongroise a été fixée par un ordre social datant du moyen âge. Cette opinion présentée par l'auteur provoque absolument l'idée chez le lecteur que la répartition des propriétés de biens fonciers en Transylvanie était arriérée et il est juste qu'elle ait été radicalement transformée par la réforme

³ Les négociations de la paix hongroise. Publié par le Ministère Hongrois des Affaires Étrangères. Budapest, 1920. Tome III/A. (Voir: p. 54 à 55, 286 à 287).

⁴ Id., p. 377.

agraire des Roumains. Mais la question se pose de savoir si la répartition de la propriété n'a pas varié du moyen âge à 1919 ? Si le fait avait été véritable, il n'aurait pas été possible que par l'assistance de l'Albina et des autres banques roumaines les Roumains eussent acquis en si grande proportion les propriétés et d'autres bien-fonds, comme cela est arrivé ; p. e. les Hongrois possédaient dans les 16 départements de Transylvanie en 1899 54 % des terres cultivées, en 1913 seulement 46 %. Dans cette période si courte de 15 ans, les nationalités allogènes avaient gagné 8 % aux dépens des Hongrois.⁵

Ce qui suit exprime — mais sans franchise — l'oppression des Roumains par les Hongrois : „Roumain paysan, jadis, serf, maintenant petit propriétaire“ (p. 705). Le lecteur attribuerait certainement cette amélioration du sort du paysan roumain à l'extension de la domination roumaine sur la Transylvanie. Selon l'expression de l'auteur : „maintenant“ devait exprimer l'époque étudiée, l'époque actuelle. Mais la vérité est que la servitude des Roumains a été abolie quand on a émancipé tous les serfs en 1848, indépendamment de la langue maternelle.

Il ne serait pas difficile de chercher des renseignements pour expliquer l'état social inférieur des Roumains ; même on peut trouver dans l'oeuvre même de M. de Martonne des données, surtout concernant l'ancienne Roumanie, qui permettraient d'examiner de près la vraie cause, l'état inculte du peuple roumain et le caractère de celui-ci qui le détermine en partie. Mais le savant français, l'ami des Roumains n'a pas songé à faire telles recherches. Mentionnons, prises dans son propre ouvrage, quelques données sur cette question, elles méritent qu'on s'en occupe de plus près :

Dans la Moldavie centrale, où dans le peuplement les éléments hongrois sont nombreux, „les cultures se montrent partout plus soignées, les villages plus nombreux et d'aspect plus prospère“ (p. 778).

Dans le Budgeac bessarabien on trouve des villages roumains, bulgares et allemands. „Les villages allemands se distinguent par un aspect cossu.“ „... le bétail et les cultures soignés. L'aisance n'est d'ailleurs guère moindre chez les Bulgares“ (p. 780). Mais l'auteur ne dit pas que l'état des Allemands et des Bulgares doit être entendu par rapport aux Roumains. Dans la Dobrogea on note „une certaine supériorité des villages allemands“ „... les Bulgares ont aussi la réputation de bons travailleurs, dont le bétail est réputé sur les marchés“ (p. 784). Vraisemblablement l'auteur est arrivé à ces conclusions

⁵ Au programme de l'EMKE (Affaire des propriétés) exposé fait par le rapporteur M. L. Tokay pour une discussion publique et pour une séance professionnelle qui aura lieu à Kolozsvár le 14 janvier 1914 (paru en hongrois ; voir p. 6).

après avoir comparé les Allemands et les Bulgares de la Dobrogea aux Roumains. Tout cela pour montrer que le Roumain est sans ambition, moins cultivé que l'Allemand, le Hongrois ou le Bulgare dans l'ancienne Roumanie. Mais cela ne sera pas déclaré expressément par M. de Martonne. L'état inculte des Roumains est discernable dans les mots suivants : „C'est le prunier qui est l'arbre favori du paysan roumain. Ses fruits donnent la „tuiça“ “(p. 797) — un genre d'eau-de-vie — „La vigne est partout à sa place en Transylvanie, comme dans les anciennes Principautés . . . “ „Mais le niveau de vie du paysan est resté trop bas jusqu' à la fin du XIXe siècle pour une boisson dont la préparation exige quelques soins (p. 798). Naturellement dans ce livre nous cherchons en vain les données suivantes bien connues : les Hongrois et les Allemands s'occupent depuis des siècles de la viticulture, en Transylvanie — qui est maintenant sous la domination des Roumains —, la partie prépondérante des vignes appartient aux Hongrois et aux Allemands.

M. de Martonne parle aussi de la vraie occupation des Roumains : l'élevage. Il a la place prépondérante dans les districts purement roumains (p. 743.) ; la vie pastorale depuis des temps immémoriaux est leur occupation spéciale (p. 718.).⁶ L'auteur mentionne que les Roumains en Bessarabie formaient une masse rurale illettrée. C'est la même chose en Transylvanie (p. 704.).

L'observation suivante de l'auteur renseigne sur l'état culturel des Roumains : dans les vallées le peuplement est très mêlé presque partout, où „les Roumains sont souvent en minorité“ . . . „les gros villages“ (dans les vallées) sont construits régulièrement — „C'est dans les replis des collines qu'on trouve le village roumain typique“ . . . „avec ses petites maisons au toit de chaume ou de lattes, disséminées au hasard“ (p. 741). Il faut y ajouter le fait que l'auteur a constaté dans son oeuvre antérieure. En Valachie la plaine n'a pas été pour lui (pour le Roumain) un domicile original, il était chez lui seulement dans des régions des collines (Valachie, p. 242, 243). A la fin du XVIIIe siècle l'élément roumain était à Bucarest en minorité (p. 769.), au commencement du XIXe siècle l'élément grec jouait le rôle prépondérant dans la vie intellectuelle et politique de la Valachie (Valachie p. 235), il a fait de Bucarest un centre de l'Hellénisme (id. p. 234). La description des villes de la Transylvanie, faite du point de vue roumain en général, correspond, à la vérité. C'est seulement la ville de Fogaras à propos de laquelle l'auteur remarque qu'elle „est

⁶ Il parle de cette occupation aussi dans deux autres oeuvres : *La Valachie* et *La vie pastorale et la transhumance dans les Karpates Méridionales*.

un des rares centres roumains anciens, d'ailleurs fortement magyarisé" (p. 743.). L'auteur a raison quand il mentionne Balázsfalva (Blaj) comme une ville (p. 744.), mais il néglige de faire connaître qu'elle doit ce rang seulement à la domination roumaine. En consultant les différentes oeuvres de M. de Martonne nous devons donc arriver aux conclusions suivantes : d'abord que le Roumain originalement n'est pas un citadin ; les villes ont „une majorité magyare“ en Transylvanie (p. 705.), même celles qui sont situées près de la frontière de Trianon (p. 752, 753.).

Des faits identiques sont examinés différemment par l'auteur ; on peut citer comme exemple typique le problème des fonctionnaires en Galicie et en Transylvanie. D'une part quand il parle de la Galicie, il enregistre simplement que les Polonais „occupent tous les postes dirigeants“ (p. 626), d'autre part en faisant connaître la situation en Transylvanie il écrit que les Roumains „étaient tenus à l'écart des professions libérales, aussi bien que de l'administration“ (p. 704). Cette déclaration ne correspond pas à la vérité, puisque avant 1918 on trouvait parmi eux beaucoup de médecins, d'avocats, etc. L'origine n'a pas empêché les Roumains de se faire valoir, les faits du passé en témoignent, la Hongrie a puisé dans leurs rangs un roi, un gouverneur, un archevêque. L'auteur lui-même mentionne qu'il y avait des Roumains qui par l'assimilation fortifiaient l'aristocratie hongroise (p. 705). Sur les circonstances du passé le plus proche les Roumains de Transylvanie témoignent même de nos jours. Ils comparent la situation d'hier avec celle du présent, ils disent que les habitants de l'ancien Royaume, du „Regat“ ont étendu leur domination sur la Transylvanie, ils se plaignent du fait que sous la domination hongroise parmi les membres de la cour d'appel suprême à Budapest, il y avait plus de juges de nationalité roumaine que maintenant on ne trouve de Roumains de Transylvanie parmi les membres de la cour d'appel suprême roumaine à Bucarest ; qu'en Hongrie, avant le traité de Trianon il y a eu jusqu' à huit directeurs des finances (hauts fonctionnaires) de nationalité roumaine, aujourd'hui il y en a seulement deux d'origine transylvanienne. (Déclaration de M. Alexandre Vajda, actuellement président du conseil de Roumanie).⁷

Que les Roumains n'aient atteint qu'un pourcentage assez restreint dans le nombre des fonctionnaires d'État et des membres des professions libérales, malgré leur nombre en Hongrie, cette circonstance est explicable par leur caractère et leurs dispositions.

Un peuple, dont l'occupation préférée — d'après M. de

⁷ Olay, Ferenc : Les revenants de Trianon. Paru en hongrois dans la revue : Nagymagyarország. V^e année. N° 5—6., p. 4.

Martonne lui-même — depuis des temps immémoriaux est la vie pastorale (p. 713) et si, vivant purement, hors du contact des étrangers, son principal métier est l'élevage (p. 743), ne tend à devenir ni citadin, ni fonctionnaire. Son état de culture inférieur qui a été caractérisé si heureusement par M. de Martonne à propos de la production de prunes et de leur eau-de-vie (Voir plus haut, page 157) n'a pas encouragé les Roumains à abandonner leur occupation préférée et à devenir citadins.

C'est ici l'occasion de mentionner l'aversion des Roumains pour les professions industrielles et commerciales, même pour l'industrie minière. M. de Martonne écrit que dans la „Bordure Sud Occidentale“ de Bihar (qui contient d'après lui entre autres bassins Brád, Zalatna etc.) c'est à dire dans le Massif nommé Erdélyi Érchegeység (= Massif métallifère transylvain) le personnel technique dans les mines et dans les fonderies est étranger (= pas Roumain). Les ouvriers sont les Roumains „pour la plus part cultivateurs qui retournent au champ pour les récoltes . . .“ „la vie industrielle n'est qu'un épisode“ (p. 750). L'auteur a parfaitement raison, les Roumains se sont moins pressés aux carrières qui les éloignent des professions agraires. Cela est encore témoigné par les données publiées par M. Zoltán Szilády concernant les forgerons roumains qui travaillent en Transylvanie dans telles régions où la population est roumaine.⁸ Leur nombre est extrêmement restreint dans les régions étudiées par M. Szilády. M. Szilády a aussi obtenu la donnée suivante : parmi les mots roumains qui touchent à l'industrie il y en a beaucoup d'origine hongroise.

Nous lisons avec surprise dans le livre de M. de Martonne que surtout parmi les Roumains se trouvent encore aujourd'hui beaucoup de petits artisans (p. 743), il ne mentionne les Hongrois qu'en deuxième rang. L'auteur aurait pu constater l'aversion des Roumains pour les professions qui n'appartiennent pas à l'agriculture. D'après les données statistiques des professions de Transylvanie le pourcentage des Roumains, au total concernant les professions, est : exploitation minière, industrie, commerce et crédit, communications : 27,1 %, quoiqu'ils forment 55,0 % de la population totale (1910).⁹ Ainsi on ne peut pas s'attendre à trouver parmi eux beaucoup de membres des professions libérales ni de fonctionnaires. La question : quels fonctionnaires la Nouvelle Roumanie a-t-elle installé en Transylvanie, a été traité aussi par M. de Mar-

⁸ Szilády Zoltán : A mi Erdélyünk (= Notre Transylvanie). Paru en langue hongroise. Budafok, 1922. p. 1 à 167 (voir p. 163 à 166).

⁹ Les négociations de la paix hongroise. Publié par le Ministère Hongrois des Affaires Étrangères. Tome I. Paru en langues française et hongroise. Page : 158, dans le volume de l'édition en hongrois.

tonne, pas tout à fait franchement, il est vrai, mais quand même on peut comprendre que : les éléments „de la nouvelle administration“ ont été „souvent peu disposés à une collaboration loyale“, on a employé en Transylvanie dans l'administration les membres „des classes dirigeantes“ de l'ancien Royaume „qui n'avaient eu pour se constituer qu'un demi-siècle d'indépendance complète. De là des difficultés analogues à celles qui se sont présentées en Slovaquie“ (p. 704).

Dans la question de savoir qui doit administrer un pays, l'auteur tient pour l'opinion que ce soit uniquement la langue maternelle qui décide ; qu'on doit administrer par des fonctionnaires roumains un territoire où il y a une majorité roumaine. Si cette opinion était juste : en Algérie — en y appliquant le principe — les Français ne devraient pas posséder de positions dans l'administration, mais il n'y faudrait que des employés indigènes. Et il faudrait — c'est certain — condamner le fait que les Français ont la hardiesse de tenir Tunis sous leur domination bien qu'ils y soient en minorité. Les Italiens y habitent en plus grand nombre que les Français, ceux-là comme descendants des Romains posséderaient plus de droits aux anciennes provinces „Numidia“ et „Africa“ que l'ont les descendants des Francs romanisés.

M. de Martonne mentionne que la nomination Roumanie est tout à fait neuve, elle parut sur les cartes, quand les deux principautés de Moldavie et de Valachie se furent réunies et eurent acquis leur indépendance vis-à-vis de la Turquie (p. 699). Quiconque ne connaît de l'histoire des Roumains que l'époque qui suit la guerre mondiale, est frappé du fait que le savant français, ami des Roumains, nomme le pays des Roumains d'un nom contre lequel ils ont toujours protesté très vivement. Mais qui connaît l'histoire des deux principautés des bords du Danube et a appris que le nom „vlachi“ est leur ancienne dénomination, est au contraire choqué que les Roumains qui s'attachent beaucoup aux événements historiques, à leur origine antique et même obscure, dédaignent leur nom qui a déjà reçu une certaine patine historique au cours des siècles passés.

Il faut retenir la déclaration de l'auteur sur le problème de l'origine des Roumains et la confronter avec son opinion antérieure. Actuellement, dans l'*Europe centrale* il partage la conception de quelques historiens roumains concernant l'origine des Roumains de la Roumanie d'aujourd'hui. D'après celle-là pendant les invasions des hordes barbares les Romains qui habitaient la Transylvanie, se seraient retirés dans les montagnes transylvaniennes. „Les colons hongrois et allemands ont trouvé le champ libre dans les vallées, qu'ils ont colonisées à partir du XIIe siècle“ (p. 741). En tout cas il est étonnant qu'une partie considérable d'un peuple qui a fondé un empire

universel rompe tous ses liens avec sa métropole à partir du temps de l'invasion des Barbares et se réfugie dans les montagnes. Si cela s'est ainsi vraiment passé, cela aurait en conséquence que les montagnes de la Transylvanie devraient être parsemées des restes denses de la vie romaine que l'auteur y suppose. Dans les vallées des rivières de la région des collines il y a eu des villes romaines : Apulum, Napoca etc. Il faudrait en trouver de semblables dans la montagne. Mais on n'en a trouvée aucune. En face de l'opinion présente de M. de Martonne nous en trouvons une autre de lui. Voyons donc quelques allégations de son oeuvre antérieurement publiée, de la „Valachie.“ Nous lisons à la page 237 : „La vieille et naïve théorie des chroniqueurs roumains, propagée par les patriotes transylvains avec un but politique et d'après laquelle les Roumains seraient les descendants directs des colons romains de Trajan n'est plus maintenant acceptée sans contrôle en Roumanie par aucun esprit cultivé et réfléchi. Répétée à l'envie par les innombrables voyageurs qui ont traversé les provinces danubiennes et qu'a frappés l'aspect latin de la langue, on peut dire qu'elle est actuellement plus répandue à l'étranger chez les philoroumains, que chez les Roumains eux-mêmes.“ P. 233 : „on ne peut pas douter que la part des radicaux latins soit inférieur à 40 %“ (dans la langue roumaine). P. 240 : „Les patriotes transylvains (de nationalité roumaine bien entendu), prophètes d'un peuple longtemps opprimé, dont ils cherchaient à relever la fierté et à réveiller le sentiment national, ont dans leur naïf enthousiasme, pris à la lettre tout ce qu'avait pu inspirer l'aspect latin de la langue roumaine et quelques textes parlant de la colonisation roumaine en Dacie, se vantant d'être les petits neveux des vainqueurs de l'univers.“

M. de Martonne a écrit une dissertation après l'apparition de „Valachie“ pour une publication solennelle. Il y traite aussi du problème de l'origine des Roumains. Il n'y se rallie pas encore à la hypothèse, nommé théorie sur la continuité des Roumains en Transylvanie, mais il essaie de la faire accorder avec l'autre c'est à dire avec l'hypothèse de l'origine des Roumains de la péninsule des Balkans. Il accentue : pour bien connaître le passé des Roumains, il est nécessaire de connaître la vie pastorale du présent.¹⁰

Son point de vue d'aujourd'hui a de quoi surprendre. Sans s'attacher aux philologues ni aux historiens qui habitent la Roumanie, les autres savants sont d'avis que le pays d'origine de la race roumaine n'est pas la Transylvanie, mais la région

¹⁰ E. de Martonne : *La vie pastorale et la transhumance dans les Karpates Méridionales*. Zu Friedrich Ratzel Gedächtniss. Leipzig. 1904. p. 227 à 245. (v. p. 242).

de la péninsule des Balkans qui est au voisinage du pays des Albanais.¹¹

Il est à remarquer que l'auteur, en dehors des chapitres qui traitent de la Roumanie, trouve nécessaire d'expliquer les noms de quelques villes (p. 704. Prague) ou de mentionner leur nom antique (p. 564. : Carnuntum), mais il ne nomme aucune des villes de la Dacie Romaine sur l'emplacement de laquelle est établie une ville qui existe encore aujourd'hui. S'il nommait à la fois les noms des anciennes villes romaines et les noms roumains des villes établies sur leur place, on pourrait aussitôt constater que les mots latins et les noms roumains diffèrent absolument. On verrait aussi p. e. que les „descendants des Romains“ ne savent rien du nom antique de Gyulafehérvár „Apulum.“ A sa place s'est établie une ville hongroise Gyulafehérvár (= Château blanc de Jules). Les Roumains ont traduit mot-à-mot le nom hongrois de cette ville en Alba Julia. Ils y ont couronné après la guerre mondiale leur roi. M. de Martonne ne nomme ni Potaiassa, ni Napoca, parce que ces noms bien oubliés au lieu de démontrer la continuité roumaine prouvent que la vie romaine a disparu en Transylvanie et que de nouveaux peuples sont venus l'habiter.

L'auteur de l'„Europe centrale“ en s'efforçant de nous convaincre de la survivance des Roumains d'origine Romaine dans les montagnes, induit le lecteur en erreur, car il place l'immigration des Hongrois en Transylvanie beaucoup plus tard qu'elle ne s'est fait.

D'après l'auteur les Hongrois ont colonisé la Transylvanie seulement à partir du XIIe siècle (p. 741.) bien que — comme des documents le prouvent — Saint Étienne, roi de Hongrie ait fondé l'évêché de Gyulafehérvár dès le commencement du XIe siècle. Cette opinion de l'auteur mentionnée ci-dessus est fautive: on peut le prouver même par les dates de l'auteur puisqu'il a écrit que les Allemands ont occupé les vallées inhabitées au cours du XIIe siècle (p. 741); mais on trouve aussi les renseignements suivants chez l'auteur: au XIe siècle on a invité les Allemands comme mineurs dans le massif de Bihar (p. 705). Le nom Bihar est appliqué par l'auteur à un groupe oriental des montagnes de la Hongrie et si on fait plus en détail la distinction, il faut noter que l'auteur parle maintenant de cette région montagneuse qui porte le nom de „Massif métallifère de Transylvanie.“ Il est évident que les Allemands ont paru en Transylvanie avec le consentement des Hongrois. Si les Allemands apparaissent déjà au cours du XIe siècle dans le territoire des mines mentionné par l'auteur, en ce temps-

¹¹ Tremli, Lajos: *Le pays natal des Roumains et le problème de la continuité*. Livre solennel à la mémoire de Benedek (= Benoit) Jancsó. En langue hongroise, p. 81 à 84. voir p. 88—94.

là les Hongrois devaient déjà habiter la Transylvanie et y faire la loi.

Si en face des connaissances qui règnent aujourd' hui dans la question de l'origine des Roumains, quelq'un se fait quand même le champion de l'opinion que les descendants des Romains pendant les longs siècles ont erré dans les coins des montagnes de Transylvanie et que ce sont les Roumains ; on est en droit de lui poser la question : un peuple qui quitte la région maternelle et se cache pendant des siècles dans les montagnes et les forêts, sans jamais disputer sa patrie aux multiples conquérants, sans jamais que l'histoire le mentionne — ce peuple a-t-il une juste prétention à réclamer le foyer de ses ancêtres ? Les Roumains qui se seraient ainsi retirés dans les montagnes auraient aussi une si juste prétention que les Bretons qui déclareraient : Autrefois sur les territoires de la ville de Paris leurs ancêtres gaulois ont vécu, Paris appartient au peuple breton et à l'avenir la langue officielle ne sera plus le français, mais le breton.

De plus, ces constatations de l'auteur sur les différences entre les Roumains de Transylvanie et ceux de l'ancien Royaume méritent qu'on s'y arrête. En Transylvanie se trouve „plus d'ordre et de discipline“, en Roumanie ancienne : „plus de vivacité et d'initiative.“ En Transylvanie „l'armature économique doit être plus solide“, parce que ses habitants ont été soustraits depuis plus longtemps aux Turcs. La Transylvanie „a vécu tout le siècle de la vapeur en communion avec Vienne et Budapest.“ „Malgré la situation inférieure dans laquelle les Roumains y étaient maintenus, ils ont appris autant que les Polonais de Prusse à l'école de l'Allemagne.“ (Les Polonais de Posen) (p. 711.). La partie de ce côté des Karpates de la Nouvelle-Romanie : la Transylvanie et le Banat (Bánság) a été „dans le courant de la civilisation occidentale“, l'autre partie (c'est à dire l'Ancien Royaume) a été „soumis à l'influence byzantine dans sa civilisation“ (p. 700). L'Ancien-Royaume a une „organisation économique arriérée“ (p. 816). On ne peut pas dire qu'elle soit un pays „d'économie occidentale“ (p. 820). „La Transylvanie peut faire figure de pays occidental“ (p. 821).

A côté de ces remarques de l'auteur nous apprécions les termes dont il caractérise la position de la Roumanie comme-état. D'après son avis „*La Roumanie est plus qu'aucun des états de l'Europe centrale en contact intime avec l'Orient, avec les grandes plaines semi-asiatiques de la Russie et avec les Balkans*“ (p. 821).

Sa dernière conclusion dans ce livre mérite aussi d'être retenue, c'est la suivante : „Si on a pu parler du déclin de l'Europe, on doit dire que l'Europe centrale en serait la première responsable ; et si ce déclin peut être arrêté, une condition essentielle est certainement la réalisation, dans l'isthme

entre mer du Nord et Méditerranée, d'un équilibre de forces comparable à celui qui a pu s'établir dans les vieux États de l'Europe Occidentale" (p. 825). Les préférences de l'auteur se manifestent dans cette opinion. Mais quelqu'un qui a une vue large dans des faits universels noterait : Ce n'est pas l'Europe centrale qui est responsable du déclin de l'Europe centrale. Cet équilibre des forces y a été détruit par les différents traités de paix, signés aux environs de Paris. Les dirigeants bornés de l'Entente, ne songeant qu'à leur vengeance, ont été émus de l'idée que les empires centraux pourraient se relever, ils ont fait avancer la domination des états de l'Asie et des Balkans plus près vers l'Ouest, en démembraant la Hongrie millénaire, „le champion de l'Occident" (selon l'expression même de M. de Martonne) et ils ont poussé les puissances centrales par la force ou autrement dit à l'aide des traités de paix dans la servitude économique.

L'auteur a l'intention d'écrire les noms des lieux des pays dont il parle de la façon dont les compétences en usent aujourd'hui. Tout à l'application de ce principe, il sacrifie telles dénominations, connues des Français. C'est que les Français n'avaient pas autrefois fait usage des noms hongrois des lieux de Hongrie, mais le plus souvent des dénominations allemandes propagées par les Allemands. Il plaisait mieux jadis aux Français que même les villes purement hongroises fussent signalées sur leurs cartes par les noms germaniques qui les rapprochaient des Allemands. Les noms hongrois — semblent ils — étaient pour eux trop difficiles. Mais aujourd'hui l'usage des noms slaves ou roumains ne leur semble plus déplaisant. Dans l'oeuvre de M. de Martonne nous trouvons à la première place les dénominations officielles des Tchèques ou des Roumains. Quand il parle des villes des régions de Hongrie qui ont été attribuées à ces peuples, il mentionne d'abord le nom tchèque ou roumain quoi qu'il fasse quelquefois mention de l'ancienne dénomination hongroise ou allemande. Même Pressbourg, si connu des Français qu'une rue de Paris porte son nom, doit reculer devant la dénomination slave de „Bratislava". Il faut noter que plusieurs dénominations pourraient conduire facilement à des erreurs. On peut aussi trouver que les sources roumaines ont fourni sur un lieu deux noms différents et que l'auteur ne sait pas toujours que ces deux noms différents n'indiquent en réalité qu'un seul lieu. Cette circonstance a comme effet de nouvelles erreurs. L'auteur a placé sur la carte publiée page 739 la traduction roumaine du nom de lieu Háromszék : „Trescaune", mais de telle façon que le nom couvre aussi la place de la plaine „Bárcaság". Il n'a pas marqué ce dernier nom sur cette carte. Mais au contraire nous retrouvons ce mot 2 fois à la page 738, mais il faut ajouter : en deux différentes formes de dénomination, c'est à dire : „plaine de

Barsa" et „Tzara Birsei" sans que le texte fasse remarquer que les deux noms désignent le même lieu. Si l'auteur a fait erreur, que la région de Brassó a été signalée comme Háromszék (Trescaune) sur la carte mentionnée, une nouvelle erreur en résulte. D'après lui : Dans la Háromszék (Trescaune) il y a aujourd'hui un établissement allemand considérable (p. 737). On peut lire aussi dans ce livre que Budapest a établi au moyen-âge des Allemands à Háromszék (p. 737, 738). Mais au contraire la vérité est que dans la : „Trescaune" il n'y a pas de colonies allemandes. Au moyen-âge il n'y a pas encore de ville qui porterait le nom Budapest, de reste les actes du gouvernement hongrois ne s'attachent pas dans cette époque à une ville.

Mentionnons encore quelques erreurs de l'ouvrage, mais moins importantes. Ce ne sont pas les Roumains qui après 1918 ont annexé le faubourg de Monostor à la ville de Kolozsvár, comme l'auteur l'écrit (p. 745.), l'annexion était déjà accomplie en 1895. En 1931 on ne peut pas écrire : l'exploitation de la houille blanche commence à peine en Transylvanie (p. 713.). La conception de ce livre en général est telle que le lecteur pense en le lisant qu'en Transylvanie on n'a commencé que depuis qu'elle est tombée sous la domination roumaine à établir des usines hydro-électriques. La situation est autre : Il y a plusieurs grandes installations de houille blanche (celles des villes : Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyszeben, etc.), toutes fonctionnaient déjà sous le régime hongrois. Dans l'explication des signes de la carte suivante „La Roumanie industrielle" (p. 801.) figure aussi un signe pour représenter le „Sel exploité", mais l'auteur a manqué d'y représenter les salines de Marosujvár, Désakna, Torda, Parajd. Il écrit par erreur Marosujvár au lieu de Marosvásárhely (p. 705.). Le mot hongrois „Mezőség" n'a pas le même sens que le mot français plaine, son sens est identique au mot français : champ. Cette erreur de l'auteur semble être plus surprenante puisque lui-même dit que le mot „Mezőség" est identique avec le mot roumain „campia" (p. 742.). Il aurait fallu voir que les mots champ et campia se rattachent tous deux au mot latin campus. Aggtelek n'est pas situé en Tchéco-Slovaquie, bien que l'auteur l'affirme (p. 598.).

IV.

M. de Martonne divise la Hongrie (d'après notre dénomination : la Hongrie mutilée) au point de vue géographique en deux principales régions : 1, région des collines ; 2, région de la grande plaine ou Alföld. Les sous-divisions de la première région sont les suivantes : plaine de Rába, la Forêt de Bakony et le lac Balaton, le pays des sédiments tertiaires de Somogy, la Mecsek. Parmi les derniers témoins des Karpates

il parle du massif Mátra et Hegyalja. Il donne la description de l'Alföld en traitant comme principaux problèmes : monotonie et éléments de variété, développement géologique, sa colonisation, types d'économie rurale, centres urbains. En traitant de la vie économique il souligne la position centrale de la ville de Budapest et son rôle décisif. La description caractérise très bien et elle est un bon résumé. Qu'il consacre dans ce gros volume proportionnellement moins de place à certaines régions, comme nous l'avons vu, explique que l'auteur ne donne pas certaines descriptions assez détaillées, qu'il aurait pu mentionner p. e. les massifs Vértes et Börzsöny.

„La Hongrie actuelle est un État résidu“ — d'après l'auteur. „L'application rigoureuse du principe des nationalités, aggravée encore par des complaisances pour les besoins des nouveaux états“ a réduit l'étendue de la Hongrie et le nombre de ses habitants (p. 505.). Il voit la grave situation de la Hongrie causée par le traité de Trianon, ses efforts pour améliorer sa vie économique (p. 730.). Il constate que les liens économiques de la Hongrie après le déchirement des liens politiques persistent avec les différentes parties de l'ancienne Autriche-Hongrie. Les relations de la Hongrie soit avec l'Italie, soit avec l'Angleterre „ne semblent pas appelées à prendre plus de force“ (p. 532. et p. 824.).

Quelques erreurs qui n'ont pas une importance considérable, sont encore ici : P. e. M. Kis (Lajos = Louis) a publié un article sur le village Beszterec dans la revue „Föld és Ember“. M. de Martonne a consulté cet article indirectement, ou l'abrégé de celui-là directement, mais il donne à ce village le nom : Kis Besztec (p. 521.).

Le ton de la partie de l'oeuvre qui étudie la „Hongrie“ est parfaitement impartial. Les chapitres sur la Suisse, l'Autriche et ensuite sur le pays des Tchèques et sur la Moravie de la Tchéco-Slovaquie sont aussi bien écrits, de même que sur la Pologne à laquelle l'auteur a consacré une étude assez détaillée.

Il estime que sous la tutelle de la Prusse les provinces de l'Ouest (de la Pologne) ont pris une avance considérable sur les autres provinces quant à la culture et quant à la vie économique (p. 630, 696.). Dans les provinces de l'Ouest le rendement moyen est en seigle et en pommes de terre plus élevé (p. 686.), l'exploitation des forêts est bien réglée (p. 689.), „il y a une excellente organisation des moyens de communications“ (p. 693); au contraire à l'Est de la Pologne la situation est mauvaise à tous ces points de vue.

On peut trouver certaine accusation contre l'ancienne Autriche qui, employant le principe „divide, ut imperes“ a favorisé l'ascension des Ruthènes pour faire échec aux Polonais (p. 626.). Il est possible de prouver ailleurs ce procédé de

l'Autriche par un exemple plus éclatant. Après la chute de la domination turque en Hongrie, l'Autriche a appliqué ce principe sur une plus grande échelle et plus brutalement dans le Banat (Bánság), empêchant les habitants qui étaient de nationalité hongroise d'y retourner pour habiter leurs anciens foyers ; le motif de cette action était d'établir des étrangers au coeur du pays hongrois.

M. de Martonne ne s'est pas assez occupé de connaître l'histoire des Hongrois. Il connaît p. e. du passé de la ville hongroise de Temesvár ce qui suit : une forteresse des Turcs (p. 754.) S'il s'orientait mieux dans l'histoire du Banat (Bánság), il verrait mieux le faible degré de justice des prétentions de la Roumanie sur cette région hongroise. Mais en définissant la situation présente c'est l'auteur même qui reconnaît déjà quelque chose : sur la plaine du Banat (Bánság) „les Roumains ne sont en majorité qu'au débouché même des vallées“ du Temes (l'auteur mentionne la dénomination roumaine de cette rivière : Timis) „et de la Bega.“ (p. 752.).

*

L'ouvrage est enrichi d'illustrations belles et nombreuses. Les dessins, les diagrammes, cartes sont en général très bons, malgré quelques erreurs (elles ont été mentionnées plus haut.) La publication des clichés en grande partie pris par l'auteur lui-même a été très soigneusement établie par l'imprimerie sur tables à part.

Les deux cartes (fig. 129. et 168.) qui ont été dressées pour représenter „les grandes régions naturelles et les grandes divisions politiques (p. 535.) de Tchéco-Slovaquie et de Roumanie sont très intéressantes. Sur la carte de la Tchéco-Slovaquie l'auteur a marqué p. e. la frontière des Karpates qui est une des régions naturelles fixées par lui-même. On voit très bien que les frontières de ces grandes régions fixées par l'auteur et la frontière fixée par le traité de Trianon diffèrent considérablement.

Il est impossible de résumer dans un pareil compte-rendu le riche contenu de ce volume sur l'Europe centrale, mais on doit dire que malgré les erreurs à propos des affaires hongroises il mérite bien d'être lu. Les erreurs mêmes obligent qu'on les note et qu'on essaie de les éliminer des ouvrages de géographie étrangers et de la presse internationale.

Der Atlas Hungaricus von Bernhard von Moll.*

Von Dr. R. Milleker.

Alle Schriftsteller, die sich mit der Entwicklung der Kartographie Ungarns befassen, erwähnen den Atlas von Oesterreich—Ungarn von Bernhardus von Moll. Stavenhagen sagt sogar, dieser wäre berühmt, doch sei nur der 28—31. Band erschienen, der 4. Band sei jedoch unvollständig. Wenn man die Referate liest, denkt man unbedingt an einen Atlas, der aus einer Sammlung von Karten verschiedenen Ursprungs besteht. Da weder Márki,¹ noch Stavenhagen² ihre Quellen angeben, so ist nicht zu ersehen, wo sich dieser angeblich berühmte Atlas befindet und was der Autor war. Schon im Jahre 1930 sah ich eine Abschrift des Atlas im Nationalmuseum in Budapest³ und fand die unvollendete Publizierung des Atlas Hungaricus im Ungarischen Magazin.⁴ Es ist mir nicht gelungen, in Wien auf die Spuren der ersten 27 Bände zu kommen, und zufolge der Personalveränderungen in der Bibliothek des evangelischen Lyzeums in Pozsony konnte ich erst im Januar dieses Jahres das Original einsehen.

Das Ergebnis ist folgendes. Der in Pozsony befindliche Atlas Hungaricus ist kein Kartenkatalog. Von Moll hatte Beziehungen zu dem ungarischen Geographen Mathias Bél und dem Kartographen Mikovini, die in Pozsony arbeiteten. Darum widmete er auch seinen Atlas der Bibliothek der evangelischen Kirche in Pozsony. Es ist nicht wahrscheinlich, dass von Moll die ersten oesterreichischen Bände 1—27 je zusammengestellt hat. Das ist auch aus einer Bemerkung Kélers ersichtlich, der den Wunsch ausspricht, dass die Publizierung dieses Bruchstückes Anlass geben möge zur Vollendung des Werkes.

Es ist nicht wahrscheinlich, dass Márki oder von Moll die Hefte des Ungarischen Magazins als Quelle benutzt haben, sonst hätten sie besser Bescheid gewusst.

Über von Moll wissen wir nur soviel, dass er am Wiener Hof Geheimrat des Herzogs von Braunschweig—Wolfenbüttel war.

Für die Geschichte der Kartographie Ungarns ist dieser Atlas insofern wichtig, als er den ersten, wenn auch unvollständigen Katalog der von den ungarischen Ländern erschienenen Karten bis zur Mitte des 18. Jahrhunderts bildet.

* Auszug des ungarischen Textes auf S. 82—87.

Morfológiai megfigyelések magyarországi löszös területeken.

(Adatok a lösz morfológiájához).

Irta : dr. Bulla Béla.

I.

Bevezetés. A földfelszíni formák törvényszerűségeit kutató geográfus a tájéban első pillanatra csak a formák szintézisét látja ; a különböző erőhatások eredményeként szereplő nagy- és kisformákat csak az analízis segítségével tudja egymástól elválasztani. Az analízis munkája a tájformák, tehát egészében a tájék genetikai széttagolásához vezet és eredménye bizonyos formátípusok megállapítása a nagy- és a kisformák keretein belül. A nagyformák osztályozására és jellemzésére, hacsak nem vehetők túlságosan bonyolult erőhatások eredőinek, a morfológiai leírás sok tekintetben elegendő ; más a helyzet a kisformák esetében. Ha feltételezzük, hogy munkaterületünk normális lepusztulású, a normális lepusztulásnak alávetett tájékban a kisformák „megfoghatósága” és tévedésmentes tárgyalása két okból nehéz. Először, mert *rejtettek*. A táj kereteit a nagyformák adják meg, de ezt a keretet morfológiai tartalommal a kisformák töltik meg, növelik a táj energiáját, élénkítik a plasztikáját, anélkül azonban, hogy a kutató szeme pusztán a létüknél egyebet sejtethetne. A második nehézség oka az a tény, hogy ugyanazt a lepusztítóerőt feltételezve a *kisformák keletkezésében a kőzetminőségnek van döntő fontossága*. Már ez az egyetlen megállapítás elegendően indokolja a kőzetmorfológiai kutatások szükségességét, de egyúttal figyelmeztet a legnagyobb óvatosságra is. Speciális kőzetmorfológiai kutatások nélkül a mészkőtájék, homokkővidék, löszterület stb. életjelenségeit nem érthetjük meg, a különbözőségeket nem vethetjük össze, mert nem ismerhetjük fel a kisformák kőzetminőség- okozta nagyszerű változékonyságát. Ez a formaváltozékonyság a különbözőfajta kőzetek diagenetikus különbségeire utal. Az egyes kőzetek diagenézisének pontos ismerete nélkül maradandó értékű kőzetmorfológiai vizsgálatokat folytatni, törvényszerűségeket megállapítani nem lehet. A kutatónak az egyes diagenetikus folyamatokat állandóan figyelembe kell vennie, kü-

lönben vizsgálatai a levegőben lógnak, eredményei csak spekulációk lesznek.

Túlságosan gazdag kőzetmorfológiai irodalommal sem a magyar, sem a világirodalom nem dicsekedhet. Magyarországon a legaprólékosabban a mészkő morfológiája van kidolgozva. Ebben az úttörő érdem CHOLNOKY-é, aki feldolgozta a futóhomok formakincsét is.¹ Hosszú idő múltán a magyar kőzetmorfológiai irodalom két értékes tanulmánnyal gyarapodott. STRÖMPL a szik geomorfológiáját dolgozta fel,² TÓTH a gránit formakincsét tette vizsgálatai tárgyává.³ Hogy én a löszformák tanulmányozását választottam: ennek kettős oka van. Magyarország területe majdnem teljes egészében az európai löszzónába tartozik, tehát a lösz formakincsének a tanulmányozására (különösen a medenceterületek) kiválóan alkalmas, másrészt vizsgálataim során professzorom CHOLNOKY útmutatásai segítségével, ha szerényértékű is, de eddig sehol még kellően le nem írt és meg nem magyarázott eredményekről számolhatok be.

II.

Fosszilis és recens löszök. Közismert tény, hogy a negyedkorban klimatikus okok következtében a száraz és félig száraz területek kiterjedése igen megnövekedett. A félsivatag és a steppezóna messzire benyomult az egykor csapadékosabb területekre és hosszabb-rövidebb megszakításokat leszámítva a negyedkor nagyrésztében uralma alatt tartotta azokat. Az elmúlt idők tanubizonyoságaként löszöt találunk ezeken a területeken, mert a száraz és félig száraz tájaknak, akár recensék, akár már fosszilisak, jellemző éghajlati képződménye a lösz.⁴

KEILHACK⁵ tanulságos statisztikában dolgozta fel a lösz elterjedtségére vonatkozó adatokat. A Földön 26 mill. km² területet borít lösz és pedig Euráziában a löszterület nagysága 16 mill. km², az észak- és délamerikaiaké összesen 10 mill. km². A KEILHACK közölte löszterképen jól látható, hogy a lösz csak a mérsékelt égövön fordul elő. Ez természetes is, hiszen mérsékeltégyövi, száraz klímahatások képződménye. Vízszintes irányú elterjedésének a deflációs zónáktól való távolság, függőleges irányú elterjedésének, függetlenül a tengerszín feletti magasságtól, csupán a defláció és az erózió (leemosódás) szab határt. Következésképp főként medencékben és szél-, meg esővédte területeken halmozódott fel, de LÓCZY a Nansanban 3000 méter magasan is talált löszöt és nálunk a Kárpátokban is felhatol közel 1000 m. magasságig.

A löszök keletkezése, diagenezise, származása, a származáshely és a lerakódáshely kérdése nagyjában, de csak nagyjában, megoldott problémáknak tekinthetők. Róluk bővebben nem is beszéllek, a magyarországi pleisztocén időbelileg és tér-

belileg párhuzamos problémáira más alkalommal még visszatértek. Ebben a dolgozatomban csak néhány löszmorfológiai megfigyelésemről akarok beszámolni.

A löszökre vonatkozó geológiai irodalom csodálatosan gazdag. Annál szegényesebb a löszgeográfia irodalma. Löszmorfológiai megfigyelésekkel a löszkutató geológusok csak per tangentem foglalkoztak, a legfelölőbb nagyformákat írták le és magyarázták meg. Ezt látjuk a löszirodalom két klasszikus termékében, RICHTHOFEN „Chiná”-jában és a LÓCZY-SZÉCHENYI expedíció kötetében. LÓCZY és RICHTHOFEN lerakta a löszgeográfia alapjait, de utánuk a löszkutatásokban elsikkadt a geografikum. Nem is csodálható ez, ha meggondoljuk, hogy a lösz keletkezéséről, a deflációs és az inflációs zónák szerepéről még ma is folynak polémiák (lásd TUTKOWSKI, OBRUCSEV, PENCK, MAHATSHECK, MERZBACHER, BERG, GANSSEN, MÜNICHSDORFER stb. idevágó dolgozatait). Ennek a tudománytörténeti meggondolásnak az alapján kell az eddig megjelent löszmorfológiai dolgozatokat értékelnünk. Így a dolog természetéből eredőnek kell vennünk, hogy a SUPAN legújabb kiadása⁶ „*Der Formenschatz der Lösslandschaft*” című fejezetében mindössze RICHTHOFEN kínai észleleteinek a közlésére szorítkozik, eredeti, újabb megfigyelésekről nem számol be. Egy közép-németországi lösztájék alkatát ismerteti HERION⁷ értekezése, DEECKE⁸ a lösz csöves szerkezetét igyekszik eddigi tudásunktól eltérően magyarázni. KANTER⁹ értekezése inkább geológiai-petrográfiai, elszórt morfológiai megfigyelésekkel. A délamerikai lösztájék reliefjéről közöl szűkszavú adatokat FRENGUELLI¹⁰ munkájában. KESSLER¹¹ értekezése a régi denudációs felszínek és a löszbakák között keresi az összefüggést.

A hazai irodalomban CHOLNOKY¹² Morfológiájában és a Tiszameder helyváltozásairól írott tanulmányában¹³ vannak löszre vonatkozó, morfológiai megfigyelések. INKEY,¹⁴ VENDL Aladár,¹⁵ TOBORFFY¹⁶ dolgozatai löszökben végbemenő csuszamlásokkal, svadásokkal foglalkoznak. HORUSITZKY Henrik¹⁷ dolgozataiban sok a morfológiai értékű megállapítás, id. LÓCZY Lajos^{18, 19} balatoni geológiai monográfiájában és más dolgozatában a löszhullás és a szélviszonyok közötti összefüggésre vonatkozóan találunk érdekes megállapításokat. MAROS²⁰ a Kéthely környéki löszszakadékok formáiról emlékezik meg. VID²¹ a pannónalmi löszök piramisképződményeit ismerteti. KÉZ²² dolgozata a Pesthidegkuti löszmedencéről szól, BULLA²³ a Budai hegyek löszmedencéinek a lecsapolódásáról értekezik. Löszmorfológiai megállapításokat és, utalásokat találunk FERENCZI²⁴ és SÜMEGHY²⁵ dolgozataiban is. De mindezek csak elszórt adatok. Részben tárgya miatt, mert gondolatmenetét megvilágító példáit Magyarországból veszi, de inkább forma-elemző módszere miatt fontos HAUSHOFER dolgozata²⁶, mert

szigorúan megkülönbözteti a lösz felhalmozódás- és lepusztulásformáit. Nagyonfontosságúak és feltétlenül helyesek a lösztakarta régi formák és a lösztakaró formáinak viszonyára vonatkozó, módszertani utasításai. Dolgozata nagyon vázlatos, inkább szellemes ötletek és meglátások sorozata.

A morfológiai vizsgálatok kiindulópontjául szolgáló löszszerkezetre és a diagenetikus folyamatokra vonatkozóan igen nagyfontosságúak KESSLER,²⁷ SOERGER²⁸ és WOLDSTEDT²⁹ munkái, de kutatásaiknak másirányú természete miatt a lösz formakincsét nem tárgyadják.

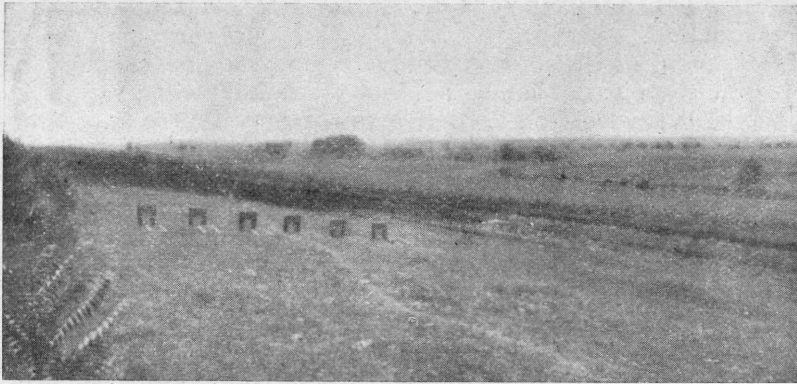
*

Amennyire nélkülözhetetlenek löszmorfológiai kutatásokkor régebbi írók alapvető megállapításai, annyira károsak a formatípusok leírásakor és magyarázásakor későbbi kutatók rosszulértelmezett általánosításai. A RICHTHOFEN-re esküvők a richthofeni eredmények általánosításakor két fontos, alapvető körülményről feledkeztek meg. Az egyik a recens és a már fosszilis löszterületek között levő kltimatikus különbség; a második az elsőből könnyen adódik. Különböző csapadékú, különböző párolgású, különböző szélviszonyokkal rendelkező, elűtő növényzetű területeken ugyanaz a közet (a mi esetünkben a lösz) felszínén és belsejében végbemenő kémiai és fizikai folyamatok homlokegyenest különböznek egymástól. A belsőázsiai és részben a délorszországi aridus steppeterületeken, a recens löszképződés klasszikus helyein a GANSSEN-MÜNNICHS-DORFER magyarázta „aride Verwitterung“ és a defláció a két leghatalmasabb erő. Ezért a lösz felhalmozódásformái sokkal impozánsabbak, mint a lepusztulásformák. A völgyhálózat igen gyér, a löszbe vágódott völgyek, vízmosások igen szakadókosak, sokáig juvenilisek, mert a lösz „másodlagos elmállásának”,* a vályogosodásnak a száraz klímákban semmi szerepe sincs;** a lösz porózus szerkezete nem változik, rajta málladék nem képződik. Semmi ok sincs, ami a tulmerész löszfalak meredekségét, a löszkutak feneketlen mélységét, a járatok labirintusát, a lösztakarók nagyszerű lepleit megváltoztathatná, hiszen minden forma a száraz-mérsékelt steppeklíma tényezőinek a függvénye. Ezekről a területekről valók a számtalanszor idézett RICHTHOFEN- és LÓCZY-vázolta, remek tájleírások. Hasonlítsuk velük össze Nyugat- és Közép-Európa, vagy a Mississippi-medence löszborította vidékeit. Itt egészen mások a csa-

* MÜNNICHS-DORFER „sekundäre Verwitterung“-ja, l. id. m. Ezt egyszerűen a lösz pusztulásának nevezhetjük.

** Az elvályogosodott löszöt a geológusok *nyiroknak* is nevezik. Helyesebb, ha a nedvesebb klímák átalakult löszét vályognak nevezzük. A „nyirok” ugyanis többértelmű. A vulkanikus közetek málladékát is nyiroknak nevezzük. A német „Verlehmungszone”, „Laimenzone”, „verlehmté Lössé” kifejezések a löszre vonatkoznak és magyarra értelemzavar nélkül „vályogzónák, elvályogosodott löszök” kifejezésekkel fordíthatók.¹

padékviszonyok, az eső több, mint a mai löszterületeken; mások a párolgásviszonyok, mások a szelek, nagyobb a légnedvesség, vízkedvelőbb a növényzet. Tehát a kőzet felszínén és belsejében olyan fizikai és kémiai folyamatok játszódnak le, hogy következményükként a hajdani steppék fakósárga, porozus lösze kötött, vízátnemeresztő vályoggá alakul. Ezekben a vidékeken már *pusztul* a lösz! A kötött talajon sűrűbb a völgyhálózat, nem tudnak löszdolinák, löszkutak, mélyutak stb. kialakulni, a lejtők szelidülnek, a tájék szenilitása növekedik, mert *tulnyomóak ugyan a lepusztulásformák a régen keletkezett felhalmozódásformák rovására*, de az egyezőklimájú, pusztuló, fosszilis löszterületeken a lepusztító erők hasonlósága miatt a lepusztulás stádiuma, foka, formái is egyezők, tehát *pusztuló löszű területek felszínalkata egyhangu, formaszegény, azonos domborzatú jellemvonások ismétlődnek rajtuk*. Gon-

(Szerző felv.)

1. ábra. Völgyképződés elvályogosodott löszfelszínen. Somogy vm.
Talbildung auf verlehnter Lössoberfläche. Somogyer Komitat.

doljunk csak Belgium sűrű völgyhálózatú „limon hesbayen“-jére, Középnémetország és az Alsórajnai medence elvályogosodott löszhalmeira, vagy a Dunántúl szépen művelt, lustakanyargású patakokkal felszántott löszpenéplénjeire.

Magyarország területe löszmorfológiai kutatások szempontjából szerencsés átmenetnek tekintendő a féligesős és féligszáraz klímazónák között. Hangsúlyozom, hogy ez a megállapítás nem akar szabatos éghajlati meghatározás lenni, inkább morfológiai értéke van, mert a Dunántúl és az Alföld löszös területei között a morfológiai különbözőségek legnagyobbrészt a Dunántúl és a peremhegységek nedvesebb, illetőleg az Alföld szárazabb és aszályosabb klímájára vezethetők vissza. Ezzel a különbséggel a geográfusnak számolnia kell. Nem lepődik meg, ha a Telecska és a Titeli plató löszdolinákkal és löszkutakkal összefur-

kált, szakadékokkal barázdált hasonmását a Dunántúlon nem találja meg, viszont az esősebb területek löszének sok jellemző formáját az Alföldön keresné hiába. Annyi bizonyos, hogy az alföldi löszök formái a recens löszök formakincsével sok rokonságot mutatnak, mert az alföldi löszök eredeti alkatukat a szárazabb éghajlat alatt jobban meg tudták őrizni, mint a Dunántúl csapadékosabb területének löszei, hiszen itt a löszön sokhelyütt még ma is erdő áll.

Bizonyos, hogy a lösz Magyarország területén már pusztul, vályogosodik. A vályog erősen vízátmeresztő, rajta a normális erózió formái fejlődnek ki. A löszleplek gyengén hullámos, szenilis felszínékké alakulnak. A felszíni vályogzóna vastagsága több tényezőtől függ. A csapadéknak vidékenként különböző mennyisége mellett fontos szerepe van a vályogosodásban a növénytakarónak és a lösz bázisának. Ezekre a fontos körülményekre még visszatérünk; most elég csak annyit megjegyeznünk, hogyha az erózió lépést tud tartani a vályogosodással, sőt gyorsabb ütemű nála, igen vad vízmosások, fiatalos löszszakadékok képződhetnek az aránylag csapadékos löszterületeken is. Ezt látjuk például Ajka közelében Veszprém megyében, vagy Dél-Somogyban, aztán néhány zárt löszmedencében, mert itt az erózió támadóereje a löszterület általános lejtéviszonyok megszabta tengelyvonalára és néhány szubszekvens mellékágra összpontosul, rajtuk kívül a formák mindenütt lekerekítettek érettek. Tévedés tehát zárt medencék lösztakarójának *látszólagosan* kezdetleges feldaraboltságát tisztán a lepusztulás aránylag rövid időtartamának a rovására írni; van itt sok meggondolandó mellékkörülmény is. Közülük a vályogosodást sohasem szabad figyelmen kívül hagyni.

Hazai löszjeink morfológiai vizsgálatokor fontos és semmiképpen el nem hanyagolható körülmény a lösz szennyezettsége. Szennyezett lösznek a lejtők kötőmelékes löszét és idegen kőzetek és a lösz összekeveredéséből alakult kőzetfajtákat nevezem. Sőt ide kell soroznunk LÓCZY dunántúli „völgyi lösz“-ét és az „ázott lösz” is. A típusos löszök és a löszszerű anyagok lepusztulásformái nagyon eltérőek. Ázott löszben a típusos formák ki sem fejlődhetnek, mert a kőzet szerkezete más, mint a típusos löszé. Kötőmelékes, kevert löszökben pedig az idegen szennyező anyag miatt a formák nem típusosak, hanem csak *hasonlóak*. Végeredményben löszmorfológiai kutatásokkor soha szem elől nem tévesztendő vezérfonalnak kell tartanunk, hogy 1. *hazai löszjeink fosszilizisek, tehát pusztulnak, a felhalmozódás formái már visszafejlődésben, lepusztulóban vannak.* 2. *hogy nem típusos löszök morfológiai kutatások tárgyául csak korlátolt mértékben szolgálhatnak,* 3. *hogy a löszök és fekvük közötti viszonyoknak igen fontos morfológiai következményei vannak.*

III.

Hazai löszeink településének morfológiai sajátosságai ; a lösz felhalmozódásformái. A magyar föld medencejellegének megfelelően a lösz legnagyobb tömegekben a medence mélyebb tájékain halmozódott fel és a peremvidékek felé fokozatosan kivékonyodik; mégis nagy tévedés azt gondolnunk, hogy a legintenzívusabb löszképződés idején a lösz egységes lepel alakjában borította be a magyar medence egyenlenségeit. Ennek a feltevésnek a magyar medencecsoport egyes tagjainak különböző magasságú fekvésén kívül ellene mond a löszös területek löszeinek igen különböző vastagsága. Meglepő a Kisalföld dunajobbparti részének lösztelensége. Ha van lösz, az nem típusos, hanem erősen homokos. A Csanak, Szemere és Pannonhalma hármasszárnya mögött, Győr és Komárom megye területén már uralkodó kőzetnem a lösz, de csak kis területen ér el 10—15 m vastagságot, egyebütt 2—3 m, vagy még ez alatt marad. A Bakony ÉNy-i lejtőjén igen vékony, rongyos a lösztakaró, csak fokozatosan vastagodik néhány deciméterről a Marcal vidékén már 5 m-re (SÜMEGHY). Ugyanez a helyzet a Vértesben is. A Kisalföld dunabalszéli részén egységesebben és zavartalanabban települt le a lösz a Kiskárpátok, a Kis- és Nagyfáttra közé foglalt szél- és esővéde medencékben. Helyenként 14—15 m vastagságot is elér (HORUSITZKY). A Mura—Balatonárok—Vértes vonalától DK-re a lösz fokozatosan vastagodik és mindinkább típusossá válik. Zalában és Dél-Somogyban eleinte zavaros a helyzet. A nyugatsomogyi futóhomokterület észrevétel nélkül megy át 2—3 m-es homokos löszbe. Csurgó, Marcali, Kéthely táján már 5—6 m vastag és kevésbé homokos a lösz (BULLA, MAROS megállapítása). Balatonszabadi—Kaposvár—Szigetvár vonalától DK-re a típusos lösz igen hatalmas takaróval borítja be a neogén szériés nyugtalan, denudált felszínét. Tolnamegyében és a Kapos-Koppány kijelölte törésvonalától D-re, a Zselicség, Völgyseg és a Hegyhát völgyeléseiben 15—20 m vastagságot is elér a lösz, sőt a Duna mentén a 30 m-t is megközelíti. A fehérmegyei lösztakaró rongyoltabb és vékonyabb, 4—6 m. (VENDL). Elég tekintélyes lösztakarót hordoznak az Alföld É-i peremén a Cserhát, Mátra, Bükk és az Eperjes-tokaji hegység DK-i lejtősegei. Itt NOSZKY 6—15 m-es löszöket látott. A Duna—Tisza között csak az északi részekben van homokos lösztakaró (a Tápió környékén néhány méter), a középső részekben hiányzik (TIMKÓ). A Telecska már típusos, meredek löszlejtő (6—8 m, TREITZ). Dél felé fokozatosan vastagodik és a legnagyobb vastagságát a Titeli platóban éri el (37—50 m). Folytatása a szerémségi lösz mely 26—30 m vastag (GORJANOVIĆ—KRAMBERGER). A Tiszántúlról kevés az adatunk. Debrecen környékén 5—10 m-es a lösz, ennyi a Nyírségben is. A Körösök vidékén a kútforások adatai szerint néhány m vastag, de

nem típusos. Megrongyoltan felhatol a Körösök felsőfolyása mentén a medencékbe (Belényesi medence, Fehérkörös medencéje) és megvan a Szörénységben is. Itt is, mint a Dunántúl Ny-i peremvidékein, a lösz felváltja a vörös, vasborsós agyag, ez a néhány méter vastag löszmálladék. Típusos ez a vörös agyag a Hegyes-Drócsában, Arad megyében és Krassó-Szörényben Lugos-Facset környékén, Nyugatmagyarországon, Vas megyében, a Zala és Rába környékén vörösagyag helyettesíti a lösz. Kisebb lösztakarók az Északnyugati Felvidék kis, zárt medencéiben is vannak, de majdnem teljesen hiányzik a lösz Erdélyben; csak a Marosvölgyben, Maroskece, Miriszló, Székelykocsárd és Marosújvár környékén, Kolozsvár mellett, a Hátszegi medencében és a Háromszéki medencében vannak löszoltok, de anyaguk nem típusos lösz, amint hogy a Fogarasi medence löszei is inkább glaciális, löszszerű agyagok és vályogok.

2. ábra. A titeli plató északi fele.

Die nördliche Hälfte der mit Lössdolinen und Lössschluchten zerstückelten Titieler Terrasseninsel.

Ezek a különböző löszvastagságok időben is, térben is megszakított, egyenlőtlen településre utalnak. Az időbeli egyenlőtlen települést az akkumulációs és denudációs periodusok váltakozása, a térbeli egyenlőtlen települést a magyar föld pleisztocénkori, ma még csak fővonásaiban ismert reliefje, de különösen a löszök és a szelek, illetőleg a löszök és a csapadékok közötti viszony eddig még az irodalomban alig méltatott törvényszerűségei magyarázhatják meg.

A dunántúli löszterületet a Duna vonala élesen elválasztja az alföldi lösztakarótól, mert a Dunántúl lényegesen magasabban fekszik, mint az Alföld. A peremvidékekről az Alföld, mint erózióbázis felé futó folyók és csapadékvizek már eleve lehetetlenné tették az Alföldön egységes lösztakaró kifejlődését. Hangsúlyoznunk kell ezt, mert gyakran hangoztatott felfogás, hogy a folyók az Alföld löszleplébe vágódtak bele. Ez téve-

dés. Ott van mindjárt a vitásnevű, de cseppet sem vitás eredetű „ázott lösz”.^{*} Bizonyítja, hogy a nagy amplitudójú, alföldi steppefolyók a löszképződés idején óriási ártereken kalandozhattak el, mert csak már meglévő folyók ártere lehetett a „conditio sine qua non”-ja az ázott lösz kifejlődésének. Ezek az árteri üledékek egy másik, morfológiai szempontból el nem hanyagolható körülményre is felhívják a figyelmet: az átmenet a típusos löszből az édesvízi üledékekig időbelileg és térbelileg is annyira fokozatos, hogy közöttük éles határt vonnunk lehetetlen. Ezért alkalmatlanok nagyrészen az alföldi löszök löszmorfológiai kutatásokra. Igazi, típusos löszöket csak az árterületekből kiemelkedő, ú. n. alföldi eredeti felszindarabokon (CHOLNOKY) találunk, mert itt a lösz a lemosástól védve maradt (Nyírség, Tisza—Maros közti lösztábla, Telecska, Titeli plató és a törmelékkupok lösztakarója). Az Alföldre lépő folyók löszborította törmelékkúpjainak tanúsága szerint a lösz legalább részben fiatalabb, mint a törmelékkupok, következésképp a meglévő folyók nem vágódhattak bele a később lerakódott löszlepelbe. De a löszlepelbe való közvetlen bevágódás ellen szól az alföldi folyók „völgy”-e is. A terraszok és a lösz közötti viszony még teljesen tisztázatlan, annyi azonban már most is bizonyos, hogy Alföldünk a pleisztocénban nem gondolhatjuk LÓCZY³¹ után a mai Tarim-medencéhez hasonló, sivatagos medencének, mert a sivatagi sóstavi és szárazföldi lerakódások teljesen hiányzanak. Az alföldi löszbe és a lösszel váltakozva települt kékesszürke agyagok édesvízi lerakódások; talán tundraképződmények, talán csapadékosabb, interglaciális korszak tavi és árteri üledékei.

Egészen más a helyzet a Dunántúlon. Itt az eredetileg vízszintesen települt pannóniai rétegeket az Alföld lezökkenése után a pliocén sivatagi denudáció igen letarolta, egyben a pliocén törések és vetők a területet platókká, táblákká darabolták. Erre a nyugtalan felszínre rakodott le a lösz. Ez a LÓCZY elnevezte platólösz. A lösz a Dunántúlon bizonyos, már meglévő formákat *eltakar*, tehát csökkentette a terület domborzati energiáját. A löszös platók között, a törésvonalak mentén kanyarognak a folyók az Alföld felé. Kicsinyek, rövidiek, nem tulságosan bővizűek, alluviális völgytalpuk keskeny, a Dunántúl délkeleti hatalmas lösztakarójának egységét alig tudják megbontani.

Érdekes jelenségre hívják fel figyelmünket a hazai löszök függőleges irányú elterjedésének és vastagságának egybevetett, számszerű adatai. HAUSHOFER³² megjegyzi, hogy a Bakony, Vértes és Dunazughegység ÉNy-oldala feltűnően lösztelen, ellenben a DK-oldalakat vastagon borítja a lösz. Ez a megállapítás nagyjában helyes. Néhány adat világosan mutatja. Geo-

* HORUSITZKY F. szerint „infúziós lösz.”

lógusaink mind kiemelik a Dunántúli középhegység ÉNy-i lejtőinek a lösztelenségét. Ha van is lösz, az nem típusos, hanem homokos löszféleség. Érdekes FERENCZI⁸⁸ magyarázata. A Rá-bavidék kavicstakarójának a lösztelenségét a kőszegi hegyeknek tulajdonítja. Ezek az erdőborította hegyek akadályozták meg szerinte a lösz lerakódását ezen a területen. Ez a magyarázat két okból valószínűtlen. 1. Azt a szerepet tulajdonítja a térszíni kiemelkedéseknek, hogy az esővel együtt a levegő portartalmát is megszűrik, pedig ez csak nedves levegőben érvényes, 2. a löszanyag (por) szállítójának a nyugati szelet tekinti. A lösz magyarországi elhelyezkedése ellenben azt bizonyítja, hogy egyrészt a löszlerakódás, másrészt a keleties irányú szelek és nyugatias szelek hordta csapadékok között szoros a viszony. A Dunántúli középhegység ÉNy-i lejtői lösztelenek, de löszmentesek a Kiskárpátok külső lejtői és foltos-rongyos lösz takarja a Mecsek északnyugati lejtőit is. Ezzel szemben a Budai hegyekben 410 m-ig, a Mecsek déli lejtőjén 400 m, a Hegyalján 383 m-ig hatol fel a lösz. Már a nyugati csapadékos szeleknek kitett, keletalföldi lejtősvídeken (Szörénység, a Bihar Ny-i lejtői, a Meszes, Réz hegység és a szilágysági Bükk alföldi lejtői) 200 m en fölül nagyon kevés lösz található. LÓCZY ismételtén rámutatott a löszlerakódás és a szélárnyék közötti szoros kapcsolatra. A bakonyi déli lejtők és a Mezőföld lösztakaróját szerinte a Dunántúli középhegység védelmezte meg az elhordás ellen. Ennél a megállapításnál egy lépéssel tovább kell mennünk. NEHRING, ENQUIST, TUTKOVSZKI, SOERGEL és KESSLER kutatásai nyomán biztosan tudjuk, hogy a glaciális időszakokban Középeurópa periglaciális vidékei kimondott stepeterületek voltak. Uralkodó szeleik a nagy északeurópai bel-földi jégtakaróról D- és DNY-felé fújó és a CHOLNOKY által kimutatott európai monszonnal erősített keleties irányú száraz és az óceán felől fújó, csapadékszállító nyugatias szelek voltak. A nyugatias szelek nem voltak löszszállítók, hanem ellenkezően löszpusztítók. Kétségtelen bizonyíték erre a belgiumi, északfranciaországi, hollandiai és németországi löszök elvályogosodása. Ezek a löszök a „grösste Vergletscherung“ (Risseiszeit) idején képződtek, mert a steppeterületek ekkor nyomultak Középeurópán át a legnyugatabbra, az Atlanti óceán felé. A steppe fokozatos visszahúzódásával párhuzamosan az óceáni klímahatások jutottak érvényre a hajdani steppeterületeken. Így lett a francia, belga és hollandus löszökből a csapadékosabb klímák idején a „limon hesbayen“ és ezért vályogosodtak el vastagon, jóval vastagabban, mint a mi löszeink, a németországi löszök. Ezek az óceáni klímahatások, persze gyengébben, de Magyarországon is érvényesültek. A vas megyei és nyugatzalai löszök, helyenkint veres agyaggá alakultak át, másutt egész tömegükben átvályogosodtak. Ugyanígy magyarázhatjuk az Alföld keleti peremén, a nyugati szeleknek kitett lejtőkön

fellépő és a löszön elhelyezkedő veres agyagok és vályogzónák jelenlétét.* Ezzel szemben a Bakony, Vértes, Mecsek, Cserhát, Mátra és az Eperjes-tokaji hegysor déli és délkeleti lejtőit vastagon borítja a lösz, mert a keleti száraz szelek hurcolta por ezeknek a hegyvonulatoknak *esőárnyékában* nyugodtan lerakódhatott és a diagenetikus folyamatok során lösszé lehetett, mert védve volt a lemosás és a tulságos gyors vályogosodás ellen is. Hazai löszeink függőleges és vízszintes irányú elterjedése és az elvályogosodás különböző mértéke végeredményben azt bizonyítja, hogy a magyarországi löszök anyaga legnagyobb részben a száraz, keleties szelek közvetítésével került lerakódásra és megmaradásában nemcsak a szélárnyéknak, hanem a keleties lejtők esőárnyékának is jelentős szerep jutott.

Hogy a nyugatias irányú szelek löszpusztító hatása (lemosás és effektív defláció) közül melyik az erősebb denudáló tényező, ma még ebben a kérdésben egészen megnyugtató felelet nem adható. Ehhez az egyes dunántúli tájak mikroklimájának a részletes tanulmányozására és pontos ismeretére lenne szükség. Ugy tűnik fel, hogy a Kisalföld déli öblében inkább a lemosódással és a vályogosodással kell számolnunk, Győr—Kisbér—Tata környékén a defláció az erősebb. Az itteni futóhomok- és löszterület észrevétlenül egymásbaolvadása HORUSITZKY-nak és STRÖMPL-nek látszik igazat adni. Valószínű, hogy a nyugati szelek még a pleisztocén végén is erősen pusztították a Kis-Alföld pannóniai rétegeit, belőlük sok, löszképződésre alkalmas, finom port fújtak ki. (HORUSITZKY pannóniai kagylóhéjtöredékeket talált a löszben, STRÖMPL pedig csak fációs különbséget tételez fel az itteni lösz és a homok között).

Ez a két ismertetett erőhatás a nyugatmagyarországi területek löszhiányát, a Dunántúli és a Keletmagyarországi sziget-hegység nyugatias lejtőinek lösztelenségét kifogástalanul megindokolja, de semmiképpen sem alkalmazható magyarázatként eső nem verte, szélmentes zárt medencék és lejtők löszhiánya esetében.

Futólagos vizsgálatkor is feltűnik, hogy a Dunántúli középhegységben és az Alföld É-i peremhegységeiben a szél- és esővédte lejtők is különböző mértékben vannak ellöszösödve. A kérdés megmagyarázására a különböző kőzetfajták maximális lejtőszögének és a löszfekü fizikai és kémiai viselkedésének az ismerete szükséges. A lejtő meredeksége általában három tényezőtől függ: 1. a kőzet vízetáteresztő vagy átmeresztő voltától, 2. a kőzet plaszticitásától és amennyiben üledékes kőzetekről van szó, 3. a rétegek fekvésétől. Hazai löszeink a peremvidékeken a másod- és harmadkori rétegekből felépített Dunántúli középhegység és az északalföldi vulkani-

* Ezeket a veres agyagokat SCHAFARZIK még részben pliocén képződményeknek veszi. Ellateritosodott pannóniai agyagokat lát bennük. I. Irodalom 34. sz. a.

kus vonulat eső- és szélárnyékban rakódtak le; tehát a lejtők löszös, vagy lösztelen volta a meszek, dolomitok, márgák, agyagok és lávák viselkedésétől függ. A mészkő és a dolomit, mivel rideg vízáteresztő kőzetek, igen meredek lejtővel is meg tudnak állani, különösen ha a rajtuk képződő, vékony húzódó törmeléklet növényzet nem védi a lepusztulás ellen. Ilyen lejtőn a lösz nem tud lerakodni, csak a lejtő lábánál. Az ilyen kombinált mészkő-, dolomit- és löszlejtő valóságos *tört lejtő*. Ilyen lejtődarabok találhatóak a Nagykovácsi medencében, a Remete-hegy oldalán és ilyen törtlejtőn juthatunk fel Balatonederics mellett a vékony lösztakaróról a Pohási-hegy meredek mészkőlejtőjén a Sárkányerdő tetejére. Ez a törtlejtő igen ritka, mert a mi éghajlatunkon valami kis húzódótörmelék mindig képződik a mészkővön és a dolomiton is; a törmelék aztán enyhíti a mészkő és löszlejtő merev átmenetét. Erre a legszebb példákat közép-hegységeink kis löszmedencéiben találjuk. A zsidi, rezii, kál-lai, pesthidegkúti, budakeszi, nagykovácsii medencékben a lösz messze felhatol a mész- és dolomitelejtőkön, helyenkint még a lejtők inflexiós vonalán felül is, mindaddig, amíg az aljaközet lejtőszöge $30-35^{\circ}$ -on alul marad. T. i. $30-35^{\circ}$ a maximális értéke annak a lejtőnek, amelyen a lehullott por még lösszé tudott alakulni. $30-35^{\circ}$ -nál meredekebb lejtőket lösz sohasem takart be, mert, ha le is rakódott a hulló por a lejtőre, lösszé nem alakulhatott; lehordta az eső.

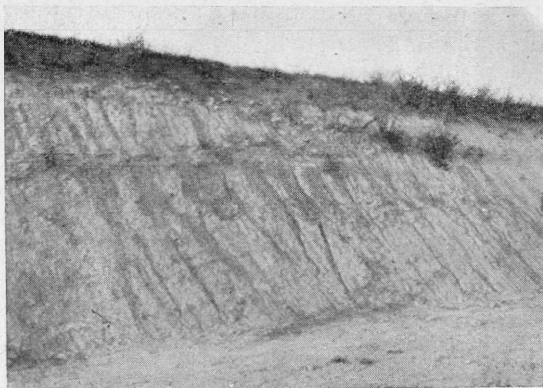
Az andezit már nagy mértékben impermeabilis, de nem képlékeny, igen vastag málladék képződik rajta, a lejtői lankások, messze felhatol rajtuk a lösztakaró. A Dobogókő alatti kis löszmedencében és Pilisszentkereszt felett a löszlepel beborítja az andezitlejtőket egészen a lejtők felső részén futó inflexiós vonalig, mert a málladékkal borított andezitlejtők lejtőszöge a kritikus 30° alatt van. De ugyanez a helyzet a Velencei hegységben is ott, ahol a vastagon elmállott gránitlejtők és a lösz közvetlenül érintkeznek egymással. A szelídformájú kis hegység majdnem teljesen eltűnik a lösztakaró formarejtegető leple alatt. Ilyenformán a lösz függőleges irányú elterjedésének a lemosáson és a defláción kívül határt szab a hegyépítő kőzetek lejtőinek preglaciális meredeksége is.*

Az alapkőzet lejtőformáinak hatása a lösz vertikális irányú elterjedésére csak a hegységek magasabb részein és a hegyekkel körülvett magasabb medencékben tanulmányozható, mert itt a lösz közvetlenül az alapkőzetre települt, ellenben egészen más a helyzet a hegységek lába körül. A Keszthelyi-hegység, Bakony, Vértes, Dunazughegység, Börzsöny és a Mátra peremvidékein vastag rétegekben rakódtak le a neogén tenger üledékei. A Balatonfelvidéken és a Vértesben pannóniai

* Preglaciális, mert a lösz az alapkőzet lejtőformáinál részben fiatalabb.

agyagok és homokok hatolnak fel 300—350 m t. sz. f. magasságig, a Dunazughegységben oligocén márgák és agyagok, az északalföldi peremhegyekben mediterraneus, szarmáciai és pannóniai rétegek töltötték ki a medencéket, borították be az alacsonyabb lejtőket. Ezeknek az impermeabilis agyagoknak, márgáknak a viselkedése a lösszel szemben igen különös, a kölcsönös viszonyok igen fontos morfológiai következményei vannak. CHOLNOKY prof. úr kirándulásainkon felkeltette figyelmünket, hogy a Budai hegyek eső- és szélárnyékos keleti lejtőin, medencéiben és völgyeiben, mint medencetöltelékét mindenütt a budai márgát és a kiscelli agyagot találjuk, de alig van lösz, pedig a Budai hegyek zárt belső medencéiben a lösz olyan hatalmaskifejlődésű medencetöltelék, hogy HAUSHOFER joggal nevezi a Budai hegyeket „Verlössstes Gebirge”-nek. Egy korábbi dolgozatomban²³ a Budai hegyek keleti periferikus süllyedéseinek és völgyeinek lösztelenségét a Duna upleisztocén völgyszélesbítő tevékenységével igyekeztem magyarázni. Ez a magyarázat upleisztocén tektonikus elmozdulásokkal kapcsolatban érvényes lehet a Dunavölgyre, tehát a szóbanforgó területek legkülső keleti szegélyére, de nem alkalmazható a Táborhegy, Remetehegy, Guggerhegy, Ferenchegy által közbefogott Csatárkára, Zöldmálra, a Szépvölgyre, a Hüvösvölgy legnagyobb részére, a Kis- és a Nagysvábhegy közötti völgyre, a Hunyadihegy környékére, a Sasadra, a Farkasvölgyre és a Svábhegy több kisebb, délrenyílő völgyére. Ameddig az elsorolt területeken ezeknek az impermeabilis agyagrétegeknek települése 30°-nál meredekebb, vagy az eredetileg vastagon települt medencetöltelékeket a Budai hegyek levantei kiemelkedése következtében megifjodott denudáció 30°-nál meredekebb lejtősvidékké pusztította le, nem probléma a lösz hiánya, mert hiszen a lösz 30°-nál meredekebb lejtőkön nem kerülhetett lerakódásra; de a legfeltűnőbb éppen az, hogy ezek a peremvölgyelések igen enyhelejtésű területek, 20—22°-os lejtőszögek csak az alaphegység lejtőjéhez közel mérhetők, egyébként a lejtők meredeksége 5—10—15° körül van, mégis lösztelenek, vagy a legjobb esetben löszszerű törmelékes keverékkel vannak borítva. CHOLNOKY ekkor a márga és a rátelepült lösz közötti kapcsolatok vizsgálatára hívta fel a figyelmemet. Az elmúlt évek folyamán a Budai hegyek szóbanforgó területeit többször bejártam és vizsgálataimhoz analógiákat kerestem. Ilyen analógiát találtam a Táborhegy, Remetehegy és Kecskhegy horsztsorának kiscelli agyaggal borított lejtőjén. VENDL¹⁶ tanulmányozta az itteni csuszamlásokat. Szerinte ezeknek a suvadásoknak az az oka, hogy, ha a lösszel borított, lejtősen települt kiscelli agyag a löszön átszivárgó csapadékvizektől beázik, állékonysága meggyengül és, különösen, ha alsó része még meg is van bolygatva, a maximális lejtőik mentén karélyos szakadásvonalakkal az agyag a lösszel együtt lesu-

vad. Ez volt a kiindulópontom a márga és a lösz kölcsönös viszonyának a vizsgálatában. A bejárt, márgával borított lejtők és medencerészletek mind nagyésűs területek. Hóolvadáskor, vagy záporokkor igen sok csapadékvíz folyik le rajtuk; ezért pl. a Farkasvölgyben, az Ördögromcsárda felett még augusztusban is nyirkosnak találtam a márgát a lösz alatt. Fontos, hogy ezek a márgák többnyire igazi agyagmárgák, tehát nagyon impermeábilisek. Kézenfekvő volt tehát a feltevés hogy ezeken a nagyésűs, de nem meredek (10—12°-os) lejtőkön a löszhiány a márga különös viselkedésére vezethető vissza a löszszel szemben. Erre a feltevésre a bizonyítékot a Csatárkán és a Szépvölgyi út alján levő márgafeltárásban találtam meg. Ez a márga ugyanis a felszínen vastagon szennyezett, különösen löszszerű anyaggal. A keverékben löszcsigák is találhatóak. Az egész keverék külső formájában megszáradt sárfolyás-

(Szerző felv.)

3. ábra. Löszanyaggal kevert, márgás húzódo törmelék a típusos, leveles budai márgán. Budapest.

Aus Lössmaterial und Mergel zusammengesetztes Gekrieche auf dem blättrigen Budaer Mergel. Budapest,

hoz hasonlít. Ez a márga- és löszkeverék legvastagabb lent a Zöldmál aljában. Felfelé kivékonyodik és a Csatárkán már csak néhány deciméter vastagon fekszik a típusos, leveles márgán. Világos tehát, hogy itt nem meg-megújuló, nagyarányú suvadásokról van szó, mint a Táborhegy kiscelli agyagján, hanem lassú, de esőzésekkor állandóan végbemenő folyamatról. A beázott, impermeábilis márgán a ráhullott por nem tudott lúpos lösszé alakulni, csak löszszerű anyag lett belőle. De ezt az anyagot sem tűrte meg magán a márga. Az ázott márga a ráhullott löszporral együtt lassan-lassan lefelé mozgott a lejtőn és közben a két anyag összekeveredett. Lefolyt,

ameddig csak tudott a lejtős terület aljáig; ezért itt vastag ez a márgás-löszös keverék, felfelé a lejtőn fokozatosan kivékonyodik. Ilyen módon alakult ki a medencekitöltő budai márga lejtőinek a formája és okozza, hogy a Budai hegyek márgával kitöltött dk-i peremsüllyedékei és völgyelései lösztelenek. Ma már ez a lepusztulásfolyamat erejében igen megfogyatkozott, hiszen recens hazai löszünk nincs, löszpor a mi klimánkon nem hull, a márga is erősen elmállik a felszínen, a terület csatornázott, elég sűrűen be van építve, de bizonyos, hasonló jelenségek ma is megfigyelhetők. Természetesen ott, ahol a márga és a kiscelli agyag vízszintesen fekszik és eső- meg szélárnyékban van, a márga és agyaglejtőket beborítja a lösz.

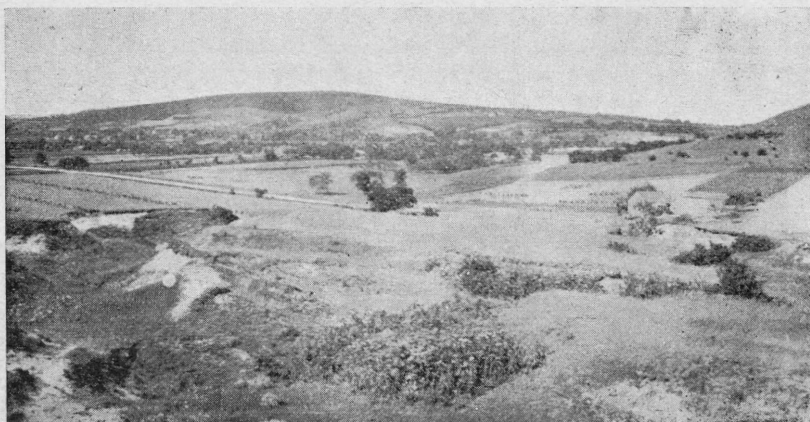

(Szerző felv.)

4. ábra. A Csatárka lösztelen márgalejtői.
Unverlösste Mergelgehänge des Csatárka.

A márgához teljesen hasonlóan viselkedett a löszképződéssel szemben a pannóniai agyag is. Erre a feltevésre a Keszthelyi hegység szél- és esőárnyékos, mégis lösztelen pannóniai lejtői szolgáltatták az alapot. Néhány kiránduláson bejártam a hegység déli lejtőit Hévíztől—Balatonedericsig és, amint vártam is, megállapíthattam, hogy a lejtősen települt pannóniai agyagokat csak helyenkint, a térszíni viszonyok megengedte részeken borítja foltos-rongyos lösztakaró, egyébként a lejtők mindenütt lösztelenek. Ez annál is inkább feltűnő, mert a pannóniai lejtőség igen enyhe emelkedéssel kapaszkodik fel az alaphegység dolomitján. A lejtőszög értéke 2—6°, feljebb 10—15°; a terület szépen művelt, sűrűn lakott.⁸⁵ Csapadék, vagy szél nem hordhatta el a lösz, mert a lejtőség közvetlen szomszédságá-

ban, a Hévízi völgy és a Balaton közé foglalt, vízszintesen települt pannóniai rétegekből felépített fennsíkot 4—5 m vastag lösztakaró borítja; tehát kimondhatjuk, hogy a lösz a vízát-nemeresztő pannóniai agyag sem tűri meg magán, ha lejtősen települt. És pedig, mivel a terület igen enyhe lejtésű, kimondott suvadásról nem lehet szó, hanem a löszanyag és az agyag felső részének lecsúszásáról. Az egész jelenség nagyon hasonlít a budai márga viselkedéséhez. A pannóniai agyagra hullott löszanyag esőzésekkor összekeveredett az agyag felső, nem állékony, plasztikus részével és a keverék lassan lecsúszott a lejtő alá. Ezt a löszös-agyagos keveréket a LÓCZY-féle geológiai térkép is feltünteti, de mint lösz. Persze ma már nagy

(Szerző felv.)

5. ábra. A keszthelyi hegység lösztelen pannóniai agyaglejtői.

Die mit pannonischen Schichten bedeckten, nicht verlösteten Tongehängen des Keszthelyer Gebirges.

részben áldozatul esett a denudációnak, részben humusztartalmú talajjá vályogosodott. Magát a tüneményt, hogy a lösz impermeábilis, képlékeny bázis nem tűri meg magán, a *löszanyag lehúzóadásának* nevezem, mert hiszen ebben az esetben a hulló por állandóan belekeveredik a húzódo törmelékebe.

Vannak azonban löszborította pannóniai agyagon a táborhegyihez hasonló, valódi suvadások is. INKEY¹⁴ már 1877-ben leírta a derecskei földcsuszamlást Somogy megyében és még megjegyzi, hogy Somogyban máshonnan is hallott a derecskeihez hasonló földcsuszamlásokról. TOBORFFY a tolnai löszökről említi,¹⁶ hogy sok rajtuk a suvadás. INKEY dolgozatához geológiai szelvényt is közöl, de suvadásmagyarázata nem kifogástalan. Szerinte a völgyek oldalát a víz alámossa és az alámosás következtében gyengül meg a pannóniai réte-

gek állékonysága, tehát az alámosott rész a rajta levő lösszel együtt leomlik. Ez így is van, ha a partfalak meredek; de ekkor nem beszélhetünk suvadásról, hanem hegyomlásról. Azonban ezek a dunántúli meridionalis, tektonikus eredetű szélbarázdák nem mind ilyen meredekfalúak. Ezeket a völgyeket a lösz sohasem töltötte ki teljesen, mert a defláció és az erózió megakadályozta a löszképződést. Eredetileg csak az alluviális völgy síkon túl, a pannóniai lejtők lábánál rakodott le a lösz és természetesen a platókon. Ezeken a részben alámosott, részben defládált, lösztakarta menedékes pannóniai lejtőkön már megindulhattak a suvadások, ha a löszön keresztül az agyag felső része beázott. A suvadások aztán energikusabbá tették a tektonikus szélbarázdák lejtőit, de egyúttal a lejtők lösztelenségét is okozták.

(Lóczy felv.)

6. ábra. Völgyi lösz.

Durch Rutschungen umgelagerter „Tallöss“.

Ilyen, suvadásokkal tarkított lejtőket a tektonikus eredetű szélbarázdák hosszában Jákó, Senta, Csurgó, Balatonaliga, Akarattya környékén sokat lehet látni, tehát a suvadásokkal, mint *recens denudáló tényezővel* kell számolnunk.

Azt hiszem, nem járunk messze a valóságtól, ha más tényezők mellett az u. n. „völgyi lösz“-ök keletkezését is az impermeábilis agyagoknak a lösszel szemben tanúsított, különös magatartására vezeljük vissza. Ez az elnevezés LÓCZY-tól származik; réteges, nem típusos, esetleg ázott löszféleséget jelent. A német irodalomban részben megfelel neki a „Gehängelöss“ és ugyanilyen löszszerű anyagok borítják a Cordillerákra támaszkodó neogén rétegek lejtőit Argentínában Cordoba, Rosario és Mendoza környékén^{36, 37}, LÓCZY a típusos löszt és a völgyi löszet körben nem különbözteti meg. Szerinte a

hegylejtőkről lemosott, lejtőtörmelékkel összekeveredett lösz ez. Ez a löszféleség a Bakony-Vértes vonalától DK.-re a Muráig és a Drávaig nyúló lösztábla minden völgyében megvan a löszborította pannóniai agyaglejtők lábánál. Kézenfekvő tehát, hogy keletkezésében a suvadások, a lösz lehúzódása is jelentékeny szerepet játszottak, *sőt játszanak ma is*. Vagyis a „völgyi lösz“-nek nevezett löszféleség lehet recens képződmény is, mert a lösz áttepedése a löszlerakodás óta állandóan tart és még ma is folyamatban van.

A lösz és bázisközeete viszonyának morfológiai következményeit én csak a pannóniai agyagokon és a budai márgán vizsgáltam. Róluk kétségtelenül megállapítottam, hogyha lejtősen helyezkednek el, nem tűrik meg magukon a löszt, ha a lejtő 30°-nál lankásabb is. De bizonyára vannak más kőzetek is, agyagosak, vízetátnemeresztők; ezek adott körülmények között a lösszel szemben a márgához és a pannóniai agyaghoz hasonlóan viselkedhetnek. Az andezitek málladékára, a vulkáni nyirokra, de elsősorban a miocén slirre és agyagokra gondolok. SZVOBODA BÉLA szóbeli közléséből tudom, hogy a Börzsöny keleti, deflációmentes és esőárnyékos, andezitmálladékos slirlejtőin típusos suvadások vannak, ellenben a lejtőkön kívül, a medencetöltékeket vastagon borítja a lösz a Nógrádi medencében. Feltűnően lösztelenek a Hegyalja délkeleti szél- és esőárnyékos lejtői is. Bár a szerencsi völgy lösztelenségét HÉZSER az északi szél deflációjának tulajdonítja, úgy gondolom, hogy a szélvédett lejtők lösztelenségében a vulkáni nyirok impermeabilitásának is lehet szerepe. KREBS említi, hogy Felsőausztriában a Hausrück környéke a „Schlierbodenen“ lösztelen, de a jelenséget nem magyarázza. Közölt szelvényén is látható, hogy a harmadkori márgák és agyagok lejtői lösztelenek. Nyilván a lehúzóadás távolította el a löszanyagot, hiszen a harmadkori rétegek szomszédságában, a Duna „Hochterrasse“-ján a terraszkavicsot vastagon fedi a lösz.³³

Az eddigi vizsgálatok és analógiák alapján lehetetlen nem gondolnunk a magyar medencecsoport legmagasabb tagjára, a dombvidékké erodálódott Erdélyi medencére. Ez a medence periglaciális éghajlatával, növényzetével együtt szerves tartozéka volt az euráziai diluviális löszzónának. Benne a löszképződés minden külső feltétele adva volt, mégis a diluvium az Erdélyi medencében igen gyengén van képviselve. Lösz van itt-ott a medencében, de csak foltosan-rongyosan és nem típusos. PÁVAI VAJNA a Maros terraszán, az Aranyhegy mellett és a csákó-miriszlői terraszokon talált nem típusos helyenkint 9 m-es lösz.³⁹ KORMOS Marosújvár, Székelykocsárd, Maroskece vidékén, a felsőújvári pleisztocén terraszokon találta meg a lösz.⁴⁰ LŐRENTHEY az Olt terraszáról ír le lösznemű kőzeteket, LÓCZY szerint Vizakna, Nagysármás és Csikszereda vidékén, KOCH szerint Medgyes körül, INKEY szerint a Hátszegi meden-

cében van lösz. TULOGDY⁴¹ és SZÁDECZKY⁴² Kolozsvárott, a Szamos pleisztocén terraszain talált lösz, végül TELEGDY RÓTH Mikeszászán. Ezeken a helyeken kívül LÓCZY geológiai térképén⁴³ a Brassói medence déli felében, a Háromszéki medencében, Nagyszeben környékén, Torda mellett és Szászsebes közelében van lösz feltüntetve. A felsőújvári, medgyesi, vizaknai, nagysármási löszelfordulások a medence területére, a többiek a medence peremére, vagy a medencén kívüli területekre esnek. Hogy a délkelet-dunántúlihoz hasonló lösztakarója lett volna az Erdélyi medencének, nem valószínű, de az sem valószínű, hogy a pleisztocén folyamán, a löszképződés idején sivatag lett volna. Ennek a feltevésnek ellene mondanak STAUB és SOÓ florisztikai vizsgálatai és ellene mond az Erdélyi medence geológiai felépítése.

A Szamos városi terrasza települt, TULOGDY kimutatta, arctomys crotovinás lösz kétségtelenül hűvös steppeéghajlatot jelent a medence életében. SOÓ⁴⁴ szerint a Mezőséget a pleisztocénban pásztás erdők borították. Ezt a parkos vegetációt váltotta fel a keletről fűvesedő klímátikus steppe. A pontuszi és balkáni fajtájú steppenövények bevándorlásában SOÓ jelentős szerepet tulajdonít a keleti szeleknek. Kézenfekvő ez, mert több, mint valószínű, hogy a keleties irányú, száraz szelek hordták be a löszanyagot is a medencébe. Végeredményben az a fontos, hogy az Erdélyi medence pleisztocén életében erdős periódust és löszhullásjellemezte steppeperiodust lehet megkülönböztetni. Hasonló eredményre jutunk STAUB felfogásának kritikai vizsgálata alapján. STAUB az Erdélyi medence déli peremén, az Ölt völgyében glaciális flórát és faunát talált.⁴⁵ Ez a flóra és fauna RÓTH orosz és kárpáti flórájával és faunájával egyezik és STAUB szerint is hideg tundrás-steppés éghajlatra utal, tehát valamelyik glaciális korszakot jelenti. Végül, ha a medence a pleisztocénban sivatag lett volna, a sivatagi eredetű, szárazföldi lerakódásokat mindenütt meg kellene találnunk a medencekitöltő miocén rétegek felett; de sehol semmi nyomuk. Lösz tehát kétségtelenül volt az Erdélyi medencében; de hova lett, miért csak foltjai, rongyai találhatóak ma, miért nem típusos az is, ami van? PÁVAI VAJNA a mai csapadékviszonyokkal igyekszik megmagyarázni a lösz erdélyi elterjedését. Felelteti, hogy az erdélyi löszök mind 500–600 mm csapadékú területeken vannak. Ezzel a lösz mai képződése mellett tör lándzsát, helytelenül. Én úgy gondolom, hogy a csapadék szerepe ma az Erdélyi medencében nem fontos a lösz képződését illetően, de igenis nagyon fontos a lösz pusztulása szempontjából. Csak azokon a relatíve szárazabb területeken tudott a lösz máig is megmaradni, ahonnan a csapadékvizek (suvadások, vagy más eróziós folyamatok) még nem tudták teljesen eltávolítani, hiszen közismert, hogy az Erdélyi medence a suvadások klasszikus hazája.

Tehát a lösz Erdélyben pusztul. Pusztulásában a főszerepet a vízátnemeresztő, harmadkori agyagokon keletkező suvadások, lehúzóadások játszották. Ezt a felfogásomat támogatják az erdélyi pleisztocénkutatók mindig hangsúlyozott megjegyzései, hogy a lösz Erdélyben sehol sem típusos, inkább löszszerű képződményekről van szó, elvályogosodott, áttelepedett, lejtőtörmeléken, lösznemű kőzetekről. Tehát a hasonlóság az erdélyi löszök és a budai márga, kiscelli agyag és a pannóniai rétegek kevert, suvadásokkal, lehúzóadásokkal áttelepített lösze között igen nagy, több mint valószínű, hogy keletkezésük is azonos folyamatokra vezethető vissza.

Természetes, hogy a lösz és az aljaközele viszonyából származó morfológiai sajátosságok leginkább a lösztakarók, löszmedencék peremén tanulmányozhatók, esetleg a dombvidékké erodálódott, magasabbfekvésű medencékben (Dunántúl, Erdély), hiszen ezek a morfológiai jelenségek csak az impermeábilis bázis lejtővidékein léphetnek fel a lejtésviszonyok és a lejtőszög bizonyos kritikus értékeivel kapcsolatban. A 30—35°-nál meredekebb lejtők, bármilyen kőzetekből is vannak, lösztelenek. Az ennél lankásabb lejtők csak abban az esetben lösztelenek, ha az aljaközet vízátnembocsátó, agyagos. A lösz legideálisabb településterületei tehát a medencefeneketek, esetleg elhagyott völgyek és folyóteraszok, továbbá szél- és esővédett fennsíkok.

A lösz legeredetibb, mondhatnánk, egyellen felhalmozódásformája a medenceterületek és peremvidékek egyenletlenségét beborító, gyengén kifeszített, konkáv lejtőkkel határolt takaró. A homorú lejtő a lösznek eredeti felhalmozódásformája. Ha aztán a lösz a felszínen elvályogosodik és impermeábilis lesz, a rajta lefutó csapadékvizek feldarabolják a takarót és az eredetileg homorú lejtőt átalakítják normális lejtővé. Ez a jelenség a mi éghajlatunk alatt minden löszmedence peremén megfigyelhető.

A lösz felhalmozódásának elég gyakori formája az ellőszősödött, régi völgy. Régi völgymaradványokat, a löszképződés idején már vízelhagyta völgyrészleteket, különösen az elhagyott miocén és pliocén völgyeket, kitöltötte a hulló por, bennük lösszé alakult; régi völgymaradványból teknőalakú, löszszel kitöltött mélyedés lett.* Az élő, fejlődő völgyeket azonban a lösz sohasem töltötte ki teljesen, tehát a löszképződés az általános hidrográfiai viszonyokat nem változtatta meg!

Felvetődik az a kérdés, vajjon a fosszilis lösztakaró ma olyan vastag-e, mint lerakódásának befejeztekor volt. Erre a kérdésre nemmel kell felelnünk. A lemosás igen sok löszanyagot távolított el és távolít el ma is, annál is inkább, mert a lemosás állandó folyamat, ellenben a lösz felhalmozódása

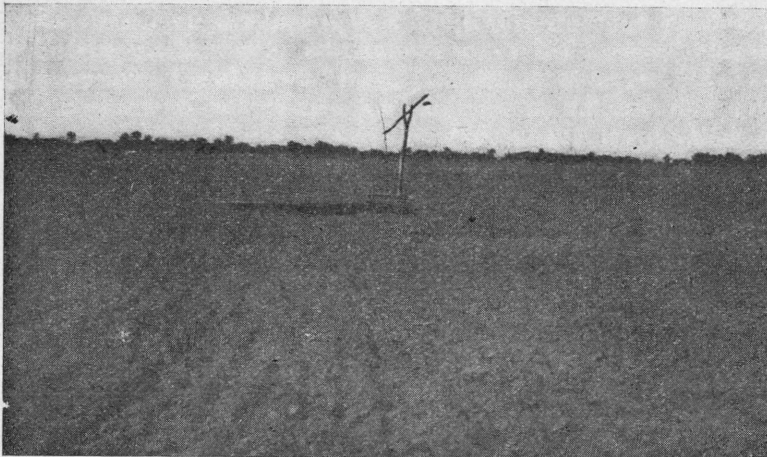
* Erre a formára a németeknek többé-kevésbé jó szavuk van: Lössmulde..

periódikusan történt. Azonban a lemosás idővel lassubbodik. A löszben lévő konkréciók, idegen kőzetdarabok, mint *maradékta*karó *működnek* és védik a löszfelszint. A maradékta karó védelmező szerepét tölti be a síkságok löszfelszínén a deflációval szemben a *növényta*karó. Alföldünk és nagyobb medencéink löszta karójának felszínét a szél kevésbé tudta megváltoztatni, mert a löszön képződött talaj és növényta karó ellenszegült a deflációs hatásoknak. Tehát ezek a ta karók és medencelöszök a lösz eredeti felhalmozódásformái.

IV.

A lösz lepusztulásának hazai formái. A löszta jákat legélesebben a lösz lepusztulásformái jellemzik. A mély vízmosások, meredek partfalak, löszkutak, dolinák, mélyutak és szakadékok más kőzetekben sehol meg nem található változékonysága a normális lepusztulású vidékektől merőben elütő vonásokat kölcsönöznek a löszös területnek. Azonban kétségtelen, hogy a lösz lepusztulásformái nem egyenlő mértékben fejlődtek ki a magyarországi löszös vidékeken. A már ismert településbeli különbözőségeken kívül (más és más vastagság; szél- és esőárnyék; a lösz és bázisának a viszonya) ebben a kérdésben főszerepet a lösz „másodlagos átalakulása,” *vályogosodása* játsza. A lösz nagy porozitása, rétegzetlensége, morzsalékos volta, kapillaritása közismert. Ezért áll meg meredek falakban, ezért képződhetnek benne szakadékok, kutak, dolinaszerű berogyások. Ez a szivacsos szerkezet okozza, hogy a lösz csapadékosabb területeken sokkal gyorsabban kiadja vizét, mint más kőzet, tehát relative száraz; viszont száraz, csapadékszegény vidékeken jobban tárolja magában a vizet, mint más kőzet, tehát relative nedves marad. Ezt a szerkezetet a lösz vályogosodása alapján változtatja meg. A nedvesebbé vált klíma több csapadéka *mészta*leníti a löszt. Ennek pedig igen fontos következménye van. A löszökre egyetemesen jellemző 0'1—0'05 mm átmérőjű szemcsenagyság százalékos előfordulása megváltozik. Kevesebb lesz a típusos löszszemcse, ellenben szaporodnak az agyagos alkotórészek. *Az eredetileg porózus kőzet impermeábilis lesz.* Elveszíti kapillaritását, ezzel együtt azt a képességét, hogy vertikális irányban könnyen elváljék, meredek falakban meg tudjon állni; összetömődik, tehát a típusos löszformák benne már nem tudnak kifejlődni. Ezt a vályogosodást tisztán klimatikus tényezők idézik elő. Azonban foka, előrehaladott vagy fejletlen volta, tehát vidékenkénti különbözősége, a vályogzónák különböző vastagsága már tisztán a helyi klímák függvénye. Csapadékosabb, dús vegetációjú területeken gyorsabb ütemben halad a mészta lenedés, a vályogrég tekintélyes vastag lehet. Somogy,

Zala és Tolna megyében a lösz felső része már 1—1,5 m vastagon átvályogosodott, sőt Vas megye és az északnyugati Bakonylejtők néhány deciméter, esetleg 1—2 m-es lösze a csapadékosabb területeken teljes egészében vízátnemerészlő vályoggá lett (babércecs vörös agyagok, erdőtalajok a löszön); szárazabb helyi klímájú, szabálytalanabb esőzésű, gyéresebb vegetációjú, aszályos alföldi területeken a vályogosodás mértékesebb (Pest megyében, Jásznagykunszolonokban 30—40 cm vastag a löszön a vályogzóna, délebbre sok helyütt még ennyisincs), a mésztelenedés lassúbb folyamat. Nem utolsó szerepe van löszterületeink vályogosodásában a földművelésnek. Szántás, kapálás, talajforgatás révén a csapadékvizeknek nagyobb százalékára kerül a mélybe és gyorsítja a mésztelenítő folyamatot.

(Cholnoky felv.)

7. ábra. Löszdolina a Nyírségben.
Lössdoline. Nyírség.

Bizonyos, hogy a löszképződés Magyarország területén nem volt folytonos. A külföldi periglaciális területeken kimutatott, csapadékosabb denudációs periódusok bizonyára nálunk is felléptek, hiszen ezt löszprofiljaink vályog- és humuszzónái kétségtelenül igazolják, azonban a lepusztulás állandó folyamat volt. A baj csak az, hogy hazai löszeink vályogosodásának a problémája még teljesen tanulmányozatlan, így a morfológus nehezen állapíthatja meg, hogy milyen mértékben változtatta meg a vályogosodás löszeink formakincsét. Ez a mikroklíma eredményezte különböző vályogosodás okozza, hogy egymás közvetlen szomszédságában levő löszterületek lepusztulásformái nagy különbségeket mutatnak. Egyik helyen a lepusztulás aránylag előrehaladott stádiumban van, a formák érettebbek, másutt a le-

pusztulás foka és formái fiatalosak még. *Ha bizonyos területeknek a lösze egész tömegében, vagy tömegének legnagyobb részében elvályogosodott, ezeknek a vidékeknek löszmorfológiai szempontból semmi érdekességük nincsen.* Rajtuk a normális lepusztulás ismétlődő formáit találjuk meg: menedékes lejtőjű, lapos völgyekkel sűrűn szabdaltnak, enyhe halomvidékek. *Ha a lösztakaró elég vastag és csak a legfelső része alakult át vízhatlan, barnássárga vályoggá, ebben az esetben a löszben kétféle formacsoport ismerhető fel:* ha az erózió gyenge és emiatt a vízfolyások bevágódása a vályogosodással éppen csak lépést tud tartani, esetleg gyengébb nála, széles, sekély völgyek keletkeznek a felszínen; ezt látjuk a nyugatias fekvésű löszmedencékben és a dunántúli platólöszökön. Ha azonban az erózió valami ok miatt (erősebb lejtősdés, az alapkőzet vízátbocsátó volta, növénytakaró hiánya, emberi beavatkozás stb.) erősebb lesz és keresztül tud vágódni a vályogzónán a típusos löszig, rohamosan kifejlődnek a típusos löszformák. A magyarországi, löszökön ez a kétféle formacsoport mindenütt megtalálható. Helyi különbségek csak annyiban vannak, hogy a csapadékosabb területeken a vályogzónákhoz kötött formák gyakoribbak (Zselicség, Völgység, Belsőzala), szárazabb vidékeken a típusos löszformák fejlettebbek (Titel, Szerémség, Telecska, Gerecsevidék, déli Balatonpart).

A lösz típusos lepusztulásformái a felhalmozódás nagyformáival szemben kisformák. Különösen érvényes ez a megállapítás hazai löszeinkre, mert vastagságuk nem olyan tetemes, mint a belsőázsiai löszöké, tehát lepusztulásformáik sem vehetők össze a belsőázsiai löszterületek formáinak nagyszerűségével.

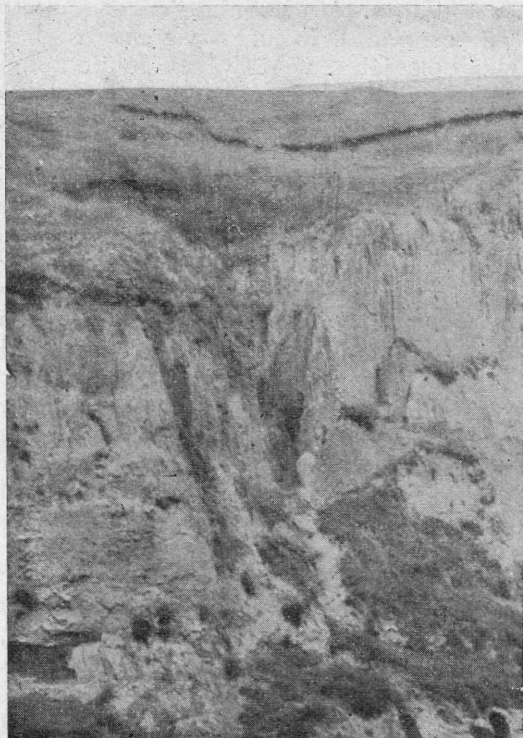
A lösz merőben sajátos denudációja kétségtelenül rokonságot mutat a mészkő denudációjával, a karsztosodással. LÖCZY és RICHTHOFEN löszkutatásai és formamagyarázatai bizonyítják, hogy ez a két nagy tudós sok rokonnalást fedezett fel a típusos löszformák és a karsztformák között, magyarországi példánk pedig kétségtelenné teszi, hogy *jogosan beszélhetünk a lösz karsztosodásáról, a lösz karsztjelenségeiről.* Számítalan kül- és belföldi löszelemzésből tudjuk, hogy a lösz mésztartalma 15—30% között váltakozik. A mésztartalom változékonyságának különböző helyi okai vannak. Ez a változékonyság eredményezi aztán, hogy mészben gazdag löszben igen erősen kifejlett karsztjelenségeket találunk a mészben szegényebb lösz karsztjelenségei pedig kevésbé típusosak.

Közvetlenül a lösz mésztartalmával genetikusan összefüggésben álló karsztos jelenségek a *löszdolinák, löszkutak, löszszakadékok és üregek.* A lösz mésztartalmának, de legfőképpen kapilláris szerkezetének következtében kifejlődő lepusztulásformák a *függőleges falak, löszmélyutak, löszcirkuszok és löszpiramisok.*

Feltűnő, hogy a lösz típusos lepusztulásformái nem egyforma kifejlődésben találhatók meg a hazai löszös területeken. A Titeli és a szerémségi löszplatók felszínét számtalan dolina, sőt uvalaszerű mélyedés, löszkút és szakadékvölgy tarkázza; bőven találhatók ezek a formák a Telecska tetején is, elvéve a Nyírségben, elég gyakoriak a Dunántúli Középhegység löszmedencéiben, megtalálhatók itt-ott Fejérmegyében is, de szinte teljesen hiányzanak a dunántúli platólöszökön és az Alföld löszhátain. Ennek a jelenségnek okát következőképpen magyarázhatjuk. A löszfelszínre hullott csapadékvíz legnagyobb része beszivárog a kőzet belsejébe és a nehézségi erő irányában lefelé törekszik. Útjában oldja a löszszemcsék, ásványszilikok mészkérgét, a meszet oldott állapotban magával viszi, mindaddig, amíg kicsapni nem kényszerül. A *mészkiválás helyén keletkeznek a löszbabák*. Vagyis a szivárgó vizek arra alkalmas löszben tökéletes karsztjelenségeket okoznak. A lösz pedig karsztjelenségek keletkezésére akkor alkalmas, 1. ha a felszínén nem tulságosan vastag a vályogzóna, 2. ha a bázisa permeábilis kőzet, mert ekkor a talajvízréteg nem a löszben van, tehát a lösz szárazabb, mint környezete, 3. ha elegendő a mésztartalma és 4. ha minél vastagabb a lösz. Hazai löszeink közül ezeknek az alapkövetelményeknek teljes mértékben megfelel a Titeli plató lösze és a szerémségi löszvidék. 25—30 % mésztartalmuk mellett vékony a vályogzónájuk és az aljaközvetük vízátbocsátó és pedig a titeli lösz alatt pleisztocén homokok és kavicsok, ezek alatt levantei homokos-kavicsos rétegek vannak, a szerémségi lösz bázisa pedig durva pleisztocén homok. De alkalmasak karsztosodásra a Gerecse szél- és esőárnyékos medencéinek a lözei is, mert mésztartalmuk helyi okokból tetemes (az alaphegység mészkő, belőle sok mészpor került a löszbe), bázisuk pedig maga is karsztosodásra kiválóan alkalmas mészkő. Már a Dunántúl löszterületein a lösz típusos karsztjelenségei csak itt-ott, szórványosan tűnnek fel (pl. Százhalombatta környékén az ópleisztocén homokra települt löszben néhány dolina, Csurgó környékén a homokra települt löszben néhány löszkút), mert egyrészt a vályogosodásuk is gyorsabb ütemű, másrészt bázisuk pannóniai agyag, ez pedig a csapadékvizek szivárgásának útjában áll.

A típusos löszkarsztformák kifejlődése röviden vázolva a következő. A löszbe leszivárgó csapadékvizek oldják a lösz mesztét, de mivel a kőzet kapilláris szerkezetű és nem rétegezett, benne a víz függőleges irányban igen könnyen mozoghat, olyan ága-bogas térbeli hidrogáfia, mint a mészkőben, a löszben nem fejlődhet ki. Térbeli hidrogáfíája egyszerű. Ott, ahol a felszíni csapadékvizek a térszín alkata miatt egyesülni kénytelenek, keletkezik a *löszkút*. Formája és kifejlődése a karsztos víznyelő tökéletes hasonmása. Így magyarázza a löszkútak keletkezését LÓCZY és RICHTHOFEN is, de egyikük sem

említi meg a kínai löszökben a *löszdolinákat*. Löszdolinákról először CHOKNOKY emlékezett meg a titeli löszökkel kapcsolatban. A löszdolinák képződése a mészkődolinák keletkezésével rokon tünemény. Ismerünk felszakadt löszdolinákat és ezek pontosan tájékoztatnak a dolinakifejlődés egyes mozzanatairól. A víz kioldja a löszből a meszet és pedig természetesen a felszínhez közel erősebben, mint a kőzet mélyében. A víz a mélybe már mészdattal telítve kerül, tehát oldóképessége csökken. Az oldás következtében a lösz anyagvesztése

(Cholnoky felv.)

8. ábra. Felszakadt löszkút a titeli plató peremén.
Lössbrunnen am Rand der Titeler Terrasseninsel.

get szenved. A szemcsékről leoldott mészkéreg eltávolodása után a löszszemcse kisebb lesz, a kapilláris üregek megnagyobbodnak, egész tekintélyes, függőlegestengelyű hézagok, üregek, rések támadnak a löszben sűrűn egymás mellett. Ha a rések boltozata nem bírja a terhelést, a kőzet berogyik és a felszínen kis tálalakú mélyedés lesz, a *löszdolina*. A dolinak keletkezése tehát az oldáselőidézte anyagvesztés következménye. A vizsgálatok kimutatják, hogy a löszfalakban a

szemcsék nagysága a magasság felé mindinkább kisebbedik (l. CSENG VANG és LÓCZY vizsgálatait^{46, 47}), mert a löszszemcséről a mézskérget a víz leoldja, a löszszemcse térfogata kisebb lesz; csak az agyagos alkotó részek maradnak vissza.

A szénsavas meszet tartalmazó vizek mindaddig megőrzik mézstartalmukat, amíg kicsapni nem kénytelenek. Esetleg megtörténhetik, hogy kisebb esőzésekkor a csapadékvizek nem tudnak a lösz aljáig leszivárogni, mert már útközben elszikkadnak, Ameddig eljutottak, ott rakják le a meszet. Így magyarázható ugyanannak a lösznek szomszédos helyeken különböző mézstartalma. Ha azonban a löszkutakba és a löszjáratokba sok csapadékvíz jut, a víz mesze behatol függőlegesen a kőzet belsejébe, végül olyan felülethez jut el, ahol a mézstartalmát kénytelen kicsapni. Ilyen felületek a lösz belsejében levő, régi vályogzónák. Ezek impermeábilisak. Valamilyen denudációs periodus idején itt volt a lösz felszine és a lösz felső részének vályogosodásával keletkeztek. Később, egy akkumulációs periodus idején löszréteg rakódott rájuk. Ezeken az impermeábilis vályogzónákon a lösz szivárgó vize csak lassan, nehezen tud áthatolni, tehát eleinte a vályogzóna felszínén keres magának utat az általános lejtésviszonyoknak megfelelően. Amint a függőleges hasadékokból a csapadékvizek a vályogzóna határára érkeznek, kicsapják mézstartalmukat. Így keletkeznek a löszre jellemző, váltakozó magasságú szintekben elhelyezkedő, meszes-márgás konkréciók, a *löszbabák*. Tengelyük függőleges, mert vertikálisan mozgó vízből csapódtak ki. LÓCZY megfigyelte a kínai löszökben, hogy a réteges választólapok között hosszú fűrtökben, függőlegesen nyulnak le és olyan sűrűen állanak, hogy ott, ahol a falakból sok lösz porlott ki, cseppkövek módjára kis üregeket bélelnek ki.⁴⁶ Ugyanezt a jelenséget, csak jóval kisebb mértékben figyeltem meg Somogyban több helyen a téglagyári agyaggödörök falában.

Hogy vajjon a löszdolina végleges forma-e, vagy felszakadva löszkuttá alakulhat, nem tudom. LÓCZY szerint a löszkutak felszakadt löszdolinák és a víz földalatti útját jelzik. Megfigyeléseimből és a mézskő karsztosodásának analógiájából azt következtetem, hogy a löszdolina és a löszkút egymástól független formák.

Karsztos barlangok a löszben a kőzet tömegének aránylagos jelentéktelensége, de főképpen a sok agyagos alkotórész miatt *nem keletkezhetnek*. Üreg és hasadék temérdek van a öszben, sőt a kőzet belsejében, a vályogzónák felett képződhetnek barlangszerű folyosók is, hiszen ilyenekben található a karsztos barlangok cseppköveivel egyértelmű mézskonkréciók.

Közvetlenül a lösz karsztosodásával összefüggő lepusztulásforma a *löszszakadék*. A legismertebb löszforma. Kialakulásának a körülményei a löszkarsztosodás ismeretének alap-

ján és az irodalmi adatok segítségével teljesen tisztázhatók. RICHTHOFEN szerint⁴⁸ a löszszakadékok a következőképpen keletkeznek: A víz leszivárog a lösz belsejébe a konkréciós választófelületig, normális erózióval kivázza a löszet, eltávolítja a löszlömeget, amely a választóréteg felett közvetlenül van. Egyes labilis egyensúlyú darabok belezuhannak felülről a mélyedésbe, tehát földalatti barlang keletkezik a szakadék végén. A szakadék nem szélességben fog tovább növekedni, hanem felfelé, magasságban mindaddig, ameddig a felszint el nem éri. Kútszerű mélyedés keletkezik. Több kút egyesüléséből szakadék lesz. Ennek a magyarázatnak az a hibája, hogy RICHTHOFEN a löszben csupán csak normális eróziót tételez fel, nem pedig karsztosodást; ezért kénytelen az üregek keletkezését kimosással és labilis egyensúlyú darabok lezuhanásával magyarázni. LÓCZY már felismerte,* hogy a folyóvíz a löszben úgy működik, mint a mészkőben, tehát a löszszakadékok képződése csak látszólag történik alulról felfelé. A vízválasztó a típusos löszben nem a felszínen van, hanem egy földalatti, vízátnemeresztő vályogréteg alkotja. Ezen a rétegen folyik a víz; a vízfolyás vonalán a mésztartalom kioldásával keletkeznek a dolinák és a löszkutak, néha olyan közel egymáshoz, hogy *uvalaszerű*, keskeny, hosszú mélyedések vezetnek a löszplató pereme felé a már nyitott szakadékvölgyhöz.

A szakadék felnyílásában legjelentősebb szerepe a konkréciós réteg felett levő, összefurkált, üreges, erősen mésztelemtített, tehát esőzésekkel képlékeny lösztömeg kicsiny állékonyságának van. A mély, kitágított löszkutakba akadálytalanul bezúduló csapadékvizek a löszkutak közötti pillérek anyagából mindig többet és többet visznek a mélybe, végül a szítávályukatott boltozat leomlik és kinyílik a löszszakadék. Tehát a löszszakadékok mindig a karsztosodással keletkezett, de normális erózióval is kiszélesített löszkutak és a közöttük levő karsztos üregek és hasadékok egyesüléséből jönnek létre! A szakadékok fala természetesen majdnem mindenütt függőleges, mert a lösz függőleges elválásokra igen hajlamos. A szakadék igen keskeny és csak lassan szélesedik, mert vertikális irányban könnyen elfut a víz a löszben, de oldalvást csak igen kevéssé mossa alá a meredek löszfalakat. Lassan-lassan mégis csak kiszélesedik valamennyire és a meredekfalú szakadék alján kis patak kanyarog középszakasz jellegben, szélesítési alluviális völgyiskját. Ilyen a Krivája patak szakadékvölgye a Teleskán és a Szerémség számtalan hasonló völgye.

Ha a löszszakadékok zárt medencékben keletkeznek, gyorsan harapóznak hátra a lejtők inflexiós vonala felé. A lejtők alapközetéhez közeledve a szakadékfejlődés meglassúbbodik,

* Lásd LÓCZY L. kézírásos megjegyzését RICHTHOFEN „Chiná”-jának 120 oldalához az Egyetemi Földrajzi Intézetben.

páholyszerű völgyfők keletkeznek, a löszcirkuszok. A löszcirkusz már nem karsztos forma, hanem a lösz kapilláris strukturájának, a normális erózió hatásának és a hegység alapkőzete befolyásának az eredménye.

Há a löszszakadékok egymáshoz tulságosan közel nyílnak fel a löszplató peremén, igen tanulságos lepusztulásformák keletkeznek. A szakadékok közötti keskeny löszfalakat erősen támadja a defláció és az erózió. A falak állandóan omladoznak, roskadoznak, így aztán fantasztikus formájú piramisok, várromokra emlékeztető alakulatok keletkeznek. Ilyen formakincset ír le VID GYULA GÁBOR a pannonhalmi löszben, az u. n. „Likas horog“-ban.²¹ Sok itt a meredek fal, a zezgugos fo-

(Kéz felv.)

9. ábra. Löszszakadék Nagymaroson.
Lössschlucht im Visegrader Donaudurchbruchstal.

lyosó, piramisszerű forma, mert a szél és a csapadékvizek a löszfalat megszaggatják. Ugyanilyen formakincse van a balatonaligai és a balatonberényi magas löszpartoknak is. A létrehozó erő a karsztosodás és a defláció a normális erózióval karöltve.

Említést érdemelnek még a löszmélyutak. Valamilyen külső beavatkozás következményeképpen a lösztakaró megsérül, pl. keréknyom vágódik bele, a vidék uralkodó szele a kis mélyedést hatalmasan kivájjá. Szép mélyutak vannak a Titeli platón. Irányuk az uralkodó szeleknek megfelelően NyÉNy. A mélyút a lösz kapilláris szerkezete alapján keletkezett deflációs forma. Tisztán karsztos lepusztulásforma tehát a löszdolina, a karsztos

üreg, a löszkút és a löszszakadék, kevert formák a löszcirkusz, a függőleges löszfal, a löszpiramis és a löszmélyút, mert keletkezésük részben a lösz sajátságos strukturájára, részben a normális lepusztulás erőhatásaira vezethető vissza. A karsztos formák csak a recens löszökkel igen sok tipikus vonásban egyező, száraz területeken, vízáteresztő bázisra települt löszeinkben fejlődhetnek ki, a kevert formák mindenféle löszre jellemzőek; még a lejtőtörmelékes, löszszerű kőzetekben is felléphetnek és bizonyos fokig az „ázott lösz”-t és a „völgyi lösz”-t is jellemezhetik.

V.

A löszterületek látszólagos morfológiai „érettsége”. A löszmedencék lecsapolódása. A lösz legszembeötlőbb formakiegyenlítő hatása zárt medencékben érvényesül. Bennük a lösztakaró bizonyos formákat mindig eltakar, tehát csökkenli a terület felszínenergiáját. Ennek a térszínegyengető, formakiegyenlítő hatásnak különösen középhegységeinkben és a Dunántúlon van fontos morfológiai következménye. Ezek a területek a lösz formakiegyenlítő hatása miatt morfológiailag jóval érettebbeknek tűnnek fel, mint amilyen morfológiai jelleg ezeket a vidékeket a lepusztulás fokánál fogva megilletné. Az alapkőzet löszborította, enyhén felpuposodó hátai és a szelidhajlású, homorú lejtőkkel határolt löszmedencék és az alapkőzet lösszel nem fedett, meredek, helyenként egészen juvenilis lejtői, mély aszóvölgyei között igen szembe-tűnő a különbség, annál is inkább, mert a két formacsoport között semmi átmenet sincs. Világos tehát, hogy a löszborította Dunántúlnak és a középhegységeknek kétféle morfológiai eleme van: 1. a lösz *formakincse* és 2. az *alapkőzet formakincse*. Kétségtelen, hogy a morfológiai érettség látszatát az ilyen ellöszösödött területeken az enyheformájú lösztakarók okozzák. A különös csak az, hogy valamely terület morfológiai érettsége a normális lepusztulás olyan előrehaladott stádiumát jelzi, amely a különböző erőhatások működésének tartósságát jelenti, tehát hosszú időt tételez fel. Viszont az előbb azt mondtuk, hogy az ellöszösödött területek nem azért érettek, mert a lepusztulás maturus állapotában vannak, hanem azért, mert a lösztakaró a juvenilis kisformákat, sőt részben a nagyokat is elfedi. Tehát ezeket a területeket nem a lepusztulás nagy mértéke, hanem a lösz felhalmozódásformáinak látszólagos érintetlensége miatt nevezzük morfológiailag éretteknek. Ez pedig önmagában ellenmondás. A morfológiai „érettség” fogalmát mindig a lepusztulás tényével hozzuk kapcsolatba, de sohasem a felhalmozódással. Sokkal helyesebb, ha ellöszösödött középhegységeink és dombvidékeink *látszólagos kiegyenlítetttségéről* beszélünk. Ez a megállapítás már figyelembe veszi a lösz különleges lepusztulását. Ha az ellöszösödött medencékben a lösz he-

lyett töltelék gyanánt olyan kőzeteket képzelünk (márgát, agyagot, homokkövet), amelyekben az atmoszferiliák, a szerves hatások és egyéb lepusztító erők hatása következtében vastag málladék képződik, akkor a medencetöltelések lepusztulása gyorsan igazodik a közvetlen környezet, az alaphegység lepusztulásához, tehát a medence völgyelésekkel bőven barázdált, hullámos dombvidékké alakul át. Ismerve a lösz szerkezetét, az alaphegység lepusztulásának a mértéke és a löszta karó lepusztulásának a mértéke között levő különbség a morfológus előtt csak *látszólagos és külsőleges* lesz. Az irodalomban a kutatók eddig erre a megkülönböztetésre kevés figyelmet fordítottak. Ezért olvashatjuk lépten-nyomon, hogy a lösztakarók a lepusztulásuknak még igen kezdetleges stádiumában vannak, mert a külső erők működésének szempontjából a löszterületek még fiatalok. Ez teljes tévedés. Nem lehet úgy képzelni a dolgot, hogy a lösz fölhalmozódása egy bizonyos ideig állandóan tart és ez alatt az idő alatt a lösztömeg minden külső befolyástól ment marad. A lepusztulás a föld felszínén állandó folyamat. A löszterületek lepusztulása sem a negyedkor végén, a löszképződés befejezése után indult meg, hanem természetesen a löszképződés idején is állandóan folyamatban volt, legfeljebb az akkumulációs időszak lezajlása után hatásában megerősödött. A hamis ténymegállapítás oka az volt, hogy a kutatók a lösz sajátos szerkezetének ismerete ellenére sem fordítottak elég figyelmet a lösz jellegzetes lepusztulására. Mert az kétségtelen, hogy a zárt löszmedencék és a magános löszplatók csakugyan kezdetlegesen vannak még feldarabolva és a lepusztulásuk formái még juvenilisek; de ennek kizáróan a kapilláris szerkezet és a karsztosodás az oka. Ugyanazokat a lepusztító erőket feltételezve, hasonló csapadékviszonyok mellett a mészkő lepusztulása sokkal lassúbb ütemben halad előre, mint a mészkő szomszédságában levő, vastag málladékkal borított gránit, vagy homokkő lepusztulása. A mészkőfelszínek eredeti formájukban és magasságukban sokáig megmaradnak, mert a mészkő karsztosodik, viszont a vízátneresztő kőzetek felszínét a lemosás és a sűrű felszíni völgyhálózat igen gyorsan megváltoztatja. A mészkőhöz hasonló tulajdonságokkal rendelkező lösz lepusztulása is lassúbb üteműnek tűnik fel külső megnyilatkozásaiban, mint az alaphegységek denudációja. A földalatti erózió a tevékeny, míg a lemosás és a felszíni erózió hatása jelentéktelen. Tiposus löszterületeink kezdetleges feldaraboltságát nem az erőhatások működésének a rövid ideje, hanem a lösz alkata és karsztosodása okozza, ezt bizonyítja a vastag vályogzónákkal borított nyugatmagyarországi löszterületek felszínalkata; az enyhelejtőjű, lomha dombok, széles, lapos völgyek formái már mindenütt maturusak.

Ezeknek a tényeknek az alapján könnyű most már megérteni, miért fejletlenek a zárt löszmedencék hidrográfiai

viszonyai. Az ok a lösz sajáságos lepusztulása. A löszmedencék felszíni völgyhálózata gyér, a vízválasztó futása igen bizonytalan, a lecsapolódás nem mindig a medenceperem legalacsonyabb pontján történt, hanem igen sokszor váratlan helyen, földalatti erózió segítségével. Kezdetben a löszmedence a felszínétől függetlenül csomó szakadékrendszerre bomlik.⁴³ Ezeknek a szakadékrendszerek mindegyikének külön lefolyása van. A lecsapolódás végül RICHTHOFEN szerint a löszmedencéket környező hegyek törésvonalain, hasadásain keresztül ment végbe. LÓCZY nagyon helyesen mutatott rá, hogy a zárt löszmedencék lecsapolódásához nem kell minden esetben feltételezni a peremtöréseket és a hasadékokat, mert már voltak vízfolyások és völgyek a kérdéses területeken a lösztakarók kialakulása előtt is. LÓCZY is hangsúlyozza, hogy az eredeti völgyképződés a sivatagi klímát túlélté, sőt folyamatban volt a löszképződés ideje alatt is. Magyarország zárt löszmedencéi lecsapolódásának tanulmányozásakor RICHTHOFEN és LÓCZY magyarázatára is találunk példákat. A nagykovácsii löszmedencéről sikerült kimutatnom, hogy a szakadékrendszerekre bomlott löszmedence lecsapolódása a negyedkor végén már nem az ősi hidrográfiai tengely mentén történt, hanem barlangi erózióval, de nem a medenceperem legalacsonyabb pontján; viszont a pesthidegkuti, a budaörsi, a budakeszűi és a solymári löszmedence lecsapolódása ma is a lecsapolódás ősi alakját követi. Eppen LÓCZY ellenvetései a richthofeni lecsapolódáselmélet általánosítása ellen, teszik lehetetlenné azt a feltevést, hogy a nagy magyar löszmedencét a pleisztocén folyamán⁵¹ a Tarim medencéhez hasonló, lefolyástalan területnek vegyük, mert ennek a magyarázatnak a löszképződésnek (steppeéghajlat) tényén kívül a paleohidrográfiai viszonyok is a legélesebben ellentmondanak.

*

Ebben a dolgozatban a morfológiai vizsgálatok anyagát a magyarországi löszös területek szolgáltatták, de természetes, hogy azonos, vagy hazánkéhoz legalább is hasonló klímájú területek löszseire is érvényesek a közölt megállapítások.

A nyert eredmények tisztán morfológiai értékűek. Azonban a lösz lerakódásának a körülményei, a lösz és aljaközete kapcsolatának morfológiai következményei, az uralkodó szélviszonyokkal és csapadékkal való kapcsolata, a vályogosodás befolyása a lösz lepusztulására, a lepusztulásformák keletkezése és fejlődése, a lösz karsztosodása csak egy része a lösz földrajzi problémáisorozatának. A lösz földrajzának a további kutatása elsőrendű érdeke a magyar geográfiának, mert hazánk felszínének a jelenlegi élete a negyedkor ősföldrajzi problémáinak (löszképződés, jégkorszakok, folyóterraszok kialakulása stb.) ismerete nélkül helyesen nem magyarázható.

Ezek a kérdések pedig még, különösen térbeli és időbeli összefüggéseiket illetően, mind magyarázatra várnak. Végül igen fontosak a lösznek emberföldrajzi kapcsolatai is. Ezeknek a vonatkozásoknak felderítése megint csak a magyar geográfiának lehet igen hálás kutatásterülete, hiszen a honfoglaló magyarság a Kárpátok-övezte, löszborította medencecsoportban találta meg állandó hazáját.

Kedves kötelességemnek teszek eleget, amikor CHOLNOKY JENŐ professzor úrnak hálás és őszinte köszönetemet fejezem ki, hogy az Alföldi Bizottság támogatásával dolgozatom megjelenését lehetővé tette.

Irodalom.

1. *Cholnoky Jenő*: A futóhomok mozgásának törvényei. Földt. Közlöny 1902. — 2. *Strömpl Gábor*: A szik geomorfológiája. Földr. Közlem. 1931. — 3. *Tóth Aurél*: Adatok a gránit morfológiájához. Bpest, 1931. — 4. *Münnichsdorfer*: Der Löss als Bodenbildung. Geol. Rundschau. 1926. — 5. *Á. Keilhack*: Das Rätsel der Lössbildung. Zeitschr. d. d. Geol. Ges. 1921. Bd. 72. Monatsbericht. — 6. *Supan-Obst*: Grundzüge der physischen Erdkunde. Berlin—Leipzig. 1927—30.: „Der Formenschatz der Lösslandschaft.“ — 7. *Herion*: Die Lösslandschaft am Kaiserstuhl, Hamburg 1921. — 8. *Deecke*: Flechtenrasen im Löss. Zeitschrift d. d. Geolog. Ges. Band LXXX. 1929. Monatsbericht. — 9. *Kanter*: Der Löss in China. Hamburg, 1923. — 10. *Frenquelli*: Loess y limos pampeanos. Gaea. Buenos Aires, 1925. — 11. *P. Kessler*: Zur Kenntniss der Entstehungsbedingungen der Lösskindel. Internat. Mitteil. für Bodenkunde, Band XIV. 1924. — 12. *Cholnoky*: A földfelszín formáinak ismerete. Budapest 1926. — 13. *Cholnoky*: A Tiszameder helyváltozásai. Földrajzi Közlemények. 1907. — 14. *Inkey*: Földcsuszamlás Somogy megyében. Földtani Közlöny, 1877. — 15. *Vendl Aladár*: Rutschungen in lössbedeckten Tongebieten der III. Bezirke im Budapest. Geologie und Bauwesen I. 1929. — 16. *Toborffy*: Jelentés az 1921—23. években Tolna megye területén végzett részl. geol. felvételtől. Földtani Intézet évi jelentése 1923. Budapest 1925. — 17. *Horusitzky Henrik*: Több agrogeológiai és petrográfiai dolgozata a löszről. — 18. *id. Lóczy Lajos*: A Balaton környékének geológiai képződményei. Budapest, 1913. — 19. *id. Lóczy Lajos*: Földtani megfigyelések a Sió csatorna szabályozási munkálatainál. Földtani Int. Évi Jel. 1923. Budapest, 1925. — 20. *Maros Imre*: A déli Balatonpart egy részének geológiai és agrogeológiai viszonyai. Földtani Int. Évi Jel. 1923. Budapest, 1925. — 21. *Vid Gyula Gábor*: Pannonhalma földtani viszonyai. Földtani Közlöny. 1928. Budapest. — 22. *Kéz Andor*: A pesthidegkúti medence földrajza. Földrajzi Közlemények. 1924. — 23. *Bulla Béla*: Adatok a budai Ördögárok völgyének kialakulásához. Földrajzi Közlemények, 1932. — 24. *Ferenczy*: Geomorfológiai megfigyelések a Kismagyaralföld déli öblében. Földtani Közlöny, 1924. — 25. *Sümeghy*: Földtani megfigyelések a Zala—Rába közé eső területről. Földtani Közlöny, 1923. — 26. *Haushofer*: Verlöste Gebirge. Sonderband der Zeitschrift der Gesellsch. für Erdkunde zu Berlin, Hundertsjahrfeier. 1928. Berlin. — 27. *P. Kessler*: Das Eiszeitliche Klima und seine geologische Wirkungen im nicht vereisten Gebiet. Stuttgart, 1925. — 28. *Soergel*: Löss. Eiszeiten, paleolithische Kulturen. Jena, 1919. — 29. *P. Woldstedt*: Das Eiszeitalter. Stuttgart, 1929. — 30. *Horusitzky Ferenc*: A „mocsárlöss“ terminológiájáról. Földt. Közlöny. 1932. — 31. *id. Lóczy Lajos*: Magyarország felsőpleisztocén és holocén korszakának klímájáról Földt. Int. Népszerű kiadványai. II. k. 3. füzet. Budapest 1910. — 32. *C. Haushofer*: I. 26. sz. a. — 33. *Ferenczi István*: Geomorfológiai ta-

nulmányok a Kis magyar alföld déli öblében. Földt. Közl. 1924. — 34. *Schafarzik Ferenc*: A szapárfalvi diluviális babérces agyagról. Földt. Közl. 1901. — 35. *Bulla Béla*: A keszthelyi hegység földrajza. Földr. Közlem. 1928. — 36. *Franz Kühn*: Geographische Studien über NW-Patagonien Zeitschr. d. Gesellschaft f. Erdk. zu Berlin 1910. — 37. *S. Roth*: Beobachtungen über Entstehung und Alter der Pampasformation in Argentinien, Sonderabdruck aus der Zeitschr. d. d. geol. Ges. Berlin, 1888. — 38. *N. Krebs*: Die Ostalpen u. das heutige Österreich. Berlin u. Stuttgart 1929. — 39. *Pávay Vajna Ferenc*: Az erdélyrészi medence löszfoltjairól. Földt. Int. Évi jel. 1909. — 40. *Kormos Tivadar*: Földtani jegyzetek Marosújvár, Székelykocsárd, Maroskece vidékéről. Földt. Int. Évi jel. 1909. — 41. *Tulogdy János*: Kolozsvár környékének pleisztocén képződményei Erdélyi Irod. Szemle II. k. 1925. Kolozsvár. — 42. *Szádeczky—Kardos Elemér*: Adatok Kolozsvár legifjabb üledékeinek ismeretéhez. Földt. Közl. 1927. — 43. *id. Lóczy Lajos*: A magyar birodalom földtani térképe. 1:900000. Bpest. 1922. — 44. *Soó Rezső*: Kolozsvár környékének geobotanikája. Földr. Közlem. 1927. Bpest. — 45. *Staub Mór*: Magyarország jégkorszaka és flórája. Földt. Közl. 1891. Bpest. — 46. *id. Lóczy Lajos*: A kínai birodalom természeti viszonyainak a leírása. Bpest. 1886. — 47. *Cseng Vang*: Beiträge zur Kenntnis der chemischen und mechanischen Beschaffenheit chinesischer Lössböden. Inaug. Diss. Leipzig. 1928. — 48. *Ferd. Freiherr von Richthofen*: China. Berlin, 1876. — 49. *L. Sawicki*: Beiträge zur Morphologie Siebenbürgens. Anzeiger der Akad. der Wiss. Krakau 1912. — 50. *Boros Ádám*: A magyarországi pleisztocén problémái. Földr. Közlem. 1928. — 51. *Halaváts Gyula*: Az Alföld Duna—Tisza közötti részének földtani viszonyai. Földt. Int. Évkönyve. 1895. — 52. *Schafarzik Ferenc*: A budapesti Duna paleohidrografiája. Földt. Közöny. 1918. — 53. *Cholnoky Jenő*: Alföldünk morfológiai problémái. Földr. Közlem. 1928. — 54. *J. van Baaren*: Vergleichende mikroskopische, physikalische und chemische Untersuchungen von einem Kalkstein- und einem Lössbodenprofil aus den Niederlanden. Mitteilungen des Geol. Instituts des Landbouwhoogeschool in Wageningen, Holland. 1930. — 55. *Gorjanovic—Kramberger*: Über eine diluviale Störung im Löss von Stari-Slankamen in Slavonien. Congr. internat. geol. 1910. Stockholm. — 56. *Schafarzik—Vendl*: Geologiai kirándulások Budapest környékén. Bpest, 1930. — 57. *Ramann*: Der Boden und sein geographischer Wert. Mitteilungen d. geogr. Ges. München XIII. k. 1918. — 58. *Obrucsev*: Über die Prozesse der Verwitterung und Deflation in Zentralasien. Jahrb. für die Mineralogie, Geologie und Paleontologie Bd. II. 1897. — 59. *Mordziol*: Flussterassen und Löss am Rhein. Festschrift des Naturwiss. Vereins. Coblenz 1926. — 60. *Pávay Vajna Ferenc*: A Mariosvölgy kialakulásáról. Földt. Közl. XIV. k. 1914. — 61. *Treitz Péter*: Talajgeográfia. Földr. Közlem. 1913. Bpest. — 62. *Mendöl Tibor*: Szarvas földrajza. Debrecen, 1928. — 63. *Telegdi Róth Lajos*: Felvételi jelentés. Földtani Int. Évi jel. 1908. — 64. *W. Obrucsev*: Geographische Skizze von Zentralasien und seiner südlichen Umrandung. Geogr. Zeitschrift. 1895. — 65. *A Széchenyi-expedíció* tudományos eredményeinek Lóczy-írta részei. — 66. 1:75.000 és 1:25.000 katonai térképlapok.

Főhn-jelenségek Nyugatmagyarországon.*

Irta : Dr. Aujezsky László.

Amikor egy tudományszak nagyon rohamos fejlődésnek indul, a műnyelv, a fogalmak nomenclaturája nem tart lépést a szellemi gyarapodással. Szóhiány mutatkozik; ugyanaz a régi kifejezés 4—5 féle általánosított jelentést nyer rövid néhány év leforgása alatt. Épen ezért még a szakkörök előtt is, sőt épen a szakkörök előtt félreértések származhatnak abból, ha valaki egy ilyen rohamos fejlődési időszak folyamán használ egy műszót anélkül, hogy azt szabatosan meghatározná. Így pl. most, amikor beszámolok a sopronvidéki főhnjelenségekre vonatkozó vizsgálataimról, magyarázatot kell fűznöm a *főhn* szó jelentéséhez.

A meteorológia a világháborúig fokozatosan fejlődött és ebben az időben egyértelmű és szilárdan megalapozott fogalmi nomenclaturát tudott magának teremteni. A világháború folyamán kaptuk ajándékba azokat a nagy találmányokat (a teljesítőképes aviatikát és a használható rádióhírszolgálatot,) amelyek segítségével a légkör rendszeres és mélyrehatóbb felkutatása megindulhatott. Körülbelül az 1918. évet lehet annak a határnak tekinteni, amikor a meteorológia lassú és egyenletes fejlődéséből átlépett a rohamos fejlődés korszakába. Megalakulnak a naponkénti rendszeres felszállásokat végző tudományos repülőállomások. A szinoptikus jelentőhálózat sűrűsége néhány év alatt tízszeresre növekedik. Az óceánok nem a meteorológiai rejtélyek birodalmi többé, mert az összes nagyobb hajók sűrű időközökben rádiójelentéseket adnak. A felhőket nem külső alakjuk után, hanem belülről és felülről is pontos mérőeszközökkel tanulmányozzák.

Ezek az összehasonlíthatatlanul hatalmasabb kutató eszközök az új meteorológiai tények és fogalmak nagy tömegét vetették felszínre. A régi nomenclatura néhány év alatt széthullott, mert az új eszmék és általánosítások tömegét nem tudta többé magába foglalni.

A főhnfogalom fejlődése két alkalommal hozott lényeges tartalmi változást. Az egyik abban állott, hogy a főhnfogalmat feloldották a topografikus helyhez kötöttsége alól: felismerték, hogy a főhnjelenségekben általános fizikai törvény nyilvánul meg, amely nem csak az Alpok bizonyos részein és nem is csak a magashegységekben jelentkezik, hanem a földkerekség minden hegységében.

Amikor egy erősebb áramlás orografikus akadályon kénytelen átkelni, akkor felemelkedése közben u. n. *adiabatikus lehűlést* szenved, száraz állapotban kb. 1 fokot 100 m.-enként. A hegy tulsó oldalán viszont felmelegszik. A fizika tanítása szerint a lehűlés a százalékos páratartalom emelkedésével jár, a leszálló ágban pedig viszonylagos kiszáradás lép fel.

Ha az időjárás olyan, hogy a felszálló levegő a gerincmagasságban még nem éri el a *felhőképződés szintjét*, akkor semmi különösebb kihatása ennek a jelenségnek nincs: az egyik oldalon a lehűlés épen annyit tesz ki, amennyit a leszálló ág felmelegedése ismét pótol. A hegység mögött tehát épen úgy érkezik meg a levegő, mint ha a hegység ott sem lett volna. (Ez az u. n. *reverzibilis főhn*.)

* Előadás a Magyar Földrajzi Társaság 1933 évi februárius 9-én tartott szakülésén

Egészen más helyzet áll elő, ha a felszálló áramban erős felhőképződés megy végbe, úgy hogy a hegy széloldalára csapadék hull. A csapadékhullás *irreverzibilis folyamat* (meg nem fordítható), mert a víz, amely az egyik hegylejtőn kihullott a levegőből, a hegység tulsó oldalán nem térhet vissza a levegőbe. A főhnfolyamat tehát vízvesztéssel zárul a levegőre nézve. Ezenkívül a felhőképződés közben felszálló levegő már nem hül le oly gyorsan, mert a cseppfolyósodási hő ellensúlyozza a lehűlés egy részét. Átlagban a felhőképződés mellett felszálló levegő csak 0'4—0'6 C⁰-kal hül le 100 m-enként. A tulsó oldalon leszálló száraz levegő ellenben egy egész fokkal melegszik fel minden 100 m. után. A főhnnek ez az alakja tehát *lényeges hőmérsékleti nyereséget hoz a hegységen átkelő levegőnek*: annál nagyobb nyereséget, mentől magasabb volt a hegy és mentől alacsonyabban kezdődött az illető levegőfajtában a felhő- és csapadékképződés.

Míg tehát a csapadékmentes reverzibilis főhn csak a természet játéka, amely a tovább áramló levegő tulajdonságait nem változtatja meg és így gazdasági következményekkel nem jár, addig a főhn csapadékos, vagy irreverzibilis alakja felmelegedést, kiszáradást okoz és ezzel messzemenő gyakorlati jelentőségre tesz szert a hegységen túl fekvő vidék szempontjából.

A főhnfogalomnak ez a kibővítése a világ összes hegységeire ma már természetesnek tűnik előttünk. Mindazonáltal sok vitába került, amíg ez az eredmény közkinccsé lett és a főhnben nem látják többé az Alpoknak valami kiváltságos természeti tüneményét. Ez a nehézség, hogy a fizikai hatásokat olyan nehezen tudják fogalmilag elválasztani attól a vidéktől, ahol azokat először tapasztalták, megnyilvánul egy másik alapvető meteorológiai fogalomnál, a monszunnál is. Amikor *Cholnoky* professzor első ízben vetette fel az eszmét, hogy többé-kevésbé eltorzított alakban minden kontinensnek lehet monszunja, akkor ez az eszme ellenzőkre talált, mert a monszun fogalmát akkoriban nem voltak hajlandók Előindia fogalmától elválasztva, mint geofizikai fogalmat elfogadni. *Weickmann*, *Roediger* és mások vizsgálatai után ma már nem vita tárgya többé, hogy monszunjelenségek épen úgy fellépnek minden kontinensen, mint ahogyan a főhnjelenségek fellépnek minden hegységben.

A következő lényeges bővülés a főhnfogalomban akkor következett be, amikor rájöttünk, hogy a főhnhöz hasonló leszálló és kiszáradó áramok minden orografikus kötöttség nélkül, magában a szabad légkörben, még sík vidékek felett is felléphetnek. Az időjavulás kivált a felhőzet feloszlása kétféleképpen jöhet létre. Vagy elvonul a felhőzetet tápláló felszálló mozgású zóna, vagy elpusztul egy u. n. *lesiklófelület* megjelenése következtében. A lesiklófelületen ugyanolyan leszálló mozgás megy végbe, mint a hegylejtőkön; ugyanolyan kompressziós felmelegedést és kiszáradást okoz; ezért joggal nevezik a meteorológiában *szabad főhnnek*.

A mai főhnfogalom tehát így definiálható: *ferde sík mentén leszálló áramlás*, amelyet vagy domborzati okok váltanak ki (ez az *orografikus főhn*) vagy thermodynamikus okok váltanak ki a szabad légkörben (ez a *szabad főhn*).

A gyakorlati meteorológus szempontjából döntő fontossága van ennek a megkülönböztetésnek. Hiszen az orografikus főhn csak egy egészen kis területre hoz időjavulást, a szabad főhn ellenben minden

orografikus korlátozás nélkül akár az egész országra is kiterjeszkedhetik. Épen ezért fontos teendője a meteorológusnak, hogy amikor egy főhntüneteket tartalmazó jelentést kap, akkor azonnal állapítsa meg, hogy ezek a tünetek orografikus főhntől származnak-e (mert akkor a főhnyidék határain nem fognak a jövőben sem túlterjedni) vagy szabad főhntől, amelynek korlátlan terjeszkedési lehetősége van.

Ez a gyakorlati szempont vezetett bennünket a *sopronvidéki főhnyjelenségek tanulmányozására*.

Jegyzékbe foglaltam azokat a főhneseteket, amelyek 1930 május óta Sopron reggel 7 órai terminusészleléseiben kimutathatók voltak. A jegyzékben Magyaróvár mint főhnymentes ellenőrző állomás szerepel. Amint adatanyagunkból látni lehet, Sopron egyes főhny napokon 10 C°-kal is melegebb mint Magyaróvár, a százalékos páratartalma pedig 30—50 %-kal alacsonyabb.

F ő h n e s e t e k
Sopron, 1930. május 1—1932. nov. 25.

Reggel 7 órakor	Sopron (főhnyállomás)			Magyaróvár (főhnymentes)		Harmatpont-különbség : Sopron— Magyaróvár
	hőmérséklet	nedveség tizes jegye	szelel	hőmérséklet	nedvesség tizes jegye	
1930. VIII. 19.	15	8	SW 1	13	9	—1 C.
1930. IX. 13.	20	6	SW 3	19	8	—3 C.
1930. X. 7.	9	6	SW 2	7	8	—2 C.
1930. XI. 23.	13	5	C	10	9	—7 C.
1931. V. 18.	19	5	S 3	18	7	—4 C.
1931. VII. 9.	20	5	S 2	19	8	—6 C.
1931. VII. 15.	25	5	SW 2	25	7	—5 C.
1931. XI 7.	9	6	S 3	4	9	—1 C.
1931. XI. 12.	9	7	S 2	7	9	—2 C.
1932. I. 12.	0	8	S 4	—1	9	—1 C.
1932. III. 28.	1	5	S 1	1	9	—9 C.
1932. IV. 5.	15	3	SW 5	13	5	—5 C.
1932. IV. 7.	10	3	SW 1	4	8	—8 C.
1932. V. 2.	21	4	SW 2	18	6	—3 C.
1932. V. 21.	22	5	S 2	20	7	—3 C.
1932. VI. 2.	16	7	S 2	13	9	—1 C.
1932. VII. 26.	21	6	S 2	20	8	—3 C.
1932. VIII. 4.	25	5	S 1	22	7	—2 C.
1932. IX. 27.	22	5	SW 1	18	8	—3 C.
1932. IX. 30.	22	6	S 1	19	8	—1 C.
1932. X. 21.	13	3	SW 4	5	7	—4 C.
1932. XI. 25.	5	5	C	4	7	—4 C.

A főhnymentes napok túlnyomó többségében úgy a hőmérséklet, mint a légnedvesség 10-es számjegye megegyező szokott lenni a két állomáson. Az eltéréses napokat természetesen megvizsgáltam aránézve, hogy az értékkülönbséget nem más ok hozza-e létre. Egy pár napot azért kellett kiselejtezni a jegyzékből, mert a két összehasonlított állomás között időjárási front feküdt és így az eltérést nem a főhny hozta létre. Elég gyakori eset volt, hogy felhőzeti hatások (mint felhőárnyék és felhősugárzások) eltérő mértékben jelentkeztek a

két állomáson, anélkül, hogy főhnből származtak volna. Az ilyen eseteket azzal tüntettem el, hogy meghatároztam a két állomás harmatpontját. Az irreverzibilis főhn egyik jellemző tünete, mint a bevezetésben említettem, a harmatpont leszállása. Ezért a főhnjegyzékbe csak azokat a napokat vettem fel, amelyeken Sopronban kimutatható volt a harmatpont jellegzetes csökkenése.

Egy további értékes ellenőrző eszköz volt még, hogy a jellegzetes soproni felmelegedések és kiszáradások *mindig ugyanolyan széliránynál*, nevezetesen csakis D és DNy közötti szélben jelentkeztek.

Értékesíteni lehet ezenfelül a főhndiagnózisnál a légnyomást is, amelynek a legtöbb modern időjárás vizsgálatnál nem sok hasznát vesszük. Már évek óta feltűnt, hogy Sopron barométeradatai bizonyos napokon lényegesen alacsonyabbak voltak Magyaróvár és Bécs jelentéseihez viszonyítva; ez annál meglepőbb volt, mert a legtöbb esetben igen jó megegyezést találtunk eme állomások között. Az eltérést régebben észlelési vagy redukálási hibának minősítettük, de később feltűnt, hogy a hibák mindig egy oldalon fekszenek: Sopron mindig alacsonyabb volt 1—2 mm.-rel; holott ha az adatok hibásak lettek volna, akkor valószínűleg túl magas és értékben is jobban eltérő adatokat is kellett volna időnként kapnunk. Végül arra a gondolatra jöttem, hogy a nyomáseltéréseket a főhn okozza.

A főhnelmelegedés következtében t. i. a barométernek a tengerszinre való átszámítása hamis hőmérsékletek alapján történik. Ez a körülmény Sopron magassági fekvése mellett kereken 1 mm.-rel túl alacsony nyomásértékre vezet. Az erős főhn azonban dinamikus nyomáscsökkenést is okoz, amely a Bernouilli-féle képlet alapján kiszámítva szintén kiadhat 1 mm. nyomáshiányt. További adatgyűjtésünkben kitűnt, hogy Sopron légnyomása azokon és *csakis azokon* a napokon volt „hibás”, amikor főhn volt. Az észlelő tehát kifogástalanul dolgozott és a főhn felelős azokért a gyanus légnyomásadatokért, amelyeket Sopronból kaptunk. Sikerült különben azt is megállapítanom, hogy a nyomáshiány annál erősebb volt, mentől hevesebb főhnfolyamat lépett fel az illető napon.

Elárulhatom most azt is, hogy ez a körülmény nagyon megkönnyítette a főhnesetek katalógusának a gyors összeállítását. Azokon a napokon t. i., amikor Sopronnak ilyen jellegzetes légnyomáshiánya volt a környező főhnmentes állomásokhoz képest, könnyű volt a jelentésnaplóból kikeresni, minthogy a gyanus légnyomásadatokat annakidején, mint kétes adatokat, áthúztuk vagy legalábbis megjelöltük a táviratnaplókban. A főhnesetek gyűjtésénél tehát csak ezekre a megjelölt soproni adatokra kellett vadásznom, hogy a jellegzetes főhnapokat összeállíthassam. Több munkát okozott a *gyenge* főhnapok kikeresése, amikor a főhn nem idézett elő akkora nyomáseltérést, amely a hibás észlelés gyanuját kelthette volna.

Az elmondottak úgy hiszem, bizonyóságot nyújtanak arra, hogy a főhnt minden kétség kizárásával ki lehet Sopronban mutatni, hiszen az összes időjárás elemekben jelentkezik a hatása.

A mai Magyarország területén különben már régen ismerünk főhnjelenségeket. Az első, aki a magyar főhn eszméjét felvetette *Róna Zsigmond* volt, midőn megírta a nagy magyar klimatográfiát. Természetesen azonban, hogy akkoriban Nagy-Magyarország hegyvidékei állottak a vizsgálatok középpontjában. Csonkumagyarországon *Réthly* a nyugatmagyarországi főhnt, *Hille* a Svábhegy és Jánoshegy főhnjét figyelték

meg. A Hármashatárhegy főhnjét *Az Időjárás* 1931. évfolyamában irtam le. Legújabbban *Rotter Lajos*, az ismertnevű aviatikai mérnök végzett nagyon érdekes *reverzibilis* főhnmegfigyeléseket a Nagykevényen. Az északkeleti szél felemelkedésre kényszerül a Nagykevény gerincén, amivel felhőképződés jár. A tuloldali lebukó áramlás szétosztatja a felhőt, de a hegymögötti örvény felszálló ágában újra keletkezik felhő. *Rotter* nem áll meg a jelenség elméleti ismertetésénél, hanem elmés módon fel akarja használni ezt az áramlást a vitortlázó repülés céljaira.

Befejezésül a főhnnek egy fontos és eddig nem eléggé méltányolt hatását kell megemlítenem. A prognózisosztály jelentésanyagában gyakran tapasztaltuk, hogy épen e főhnrézékeny állomások (úgy a bel-, mint a külföldiek) gyakran sokkal erősebben hűlnek le a sugárzási éjszakákon, mint a környező főhnmentes állomások.

Állítom, hogy ez az erős lehűlés is a főhnfolyamat következménye. Amíg a főhn tart, addig természetesen a kompressziós felmelegedés marad uralmon. De amikor a főhn megszűnik (vagy éjjeli szünetet tart, amint a németek mondják: „aludni megy“, vagyis a magasabb rétegekbe húzódik vissza és a talaj mentén egy mozduatlan levegőpárna keletkezik) akkor a főhnnel érkezett tiszta levegőben fokozott erősséggel léphetnek fel a sugárzási jelenségek. Erős éjjeli lehűlés indulhat meg, amely a harmatpontig terjed. Amde a főhnlevegő egyik jellemző tulajdonságának találtuk a harmatpont lezállását; a főhnvidék lehűlése tehát most erősebb lesz, mint a környező főhnmentes területeké.

Innen van, hogy a főhnt követő vagy a főhnmentes időszakokban 10—12 fokkal is hidegebbek lehetnek az éjszakák a főhnálló-
másokon. Ez a tény a pontos időjelzés, kivált a mezőgazdasági fagyjelzések készítése szempontjából rendkívül fontos.

Téves tehát az a beállítás, amely szerint a főhn mindenképen csak a hőmérséklet javulására vezet. Megvan az ellenkező lehetőség is: az, hogy a főhnnek igen hátrányos *utókövetkezményei* vannak a hőmérsékletben. Ki kell emelnem, hogy a 10—12 fokkal erősebben lehült főhnvidéken a harmatpont elérésekor sűrű köd keletkezik, amely kivált télen napokig megmaradhat és újtát állja a nappali felmelegedésnek. Ilyenkor megtörténik, hogy Sopron vidéke a rövid főhnfelmelegedés előnyeért napokig tartó rendellenes hideggel kénytelen megfizetni.

Összefoglalva megállapítom, hogy Sopron vidékén a délnyugati főhn kétségtelenül kimutatható és elég sűrűn fellépő jelenség; hogy a főhnhatás nem csak hőmérsékleti és nedvességi adatokból, hanem a szélirány, a felhőzet és a nyomáshiány alapján is bizonyítható; hogy a főhnhatás nem csak hőmérsékleti nyereségben jelentkezik, hanem alkalmas sugárzási feltételek között egy erős és tartós hidegsziget kialakulására is vezethet; végül, hogy e tények szem előtt tartása az illető vidék pontosabb felhőzeti és hőmérsékleti prognózisaihoz nyitja meg az utat.

A Föld kisebb államainak geopolitikai képe.*

Kjellén „Die Grossmächte der Gegenwart“ c. több kiadást ért, híres geopolitikai munkája a jelenkor nagyhatalmasságaival foglalkozik. Haushofer professzor, ki nemrégiben átdolgozott kiadásban jelentette meg ezt a munkát (ismert. Földr. Közl. 1931. VI—VIII. f. 134. l.), szükségét érezte annak, hogy munkájának folytatásaként geopolitikai világméretű képet adjon azokról az országokról is, amelyek nem nagyhatalmak ugyan, de a világ mai politikai és gazdasági szervezetének nemcsak el nem hanyagolható, hanem sok tekintetben komolyan számottevő tényezői. Ennek a megírását és megjelentetését nagyban elősegítette az a nagy népszerűség, mellyel a Kjellén-féle geopolitikai irány találkozott. A geopolitika, bár kimondott politikai célkitűzéseinél fogva sok tekintetben átlépi a geográfia határát, de a földrajztudománynak nagy szolgálatot tesz azáltal, hogy az emberiség sorsát irányító hatalmi politikában keresi és igyekszik megtalálni a földrajzi tényezők fontosságát. Politikai, gazdasági és társadalmi helyzetképet ad a Föld egyes népeiről és országairól, ezeket mint állandó életműködésben levő és folytonos változásoknak alávetett szerveket írja le, megismertet térbeli kialakulásuk történetével és ennek okaival, fekvésük és nagyságuk geopolitikai előnyeivel és fogyatékosságaival, rámutat a térbeliséggel összefüggő hatalmi törekvésekre s az ennek következtében fellépő érdekellentétekre, féltékenységekre, sűrűlódásokra és összeütközésekre. Kiterjeszkedik az egyes népek multjára, egyéni sajátosságaira, társadalmi berendezkedésére, politikai szervezetére, — szóval sok olyan kérdést ölel fel, amely a művelt közvéleményt közelebből érdekli, de amelyeket egy kimondottan geográfiai szakmunkában nem találni meg. A politikai földrajzzal foglalkozó geográfus is nagy hasznát veszi, mert az egyes államalakulások földrajzi vizsgálatánál nem szabad figyelmen kívül hagyni azokat az emberi vonatkozásokat sem, amelyek a meglévő földrajzi adottságokra különbözőképpen hatnak vissza, vagyis amelyeknek az illető nemzet életében történelemalkító szerepük van, így pl. a mai Olaszország politikai földrajzi vizsgálatánál számolni kell azokkal a gazdasági és kulturális átalakulásokkal, melyeket ott az elmúlt évtizedben a fascizmus hozott létre stb. Igen jó szolgálatot tesznek azok a térképek is, amelyek a politikai területi változásokat, a vilás területeket, a terjeszkedési törekvéseket stb. mutatják be. Azonban nem tudja elkerülni a hasonló tárgyú munkáknak azt a hibáját, hogy sok helyen szubjektívvé válik, vagyis elsősorban német beállításban veszi szemügyre az egyes világpolitikai kérdéseket. Ebben a tekintetben már eltér Kjellén szemléletétől, jóllehet az ő nyomdokain kíván haladni, — pedig Kjellén is erősen a németek pártján állott. Minthogy mindenik fejezet más író tollából került ki, az egyes nézőpontok nem egységesen, nem egyforma mértékben vannak tárgyalva, azért jobb és kevésbé sikerült részekkel találkozunk benne. Ez azonban a hasonló módon szerkesztett műveknél nehezen kerülhető el.

Legelőször Spanyolországgal és Portugáliával, mint letűnt nagyhatalmakkal foglalkozik. Ismerteti egykori jelentőségüket, hanyatlásuknak okait s jelenlegi geopolitikai helyzetüket. Majd a latinamerikai államokat veszi sorra.

* *Karl Haushofer*: *Jenseits der Grossmächte*. Teubner, Leipzig-Berlin, geb. 13.50. R. M. nagyjelentőségű művének ismertetése.

Érdekesen mutat rá az ezek között fennálló versengésekre, érdekellentétekre, jó bepillantást kapunk jelenlegi életviszonyaikba is. Az európai kontinens kisebb országait szintén behatóan ismerteti. Itt ki kell emelni a Sten de Geer után készült szintetikus geopolitikai térképeket, melyek az északi államok tájféldrajzi alakulata, az itt élő népek faji, nyelvi, vallási és politikai hovatartozása alapján készültek. Részletes képet kapunk az „európai rengési terület” államairól, melyek a szerző szerint is (Trampler, München) „legfőbb akadályai az európai béke megszilárdításának”. „A Duna medence gazdasági egységének feldarabolása legnagyobb hibája a párizskörnyéki békeszerződéseknek”, mert „az új államok geopolitikailag nincsenek jól elhatárolva, de amellet az etnopolitikai követelményeknek sem felelnek meg”. A „Macht gegen Volk und Raum” elve érvényesült itt, míg a régi Habsburg-monarchiának a „Macht und Raum gegen Volk” elvének alkalmazása volt legnagyobb hibája. Ezen a területen a következő geopolitikai hibákat állapítja meg: a lengyel korridort, a felsősziléziai bányavidék politikai szétDarabolását, a Dnyeszter vízterületének szétvágását, a Magyar Felvidék elválasztását a Magyar Medencétől, Jugoszláviának három tenger vízterületéhez való tartozását és etnopolitikai egységének hiányát, Bulgária elzárását az Égei tengertől. — Nem említi meg azonban, hogy Erdély is földrajzilag szorosan a Magyar Medencéhez tartozik és merőben különbözik a tulajdonképeni Romániától, továbbá hogy a Délvidéket is minden természetes elhatárolás nélkül szakították el az Alföldtől. Ezek alapján arra a megállapításra jut, hogy „Közép-Európa mai államtagozódása tarthatatlan. Etnopolitikai hibái háborúra, geopolitikai hibái gazdasági megsemmisülésre és bolszevizmusra vezetnek.” Ezt a területet szerinte „sem nemzetiségi, sem területi alapon nem lehet rendezni. A tér és a nép között kell jogi alapon valami rendet teremteni oly módon, hogy nagyobb gazdasági egységeken belül nemzetiségi és kulturális önkormányzati területeket létesítenének”. A szerző pángermán felfogására vall, hogy ő szerinte „Németország volna a leghivatottabb arra, hogy ezt a területet összetartsa”. Az ellenünk úgyszólván minden hasonló tárgyú német munkában felhozott „elnyomási” vádakat természetesen ő sem hallgatja el. Elismeri, hogy Magyarországgal nagy igazságtalanság történt, de „a magyar revíziós politikát egyoldalú állampolitikai szempontok és az etnopolitikai kérdésekben való járatlanság vezeti”. Burgenland visszacsatolásáról „szó sem lehet”, — sőt „a soproni népszavazás is csak a magyar felkelő csapatok nyomása alatt ment végbe.” Ezek az egyoldalú, hibás beállítások, — melyeknek cáfolatába e helyen nem bocsátkozhatunk, — sokat levonnak az egyébként becses és hasznos munka értékéből.

Ázsiával kapcsolatban csak Elő-Ázsia újabban alakult országaival s azokkal a nagyhatalmak közé beékelte államokkal foglalkozik, melyeknek politikai hovatartozandósága többé-kevésbé bizonytalan s így még sok vitára és súrlódásra adhatnak alkalmat. Ezek Perzsia, Afganisztán, Beludzsisztán, Mongolia, Mandzsuria, a Tarim medence, Tibet, Bhután, Nepál, Sziám.

Afrika ismertetése (Obst, Hannover) különösen érdekes. Itt rámutat azokra az érdekellentétekre, melyek a különböző gyarmatosító hatalmak között az egyes területeken lépten-nyomon megnyilvánulnak és utal arra, hogy miként igyekezik ellensúlyozni az egyik hatalom a másiknak térhódító törekvéseit vagy túlkapásait. Bepillanthatunk itt azokba a nagy átalakulásokba is,

melyek a tropusi Afrikában az utolsó egy-két évtized alatt végbementek (vasutak, autóutak, légiforgalom, modern berendezésű városok az őserdők bejárási sávjában). Az itt tárgyalt geopolitikai kérdések közül kiemeljük a következőket: Anglia és a tangeri kérdés, Rio de Oro problémája, angol-olasz-francia törekvések Abessziniában, Dél-Afrika önállósági törekvései és ezzel kapcsolatban Anglia és a Délafrikai Unió közti érdekellentétek Rhodesiát és a portugál gyarmatokat illetően, a hinduk térhódítása Kelet-Afrikában, a faji kérdés kiéleződése a fehérek és feketék között Dél-Afrikában.

Ausztráliával kapcsolatban is érdekes geopolitikai kérdéseket tesz szövé, mint pl. a térrel való megbirkózás nehézségei, a korlátolt gazdasági lehetőségek és a lassú népszaporodás, az egyes államok közötti érdekellentétek és önállósági törekvések, az anyaországhoz való tartozás politikai és gazdasági szükségessége, Japán és Amerika térhódítása elleni védekezés.

Az egyes földrészek és országok tárgyalása után általános érdekű világpolitikai kérdéseket fejteget. Ilyen a világháború óta egyre gyakrabban felvetődött páneurópaizmus. Ezt szerinte a világháború által előidézett gazdasági nyomorúság hozta felszínre. A bajok egyik legfőbb okául az elhibázott békeszerződéseket tekinti, de ezeken kívül még sok egyéb ok működött közre a válság elmélyítésében. Jó betekintést nyerhetünk itt az utolsó évtized politikai törekvéseibe és a helyzet megjavítására irányuló kísérleteibe. — Pánázsia gondolata még nem ennyire aktuális, de azért komolyan kell számolni ezzel is: „Ázsia az ázsiai népeké” elv egyre határozottabb módon jut kifejezésre az egyes ázsiai mozgalmakban. Ezeknek az önállósági törekvéseknek fészkei, melyeket az Ázsia nagy részét behálózó orosz szovjet-propaganda is éleszt, India, Irak, Kína és a maláj szigetvilág. Ezzel áll szemben Japán és az európai hatalmak imperiáлизmus. — A pánamerikanizmus régi keletű. Tulajdonképpen az U.S.A. hatalmi céljait szolgálja. Ezért megvalósulásának legfőbb akadálya Amerika többi államának féltékenysége és önállóságának megtartására való törekvése. Még a meglehetősen homogén földrajzi és néprajzi jellegű latin-amerikai államok között sem sikerült a fennálló nagy érdekellentétek miatt egységes államszövetséget létrehozni. Vannak azonban ennek a mozgalomnak előnyei is, amelyek főleg kereskedelempolitikai tényekben (vasutak, légiutak, hajózás) nyilvánulnak meg és jórészt ennek tudható be, hogy az amerikai országok között az utóbbi időben komolyabb özszeütközés nem támadt.

Foglalkozik még a munka a népszövetség, pacifizmus, leszerelés és a kisebbségek kérdésével is, melyek aktuális geopolitikai kérdések, de földrajzi szempontból nem igen jöhetnek figyelembe. Végül részletes statisztikát közöl a tárgyalt országok területi, népességi és gazdasági viszonyairól és fejezetek szerint taglalt irodalmi áttekintést is nyújt. — A könyvet a geográfusokon kívül mindazok eredményesen használhatják, kik a világpolitika mai problémái iránt érdeklődnek.

Hézsér A.

Northern Lights.

Balbo olasz repülő-hada ugyan kihagyta Grönlandot s Izlandból közvetlenül szállott át Labradorba : Grönland déli csücske kétségtelenül alkalmas repülő-állomásul kínálkozik Észak-Európa és Észak-Amerika között. Ennek az útvonalnak a tanulmányozása volt az egyik főcélja a Watkins vezetésével Grönlandba hajózó angol kutatórajnak. Most jelent meg a vállalkozás hivatalos története.* A British Arctic Air-Route Expedition az időjárási viszonyok tanulmányozását és a leszállásra alkalmas pontok kifürkészését tűzte feladatául. Nem is egy expedíció ez, a vakmerő vállalkozások egész sorozata. Hősei csupa fiatalok. Vezetőjük, a később Labradorban szomorú véget ért *H. G. Watkins*, 23 éves volt a grönlandi út idején. *H. R. Mill* a fiatal Nansennel méri össze ezt a vezetésre született fiatalembert. Csakugyan volt valami nanseniben ebben a grönlandi kutatásban ; a terv maga is Nansenre emlékeztető.

Hajójuk, a *Quest* — Shackleton egykori hajója — Grönland keleti partján köt ki. Onnan szelik át Grönland hegymagasságú hótakaró alá rejtett félelmes sivatagát, nem is egyszer. Ötödik szánutazásukon Angmakssalikból délnyugatnak haladva érik el Ivigtut-ot a nyugati parton. Hatodik útjukon Holsteinborgnál bukkannak ki a nyugati tengerparton. Minden vállalkozásuk megannyi kalandos regény. Legkalandosabb talán Courtauld története.

Ez az Augustine Courtauld önként vállalkozott rá tudományos megfigyelések céljából, hogy ősztől tavaszig egyedül marad magányos sátrában a grönlandi „szárazföld” belsejében. Nem riad vissza a magány kísérteteitől, a hóviharoktól, az élve eltemetkezés szörnyű kockázatától. Roskadó sátra felett ott ropog a brit lobogó rongyokba szabdaltnál foszlánya. Hóba vájt üregének kijáratát eltorlaszolja a hófúvás. Az egyetlen periszkópszerű nyíláson át beszítál a hó. És a hónapok óta várt mentőcsapat nem érkezik...

A téli szállásról elindított csoportokat visszaverik a viharok, amikor meg már közelébe érnek, nem lelik meg az eltüntetett tanyát. A keleti parton rádióon tudatják a világgal, hogy Courtauld megmentésére mindent elkövetnek. Április végén megérkezik a válasz, hogy Svédországból repülőgép indult Grönlandba. Aehrenthal kapitány csakhamar leszáll a keleti parton, majd elröppen a hősivatagba... Emberi alakokat pillant meg maga alatt. Eggyel többen vannak mint a mentőcsapat. Későn érkezett — nincs már rája szükség. Lehajít néhány eleséges ládát s már száguld is vissza kelet felé.

*

Martin Lindsay is megírta a brit Grönland-járó fiatalemberek történetét : „az utóbbi félévszázad legjelentősebb sarki kutatását”. Könyvének ez a címe : *Those Greenland Days.* (Wm. Blackwood and Sons, Edinburgh and London.)

Halász Gyula.

* *Northern Lights.* She official Account of the British Arctic Air-Route Expedition 1930—1931. By *F. Spencer Chapman.* With Maps and 64 pages of Plates. London 1932. Chatto and Windus. XVI, 304 l. 64 t. 4 tkp. N. 8°. Ára 18 s. net.

Norvég nyelvű ismertető cikkek Magyarországról.

P. M. RÓWDE oslovi magyar kir. főkonzul a „Tidens Tegn” igen elterjedt norvég napilapban sorozatos ismertető cikkeket közölt hazánkról. Ezek a cikkek mindenféle vonatkozásban igyekeznek megismertetni hazánkat és népünket, de amellett nyomatékosan, meggyőző adatokkal és érvekkel hívják fel a norvég közvélemény figyelmét a trianoni békeszerződés igazságtalanságaira és lehetetlen rendelkezéseire. Így nagy szolgálatot tesznek nemzeti ügyünknek. A cikkeket német fordításban jelen füzetünk „Függelék”-eként közöljük abban a tudatban, hogy ezek hazai olvasóinkat is érdekelni fogják és a külföldi szakköröknek is jó tájékoztatóul szolgálhatnak. Megjelenésüket egy mécenás áldozatkészségének köszönhetjük.

A Szerkesztők.

Személyi hírek.

Stein Aurél levele Cholnoky Jenő elnökhöz :

Bushire, Persia : 1933. III. 5-n.

Méltóságos Uram, mélyen tisztelt Barátom,

Engedd meg, hogy neked személyesen, mint a Magyar Földrajzi Társaság Elnökének, rójjam le szívem mélyéből jövő hálás köszönetemet ama fölötté jóakaró szerencsekívánatokért, melyekkel hetvenedik születésnapom alkalmából a nagyérdemű Társaság nevében megtisztelni kegyeskedtél. Csak e napokban Bushire-be érkeztemkor kaptam kézhez a december 12-én kelt becses leveledet, miután a Perzsa öböl mentén tett harmadfélhónapos utazásom idején postai érintkezés nélkül maradtam.

Kérlek, tolmácsold a tekintetes M. Földrajzi Társaság előtt legmelegebb hálaérzetemet azért a kiváló kitüntetésért, melyben a mult munkásságomról való kegyes megemlékezése és a jövő iránti jó kívánságai révén részesültem. Több mint egy harmad évszázad óta hálás emlékezetemben él amaz igaz buzdítás hatása, amelyet a Magyar Földrajzi Társaság és nagytekintélyű elnökeinek tudományos törekvéseim iránt nyilvánuló érdeklődéséből merülhettem. A hazai földről jövő e nagybecsű felbátorítás növeszti ama forró óhajomat, hogy amíg a sors kegye meghagyja a szükséges testi és szellemi erőt, továbbá is szolgálhassam a szerény képességemhez mért tudományos kutatás érdekeit.

Fogadd, Méltóságos Elnök Uram, a tekintetes Társaság nevében is legőszintébb hálaérzetem és tiszteletteljes hódolatom megnyilvánulását.

Stein Aurél.

Gonda Béla †. A Magyar Adria Egyesület megalapítója és elnöke szállott sírba Gonda Bélával. (Szül. 1851. dec. 28-án Szöllőskén, megh. 1933 aug. 7-én Budapesten.) Nemzetközileg elismert kiváló mérnök volt. Megélte

a pátriárkák korát, aki azonban élete utolsó éveit sem töltötte tétlen nyugalomban, hanem szakadatlan munkában és tervezésben. A Magyar Adria Egyesületet 62 éves korában alapította és közel 20 éven át szerkesztette annak folyóiratát „A Tenger”-t, pedig ebből az időszakból, már 15 év olyan volt, amely alatt már *Fiume* nem volt a miénk és ő még sem csüggedt. Ugy az egyesületet, mint a lapot fenntartotta, példát vehettek volna tőle más egyesületek, amelyek nem veszítették el létalapjukat. *Gonda Béla* nevéhez fűződik a két magyar tengerkutató út is (a *Najade* hadihajón 1913 október és 1914 május). A további kutatóutak, a háború kitörése és később *Fiume* és a Magyar Tengerpart elvesztése miatt, elmaradtak.

Gonda Béla hosszú időn át a Magyar Földrajzi Társaságnak is választmányi tagja volt és mint nagy látóköru és kiváló szervező képességgel megáldott férfiú a választmánynak igen hasznos tagja volt. Mint mérnök hervadhatatlan érdemeket szerzett a *Vaskapu* szabályozása körül. Vásárhelyi Pál, a legnagyobb magyar vízimérnök és Türr István tábornoknak életrajzát is megírta. Emlékét szeretettel megőrizzük, mint olyan férfiút, akit mindenki szeretett és becsült. Érdemeit a tudományos kutatás terén, ravatalánál Entz Géza professzor méltatta. Nyugodjék békében.

Irodalom.

a) hazai.

MÉSZÁROS ERVIN: *Eger város települése.* Érseki liceumi könyvnyomda. Eger, 1933. (38 old).

A város régi és mai térszíni viszonyainak és történelmének alapos ismeretével készült településföldrajzi tanulmány. Igyekszik kimutatni, hogy a földrajzi helyzetnek és a morfológiai viszonyoknak mi volt a befolyása Eger településére, miként segítették elő, illetőleg hátráltatták idők folyamán fejlődését. Részletesen foglalkozik különösen a török hódoltság utáni állapotokkal; ismeri úgyszólván minden utcának és utcarésznek a történetét. Adatainak jórészt régi térképek után szedi össze; a felhasznált forrásmunkákat azonban csak imitt-amott említi meg. Sok történelmi és egyéb vonatkozást is tartalmaz, így nemcsak geográfusok igényeinek kielégítésére készült. A város mai életviszonyaival és fejlődésének lehetőségével kissé bővebben is foglalkozhatott volna.

Hézszer Aurél.

BIRKÁS GÉZA: *Egy francia tudós dunántúli utazása 1818-ban.* (A Győri Szemle könyvtára, 7.)

François-Sulpice Beudant (1787—1850) mineralógus és geológus volt, ki Avignonban kezdte tanári pályáját és tudományos sikerei révén rövidesen Párisba került, hol az ásványtan tanára lett az egyetemen, majd mint tanulmányi főigazgató halt meg. Őse volt a modern természettudósoknak, aki sportszerűen utánajár a tudományos problémáknak. 1818 nyári félévét Magyarországon töltötte. Hazánk ismeretlensége vonzotta ide. Megjegyzi, hogy Bécs-

ben Magyarország éppoly terra incognita, mint Párisban. A bécsiek mindent elkövettek, hogy az utazástól elvegyék a kedvét. A közbiztonság teljes hiányát emlegették neki. Ennek ellenére részint kocsin, részint gyalog, Erdély és Szlavónia kivételével, bejárta az országot. Parasztkocsmákban aludt igen gyakran, vagy pedig a falu népénél, de sehol, még a Bakonyban sem fenyegette veszély. Beudant nem hisz a bakonyi betyárok létezésében. Sokáig időzik a Balaton vidékén, megnézi a veszprémi vásárt. A szénbányák híre Pécsre is elhozza. Beudant utazása nemcsak az ásványtani és földtani megismerés története szempontjából rendkívül értékes kútfő, hanem ezeken kívül a mű át van szöve a kutató élményeivel, amelyek pótolhatatlan művelődéstörténeli adatok. Nagy érdeme Birkás Géának, hogy ezen csaknem elfelejtett kútfőre felhívta a figyelmet és belőle kivonta idézetként a leglényegesebb művelődéstörténeli vonatkozásokat. Beudant műve, *Voyage minéralogique et géologique en Hongrie*, négy hatalmas kötetben jelent meg térképekkel és metszetekkel. A munkát 1825-ben megrövidített formában németre is lefordították.

Karai Szabó Pál.

BIRKÁS GÉZA: Egy francia tudós Debrecenben 1818-ban. (Debreceni Szemle. 1931. November.)

Beudant, ki mint az előző ismertetésben láttuk, Magyarországot részletes vizsgálat alá vette, a Felvidékről Erdélybe akart menni, de ebben az esős időjárás megakadályozta. Ezért Beregszászról Debrecenbe ment, hogy innen vagy Erdély vagy Budapest felé vegye az útját. Szabolcsban lovai hasig tártak a sárban; alattomos, később szemtelen oláh kocsisait sajátkezűleg botozta meg. Említi, hogy Debrecenben a kocsitűt kő híján a nagy sár miatt fagerendával volt kirakva. Nagy faluhoz hasonlítja Debrecent, Innen Pestig négylovas kocsin utazott. Nem lelkesedik a pusztáért, hanem rámutat az Alföld nagyfokú elmaradottságára. Ismeri a szikes, futóhomokos területeket, említi a fásítás szükségességét. Birkás Géza itt is pár igen jellemző idézettel emeli ki a művelődéstörténeli lényegét. Beudant a magyarság barátjaként távozik hazánkból. Szemlélete mindig tárgyilagos. Szerinte olyan ország voltunk utazása idején, ahol szalmaviskók közt márványpaloták emelkednek és szökőkutakkal ékeskedő díszkertek terülnek el nagy pusztaságok közepette. Birkás nagy gonddal és helyes ítélettel kiemelt szemelvényeiből hazánk akkori állapotainak való képe bontakozik ki.

Karai Szabó Pál.

JICINSKY JAROSLAV: Die Pécs-Steinkohlenbergwerke der Ersten Donau-Dampfschiffarts-Gesellschaft. 1852—1931. 86 old. 52 szövegközti ábra és 5 tábla. Universitäts-Buchdruckerei „Dunántul“ Pécs, 1931.

A szerző a Pécs-vidéki szénbányászat történetét és jelen állapotát írja le. Ő erre a leghivatottabb, mert a Pécs-vidéki szénbányászat nyugateurópai színvonalra, sőt egyes üzemi újításban nyugat megelőzésével e fölé való emelése Jičinszky érdeme. Több évtizedes nagyvonalú munka teremtette meg az üzemek központosítását, racionalizálását és a modern szénfeldolgozó telepeket. A műhöz csatolva van a Mecsek geológiai térképe (Vadász Elemér felvétele). A szerző tárgyalja a földtani viszonyokat, a szénfeleket, a szén

tulajdonságait és a bányászat történetét. Ezután a vezető szakember mindenre kiterjedő ismertetésébe fog. Geografust is érdeklí e hatalmas üzem vízmentesítése, talajsüllyedési viszonyai, szellőztetése, általában fenntartása, amely egy különös kétéltű földalatti és feletti város emberföldrajzát tükrözteti vissza. A mű végén részletes statisztikai adatokat talál az olvasó. Jičinsky műve a magyarországi bányászati irodalomban kétségtelen a legelsőök között áll. A geografus igen sok felhasználható adatot és megállapítást talál benne. A szerző e művet emlékként hagyta vissza a Dunagőzhajózási Társaságnak, a magyar tudománynak és barátainak, mert ő a Westmährische Elektrizität A. G. (Brünn) ügyvivő igazgatója lett és tanári meghívást kapott a prágai műegyetemre is.

Karai Szabó Pál.

b) külföldi.

Meteorologisches Taschenbuch. Herausgegeben von F. LINKE. Band II. Akademische Verlagsgesellschaft. Leipzig 1933. 1. köt. 336 old. Ára teljes ászonkötésben 1680 Márka.

A Meteorologisches Taschenbuch második kötete ugyancsak gazdag tartalommal jelent meg. Pótlásul még tartalmazza a meteorológiai intézetek és aerológiai állomások jegyzékét, valamint a meteorológiai táviratok kulcsát és a szikratávíróállomások jegyzékét. A könyvnek fő része a légköri sugárzás megfigyelések módszereit, egységeit és képleteit, továbbá a műszerek leírását (Linke és Albrecht prof.-tól), valamint Israel (Leyden) leírásában a légköri elektromosság alapjait és mérési módszereit, Stüvetől az aerológiai megfigyelések feldolgozásának módszereit ismerteti. Baur a matematikai-statisztikai számolás segédeszközeit írja meg, amelyekre a meteorológusnak szüksége van. Kassner egy német-angol-francia meteorológiai műszótárt közöl (Tallmann és Wehrle közreműködésével), végül további állandók és táblázatok (283–293 old.) vannak a Zsebkönyv második kötetében.

Kétségtelen, hogy ez a kötet nagyon jól kiegészíti az első, a kiállításra is elsőrendű és meg vagyunk győződve arról, hogy a meteorológusok sokszor és igen hasznosan fogják igénybe venni. Ha az újabb dolgokat évente egy-egy kis pótfüzetben kiadnák, akkor sikerülni fog ezt a kiadványt állandóan használható kézikönyvvé tenni.

Réthly.

Die ländlichen Siedlungen in verschiedenen Klimazonen. Herausgegeben von FRITZ KLUTE. Ferd. Hirt. in Breslau 1933.

Ez a Klute professzor szerkesztésében megjelent munka azokat az előadásokat tartalmazza, amelyeket a Német Orvosok és Természettudósok 1932. szeptemberében Mainz-Wiesbadenben tartott vándorgyűlésén az említett tárgykörből egyes német geografusok tartottak. A szerkesztővel együtt 20-an vettek részt ebben a munkában. Az előadásoknak az volt a célja, hogy különböző éghajlatú tájakról vett példák alapján megvilágítsák a falusi települések és a földrajzi viszonyok közötti kapcsolatot. Ez a kapcsolat a föld különböző részein azonos vagy legalább is hasonló hatásokban nyilvánul meg, de az embernek, mint helyről-helyre változó tényezőnek egyéni sajátosságai szerint mégis mindenütt más és más tényeket hoz létre. Az egyes vidékek

településeit a következő szempontok szerint veszi szemügyre : földrajzi helyzetük, alapformájuk és a házak építésmódja szerint ; összefüggésbe hozva ezeket a környezeti viszonyokkal, gazdálkodási módokkal és a különböző etnikai és történeti hatásokkal. Mindenik szerző — úgy látszik — saját tapasztalatai alapján mondja el közölni valóit, ami a munka értékét nagyban emeli, de azért nem sikerül valamennyinek egyformán világos és jól áttekinthető képet adni a kérdéses táj település-viszonyairól ; több a részletekbe merül el vagy pedig felületessé válik, viszont egyik-másik mintaszerű leírást ad. A következő országok, illetve tájak településeit találjuk meg benne : Norvégia, Észak-Olaszország, Bulgária, Albánia, Kréta, Belső-Anatolia, Kamerun, Angola, Kelet-Afrika, Sziám, Szumatra, Uj-Guinea, Salamon szigetek, Ausztrália, Kanada, Közép-Amerika, Brazília, Argentína, Csile. Amint látjuk tehát nem veszi sorra az összes klimatikus tájtypusokat, így pl. hiányzik Európa legnagyobb része, az északafrika—előázsiai sztyepp és sivatag, Belső-Ázsia, Kelet-Ázsia, a sarkvidéki tájak. Ezzel szemben Afrika középső vidékeiről három tanulmányt is közöl, melyeknek adatai részben egybevágóak. Mindazáltal el kell ismerni, hogy ez az értekezéssorozat nagyban hozzájárult a még meglehetősen hézagos településföldrajzi irodalom gazdagításához. Mellékelt fényképmásolatai és vázlatrajzai jól szemléltetik a tárgyalt épület és településtípusokat.

Hézszer A.

FRIEDRICH LEYDEN: *Gross-Berlin*. Geographie der Weltstadt. 214 S. mit 73 Kartenskizzen. Ferd. Hirt in Breslau. Geheft. 7 R. M. geb. 9 R. M.

A városföldrajz az emberföldrajznak egyik legfelkaroltabb ága. Már régóta felismerték, hogy a városoknak nemcsak keletkezésében és fejlődésében, hanem mindenféle életmegnyilvánulásaiban a földrajzi tényezőknek nagy szerepe van. Eddig többnyire csak olyan részlettanulmányok jelentek meg, amelyek főleg a városok földrajzi helyzetével és térbeli kialakulásuk történetével foglalkoztak. Teljes városföldrajzi munka még kevés van. Egy ilyen munkának megírása nagyon sokoldalú tanulmányt igényel : a paleogeográfiai és morfológiai történeti kutatások mellett rengeteg statisztikai adatnak földrajzi feldolgozására és térképezésére van szükség. Leyden azért írja meg Berlin földrajzát, mert még senkisé írta meg, jöllehet már sok földrajzi tanulmány jelent meg róla. Munkáját csak kísérletnek tekinti. Főleg a statisztikai adatok geográfiai megvilágítására és ábrázolására törekszik. A város földrajzi helyzetét, fejlődésének morfológiai alapját csak egészen röviden világítja meg, pedig ez is nagyon fontos része a városföldrajznak. Viszont igen alaposan ismerteti a város mai alaprajzának kialakulását, a mai világváros (Gross-Berlin) létrejöttét, a város belső és külső területeit, a népesség eredetét, számbeli fejlődését, térbeli eloszlását, társadalmi tagozódását, a város forgalmát.

A mai Berlin 93 községből alakult, 885 km² területen fekszik. Sokkal gyorsabban fejlődött, mint Európa többi nagy városa. 1870 előtt még csak 1/2 millió lakosa sem volt, ma 4 1/2 m. A Spree és Havel mellett, az egykori ösfolyó völgyében épült. Legnagyobb része mocsaras tó, erdő és homokbucka vidék volt. Részint városias, részint falusias településekből tevődött össze. Legrégibb városi magja Spandau és Köpenick, az előbbi a mai város nyugati, az utóbbi a keleti pillére. Spandau erősség és fontos postaállomás volt

a Havel és Spree összefolyásánál, a hannover—hamburgi út mellett. Köpenick a Spree egyik szigetén jött létre. A város központi része Alt Berlin és Kölln. Jóval későbbi eredetű a fejedelmi nyaralóból kertvárossá alakult Charlottenburg. Berlin neve szláv eredetű. 1240-ben nyert először városjogot. Helyén és környékén csupa szláv telep volt, amelyek a későbbi német betelepülések következtében idővel elnémetesedtek. Gross-Berlin fogalma alatt érti mindazt a területet, amely nagyvárosias jellegű és életviszonyainál fogva is a nagy város életébe szorosan bekapcsolódik. Ennek határát nehéz megvonni; általában a városi körvasút (Ringbahn) által körülzárt terület tartozik ide, de több helyen messze kinyúlik ezentúl is. Az egyes városrészek időbeli fejlődését, a népsűrűséget, lakássűrűséget, népszaporodást, a vallásfelekezetek, politikai választások szavazatainak városrészek szerinti megoszlását, a lakosság foglalkozások szerinti tagozódását stb. sok térképpel érzékelteti. Érdekes összefüggést állapít meg a népsűrűség, a kommunista szavazatok és a felekezetenküliek elterjedése között. Nagy gondot fordít a közlekedésre, a helybeli és környéki forgalom érzékeltetésére. Isochron térképeit két központ körül (Alexanderplatz, Wittelsbachplatz) rajzolt 20, 40, 60 perces isochron görbékkel szerkeszti. Érdekes befejező fejezete: „Berlin és a berliniek“. Ebben a fővárcsnak lakossága egyéni sajátosságaira gyakorolt hatását igyekszik megrajzolni. A mű végén statisztikai táblázatokat közöl a várost alkotó közigazgatási egységekről, a nevezetesebb középületekről, a lakosság területek szerinti megoszlásáról és számbeli gyarapodásáról, az egyes városrészek forgalmának nagyságáról stb. A munkát sikerültnek tekinthetjük, mely hasonló tárgyú tanulmányokhoz sok tekintetben mintául szolgálhat.

Hézszer A.

Géographie Universelle: États de la Baltique. Russie par Camena d'Almeida. 360 p. (89). 76 cartes et 150 photogr. Librairie Armand Colin. Paris, broché 100 fr.

A „Géographie Universelle“-nak ez a 12-ik megjelent kötete, mely a Balti államokkal és az Orosz birodalommal foglalkozik. Oroszországról nem könnyű könyvet írni, mert félreeső helyzete és nagy kiterjedése miatt kevés nyugati geográfus ismeri és írójának leginkább csak orosz nyelven megírt munkákra lehet támaszkodni. D'Almeida, a könyv szerzője, a bordeauxi egyetem tanára, ki már több ízben bejárta ezt a nagy országot és jól beszél az orosz nyelvet: a Géographie Universelle többi kötetéhez hasonlóan főleg tájak szerint igyekszik a tárgyaló országokat bemutatni: a modern földrajzi országleírásnak ez az egyetlen helyes módszere. Ha a Reclus eleven, színes tollával nem is rendelkezik, mégis jól sikerült képet rajzol erről a nagy kiterjedésű földdarabról, melynek minden egyhangúsága mellett is helyről-helyre vannak földrajzilag eltérő sajátosságai; ezek a klíma és az emberek különbözőségeinek következtében jöttek létre.

A munka három főrésze tagolódik: Az első Finnországot és kis balti köztársaságokat, a második az európai, a harmadik az ázsiai Oroszországot tárgyalja. Mindenik rész előbb általánosan, majd részletesen, tájak szerint ismerteti az illető területet. Az előbbi főleg a természeti viszonyokkal és a népességgel foglalkozik, a településeket és gazdasági tényeket indokolatlanul mellőzi. Már pedig a részletes tájleírásokban nem lehet ezekről összefoglaló

áttekintő képet adni. Az a benyomásunk, hogy a munka e tekintetben hiányos mert ahhoz, hogy egy országot földrajzilag alaposan megismerjünk, nemcsak a természeti tényeket és az ott lakó emberet, hanem ez utóbbiaknak életviszonyait is ismernünk kell. Finnország és a Balti köztársaságok leírása bővebb is lehetne. Az Orosz birodalom ázsiai része jelentőségéhez képest bővebb teret kap, mint az európai, holott Kaukáziával itt nem is foglalkozik. Igaz, hogy Kaukázia a birodalom többi részétől eltérő földrajzi táj, de talán mégis csak helyesebb lett volna azt is ide venni. Ezek az észrevételek azonban lényegileg nem csökkentik a mű értékét. Európai-Oroszországot a következő tájakra osztja fel: 1. Az Északi Jeges tenger melléke (Kola félsziget, a Fehér tenger partvidéke, a tundrák). 2. A nagy tavak vidéke (Karélia, a Balti síkság, Leningrád). 3. Fehér Oroszország és a balti államokkal szomszédos területek. 4. Moszkva és Közép-Oroszország. 5. A fekete föld vidéke, (Podolia, Dnyepr-, Don alföldje, Volga plato). 6. A Fekete tenger vidéke (Donetz, Azóvi partvidék, steppék, Krim). 7. A Közép- és Alsó Volga vidék. 8. Az Ural vidéke. — Szibéria tájai: I. Nyugat Szibéria; II. Közép Szibéria; III. Transbaikália és az Amur vidék; IV. Tengerparti részek (Szachalin, Kamcsatka, Csukcsok félsziget). Turkesztán tájai a legkifejezettebbek, mert a) sivatagok, b) steppék, c) öntözött területek és a d) hegységek jól elkülönült táj és életviszonyaikkal tűnnek ki.

A befejező részekben Szovjet-Oroszország politikai és közigazgatási szervezetével, a szovjet rendszer fejlődésével, céljaival és eredményeivel foglalkozik. Ez már nem geográfia ugyan, de feltétlenül érdekel mindenkit, aki a mai Oroszországot meg akarja ismerni. Nem mond lesújtó ítéletet a szovjet rendszerről, azt tudományos ideológián felépült „kísérlet”-nek tekinti, „mely a való tényekhez nem tudott alkalmazkodni, de azért nem lebecsülésre méltó.” Jövőjét attól teszi függővé, hogy vezetőinek teoretikus elgondolásai mennyire vetnek számot a földrajzi és emberi tényezőkkel, melyeken nem áll módjukban változtatni.

Hézszer A.

ELIO MIGLIORINI: L'Ungheria. Collez. Omnia. — Paolo Cremonese, Roma 1933. 192 old. Ára: 650 líra.

Az olasz irodalom egyre jobban foglalkozik hazánkkal és viszonyainkkal. A magyar nép történelméről, politikai problémáiról, művészetéről, irodalmáról egész sereg tanulmány jelent már meg olasz nyelven. A szóbanforgó munka, mely egy népszerű tudományos könyvsorozat egyik köteteként jelent meg, Magyarországot földrajzi szempontból tárgyalja. Igen alapos előtanulmányok után készült. Ezt nemcsak maga a tartalom, hanem a könyv végén összeállított bibliográfia is igazolja. Ez utóbbi mindazokat a fontosabb műveket és értekezéseket felsorolja, amelyek Magyarország földrajzával foglalkoznak. Az idegen nyelven és idegen szerző tollából megjelent hazai tárgyú munkák között alaposágánál és tárgyilagosságánál fogva szinte páratlan a maga nemében. Magyar szerzők alapján, a legújabb statisztikai adatok felhasználásával, kellő szakértelemmel készült, a fontos és jellemző adatokat helyesen választja meg; szinte azt a benyomást kelti, mintha magyarul és magyar szerzőtől megírt munkát fordítottak volna le olaszra. Igaz, hogy a régi enciklopédikus és nem a mai szintétikus geográfia módszerével dolgozik s tárgyalása egyes helyeken (főleg a gazdasági részben) száraz adat-

közlésre szorítkozik, de a jól áttekinthető fejezetekben a külföldi érdeklődő pontos tájékoztatást talál minden magyarországi vonatkozású földrajzi és gazdasági kérdést illetően. — Csak a megcsonkított országot ismerteti, de rámutat Trianon következtében szenvedett veszteségeinkre is s anélkül, hogy legkevésbé is propaganda-ízű munka volna, kiemeli az ország megcsonkításának igazságtalan voltát és azt a fontos szerepet, amelyet Magyarország földrajzi helyzeténél és népének rátermeltségénél fogva a történelmi múltban betöltött és amelyet a jövőben is betölteni hivatva van. Mindössze azt kifogásoljuk, hogy kevés illusztrációt ad és kiállítása (főleg a kötése) különb is lehetne.

Hézszer A.

DR. RICHARD PFALZ: Morfologie der Toskanisch-Umbrischen Apennin. 8°, 121 l. Universitätsverlag von Robert Noske. Leipzig, 1932.

Az Apenninoknak ezt a részét morfológiai szempontból összefoglalóan még senki sem tárgyalta. Szerző kétévre terjedő részletes tanulmányai és az eddigi irodalom alapján igyekszik a különböző nézeteket egységesíteni. Sok érdekes új megfontolás van dolgozatában. A munkának különben meglehetősen kis részletkérdésekre kiterjedő felén kívül a távolabbi szemléltre különösen érdekesek lehetnek a könyv második részét elfoglaló és a tárgyalt területtel kapcsolatban álló általános morfológiai megfontolások. A mindenestre tanulságos olvasmány ábrákkal és mellékletekkel meglehetősen szerényen van felszerelve.

Kéz A.

M. PRENANT: Géographie des Animaux. Collection Armand Collin. No. 153. 199 old. Paris 1933. 4 térképpel. Colin. Ára füzve 10'50 fr.

Tartalmas és rövidre fogott általános állatföldrajz. A hasonló irányú munkáktól főleg a három bevezető fejezete tér el. Itt statisztikai adatok alapján a faj és a térkapcsolatából, a helyi alak fogalmából és az állatföldrajzi térbeosztás elemeiből indul ki. Aztán az elterjedés időbeli tényezőit, a mai és egykori területhódítások történeti példáit és a szigetek szerepét ismerteti. Harmadik fejezetét a környezeti tényezőknek szenteli, hogy az azokhoz való alkalmazkodást szemléltesse. Ezek alapján most már általános képet adhat a szárazföld, az édesvizek és a tenger állatföldrajzáról. Utolsó fejezetében pedig a fajok kölcsönös életföldrajzi hatásait tárgyalja. Akinek nincsen ideje valamely nagyobb, tüzetesebb munka, pl. Hesse megismerésére, az az ügyesen összeállított francia kompendiumból rövidesen megszerezheti e tárgykörből az alapismereteket. A szerző önálló zoológiai munkáira támaszkodva szemlélődik, de az újabb irodalomban is elég jártas. Szövegezése tömör, de nem fárasztó.

Dr. Szilády Zoltán.

FRIEDRICH RATZEL: Deutschland. Einführung in die Heimatkunde. Unter Erhaltung der Form im Inhalt ergänzt vom Erich von Drygalsky. Sechste, ergänzte Auflage. Walter de Gruyter & Co. Berlin—Leipzig 1932. 242 oldal 16 t. 2 tkp. 8°. Ára kötve: 5'40 márka.

Idestova negyven esztendeje annak, hogy Ratzelnek e munkája első kiadásban megjelent. A mű átdolgozójának E. v. Drygaskynak érdeme, hogy az újabkori kutatások eredményeit Ratzel sajátos felfogásának és szellemének maradéktalan megőrzése mellett szőtte be a könyvbe. Ratzel irányzatá-

nak megfelelően a településföldrajzi és geopolitikai szempontok erőteljesebben érvényesülnek, mint Braunnak, Ulenak és másoknak munkáiban, ami ma, a harmadik birodalom politikai és gazdasági forrongásainak időszakában erős aktualitást ad a könyvnek. Ez az egyik értéke. A másik az, hogy szemben a fenti geográfusok munkáival, nem merül el az aprólékos tájleírások útvesztőjében, hanem a lehetőségig mindenkor teljes egészében tárgyalja Németországot. Aki könnyen áttekinthető, egységes képet óhajt szerezni a ma Németországról, az nagy haszonnal forgathatja a könyv lapjait. Az illusztrációk kiválasztásukban és technikai kivitelükben valóban elsőrangúak. A könyv áttekinthetőségét nagyban emelik hegy-vízrajzi és nemzetiségi térképei. Utóbbin a magyarországi németiség elterjedése túlzott. A térkép magyarországi részén még mindig a német helyneveket látjuk. *Dr. Koch Ferenc.*

SMITH LOVINA STEVARD, Hungary, Land and People. Budapest, Athenaeum, 1933. 8°, 423 lap. Számos képpel. Ára egész vászonkötésben 10 P.

Egész Magyarországot tárgyalja ez a könyv, az elszakított országrészeket éppen olyan gonddal, mint a megmaradt csonka hazát. A szerző úgy a háború előtt, mint azóta is többször beutazta és alaposan tanulmányozta nemcsak a földet, de népét, annak történelmét, szokásait, gazdasági életét, irodalmát, művészetét, a lelkét is. Könyvét Magyarország lelkének és földjének ajánlja.

Meg is érti, át is tudja érezni a néplélek mélységeit, küzdelmeit, vágyait, szenvedéseit, vergődését. De nemcsak ő maga érti meg, meg is tudja magyarázni, közel fekvő példák segítségével, amerikai honfitársainak. Az elszakított magyarságnak az új államrendbe való beillesztését olyan cselekedetnek minősíti, mintha az Unió egyes déli államaiban a fehér lakosságot a négerek uralma alá helyeznék, vagy az Unió déli részét Mexikóhoz csatolnák. Az utódállamok magyarságának sorsát a múlt századok amerikai rab-szolgaságához hasonlítja.

Mindenért lelkesedik a szerző, ami magyar. Magyar ember sem tudná komolyabb tudással és mélyebb érzéssel tárgyalni az ezer éves magyarság sokoldalú problémáját, de nem is adhatná elő mindezt a hódolatig méno elismerésnek ezen a hangján, az öndicséret vadjá nélkül.

Nem rendszeres tudományos összefoglalás Smith könyve, inkább napló-szerű jegyzetek sora, de olyan elmélyedéssel, olyan alapos tudással megírva, hogy a művelt magyar olvasó is sok tanulságot találhat benne.

A könyv külső kiállítása nagyjából méltó a tartalmához. Képanyaga gazdag, csak az a kár, hogy sok kép túlságosan kicsiny, sőt némelyik elmosódott.

P. A.

E. TAMS: Grundzüge der physikalischen Verhältnisse der festen Erde. Erster Teil. Berlin, Gebrüder Borntraeger, 1932. 8, 184 lap, 13 szövegmelléklet, 4 térkép-melléklet.

Tams könyve csak bevezető kötete egy nagy sorozatnak, amely a Föld geológiáját tárgyalja (*Geologie der Erde*, herausgegeben von E. Krenkel). A most megjelent első rész a Föld méreteit, alakját, alkotását (Konstitution),

termikus és gravimetrikus viszonyait tárgyalja. Az endogén mozgások, a földmágnesség és a geológiai fölépítés kapcsolatai a később megjelenendő második kötetre maradnak.

A szerző felhasználja úgy a gyakorlati, mint az elméleti kutatások legújabb eredményeit, hivatkozik is az eredeti munkákra, a kísérletekre éppen úgy, mint a felsőbb matematikaiakra, de műve céljának megfelelően csak az eredményeket közli. Matematikai képleteket csakis ritkán és szükség esetén használ, akkor is a felsőbb matematika teljes kizárásával. Áttekinthető képet nyújt a geofizika és a dinamikai geológia határterületéről és az egyes fejezetek végén bőséges és modern irodalmi jegyzéket közöl. Sajnálattal állapítjuk meg, hogy a két horvát Morovičić-on kívül a jegyzékben egyetlen magyar tudós neve sem szerepel, holott a gravimetria és a seismologia terén végzett eredményeik világszerte elismerésre találtak.

Térkép-mellékletei tanulságosak, kép-anyaga általában szegényes.

P. A.

A Magyar Földrajzi Társaság hírei.

A földrajzi műszavak érdekében. Társaságunk a földrajzi műszavak összeállításának már régen szükségét érezte és ezért ismételten foglalkozott ezzel a kérdéssel. Újabban a különböző tudományágak magyar műnyelvének megalkotása érdekében nagy lépést tett a *Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottsága*, amely ebben az alábbi felhívást a Magyar Földrajzi Társaságnak is megküldötte. Társaságunk választmánya f. é. szeptember 7-én tartott ülésén vette azt tudomásul és elhatározta, hogy bizottságot küld ki és az Akadémia megkeresését a *Földrajzi Közleményekben* is megjelenteti, hogy így mindenki, akit érdekel, hozzászólhasson a kérdéshez, mert a megalkotandó bizottság egész bizonnal kívülről jövő támogatást is szívesen fogad. Az Akadémia átirata a következő:

Budapest, 1933. május hó.

Tekintetes Magyar Földrajzi Társaság!

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottsága elhatározta, hogy munkásságát kiterjeszti a tudományok magyar műnyelvének gondozására és továbbfejlesztésére is, ezért össze akarja gyűjteni s meg akarja állapítani a használható és használandó jó magyar tudományos műszavakat. Ezt a nagy munkát természetesen csak akkor lehet sikeresen elvégezni, ha a különféle tudományágak szakembereinek közreműködésére is támaszkodhatunk, mert a szabatos műnyelv kialakításának a nyelvtudományi ismereteken alapuló jó nyelvtérkép csupán egyik föltétele, a másik, éppoly fontos kelléke azonban a biztos tárgyi tudás, a kifogástalan szakismeret.

Ennek tudatában tisztelettel fölkérjük a magyar tudományos társaságokat, szíveskedjenek összeállítani a maguk szakjára nézve jónak tartott és ajánlott (latin, német stb.) magyar tudományos műszavak jegyzékét a velük egyértékű idegen műszókkal együtt. A jegyzék teljessége megkívánja azoknak a szavaknak fölvételét is, amelyeket nem magyarosítottunk meg, hanem megtartunk idegen alakjukban (pl. methylklorid v. methylchlorid).

A feldolgozás egységes voltának biztosítása végett nagyon kívánatos, hogy a munkában résztvevők mindannyian egyforma irányelveket kövessenek. Ilyenekül kínálkoznak azok az alapelvek, amelyeket *Szily Kálmán* állapított meg a magyar természettudományi műnyelvvvel kapcsolatban (Termé-

szettudományi Közlöny XLII. kötet, 505 füzet). Ezek az alapelvek a következők:

„1. Amely természettudományi fogalomnak vagy tárgynak nincs nemzetközi elnevezése, jelöljük azt mi is a magunk nyelvéből való műszóval.

2. Ha valamely tudományos tárgyra helyesen alkotott, határozott értelmű és világos magyar szavunk már van, ne polgárosítsuk meg az idegen szót, még ha nemzetközi kelendőségű is, hanem őrizzük meg és használjuk közakarattal a magunkét.

3. Ha valamely rosszul alkotott magyar műszó az eddigi folytonos és általános használat közben, már egészen érthető és határozott értelmű szóvá lett, és ha a kiirtás megkísértése előreláthatólag sok nehézséggel járna s a megállapodást megint sokáig késleltetné, még az ilyen magyar műszót is tartsuk meg, szoros kivételképpen és használjuk ezentul is.

4. Ha valamely nemzetközi műszó helyébe nem tudunk helyesen alkotott, határozott értelmű és világos magyar szót állítani, fogadjuk el mi is (a 3. alá tartozó csekély számú kivétellel) a nemzetközi műszót és, ha szükséges, adjunk neki olyan formát, hogy a magyar szóképének és ragok elfogadására alkalmasabb legyen (pl. *mágnes*, *mágnesezni*; *kristály*, *kristályos*, *kristályosít*, stb.), de anélkül, hogy neveltségesen elkorcsosítsuk.

Ezenkívül irányítással szolgál Tolnai Vilmosnak az a cikke, mely nagyon velősen összefoglalja a jó műszó kellekeit. E kellekek pedig ezek: fogalmi szabatosság, azaz egyértelműség, nyelvi helyesség, nyelvi tisztaság, könnyű alkalmazhatóság és állandóság. (Magyar Nyelv XIX. 76—78.) Arra kérjük a tudományos társaságokat, hogy a műszók jegyzékének összeállítását az itt felsorolt alapelvek figyelembevételével méltóztassanak végezni.

Magában a gyűjtés munkájában kiindulópontul szolgálhat az a Középiskolai Műszótár, amelyet az Orsz. Középiskolai Tanáregyesület megbízásából számos szakember közreműködésével Simonyi Zsigmond szerkesztett, s a vallás- és közoktatásügyi miniszterium támogatásával az Orsz. Középiskolai Tanáregyesület adott ki 1906-ban. Minthogy azonban az a munka csak a középiskolai oktatásban előforduló tudományos műszavakat öleli fel, természetesen nem lehet mellőzni a különféle tudományágaknak sokkal gazdagabb anyagú szakszótárait sem.

Bízunk benne, hogy a magyar tudományos társaságok kivétel nélkül át vannak hatva nyelvünk szeretetétől és szakszerű munkájukkal készségesen hozzájárulnak a magyar tudományos műnyelv továbbfejlesztéséhez.

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottsága nevében

kiváló tisztelettel

Szinnyei József

h. elnök.

Nemzetközi földrajzi kongresszus Varsóban. Az 1931 szeptember havában Párisban ülésezett Nemzetközi Földrajzi Kongresszus egyhangúlag amellelt döntött, hogy a legközelebbi kongresszusát 1934 augusztus és szeptember havában Varsóban tartja meg. Most érkezett meg a Magyar Földrajzi Társasághoz a varsói kongresszus rendező bizottsága részéről az első értesítés, amelyben megkéri az érdeklődőket, hogy részvételüket a következő címre jelentsék be: „Secrétariat du Congrès International de Géographie École des Hautes Etudes Commerciales. Varsovie. Pologne. Rue Rakowiecka 6.” Érdeklődőknek a kongresszus előkészítő bizottsága szívesen küld a részvétel előfeltételeit ismertető tájékoztatót. A kongresszus francia nyelvű tervezete a Magyar Földrajzi Társaság könyvtárában is olvasható.

Pályázat ifjúsági olvasmányokra. Felhívjuk a *Földrajzi Közlemények* t. olvasóit idei 4—6. számunk 140. oldalán közölt pályázatra. Érdeklődőknek a pályázati feltételeket szívesen megküldjük. Együttal felkérjük az idei eredménytelen pályázat 7., 9. és 10. számú pályamunkáinak beküldőit, hogy igazolt megbízóik által pályamunkáikat a Társaság könyvtárából elvitelni szíveskedjenek.

Könyvtárunk érdekében közzétett felhívásunkra újabban a következő könyvadományok érkeztek hozzánk:

Fest Aladár ny. tanker. kir. főigazgató úrtól: *Kloeden*, Gust. Ad. von: *Handbuch der Erdkunde*. 3., verbess. u. verm. Aufl. Berlin, 1873—1877. 4 köt. — Egy magát megnevezni nem akaró tagtársunktól: *Bromme, Traugott*: *Atlas zur Physik der Welt*. (Atlas zu Alex. v. Humboldt's Kosmos.) Text. Stuttgart, 1851.; *Hunfalvy János*: *Az osztrák birodalom rövid statisztikája*. Pest, 1867.; *Weltall und Menschheit*. Herausgeg. von Hans Kraemer. Berlin, Leipzig, Wien. Stuttgart (1902—1904.) 5 köt. — Dr. Tonelli Sándor úrtól, a szegedi kereskedelmi és iparkamara főtitkárától: *Az Alföld problémái*. A Szegei Rotary-Club előadásorozata. Szeged, 1932.; *Tonelli Sándor*: *Ultonia*. Egy kivándorló hajó története. Bpest, 1929 — *Windisch Hilda* árvaházi igazgató urhölgy tagtársunktól: *Malerische Reise um die Welt*. Herausgeg. von Dumont d'Urville. Ins Deutsche übertr. von A. Diezmann. Bd. I. Leipzig, 1835. Összesen: 7 mű 14 kötet. Fogadják igen tisztelt tagtársaink értékes adományaikért ezúton is hálás köszönetünket.

Kérésünket megismételjük, mert az a célunk, hogy olyan elsőrangú földrajzi szakkönyvtárt létesítsünk, amely minden igényt kielégít és amely a földrajzi kutatásnak hathatós segédeszköze legyen. Társaságunk anyagi eszközei azonban erre elégtelenek, miért is ismételten felkérjük t. Olvasóinkat, hogy fölösleges földrajzi tárgyú könyveiket, folyóirataikat, atlaszaikat, térképeiket, a földrajzi ismeretek terjesztése érdekében Társaságunk könyvtára számára átengedni szíveskedjenek. A beérkező adományokat esetről-esetre a *Földrajzi Közleményekben* köszönettel nyugtazzuk. Mindennemű felvilágosítással készséggel szolgál: a Magyar Földrajzi Társaság Könyvtára (Budapest, VIII., Sándor-utca 8. Telefon. csütörtök és szombat d. u. 4—7 óra között 4—33—57.)

Választmányi ülés.

1933. június 1. Elnök: *Cholnoky Jenő*. Elnök napirend előtt közli a választmánnyal, hogy de Geer báró igen meglehangú levélben köszönte meg a Lóczy-emlékéremmel való kitüntetést. Főtitkár a beérkezett kisebb jelentőségű átiratok kapcsán jelenti, hogy Ernst Tams, Karl Knoch és Elio Migliorini megköszönték levelező taggá való megválasztásukat. A Károlyi palotába való átköltözködés ügyében Temesy Győző tett részletes jelentést. Vargha György a Didaktikai szakosztály elnöke jelenti, hogy a szakosztály május 7-i balassagyarmati vándorgyűlése szép sikerrel folyt le. A főtitkár javasolja, hogy a szakosztályok készítsék elő ügyrendjüket a szeptemberi választmányi ülésre. Egyben azt is javasolja, hogy a szakosztályi elnökök hivatalból legyenek tagjai a választmánynak. A választmány a főtitkárnak az ügyrendre vonatkozó javaslatát elfogadja, második javaslatát az alapszabályok tervbevetett módosításával egyidejűleg kívánja tárgyalni. A pénztáros jelentése szerint a bevétel 4984.29, kiadás 3066.10, egyenleg 1918.19 pengő. A könyvtáros jelentésével kapcsolatban, a könyvtár túlszűfolságát megszüntetendő, betervezi a kiselejtezendő — nem szakkönyvtárunkba való — könyvek és folyóiratok jegyzékét. A választmány megbízza az elnökséget a jegyzéket előzetes átvizsgálásával, melynek alapján a kiselejtést engedélyezi. A titkár betervezi a tagmozgalomról.

1933. szeptember 7. Elnök: *Róna Zsigmond*. Elnök kegyelettel emlékezik meg a közelmúlt halottairól: Gonda Béláról, a Magyar Adria-Egyesület elnökéről és Guhr Mihályról, a Kárpát-Egyesület vezetőségi tagjáról. Örömmel jelenti, hogy a Kormányzó ur Ófömlétsága Marczell Györgyöt, Társaságunk régi érdemes választmányi tagját a Meteorológiai és Földmágnassági Intézet igazgatójává nevezte ki. Ugyancsak örömmel üdvözlí Kőrösi Albin lb. tagot abból az alkalomból, hogy a Mexikói Tudományos és Művészeti Társaság rendes tagjává választotta meg. Főtitkár betervezi az 1934-ben Varsóban rendezendő nemzetközi földrajzi kongresszus meghívóját és előzetes jelenté-

sét. Főtitkár felolvassa az Akadémia nyelvművelő bizottságának a magyar tudományos műnyelv érdekében beterjesztelt átiratát. A választmány elhatározza, hogy az átiratot kinyomatia és bizottságot küld ki a munkálatok elvégzésére. Tekintettel azonban az ügy fontosságára a bizottság összeállítását a következő ülésre tűzi ki. A Magyar Statisztikai Társaság átiratával kapcsolatban a választmány megbizzza Dubovitz István könyvtárost azzal, kísérelje figyelemmel a földrajzi folyóiratokban és munkákban a Magyarországot illető statisztikai adatokat. A választmány hozzájárul: a Mezőgazdasági Múzeumnak a Földrajzi Közlemények feltételelesen egy esztendőre ingyenpéldányként küldessék meg Köszönettel veszi tudomásul, hogy a kultuszminiszter úr az 1932/33 költségvetési évre 500 pengő államsegélyt engedélyezett. A főtitkár beterjeszti jelentését a tervbevett szakülésekről és estélyeokról. A pénztáros szerint a bevétel 6603.58, a kiadás 4998.05, egyenleg 1605 P. A könyvtáros beterjeszti a beérkezett munkák, valamint a kiséreljezendő műveknek az elnök által jóváhagyott jegyzékét. A választmány hozzájárul a Krasznajarszki Földrajzi Társasággal való csereviszonyhoz. A titkár beterjeszti jelentését a tagfelvetelekről. Végül az elnök örömmel emlékezik meg arról a magas kitüntetésről, melyben a kormányzó úr Ófömlétsága alelnökünket gróf Teleki Pált és általa csereárászvezérkarát részesítette a gödöllői világjamboree megrendezésével kapcsolatban.

A Gazdaságföldrajzi Szakosztály előadása.

1933. március 30. DR. MUDRINSZKY RÓZSA: „A termésföldrajzi minőségkutatás lehetőségei.”

Ismerlette a termelés fokozott jelentőségét az önellátási törekvések e korszakában. A minőségi termelés a magyar mezőgazdaság egyik legfőbb problémája.

Előadó sorra vette: A minőségkutatás közvetlen lehetőségeit;

A minőségkutatás ökológiai nehézségeit;

A minőségkutatás egy közvetett lehetőségét.

A pénzérték mint alap, a földrajzban ritkán használt fogalom, de földrajzi létjogosultsága alig vitatható, tekintve, hogy pl. a táj gazdasági felszerelése és az ember gazdasági tevékenysége is pénzben kifejezhető jelenségek. A geográfust azonban a földrajzi vonatkozású fogalmak érdeklik elsősorban, nevezetesen azok, melyek mint a természeti tényezők függvényei foghatók fel.

A munkabérek és a termelőeszközök költségei a tájminőség függvényei, mert minél jobb valamely táj természeti adottsága (éghajlata, talaja, stb.) valamely termelvény szempontjából, annál kevesebb munkát és befektetést igényel annak termelése, tehát annál kisebbek a munkabérek és a termelőeszközök költségei. Ez a két tétel az, melyet a természet kisebb vagy nagyobb mértékben mindenütt megkiván a gazdálkodó embertől, míg az adók és a forgóőke kamata már társadalmi berendezkedésünk folyománya. A két „természeti” tétel számértékekhez juttatja a geográfust, melyek alapján, azonos minőségű termelvényeket véve alapul, a tájak számszerűen minősíthetők, tehát térképezhetők is. Az azonos minőségű tájponatok összeköléséből származó görbék: az izofizák, melyek bizonyos korrekciók, mint a belterjesség, birtoknagyság, művelési mód stb. tekintetbevételével a geográfia fontos segédeszközévé válhatnak.

Előadó több izofizika-térképét mutatott be. Az érdekes előadást élénk vita követte.

GEOGRAPHISCHE MITTEILUNGEN

ZEITSCHRIFT DER UNGARISCHEN GEOGRAPHISCHEN GESELLSCHAFT

BULLETIN GÉOGRAPHIQUE BOLLETTINO GEOGRAFICO

REVUE DE LA SOCIÉTÉ HONGROISE DE GÉOGRAPHIE. BOLLETTINO DELLA SOCIETÀ GEOGRAFICA UNGHERESE.

GEOGRAPHICAL REVIEW

JOURNAL OF THE HUNGARIAN GEOGRAPHICAL SOCIETY.

— BUDAPEST, VIII., FÖHERCEG SÁNDOR UTCA 8. —

Morphologische Beobachtungen in ungarischen lössbedeckten Gebieten.*

Von : *Dr. B. Bulla*

Wenn auch das Lössproblem über eine ausserordentlich reiche geologische Literatur verfügt, so ist die geographische Literatur des Lösses sehr ärmlich. Zu v. RICHTHOFEN-s und v. LÓZCY-s grundlegenden Behauptungen haben die Forscher verlässster Gebiete Beobachtungen von geographischer Natur sehr wenig hinzugefügt. Dieser Mangel an lössgeographischen Untersuchungen ist leicht zu verstehen, obwohl die Polemien über die Entstehung, die Zusammensetzung und die Diagenese des Lösses, sowie über die Rolle der Inflations- und Deflationszonen nur in beschränktem Masse als die Ursache der ungenügenden lössgeographischen Untersuchungen angesehen werden dürfen.

Dass der Verfasser sich mit lössmorphologischen Untersuchungen beschäftigte, hat er aus dem Grunde getan, weil die ungarischen verlässsten Gebiete, ja sogar Ungarn überhaupt klimatologisch als ein vortreffliches Übergangsland vom semihumiden zum semiariden Klima angesehen werden kann. Hiemit soll jedoch keineswegs — dies sei besonders hervorgehoben — eine genaue klimatologische Definition gegeben, vielmehr bloss der morphologische Wert ausgedrückt werden, da die Unterschiede zwischen den Lössgebieten Transdanubiens und denen des Alfölds in den weitaus meisten Fällen auf das trockenere Klima des Alfölds und das feuchtere Transdanubiens zurückzuführen sind. Es muss der Forscher seine Aufmerksamkeit besonders auf die durch das Mikroklima verursachten Unterschiede lenken. Die Formen der Lösses des

* Abbildungen siehe im ungarischen Text.

Alfölds sind dem Formenschatz der rezenten Lössse sehr ähnlich, aber die verlehmtten transdanubischen Lössse zeigen eine Bodengestaltung von normaler Denudation. Wir machen hier also darauf aufmerksam, was der Forscher des Lösses niemals vergessen darf: dass die ungarischen Lössse schon fossil, also mehr oder weniger verlehmt sind, dementsprechend die Anhäufungsformen sich im Rückgang befinden und, dass die nicht typischen (Gehänge-, durchnässte) Lössse nur in beschränktem Masse als Gegenstände lössmorphologischer Untersuchungen betrachtet werden können.

Verfassers Forschungsergebnisse sind durchwegs morphologischer Natur und beziehen sich auf Ablagerungs- bzw. Bildungsverhältnisse des Lösses, auf die aus der Wechselwirkung von Löss und Basisgestein sich ergebenden morphologischen Folgeerscheinungen, auf Zusammenhänge von herrschender Windrichtungen, Niederschlag und Löss, auf morphologische Unterschiede zwischen fossilen und rezenten Lössen, sowie auf Einflüsse der Verlehmung auf die Abtragungsformen des Lösses, schliesslich auf die scheinbare „morphologische Reife“ lössbedeckter Gebiete.

Resultate. Die ursprünglichen Anhäufungsformen des Lösses sind die schwach gespannten, mit konkaven Gehängen begrenzten, sanftgeböschten Decken. Entsprechend der Beckennatur Ungarns gelangten die grössten Staubmassen in den tiefer gelegenen Landesteilen zur Ablagerung und entwickelten sich zum Löss (25—30 m), während die Lössdecke sich gegen die Randgebiete zu auskeilt. Es konnte aber der Löss die ungarischen Beckengruppen mit einer ununterbrochenen, einheitlichen Decke auch zur Zeit seiner Bildung nicht verhüllen.

Die verschiedene Dicke des Lössmantels beweist eine räumlich, ja auch zeitlich unterbrochene, ungleiche Lagerung. Die räumliche ungleiche Lagerung kann durch den Wechsel der Akkumulations- und Denudationsperioden, die zeitliche ungleiche Lagerung durch die pleistozäne Bodengestaltung Ungarns. Die Gesetzmässigkeiten der Verhältnisse zwischen dem Lössse und dem Niederschlag bzw. den Winden und, schliesslich jener zwischen den Lössen und ihrem Basisgestein erörtert werden.

Auf den westlichen und nordwestlichen Berghalden des Transdanubischen Mittelgebirges und denen der Randgebirge des Alfölds ist kaum Löss zu finden; wenn es auch etwaigen Löss gibt, ist es weitaus keine typische, sondern eine rotgefärbte, verlehmtte Lössart. Die Ursache dieser Erscheinung ist die effektive Deflation der niederschlagsreichen Westwinde und besonders die Abschwemmung und die Verlehmung des Lösses, weil diese westlich gelegenen Bergseiten niederschlagsreicher sind, als die östlichen Berghänge, wo der Löss in grös-

serem Masse zur Bildung kommen konnte. Aber auch die wind- und regengeschützten Süd- und Südosthänge der fraglichen Gebirge weisen einen verschiedenen Grad, ja sogar stellenweise das gänzliche Fehlen einer Lössdecke auf. Verfasser hatte die Gelegenheit auf das Problem einzugehen: warum die niedergefallenen Staubmassen auf den östlich gelegenen Berghalden nicht zur Lössbildung kommen konnten. Es spielten in dieser Hinsicht eine entscheidende Rolle das physikalische und chemische Verhalten des Basisgesteins und die maximalen Neigungswinkel der verschiedenen, bergaufbauenden Gesteinsarten. Wenn der Steilheitsgrad der Berghalden 30° übertrifft, konnte der niedergefallene Staub überhaupt nicht zur Lössbildung kommen, da der Staub vom Regen und Winde weggetragen wurde; wenn der Neigungswinkel der Berghänge kleiner als 30° ist, sind sie mit einer Lössdecke nur in dem Falle bedeckt worden, wenn das Baumaterial der Berghänge kein zu stark impermeables Gestein ist, also auf dem Gesteine sich keine dicke Verwitterungskruste bilden konnte, weil in diesem Falle dem durch den Löss einsickernden Niederschlagswasser der Weg in das Basisgestein hinein nichts sperrte (Dolomit, Kalkstein, Sandsteine, kristalline Gesteine); wenn aber die Berghänge aus impermeablem, tonig-lehmigem Gestein bestehen, konnte der niedergefallene Staub niemals zur Lössbildung kommen, obwohl der Neigungswinkel der Berghalden kleiner als 30° ist, weil der Staub beim Niederschlage mit den oberen, durchnässten Partien des Mergels und des Tones usw. vermengt, als Gekriech allmählich talabwärts glitt bis an den unteren Rand des abgedachten Geländes.

Verf. hat beobachtet und festgestellt, dass auf dem Kis-Celler (oligozänen) Ton, dem Budaer (oligozänen) Mergel, den miozänen Tonen und auf den verlehnten vulkanischen Gesteinen (im Budaer und Keszthelyer Gebirge, in dem Mátra-, Börzsöny-, Eperjes-Tokajer - Vulkanzug) der pleistozäne Staub wegen des Verhaltens dieser impermeablen Basisgesteine niemals zur Lössbildung kommen konnte, obwohl ihr Neigungswinkel nirgends 30° übertrifft, es ja sogar meistens um ein ganz leicht abgedachtes Gelände, mit $5-12-16-22^{\circ}$ Steilheitsgrad sich handelt. Diese Erscheinung darf mit dem aus Siebenbürgen bekannten Absacken nicht verglichen werden, da das Absacken, als rezente Denudationserscheinung, auch heute in Wirkung ist, aber der jetzt gezeichnete Prozess, der sich sehr wohl als Abschub des Lössmaterials ansprechen lässt, heute kaum mehr in seiner Wirkung zu beobachten ist, da in Ungarn von einer rezente Lössbildung kaum die Rede sein kann, aber die Resultate seiner Wirkung festzustellen sind.

Dagegen ist die Bildung des von v. LÖCZY genannten „Tallösses“ in den transdanubischen, meridionalen, tektonisch bedingten Windfurchen in Verknüpfung mit dem Absacken an

den lössbedeckten, horizontal gelagerten pannonischen Tonen eine rezente Erscheinung. L. v. LÓCZY hat über die Entstehung des „Tallösses“ eine genaue und befriedigende Erklärung nicht gegeben; seiner Ansicht nach kann diese Bildung als eine nicht typische, geschichtete Lössart betrachtet werden. Die festgestellten Absitzen- und Absackenerscheinungen, als eine Erklärung der Verhältnisse zwischen dem Löss und dem Basisgestein können dieses bisher offengebliebene Problem mit Erfolg erörtern.

Verf. glaubt auch den Lössmangel Siebenbürgens durch die an den beckenerfüllenden und zur Hügellandschaft erodierten mediterranen und pannonischen Tonen entstehenden Absitzen- und Absackenerscheinungen erklären zu können. Kurz gesagt: Berghänge mit einem Steilheitsgrad über $30-35^{\circ}$, aus beliebigem Gestein, ermangeln einer Lössdecke; Berghänge mit einem Neigungswinkel unter 30° tragen keine Lössdecke, wenn ihr Baumaterial wasserundurchlässig, lehmig-tonig ist. Darum sind also die idealsten Lössablagerungs- bzw. Lössbildungsgebiete die Böden von Becken, die verlassenen Täler, die Flussterrassen, endlich auch weite Hochflächen.

*

Es verleihen die Abtragungsformen des Lösses die schärfsten Charakterzüge irgendeinem verlössstem Gebiete. Die Untersuchungen des Verf. beweisen dass, die eigenartige Denudation des Lösses ungemein viele, gleiche Züge mit den Karsterscheinungen des Kalksteins zeigt. Es ist gelungen die Bildung der von v. CHOLNOKY genannten „Lössdolinien“ festzustellen. Die Forschungen haben nämlich gezeigt, dass die Korngrösse des Lösses von oben nach unten wächst. Die Ursache dieser Erscheinung ist in der kalklösenden Wirkung des von oben in den Löss eindringenden Sickerwassers zu suchen. Zur Bildung karstartiger Erscheinungen eignet sich der Löss aber nur in dem Falle, wenn er an seiner Oberfläche nur eine sehr dünne Verlehmungszone trägt, wenn sein Grundgestein locker und wasserdurchlässig ist, endlich, wenn die Lössdecke typisch und mächtig entwickelt ist.

Die typischen, eigenartigen, den Karsterscheinungen ähnlichen Abtragungsformen des Lösses sind die Lössdolinien, Lössbrunnen und Klüfte; dagegen können die Entwicklung der Einbruchstäler in dem Löss, die Lössschluchten; die zirkusartigen Talköpfe, die Lösspyramiden und die Hohlwege durch die kapillare Struktur und den Kalkgehalt des Lösses erklärt werden. Eben deswegen hat der Verf. letztere als gemischte Formen genannt, da ihre Entstehung teils an die eigenartige Struktur des Lösses, teils an die dynamischen Kräftewirkungen der normalen Denudation zurückzuführen ist.

Endlich hat der Verf. auch die unvollkommene Zerstückelung, also die scheinbare „morphologische Reife“ lössbedeckter Gebiete durch die eigenartige Denudation des Lösses zu erklären versucht.

LXI.-te Generalversammlung der Ungarischen Geographischen Gesellschaft (27. April 1933).*

Präsident Prof. Dr. v. Cholnoky eröffnet die Versammlung mit der Rede, welche auf S. 141. auch in italienischer Übersetzung erschien. Der Generalsekretär legt den Tätigkeitsbericht vor, aus welchem wir folgendes mitteilen. Im Berichtsjahr erschien der LXI. Band der Fachzeitschrift (*Geographische Mitteilungen*) auf 188 Seiten mit 24 Abbildungen im Text und mit kurzen Auszügen der Original-Abhandlungen. Die populärgeographische Zeitschrift (*Der Erdball*) erschien auf 352 Seiten, mit 99 Bildern und 71 Kartenskizzen. Der Mitgliedsbeitrag war weiterhin 10 P. für das Jahr. Die Fachzeitschrift redigierten A. Hézszer und A. Réthly, die populäre R. Milleker.

In der Bücherei der ungarischen Geographischen Gesellschaft erschienen: G. Fehér: *Das Leben Philipp Felix Kanitz's, des Kolumbus des Balkans*, ferner U p d e G r a f f: *In den Urwäldern des Amazons*. Aus dem Sammelwerk „*Die Geheimnisse der Erde*“ von Prof. Dr. v. Cholnoky erschien der letzte Band (6.): *Die Geschichte der Erkenntnis der Erde: Von Baktay* erschien der dritte Band seiner Reisen in Indien.

Im vergangenen Jahr hielten wir an 7 Abenden volkstümliche Vorträge: 1932 X. 11. v. Cholnoky: *Über die Wüsten.*, XI. 8. Kankowsky: *Über Rumpfungarn.*, XII. 13. Frau Kadıç: *Die Wunderwelt der Adelsberger Grotte.*, 1933 I. 10. Thirring: *Sopron und die ungarischen Alpen.*, II. 14. Zsivny: *Meine Reise im äquatorialen und südlichen Afrika.*, II. 19. Sten Bergman (Stockholm): *Meine Forschungsreise auf den Kurili Inseln (1929—30).*, III. 14. Cholnoky: *Meine Reise nach Skandinavien.*

Unsere Fachvorträge waren folgende: 1932. X. 13. Prinz: *Staatsgeographische Gebiete und die Verwaltungseinteilung.*, XI. 10. Pécsi: *Die wissenschaftliche Tätigkeit Prof. v. Kövesligethy's.*, 1933. I. 2. Karay-Szabó: *Die Dimensionen unserer mittelalterlichen Städte.*, Nagy: *Verwertung phänologischer Daten in der Geographie.*, II. 9. Mendöl: *Ungarische Städtegeographische Fragen.*, A u j e s z k y: *Föhn-Erscheinungen in ungarischen Gebirgen.*, III. 9. Hantos: *Die politische Geographie der ungarischen Komitate.*, IV. 20. Bulla: *Morphologische Beobachtungen an den ungarischen Lösslandschaften.* Tóth: *Der Einfluss — Schutz und Ablenkung — der Nordkarpathen, auf die nördlichen Winde.*

Die wirtschaftsgeographische Sektion der Gesellschaft hat unter der Leitung des Prof. v. Fodor folgende Vorträge gehalten: 1932 X. 27. Fodor: *Der Csörsz-Graben.* XI. 24. Glaser: *Die wirtschaftlich wichtigen Daten der Karlsruher Kartensammlung.*, 1933 II. 23. Strömpl: *Die geographischen Vorbedingungen einer qualitätsmässigen Produktion.*, III. 30. Frl. Mudrinszky: *Die geographischen Möglichkeiten einer qualitätsmässigen Produktion.*

Die Budapester Kommission der Société de Géographie Commerciale (Paris) hat ihre Tätigkeit begonnen und es erschienen in der französischen Zeitschrift einige Berichte aus Ungarn.

Der Zahl der Mitglieder hat auch im vergangenen Jahre beträcht-

* Auszug. Original auf S. 103—110.

lich abgenommen und wir zählen deren nur mehr 4214. Leider haben sich die wirtschaftlichen Verhältnisse seit Jahresschluss noch verschlimmert und wir haben seitdem noch viele unserer Mitglieder eingebüsst.

Im vergangenen Jahre starben unsere Ehrenmitglieder: *Johann Evert Rosberg*, *Prinz Luigi Amadeo*, *D. Laczkó* und *Baron Nopcsa*; ferner *Br. Fejérváry*, *Gr. Klebelsberg*, *J. Péter* und *Graf Albert Apponyi*, deren Andenken wir immer in Ehren halten werden.

Das Preisausschreiben auf eine geographische Jugendlektüre blieb ohne Erfolg. Der Bestand unserer Bücherei war: 2302 Werke in 3342 Bänden, 335 Zeitschriften in 8778 Bänden, 76 Atlanten und 472 Karten. Gegenwärtig stehen wir mit 165 Gesellschaften im Schriftenaustausch.

Die Generalversammlung hat den Bürgermeister der Hauptstadt *Budapest v. Sipöcz* zum Ehrenmitglied gewählt, ferner wurde die *Lóczy-Medaille* dem Glaciologen *Baron Gérard de Geer* (Stockholm) verliehen. Den *Teleki-Preis* erhielt der Assistent *Hantos*. Zu korrespondierenden Mitgliedern wurden folgende Ausländer gewählt: *Sten Bergmann* (Stockholm), *Elio Migliorini* (Milano), *Karl Knoch* (Berlin) und *Ernst Tams* (Hamburg). Ungarische korr. Mitglieder wurden: *Etnograph, Györffy*, *Prof. Haltenberger*, *Gymn.-Direktor Karl*, *Prof. Schilling* und *Mittelschul-Professor Temesy*.

Es wurden für die nächsten drei Jahre die bisherigen Funktionäre der Gesellschaft neu gewählt, so auch die zurücktretenden Ausschussmitglieder. (Liste siehe auf der zweiten Umschlagsseite.)

Réthly.

Le Foehn de la Hongrie Occidentale.

Par L. Aujeszký.

Les principaux étapes de l'évolution, que la conception du *Foehn* vient de parcourir, sont passés en revue. C'était d'abord le *Foehn Orographique des Alps*, confinés par des limites géographiques bien restreintes. Il ensuivit *Le Foehn Orographique Universelle*, reconnu dans tous les montagnes du globe. La généralisation dernière de l'idée *Foehn* comprend tous les mouvements descendants dans l'atmosphère, causés soit par des barrières orographiques, soit par des facteurs purement dynamiques.

Le synopticien, qui recoit des radiogrammes contenant des symptômes foeniques, doit décider, si ce phénomène est le produit d'un *Foehn Orographique*, ou bien celui d'un *Foehn Purement Dynamique*. Dans le premier cas, le temps du foehn ne peut se propager au delà des environs de la montagne respective; dans le cas du foehn purement dynamique, il faut au contraire, considérer la possibilité d'une amélioration de temps pour une territoire bien vaste. Voilà le problème important pratique qui a donné naissance à nos investigations sur les phénomènes de foehn se manifestant en l'Hongrie Occidentale.

C'étaient les postes météorologiques de Sopron (position géographique λ 16° 35', φ 47° 41'', H 234 M., et de Magyaróvár (λ 16° 16', φ 47° 53'; H 123 M.) qui fournissait les dates principales pour ce travail. La première se trouvait d'être sujet au foehn pour des vents de S au SW. La seconde est complètement exempte du foehn orographique et pouvait être usé pour décélérer les cas, quand le foehn était d'une origine dynamique. Dans la première colonne de la table reproducte, on trouve énumérés les cas de foehn orographique à Sopron, détecté dans les observations de 7 h. a. m. dans l'intervalle du 1. V. 1930. au 25. XI. 1932. Les trois colonnes suivantes donnent respectivement la température, l'humidité relative en 10 %s et les observations du vent observés aux postes de Sopron. Il suivent des colonnes comparatives avec les dates de température et d'humidité relative à Magyaróvár. Finalement, les différences entre les points de rosées Sopron—Magyaróvár étaient calculés.

Nous avons contrôlé les cas énumérés non seulement par l'investigation des situations synoptiques respectives, mais encore par une analyse de la température, de l'humidité relative et absolue, l'état du ciel, la force et la direction du vent, et l'effet de pression exercé par le phénomène du foehn.

„L'effet paradoxal de température,“ consistant dans l'apparence des minimums nocturnes abaissés quelquefois de 10—12 C., qui se présente pendant les nuits consecutifs à la termination des périodes du foehn mérite bien l'attention. Il est causé évidemment par l'abaissement de la point de rosée qui est caractéristique pour le foehn orographique. En automne et en hiver il est souvent accompagné des brouillards qui peuvent devenir bien tenaces. C'est par cela, que „l'effet de température paradoxale du foehn“ devient un fait bien important pour la prevision du temps.

Anhang,

der „Geographischen Mitteilungen“, Zeitschrift der Ungarischen Geographischen Gesellschaft. 1933 LXI. 7—8.

UNGARN.

Von Generalkonsul P. M. Rówde. (O s l o.)

I.

Das Land der Magyaren.*

Wenn die Lausanenkonferenz eine solche Zufriedenheit über die ganze zivilisierte Welt erregt hat, so ist dies nicht nur dem Umstande zu verdanken, dass ein einzelnes Land, Deutschland, angemessenere Entschädigungsbedingungen erreicht hat, sondern vor allem der Tatsache, dass die Staatsmänner Europas ganz öffentlich die Unzulänglichkeit des Friedensvertrages zugegeben und eine reelle Arbeit begonnen haben, um die Fehler zu berichtigen und, wie wir glauben, einer gesunderen Realpolitik in den kommenden Jahren den Weg zu bahnen.

Es ist ein Land in Europa, welches mehr als die anderen für seine Teilnahme im Kriege bezahlen musste. Nicht mit Bargeld, sondern mit unverhältnismässigen Abtretungen von Gebieten und mit natürlichen Quellen von vitaler Bedeutung für das Gedeihen des Landes. Das ist Ungarn. Jeder, der das Schicksal Ungarns während und nach dem Weltkriege verfolgt hat, hegt jetzt den brennenden Wunsch, dass die neue nüchterne Wiederaufbaupolitik auch in absehbarer Zukunft eine Revision des Friedensvertrages von Trianon am 4. Juni 1920 mit sich bringen muss, welcher verständlicherweise doch dem alten ungarischen Staatsmann, Grafen Albert Apponyi, dem Vorsitzenden der ungarischen Friedensdelegation die Feder aus der Hand schlug; Aber es gab keinen Ausweg. Ein anderer musste unterschreiben, und Minister August Bénard war es, der die zweifelhafte Ehre erhielt, die Friedensbedingungen zu unterschreiben, welche in 14 Teilen und 364 Paragraphen die vollständige Zerstückelung Ungarns festsetzten. Weniger wurde nicht verlangt.

Es gibt nicht viele unter uns, weder von den etwas älteren Generationen oder denen, die vor dem Kriege in die Schule gingen, welche sich genau vorstellen können, was der Krieg Ungarn gekostet hat. Dass grosse offene ebene Land, das sich um die Donau herum ausbreitete, das Ungarn der Vorkriegszeit ist noch im Bewusstsein vieler Leute, wenn vom Lande die Rede ist. Diese Vorstellung passt schlecht, mit der Wirklichkeit zusammen. Ich werde im Folgenden eine kurze Übersicht über das Schicksal geben, welches Ungarn während und beim Friedensschluss erlitten hat. Ich greife hier zu Zahlen, weil nun diese einmal den deutlichsten Begriff von sichtbaren Werten angeben. Auf die geistigen Werte, welche zerstört wurden, komme ich bei der Schilderung der Kultur Ungarns zurück.

Der Flächeninhalt war im Jahre 1914: 282.870 km² und ist nach dem

* Übersetzung aus der norwegischen Tageszeitung: „T i d e n s T e g n“: 15/10—1932.

Kriege 92.720 km². Zwei Drittel des Landes wurden vom Mutterlande losgerissen und anderen Staaten einverleibt. Die Losreisung kommt erst ins rechte Licht, wenn man bedenkt, das Ungarn nicht aus Landesteilen bestand, welche zu einem geschichtlich späten Zeitpunkt gesammelt wurden, sondern dass das Land seine Ausdehnung vor dem Kriege seit dem Zeitpunkte hatte, als der erste Magyar der ungarischen Boden betrat und zu einigen Zeiten sogar noch grösser gewesen ist. Die losgerissenen Landesteile waren die bedeutendsten des Reiches. Ungarn verlor mit ihnen u. a. den Banat, die gewaltige Weizenebene, das Herz Ungarns, dazu mehr als die Hälfte der Kohlenlager, fast alle Öl- und Gasquellen, 90% des Waldgebietes, 68·8% des Hornviehs, 70·9% des Kleinviehs. Fast unglaublich lautet der folgende Bericht: 99% der Eisengruben, da nur eine Grube, Rudabánya, Ungarn gelassen wurde. Deshalb steht Ungarn wahrscheinlich in der nächsten Zukunft ohne Eisen da. 100% der Salzbergwerke sind weg, sodass kein Salzkorn übrig gelassen ist.

Betrachten wir die Industrie, so sieht die Sache nicht besser aus: 40% der Zuckerraffinerien sind verloren, 55% der Tabakfabriken, 63% der Konservfabriken, 60% der Eisen- und Stahlwerke, 90% der Woll- und 73% der Baumwollspinnereien, 78% der Gaswerke, um nur die wichtigsten zu nennen. Es ist nicht zu verwundern, das die Ungarn behaupten, das nie einem Lande ruinierendere Friedensbedingungen diktiert wurden, wenn es nicht gar seine Freiheit verloren hat.

Die schreiende Ungerechtigkeit wird damit begründet, dass Ungarn kein homogenes Volk war, sondern aus verschiedenen Rassen bestand und mit seinen Nachbarn stark gemischt war: Deutschen, Rumänen, Tschechen, Slowaken. Oberflächlich betrachtet stimmte dies ja mit der Wirklichkeit überein, da Ungarn im Jahre 1914 eine Bevölkerung von 18,264.533 Einwohnern hatte, wovon 9,938.114 Nachkommen der alten ungarischen Rasse waren. Aber diese Kolonisten hatten sich im Laufe vieler Jahrhunderte im fruchtbaren Ungarn niedergelassen. Sie waren nicht das Resultat einer Eroberung oder eines Machtspruches seitens Ungarns. Es war die Kolonisationspolitik der Habsburger und ihr eigener freier Wille, welcher bewirkt hatte, dass sie sich in dem grossartigen Lande niederliessen, welches seit über tausend Jahren die Heimat der Magyaren ist.

Die Nationen Europas haben niemals das Recht Ungarns bezweifelt, das ungarische Territorium zu besitzen und sie haben auch nie zuvor gefragt, ob die Ungarische Nation das Recht habe, über die Völker zu gebieten, welche auf ihr Gebiet zu kommen trachteten, ausgenommen Österreich, welches mit Ungarn in der österreichisch-ungarischen Monarchie vereinigt wurde. Wie musste dann Ungarn für seine Gastfreiheit bezahlen? Wurde wie im eroberten Schleswig-Holstein eine Volksabstimmung angeordnet, um das Nationalitätsprinzip zu handhaben? Nein, mit einem Federstrich wurden zwei Drittel des Landes und die Bevölkerung, welche sich etwa dort befand — 10.782,576 Einwohner — losgerissen und unter die Herrschaft der Nachbarn gestellt. Aber wenn es früher, mit den Augen des Friedensvertrages gesehen, eine bedenkliche Seite bei der ungarischen Nation war, dass eine solche starke Völkermischung im Lande war, so ist jetzt das Verhältnis in der entgegengesetzten Richtung noch schlimmer geworden. Vor dem Kriege

betrug der nichtmagyarische Teil der Bevölkerung nicht weniger als 45.5%. Nach dem Kriege sind die fremden Nationen im Lande auf 11,6% zusammengeschrumpft, aber gleichzeitig wurden viele Magyaren vom Reiche losgerissen. Es verhält sich nämlich so, dass bei der willkürlichen Überführung der Nationen über ein Drittel der Ungarn selbst, oder genauer 3.400.000 — von ihnen fremden Völkern übertragen sind. Es spielt vielleicht keine so grosse Rolle, wenn man mit so grossen Zahlen rechnet, wie die Herren Diplomaten, welche dazu bestimmt waren, in Europa nach dem Kriege aufzuräumen, gewohnt waren, aber hier in Norwegen wo die Bevölkerung diese Höhe noch nicht erreicht hat, wird man sicher den Verlust und die Gefühle, welche derselbe erregte, besser zu bewerten verstehen.

Es versteht sich von selbst, dass eine solche Misshandlung einer Nation unhaltbar ist und eine fortwährende Drohung der Ruhe und der geordneten Verhältnisse in Europa bedeutet. Und noch komplizierter und schwieriger ist die Lage, weil die Ungarn eine alte und stolze Nation sind, welche seit tausend Jahren infolge ihrer exponierten Stellung als Bollwerk gegen Osten zusammengeschweisst sind. Es wird deshalb jedem leidenschaftslosen Betrachter als eine blutige Ungerechtigkeit erscheinen, dass Ungarn für seine Teilnahme am Kriege so teuer bezahlen musste, eine Teilnahme, zu welcher das Land durch seine Loyalität gegen seinen König Dinastie gezwungen wurde.

Es ist auch verständlich, dass Ungarn für seine Loyalität genug bezahlt zu haben glaubt und dass es entschieden alle Versuche seitens der Habsburger abweist, wiederum den inneren Frieden des ganzen Landes aufs Spiel zu setzen, um wieder Könige von Ungarn zu heissen. Es ist kein Kampf um die Krone im Bewusstsein der Ungarn weder heute noch seitdem das Land sein bitteres Verhängniss erlitt. Für die Habsburger ist es nicht mehr möglichsten Fuss zu fassen, mit Ausnahme von einigen wirklichkeitsfernen Legitimisten, denn eines hat alles andere in den Schatten gestellt, und um dieses eine sammeln sich alle Kräfte des Landes und alles Sehnen — von Tag zu Tag. Dies ist der Kampf für das Dasein der ungarischen Nation. Dass die Magyaren ihren nationalen, kulturellen und finanziellen Selbständigkeitskampf in Stille führen, ohne grosse Worte und Entschädigungsforderungen, zeigt nur, dass dieser Kampf im Sinne des Volkes wurzelt und das ihr Schicksal zu schwer ist um es zu Markte zu tragen. Es ist weiters auch eine der typischen Eigenschaften der Magyaren, nämlich der Stolz, der sich darin zu erkennen gibt.

Im folgenden wird es meine Aufgabe sein, in einigen kurzen Artikeln einen geschichtlichen Rückblick zu bringen, welcher das Recht Ungarns zeigt, als eine ganze Nation betrachtet zu werden, ein Recht, für welches sie mehr, als die meisten geblutet haben. Ich werde auch gleichzeitig einen kurzen Einblick in die politischen und nationalen Verhältnisse geben, welche zur Union mit Österreich führten, und auch auf die wesentlichsten Ereignisse zu sprechen kommen, welche zum Falle der Habsburger in Ungarn führten.

Man kann einwenden, dass es sich jetzt nach all den friedlichen Wiederaufbauarbeiten der letzten Jahre und der intensiven Arbeit in Ungarn und in den Staaten, welche die neuen ungarischen Untertanen empfangen, wenig

lohne, diese empfindlichen Verhältnisse wieder aufs Tapet zu bringen. Aber die Absicht mit diesen Artikeln ist die, es den Lesern klar zu machen, dass Ungarn eben kraft seiner geschichtlichen und Rasseneigenart vielleicht weniger als ein anderes Volk imstande ist, seine Nationalität aufzugeben, selbst wenn es sich in sein Schicksal gefunden hat und von verzweifelten Handlungen Abstand nimmt. Das Nationalitätsprinzip, welches eines der grössten Errungenschaften des vorigen Jahrhunderts innerhalb der europäischen internationalen Politik war, gründet sich auf eine tiefe Wahrheit und wenn dasselbe, wie es hier geschehen ist, so gekränkt wird, dann entstehen Komplexe, welche nicht verschwinden, bis ein natürlicherer und gesünderer Zustand erreicht ist.

II.

Völkische Sitten und Charakterzüge des Volkes der Puszta.*

Ungarn ist wohl für uns wie für den grössten Teil von Europa nur ein geographischer Begriff. Dies kommt sicher daher, dass das Gefühls- und Gedankenleben des Volkes infolge der Landessprache nicht international zugänglich ist. Wenn man aber erst einmal in die Eigenart desselben eingedrungen ist, so trifft man eine Schönheit und einen Farbenreichtum an, welcher leider der grossen Allgemeinheit unbekannt ist. Es flattern zwar einzelne zerstreute Vorstellungen über Ungarn über das internationale Bewusstsein hin, Vorstellungen, die zumeist primitive und einseitige Eindrücke vermitteln, aber dennoch oft mit einem Anstrich von Volkscharakteristik in sich.

Der geschulte Mitteleuropäer, ebenso wie wir Nordländer, denkt beim Worte Ungarn wohl meistens an den „Zigeunerbaron,“ an Paprika, Tokayer und günstigen Falls an die Husaren. Im letzten Falle ist man unwillkürlich auf einen Charakterzug des ungarischen Volkes gestossen, denn Husaren sind sie alle: die Bauern des Landes, die Adeligen und die Industrieherrn. Es ist die Stellung Ungarns als Wachtposten Europas gegen den Vormarsch des Orients, welche den fortwährenden Kriegszustand im Reiche geschaffen hat und dadurch wieder das ganze Volk zu einem Husarenvolk zusammenschweisst hat mit gemeinsamen Charakterzügen, der Liebe des Husaren zu seinem Pferd, seiner Schwäche für das schöne Geschlecht und seinem Trieb zur Musik. Herr und Diener halten beide in Gemeinschaft die altertümliche Überlieferung der ritterlichen Tapferkeit, Treue und Opferwilligkeit für das Vaterland in Ehren.

Die Seele des Volkes selbst aber spiegelt sich wohl in der eigenen Musik des Volkes am deutlichsten ab, für welche es bezüglich Ungarn schwer war, eine wirkungsvolle Botschaft über die Grenzen des Landes hinauszutragen. Dies kommt in erster Linie von dem Umstande, dass es in der ungarischen Volksmelodie unmöglich ist, Wort und Musik (Ton) zu trennen. Demnach kann die Musik des Landes mit ihrer weitspannenden Farbenskala nur von aufmerksam und achtgebenden Zuhörern ganz genossen werden, für den Durchschnitt hingegen vertont sie sich oft einförmig. Und zuletzt,

* Art. II. „Tidens Tegn“: 22/10—1933.

aber nicht am wenigsten wesentlich ist der Grund, dass die Nationale Volksmusik wirklich nur in der Violinen der Zigeuner lebt, d. h. der Zigeuner in Ungarn selbst. Die Zigeunerkapellen, die im Auslande spielen, sind mehr oder weniger aus verschiedenen Nationalitäten zusammengesetzt, wodurch die Musik an Ursprünglichkeit und Echtheit verliert.

Ein Kenner der ungarischen völkischen Sitten und Geisteslebens schreibt folgendes über die ungarische Musik: Die ungarische Musik ist sonderbar. Soll man sie charakterisieren, so muss man seinen Weg über einen Vergleich legen. Und da ist es am richtigsten, sie mit russischer Musik zu vergleichen. Wenn man sich in die Musik dieser beiden Völker vertieft, findet man schnell gemeinsame Züge, welche für den oberflächlichen Zuhörer vielleicht gerade unterscheidend wirken, da er durch den nationalen Colorit auf eine falsche Spur geführt wird, aber neben den gemeinsamen Zügen in russischer und ungarischer Musik gibt es natürlich auch ganz verschiedene Elemente. Die unendliche Landschaft, die bodenständige Kraft, die Melancholie ist gemeinsam. Aber die ungarische Melancholie ist nicht weg, sie ist eine zitternde Sehnsucht, eine Sorge, welche tief ergreift, um plötzlich in einem rasenden Tempo zu einem Jubel anzusteigen. Ungarn ist kleiner, mehr konzentriert, westlicher und daraus kan man den Unterschied zwischen russischer und ungarischer Musik ableiten. Die Gegensätze stehen hier in dem engen Raume mehr gegeneinander. Das Gutmütige, aber gleichzeitig chaotisch Wilde in der Volksseele der beiden hat denselben musikalischen Ausdruck. Nur dass in der russischen Musik asiatische Strömungen von der Ferne zu kommen und sich in der Ferne wieder verlieren scheinen, wären die Volksmusik Ungarns dem europäischen Herzen näher ist, ja sogar ein Teil dieses Herzens. Die Texte der Volkslieder sind fast deutsch mit ihrem Wehmut und ihrer Philosophie, aber kräftiger, mehr angestammt und heiss.

Die Musik sagt viel, aber nicht alles. Die Tiefen der Seele durchdringen die Dichter, und wenige von uns haben sich mit ungarischer Literatur bekannt gemacht. Ein Teil ist zwar in Übersetzung in die Weltliteratur übergegangen: Jokais bodenständige Novellen seinerzeit, und in unserer Zeit Molnárs und Lengyels Theaterstücke. Aber die zartesten Dinge und die wildesten Leidenschaften in der ungarischen Poesie sind nur sparsam zugänglich. Ein ungarischer Kritiker schreibt über die Dichter seines Volkes u. a.: Hier ist z. B. Petöfi, wild und empfindlich. Bisher fast nicht übersetzt. In seiner Dichtung sind unsere wogenden Ebenen mit ihrer Fata Morgana, unsere einsamen Brunnen, gesucht von den Tieren der Ebene, unsere Donau und unsere Theiss und das unendliche Blau unserer spiegelglatten Seen. Seine Dichtung enthält alle unsere Farben und alle unsere Töne. Unser Vaterland und unsere Muttersprache — alles was einmal zwischen den Karpathen und dem adriatischen Meere Ungarn war. Einige von seinen Gedichten sind von Andreas Jynge, Holst-Jensen und zuletzt von dr. Haugseth (drei Gedichte) übersetzt.

Michael Vörösmarty, welcher den ungarischen Nationalgesang dichtete, weiter Johann Arany mit seiner klagenden Lyrik und seinen dramatischen Balladen. Und dann Imre von Madách, welcher, „Die Tragödie des Menschen“ schrieb und Koloman von Mikszáth mit seiner Geschichte vom wunderwirkenden Regenschirm, welche doch in alle Welt Sprachen übersetzt ist.

Der moderne Lyriker, der kranke Endre Ady verdient auch genannt zu werden. Alle diese Dichter, welche in allen ihren Werken aus der ungarischen Volksseele geschöpft haben, sind gewöhnlich gar nicht oder nur teilweise bekannt und ausserhalb der Grenzen Ungarns gelesen.

Leichter ist es für die Maler Ungarns, das Verständnis Europas zu finden. Hier leuchten Namen wie Munkácsy auf. Seine ungarischen Landschaften, die Pusta in der Abendröte mit ihren goldenen Staubwolken, mit jagenden Pferden auf unendlichen Wegen. Oder Namen wie Paul von Szinnyei-Merse, einer von den erszten Impressionisten ohne anderen Verbindung mit den französischen Impressionisten als nur den Namen. Erst viel später im Anfang des zwanzigsten Jahrhunderts lehrte man ihn nach Verdienst schätzen.

Genug von der Kunst Ungarns, welche diese Artikelserie nicht eingehender zu besprechen erlaubt, da wir vor Allem die völkischen Sitten Ungarns zu beleuchten im Sinne haben. Von einer Tugend, einem Mute sind alle Ungarn, Diener und Herren durchglüht. Im diesem Mute macht sich ein Element von orientalischem Ursprung geltend, indem er mit einer souveränen Todesverachtung verbunden ist. Während des Weltkrieges konnten die ungarischen Officiere vom gemeinen Mann zu wiederholten Malen folgende Äusserungen hören: „Der Tod hat nichts zu bedeuten, er ist ja nur eine Form“. Das erinnert an die mohamedanische Auffassung, welche die Türken zu den unvergleichlichen Kriegerern macht, die sie sind.

Die Magyaren sind romantisch. Dieser Zug spielt auch beim Königsproblem eine Rolle. Es ist nicht nur die politische Tendenz und der Anschluss an das Legitimitätsprinzip, das sich hier geltend macht. Aber das Königtum ist für die Ungarn etwas wie eine Religion. Die Revolution und die Erklärung der Republik war in Wirklichkeit keine Revolution, sondern Ermattungssymptome, eine Folge des militärischen und industriellen Zusammenbruches. Es war eine Evolution, und in dem Augen aller Ungarn unbedingt nicht gegen die Krone gerichtet. Bezeichnend dafür ist, dass man in Bauernkreisen nicht verstanden hatte, was vorgegangen war, und dass deshalb Äusserungen vielen wie: „Ja, jetzt haben wir eine Republik bekommen. Es mangelt nur ein König.“

In Ungarn gibt es auch heute keinen Gegner der Krone. Aber der Streit handelt sich nur darum, wer König sein soll. Der jetzige Reichsverweser, Admiral von Horthy, hat auch dies durch folgende Äusserung hervorgehoben.

„In Ungarn regiert die Krone. Sie liegt gut geschützt in unserer Stahlkammer. Augenblicklich zielt sie niemandes Kopf. Aber das wird sicher kommen. In der Zwischenzeit bin ich der erste und verantwortliche Beschützer.“

Neben dem Mute leuchtet eine andere aristokratische Tugend, auf die die Ungarn stolz sei können: Die Treue. Treue zum König, zur Verfassung, zu den Vorgesetzten und Kameraden. Als Maria Theresia ihre Krone wackeln sah — an wen wandte sie sich dann in ihrer Not? An dieselben Magyaren, die sie nicht gerade mit ihrer Gnade überhäuft hatte. Aber als die Ungarn ihre flehende Herrscherin sahen, waren sie gleich bereit, Leben und Blut für sie zu opfern, und retteten so ihren Thron. Der Kampf, welcher mehrere Jahrhunderte hindurch gegen die Politik der sogenannten „Wiener

„Camarilla“ für die Selbständigkeit Ungarns geführt wurde, und ebenso der bittere Streit mit dem Versuch der Habsburger, die ungarische Nationalität zu unterdrücken und das Reich zu germanisieren, bewirkte keine Unterbrechung in dieser Treue.

Ein anderer Charakterzug ist die Gastfreundschaft. Man kann getrost vor dem Portal des Schlosses und vor der Tür der bescheidensten Hütte haltmachen — an beiden Orten wird man mit derselben herzlichen Gastfreundlichkeit empfangen, mit einer Selbstverständlichkeit, welche in der Gewohnheit seit Jahrhunderten eingewurzelt ist. Natürlich ist es nach dem Kriege in dem schwerarbeitendem Lande und wegen der grossen Not des Ackerbauers bedeutend schwieriger geworden, als früher, die gastfreie Bewirtung auszuüben. Auf den grossen Landgütern ist der Bestand an Pferden, deren Pflege und Erhaltung früher keine Rolle spielten, und welche der Hausherr mit Freude mit seinen Gästen zu den meilenweit entfernten Eisenbahnstationen schickte, heute beträchtlich eingeschränkt. Aber trotz des allgemeinen Notzustandes ist es fast rührend anzusehen, wie der Fremde, der durch das Land im Auto oder mit dem Pferde reist, auch heute empfangen wird und wie Speise und Trank so gut wie möglich herbeigeschaft wird.

Ein ritterliches Herz, welches Vertrauen fordert, gibt auch Vertrauen, und hier sind wir bei einer Eigenschaft, die gefährlich werden kann. Das Vertrauen der Ungarn hat sich oft als etwas zu naiv erwiesen. Er glaubt das mündliche Wort ohne schriftliche Bestätigung, und dies hat im Laufe der Geschichte im Kleinen wie im Grossen viel Schaden für Land und Volk geführt.

III.

Europas flammendes Schwert gegen Osten.*

Ungarn hat in der europäischen Geschichte eine wichtige Aufgabe erfüllt, das ist eine von den nicht unwesentlichen Tatsachen, welche in Trianon vergessen worden sein müssen. Jahrhunderte hindurch bluteten die Ungarn in den Kämpfen gegen die Übermacht der Türken, durch ihre Siege und ihre Niederlagen sicherten sie das übrige Europa gegen die Türkenheere, welche fortwährend über den Kontinent mit elementärer Notwendigkeit hereinbrausten. Es ist eine geschichtliche Ironie, dass gerade die unermüdlichen Kämpfe, welche die Ungarn führten, sie in das Abhängigkeitsverhältnis zu Österreich brachten und dadurch den Grund zu dem blutigen Unrecht legten, welches über die jetzige Generation der Ungarn hereingebrochen ist. Von den Schlachtfeldern bei Mohács führt die Linie direkt zum Frieden in Trianon.

Zu den Zeiten, da die Wikinger vom Norden am schlimmsten die Küste Englands und Frankreichs verwüsteten, und während fleissige französische Mönche ihre erschütternden Moralschilderungen von „dunklen Jahrhunderten“ schrieben, kamen die Ungarn nach Ungarn. Man rechnet, dass der Fürst Árpád im Jahre 895 zum ersten Male sich auf dem Gebirgsrücken der Kar-

* Art. III. „Tidens Tegn“: 29/10—1932.

pathen mit seinen heidnischen Stämmen zeigte und in das gewaltige fruchtbare ebene Land hinunterritt, welches fast leer und von Fruchtbarkeit strotzend vor ihren Füßen dalag. Bis dahin war das Land ein Tummelplatz und ein Krematorium für die Völker der Völkerwanderung gewesen. Stämme und Rassen hatten auf seinem Boden gewechselt, sie suchten nur ein Quartier auf dem Wege nach Westen oder Süden, wie die Longobarden und die Ostgoten, oder sie verbrannten auf dessen Boden wie die Gepiden, die Hunnen und Avari, und die Schlacken von allen diesen Völkern verschwanden wieder zurück in das grosse Mutterland Asia. Dann kamen die Ungarn. Sie waren vielleicht das kleinste von all den Völkern, die ihre Zelte an der Donau aufgeschlagen hatten, und das Land war kein Tummelplatz und kein Krematorium mehr, sondern eine Heimat. Die Ungarn oder Magyaren wie ihr ursprünglicher Name ist, gehören zum finnisch-ugrischen Volksstamme und haben ihre Urheimat im Inneren Asiens. Archäologische Funde deuten auf eine Verbindung mit China und Indien hin. Von den Steppen um den Ural herum wanderten sie langsam durch Südrussland, wo sie mit türkischen Steppenvölkern in Berührung kamen, und befestigten ihre Rassenzüge so wie wir sie kennen. Die Magyaren waren und sind ein typisches Steppenvolk welches bei der Niederlassung in Ungarn 108 grosse Geschlechter zählte. Diese Geschlechter bilden noch immer den grossen Kern im ungarischen Volk, und in ihrem Sinn für die Tradition und ihre hohe Kultur kann man wohl eine von den Ursachen suchen, dass die Ungarn ihre nationale Kultur so einzig selbständig bewahrt haben, trotz Kämpfe von Jahrhunderten und Fremdherrschaft.

Die ersten Jahrhunderte nach der Niederlassung waren eine friedliche Zeit, in welcher die ungarischen Könige ein stark christliches Königtum errichteten. Der berühmteste der alten ungarischen Könige ist Stephan, der Nationalheilige Ungarns. Stephan wurde im Jahre 1000 zum Könige mit einer goldenen Krone gekrönt, welche ihm vom Papst Sylvester II. schickte. Die heilige Stephanskronen ist seitdem das Kleinod des Landes. Aber viele blutige Kämpfe haben um die Stephans-Krone in alter und neuer Zeit stattgefunden, und es ist nicht wahrscheinlich, dass diese Kämpfe abgeschlossen sind. Stephan regierte 41 Jahre unter dem leitenden Prinzip, dass alle Menschen gleich seien, wie es in seinen Erklärungen heisst, und seine Nachfolger regierten nach den Linien, die er vorgezeichnet hatte. England und Ungarn sind die einzigen Länder, welche im Mittelalter eine Verfassung bekamen, die europäischen Verfassungen sind sonst Kinder des 18. Jahrhunderts.

Das erste Volk, das in Ungarn einbrach, waren die Mongolen, welche um das 12. Jahrhunderte herum über Russland nach Ungarn hereinströmten, das ganze Land bis zur Donau wurde geplündert nach das ganze ungarische Heer von 65.000 Mann, wurde bei Miskolc in einer der blutigsten Schächten des Mittelalters ausgerottet. Nachdem die Mongolen sich zurückgezogen hatten, brach der Kampf um die Krone zum ersten Male aus, und er endigte damit, dass die ehrgeizigen Grafen von Anjou zur Macht kamen und in ihrer Regierungszeit eine Eroberungspolitik führten, welche damit endete, dass sie über 9 Nebenländer ausser dem eigentlichen Ungarn herrschten. Drei Küsten bildeten die Grenzen Ungarns, sangen die Hofdichter. Aber der

Kampf um die Krone entflammte heftiger als jemals und eben in diesen Jahren ist es die türkische Gefahr, welche sich zum ersten Male am Horizont zeigt

Wie viele Türkenkriege die Ungarn geführt haben, ist nicht leicht zu sagen. Dreihundert Jahre hindurch brachen die Türken über das Land herein, wurden geschlagen, kamen wieder zurück, siegten, plünderten, verwüsteten, bis Ungarn bis zur Ermattung verheert da lag und eine leichte Beute für die neue Gefahr, die vom Westen kam, die Habsburger. Isolierter und tapferer hat wohl kaum ein Volk Kriege im Laufenden erhalten. Erst als das Land ganz darniederlag und die Gefahr für Europa drohend wurde, wurden die kaiserlichen Truppen im Ernst eingesetzt. Allein hielten die Ungarn die Türken ab und dies kostete viel. Es gibt einzelne Daten und vor Allem einzelne Männer, welche dafür hervorgehoben zu werden verdienen, um nur eine kurze Skizze der unendlichen Leiden zu geben, welche Ungarn mit Opfer seiner Jugend 10 Generationen hindurch und zuletzt mit dem Opfer seiner Selbständigkeit durchzumachen hatte.

Die Schlacht bei Varna im Jahre 1444 war der entscheidende Wendepunkt für den ganzen Balkan für Jahrhunderte hindurch. Durch dieselbe fassen die Türken festen Fuss in Europa und befestigten ihre Macht für ein halbes Jahrtausend. Später gingen sie mit ihrer ganzen fanatischen Eroberungslust darauf los. Im Jahre 1456 zog der Sultan Mohamed II. in das besiegte Konstantinopel mit den Worten ein: „Es ist ein Gott im Himmel und ein Herr auf der Erde, und ich bin dieser Herr.“ Das ganze Christentum zitterte vor den Ungläubigen, und es wurde in den Kirchen geopfert und gebetet, während Ungarn sich rüstete, den Türken bei der Festung Belgrad zu begegnen, der Pforte zu den Donauländern. Der erste Name, den wir in den Türkenkriegen finden, ist Johann Hunyadi, Gleich nach Varna wurde er zum Reichsverweser Ungarns gewählt, und nach abwechselnden Siegen und Niederlagen gewann er die berühmteste Schlacht bei Belgrad über die Türken. Einige Wochen später starb er an der Pest, aber seine Popularität war so gross dass sein Sohn Matthias, trotzdem, 15 Jahre alt, unter allen Thronkandidaten zum Könige ausgerufen wurde.

Matthias Corvinus ist einer der besten Könige Ungarns, er war einer von den mächtigsten und ehrenreichsten Königen der Christenheit, an seinem Hof fanden die grössten Künstler und Wissenschaftler der Zeit ihr Heim. König Matthias war ein Charakter und war Jahrhunderte hindurch leuchtendes Beispiel der ungarischen Jugend. Noch lebt im Volksmunde die Redensart: König Matthias ist tot, die Gerechtigkeit ist vorbei.

Der starke König hatte die Kraft gehabt, die Türken einigermassen im Zaume zu halten, aber nach seinem Tode brachen die unseeligen inneren Fehden aufs neue los und die Türken gingen mit frischem Mute über die Grenzen. In der fürchterlichen Schlacht bei Mohács, welche noch in der ungarischen Poesi lebt, wurde der König und ein ungarischer Herr von 28.000 Mann vernichtet. Der Weg lag in das Herz Ungarns offen und der Sultan zog ohne Widerstand in Buda ein und raubte auch die Schätze des Königs Matthias, wo nach er wieder heimkehrte. Aber er kam gleich darauf zurück, eroberte Buda aufs neue, die Hofkirche des Königs Matthias wurde eine Moschee und das ganze Land zwischen der Donau und der Theiss wurde türkisch. Ein anderer Teil des Landes kam unter Österreich, und ein dritter Teil gehörte

den Ungarn selbst unter türkischer Oberheit. Das Reich war also in drei Teile geteilt, tiefer ist Ungarn seit dieser Zeit nicht gestanden als erst jetzt nach dem Trianon-Frieden.

Aber gerade da wurde der Vormarsch der Türken zum Stehen gebracht und dies verdankte man einem anderen der Nationalhelden Ungarns, Zrinyi. Vor der kleinen Burg Szigetvár, welche mit einer einzig dastehenden Tapferkeit von einer kleiner Freischar unter Zrinyi verteidigt wurde, verbluteten die besten Truppen der Türken. Die Burg fiel trotz übermenschlicher Tapferkeit der Verteidiger, welche mit Zrinyi an der Spitze allein den Tod gingen. Die Türken erholten sich niemals nach der Schlacht bei Szigetvár. Dennoch dauerte es noch ein halbes Jahrhundert bis die Ungarn von der Türkenherrschaft befreit wurden.

Um eine lange und blutige Sage kurz zu machen: Es kam zu einer neuen Schlacht bei Mohacs, im Jahre 1687. wo der junge Prinz Eugen von Savoyen das Türkenheer vollständig besiegte, und nach noch zwei Türkenkriegen wurde der letzte Friedensschluss zwischen dem Türke und den Ungarn im Jahre 1739 unterzeichnet.

Das Land lag verwüstet und teilweise entvölkert nach dem Kriege da. Die Habsburger, welche nun leicht das Erbrecht auf die ungarische Krone erreicht hatten, beriefen Serben und Deutsche zu Kolonisten und Ungarn und Protestanten wurden vollständig von den neuen Privilegien ausgeschlossen welche die Kolonisten genossen. Auf diese Weise vermehrten die Türkenkriege, die langdauernde Wacht Ungarns gegen Osten den starken Prozentsatz des Landes an fremden Nationen, welches wieder nur willkürlichen und ungerechten Zerstückelung Ungarns nach dem Weltkriege führte.

Wir kommen zu unserem Ausgangspunkte zurück, wie der junge Graf Franz Hunyadi, ein Nachkomme des grossen Feldherrn, vor einiger Zeit so klar in einer Rede in einem Herrenclub in Berlin ausdrückte:

„Was war Ungarn? Ein jeder, der keinen Zufall anerkennen will, muss einräumen, dass Ungarn eine Notwendigkeit für Europa war, weil dieses bestand, wo nichts anderes bestehen konnte. Hat nicht Ungarn eine grosse geschichtliche Aufgabe gehabt, und hat es diese nicht erfüllt? War Ungarn nicht eine einsame fremde Rasse, ein Jugendfreund keines Landes, aber ein Freund des Weltteiles, dessen fremder Bürger es ist; denn Ungarn will was dieser Weltteil will: Ruhe.“

IV.

Die heilige Stephans-Krone auf dem Haupte der Habsburger.*

Wenn auch die fortwährenden Verteidigungsstreitigkeiten Ungarn voll in Anspruch nahmen, so hatte dennoch das stark ausgesetzte Volk Kraft genug, um sein Nationalitätsgefühl, seinen Drang zur Freiheit und Unabhängigkeit durch einen vier Jahrhunderte langen Angriff seitens seines eigenen Fürstenhauses zu bewahren. Die Habsburger, die mit Erzherzog Ferdinand ihre Reihenfolge auf dem Throne Ungarns einleiteten, suchten ja vor allem

*Art. IV. „Tidens Tegn“ am; 26/11—32.

eine leitende Machtstellung in Europa zu schaffen und zu befestigen. Diesem Plan sollte Ungarn dadurch dienen, dass es mit den übrigen habsburgischen Erbländern zu einer festen Basis für das regierende Fürstenhaus zusammen geschmolzen werde.

Verarmt und verheert von den Türkenkriegen, hatten die Ungarn auf die Hilfe der Habsburger gehofft um sich von diesem Joche zu befreien. Diese Hoffnung ging nicht in Erfüllung. Die politischen und die sozialen Verhältnisse in Deutschland zogen keinen Nutzen aus einem in grossem Stil angelegten gemeinsamen Feldzug gegen die Türken, und daher durften die ungarischen Interessen ihren eigenen Weg gehen. Ein einziger Versuch, Ungarn zu retten, war der Feldzug im Jahre 1542 unter Joachim von Brandenburg. Dieser hatte keine Wirkung und endete mit der traurigen Auflösung des Heeres.

In und mit seinem regierenden Fürstenhaus kamen auch grosse Religionsstreitigkeiten über Ungarn. Die Habsburger waren die Träger des Katholizismus in Europa und sahen daher nicht mit freundlichen Augen zu, dass die lutherische und calvinische Lehre in Ungarn um sich griff. Die Jesuiten erhielten freien Zutritt ins Reich, ihre Propaganda und ihre Agitation wurde auf alle Arten unterstützt, während keine Protestanten mehr zu den höheren Ämtern zugelassen und auch sonst so oft wie möglich von den Regierenden zur Seite geschoben wurden. Die Ungarn waren kurz gesagt vollständig wehrlos, wenn ihr Reichtum erst einmal vom königlichen Schatzmeister oder dem bischöflichen Präsidenten bemerkt wurde. Die Verhältnisse verschlimmerten sich stets und endigten schliesslich zu einem Freiheitskampf gegen den Kaiser in Wien und die willkürliche Regierung der Habsburger in Ungarn.

Der ungarische Reichstag setzte nun die Grundlage sowohl für die nationale als auch die religiöse Freiheit fest. Den Habsburgern wurde es verboten, fremde Kriegersleute in das Land zu bringen, etwas das sie in grossem Stil zur unerträglichen Plage der Bauern betrieben hatten. Aber die Gegenreformation bekam wieder Wasser auf ihre Mühle und Ferdinand II. sorgte bald genug für das Aufhören der Religionsfreiheit im Lande. Die Ungaren bekamen indessen in dieser Zeit einen Entsatz vom Fürsten Siebenbürgens, Gabriel Bethlen, welcher durch diplomatische Klugheit und Tüchtigkeit es in dieser Zeit verstand, sein Fürstentum selbständig zu erhalten. In dieser Zeit war dies um so wichtiger, als Ungarn auf diese Weise eine feste Burg für sein Nationalbewusstsein und seine spezielle Kultur bekam.

Gabriel Bethlen wurde auch zum König gewählt, aber war klug genug, sich nicht krönen zu lassen. Aber Siebenbürgen, die stärkste Wehr des Protestantismus in Ungarn, unterlag auch, wurde geplündert und von den Türken, Tataren und habsburgischen Truppen vollständig vernichtet. Die Türkenkriege setzten fort und das Land verblutete sich, da das verarmte Volk von den Habsburgern und Wien vollständig im Stiche gelassen wurde. Dies führte zu einer Verschwörung von ungarischen Adeligen, die unglücklicherweise entdeckt wurde. Kaiserliche Truppen brachen ein, nahmen die obersten Führer gefangen und richteten sie hin, verbrannten ihre Burgen und raubten ihre Güter, Kaspar Ampringen der Grossmeister des deutschen Ordens, wurde als ungarischer Gouverneur bestellt. Nur die Bauern im Theiss-Gebiete und einige Adelige, welche in das türkische Gebiet geflohen waren,

konnten dem Kaiser widerstand leisten. Die Kuruczen, wie diese genannt wurden, führten einen Guerillenkrieg, dem die Kaiserlichen Generale nicht Herr werden konnten, Der Streit wurde zu einem wirklichen nationalen Befreiungskampf, welcher den Kaiser Leopold zu zwingen vermochte, den Reichstag einzuberufen und gesetzliche Zustände im Reiche wieder einzuführen.

Nun kamen wieder Kämpfe mit den Türken, eine fürchterliche Zeit für Ungarn und als endlich diese mit vereinten Kräften besiegt waren, kam eine Zeit, die nicht viel besser war. Der Hof in Wien meinte nicht nur die Türken, sondern auch die Ungarn besiegt zu haben. Ihre Truppen verwüsteten das Land. Im kaiserlichen Rate wurde proklamiert; „Zuerst Ungarn arm machen, dann ganz katholisch und schliesslich deutsch machen.“ Die vornehmsten und angesehensten eingeborenen Adeligen in Ungarn, besonders die protestantischen, wurden in Eperjes im Jahre 1687 hingerichtet, das Habsburgische Haus verschaffte sich das Erbrächt für männliche Nachkommen auf die ungarische Krone, und die königliche Autorität wurde auf jede Weise gestärkt. In dem südlichsten, ganz entvölkertem Teile des Landes berief man Serben von Altserbien. Diese bekamen grosse Privilegien. Andere Gebiete wurden mit deutschen Kolonisten bevölkert um auf diese Weise die Ungarn, so viel wie möglich auszuschliessen. Sowohl Buda, als Pest und ihre Umgebung wurden mit Veteranen von den kaiserlichen Heeren und mit deutschen Bauern bevölkert. Siebenbürgen und Kroatien sollte vom übrigen Ungarn abgetrennt werden, und im Jahre 1691 konnte man durch Verfolgungen der Protestanten Ungarn wieder auszapfen.

Im Anfang des nächsten Jahrhunderts finden wir Franz Rakóczis grossen Freiheitskampf, welcher Ungarn den Griffen der Habsburger zu entwinden drohte. Ohne Wissen der Freiheitshelden wurde indessen ein Ausgleich geschlossen, und Ungarn ging einer ruhigeren Zeit mit zunehmenden Wohlstand entgegen. Mit Maria Theresia wurde eine sonderbare Epoche in seiner Geschichte eingeleitet. Sie befließ sich wirklich als ungarische Königin eine gute Ungarin zu sein und ist auch unter den habsburgischen Herrschern diejenige, welche dem ungarischen Volk am nächsten gestanden hat. Sie tat viel um die Stellung der ungarischen Bauern zu bessern, aber sie entschlug sich nicht, das freie und unabhängige Land in handelsfinanzieller Beziehung in eine Koloniestellung zu Österreich zu bringen. Die Industrie dieses Landes wurde mit aller Macht auf Kosten Ungarns gefördert. Viele alte Städte in Ungarn, welche Handwerk und Industrie trieben, wurden fest ganz ruiniert.

Es gelang dem klugen Regenten, eine Harmonie zwischen der monarchischen Idee und der Sonderstellung Ungarns zu bringen, und auf diese Weise die Loyalität gegen die habsburgische Dynastie in Ungarn stark zu befestigen. Ihr Sohn Josef II. hatte indessen nur die Monarchie vor Augen. Er liess sich nicht als ungarischer König krönen, berief keinen Reichstag ein und machte persönliche Eingriffe in die Verwaltung der Kirche. Die meisten Nonnen- und Mönchsklöster wurden aufgehoben und ihre Güter vom Staate eingezogen. Mehrere ähnliche ungarnefeindliche Beschlüsse suchte er durchzuführen, aber als er auch die heilige Stephans-Krone nach Wien bringen liess, und die deutsche als Amtssprache vorschrieb, anstatt Latein, war es mit der Geduld der Ungarn zu Ende. Es kam zum Aufruhr, und Josef II. wurde

gezwungen, sein ganzes Lebenswerk umzustossen. Als er am Sterbebette lag, wurde die Stefanskrone unter grossem Jubel nach Buda zurückgeführt. Im Anfang des 19. Jahrhunderts unter Franz I. wurden alle Kräfte seitens der Regierenden darauf konzentriert, Ungarn dem nunmehr österreichischen Kaisertum einzuverleiben und der staatlichen Selbständigkeit des Landes ein Ende zu machen. Gleichzeitig erfüllte die ungarische Nation ihre Verpflichtungen mit der grössten Loyalität gegen Frankreich in den grossen Kriegen. Vergebens suchten patriotische Edelleute den Zustand durch eine Empörung zu verbessern. Der Reichstag protestierte gegen ungesetzliche Unternehmungen. Er wurde aufgelöst und nicht mehr einberufen. Es war die heilige Allianz, welche ihre schwere Hand auf das vernachlässigte und arme Land legte. Der Adel war der Hofadel in Wien, die Geistlichkeit war zum grössten Teil im Sold des Absolutismus. Wenn auch die ungarische Literatur von der Zensur verfolgt war, vermochte sie jedoch das ungarische Nationengefühl noch am Leben zu halten.

Die Revolution in Italien im Jahre 1821 gab den Ausschlag. Oesterreich musste ein Heer dort hinuntersenden. Schritt gleich zur Ausschreibung von Rekruten in Ungarn und erlegte ausserdem neue Steuern auf, ohne den Reichstag um Bewilligung zu ersuchen. Dies stiess auf den heftigsten Widerstand. Der Reichstag forderte neue Gesetze zur Sicherung der Verfassung. Alle waren einig, keiner suchte seine eigenen Interessen, sondern nur die des Vaterlandes. Die ungarische Akademie der Wissenschaften wurde gegründet, man schritt ernstlich an den Bau der grossen Hängebrücke zwischen Buda und Pest, und nach vielem Widerstande wurde die ungarische Sprache als Gesetz- und Amtssprache anerkannt. Nach der Revolution in Wien zog eine ungarische Deputation vom Reichstage dorthin und wurde mit Begeisterung empfangen. Der König gab seine Erlaubnis dazu, eine verantwortliche Regierung in Ungarn unter Graf Ludwig Batthyány einzusetzen. Nun begann eine Reihe radikaler Reformen, welche der König bestätigte. Er war alles eher, als eine Revolution, was geschehen war, ohne Blutvergiessen. Ungarn war in seiner Verfassung ein moderner Staat geworden.

Ungarns neue Stellung war der Hofpartei in Wien ein Dorn im Auge, welche um ersterer zu begegnen, Serben und Kroaten offen gegen die Ungarn aufwiegelte. Es kam zu Streitigkeiten und die Ereignisse folgten Schlag auf Schlag. Die Revolution brach in Wien aus, Kaiser Ferdinand dankte zu Gunsten des achtzehnjährigen Franz Josef ab. Als Ungarn im Abdankungsdekret nicht einmal genannt war, kämpfte Ungarn für Ferdinand V. und die Verfassung, gegen Franz Josef. Das Land wurde von allen Seiten angegriffen, während der Bürgerkrieg im Inneren wütete. In Siebenbürgen gingen die Rumänen auf eine so entsetzliche Weise vor, dass sich die österreichischen Offiziere, welche sie führten mit Abscheu von ihnen abwandten.

Oesterreich arbeitete nun nach dem Plane eine Verfassung zu schaffen, nach welcher Ungarn, Kroatien und der Banat recht und schlecht Kronländer waren. Die Antwort Ungarns hierauf war der Feldzug im Frühjahr 1849, in welchem die Hauptarmee unter Görgey sowohl tapfer als siegreich kämpfte. Der Mut im Reiche stieg, und Kossuth ging noch weiter und erklärte auf dem Reichstage in Debrecen das Haus Habsburg-Lothringen in Ungarn für abgesetzt. Selbst wurde er zum Gouverneur ausgerufen. Nun wandte sich Oesterreich an Russland, und ebenso wie die Tataren vor 600

Jahren in Ungarn eingedrungen waren, so drangen jetzt die Russen über die Karpathen vor. Vom Westen kam das österreichische Heer. Gegen diese gewaltige Übermacht konnte sich das Reich nicht behaupten, und es war nichts anderes zu tun, als einen Vertrag zu schliessen und die Waffen niederzulegen.

Kossuth war geflüchtet, aber mit den übrigen tapferen Vaterlandsverteidigern folgte nun eine blutige Abrechnung. Dreizehn Generäle wurden in Arad teils gehängt, teils erschossen, während der gegen den König noch immer loyale Graf Batthyány am selben Tage in Budapest hingerichtet wurde. Beamte und Offiziere wurden ins Gefängnis geworfen, die Chargen der Mannschaft wurden im österreichischen Heer als Gemeine angebracht. Die Krone des heiligen Stephans konnte man glücklicherweise nicht rauben, denn diese hatte Ludwig v. Kossuth an der Grenze des Landes verborgt. Der österreichische Minister Bach suchte nun das Land ganz zu vernichten, es wurde in fünf Distrikte geteilt. Die deutsche Sprache wurde als Amtssprache eingeführt und die ganze eigene Verwaltung war nur mehr eine Sage. Die Unterdrückung führte indessen dazu, dass auch Kroaten, Serben, Rumänen und Deutsche, welche im Freiheitskampf auf Seite Österreichs gekämpft hatten, sich nun an die Magyaren und das gemeinsame Vaterland anschlossen.

Eine lange Reihe von Streitigkeiten folgte, worunter Franz Deák für die Sache Ungarns mit einer bewunderungswürdigen Unermüdlichkeit sprach, welche zum ersten Schritt einer Versöhnung im Jahre 1865 führte. Österreich bekam eine neue, verständnisvollere Regierung, und die Kaiserin Elisabeth machte ihren Einfluss zum Vorteil Ungarns geltend. Sie hatte die Sprache des Landes erlernt und brachte den Sommer mit ihren Kindern in Budapest zu. Nach der Schlacht bei Königgrätz erfolgte der bedeutungsvolle Schritt Franz Josefs, welcher Deak berief und darauf einging, den Grafen Julius Andrassy zum ungarischen Ministerpräsidenten zu ernennen. Graf Andrassy war früher in effigie gehängt worden und lebte in der Verbannung.

Nun kam ein Vergleich zustande. Die Verfassung vom Jahre 1847 wurde wieder eingeführt. Die neue Regierung wurde am 17. Februar 1867 ernannt und am 8. Juni erfolgte die Krönung Franz Josefs und Elisabeths in der Matthias Kirche in Budapest. Das Könispaar übergab die übliche Nationalgabe bei Krönungen an die Honvédveteranen vom Jahre 1848. Der Vergleich besagte dass Ungarn und Österreich eine gemeinsame Diplomatie und gemeinsame Armee haben, aber die Voraussetzung dafür war eine vollständige Gleichberechtigung und eine konstitutionelle Regierung in Österreich.

Eine Periode starker Entwicklung fing nun an. Zwar waren noch viele politische Streitigkeiten innerhalb der Doppelmonarchie, aber die Zeit ist nun vor Allem von Reformen und Fortschrittsarbeiten auf allen Gebieten gekennzeichnet, bis vielleicht die grösste Tragödie für das tapfere, ausdauernde Volk eintraf, nämlich der Weltkrieg im Jahre 1914. Dieser brachte auf eine fast abnorm plötzliche Weise die frische innere Neubildungspolitik zum Stehen.

Morfológiai megfigyelések és problémák a Gömör-Tornai karsztvidék délkeleti részében.

Irta : *Jaskó Sándor.*

A Gömör-Tornai karsztvidék, a Szepes-Gömöri érchegység déli lejtőjén lévő mészkőtakaró egy része, átnyúlik a trianoni határon és Csonkamagrország legjobban kifejlett karszterülete. A Budapesti Egyetemi Turista Egyesület évek óta folytatja a vidék barlangjainak feltárását és térképezését: ennek a munkának eredményeiről már beszámoltunk más közleményekben. Most a felszín karsztmorfológiájáról akarok néhány általános vonatkozású megfigyelést közölni.

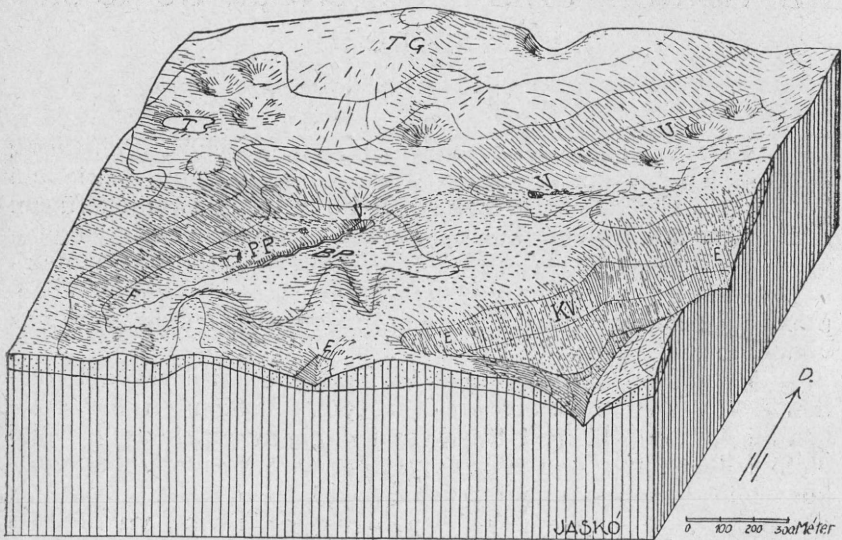
A morfológia kialakítását irányító földtani szerkezet röviden a következő: az erősen összegyűrt felsőtriasz mészkövek letarolt és ismét kiemelt tönkje mai napig megőrizte délfelé lejtő plató jellegét. Északon a rozsnói perem-polje meredek karszt-kuszttája és a barlangbeomlásból eredő, mély szakadékvölgyek darabolják, délen pedig a rátelepülő neogén kavics, vulkánitufa homok és agyagrétegek borítják el. Helyenkint vékony foltokban az egész területet lősz takarja.

A mészkőre települt, karsztosodásra nem alkalmas üledékek határán érdekes morfológiai jelenségeket találunk. Az első ábra Jósvafő és Teresznye községek közt elterülő vidék egyik részének tömbszelvénye. A Teresznyei-Galya dolinával lyuggatott planináját helyenkint lősz és kavics borítja el. A víztároló kavicsból előbuggyanó rétegforrás kis búvópatalkja a közzet határon keletkezett perem-polje víznyelőjében tűnik el. A lőszdombokon normális völgyek jöttek létre, ezek részben a karszterület felé futnak és ott vakon végződve a barlangi vízgyűjtőbe kapcsolódnak, részben pedig az erózióbázisról hátravágódó Kecskékütvölgy inszekvens ágai. A normális erózióval létrejött V alakú völgyek feltűnően elütnek a karsztvidék dolina, uvala és polje formáitól. A mélybe futó vizek a planina alatt elfolyva, Teresznye falunál jönnek napvilágra.

A második ábra a Jósvafőtől 25 kilométerre levő Szárhegy délnyugati hegy lábát tünteti föl. A vízzáró rétegről kiinduló normális völgyek a mészkő határára érve víznyelőkben vég-

zódnek. Ilyen a Nagy-völgy nevű másfélkilométeres aszó is, vize időnkint a „Homokos-nyelő” ben tűnik el. Több, mint egy tucat víznyelő van ezen a környéken, ha ezeket a térképen összekötjük, megkapjuk a mészkő kibúvásának határát.

A víznyelőket nem egészen vehetjük ponoroknak, vagyis bujtatóbarlangoknak, mert a víz nem a szálban álló mészkő nyitott csatornáiban tűnik el, hanem a törmelék közé szivárog. Kísérletképen a „Homokos-nyelő” fenekébe mélyesztett akna még két méter mélységben is gömbölyű kvarckavics-hordalék

1. ábra. Tömbszelvény a Teresznyi-Galya északi oldaláról. Magasság 25:1 arányban túlozva. TG. = Teresznyi Galya hegy. KV. = Kecskékúti völgy E. = hátravágódó inszkrvens völgyek. F. = rétegfórási. BP. = búvópatak. V. = víznyelő. PP. = perem-pölje. U. = uvala. T. = tő, terra rossával kitöltött dolina-fenekén.

és szögletes mészkődarabokból álló lejtőtörmelék réteges egymástratelepüléseit tárta fel.

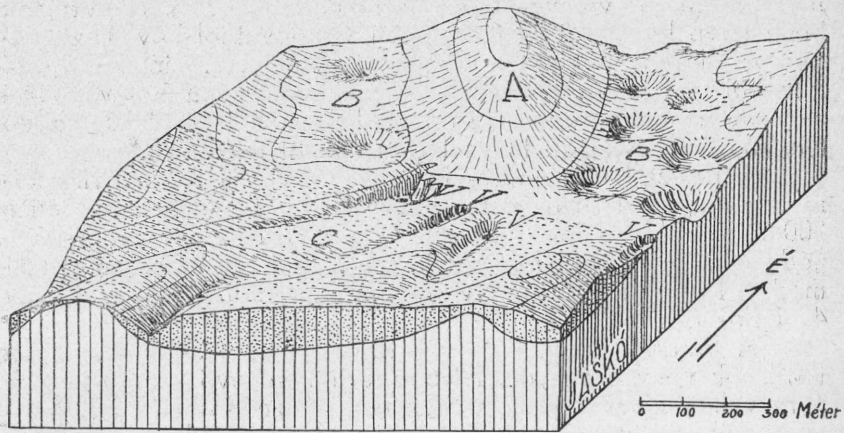
Érdekes, hogy a pontosan felmért barlangjáratok nem a víznyelőket összekötő határvonalon szűnnek meg, hanem néhol messze a fedő neogénrétegek alá is nyulnak, elvezetve a helyenkint megszakadó vízzáró agyagos rétegek közül a kavicstelepekben áramló vízréteget.

Feltételezhető az is, hogy a neogén takaró már karsztosodott állapotú mészkőre borult, vagyis az előrenyúló barlangjáratok felsőbb részei már a pliocén előtt kialakulhattak és nem a jelenlegi takart-karszt eredményei. Ebben az esetben a fedő rétegek eltávolítása után, a régebbi geológiai korokból származó, karsztfelszínnek kell előbukkannia fosztilis dolinákkal, uvalák-

kal. Ennek a feltevésnek ellentmond az, hogy a kérdéses barlangrészek még működők és beleilleszkednek a jelenleg élő barlangi patak szintbe.

A karszterületen főképpen a mélységbeli és felszíni morfológia kapcsolatát kutattuk, vagyis azt, hogy a felszín morfológiája mennyiben árulja el a mélyben levő barlangok létét. Ha a barlangalaprajzokat a felszíni térképbe berajzoljuk, feltűnik, hogy csak a legritkább esetben vezetnek dolinák alatt. A többrétegű álluggatott planinárészek alatt még mélykarsztban sem találunk magas természetes barlangot. A magyarázat igen egyszerű. A hajszálrepedésekbe szivárgó víz kioldja a kőzetpadok közti anya-

2. ábra. Tömbszelvény a Nagy-völgy végződéséről a Szárhegy délkeleti tövében. Magasság 2,5 : 1 arányban torzítva. A. = barlangképződésre alkalmas karsztkőzet. B. = dolinával lyuggatott rogyadozó planinárész. C. = vízzáró és tároló neogén takaró (agyag, homok és kavics). V. = víznyelő.

got; ha a mészkő töredezett, apró diaklázisoktól sűrűn átjárt, akkor a kőzetnek nincs tartása, meg-megroggyan, dolina áll elő. Ép, szilárd kőzetben kitágulhatnak a kőzetpadok közti hézagok, a kőzet nyugalomban marad, megindulhat a barlangképződés. A második ábrán „A” dombhát alkalmasabb a barlangképződésre, mint a „B”-vel jelzett dolinacsoport alatt rejlő rész.

Barlangnyílást, zombolyt, vagy ponort nem is találunk sose a dolina fenekén. Ha a dolina fenekét terra rossa tölti ki, akkor képződhet benne olyan kis víznyelő, amelyik átvezeti a csapadékvizet az agyagon és meggátolja a dolina-tó képződését. Dolina fenekén lévő víznyelőkön át azonban sohasem juthatunk barlangba a kőzetpadok rogyadozásai miatt.

Zsombolyok, vagyis mély kútalakú üregek esetleg jelezhetik a mélyben lévő barlangokat. Legújabb felfogás szerint ugyanis a zsombolyok vízszintes patakbarlangok boltzataiból

felnyúló „aven“-ek is lehetnek. Tehát nem felülről lefelé mélyülnek, mint a függőleges ponorok, hanem oldással és beomlással harapódnak fel egész a felszínig.

A túlfejlődött, nyílt völgyé felszakadni készülő barlang futása már jobban meglátszik a felszínen. Beomlások vannak fölötte. A beszakadások függőleges sziklafalú, változó nagyságú gödrök a planinán. Nem tévesztendőek össze a csészealakú dolinákkal genetikai és morfológiai éles különbségeik miatt. Ilyen beszakadást látunk a Haragistya-planina Szarvasól nevű barlangja mentén. A Baradla Denevérágának bejárata szintén beszakadás fenéktörmeléke közt nyílik.

Ezekon a felsorolt felszíni morfológiai jellegeken kívül természetesen a víznyelők és forrásbarlangok, karsztforrások közti terep közettani és hidrológiai viszonyaiból következtethetünk esetleges átmenő barlangokra. A helyi erózióbázist jelző folyóvölgyek szakaszjellege, terraszai magassága és bevágódási sebességük mértéke, szintén a barlangok keletkezését irányító tényezők és így azok helyzetét és típusát jelezhetik.*

A Danca-lyuk, a Pitits hegy délnyugati oldalán nyíló forrásbarlang, például a felsőszakaszjellegű Tótvölgybe vezeti a 300 m-re északra levő víznyelő vizeit. A Tótvölgy gyors bevágódása miatt a forrásbarlang is csak szűk, nagy esésű patakmedret fejleszthetett, az ötvenedik méter után pedig majdnem 4, fokos meredek kürtőkre bomlik a barlangág.

A Baradla eddig felkutatott 18 kilométeres üreghálózatában terraszok vagy elhagyott, felsőbb szintben levő száraz járatok nem voltak ismeretsek. A Styx patak vize Hosszúszó falu víznyelőiből kiindulva végigfolyik a Domicán, majd az országhatárt a föld alatt átlépve az Aggteleki-barlangrészben jelenik meg. Több aktív vízvezető oldalágat vesz fel (Acheron, Törökmecset, Retekág), majd fokozatosan mindig több és több vizet veszve lassan kiapad. A Jósvalói ágban már csak a kiszáradt hajdani patakmeder vezet a barlang beomlott kijáratához, amelyen át a Styx vize hajdan a Jósvavölgybe ömlött.

A Jósvavölgy bevágódása miatt most feltételezhetően alsóbb szintben folyik valahol tovább a víz. A „megfagyott vizesés“ nevű cseppkőcsoport tájékán sikerült egy eddig ismeretlen, szűk oldalfolyosón lefelé haladó repedéshálózatba jutni, azon át 12 m. mélyre ereszkedtünk a régi patakszint alá.

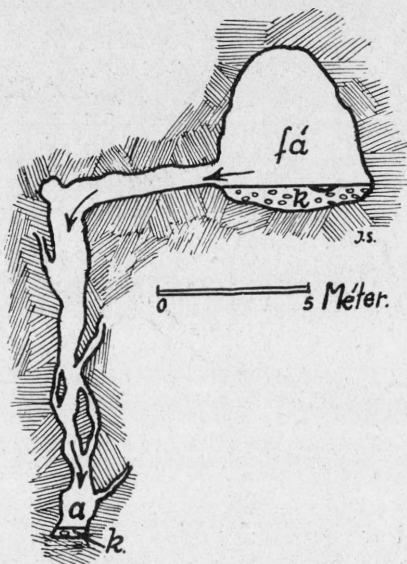
Itt egy újabb vízmedret találtunk, fenekén kavicsbordalékkal. Lehetséges azonban, hogy ezalatt az ujonnan talált emelet alatt, még mélyebben fekvő élő szintnek is kell lenni, mert itt száraz volt a meder, pedig a Jósva hatalmas forrása változatlanul működött.

Az Aggteleki-ágban az élő szint fölött sikerült hajdani ma-

* Dr. Cholnoky Jenő: A barlangok és folyóvölgyek összefüggése. Barlangvilág. 1932. II. kötet, 1—2 füzet.

gasabb szintet találni. A Retekágban 2 méter, a Törökmecset-ágban 3,5—4 méter magasan sikerült a falmélyedéseken régebbi víznyomokat, kavicslerakódásokat találni. A főágban 2800 méternél sikerült a meredeken áthajló falrészzen egy régebbi elhagyott folyosónyílásba létrával felhatolni.

A folyosó a 39-es híd felett indul ki a főágból és a 42-es hídnál tér bele vissza. Kavics helyett agyaggal van a feneké kitöltve. Általában a Baradla magasabban fekvő részeiben helyenként hatalmas agyagtömegeket találunk, lehetséges, hogy ez is régebbi időkből származó árvízhordta iszap, mészkőben lévő vízben nem oldódó szennyezés. A Styx medre helyenkint

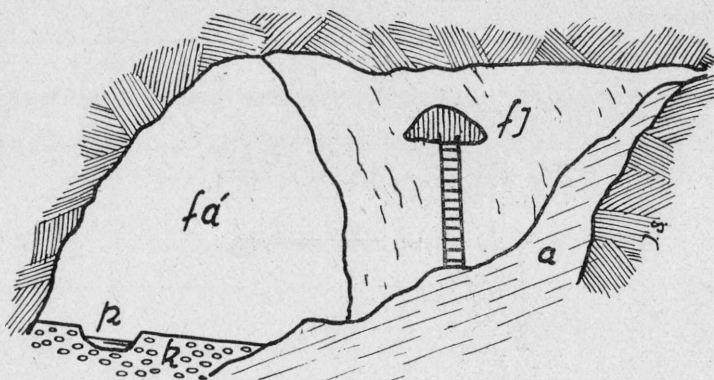
3. ábra. Keresztmetszet a Jósvalói-ágon a „megfagyott vízesés” cseppkőcsoport tájékán. fá. = az eddig ismert kiszáradt főág. a. = alsó járat. k. = vízhordta gömbölyű kvarckavicsok

ma is finom iszapos, de a legtöbb helyen vastag kvarckavics-hordalék fedi az agyagot. A barlangi patak a kavics tetején kanyarog ide-oda, különösen a Retekág torkolata tájékán tipikus középszakasz jellegű. Majdnem minden tavaszi áradáskor odébb vágja medrét. Pár évvel ezelőtt számos betonhidat építettek ezen a szakaszon a patak fölött. Ma már a legtöbb híd szárazon van, a vízmeder oldalt kerüli el.

Az újonnan talált legfelső szintet a pliocén, a főág szintjét a fellegvári terrasz, a megfagyott vízesés cseppkőcsoport alatti 12 m. méter mélységben lévő medret (3. ábra) a városi terrasz, a Jósva forráshoz tartozó szintet pedig az újholocén völgy sík magasságába lehetne helyezni. A legnagyobb fentartással írom ezt a sejtésemet. Nem szabad elfelednünk, hogy a bar-

langi patakok egyszerre több szinten is folyhatnak. Esetleges vízzáró rétegek közbetelepülései meggátolhatják, hogy egyszerre egész folyásán az újonnan kialakult karsztvízszintig szálljon alá. A Baradlában például a Styx patak a domicai és aggteleki részben még az általában járt, vagyis a fellegvári terraszszinten a főágba folyik. A jósvafői-ágban ez a szint teljesen száraz, a patak számos víznyelőn át az alatta lévő emeletekbe süllyedt.

Ez nem mond ellent az összefüggő karsztvízszint régen bebizonyított elméletének, hanem csak feltételezi, hogy a mélybe süllyedő csapadékvizek megfelelő gátló akadályok esetén, a karsztközvetben vízszintes irányban is mozoghatnak, mielőtt képek lennének a karsztvíz szintjét elérni.

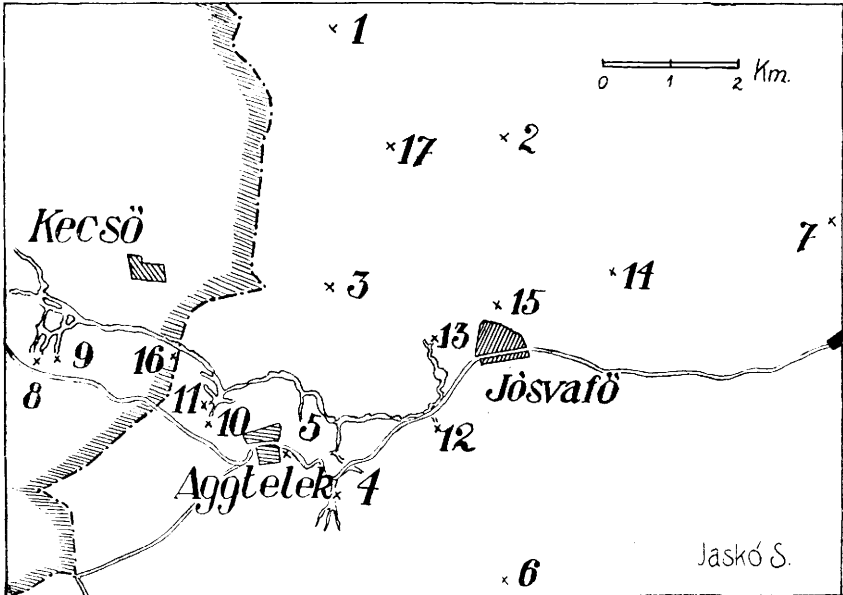
4. ábra. Keresztmetszel az Aggteleki-főág 42. hídnál. fá = főág. fj = régebbi, ma már száraz felsőjárat. a = agyag k. = kavics. p. = Styxpatak.

A barlangi terraszok kifejlődésére zavaró körülményként hatnak a mennyezet beomlásai is. A 60–80 méter magas termek ugyanis nem annyira korrozio útján fejlődnek ki, hanem úgy, hogy a barlang tetején lévő kőzet darabokban behull. A barlangnak ez a felfelé való növekedése mélykarszt esetében nem visz teljes felszakadáshoz, hanem megáll, amikor a barlang mennyezetére ható erők egyensúlyba jönnek. Ilyen helyeken az addig alagútszerű folyosó 60–80 méter magas mértani szabályosságú kúpolával fedett teremmé szélesedik. A fenéken hatalmas sziklák tömegei egész kis hegyekké torlaszolodnak fel. A patak természetesen megduzzad, felsőszakaszjellegű lesz. Ilyen például a Styx folyása is a „Nehéz-út” szakaszán.

Előfordulhat az az eset is, hogy a patak nem tud megbirkózni a medrébe jutott törmelékekkel és másfelé keresve utat, új barlangágat hoz létre. Fontos, hogy az új barlangág kezdetben magasabb is lehet, mint a beomlott régi meder, vagyis zavar támad a barlangi terraszrendszerben.

A Baradla barlanghálózat és a felette lévő karsztvidék morfológiai viszonyairól eddig még jóformán semmit sem tu-

dunk. Az előbbieken elmondott néhány megfigyeléssel és felvetett gondolattal csak összefoglaltam azt, amit eddigi tanulmányozása eredményezett. Csonkahazánknak legtipikusabb karszterülete ez a vidék, a további kutatás még számos morfológiai érdekességet találna. Az időszakos Lófejforrás, a fedett vagy vakkarszt felszíni és mélységbeli ismerete, a barlangágak kanyarulatainak a patakszakaszjellegtől és a közetdiaklázisoktól való függésének tisztázása és általában a Baradla morfológiai leírása további alapos vizsgálatokat igényel.

5. ábra. A Baradla környékén lévő barlangnyílások térképe.

Esetleges további kutatások támpontjául itt közlöm a Baradla közvetlen környékén lévő barlangnyílások felsorolását.

I. Száraz, nagyjából vízszintes barlangok: 1. Szarvasól, 18 m. hosszú, végén törmelékkel eltömve. 2. Porlyuk, 20 m. hosszú, törmelékkel eltömve a végén. 3. Kecsővölgyi ördöglyuk 22 m. hosszú, keskeny magas folyosó.

II. Ponorok (bujtató barlangok): 4. Ravaszlyuk 26 m. hosszú, időszakos bujtató barlang. végén több összeszűkülő repedésre oszlik. 5. Zomborlyuk ismeretlen mélységű.

III. Forrásbarlangok: 6. Dancalyuk 85 m. hosszú, több ágból összefutó időszakos forrásbarlang, jól fejlett kavicsos patakmederrel. 7. Kőszvénykút. 6 m. hosszú végén beomlott, állandó vízü forrással.

IV. Átmenő barlangok: 8. Domicá, mesterséges bejárat. 9. Domicá, természetes bejárat. 10. Aggteleki természetes főbejárat. 11. Aggteleki természetes Denevérág bejárat. 12. Verestói mesterséges bejárat. 13. Jósvafői mesterséges bejárat. (A 8—13. számok a 18 kilométeres Baradla barlangrendszer különböző bejáratai)

V. Zsombolyok (meredek kútszerű üregek): 14. Kuriszlánfő 16'5 m. mély, aljában többfelé ágazó 8 m. átmérőjű terem. 15. Szelelőlyuk 6 m. mély, alóla fakad a bővízü Kismalom-forrás. 16. Poronyatetői, ismeretlen mélységű. 17. Lófejzsomboly, 17 m. mély.

Számos víznyelő van még a vidéken, de ezekbe szűk nyílások miatt nem lehet behatolni. Néhány barlangnyílást, amelyet egyik-másik pásztor ismer, de mi nem tudtunk felkeresni, kihagytam e felsorolásból. A hosszúsági és mélységi adatok a bejáratától legmesszebb lévő, általunk elért pontokat jelzik.

Középkelet-urópa¹ politikai határait gyakorolt népnyomás mértéke.

Írta: Rónai András.

A geopolitika problémakörének egyik legérdekesebb része az államhatárok változásainak vizsgálata. Az egyes államok szárazföldi-, vagy tengeri-, mezőgazdasági-, ipari-, vagy kereskedőjellege, az ország felszíni viszonyai és klimája, víziútjainak iránya, népességének nemzetiségi megoszlása, politikai feladatok és törekvések, vérrokonság stb. a politikai határookra a legkülönfélébb hatásokat gyakorolják. Van azonban egy többé-kevésbé sematikusán, számszerűen is meghatározható általános hatóerő: az államhatárok között élő népesség összlétszáma, amely különösebb jelentőségre tesz szert azért, hogy a népesség szaporodása és az elirtásukra rendelkezésre álló terület elégtelenné válása mindenütt gyors lépésekkel halad előre.

A legutóbbi száz és egynéhány év alatt a Föld népessége a következő emelkedést mutatja:²

A Föld népessége milliókban:

	1810	1924	Növekedés ‰-a.
Európa	180	449	249 ‰
Ázsia	380	1.017	267 „
Amerika	21	215	1.024 „
Afrika	99	131	13 „
Ausztrália	2	9	450 „
Összesen :	682	1.821	268 ‰

Hennig R.³ az eltartható összes népességet különböző írók becslése alapján az alábbi táblázat szerint adja meg :

	Népesség 1928-ban ^{3a}	Az eltartható legnagyobb népesség (becslések átlaga)
Ázsia	1045 millió	1.700 millió
Európa	503 „	600 „
Észak- és Közép-		
Amerika	159 „	1.120 „
Afrika	140 „	2.320 „
Délamerika	75 „	2.000 „
Oceánia	8 „	400 „
Összesen :	1930 millió	8.140 millió

¹ Középkelet-urópa alatt az osztrák-magyar monarchia utódállamait, Jugoszláviát, Romániát és Lengyelországot értem; e terület meghatározására sem a Középeurópa, sem a Kelet- és Délkelet-urópa megjelölés nem alkalmas. Wirsing G. majdnem ugyanerre a területre a „Zwischeneuropa“ elnevezést használja. (W. G.: *Zwischeneuropa und die deutsche Zukunft*, Jena. 1932. 330 p.)

² Ch o l n o k y : Földrajzi és statisztikai atlasz. Budapest. 1929. p. 94.

³ H e n n i g R. Dr.: *Geopolitik. Die Lehre vom Staat als Lebewesen*. Berlin, 1931. 189. p.

^{3a} Fischer Al. szerint: *Zeitschrift für Geopolitik*. 1928. Apr. p. 344—45.

Különösen Európában mutat a népesedés igen előrehaladott állapotot már ma is a földterület eltartó erejéhez viszonyítva. Sőt Fischer⁴ kimutatása szerint Nyugat-Európában a jelenlévő népesség 117 %-a annak, amit ez a terület eltartani képes; a mérleget csak Keleteurópa hozza helyre, amelynél viszont a lakossággal való telítettség még csak 58 %-os.

Figyelembe véve az utolsó 100 évben az egyes kontinensek lakosságában beállott növekedést (India lakossága 49-ről 285 millióra, Északamerikáé 6-ról 130 millióra), meg lehet érteni a népesedési és népnymási problémák előtérbejutását.

Hennig R.⁵ szerint Reinhard,⁶ Maull O.⁷ szerint Supan⁸ hozta be a geopolitika szótárába a „Druckquotient“ elnevezést, amely viszonyszámmal a szomszédos államok népességeinek a közöttük húzódó politikai határokra gyakorolt nyomását, nehézkedését akarta kifejezni.

Népnymási hányados = $\frac{\text{a szomszédos államok összes népességszáma.}}{\text{saját állam népességszáma.}}$

Jelen dolgozatunk feladata ennek a nyomási hányadosnak a módosítása s egyben ennek — az általunk helyesebbnek talált — viszonyszámnak Középkéleteurópa államaira szóló alkalmazása.

A szárazföldön szomszédos államok összes népességének a saját népességgel szembeállított egyszerű viszonya szerintünk nem minden esetben ad hű képet a népnymásról.

E viszony vizsgálatánál nem lehet figyelmen kívül hagyni a környező államok számát és a közös határok hosszúságát. Ugyanazon néptömeg, ugyanazon néptömegekre nem gyakorolja ugyanazt a nyomást egy 10 km-es és egy 500 km-es közös határ esetében. A hosszabb közös határ az egymásrahatást feltétlenül növeli. Nem lehet közömbös továbbá egy államra, hogy az öt környező néptömeg 2—3 állam kötelékébe tartozik-e, vagy 10—12 különböző állam keretébe s 10—12 különböző határszakaszon érvényesíti természetes súlyát. Helyesnek találjuk tehát a nyomási arányszámot a viszonylagos határhosszúsággal bővíteni. Különösen fontos ez a bővítés akkor, ha nemcsak az egyes államok egészére gyakorolt szomszédos népnymások összegét akarjuk kifejezni, hanem külön-külön vizsgáljuk valamelyik állam határait a különböző szomszédos államok részéről gyakorolt nyomást és ebből a szempontból összeakarjuk hasonlítani az egyes államokat egymással. E célból a közölt képletet fel kell bontani és az állam határaitra ér-

⁴ Fischer · Geopolitik. 1925.

⁵ Hennig R.: Geopolitik, Leipzig, 1931. p. 205.

⁶ Reinhard R. : Weltwirtschaftliche und politische Erdkunde. Breslau, 1919. p. 122.

⁷ Maull O.: Politische Geographie. Berlin, 1925. p. 452.

⁸ Supan A.: Leitlinien der allgemeinen politischen Geographie. Berlin, 1922. p. 75.

1-ső sz. tábla.

Államok	Saját állam	Szomszédos államok	A százazföldi közös határhosszúság		Népnyomási együtt-ható	
			népessége 1000-ben ⁹	km-ben		%-ban
Ausztria	6.001	Olaszor.	41.230	300	16.0	109
		Svájc	4.077	160	8.5	6
		Németor.	64.776	540	28.9	313
		Csehszlovákia	14.733	350	18.8	47
		Magyarország	8.688	280	15.0	22
		Jugoszlávia	13.931	240	12.8	29
Egész állam együtt		összes :	147.435	1870	100.0	526
Csehszlovákia	14.733	Ausztria	6.001	350	13.0	5
		Németország	64.776	950	35.5	156
		Lengyelország	32.133	650	24.3	53
		Románia	18.053	150	5.6	7
		Magyarország	8.688	580	21.6	13
Egész állam együtt		összes :	129.651	2680	100.0	234
Jugoszlávia	13.931	Olaszország	41.230	180	7.8	23
		Ausztria	6.001	240	10.5	5
		Magyarország	8.688	430	18.7	12
		Románia	18.053	430	18.7	24
		Bulgária	5.479	420	18.3	7
		Görögország	6.205	220	9.5	4
		Albánia	1.006	380	16.5	1
Egész állam együtt		összes :	86.662	2300	100.0	76
Lengyelország	32.133	Csehszlovákia	14.733	650	17.2	8
		Németország	64.776	1340	35.6	72 ¹
		Danzig	408	100	2.6	0.03
		Litvánia	2.393	400	10.6	0.8
		Lettország	1.900	100	2.6	0.2
		Oroszország	162.143	940	25.0	126
		Románia	18.053	240	6.4	4
Egész állam együtt		összes ;	264.406	3770	100.0	210
Magyarország	8.868	Jugoszlávia	13.931	430	26.4	42
		Ausztria	6.001	280	17.2	12
		Csehszlovákia	14.733	580	35.5	60
		Románia	18.053	340 ¹	20.9	44
Egész együtt állam		összes :	52.718	1630	100.0	158
Románia	18.053	Bulgária	5.479	540	24.3	7
		Jugoszlávia	13.931	430	19.4	15 ¹
		Magyarország	8.688	340	15.3	7-
		Csehszlovákia	14.733	150	6.7	6
		Lengyelország	32.133	240	10.8	9
		Oroszország	162.143	520	23.5	211
Egész állam együtt		összes :	297.107	2220	100.0	265

⁹ A legutolsó évi népszámlálások alapján.

vényesülő külső népnymást minden egyes szomszédos állammal szemben meg kell határozni. E részletképletekbe az érintkezési határ viszonylagos hosszúságát úgy iktatjuk be, hogy a kérdéses állam egész határhosszúságának $\frac{1}{100}$ -ában fejezzük ki az egy bizonyos állammal alkotott közös határt és ezzel a százalékszámmal a képletet beszorozzuk.

$$\text{Népnymási hányados} = \frac{\text{szomszédos állam népessége}}{\text{saját állam népessége}} \times \frac{\text{közös határhosszúság a saját állam egész határhosszúságának } \frac{1}{100}\text{-ában.}}$$

Az egész saját államra gyakorolt külső népnymást a részlet-együtthatók összeadásából nyerjük.

Az általunk helyesnek talált kibővített képlet segítségével a középkeleteurópai államhatárookra nehezedő népnymást az előző oldalon lévő 1. sz. táblázatban határozhatjuk meg.

Ha e táblázatból az államhatárookra nehezedő népnymás országos összegeit vesszük és összehasonlítjuk Krebs¹⁰ által a régi módszerrel 1920-ra kiszámított együtthatókkal, azt látjuk, hogy az arányok nagyvonásokban megfelelnek.

	Krebs szerint	A határhosszakkal kombinált együttható
Ausztria	21.3	526
Románia	11.9	265
Csehszlovákia	9.0	234
Lengyelország	7.1	210
Magyarország	6.6	158
Jugoszlávia	6.2	76

Csak Jugoszláviánál mutatkozik nagyobb eltérés, amit a tengeri határ kimaradása okoz. Az egyes szomszédokkal szemben mutatkozó állapotot az általunk nyert számok igen érdekes megvilágításba helyezik. Így pl. Ausztriánál érzékelhetjük Németország hatalmas súlyát, amely az összes többi szomszédos államok nyomását (Olaszországot sem kivéve) egymagában felülmulja. Viszont látjuk Olaszország erős érdekelttségét is. Csehszlovákiára szintén Németország nehezedik legnagyobb súllyal s ámbár Lengyelország népessége fele a német birodaloménak, az aránylag rövid cseh lengyel határ a lengyel nyomást a németnek $\frac{1}{3}$ -ára szorítja le.

Jugoszláviánál az olasz nyomás még a szárazföldi határra szorítókozva is alig marad el Románia mögött. Lengyelországnak az orosz-német ék közé szorítva a többi szomszéd nem ad gondot. Magyarországot kb. egyforma súllyal nyomják a kisantant államok. A hosszú határ miatt Csehszlovákia vezet, Ausztria szerepe a leggyengébb. Az esetleges Anschluss azonban egy csapásra ellenkezőre fordítaná a helyzetet. Romániánál az orosz kérdés dominál.

¹⁰ Krebs N.: Die territorialen Veränderungen des Weltkrieges. Berlin, 1922. Idézi Maull O. (452. p.)

A határhosszúságnak feltétlenül szerepet kell adnunk a népnymós megítélésénél. E tényezőnek különösen hadászati szempontból van nagy jelentősége.

Ime erre vonatkozólag néhány adat:

Államok	1 km ² -re eső szárazföldi határhosszúság	1000 lakosra eső méterekben
Ausztria	22	311
Csehszlovákia	186	182
Jugoszlávia	9	165
Lengyelország	9	118
Magyarország	17	187
Románia	7	123

Itt kell kitérnünk a terület és népesség viszonyának igen nagy fontosságára. Nem elég a szomszédállamok és az illető állam lakosságának pusztá számbavétele, hanem azt is meg kell vizsgálni, hogy a lakosság mekkora területtel rendelkezzen a várható népszaporulatot az egyes területek mennyire képesek felvenni. A terület és népesség viszonyát, valamint a népesség természetes szaporodásának arányát a mellékelt ábra mutatja.¹¹

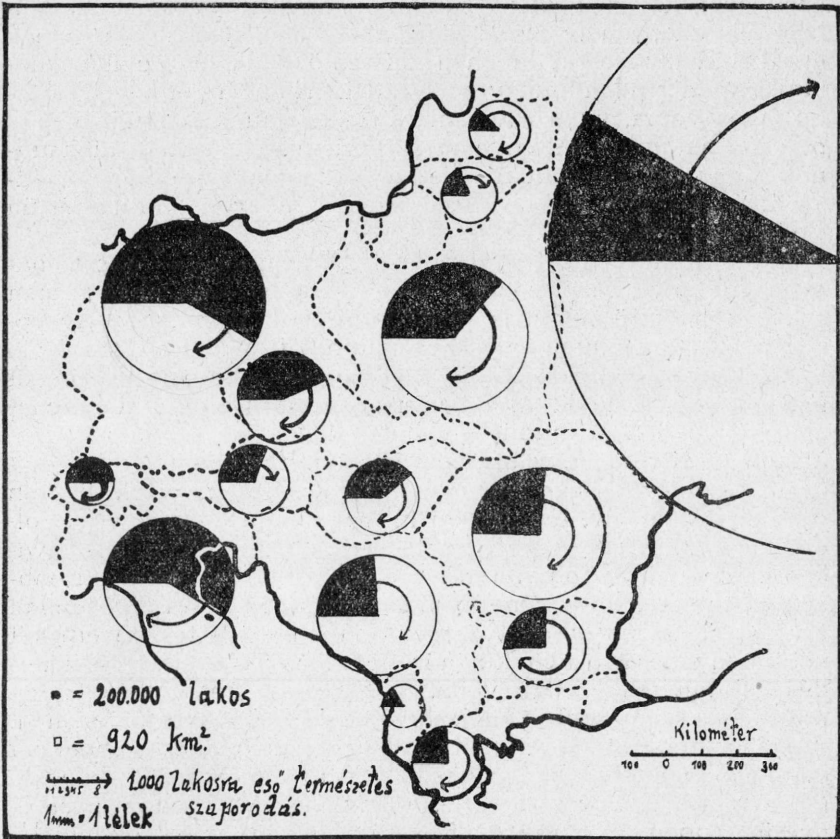
	Népsűrűség 1930-ban	Természetes szaporodás 1928—1931-ben átlag 1000 lélekre
Németország	138'2	5'9
Olaszország	132'9	10'6
Csehszlovákia	104'9	7'6
Svájc	98'7	5'1
Magyarország	93'4	8'3 ✓
Lengyelország	82'7	15'7
Ausztria	71'6	2'9
Románia	61'1	14'1 ✓
Bulgária	58'8	14'1 ✓
Jugoszlávia	55'9	13'6 ✓
Görögország	50'3	12'9
Litvánia	43'0	11'4
Albánia	36'4	—
Lettország	29'0	5'0
Oroszország (európai)	19'3	23'9

Maguk a nyers adatok azonban itt sem döntőek. Az egyes területek népességeltartó ereje igen különböző és számszerűen alig határozható meg. Így ipari- és kereskedőállamok nagyobb népsűrűséget bírnak el, mint az agrárállamok, ásványkincsekben (vas) és energiaforrásokban (szén, olaj, vízienergia) gazdag területek ugyancsak nagyobbak. Maga az a körülmény azonban, hogy egy terület ilyen vagy olyan természeti adottságá-

¹¹ Lásd erre vonatkozólag Wenzler J.-nak „Leitfaden der politischen Geographie” c. munkájában a népesség, népmozgalom és népnymásra vonatkozó fejezeit. Gladbach. 1928. 129. p.

nál fogva nagyobb népességet tud eltartani, a kifelé ható népnymást nem csökkenti egyenes arányban, hanem csak irányaiban módosítja. E sűrűbb ipari népességnek szüksége van egyfelől a megfelelő mezőgazdasági belterületre, másfelől a biztos fogyasztópiacokra (gyarmatok).

A népesség általános számában és szaporodásában rejlő hatóerő a politikai határokra különösen akkor nehezedik nagy sullyal, ha a nemzetközi vándorlás és így a természetes és bé-

1. ábra. Középkeleteurópa országainak népsűrűsége és a lakosság természetes szaporodása. (A körök területe az államok területét, a fekete körcikkek a népességet, a nyilas körívcskék a természetes szaporodást mutatják.)

kés kiegyenlítődés akadályozva van. Ezt fokozzák még a gazdasági válságok, amikor az egyes államok a külföldi szellemi és fizikai munkások elöl elzárják határaikat. Különösen itt Középkeleteurópában látjuk ennek igen jellemző példáit. A hirtelen imperiumváltások és az elhibázott békeszerződések nyo-

mán fennmaradt gyűlölködő, háborús légkör nemcsak általánosságban változtatta meg a népesség és terület viszonyát, hanem egész társadalmi osztályokat kiemelt addigi szerepkörükből anélkül, hogy egyébirányú lekötésükről és foglalkoztatásukról gondoskodott volna; viszont egyes munkaköröket ellátatlanul hagyott, vagy benépesített előkészítetlen és egyéb foglalkozási ágaktól elvont munkaerőkkel. Így állott elő e területrészekben a szellemi és fizikai munkanélküliségnek és egyben a gazdasági, közigazgatási és kulturális nivósüllyedésnek az a súlyos állapota, amely ma a világválság mellett az ittlakó népek életét hatványozottan megnehezíti, a közöttük lévő politikai határokat pedig állandóan veszélyezteti. Nagyon érdekes és tanulságos volna, ha a szellemi és fizikai munkanélkülieknek a politikai határookra való nyomását területünkön számszerűen tudnók kifejezni, azonban a teljesen széttagolt, különböző módszerű és legtöbb helyen tökéletlen és hiányos munkanélküli statisztikák erre egyelőre módot nem nyújtanak.

Már Maull is megjegyzi, hogy a „Druckquotiens“-ek csak nagyon goromba viszonyokat jelölnek meg és ezek mellett igen sok egyéb körülményt is figyelembe kell venni. Így Középeurópában a népnymás nyers együtthatói mellett elsősorban a nemzetiségek megoszlását és szerepét kell mint módosító erőt figyelembe vennünk. Mint tudjuk, a háború előtti Monarchia elég kedvező Druckquotiens-t mutatott,¹² mégis szétbomlásánál a népi feszítőerő nagy szerepet játszott. Egy állam keretébe bezárt és sorsával elégedetlen nemzeti kisebbség, azok felé az országhatárok felé, amelyeken túl rokonnépeket talál, vagy boldogulásának alkalmasabb feltételeit reméli, szívó hatást gyakorol. Mennél inkább határszéli elhelyezkedésű ez a kisebbség és mennél homogénebb tömegekben él, annál erősebben érvényesül ez az ereje. Középeurópában ezt a feszítő erőt két körülmény befolyásolja különösebben. Egyik a kisebbségi kérdés teljesen rendezetlen volta, amely ezt az erőt módfelett megnöveli és a számszerűen kifejezhető súlynak többszörösére emeli. A másik módosító körülmény, különösen az önálló államot nem alkotó nemzetiségeknél, a gazdasági hovatartozás és kapcsolat, a földrajzi tényezők ereje, amely ma még nehezen érvényesül, éppen az előbb említett körülmények miatt, de mihelyt a kisebbségi kérdés az egész területen rendezést nyer, az első rangsorba fog lépni.

A középeurópai politikai határookra érvényesülő népnymás meghatározásánál tehát az erre a tarka területre annyira jellemző nemzetiségi eloszlást figyelmen kívül nem hagyhatjuk.

Ha a fent ismertetett államok népességéből a szomszédos államokban államalkotó kisebbségeket levonjuk és a több-

¹² Maull O. id. m. 453. p.; Ausztria-Magyarország 5'7, míg Dánia 23'4, Svédország 30'8, Románia 30'8 *Supan* szerint számítva.

ségi államéhoz adjuk, viszont az államot nem alkotó nemzeti-
ségeket, mint indifferens elemet számításon kívül hagyjuk, a
középkeleteurópai határokra súlyosodó népnymás egészen
más képet fog kapni.

Próbáljuk meg kifejezni ilyen módon a népnymást a fenti
6 állam közül a nemzetiségi szempontból legérdekesebb 4 ál-
lamra.¹³

Államok	Saját állam többségi lakos- sága 1000- ben.	Szomszéd államok többségi lakossága + a saját állam azonos nemzetiségű lakosai 1000-ekben	Határ- feszültség
Csehszlovákia	6,793	Ausztria ¹⁴ 8 338	17
		Németország ¹⁴ 61.395	316
		Lengyelország 18.924	67
		Románia 11.560	10
		Magyarország 8.763	28
		Összesen : 109.480	438
Jugoszlávia	5,100	Olaszország 39.383	62
		Ausztria 6.397	14
		Magyarország 8.473	32
		Románia 11.774	44
		Bulgária 5.885	18
		Görögország 5.760	10
Albánia 1.211	4		
		Összesen : 78.083	184
Románia	11.545	Bulgária 4.806	10
		Jugoszlávia 5.153	8
		Magyarország 9.484	12
		Csehszlovákia 6 798	4
		Lengyelország 18 849	18
		Oroszország 77.965	155
		Összesen : 123 055	207
Magyarország	8.001	Jugoszlávia 5.107	17
		Ausztria 6.363	14
		Csehszlovákia 6 793	31
		Románia 11.561	30
		Összesen : 29.824	92

¹³ E táblázatban közölt számok nem vonatkoznak egységes időpontra az egyes országokban ugyanis a népszámlálások időpontja elég eltérő. Itt minden államra vonatkozólag a legutolsó népszámlálás által kimutatott nemzetiségi megoszlást vettük, Romániánál és Albániánál pedig becslést használtunk. Összehasonlításunknál igen nagy hasznát vettük *W. Winkler* könyvének „Statistisches Handbuch der europäischen Nationalitäten.” Wien, 1931. 248. p.

¹⁴ Ausztriához számítottuk a régi Ausztria területén élő németeket, Németországhoz a sziléziaikat.

Ha a nemzetiségi feszítőerőt is figyelembevevő utóbbi viszonyszámokat az általános népnymást kifejező arányszámokkal egybevetjük, úgy a következő érdekes képet nyerjük :

	Általános népnymás a politikai határra	Az államalkotó fajra a szomszédos államalkotó fajok nyomása
Csehszlovákia	234	438
Jugoszlávia	76	184
Románia	265	207
Magyarország	158	

A nemzetiségi feszítőerő tehát Jugoszláviában a határokra nehezedő általános népnymást $2\frac{1}{2}$ -szeresére emeli. Csehszlovákiában is majdnem 2-szeresen súlyosbítják a kisebbségi nemzetiségek a külső nyomást. Viszont a Magyarországtól elszakított magyar néptömbök a szomszédos államok nyomását több mint másfélszeresen csökkentik. Romániánál szintén kisebb mérvű csökkenést tapasztalunk, ennek azonban nagyrészt az az oka, hogy Oroszországban szigorúan csak az oroszok számát vettük többségi nemzetiségnek. Ha a fehéroroszk és ukránok számát is többséginek vennénk (aminek meg volna az alapja), akkor a nemzetiségi tényező figyelembevétele itt is súlyosbodást eredményezne.

A nemzetiségi feszítőerőnek minden egyes állammal szemben mutatkozó mértékét talán nem szükséges bővebben magyarázni, a táblázatban foglalt arányszámok igen kifejezően mutatják azt.

Célom csak az volt, hogy rámutassak arra, miszerint Középkelet Európában a kisebbségek komoly geopolitikai erőtenyezőik, amelyek az egyes mai államok határait és biztonságára igen nagy súllyal nehezednek. Arra már rámutattam, hogy e nemzetiségileg gyenge határokat fenyegető veszélyt a kisebbségi kérdés rendezetlensége a számszerűen kimutatható állapotnak is sokszorosára emeli. Más kérdés, hogy a nemzetiségileg gyenge határok földrajzi, gazdasági és hadászati szempontból még sokkal betegebbek, ha mindjárt összefügg is ez a geopolitikában „Druckquotiens“ név alatt ismert és az általános népnymás irányait és erejét vizsgáló problémakörrel.

Magyarország felmérésen alapuló első térképe.

Fenti címen két közlemény jelent meg a Földrajzi Közleményekben, melyek szerzői a *Mária Terézia és II. József* korabeli, hazánk első nagy katonai felmérése alkalmával készített részletes térképek jelentőségét fejtegették. Az első közlemény¹ írója, *dr. Fodor Ferenc* az Országos Levéltár képanyagában levő *Neu-féle 1 : 192.000-es* térképéről azt állapította meg, hogy abban hazánk felmérésen alapuló első térképét találta meg hazai földön. A továbbiakban a térkép budapesti példányát összehasonlítva az *Eperjessy* leírásából ismert bécsi példánnyal, azt következteti, hogy a budapesti példány jóval gazdagabb tartalmú mint a Bécsben őrzött testvértérkép.

A másik közleményben² *dr. Eperjessy Kálmán* a következőket írja: „Az a megállapítás, hogy az Országos Levéltárban levő 1782—84-ben készült 192.000-es *Neu-féle* térkép Magyarország felmérésen alapuló első térképe volna — téves.” Továbbiakban azt írja, hogy hazánk első pontos térképeit *Müller János Kristóf* (1709-ben) és *Müller Ignác* (1769-ben) készítették és ha ezeknek a felvételeknek csak kartográfiai történeti jelentőséget tulajdonítunk, akkor is az 1566 labból és 15 kötet leírásból álló „Josephinische Aufnahme” tekinthető a *Neu-féle* térkép alapjául. Majd később azt mondja, hogy a *Neu-féle* térképet figyelmesebben megvizsgálva és az eredeti felvételekkel összehasonlítva, arra az eredményre jutott, hogy azon sem a községek helyzete, sem a folyók rajza nem pontos. Helyenként annyira eltérnek az ugyanazon időben végzett eredeti felvételektől, hogy mindenesetre gondolkozóba kell esnünk a térkép használhatóságát illetőleg.

Fodor Ferenc válaszában³ még mindig fenntartja első cikke főállítását, hogy t. i. a *Neu-féle* 192.000-es térkép hazánk felmérésen alapuló első térképe. Általában az vehető ki itt is soraiból, hogy a *Neu-féle* térkép túlzott feldicsérése mellett háttérbe igyekszik szorítani a tartalmilag sokkal gazdagabb eredeti felvételi lapokat.

Bécsben végzett tanulmányaim során a Hadilevéltár „Hofkriegsrath” osztályában alkalmam volt hozzájutni azokhoz az eredeti iratokhoz, amelyek a *Neu-féle* térképek keletkezési körülményeit megvilágítják.

Az 1763-ban megkezdődött első nagy részletes felvétel 1 : 28.800-as méretű lapjainak készítésekor áttekinthetőbb térképeket is készítettek a volt Monarchia országairól és tartományairól. Hazánk kisebb méretű térképeinek elkészítésére külön rendeletet nem adtak ki, mert *Neu* ezredes, aki megelőzőleg Galiciában térképezett, már galíciai térképezésre vonatkozó rendeletében⁴ megkapta az utasítást, hogy a később folytatandó magyarországi felvételekkel kapcsolatban is készíttessen kisebbméretű térképeket. Az egyik térképet négyszeres egyszerű méretben,⁵ vagyis $4 \times 28.800 = 115.200$ méretben, a másikat 1 : 360.000 méretben már 1785-ben elkészítették,

A kisebbített méretű térképekre azonban nemcsak az áttekinthetőség miatt volt szükség, hanem a politikai és közigazgatási hatóságok ismétellen sürgették, hogy valamit a köznek is megmutassanak a költséges felvételekből. Az akkori idők felfogása szerint azonban arról szó sem lehetett, hogy az eredeti felvételeket, úgy ahogy voltak, nyilvános forgalomba hozzák. Az eredeti katonai felvételeket szigorú katonai titokként kezelték és a császár csak egyes kiváltságos személyeknek engedte meg megtekintésüket vagy felhasználásukat.

A Magyar Kancellária már 1784-ben azzal a kéréssel fordul a *Haditanácshoz*, hogy a megyék részére engedjék meg a felvételek alapján térképek készítését. A kérésre *II. József* Triesztből azt írja *Hadik* tábornagnak,⁶ a magyar katonai parancsnoknak, hogy ennek a kérésnek teljesítése egyáltalán nincs kedvére. Ugyanis egy megye kiterjedése nem olyan nagy, hogy azt a megye feje térkép segítsége nélkül is át ne tekinthetné. Az a térkép pedig, amelynek készítéséhez már engedélyt adott, abból a célból készül, hogy annak alapján az ország áttekinthető legyen, nem pedig azért, hogy abból megyei térképeket készítsenek. Ennélfogva megparancsolja az illetékes udvari hatóságoknak, hogy a kiadandó térképből semmiféle részletes megyei vagy kerületi térkép készítését ne engedélyezzék.

Amint említettük, az *eredeti felvételi lapok alapján Magyarországról az első részletes térképet Neu ezredes készítette 1 : 115.200 méretben*. A térkép teljes címe:

*Kleine Charte des Königreichs Hungarn. Reduciert im Viertelmas un-
ter der Direction des Herrn Obrist von Neu im Jahr 1785.*
1 : 115.200, méretű 39 lap és 5 lap kiegészítések. 1 mutatólap 1 : 925.000 méretben.

Ez a kéziratos, színezett térkép a bécsi Nemzeti Könyvtár térképgyűjteményében van, ahová az összeomlás után a k. k. Familien Fideicommiss Bibliothek gyűjteményeit bekebelezték. Ez a kiváló gonddal, az eredeti felvételi lapok kicsinyített másolásával készült térkép valóságos remeke kora kartográjának, Könnyen megérthetjük ezt a pompás kiállítást, ha meggondoljuk, hogy a császár részére készített példányról volt szó. Mivel a térkép igen sok katonai vonatkozású adatot tartalmazott, *II. József* azt a parancsot adta *Neu* ezredesnek, hogy egy még kisebb méretű térképet készítsen az országról, erről azonban minden katonai vonatkozású adatot hagyjon ki. *Neu* ezredes jelentést tesz a császári parancsról *Lacy* tábornagnak, a *Haditanács* elnökének, aki a következő feljegyzést teszi:⁷ „*Neu* vezérkari ezredes november 3-án jelenti, hogy *Öfelsége* a Császár, — amikor *Öfelségének* a magyar reductiók térkép $\frac{2}{3}$ részét átnyújtotta, neki megparancsolta, hogy egy még kisebb méretű térképet készítsen, amelyről azonban minden katonai vonatkozást hagyjon ki. *Neu* ezredes kéri a további miheztartásra a parancsot.”

Resolutio: „Mindenesetre megparancsolom *Neu* ezredesnek, hogy még egy kisebb méretű reductio térképet készítsen.”

Neu ezredes a következő év elején már készen is van a térképpel. Az új térkép címe: *Geographische Charte des Königreichs Hungarn, aufgenommen unter der direction des Oberst von Neu in den Jahren 1782—84. 1 : 192.000. 43 lap mutatóval.*

Szintén kéziratos, színezett térkép, amely azonban koránt sem hasonlítható össze az előbbivel, sem kiállításra, sem pontosságára nézve. *Neu* ezredes ugyanis óvatosan ügyel arra, hogy az eredeti felvételek katonai titokként kezelt adatai ne kerüljenek a térképre, sőt annyira ment az óvatosságban, hogy inkább az 1769-ben készült *Müller Ignác*-féle térkép alapján dolgozott, tehát szándékosan a már túlhaladott állapotokat tüntette fel. *Helyesen állapította meg tehát Eperjessy*, hogy a *Neu*-féle 1 : 192.000-es térkép *nem hűséges redukiója az eredeti felvételeknek.*

II. József a térkép bemutatásakor megkérdezte *Lacy* tábornagnak a

véleményét,⁸ hogy vajjon kiadhatja-e ezt a térképet nyilvános használatra, mert neki úgy tűnik fel, hogy még ezen is nagyon sok hegy- és helyzetraj van feltüntetve. Lacy tábornagnak a *Haditanács* nevében tett véleményét a következőkben foglalhatjuk össze:⁹ katonai szempontból véve a dolgot, ez

1. ábra. Részlet Nau eziedes 1 : 115.200-as térképéből. Magyaróvár és vidéke.

utóbbi térkép is megteszi ugyanazt a szolgálatot, amelyet a megelőző nagyobb méretű, ezért mindegy lenne, hogy Őfelsége melyiket engedélyezze nyilvános használatra. Általában Őfelsége úgy az örökös tartományok, mint Magyarország vezérkari térképeiről csak a saját számára készíttessen kisebb-

bitett másolatokat. A német örökös tartományokról nyomtatásban jelent meg térkép, amelyet nem tudunk visszavonni. Magyarországról még nem hoztuk nyilvános forgalomba a térképeket, amelyekre — mint a Müller Ignác-féle — különös óvatossággal vigyázunk. Tehát Magyarország az egyetlen ország, amely eddig épen olyan ismeretlen, mint az ázsiai országok. Azt gondoljuk tehát, hogy nem tanácsos ilyen előnyt a kezeinkből kiadni. Ha a térképet forgalomba hoznánk, nemsokára minden konstantinápolyi török basa kezében megtalálnánk azt és ennek hátrányát nemsokára megéreznénk. Azzal zárom véleményünket, hogy a magyar térkép nyilvános forgalomba való hozatala egyáltalában nem tanácsos.

Lacy véleménye alapján — amely nagyon jellemző arra a korra, különösen pedig a *Haditanácsnak* Magyarországgal való bánásmódjára — a Neu-féle 1 : 192.000-es térkép tényleg nem is került sokszorosításra és forgalomba, hanem csupán néhány kéziratot másolatot készítettek róla. Mivel a térkép eleinte csak az anyaországot tartalmazta, a szükséges egészszé való kiegészítés céljából II. József megparancsolta, hogy Erdélyt, a temesi Bánságot, Szlavóniát és Horvátországot is rajzolják hozzá a megfelelő kihagyásokkal. A *Zechenter* tábornok címére kiadott utasítás¹⁰ rendelkezik arról, hogy a térképet hány példányban és kinek számára készítsék el. „Erről a térképről a maga egészében 3 másolat készítendő, egy a magyar-erdélyi Kancellária, a másik a *Helytartótanács*, a harmadik az erdélyi *Gubernium* részére, azonkívül a 10 magyar és 3 erdélyi kerület mindenike részére egy-egy kerületi térkép oly módon, hogy a 13 kommisszárius mindenike csak a maga kerületének a térképét kapja meg.” Ezek közül a lemásolt példányok közül való tehát az Országos Levéltár Neu-féle 1 : 192.000-es térképe is.

A Neu-féle térképekre kiadott rendeletek ismertetése sorát *Hadik* tábornagy, magyar katonai parancsnoknak Bécsben, 1787 október 30-án kelt rendeletével zárjuk le,¹¹ melyből kitűnik, hogy mikor a Magyarországon állomásozó katonai parancsnokságokat térképekkel látták el, még a hiányos Neu-féle 1 : 192.000-es méretű térképet sem tartották célszerűnek sokszorosítani, hanem a rézmetszettel sokszorosított *I. Müller-féle u. n. Hungarische Grosse Chartre* (készült 1769-ben) adták ki a legnagyobb titoktartás biztosítása mellett. Egyúttal elrendelte, hogy ha háború törne ki, a tábornokok az ütközetek alatt előforduló minden helyzetet pontosan és határozottan jegyezzenek fel és minden jövődő hasonló esetre legyenek elkészülve, hogy a törökök ellen a legelőnyösebben lehessen majd eljárni.¹

A II. József korabeli felvételek alapján készült térképekkel kapcsolatban még meg kell emlékeznünk arról az általános térképről, melyet a Hadilevéltár térképtárában őriznek.¹² A térkép címe: *Generalkarte vom Königreich Hungarn in VIII. gezeichneten Blättern, aus den Aufnahmen reducirt und gezeichnet im Jahre 1784 und 1785 von Lieutn. Fr. Geiger, 1 : 360.000 méretben.*

Kéziratot térkép, szintén nem került sokszorosításra. Tulajdonképpen 9 lapból áll, de a 9-ik lap hiányzik, a 6-ik nincs, teljesen befejezve. Kiállításán az látszik, hogy közgazdasági áttekintési célra készült. Egy-egy lap mérete 65×50 cm.

Látjuk tehát a fentiekből, hogy a volt Monarchia országainak első nagy térképezése alkalmával a hazánkról készült eredeti felvételi lapokkal egyide-

jüleg részletes és általános térképeket is készítettek. A részletes térkép első példányát az 1 : 115.200 méretben készítették, ez tehát a *Josephinische Aufnahme* alapján készült első részletes térképe hazánknak. A második részletes térképet 1 : 192.000 méretben készítették, a katonai adatok kihagyásával. Nyilvános forgalomba azonban egyik térkép sem került, csupán az utóbbiról készítettek 3 teljes és az ország 13 körletéről egy-egy körlettérképet. Végül pedig 1 : 360.000 méretben általános térképet rajzoltattak.

A Neu-féle 192.000-es térképet tehát kiállítás és kartográfia tekintetében nem is lehet egy napon említeni az első, 115.200-as méretű térképpel. Hazánk későbbi kartográfiájára sem volt jelentőséggel, mert el volt zárva a hozzáférhetés elől, hiszen még a katonai parancsnokságok is csak a Müller Ignác-féle térképet kapták kézhez — a legnagyobb titoktartás biztosítása mellett.

Még arra kell rámutatnom, hogy miért írta Neu ezredes az 1 : 192.000 méretű térképre azt, hogy az 1782—84 években készült; a rendeletekből ugyanis nyilvánvaló, hogy azt az 1775-ben készült 1 : 115.200-as térkép után rajzolták. Ennek az a magyarázata, hogy az eredeti felvételi lapok zöme 1782—84. években készült el és a részletes térkép előbbi keltezésével a politikai hatóságokat meg akarták nyugtatni, hogy tényleg az eredeti felvételek alapján készült térképet kaptak kezükbe. II. József az országnak kerületekre való beosztását csak 1785 március 18-án kelt patensében rendelte el. Világos, hogy a körleteket tartalmazó térkép nem készülhetett korábban.

Fodor dr.-nak és Eperjessy dr.-nak említett cikkei felvetették azt a kérdést, hogy melyik hát Magyarországnak első pontos felmérésen alapuló térképe. Müller János Kristóf 1709-ben és Müller Ignác 1769-ben készült térképei, sőt az 1763—87-ben készült Josephinische Aufnahme lapjai is, koruk színvonalán állván, megfelelő pontosan készültek. Figyelembe kell azonban venni, hogy még az utóbbiak is csupán mérőasztallal végrehajtott grafikus háromszögelés alapján¹³ készültek. Igaz ugyan, hogy Liesganig már 1762-ben végzett pontos háromszögelési munkálatokat, sőt hazánk területén is voltak pontos bázisai és kifejlesztett háromszöghálózata,¹⁴ ez azonban nem volt az egész országra kiterjedő hálózat. A Josephinische Aufnahme ama felvételi módja, hogy kicsinyből kiindulva az egész felé haladtak, már magában kizárta azt, hogy a felvételi lapok elemei csillagászati is pontos háromszöghálózatba helyezkedjenek el. Mindaz, ami a csillagászati elemekhez való igazodást biztosította, néhány helyen végzett csillagászati helymeghatározás volt. Az 1806-ban megkezdődött második nagy katonai felmérés, az u. n. *Franzsiszeische Aufnahme* lapjai és a felvételekről redukált térképek készültek egységes teru szerint, általános trigonometriai hálózat és csillagászati helymeghatározás alapján.

Borbély Andor.

Irodalom.

1. F. K. 1929. 1—5. sz. 4. lap. — 2. F. K. 1930. 9—10. sz. 150. lap. — 3. F. K. 1930. 9—10. sz. 153. lap. — 4. Hadilevéltár, Haditanács akták 1784. 34. 83. — 5. Az egyszerű, vagy egész katonai méret 1 Wiener Zoll: 400 w. Kalfter, azaz 1 : 28.800. — 6. Hadilevéltár, Haditanács akták 1784. 62.200. és Billet, Triest, den 17-ten März. 1784. — 7. Hadilevéltár, Lacy Acten, 1785. 156. 16. — 8. Hadilevéltár, Lacy Acten, Wien. 22. Marty 1786. — 9. Hadilevéltár, Lacy Acten, 1786. 160. 55. — 10. Hadilevéltár, Haditanács akták, Billet an General Zechenter 25. März 1786. — 11. Hadilevéltár, Haditanács, 1787. 34. 191. — 12. Hadilevéltár, Térképgyűjtemény, B. IX. a. 514. — 13. Messitsch triangulierung. — 14. Mária Terézia rendelete 1769-ben Kistelek és Csurug között.

A budai Várhegy terraszkavicsa.

Közismert tény, hogy a budai Várhegy a Duna jégkori szintjét jelöli, ha a különböző vastagságban rajta lévő édesvizimésztkő köpönyeget leszámítjuk. Az is ismeretes, hogy az édesvizimésztkő alatt több helyen ráakadtak a Duna kavicsaira. Az eddigi irodalmi adatok azonban nem tüntetik fel, vagy legalább is nagyon hiányosan a terraszkavics szintmagasságát, ami pedig a terraszok morfológiai érzékelhetősége szempontjából nagyon lényeges és nélkülözhetetlen adat.

Legújabbban a terraszkavicsokat a várbeli öreg pincék fenekén találták meg. Egy ilyen nagyon szerencsésen elhelyezkedő és igen jó feltárás a Verbőczy utca 5. sz. öreg ház pincéjében van.

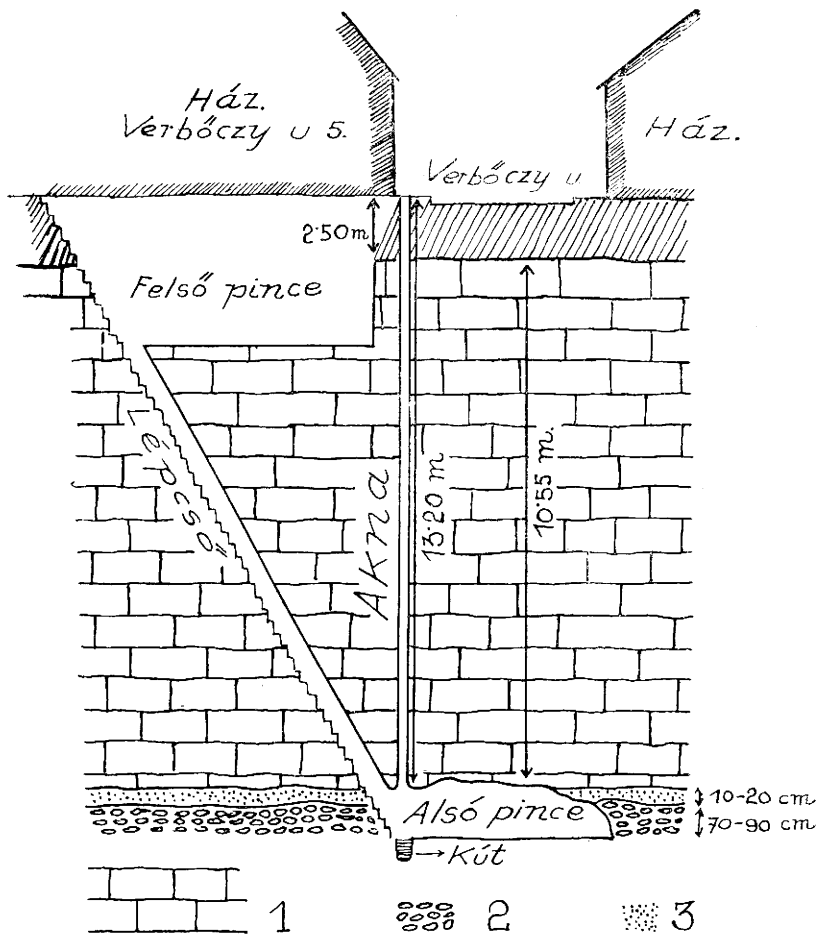
Az udvarról nyíló pincelejáró előbb egy felsőbb szintbe, részben a Vár tetejét elborító édesvízi mészkőbe vájt pincébe vezet. Innen újabb lejárón át — a mélybe vezető lépcsők a helyben álló édesvízi mészkőbe vannak faragva — lehet lejutni az alsó, mélyebben fekvő pincébe. Ez alsó pince részben az édesvizimésztkő alá van bemélyítve, részben a Duna terraszkavicsába van beásva. A pince ürege úgy állott elő, hogy a terraszkavicsot és az azt kb. 10—20 cm. vastagságban borító finom ártéri üledéket kitaraktatták, kihordták. A kavics nincsen egészen a fekü rétegéig kihordva és így a terraszkavics egész vastagságát ezen a helyen megállapítani nem lehet, de valószínű, hogy lényegesebb vastagságot mint a feltárt réteg. aligha érhet el, — mérhető vastagsága 70—90 cm között váltakozik. Azonkívül a kavicsokat borító édesvízi-mésztkőből is lehordottak, — egyenetlenül — kb. 50—80 cm vastagságú réteget.

A terraszkavics közepes nagyságú szemekből áll, akadnak közötté a mélyebben fekvő szintekben 12—16 cm átmérőjűek is. A legtöbb a mészkőkavics, kevesebb a homokkő, a kvarcsemek inkább kisebb méretűek, mogyorónyiak.

Nagyon szerencsés eset, hogy régebben a pince fenekébe kutat mélyítettek, — ma a kut szeméttel be van temetve, — a kut vizét pedig egy aknán keresztül közvetlenül az utca szintjére húzták fel. Az akna egészen épen, ma is megvan, nyílására az utca gyalogjárójának szintjében, közvetlenül a ház fala mellett rácsot helyeztek. A függőlegesen vájt aknán át igen jól meg lehet állapítani a kavicsréteg szintjének magasságát. Eszerint a terraszkavics a Verbőczy utca gyalogjárójának szintje alatt 13'20 m mélységben fekszik. Ugyancsak jól meg lehet mérni az édesvizimésztkő felső határát is, az utcáról a magasabb pincébe nyíló beöntőn keresztül. Az édesvizimésztkő felső határa az utca gyalogjárójának szintje alatt 2'50 m-re van és így a mészkőréteg vastagsága 10'55 m. A felső pincének a mészkőréteg fölé nyúló oldalai falazottak.

Az előbbi adatok segítségével meg lehet határozni a kavicsrétegnek a Duna 0 pontja és az Adriai tenger feletti magasságát is. Itt azonban bizonyos elővigyázatosságra van szükség. A 25.000-es topográfiai térképen és az ugyancsak az Áll. Térképészeti Intézetből kiadott és Budapest belső részeit feltüntető 15.000-es térképen is, a Vár északi részét és vele a Verbőczy utca környékét is a 170 m-es szintvonal fogja közre. Ez a szintvonal hibásan

van berajzolva. Ugyanis a Verbőczy utcából nyíló Ibolya utca és a Halász bástya sarkán, az Ibolya-lépcső feljáratával szemben elhelyezett magassági tábla 224 lábura van a Duna 0 pontja felett, ami az Adria felett kb. 166 m magasságot jelent. Nagyon könnyen meg lehet állapítani, hogy a 166 m magasságot jelentő magassági jel a lérképen a 170 m-es szintvonallal jelzett területnél magasabban fekszik és hogy a 170 m magasságot jelentő szintvo-

A budai Várhegy terraszkavicsa.

1. édesvízi mész, 2. terraszkavics, 3. ártéri üledék.

nal legfeljebb 165 m magasságot jelölhet. Nagyon valószínű, hogy ebben az esetben a szintvonal kirajzolásakor követtek el hibát és az 5 m-es szintmagasságokat jelentő szaggatott vonal helyett 10 m-es szintmagasságot jelentő összefüggő vonalakat rajzoltak be a térképekbe. Hasonló eredményre jutunk akkor is, ha kiindulásul a Primás-bástyán levő és az Adria felett 529 láb magasságot feltüntető (167.16 m) háromszögelési pontot választjuk kiindulásul,

Az előbbi meggondolás alapján a Verbőczy utca 5 sz. előtt a gyalogjáró kb. 165 m-re van az Adria szintje felett s így a terraszkavics tengerszint feletti magasságát 150—152 m-re tehetjük, vagyis a Duna 0 pontja felett a terras 54—56 m magasságban van. Ez a magasság megfelel a kiscelli párkánysíkon levő kavics magasságának.

Kéz A.

Személyi hírek.

Rasmussen Knud †. Grönland egyik legkiválóbb és legfáradhatatlanabb kutatója volt a december 21-én Koppenhágában meghalt Rasmussen. E kitűnő etnográfus és sarkkutató 1879 június 7-én Jakobshavenben (Grönland) született. Atyja Chr. Rasmussen volt, a koppenhágai egyetemen a grönlandi nyelv lektora, előzőleg lelkész Grönlandban, anyja eszkimó származású volt. R. gyermekéveit Grönlandban élte, nemcsak eszkimó nyelvismeretei voltak teljesek, hanem az eszkimó gondolkodás, erkölcsök és életmód elsődrendű ismerője volt; ezenkívül testileg is — az eszkimókkal legjobban megegyezően — Grönland mostoha természeti viszonyait a legjobban bírta, amit számos expedícióján elért eredményei a legjobban igazolnak. Rasmussent sokoldalú kiválósága tette képessé arra, hogy egy harmad évszázadon át Grönland rejtelmes földjén oly sok expedíciót eredményesen vezessen. 1900—1-ben a Lappföldön utazott, tanulmányozva az országot és annak népét. Evvel az útjával indította meg sarkvidéki utazásainak nagy sorát. 1902—4-ben Erichsen Mylius dán expedíciójában vett részt és első ízben sikerült eszkimó szánkokon a Melville-öblön keresztül haladva a York fokig előrehatolni. Yorkban átteleltek az ott elkülönülten élő pogány sarki eszkimótörzsnél. 1905-ben két lappföldi kíséretében ismét Grönlandban találjuk, megvizsgálta a rénszarvas-tenyésztés meghonosításának lehetőségét. 1906 tavaszán újból a Lappföldön jár, majd ugyanabban az évben elindul megegyezően arra az útra, ameyet Erichsennel tett meg. Ezen az útján 1908-ig néprajzi kutatásokat végzett. 1909-ben résztvesz a North Star Bay-ben a missziós állomás létesítésében. 1910-ben negyedszer jár Kap York-on, ahol a további kutatások érdekében megalapítja a Thule expedíciós állomást. Ennek feladata támpontul szolgálni további kutatóutaknak és egyúttal gócpontja is legyen a sarki eszkimók kereskedelmének is. Thuleből már eddig is sok expedíció indult el, többek közt 1912—13 a R. és Freuchen, majd 1916—8 R. és a geológus Koch és a svéd botanikus Wulff, utóbbi a megerőltetések következtében éhhalállal pusztult el. A harmadik Thule expedíciót Hansen kapitány vezette a Columbia fok felé és a Grant-föld északi partjára. Amundsen sarki expedíciója számára élelmiszer-raktarakat helyeztek el. A negyedik Thule expedíciót R. vezette Angmagsalikba, míg az ötödik 1921—24 közt az élő és kihalt kanadai, alaszkaei és szibériai eszkimó törzsek felkutatásával foglalkozott. Ez a nagyszabású kutatóút mutatja fel a sarkikutatások történetében a leghosszabb kutyaszánútát. Ezt az expedíciót sokáig már elveszettnek hitték, míg végre 15 hónap után a Behring-út közelében előkerült.

Rasmussen kitűnő sarkkutató volt, Grönland és népének legkiválóbb ismerője. Munkái dán, angol, eszkimó és német nyelven jelentek meg. Működését néprajzi és földrajzi társaságok nagyra értékelték, sorra választották meg levelező, majd tiszteleti tagjaikul. Aranyérmeikkel kitüntették: Kopenhága földrajzi társasága, a svéd néprajzi és földrajzi társaság a Véga éremmel, a párisi földrajzi társaság a La Roquette és a londoni Royal Geographical Society a Founder aranyéremmel.

R. A.

Dr. Kéz Andor választmányi tagunk, egyetemi adjunktus a Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészeti karának magántanára lett. Habilitációs tárgyköre: „A mechanikai lepusztulás hatása a földfelszíni formákra.”

Irodalom.

a) hazai.

DR. OLAY FERENC: *Magyarország a külföldi tankönyvekben*. Budapest, 1933. Magyar Nemzeti Szövetség. 182. l. Az ára nincs feltüntetve.

Olay Ferenc dr. már végtelen sokat dolgozott azon, hogy megszüntesse a trianoni sötétséget. Szinte apostola a Magyarország igazáért folytatott küzdelemnek. De apostolnak is kell annak lennie, aki meg akar bennünket váltani a trianoni nyomorúságból. Mi, földrajztanárok világosan látjuk szerzőnk művéből, mit tanítottak és tanítanak rólunk még ma is külföldön, nemcsak ellenségeink, hanem az ú. n. jóbarátaink is. Európa majdnem minden országát megismerhetjük Olay Ferenc dr. könyvéből, mert ez az igazi kép, amit rólunk terjesztenek. De hogy ez mily hamis, mennyire tele van rágalmakkal, torzításokkal, azt minden magyar tanár és tanító látja, ha kezébe veszi a jelzett műveket. Még német szövetségünk is torzképet ad rólunk. Mit várunk akkor ellenségeinktől? ! Minden magyar oktatónak ismernie kell szerzőnk művét, hogy tanítása közben figyelmeztesse növendékeit az ellenünk irányuló hajszára és a magyar igazságra.

Horváth K. dr.

FODOR FERENC DR.: *Bevezetés a gazdasági földrajzba*. Budapest, 1933. Szent István Társulat. 234 old. 6 P.

Fodor Ferenc könyvet írt az egyetemi hallgatóságnak. Az általános földrajz világán keresztül felhívja a figyelmet a gazdasági jelenségek rugóira. A mű tehát kétfős szempontnak óhajt eleget tenni, de mindkét szempont tárgyalását alárendeli a tankönyvírás szempontjának. Nem törekszik a kézikönyv új utakat kereső megoldásokra, hanem anyaga, stílusa és anyagának tételes felosztása a tanulás megkönnyítését akarja szolgálni. A honi földrajz főiskolai célt szolgáló tankönyvirodalma tán a legkevésbé munkált területe szakmánknak. Ilyenek írásában szinte úttörő munkára van szükség, melyben kevés honi kiválóságon kívül az irányt túlayomóan a német mesterek szabják meg. Fodor munkájának nagy érteke, hogy jó tankönyv. A stílus világos és tanító,

az anyagot először nagy egészében veszi szemügyre (római számokkal jelzett fejezetek A, B, C cikkei), azután alfejezetek láncolatán keresztül hatol a részletekbe. Minden alfejezet külön kis egész, külön is megtanulható. Tartalmi értéke abban áll, hogy anyaga bőséges, de nem halmozott. Nagy kár, hogy ábrák nincsenek a műben; úgy látszik, az egyetemi hallgatók anyagi viszonyait is figyelembe kellett vennie, mert az ábrák bizony jelentékenyen megdrágították volna a könyvet.

A mű tartalmi megoldásában a szférák szerinti tárgyalást választja. A szférák valóban a legalkalmasabbak arra, hogy szisztematikus tárgyalás alapjául szolgáljanak. A gazdaságföldrajzi szempont kidomborodása készletti az író, hogy a termőtalajt pedoszféra-ként állítsa elének. Ahol pedig az ember beavatkozott a tájba, az a kulturszféra. E két szféra tulajdonképpen része a lito-, hidro- és atmoszférának; bioszféra néven gazdaságföldrajzilag is elkülöníthető. Így a szerző felfogása vitákra fog alkalmat adni.

Ma, midőn a szakirodalom nemcsak anyagi, de szellemi válsággal is küzd, örömmel kell fogadnunk Fodor Ferenc művét, melyet ő az egyetemi hallgatóságnak nyújt. Az egyetemi hallgatóságnak — tapasztalat szerint — nincs elegendő modern nyelvi ismerete, így tudásának színvonalát elsősorban magyar nyelvű munkákkal emelhetjük. Fodor Ferencnek is az adott tollat a kezébe, hogy a magyar ifjúság szellemi színvonalát emelje.

Szabó Pál Zoltán dr.

JUHÁSZ VILMOS: *Olaszország* 1. szám, 128. l.; *Japán* 3. szám, 117. l.; *Spanyolország és Portugália* 5—6. szám, 216. l.; *Amerikai Egyesült Államok* 7—8. szám, 200 l. Minden kötethez az illető terület színes térképe van mellékelve. *Föld-Nép-Kultúra*. A világ népei. Pantheon kiadása. Budapest 1933.

Amint a Földrajzi Közlemények egyik korábbi füzetében is megemlítette (1933. 4—6. szám) a szerző kiadásában megjelenő sorozatcs munka nem tarthat számot a „földrajzi” munka elnevezésre. Az újabban megjelent füzetek ezt a megállapítást még határozottabban megerősítik. Az egyes területek fizikai földrajzi jellemzése vagy csaknem teljesen hiányzik, vagy végtelenül vérszegény és súlyos hibákkal tarkázott. Egyedül az Amerikai Egyesült Államok kötetében szentel bővebb teret a szerző a különben nélkülözhetetlen természeti viszonyok tárgyalásának (3—40. l.), de megfelelő geográfiai ismeretek hiányában a helytelenül értelmezett forrásanyagból sok dolgot csúnya tévedésekben gazdagon vesz át. A földrajzi jellemzést szerző gyakran tartalmatlan lírikus közhelyekkel igyekszik pótolni, — valószínűleg Bansa hatására, — megfélekedve arról, hogy a laikus közönségnek így nyújtott, talán túrhető kép ellenére is, a földrajz nem „művészet,” hanem „tudomány.” A füzetek rendszertelenül vannak az egyes füzetekben belül és egymás között is összeállítva. Így pl. *Olaszország* tárgyalására összesen 117 l. jut, *Spanyolország és Portugália* tárgyalására 215 l., ebből *Spanyolország* 182 l., *Portugália* 13 l. Általában túlteng a történelmi-gazdasági irány, de a vezető szempontok füzetenként szeszélyesen váltakoznak. Szerző a földrajzi névírásban is súlyos elemi hibákat követ el. Tagadhatatlan, hogy itt-ott értékes megjegyzéseket is elejt, de általában a földrajzi követelményeknek távolról sem tud megfelelni. Különösen óvni kell az ifjúsági könyvtárak kezelőit attól, hogy a különben csalogató külsejű füzeteket beszerezzék. Ezek a könyvek nem való-
Kéz A.

JENŐFI ÉVA: Adatok a szegedi német telepesek és céhek történetéhez. 8°, 62. l. Budapest, 1932, Pfeifer Ferdinánd féle könyvkereskedés.

Szorgalmas levéltári kutatással készült történelmi munka. Bennünket geográfusokat annyiban érdekel, amennyiben a XVIII. és XIX. sz.-beli Szeged településéhez és gazdasági életéhez szolgáltatt becses adatokat. A város középkori fejlett ipara a török megszállás alatti időben úgyszólván majdnem elpusztul. 1686-ban szabadul fel. Az idegen nyelvűek bevándorlása ekkor kezdődik. A németek két irányból jönnek. Délről, Belgrádból (1717-ben a katonai uralom elnyomása elől, majd 1739-ben Belgrád újra a török kézre kerül) és nyugatról az osztrák korona alá tartozó tartományokból, valamint a Németbirodalom (Szászország, Baden) területéről. Legtöbbjük iparos (szabó, szűcs, tímár, varga, asztalos, ács, kőműves, bognár, csizmadia, fazekas, kádár, gombkötő, kalapos, kékfestő, kötélverő, lakatos, mészáros, pék, nyerges, takács) s a belső városban, az u. n. Palánkban telepednek meg. Céhekbe tömörülnek, német iskolájuk van, a templomban német prédikációt tartanak számukra, sőt még a német színészek is meglátogatják. A XIX. sz. első negyedében a belváros több mint negyede német. A század második felében azonban számuk fokozatosan fogy és gazdasági szerepük a gyáripár térfoglalásával kapcsolatban egyre kisebbre zsugorodik.

Dr. ^aKarl ^aJános.

BANNER BENEDEK: Báró Tóth Ferenc. 8°, 33. l. Körösvidék R. T. Békéscsaba. 1933.

Hálás munkát végzett a szerző, amikor a címben jelzett kis értekezés-sel emléket állít báró Tóth Ferenc születésének kétszázadik évfordulóján. Nevét még a szakemberek közül is kevesen ismerik. Atyja a bujdosó fejedemmel került Törökországba, majd innen francia földre. Innen fiának, akitől az értekezés szól, francia származása, katona-diplomata szolgálata. Kitűnő ismerője volt Levante környékének. Életét magyar földön fejezte be. Memoárjai 1788-ban német fordításban is megjelentek Bécsben. Ebből ad szemelvényt értekezésünk szerzője, amikor Egyiptomot tárgyaló fejezetét fordítja le. Másfélszázad választ el megjelenésének idejétől, meglepi azonban az olvasót az író nagy műveltsége és nem egy helyen újszerű szempontja. Először a csodaország fizikai földrajzát adja (különösen érdekes itt, hogy miként kísérli meg a Nilus és a mezopotámiai folyamköz szabályosan ismétlődő áradásait ugyanazon tényezővel magyarázni), majd történelmi emlékeit ismerteti és végül az akkori gazdasági és népi életét mutatja be. Ez utóbbi rész eleven-ségével még most is vonzó olvasmány és az akkori Egyiptomra vonatkozó ismereteinknek egyik legjobb forrása.

Dr. Karl János.

Az Alföld problémái. A szegedi Rotary-Club előadásorozata. Szeged 1932. I. köt. 268. old.

Az Alföld problémáiról már sok kötet könyvet, számos értekezést írtak, azonban még mindig csak a problémák tárgyalásánál tartunk. Erre mutat ez az érdekes kis könyv is, amelyben nagyon érdekes előadások vannak egybe-gyűjtve. Nem soroljuk fel a szerzőket — 14 előadás — csak reámutatunk, mily kérdésekkel foglalkoznak: földrajzi leírás, élethelehetőségek, földbirtokpoli-

tika, baromfityenyésztés, közlekedés, kultúra és szociális kérdés, vízügyek, közegészségügy, gyümölcsstermesztés, eladósodás, várostrendezés, üzemek, energiagazdálkodás és végül egy pompás humorral megírt rajz a magyar parasztról. Ezt Móra Ferenc írta, aki talán ma egyik legjobb ismerője a magyar parasztnak. A könyv kétségtelen nyeresége az Alföld irodalomnak.

Dr. R. A.

SCHILLING ROGÉR: Dunakömlőd és Némethér telepítés-, népiség-, és nyelvtörténete. I. rész: Telepítés és népiségtörténet, 8°, 179 l. Budapest. 1933. Pfeifer Ferdinánd nemzeti könyvkereskedése.

A címben jelzett értekezés Tolna megye északkeleti részében, Paks és Dunaföldvár közelében fekvő két német telep keletkezésére és életére közöl új adatokat részint levéltári kutatás, részint a helyszínen végzett néprajzi megfigyelés alapján. A két község területe a megszűnt földvári bencésapátság tulajdona volt s mint ilyet Mária Terézia 1775-ben a budapesti tudományegyetemnek ajándékozta. Így került a tanulmányalaphoz. A hosszú ideig tartott török hódoltság, de még inkább a kuruc-labanc harcokban lakossága teljesen meggyogyott. Új telepítés vált szükségessé. Ez 1785-ben következett be. A telepesek zöme a Rajna mellékéről való (főleg Pfalz, Lotharingia, Saarvidék, Mainz, kisebb számban Baden) s kivándorlásuk oka, hogy a régi hazában az akkori fejedelmeknek nagy jobbágyadót kellett fizetniök. A bevándorlás nem egyszerre történt, Először az iparosok jöttek, akik az ú. n. jozefinista házak felépítésében segédkeztek. A kitűzött időre az összes épületeket azonban nem tudták elkészíteni. Ennek következménye lett, hogy a nagyobb tömegben érkezettek kénytelenek voltak szükséglakásokban, s öszezszűfolva élni. Ez, valamint a szokatlan éghajlat kedvezőtlenül hatott az ujonnan jöttekre. A járvány alapos pusztításokat végzett közöttük. A földművelés sem ment simán. Jóllehet a kincstártól mindenféle felszerelést, sőt még igavonó állatot is kaptak, mégis állandó volt a baj. Az iparosok ugyanis nem értettek a földműveléshez. Mások túladtak a kapott földön és Bácskába, vagy a régi hazába igyekeztek vissza.

Mindezekre vonatkozólag az értekezés bőven közöl adatokat, sőt helyenkint eredeti levél, jelentés s hasonló részleteket. Olvasása közepette mozgalmas kép elevenedik meg előttünk, amely a XVIII. sz-beli Magyarország tájképi átalakulására oly jellemző. Az értekezés második fele az egykorú földművelésre, a határbeosztásra, a dülönevek németre változtatására, a népesség demográfiai (szaporodás, halálozás, házasságkötés) jelenségeire terjeszkedik ki, nemkülönben a kulturális életre (iskoláztatás, társadalmi tagozódás, házi könyvtárak, ruházkodás). Ezáltal nemcsak településföldrajzi szempontból válik a munka értékessé, hanem szülőföldrajzi (honismereti) vonatkozásban is.

Dr. Karl János.

b) Külföldi.

A. PHILIPPSON: *Grundzüge der Allgemeinen Geographie.*

I. köt. Bevezetés. Matematikai földrajz, a levegő fizikai földrajza. 77 szöveggközi ábrával és két térképpel. Második átdolgozott kiadás. 8°. Leipzig. 1933. Akademische Verlagsgesellschaft. I—X és 1—379 l. Ára füzve 14'50, kötve 15'80 márka.

II. köt. Első rész. Morfológia. 143 szövegközötti ábrával és egy térképpel. Második átdolgozott kiadás. 8°, stb. 1931. I—IX és 1—289 l. Ára füzve 9'15, kötve 10'60 márka.

III. köt. Második rész. Morfológia. 266 ábrával. Második átdolgozott kiadás. 8°, stb. 1930. I—VIII és 1—551 l. Ára füzve 20'70, kötve 22'30 márka.

Az első kötet a csillagászati földrajz válogatott fejezeteivel foglalkozik, valamint a levegő fizikai földrajzával. A második kiadásban a szerző könyvét kiegészítette az újabb kutatások eredményeivel és újabb fejezetet is kapcsolott hozzá, — a térképvetületek áttekintését. Általában ez a kötet a részletesebb fizikai földrajzok hangnemében, terjedelmében foglalkozik kiválasztott tárgykörével. Előadása nagyon világos, érthető, logikus. Az éghajlati típusok kijelölésekor önálló szempontjai és éghajlatvidékei is vannak.

Philippson általános földrajza valóban nem teljes, mert a hidrográfiával, különösen a tengerekkel külön nem foglalkozik, ugyancsak hiányzik az általános növény- és állatföldrajz tárgyalása is. A vízfolyások fizikai földrajza elég részletesen szöbakerül a morfológia kötetében. A növény és állatföldrajzról a szerző említést sem tesz, viszont ezzel szemben kilátásba helyezi, hogy a tengerek fizikai földrajzát meg fogja írni. Philippson munkájában a morfológiai rész tarthat számot a legnagyobb érdeklődésre, ami természetes is, hiszen a szerző morfológiai munkásságával szerzett hírnevet. Ez az oka annak, hogy a II. rész két kötetének első kiadása sokkal hamarabb elfogyott, az első kiadásból több utánnomást is kellett készíteni és hamarabb jelent meg ezeknek a köteteknek második átdolgozott kiadása is.

A II. rész első kötete elsősorban a geologia és kőzettan elemeivel (1—62); általában a belső erők működésével, a kontinensekkel és óceáni medencékkel, epirogenetikus mozgásokkal (66—94); a különböző szerkezetű területek földrajzi elterjedésével és egymás közötti összefüggésével (190—278) foglalkozik. Amint látható tehát a tulajdonképeni morfológiai rész ebben a kötetben nagyon szélesen van megalapozva.

A legvaskosabb és legkiadósabb a II. rész második kötete, — tárgya a tulajdonképeni morfológia. Főbb fejezetei, a külső erők áttekintése (1—26); általános lepusztulás (30—61); földalatti vízfolyások és morfológiai hatásuk (64—79); a folyóvíz és munkája (92—221); a hó, gleccser és működésük (226—310); a szél munkája (311—323); a tenger munkája, a partformák (327—368); különböző formacsoportok, a formák rendszere (428—450) stb.

Szerző általában mindenütt megfelelő gondot fordít a legújabb kutatások és elméletek kritikai ismertetésére. Természetesen emeli a könyv értékét, hogy az egyetlen szerző munkája, egységes szempontból készült. A szakember a könyvben sok értékes és érdekes megállapítással találkozhatik.

Kéz A.

R. RUNGALDIER: Bemerkungen zur Lössfrage, besonders in Ungarn, (Sonderabdruck aus der Zeitschrift für Geomorphologie, 1933. Heft 1—4 Graz.)

A lösz összetétele, származása, kora és szállítása négyes problémájának vizsgálata állandóan újabb és újabb vitás kérdések felvetődésére ad alkalmat. A szerző nagy felkészültséggel és buzgósággal, de bizonyos óvatossággal tárgyalja ezeket a kérdéseket. Az említett problémákra vonatkozó kijelentéseit azért tartjuk érdemesnek röviden megismertetni a magyar geog-

ráfusokkal, mert állításainak bizonyítékát hazai löszterületekről vett példák szolgáltatják.

A lösz kémiai, petrográfiai és mechanikai összetételéből fontos következtetéseket vél levonhatni a lösz származáshelyét illetőleg. Az eddigi, ilyen irányú löszmikroszkópiai vizsgálatok, lett légyen a lösz bármilyen területről való (magyar, romániai, német, belgiumi, orosz, amerikai, kínai), annyira egyező eredményt adtak úgy petrográfiailag, mint pedig kémiailag és a jellemző szemcsenagyságot illetőleg, hogy belőlük, — nézetem szerint, — még csak megközelítő pontosságú következtetéseket sem vonhatunk le a löszanyag származáshelyére vonatkozóan.

R. löszeink elhelyezkedéséből (középhegységeink keleti lejtőit borítja vastagon a lösz) arra következtet, hogy ősporanyaguk nyugatról származik, a nyugati szelek közvetítésével került lerakodásra és alakult lösszé az interglaciális idők és még részben a posztglaciális idők és a jelenkor folyamán. Ezzel szemben szerintem hazai löszeink — részben — még a keleteurópai glaciális kori steppékről származnak, de legnagyobb részük a magyar medencetert keleti párkányhegységeinek kopadékából és a Tisza, meg mellékvizeinek ártéri üledékeiből kifujt porból került ki, továbbá abból a porból, melyet a glaciális időkben Keleteurópában és Eurázia belsejében kifejlődött magasnyomású területek keleties irányú, monszunszerű, nem viharos, de állandóan fújó szelei szállítottak. Ez a poranyag részben még diagenézisa előtt, de közben is, részben már mint kész lösz többszörös áttelepedésen ment át az Alpok jégtakarójáról a magyar medence felé fújó nyugatias irányú, gyakori fön munkája következtében.

R. felfogása tehát az újabb kutatásokkal megcáfolt interglaciális és posztglaciális teóriához való visszatérést jelenti, de kevés bizonyítóerővel. Különösen hibásnak tarthatjuk azt az állítását, hogy Magyarországon posztglaciális és recens löszök képződhettek, mert erre sem morfológiai, sem paleontológiai bizonyítékunk nincs, de meg Magyarország éghajlati viszonyai sem alkalmasak ma már löszképződésre. R. elméletével szemben, amely a löszképződést minden geológiai korra, tehát minden klímára érvényes ciklikus folyamatnak tekinti, egyelőre óvatosaknak kell lennünk, mert hiszen a löszképződésre legkedvezőbb éghajlati feltételek, tehát a középhőmérséklet és a csapadékmennyiség bizonyos küszöbértékei sincsenek még tanulmányozva és megállapítva. Megnyugtató választ ebben a tekintetben csak a belsőázsiai medencéknek és a környező síkságoknak, mint a jelenkori löszképződés „locus classicus”-ainak összes éghajlati jelenségeire kiterjedő, beható vizsgálata adhatja.

Bulla Béla dr.

A. HETTNER: *Vergleichende Länderkunde*. I. Band. Die Erde (Land und Meer, Bau und Hauptformen des Festlandes). 108 szöveg közötti képpel, ábrával és térképpel. 8°, 1—VIII + 1—221 l. B. G. Teubner, Leipzig és Berlin. 1933. Ára fűzve 7, kötve 8 R. M.

A háború utáni általános földrajzi kézikönyvek sorozatát Hettner is kiadós munkával bővítette. munkája előszavában kiemeli, hogy a könyv tervezete már 1889-ben megfogalmazott benne. Dicséretre méltó kitartással, komoly, módszeres munkában ellőttöt negyven esztendő után, amikor bőséges

tapasztalataival és tudásával hazájának határain túl is megbecsülést szerzett nevének, mintegy betetőzésül írói munkásságának. a napokban jelentette meg általános földrajzi munkáját, amelyet ő megokolt módszeres megfontolások alapján „vergleichende Länderkundé”-nak nevez. A felsoroltaknál jobb ajánlólevél aligha kell és azok Hettner nevével kapcsolatban a legnagyobb biztosítékot nyújtják arra, hogy ezt az új könyvét is tanulságosan forgathatjuk.

A könyv beosztása, módszere merőben különbözik az eddig ismert általános földrajzi kézikönyvektől. Hettner — és ezt joggal meg is lehet érteni, ha a földrajz módszerének lelkes apostolára gondolunk, — szemé előtt minden mondatában a „tisztá” földrajz fogalma lebeg. Nem akar a segéd tudományok útvesztőibe bonyolódni, a segéd tudományok anyagából csak azt vesz át, amit azok már a földrajz részére „földrajznak” kitermeltek. Ezzel együtt esetleg azt is a szemére lehetne vetni, hogy nem mélyed el eléggé és az ő könyve alapján elinduló geográfus nem válhat kutató geográfussá. Nem egészen így áll a dolog, mert ha ugyan tartózkodik is attól, hogy túlságosan bő irodalmi utalásokkal szolgáljon, mindenütt módját ejti annak, hogy a szükséges mederben a legváltozatosabb elméleteket stb. is ismertesse és egyúttal a legfontosabb vezér-munkákra is mindig felhívja a figyelmet. Aki tehát többet akar valamilyen irányban megtudni, annak kijelöli a módokat, de maga óvakodik attól, hogy a részletek miatt megnehezítse a tájékozódást.

Nagyon jó oldala a munkának az is, hogy nem elégszik meg a jelenkor, a modern tudományos ismeretek tárgyalásával, hanem minden egyes esetben kielégítő történeti visszapillantásról is gondoskodik, a mai földrajzi világgép tehát a szemünk előtt alakul ki.

Lehetséges, hogy — a részleteket illetőleg — sokan hiányokat is fognak, találni a könyvben, de viszont ezzel szemben nagyon jó szolgálatot tehet ez a mindig magasabb szempontokat szem előtt tartó könyv a pedagógusnak és a geográfusnak egyaránt arra, hogy a részlettudományokból kilábolva, miként foglalja össze és hogyan tárgyalja alsóbb vagy felsőbb fokon, igézi földrajzi megfontolások alapján az általános földrajzot.

Egészen kezdők és avatatlanok bizony Hettner könyvét nem tudhatják minden fáradság nélkül megemészteni, mert helyenkint jelentékeny földrajzi ismereteket vár azoktól, akik könyvét a kezökbe veszik.

Bizonyos, hogy Hettner újabb könyve a módszeres földrajzi irodalomnak jelentékeny nyeresége, ezt már az első kötet alapján is meg lehet állapítani. Éppen ezért nagy érdeklődéssel várjuk a sorozatot bezáró további három kötetet is. A következő kötetek közül a II. a földfelszínnel és a hidrografiával, a III. az éghajlattal, a IV. az állat- és növényvilággal fog foglalkozni.

Kéz A.

MAURICE PARDÉ: *Fleuves et rivières.* 224 l., 16°, a szöveg közötti 18 ábrával és térképpel. 1933. Collection Armand Colin, Paris. V. 103. Boulevard Saint-Michel. Ára fűzve 12 frank.

Ez a munka tulajdonképpen nem tisztán földrajzi munka. Szerzője a grenoblei mérnöki főiskolán a hidraulika tanára és így mint elsőrangú szakember foglalja röviden össze a vízfolyásra vonatkozó tudnivalókat, anélkül azonban, hogy túlságosan elmerülne a szigorú szakszerűségben. Tárgyalja mindazokat a dolgokat, amelyek különben a fizikai földrajzzal foglalkozókat is

érdekelhetik és ebből a szempontból elsőrangú segédkönyv, mert e vízfolyások természetrajzával foglalkozva minden irányban röviden, világosan a legújabb felfogásokat és kutatások eredményeit szolgáltatja. Figyelemmel van a felszín alakulatára, az éghajlatra, még inkább a talaj természetére és csak azután tér át a tulajdonképeni hidrológiai tények tárgyalására. A legnagyobb figyelmet a vízfolyások évszakos változásának rendszeres tárgyalására stb. fordítja. Általában nagyon sok olyan adatot találunk ebben a jól kezelhető könyvben összegyűjtve, amit különben csak fáradságos keresgélés után lehet összeszedni. Mindazoknak, akik behatóbban óhajtanak a vízfolyások fizikájával foglalkozni, a legmelegebben ajánlhatjuk a könyv beszerzését.

Kéz A.

E. BANSE: *Lexikon der Geographie*. Erster Band A bis K, zweiter Band L bis Z., 2. Auflage mit einem bis auf die Gegenwart ergänztem Anhang. 8°, 786+794 l. Leipzig, 1932, Carl Merseburg Verlag.

Folyóiratunk 51. kötete a 124—25. lapon megemlékezett már ennek a lexikonnak az első kiadásáról. Kiemelte újszerű felfogását s örömmel állapította meg, hogy a magyarországi rész eléggé jó s így tudományos és magyar szempontból a szakirodalom nyeresége. Tíz évre az első kiadás után megjelent a második. A könyvpiacra szinte páratlan olcsósággal igyekszik elhelyezkedni, amennyiben a két vaskos vászonba kötött kötet csupán 6 M. 80 pf.

Sajnálattal vagyunk azonban kénytelenek megállapítani, hogy a címlap és a II. kötet néhány oldalát kitevő függelékének kivételével az első kiadás változatlan lenyomata s hozzá még az alkalmazott „Obraldruck” technikai eljárása következtében kisebb tükörrel és nem egy helyen elmosódott szöveggel. A technikai alkalmazása határozottabban romlott. Ehhez a folytatkozásához hozzá kell még vennünk azt a tény, hogy tíz esztendő alatt a geográfiában nagy változás történt s minderről a lexikon nem ad tájékoztatót. Irodalmi utalása, amely pedig a legújabb eredményeket is figyelemmel kísérte, tíz éves hiányt mutat. Így tehát megjelenését nem fogadhatjuk akkora elismeréssel, mint egy évtized előtt. Az említett hiányon nem változtat a függelékben közölt néhány oldalas statisztika sem. A magyarországi adatok itt általában jók (Budapestet kivéve), hiányzik azonban Debrecen, Újpest és Pestszenterzsébet.

Dr. Karl János.

EMM. DE MARTONNE: *Abrégé de Géographie Physique*, 3e édition. Paris, Librairie Armand Colin, 1932. 8°, 355 lap, 105 szövegtől ábra és térkép, 8 külön melléklet. Ára fűzve 28 fr.

A mű első kiadása 1922-ben jelent meg, mint a szerző „Traité de Géographie Physique” c. nagyszabású művének rövid összefoglalása, de nem kivonata. Nem tárgyalja összeszorítva a fizikai földrajz összes problémáit, hanem kiválasztja közülük a legfontosabbakat és legkönnyebben érthetőket. Ezzel, valamint az indukció módszerével igyekszik hozzáférhetővé tenni a tudományos földrajzot a nagyközönség számára. A közérthetőség azonban soha sem jelent elsőkélyesedést. A szerző mindenütt megőrzi a tudományos színvonalat. A tulajdonképeni fizikai földrajz négy főfejezetének (éghajlat, vízrajz, domborzat, biogeográfia) tárgyalását a matematikai földrajz rövid

összefoglalása vezeti be és az emberföldrajz vázlata tetőzi be. Az egyes fejezetek végén megadja a legfontosabb irodalmat, megemlíti az alkalmas példákat tartalmazó részletes térképeket és kirándulásokat ajánl, a szövegben említett példáknak a természetben való bemutatására. A könyvnek ezek a részei, a többnyire sajátkezű rajzokkal és fényképekkel együtt követendő példát mutatnak a modern földrajz-oktatásban.

A jelen harmadik kiadás pontosan olyan terjedelmű, mint az első, Nem bővített, csak javított kiadás. A szerző nagy súlyt vetett arra, hogy a tudomány legújabb haladásának bemutatása ne menjen sem a rövidség, sem az érhetőség rovására.

Pecsi A.

FRANTISEK POSPISIEL: Etnologiké Materialie z Jihozápadu U. S. A. Brno, 1933. 8°. 414 ábra, 2 színes tábla.

Szerző, aki a brünni néprajzi múzeum igazgatója, részben a helyszínen szerzett tapasztalatai, részben pedig szorgos irodalmi kutatásai alapján ebben a művében az Északamerikai Egyesült Államok délnyugati részén élő indiánokat tette tanulmánya tárgyává. Mintaszerűen szép fényképei fontos kiegészítői a táj, a növény- és állatvilág megismertetését célzó leírásának. Az egyes törzsek antropológiai sajátosságainak leírása után nyelvüket vizsgálja. Társadalmi berendezkedésük tárgyalása után bőven foglalkozik életmódjuk valamennyi mozzanatával: az egyes fejezetek a lakást, táplálkozást, ruházódást, ősfoglalkozást, kismesterségeket, stb. ölelik fel, külön-külön minden egyes törzs életén belül. Igen alaposan foglalkozik a szerző a folklorelle is: a mű bővelkedik a szokások, táncok, ceremóniák érdekes színes leírásban. A törzsek szociális viszonyait, a családi élet törvényeit megvilágító nagyszámú adat az egyetemes néprajztudománynak nagy hasznára lesz. A sok kitűnő rajzzal és fényképpel illusztrált szép kiállítású könyv bőséges bibliográfiával és angolnyelvű kivonattal is szolgál, s ezáltal hasznára van a cseh nyelvű szöveget nem értő érdeklődőnek is. A több kötetre tervezett sorozat első kötete ez a most megjelent munka. *

Palotay G.

OTTO LOSCH: Litauen, Eine wirtschafis-geographische Darstellung. 8°, 119 old. Königsberg Sr.-Kaunas 1932. Junioren Verlag.

A balti államok közül Litvánia, mind természeti viszonyait, mind pedig történeli multját — lengyelországi kapcsolatát — tekintve középeurópai jellegű, nem így azonban a gazdasági képe. Ez a kisterületű, kevésbé sűrűn lakott, sajátos ősnyelvű indogermán ország nagyon megérezte az orosz idők politikáját és jó időbe telik még, amíg ezt az ország gazdasági élete és közlekedési viszonyai (igen rossz utak, fejletlen vasúthálózat) kiheverik. Losch nagyon lelkiismeretesen rajzolja meg a mai önálló állam gazdasági életét, munkája igen alapos gazdasági statisztikai tanulmány, melynek minden geografus hasznát veheti. Az ország morfológiájával és emberföldrajzával röviden végez, természeti viszonyaival egyáltalában nem foglalkozik, hanem csak utal Hans Mortensen kiváló művére (Litauen, Grundzüge einer Landeskunde) és Kazys Pakštas jeles tanulmányára (Le climat de la Lithvanie). Mint gazdasági organizmust azonban jól megismerhetjük Losch munkájából. Litvánia

agrárállam, amelynek ma a mindjobban jövedelmező állattenyésztés felé kell förekednie s nem pedig földműveléssel foglalkoznia. Kívánatos, hogy ez a Németország és Oroszország közé ékelt ütköző-állam biztosított semlegességet élvezzen s ne legyen háború esetén ellenséges hatalmak felvonulási területe. Gazdaságilag szoros kapcsolatban van ma Németországgal (a külkereskedelemnek több mint a fele Németországgal bonyolódik le), Lengyelországgal azonban az elszakított vilnai kerület miatt igen barátságtalan viszonyban van, bár behozatala van az utóbbtól. Az ország földrajzi helyzetének megfelelően átmenő forgalma sem jelentéktelen, ezen a téren is Németország vezet 55⁰/₀-al s utána következik Oroszország 41⁰/₀-al.

Haltenberger.

COLIN ROSS: Das Meer der Entscheidungen. Beiderseits des Pacific. 333 lap, 97 képpel. 7 térképvázlattal. Leipzig, Brockhaus, 1925. Ara vászonkötésben 9 M.

Találomra nyitom ki a könyvet. A tiencini pályaudvar. A riksás kulik megrohanják a Mukdenből érkező vonatot. Szinte halljuk, hogy csattog hátukon a rendőr korbácsa. — A tengernyi Jang-cén felhajózunk Hankauba. A folyóra épült nyomorult viskókban evőpálcikákat farag a család apraja-nagyja. A reménytelen munkában görnyedő rabszolganépségnél már csak a leprás koidusok helyzete nyomorultabb. Az utazó felesége borzadva rántja vissza megérintett kezét és menekül a folyóra . . . Peking, a „két kiterjedésű” — vízszintes — városrengeteg, ellentétben New-Yorkkal, a felhőkarcolók „függőleges” városával.

Colin Ross könyve, „bárhol fogod meg, érdekes” — akárcsak az ezerarcú élet. „Irgységünknel” csak gyönyörködésünk nagyobb, ha világbolyongó utazónk könyveit olvassuk. Nem vérfagyaláló kalandokon vonszol keresztül bennünket — „az ideális utazót nem érik kalandok” — mégis csupa élmény, amit elbeszél. Semmi sem felesleges, amit mond, mindennek célja van, összefüggése, tanulsága. Meggyőzőbbé válik a kép. Növekvő érdeklődéssel követjük világjárónkat nem is annyira országról országra, tengerről tengerre, mint inkább gondolatról gondolatra. Gondolatébresztő könyv. De legyünk résen, ha azt nem akarjuk, hogy menthetetlenül utazónk gondolatait gondoljuk s az ő világpolitikai következtetéseit, jóslatait fogadjuk el. Csábító és kényelmes egy ily nagyműveltségű, tapasztalt, kitűnő szemű megfigyelő és pompás elbeszélő ítéleteire bízunk magunkat. Ha mégis felébred bennünk olykor a bíráló és kételkedés és sikerül a magunk lábára állanunk, ezt annak köszönhetjük, hogy tulságosan biztos a dolgában: fölényes modora óvatossága int.

A kötet hét részre oszlik: Észak-Amerika. A Csendes-óceán. Japán. Korea. Mandzsú-ország. Kína. A Filippi-szigetek. Három világrészt jár be, de szeme örökké ott csüng a negyediken, Európán. A földgömb bármely pontján bukkan is fel, mindig érzi és érezteti az ő világrész életének hullámverését. Az emberiség jövője lebeg szeme előtt. De azért semmi sem áll távolabb tőle, mintsem hogy olyasmit írjon, amit Sterne híres könyve óta így hívunk: A Sentimental Journey. Nem. Colin Ross nem „az érzelmes utazó”. Ehhez túlon túl éber és józan. Leírásai színesek, elevenek, szemléltetőek, de — hidegek. Nem lágyul el. Nem az ember élete, sorsa érdekli, mint regényíró, lélekébűvart, hanem a nemzetek, fajok, világrészek sorsa, gazdasági és politikai jövője. Geopolitikus, a szónak valódi értelmében.

Halász Gyula.

RICHARD E. BYRD: *Himmelwärts. Meine Flüge zum Nordpol und über den Atlantic.* 160 lap. 25képpel. Leipzig, Brockhaus, 1930. Ára kötve 2'52 M.

A „Reisen und Abenteuer“ és az „Alte Reisen und Abenteuer“ sorozat kötetei a hat világrész minden tájára elviszik az olvasót. Marco Polotól Byrdig csaknem száz utazót szólaltat meg ez a könyvsorozat. A Föld felfedezésének története bontakozik ki a könyvtárnyi könyvből. A halhatatlan nagyok mellett itt-ott egy-egy „névtelen“ világljáró, de ezek is csak új szinnel, érdekességgel gazdagítják a sorozatot. A „Világljárók“ című magyar útleírás sorozatunk emlékeztet erre a tekintélyes német sorozatra (a kötetek egy részét abból is vette), csak az a kár, hogy a huszadik kötettel megrekedt a jól indult vállalkozás. Az ilyen sorozatnak pedig éppen az adja meg az értékét hogy úgyszólván mindent megtalálunk benne. Jobban is fogyna, kelendőbb is lenne — nélkülözhetetlenné tehetné magát — ha a kiadó abban is utánozná Brockhausékat, hogy ne csak jó könyveket, hanem sokat is adjon a magyar olvasó kezébe. A Magyar Földrajzi Társaság könyvtárának is az a baja — mondjuk meg nyíltan — hogy kevés kötelete van, az is nagyrészt elfogyott s a „művelt nagy közönség“ és az érdeklődő tanuló ifjúság nem találja meg benne a legnagyobbak neveit sem, azokat a nagy utazókat, akik nemcsak írták, hanem „csinálták“ a földrajzot, Columbustól Pearyig. És hogy a magyarokról beszéljünk, miért nincs meg a Széchenyi-Lóczy utazás élvezhető magyar fordítása (Kreitner könyve) a Földrajzi Könyvtárban? Miért nem olvashatjuk az egyellen osztrák-magyar — tehát részben magyar — sarkutazás történetét magyar nyelven? Payer kitűnő könyvét miért nem fordították le magyarra?

De térjünk vissza Byrdre. Richard Evelin Byrd, a világhírű amerikai kutató nem legnagyobb felfedező útját beszéli el ebben a kötetében. Könyve (Skyward) 1928-ban jelent meg New Yorkban, híres délsarki útja előtt. Kárpótól ezért a hiányért könyvének az a része, amelyben visszapillantást vet a repülőgép gyermekkorába — és a maga gyermekkorába. Első „repülésének“ leírásával kezdi önéletrajzát: az annapolisi iskola tornaünnepélyén hajmeresztő mutatvány közben lerepül a gyűrűhintáról. Lábát töri. Tengerészi pályáját is ez a baleset töri ketté később. Így „veti rá“ magát a repülésre. 1917-ben a pensacolai repülő-iskola növendéke. Egy évre rá már az Atlanti-óceán átrepüléséről tárgyal az amerikai kormányal. Megelőzik. 1919 májusában Read az Açori szigeteken át eljut Portugáliába. „Az amerikaiak felfedezik Európát a légi úton.“ Sajátságos, hogy ez a repülés mennyire feledésbe merül. Nem ragadta meg az emberek képzeletét. Azt hisszük azért, mert közben leszállt. De a rákövetkező hónapban Alcock és Brown leszállás nélkül röppen át Newfoundland-ből Irországba — és az ő nevüket is elfeledte a világ. Ha száz embert megkérdezzünk, ki repülte át elsőnek az oceánt kilencvenkilenc azt fogja válaszolni: Lindbergh. Lindbergh nevét már megjegyezték. Talán mert ő New Yorkból szállt át és meg sem állt Párisig! És mert egysegyedül ült gépében.

1929-ban Byrd megvalósítja régi álmát. Elrepül az északi sarkra. Itt meg ő előzi meg — néhány nappal — Amundsent. Amikor tizenhat órás kirándulása után földet ér megint a Spitzbergákon, Amundsen az első, aki szerencsét kíván neki. Byrdnek első szava: „Most már az Allanti-óceánon a sor.“

Igaza volt. Megízleli a nemzet hősnének kijáró dicsőséget. Hirneve egyengeti az útját. Az akadályok elhárulnak.

1927 május 21-én éppen America nevű repülőgépeinek keresztelőkörkerek híre Lindbergh diadalának. A keresztelőkörkerek Lindbergh ünnepély lesz. Byrdot elhalmozzák — szemrehányással. De most már szántsándékkal készülkedik. Megvárja vetélytársát. A Párisból diadalmasan hazatérő Lindberghet ő üdvözli elsőnek Amerika földjén.

Június 29-én szállt fel végre negyedmagával és 48 óra alatt jut el Franciaországba. Küzdelmes útját részletesen elbeszéli könyvében. Az utolsó fejezetekben a repülés jövő fejlődését rajzolja és jósolja meg és részletesen ismerteti az azóta megvalósított délsarki repülő-út célját és tervét. Amikor e sorokat írjuk könyvről, útban van másodsor is a hatodik világrész partján alapított „Kis-Amerika” felé, hogy újabb földeket hódítson meg és újabb dicsőséget szerezzen amerikai hazájának és az emberiségnek.

Halász Gyula.

Alexander Cicio Pop und Dr. Zoltán Németh: Reiseführer durch Rumänien. 8°, XVI + 628 l. (570—628 lapon hirdetés). Editura Ghidul Romaniei Bucuresti, 1933

A román külügyminisztérium sajtóosztálya szükségét érezte, hogy az idegenforgalom és a belső turistáskodás fellendítésére román, francia és német nyelven megjelentesse a címben jelzett vaskos kötetet. Az előszó szerint nem egyszerű útikalauz. Az érdeklődőnek Románia földjéről, népének történelmi muljáról, művelődéséről, társadalmi és gazdasági szerkezetéről, valamint turista állapotairól és sportjáról is tájékoztatót akar adni. Tehát széleskörű olvasóközönségre számít s ezek sorába szándékozik elhinteni azokat a magvakat, amelyeknek kibontakozását és megerősödését mi magyarok tudományos és nemzeti szempontból kifogásoljuk. Egész természetesnek találjuk, hogy a román külügyminisztérium hivatalos szerve elsősorban nemzeti célokat szolgál, de tekintve azt a hatalmas kulturális munkát, amelyet a magyarság százados munkájával a mai Erdély képének megformálásában végzett, joggal elvárhattuk volna, hogy nagyobb méltánylásban lesz részünk.

Ismerve a Jorga-féle történelmi irány felfogását, természetes következménynek tartjuk a bevezető részben a román nép keletkezéséről írottakat, valamint a francia földrajzi iskola hatására valló politikai és közlekedés-földrajzi beállítást. A bevezető rész különben (1—88 l.) meglehetősen egyenletes szerkezetű. Hangulatos tájképi és etnográfiai leírások mellett a gazdasági részben száraz felsorolások szerepelnek, jeléül, hogy ezt a nyersanyagot feldolgozatlanul tették közzé, pedig a felsorolt harminc néhány munkatárs között ismert magyar, szász és román szakemberekkel találkozunk.

Könyvünk részletes része Bukaresttel kezdődik s megszokott baedeker-stilusban és sorrendben ismerteli a látnivalókat. Az ország fővárosa után a régi királyság területei következnek. Erdély a 364—523 lapokon kerül ismertetésre. E soroknak írója az elmúlt nyáron részben ezzel járta végig a Székelyföldet és a Bánátot. Míg az ókirályság területén mindenütt kitűnő kalauznak és vezetőnek bizonyult, az előbb említett tájakon lépten-nyomon.

kellott fogyatkozását és hiányosságát érezni. Miért ne lehetett volna pl. legalább két sorban felhívni a figyelmet Kézdivásárhely érdekes településére, a sepsiszentgyörgyi székely múzeum keletkezésére, a marosvásárhelyi híres Telekiánium alapítójára s így tovább, nem szólva a rengeteg székely zarándokhelyről és természeti nevezetességről. Mindebben a hiányban kénytelen a nyitott szemmel és tágabbkörű olvasottsággal rendelkező utazó politikai célzatosságot látni.

A könyvhöz mellékletként adott városrajzok kezdetlegeseek. Egyik-másik régi s nem fedi a jelenlegi helyzetet. (pl. Temesvárot a Scudier-parkon a térkép szerint még mindig átvezet a bázisai-vasútvonal.) A fényképfelvételek másolatai is régiek s nem is mindenkor jellegzetesek. Mindezt a fogyatkozást talán némileg menti az a körülmény, hogy ez a mű első kiadása és a szerkesztők vallomása szerint gyorsan készült. Bízunk benne, hogy a rövidesen napvilágot látó új kiadásban a kisebbségek kedvezőbb elbánásban részesülnek s ezt annál inkább is megérdemlik, mert az idegenforgalomban éppen fajtestvéreik játszanak jelentős szerepet.

Dr. Karl János.

RENIER H. DR. (Berlin) *Die Niederschlagsverhältnisse in Südost-europa*. „Mémoires de la Société de Géographie de Belgrad.” Volume I. Directeur Borivoje Z. Milojevič. Beograd 1933. 1. köt. 67 old. 1 nagy, 14 kisebb térkép és 13 grafikonnal. Ára 50 dinár (kb. 3 P).

A Belgrádi Földrajzi Társaság kiadványainak első kötetét őszinte örömmel kell üdvözölnünk, mert végre hivatott kéz a rendelkezésre álló megfigyelési anyag teljes felhasználásával elkészítette és kiadta a Balkán első jó csapadéktérképét. A térkép szerkesztéséhez szolgáló adatok nem vonatkoznak egységes időszakra, ezt megcsinálni egyelőre valóban leküzdhetetlen feladat elé állította volna a szerzőt (vagy a térkép rovására csak nagyon kevés állomást használhatott volna fel), de iparkodott — a megengedett határok között mozogva — legjobbat nyújtani, amidőn minden adatot felhasznál és bizonyos redukciókat keresztül vitt. Többnyire 20—35 éves sorozatokkal dolgozott, ezek között évi összegben már csak 5 %-os eltérést talált. Tekintve, hogy egyéb bizonytalanságok miatt ennél nagyobb észlelési hibákkal is számolnunk kell, főképen régebbi és különböző országokból eredő, eltérő műszerekből származó anyag feldolgozásakor, bátran állíthatjuk, hogy Renier munkájában közölt számadatok táblázatok, valamint ügyes grafikonok és különösen az 1:3 millió léptékű csapadéktérkép a klimatográfiai és hidrogáfiai irodalomnak valóban értékes terméke. A térkép magába foglalja a Balkánnak: Laibach, Zagreb, Pécs, Szabadka, Temesvár, Nagyszében, Brassó, Focsani és Galatztól (kb. a 46° é. szél.-től) délre eső területét, tehát az isztriai félszigetet és mindazt, amit az Adriai-, Jóni- és az Égei- valamint a Fekete-tengerek vesznek körül.

A térképpel magával részletesebben nem foglalkozunk, az azóban bizonyos, hogy szép munka. A többszínű térkép a belgrádi államnyomdában készült. A csapadékok 800 mm-ig 100 mm-es, majd 1600 mm-ig 200, ezt követőleg 2000-ig 400 mm-es, majd 3000 mm-ig 500 mm-es közökben megrajzolt izohiétákkal vannak feltüntetve, a legesősebb terület már 3000 mm felett van. A Balkán délnyugati felének erős csapadékgazdagsága, majd attól ke-

letre már csapadékban jóval szegényebb volta a térképen erősen szembe-
tűnik. Nagyon jól látszik az éles elkülönültség Görögországban.

Az évi csapadékmennyiségnek átlagos eloszlását feltüntető térkép meg-
szerkesztéséhez Renier összesen 913 teljes állomást használt fel, azonkívül
volt még hatvan szerbiai segédállomás, jóval rövidebb megfigyelési sorok-
kal. Tehát közel 1000 állomás anyaga állott rendelkezésére. Tekintve,
hogy a szóban forgó terület nagysága kb. 650.000 km², egy-egy állomásra
egyenletes elosztás esetén 650 km² jutna. (Csonka-Magyarország új csapa-
dékterképeit dr. Hajósy Ferenc 518 állomás 30 éves megfigyelései alapján
készítette el és tekintve, hogy hazánk területe ez idő szerint csak 92.833 km²
itt sokkal kevésbé bonyolult domborzati viszonyok mellett 180 km² jut egy-
egy állomásra).

Legjobban volt feldolgozható a Tengerpart, Dalmátia és a Száva part-
vidékeinek egy része, ahonnan 35 éves sorozatok állottak rendelkezésére.
Romániából 25 év, Bulgáriából és Görögországból 30 év megfigyeléseit ve-
hette figyelembe, egyéb területeken már csak 20, sőt 10 éven aluli sorozato-
kat dolgozhatott fel. Ha nem is homogén a megfigyelési anyag, kétségtelen,
hogy mégis nagy haladás az eddigi balkánfélszigeti csapadéktérképekkel
szemben. Egyúttal a szerző megkísérelte 212 jól kiválasztott és hosszabb
sorral bíró állomás megfigyelései alapján havi átlagértékeket is számítani és
ekép a csapadék évijárását is feldolgozta. Több eltérő csapadékmenetet álla-
pított meg és néhány sikerült külön térképen tüntette fel az egyes szárazföldi
és a tengeri klímaterületeket. Két-két térkép a téli csapadék maximum és
minimum, valamint a nyári esőzési maximum és minimum területeit szemlélteti.
Végül 8 térképen néhány időjárási térképen bemutatja a Bebbber V/b-féle
gyakorisági útvonalon áthaladó depressziók jellemző eseteit.

Kétségtelen, hogy ennek az új kiadványnak sokan fogják hasznát látni
meri éppen egy átmeneti éghajlattal bíró területnek érdekes és nagyon bo-
nyolult csapadékeloszlásával és menetével foglalkozik. Teljes elismerés illeti
meg a kiváló szerzőt lelkiismeretes munkájáért, továbbá dicséret a Belgrádi
Földrajzi Társaságot a munkának egy világnyelven is való kiadásáért. A szerző
munkáját megkönnyítették Vujević, Škreb egyetemi tanárok és Trzebitzky alap-
vető dolgozatai is, több tudós kisebb dolgozatait nem említve, akik evvel a
tárgykörrel számos értékes tanulmányban foglalkoztak.

Dr. Réthly.

A Magyar Földrajzi Társaság hírei.

Választmányi ülések.

1933. október 5. Elnök : *Cholnoky Jenő*. Elnök kegyelettel emlékezik
meg Szalay László ny. meteorológiai intézeti aligazgató elhunytáról. A vá-
lasztmány az Akadémia nyelvvelő bizottsága átíratának tárgyalásával kap-
csolatban Cholnoky Jenő elnökletével bizottságot küld ki, amelynek tagjai :
Bátky Zsigmond, Gerő László, Hézszer Aurél, Kéz Andor és Strömpl Gábor.

egyben pedig kimondja, hogy a bizottság legkésőbbben a közgyűlést megelőző választmányi ülésig jelentést tartozik tenni a végzett munkájáról. Fodor Ferenc beterjeszti a Gazdasági Szakosztály ügyrendjét. A pénztáros jelenti, hogy a bevétel 7258'44, a kiadás 5099'83 egyenleg 2158'61 pengő. A főtitkár beterjesztésére a választmány felhatalmazást ad írógép megvételére, A könyvtáros jelentésének tudomásul vételével, a választmány hozzájárul a Société des Recherches Locales de l'Est de la Sibérie (Irkoutsk), a Bibliothèque de la Région du Nord (Arhangel) és a Wissenschaftliche Staatsbibliothek (Tschoboksary) intézményekkel a csereviszony felvételéhez. A titkár beterjeszti jelentését a tagmozgalomról. A választmány köszönettel tudomásul veszi a főtitkár jelentését a szakülésekről és estélyekről, majd a Földgömb átvétele ügyében bizottságot küld ki, amelynek tagjai Gerő László, Kéz Andor, Pécsi Albert, Temesy Győző, valamint hivatalból a tisztikar.

1933. november 4. Elnök: *Cholnoky Jenő*. Főtitkár a beérkezett átiratok kapcsán jelenti, hogy a Varsói Magyar Intézet kéri a Földrajzi Közlemények régebbi évfolyamait, valamint az ingyenpéldányként való küldés engedélyezését. A választmány tekintettel az intézet jelentős kulturmissziójára, a kérelem teljesítéséhez hozzájárul. Főtitkár közli, hogy a földművelésügyi minisztérium átküldte az új erdőtervényjavaslat tervezetét hozzászólás céljából. A választmány örömmel üdvözli a nagyjelentőségű törvényjavaslatot s annak áttanulmányozására bizottságot küld ki, amelynek tagjai: Horváth Károly, Strömpl Gábor és Temesy Győző, valamint hivatalból a tisztikar. Főtitkár beterjesztésére a választmány jóváhagyja a Didaktikai Szakosztály ügyrendjét. A választmány tudomásul veszi a főtitkári jelentést a szakülésekről és estélyekről, a könyvtárosi jelentést a beérkezett munkákról, valamint a pénztáros jelentését, amely szerint a bevétel 7854'99, kiadás 6586'04, egyenleg 1268 95 pengő, végül a titkár beterjesztésére megejti a tagfelvételeket.

1933. november 23. Elnök: *Cholnoky Jenő*. Elnök bejelenti, hogy e rendkívüli ülést két, halasztást nem tűrő ügyben hívatta össze. Az egyik dr. Benda Lászlónak 1934 augusztusára tervezett abessziniai expedíciója, amelyhez Benda László Társaságunk *erkölcsi támogatását* kéri. Miután elnök röviden vázolta az expedíció jelentőségét, a választmány a kért erkölcsi támogatást megadja, egyben pedig megengedi, hogy az expedíció a Magyar Földrajzi Társaság Etiópiai Expedíciója nevet viselhesse. Kijelenti azonban a választmány, hogy az expedícióval kapcsolatban semmiféle felelősséget, akár anyagilag, akár a résztvevők életét vagy testi épségét illetően, nem vállal. Elnök közli a választmánnyal, hogy Réthly Antal főtitkár lemond főtitkári tisztjéről, hivatkozva nagyarányú és sokoldalú hivatali elfoglaltságára és újabb hivatali megbízatásai lehetetlenné teszik számára a főtitkári tisztséggel járó munkák további lelkiismeretes ellátását. A lemondó főtitkár az ülésről eltávozott. Elnök kijelenti, hogy végtelenül sajnálatraméltónak tartja a főtitkár lemondást, ki négy éven át, éppen a legsúlyosabb időkben bámulatraméltó munkássággal és páratlan ügyességgel intézte Társaságunk dolgait. Azonban kénytelen méltányolni a főtitkár indokait s javasolja a választmánynak a főtitkár lemondásának elfogadását. Vargha György és Thirring Gusztáv szintén igen meleg szavakkal emlékeznek meg Réthly Antal főtitkári működéséről.

Elnök javaslatára a választmány Hézser Aurél mellé a Földrajzi Közlemények társszerkesztőjeként a lemondott főtítkár helyébe Kéz Andor választmányi tagot küldi ki, felkéri azonban Réthly Antalt az évfolyam utolsó füzetének szerkesztési munkálataiban való részvételre. Vargha György és Prinz Gyula felszólalásával kapcsolatban a választmány elhatározza, hogy az átveendő „A Földgömb” szerkesztőit csak a decemberi választmányi ülésen fogja kijelölni.

1933. december 7. Elnök: *Cholnoky Jenő*. Elnök örömmel közli, hogy dr. Temesy Győző elvállalta a főtítkári teendőknek a közgyűlésig való ellátását. Főtítkár bejelenti, hogy a Földgömb átvétele ügyében kiküldött bizottság nov. 28-án ülésezett. A bizottság egyhangúlag javasolja, hogy a gyűjtött tagok adminisztrálását valamint a Földgömb szerkesztését vegye át a Társaság, minthogy a Milleker Rezső alelnökkel kötött megállapodás december 31-ével lejár s maga Milleker Rezső sem óhajtja meghosszabbítani. A választmány hozzájárul a bizottság javaslatához és őszinte köszönetét és háláját fejezi ki Milleker Rezső alelnöknek páratlan áldozatkészségéért és munkásságáért, mellyel a Földgömböt a súlyos gazdasági viszonyok dacára fenn tudta tartani s a Társaságnak is igen sok tagot szerzett vele. Az átvétel szerződészerű megállapodására a Társaság ügyészét kéri fel. Egyidejűleg a választmány tilkos szavazással Baktay Ervint és Kéz Andor választja meg a Földgömb szerkesztőit. A főtítkár tájékoztató költségvetését a két folyófratnak a kiadásával kapcsolatban a választmány jóváhagyólag elfogadja. Elnök jelenti, hogy az új erdőtörvényjavaslat ügyében kiküldött bizottság nov. 4-én tartott ülést s a javaslatot megfelelő módosításvajavaslatokkal a Földművelésügyi Minisztériumnak megküldte. Pénztáros jelenti, hogy a bevétel 8450'49, a kiadás 6492'34, egyenleg 1958'15 pengő. A könyvtáros betereszti jelentését a beérkezett művekről. A títkár beszámol a tagmozgalomról. A választmány egyhangú helyesléssel elfogadja Hézser Aurél indítványát és annak alapján Réthly Antal lemondott főtítkárt, minthogy főtítkárrá választása előtt is a választmánynek tagja volt, a közgyűlésig a választmányba behívja.

Szakülések.

1933. október 12. DR. KÁDÁR LASZLÓ: *Beszámoló Almásy László Ede 1933. évi libyai expedíciójának tudományos munkájáról.*

Gerhard Rohlfs 1874 évi expedíciója óta azt tartották, hogy a Libyai-sivatag egész területét elfoglalja a nagy homoktenger. Az újabb kutatók azonban mind szűkebbre vonták ennek a határait. Közöttük Kemal El Din herceg 1926-ban felfedezte a Gilf Kebir-platót. Ennek még ismeretlen északi részét kutatta át egymástól függetlenül az idén tavasszal Almásy László és D. Clayton expedíciója.

Az expedíció 4000 km. útát tett meg a sivatagban, melyen az előadó 500 km-es ismeretlen útszakaszról készített térképet. Két hónapon át rendszeres meteorológiai megfigyeléseket végzett, amelyek a hőmérsékletre, szélre, s a felhőzetre terjeszkedtek ki. 19'5 C⁰ igen magas napi hőmérséklet ingadozást mért, ami egyezik az előbbi kutatók eredményeivel, Hat alkalommal észlelt csekély eső az idei nedves tavasz következményének látszik. Az ural-

ködő szél iránya a Ráktérítőől északra NNW, majdnem N, a 23 szélességi foktól délre pedig NE.

A Gilf Kebir-plató 350—400 m magasan emelkedik ki a sivatag felszínéből. A peremét mindenütt törésvonalak szabták meg. A platót feldaraboló harántvölgyek és vadik szintén ezek irányát követik. Az anyaga nubiai homokkő, amelyet tűzköves réteg véd felülről. Oldalról azonban megtámadja a szél és az anyagával táplálja a sivatag homokbuckáit, a platót pedig mindjobban tanuhegyekké darabolja széjjel.

A plató északi részére ráfutnak a Homok-tenger buckái, amelyeket az itt uralkodó északi szél több kilométer hosszú, keskeny, 30—50 m magas hátaiban kerget dél felé. Minthogy ezek az uralkodó széllel párhuzamosak, emlékeztetnek a magyarországi futóhomok területek szélbarázdáira, de míg ezek deflációs, addig azok akkumulációs formák. A térítőn alul a buckák iránya északkelet—délnyugatra változik, ami azt bizonyítja, hogy ez a terület már a passzátszél zónájába esik; a buckák segítségével itt a 23°-ban jelölhetjük meg a passzát-zóna északi határát.

A sivatag növényzete a vadikra szorítkozik. A lefolyástalan területeken meggyűlő víz azonban csak ideiglenesen tud némi növényzetet táplálni. A Homok-tenger buckái közt azonban még gyakran találni viruló növényeket. Ezzel szemben az állatvilág mindenütt képviselve van, főleg rovarok által. De a sivatagi egér és néhány madárfaj is gyakori.

A Kufra oázisban lakó tibuk a területet jól ismerik s tevéiket a vadikba időnkint felhajtják legeltetni. A délebbre fekvő Auvenat hegység forrásai ezen népek karavánjainak mindenkor vízállomásai voltak, s a források közelében levő barlangok a nedvesebb periódusokban huzamosabb ideig is lakásul szolgáltak egyes törzseknek. Egy ilyen korszakról beszélnek azok a sziklafestmények, amelyeket szerencsés véletlen folytán a barlangok mennyezetén találtak és az előadó által a helyszínen gyűjtött, pattintott tűzköves-kövek s dörzskövek.

Végül bemutatott az előadó néhány sarkos kavicsot, homokbuckákban talált valódi fulguritet, tévesen fulguritnak tartott konkreciót, amelyek gyökerek körül képződött „nadrágok“, bemutatott továbbá mangánosan színezett növénykővületeket és gömbölyű, vagy szemes köveket, ismertette az „ál-cseppkövek“-et és ezeknek a mésztartalmú, laza homokkőből való képződését.

1933. november 9. DR. STRÖMPL GÁBOR: A bükki karszt vízrajza

A Bükk bonyolult geológiai felépítéséhez és változatos geomorfológiai arculatához mérten, vízrajza is szövevényes. — *Forrásai* sokfélék: a nagy karszt-források mellett fennsíkai rétegforrások, majd a karsztfenéken fakadó források egész sora, peremi törései mentén pedig hőforrások, végül két évszázkos, csak tavasszal bugyogó máskor száraz időszakos-forrás. — *Csermelyei* közül több a „visszafolyó“ azaz búvópatak; és pedig úgy el-, mint előbúvópatak. S nemcsak a karsztos fennsíkokon található, hanem a mély völgyekben is, bizonyosságául annak, hogy még a mély völgyek sem érték el mindenütt a karszt fenekét. A nagyobb előbúvópatakok karsztforrásai mögött (Garadna forrása, szalajkavölgyi Szikla-forrás, stb.) kiterjedtebb barlangokat sejtethetünk. — A vízhálózat a karszt morfológiájához igazodik. A bükki karszt ugyanis pusztuló karszt. Az egykor jóval terjedelmesebb fennsíkok már fel-

darabolódtak, egyes darabjai már el is tűntek s ehhez mérten került napvilágra a földalatti vizerek rövidebb vagy hosszabb szakasza. Helyenkint, különösen a hegység szélei mentén, már meg is szűnt a karsztos vízrajz, csupán néhány aszó-völgy őrzi emlékét. A Bükk karszti vízrajza — a pusztuló fennsíkok között — híven simul a romladozó karszthoz, de mint normális, azaz felszíni vízhálózat még — fiatal, mely csak most van kialakulóban. A vízrajznak fiatal voltát a fennsíki *vízválasztók* bizonytalan földalatti lefutása is sejteti. Legnagyobb a Garadna földalatti vízterülete, mert vízválasztója, ahogy azt nagy forrásai és a fennsíki vakvölgyek meg többsorok sejtetik, a magas Bükk déli peremén fut végig. Baloldali (északi) vízterülete azonban kicsi, mert itt csupa apró források fűzére kíséri. Az örvénykövi karszt földalatti vizének nagy része a másik oldalra, Tardona és Varbó, azaz észak felé fut le. — Kicsi a vízgyűjtője a két időszakos (Vöröskő- és Imó-) forrásnak is, mert csupán a Tarkó és Peskő környékére szorítkozik. Közül áll terjedelem dolgában a mónosbéli, bélapátfalvi és a szilvásváradai nagy-források karszti vízterülete. E források vizét a magas fennsík nyugati, a Tarkó és a Bálvány közti része táplálja. Vízválasztója ezek szerint nem az Istállóskőn, a Bükk kulmináló pontján, hanem jóval beljebb, keletnek fut, ahogyan azt pl. a Fekete-sár körüli vakvölgyek elhelyezkedése is elárulja. — A középütt terpszkedő Nagymező hidrográfiai hovatartozása bizonytalan. Úgy tetszik, hogy a nagy fennsíki vízválasztói, a szalajkai és garadnai vízterületek itt érintkeznek és a Nagymező karszti vízen megosztózkodnak.

A Bükk másik nagy karszti vízterülete a két (Kács- és Görömböly-) Tapolca között terpszkedik. E karszt túlnyomó része már nem fennsík, hanem csak asszövőlgyes *félkarszt*. Itt van a legkevesebb bővizű hideg-forrás. Nagy területen nyoma sincs a víznek, viszont a legtöbb s ugyancsak bővizű *hőforrás* — a Bükk alföldi nagy törésvonalai mentén itt (Diósgyőr, Kács, Tapolca) fakad föl. Nagy a gyanunk, hogy az itteni félkarszt nagy mélységekbe szivárgott s itt felmelegedett karsztvíze buggyan ki a törésvonalak mentén. Hazánk több hőforrása (budai, tatai, harkányi héviz, stb.) körül ugyancsak hasonló a viszonyok: a törések közelében ott vannak a dolomit és mészkőhegyek félkarsztjai.

Az előadást élénk vita követte, amelyben *Jaskó Sándor* és *dr. Cholnoky Jenő* és mások vettek részt.

1933. december 14. DR. CHOLNOKY JENŐ: Az öntöző földművelés módszerei. Előadó ismertette Ázsia belső száraz vidékeinek öntözési módszereit és azokat az elméleteket, amelyeket az öntözött vidékek pusztulására felállított. Tárgyalta Stein Aurélnak az öntözésekkel összefüggő érdekes felfedezéseit, valamint a közöttük volt tudományos vitát is érintette. Részletesebben nem térünk ki az érdekes előadásra, mert annak főbb eredményeit előadó a „Földrajzi Közlemények”-ben közölni fogja.

1933. december 21. DR. CHOLNOKY JENŐ és DR. BENDA LÁSZLÓ: A Magyar Földrajzi Társaság Etiópiai Kutatóútjának terve és feladata. Az ülésen Cholnoky Jenő egyetemi tanár, a társaság elnöke ismertette a kutatóút tervének keletkezését és rámutatott arra, hogy a magyar kutatóknak milyen nagy érdemeik vannak az afrikai kutatóútak terén. Gróf Teieki Sámuel, Ma-

gyar László és Torday Emil eredményes kutatásokat végeztek Afrikában. Kevesen tudják, hogy Afrikában még mindig óriási területek vannak ahol európai kutató sohasem járt. Nem messze a Vörös-tenger partjától, Szemia hegyóriásai világában, vagy délebbre a Tana-tó környékén hatalmas ismeretlen terület vár kutatóra. A társaság útnak célja Abesszinia északi részének kikutatása. Elmondta Cholnoky professzor, hogy Abessziniában keresztények élnek, akik azonban ezer év óta nem érintkeztek másféle kereszténységgel. A Benda László vezetésével induló kutatóút egyik fontos feladata lesz a Tana-tó környékének felkutatása. Ez lesz az első hivatalos magyar kutatóút, amelynek tagjai az abessziniai Negustól már engedélyt kaptak a beutazásra. A Negus világhatalmi törekvésektől tartva, aligha adja engedélyt angol, olasz vagy francia kutatónak. Abessziniának nincs oka arra, hogy a magyaroktól önállóságát féltse és ép azért önként adódik a magyar kutatók számára Abesszinia felkutatásának feladata. Ezután dr. Benda László, az expedíció vezetője tartott előadást, részletezve azokat a földrajzi és földtani feladatokat, amelyek megoldására a kutatók vállalkoznak. Az expedíciónak rajta kívül tizenkét tagja lesz. A kutatóút tagjai a maguk anyagi erejéből indulnak el a nyár folyamán Afrikába és a Magyar Földrajzi Társaság csak erkölcsi támogatásban részesíti őket.

Estélyek.

1933. november 9. DR. BAKTAY ERVIN: Az *Öt Folyó földje. Pandzsáb.*

India északnyugati része magában foglalja a Pandzsábat és az Északnyugati Határvidéket. A két területet az *Indus*-folyam választja el. „Pandszáb” magyarul „Öt Folyó”-t jelent s azért nevezik így, mert ezt a területet öt nagy folyó szeli át, amelynek vizét az Indus viszi a tengerbe. A Pandzsáb és az Északnyugati-határvidék ösidők óta fontos szerepet játszik India történelmében. Az északnyugati határhegvségen vezet át a *Khaibár*-szoros útvonala és mindig ez volt India legsebezhetőbb pontja. Minden idegen invázió ezen a természetes kapun át tört be India földjére, kivéve a legutóbbi hódítót, a brit hatalmat. Míg az Északnyugati-határvidéket félvad pathánok, marcona, harcias hegyitörzsek lakják, addig a Pandzsáb régi kultúrával dicsekedhet és manapság is egyike India legfejlettebb tartományainak. Fővárosa, *Lahor* típusa az északindiai városoknak. A Pandzsáb népességében sok különböző faj vére vegyült el s ez a vérkeveredés jó eredménnyel járt, mert a pandszábiak ma is általában erőteljesebbek és tetszetősebb külsejűek, mint India más vidékeinek lakói. Hinduk, mohamedánok és szikhek élnek a Pandzsában, s ezek közt különösen a szikhek érdemelnek figyelmet, mert a szikh felekezet szinte nemzetnek tekinthető és a Pandzsában jött létre. A brit hódítás előtt egész Pandzsáb a szikhek uralma alatt állott. A szikhek legfontosabb városa *Amritszár*, itt áll legszentebb templomuk, a híres Aranytemplom. Déli Pandzsában több bennszülött állam terül el, ezek a maharádzsák uralkodnak. A maharádzsa államok közt első helyen áll *Patna*, amely — fejedelmévé együtt — iskolapéldája lehet az indiai bennszülött-államok mivoltának. A Pandzsáb egyike India legváltozatosabb, legérdekesebb részeinek.

1933. november 13. DR. RÉTHLY ANTAL: *Törökország újjászületése.*

Az előadó két évig tartózkodott Törökországban és azon idő alatt beutazta annak túlnyomó nagyrészét, mert a török kormány megbízásából megszervezte a földművelés érdekeit szolgáló meteorológiai hálózatot és egyúttal felépítette Ankarában a meteorológiai obszervatóriumot és megindította a prognózis szolgálat érdekében a meteorológiai sürgőnszolgálatot. Előadó bemutatta felített képekben mindazokat a vidékeket amelyekben járt, úgy Belső-Anatoliát, mint a Földközi tenger partvidékeit, a Fekete tenger mellékét, továbbá a keleti vilajetekben megfordult még Trabzon, Erzerum és a régente orosz birtokban volt Karsz vidéken is. Bevezetésében vázolta azt a gigászi munkát, amelyet Gázi Musztafa Kemál pasa vitt véghez, amikor szembe fordult a szultánnal, nem fogadta el a sévresi békeparancsot és végül mítután 3 évi kemény küzdelem után újjászervezte az országot, Ismet pasa mint független nemzet feje megkötötte Lausanneban a világháború egyetlen tisztességes békéjét. A Gázi bevezette a latinbetűs írást, megreformálta és ingyenessé tette az egész oktatást, egyetemeket, utakat, több ezer kilométer vasutat épített, Ankarában egy csodavárost vásárolt elő a pusztaságból. Meghonosította a török törvényekben a svájci magánjogot, az olasz büntetőjogot és az olasz és német jog alapján az új kereskedelmi jogot, úgy hogy ma minden tekintetben jogbiztonság van a nemzeti Törökországban. Sokszor Mátyás király módjára útiain azonnal igazságot szolgáltat és a rossz tisztviselő elveszi büntetését. Szébbnél szebb és nagyrészt színes felített képekben — saját felvételei alapján — megismertette a régi és új Ankarát és az egész Török birodalmat.

1933 december 11. DR. CHOLNOKY JENŐ: „Erdély.” A trianoni békeben elszakított és megszállott Erdélyről tartott előadásában Cholnoky Jenő ismertette az egész erdélyi medencét. Első sorban végigvezetett annak külső majd belső hegygyűrűjén és végül bemutatta magát a medencét. Felvonultak előttünk szébbnél szebb felített képekben Erdély tájképi szépségei. Szomorúan láttuk, hogy a nyers erőszak, kisebb kulturájú oláhjaival mikép tiporta le a nagyobb kulturájú magyarságot és ujabban a szászságot is. Az előadást hatalmas közönség hallgatta végig és mindenki avval a meggyőződéssel távozott erről az előadásról, hogy Erdély mai sorsa csak szomorú átmeneti állapot és majdan visszanyerve „Kincses Erdély”-t, annak szépségeiben újból nem csak a váznon gyönyörködhetünk.

A Magyar Földrajzi Társaság Didaktikai Szakosztályának ügyrendje.

I. §. *Címe:* A Magyar Földrajzi Társaság Didaktikai Szakosztálya.

II. §. *Tagok:* a) A M. F. T. rendes tagjai közül azok, akik a földrajz oktatással foglalkoznak az elemi iskolától kezdve az egyetemig, ha a Szakosztályba való belépésüket bejelentik.

b) Szakosztály pártoló tagjai, akik a földrajzoktatás iránt érdeklődnek és kötelezik magukat évi járulék fizetésére.

c) Tiszteletbeli tagok, akiket a Szakosztály földrajz-pedagógiai érdekeik alapján megválaszt.

III. §. *Célja.* A mindenfajta típusú iskoláknak a földrajz oktatására vonatkozó összes kérdéseinek felvetése és megvitatása alapján a hazai iskolai földrajz-tudás mélyítése, eredményesebbé tétele és népszerűsítése.

IV. § *Eszközei.* 1. A tagok a fenti vonatkozásban előadásokat tarthatnak.

2. A Szakosztály felkér szakembereket egyes kérdések megvilágítására.

3. Figyelemmel kíséri a hazai földrajz-oktatás esetleges tantervi változásait és reformját; kialakult nézeteit vagy közvetlenül, vagy a M. F. T. útján az illetékes körök elé terjeszti.

4. A külföldi földrajzi vonatkozású pedagógiai és didaktikai irodalmi műveket és folyóiratokat megismerteti.

5. Különös gondot fordít a magyar földrajzi ifjúsági irodalom fokozatos kiválasztására és földrajzi olvasmányok szerkesztésére.

6. A gyakorlati földrajz tanár- és tanító-képzés (kurzus, külföldi tanulmány-utak) irányítása és előmozdítása.

7. Próbatanításokat rendez az egyes iskolák keretében.

8. Gondot fordít a földrajzi nomenklatura egységesítésére és megvalósítására.

9. A földrajz didaktikai szempontjából értékes tudományos intézmények és gyűjtemények megtekintése.

10. A szemléltető eszközök felfejlesztése és bővítése.

11. Mindezen kérdésekről adandó alkalommal egy földrajz didaktikai folyóiratban igyekszik számot adni; addig is a Szakosztály működéséről különféle szaklapok (Földrajzi Közlemények, O. K. T. E., Néptanítók Lapja, stb.) hasábjain számol be.

12. A fővárosban és nagyobb vidéki városokban rendszeres ifjúság előadásokat tart, vándorgyűléseket rendez, melyeken a földrajzi oktatás fontosságát terjeszti.

13. Tagjai számára helyi, vidéki és esetleg külföldi kirándulásokat és tanulmányutakat rendez.

14. Minden eszközt felhasznál, hogy tagjai, szak- és iskolai érdekeit támogatja.

V. §. *Vezetőség.* E célok elérésére a Szakosztály kebeléből tisztikart és 18 tagú intézőbizottságot választ a különféle iskolatípusok képviselőiből. A tisztikar elnökből, alelnökből, titkárból és pénztárosból áll. Az elszámolás ellenőrzésére az intézőbizottság két tagot küld ki.

1. A Szakosztály elnöke összehívja a gyűlést, irányítja menetét, és a szakosztály mindenkori képviselője és mint ilyen, tagja a M. F. T. választmányának. A Szakosztály kiadásait utalványozza.

2. Az elnöknek az alelnök a mindenkori helyettese.

3. A titkár vezeti a jegyzőkönyveket és a Szakosztály működéséről jelentést tesz, az ügyviteli teendőket ellátja.

4. A pénztáros kezeli a bevételeket, kiadásokat és felel a közgyűlésnek.

A Szakosztály vezetőségét és az új biz. tagokat a rendes tagok titkos szavazással az M. F. T. ciklusa szerint Sz. O. közgyűlésen választják.

VI. §. *Ülés.* A Szakosztály a lehetőséghez képest havonként legalább egy ülést tart; az előadások tartásáról a tisztikar gondoskodik. A közgyűlés jegyzőkönyvét az elnök és 2 tag hitelesíti.

VII. §. *Önálló indítványokat* előzetesen az elnökhöz kell beadni, hogy a bizottság véleményezhesse.

VIII. §. *A tagok évi hozzájárulását* — mely tagdíjnak felel meg — különként a közgyűlés állapítja meg.

A Magyar Földrajzi Társaság Gazdaságföldrajzi Szakosztályának ügyrendje

1. §. A Magyar Földrajzi Társaság Gazdaságföldrajzi Szakosztálya célja a gazdaságföldrajzi tudomány művelése és terjesztése.
2. §. A Gazdaságföldrajzi Szakosztály céljai előmozdítása érdekében gondoskodik a gazdasági földrajz tárgyköréből vett szakelőadások tartásáról, ilyen célú kirándulásokról és igyekszik előmozdítani gazdasági földrajzi tudományos munkák megjelenését, szükség esetén irányít és megszervez gazdasági földrajzi kutatásokat.
3. §. A Gazdaságföldrajzi Szakosztály tagjai lehetnek a Magyar Földrajzi Társaság tagjai közül azok, akik a Szakosztályba való felvételre jelentkeznek. A szakosztálynak tagdíja nincs.
4. §. A Gazdaságföldrajzi Szakosztály elnökét a Magyar Földrajzi Társaság választmánya választja meg. A választás érvénye három évre szól. A választás egybeesik a Magyar Földrajzi Társaság elnökségének választásával.
5. §. A Szakosztály elnökének feladata a Szakosztály ügyeinek irányítása, előadások rendezése, kirándulások megszervezése és munkatervezetének végrehajtása.
6. §. A Szakosztály elnöke, tagja a M. F. T. választmányának. A Szakosztály tagjai közül a szükséghez mérten hat tagú intézőbizottságot alakíthat. Az intézőbizottság feladata a szakosztály munkatervezetének megállapítása és minden felmerülő ügyben való döntés. Amennyiben a Szakosztály intézőbizottsága és elnökek között valamely ügyben ellentétes álláspont merül fel a kérdést a Magyar Földrajzi Társaság választmánya dönti el.
7. §. A Szakosztály elnökének jogában áll a Szakosztály tagjai közül valakit titkárral felkérni. A titkár a Szakosztály ügyvitelét és levelezését intézi, üléseinek jegyzőkönyvét vezeti.
8. §. A Szakosztály kiadásainak fedezésére a Magyar Földrajzi Társaság választmánya a költségvetés keretén belül megállapított összeget rendelkezésére bocsát, amelyből a kiadásokat a Szakosztály elnöke utalványozza. Ezt az összeget a Társaság pénztárosa kezeli. Amennyiben a költségvetésileg megállapított összeg a Szakosztály működésének biztosítására elégtelen volna, a M. F. T. választmánya a Szakosztálynak újabb összegeket engedélyezhet.
9. §. A Szakosztály előadásait, mint vendégek, azok is látogathatják, akik nem tagjai a Magyar Földrajzi Társaságnak.

Tudnivalók :

1. *Hivatalos helyiség* : VIII. Sándor utca 8.
2. *Hivatalos órák* : minden csütörtökön 4—6, szombaton 4—7. Ugyanakkor a könyvtár is használható. (Ünnepnapok, valamint júl. és aug. kivételével).
3. *Tagilletmény* : „A Földgömb” népszerű és a „Földrajzi Közlemények” szakszerű folyóirat. *Tagdíj* évi 10 P. Esedékes az első negyedévben.
4. *Csekkszámla* : 23604.
5. *Telefon (csak csütörtökön és szombaton d. u. 4—7-ig)* : 4—33—57.
6. *Tagajánlások és felszólamlások* VIII., Sándor ucca 8. alá küldendők.
7. *Szaküléseinket és estélyeinket a Társaság tagjai és az általuk bevezetett vendégek ingyen látogathatják.*
8. Minden hónap első csütörtökén tart a Társaság választmányi ülését. Tagfelvétel.
9. Minden hónap második csütörtökén d. u. 6 órakor. Szakülés (VIII. Múzeum körut 6—8. Egyetemi Földrajzi Intézet).
10. Minden hónap harmadik csütörtökén d. u. 6 órakor a Didaktikai Szakosztály ülése (u. o.)
11. Minden hónap negyedik csütörtökén d. u. 6 órakor a Gazdaságföldrajzi Szakosztály ülése (IV. Szerb utca 23. Egyetemi Gazdaságföldrajzi Intézet).
12. Estélyeink és Szaküléseink tárgyát, pontos időpontját, valamint helyét rendszerint „A Földgömb”-ben, valamint a napilapokban meghirdítjük.

GEOGRAPHISCHE MITTEILUNGEN

ZEITSCHRIFT DER UNGARISCHEN GEOGRAPHISCHEN GESELLSCHAFT.

BULLETIN GÉOGRAPHIQUE BOLLETTINO GEOGRAFICOREVUE DE LA SOCIÉTÉ
HONGROISE DE GÉOGRAPHIE.BOLLETTINO DELLA SOCIETÀ
GEOGRAFICA UNGERESE.**GEOGRAPHICAL REVIEW**

JOURNAL OF THE HUNGARIAN GEOGRAPHICAL SOCIETY.

— BUDAPEST, VIII., FÖHERCEG SÁNDOR UTCA 8. —

**Morphologische Beobachtungen im süd-
östlichen Teile der Gömör-Tornaer
Karstlandschaft.***Von: *A. Jaskó.*

Ein aus Triaskalk bestehendes Deckgebirge, das vom südlichen Abhang des Szepes-Gömörer Erzgebirges über die Landesgrenze hinreicht, bildet die charakteristische Karstlandschaft Rumpfungarns. Nördlich von einer steilen Randkluft begrenzt, sinkt das noch heute gut erhaltene Plateau nach Süden und wird von Neogenschichten überlagert. Am Rande des Kalkfelsens, dort wo neogener Ton, Sand und Schotter beginnt, hatten sich viele Wasserschwinde herausgebildet. Figur 1. und 2. sind Blockdiagramme von der Umgebung des Dorfes Jósvalő. Der Niederschlag wird von der wasserundurchlässigen Fläche in langen Tälern an den Karstrand geleitet, wo ihn die Wasserschwinden verschlucken. Die Einstürzungen und schachtartigen senkrechten Löcher verraten die sich in der Tiefe ziehenden Grotten. Auffallend ist, dass sich die Höhlen nicht unter Dolinenlandschaft ausbreiten, sondern vielmehr unter aus festen Gesteinbänken bestehenden Hügeln. Auf Blockdiagramm No. 2. ist zum Beispiel der Hügel „A“ günstig zur Höhlenbildung, während wir unter der mit „B“ bezeichnetem Dolinengruppe vergeblich nach ausgedehnten unterirdischen Hohlräumen nachsuchen.

Die Baradla ist mit ihrer 18 Kilometer Länge die dritte grösste Höhle Europas. In diesem aktiven Entwässerungssystem führt der Bach Styx von der českoslowakischen Domicagrotte unterirdisch über die Landesgrenze zum Aggteleker Höhlenteil, welcher schon in Rumpfungarn liegt. Hier nimmt der Bach Styx mehrere Zuflüsse von Nebenbächen auf und sinkt

* Abbildungen siehe im ungarischen Text. S 246—251.(

nachher in ein niedriger liegendes Höhlenstockwerk. Im Jós-vaför-Teil gelang es durch eine 12 Meter tiefe Schlucht auch ein mittleres, schon vertrocknetes Stockwerk zu erreichen. (Profil auf Abb. 3). An einer anderen Stelle können wir auf Leitern in den obersten wahrscheinlich zur Pliocen-Terrasse gehörigen Seitengang hineinklettern. (Fig. 4.)

Mit den Niveauänderungen der Karstwasserbasis bilden sich auch in Höhlen Terrassen aus; doch können auch im Karstgestein, dort wo sich zufällige wasserdichte Schichten befinden, die Höhlengewässer in verschiedenen, übereinander liegenden Stockwerken fließen. Ich möchte nicht die schon längst bewiesene „Karstwasserniveau-Hypothese“ angreifen, und nur behaupten, dass im Hinuntersteigen verhinderte Gewässer auch oberhalb des Karstwasserspiegels in horizontaler Richtung auf grossen Strecken fortschreiten können. Der Styx fliesst zum Beispiel im Aggteleker-Höhlenteil in einem höherem Stockwerk als im Jós-vaför-Teil.

Intensität des Völkerdruckes auf die politischen Grenzen im östlichen Mitteleuropa.*

Von A. Rónai.

Auf die politischen Grenzen und deren Veränderungen machen sich mittelbar oder unmittelbar die verschiedensten natürlichen und menschlichen Kräfte geltend, deren aufmerksame Verfolgung und Bewertung ungemein schwer fällt. Es gibt indessen eine Triebkraft, die mehr oder weniger schematisch feststellbar ist und zwar die absolute Zahl der innerhalb der Landesgrenzen lebenden Bevölkerung, die als natürliches Massengewicht auf dem eigenen Versorgungsgebiet und den umschliessenden Grenzen lastet. Diese der Bevölkerungszahl eigene Triebkraft gewinnt allmählich erhöhte Bedeutung, wenn die Bevölkerung der Länder stetig zunimmt, wodurch das für ihre Versorgung zur Verfügung stehende Gebiet verhältnismässig eingengt wird. Berücksichtigt man das Anwachsen der Bevölkerung unserer Erde in den letzten 100 Jahren, wird man auch die Wichtigkeit der der Bevölkerungszahl inwohnenden Kraft erkennen. (Siehe die Feststellungen der verschiedenen Gelehrten über die Versorgungsmöglichkeiten der einzelnen Kontinente).

In den westlichen Teilen Europas hat die Vermehrung der Bevölkerung bereits den Zustand der Saturierung erreicht; Al. Fischer behauptet sogar, dass die jetzige Bevölkerung Westeuropas um 17% die Zahl der Einwohner übersteigt, die auf diesen Gebieten zu versorgen möglich wäre.

Die deutschen Geopolitiker haben den, von der Bevölkerung der Nachbarstaaten auf die Grenzen einzelner Länder ausgeübten Druck „Druckquotient“ benannt und denselben mit folgender Formel ausgedrückt:

$$\text{Druckquotient} = \frac{\text{Einwohnerzahl aller angrenzenden Staaten}}{\text{Einwohnerzahl des eigenen Staates.}}$$

* Die Karte siehe im ungarischen Text auf S. 257.

Hiebei wird jedoch die Länge der zwischen den Nachbarstaaten sich hinziehenden politischen Grenzen nicht beachtet, die bei der Bestimmung des Druckquotienten unbedingt von Wichtigkeit ist.

Unserer Ansicht nach ist bei einer gemeinsamen Grenze von 10 Kilometern die Wirkung einer Volksmasse auf die andere wesentlich verschieden von der bei einer Grenze von 500 km. Länge. Ausserdem ist es wichtig ob dieselbe Bevölkerungsmasse nur ein-zwei, oder 5—6 Staaten angehört. Deshalb wird es für nötig erachtet, dass die bis nun gebräuchliche Formel des Druckquotienten mit der relativen Länge der Grenze in der Weise kombiniert wird, dass man den Druckquotient für jeden Nachbarstaat gesondert feststellt. Der aus der Bevölkerungszahl des Nachbarstaates und des eigenen Landes gewonnene Quotient wäre mit der Prozentualziffer zu multiplizieren, die die Gesamtlänge der eigenen Grenze, verglichen mit der Länge der gemeinsamen Grenze mit dem betreffenden Nachbarstaate ergibt.

Die Formel wäre daher folgende :

$$\text{Druckquotient} = \frac{\text{Bevölkerung des Nachbarstaates}}{\text{Eigene Bevölkerung}} \times \frac{\text{Gemeinsame Grenze im Verhältnis zur Gesamtlänge der eigenen Grenze, in \% ausgedrückt.}}{100}$$

Der durch sämtliche Nachbarstaaten auf das eigene Land ausgeübte Druck wird durch Addieren aller festgestellten Quotienten gewonnen.

Auf diese Weise erhalten wir, für die uns am meisten interessierenden Oststaaten Mitteleuropas die im ungarischen Text (Seite 255) mitgeteilte Tabelle.

Der Vorteil der solcherart gewonnenen Quotienten ist, dass sie den Druck der einzelnen Nachbarvölker gesondert angeben. So ist beispielsweise in Österreich der gewaltige Druck Deutschlands festzustellen, der den Druck sämtlicher Nachbarstaaten (auch Italien nicht ausgenommen) übersteigt. Überdies kann auch das grosse Interesse Italiens festgestellt werden. Auf der Tschecho-Slovakischen Republik lastet ebenfalls Deutschland am schwersten, und obwohl Polens Bevölkerung nur um die Hälfte kleiner ist als jene Deutschlands, hat die verhältnismässig kürzere tschechisch-polnische gemeinsame Grenze den Druck der Polen, verglichen mit jenen der Deutschen, auf $\frac{1}{3}$ vermindert.

In Jugoslawien bleibt der italienische Druck, selbst auf die trockene Grenze beschränkt, kaum hinter jenem Rumäniens zurück. Dem zwischen Deutschland und Russland eingekleiteten Polen bereiten die andern Nachbarn keine weiteren Sorgen. Ungarn leidet ungefähr unter dem gleichen Druck sämtlicher Staaten der kleinen Entente, dank der langen Grenze führt die Tschecho-Slovakei, Österreichs Rolle ist am unbedeutendsten, doch würde sich das Bild bei einem allfälligen Anschluss mit einem Schlage ändern. In Rumänien ist die russische Frage im Vordergrund.

Bei Beurteilung des Völkerdruckes muss die Länge der Grenze unbedingt berücksichtigt werden. Übrigens ist sie an und für sich von Bedeutung, die strategische Rücksichten noch erhöhen.

Indessen genügt es nicht, der Bevölkerung des eigenen Staates, sowie der Nachbarstaaten allein Beachtung zu schenken; es ist die Grösse der einzelnen Gebiete zu untersuchen, sowie deren Fähigkeit, den Völkerzuwachs aufzunehmen. Das zwischen Bevölkerung und Flächenausmaß bestehende Verhältnis, sowie den relativen natürlichen Bevölkerungszuwachs veranschau-

licht das dem ungarischen Text beiliegende Bild. (Seite 257). Die Segmente zeigen das gesamte Gebiet und die Bevölkerung, die Kolonnen den Bevölkerungszuwachs, die neben den Segmenten stehenden Zahlen endlich die Dichtigkeit der Bevölkerung.

Doch sind die Daten allein in diesem Falle nicht ausschlaggebend. Die Aufnahmefähigkeit der einzelnen Gebiete ist sehr verschieden und kann ziffermässig kaum ausgedrückt werden. So vertragen Handels- und Industriestaaten eine dichtere Bevölkerung, als Agrarstaaten, sowie auch jene, die über Erzreichtum (Eisen), oder andere Energiequellen (Kohle, Erdöl, Wasserkräfte) verfügen. Der Umstand jedoch, dass ein Gebiet dank seiner natürlichen Quellen eine dichtere Bevölkerung zu versorgen vermag, vermindert den nach aussen wirkenden Druck nicht im geraden Verhältnis, sondern beeinflusst höchstens die Richtung seiner Auswirkung. Eine dichtere Bevölkerungsschicht benötigt nämlich einerseits ein entsprechendes Agrarhinterland, anderseits einen gesicherten Markt für seine Produkte.

Die der Bevölkerungszahl und deren Zuwachs innewohnende Triebkraft lastet besonders schwer auf die politischen Grenzen, wenn die internationale Freizügigkeit und damit der natürliche und friedliche Ausgleich unterbunden werden, wenn einzelne Staaten den geistigen und physischen Arbeitern des Auslandes ihre Grenzen versperren. Im östlichen Mitteleuropa finden sich diesbezüglich äusserst bezeichnende Beispiele. Die infolge des plötzlichen Wechsels der Staatsoberhoheit und den verfehlten Friedensverträgen auch weiter herrschende gehässige, kriegerische Atmosphäre hat nicht nur die territorialen- und Bevölkerungsverhältnisse verändert, sondern auch ganze Gesellschaftsschichten aus ihrem Beschäftigungskreise gehoben, ohne für deren andersartigen Unterbringung und Verwendung zu sorgen, anderseits wurden gewisse Arbeitszweige entweder gänzlich vernachlässigt, oder zu deren Versehung ungeschulte, andern Branchen angehörige Arbeiter herangezogen. Infolge dessen entwickelte sich in diesen Gebietsteilen neben der geistigen und physischen Arbeitslosigkeit jener Tiefstand der wirtschaftlichen, administrativen und kulturellen Verhältnisse, unter deren Last, abgesehen von der allgemeinen Weltkrise, die Bewohner dieser Landesteile noch speziell zu leiden haben, (welche nebstbei noch die zwischen ihnen auf die Spitze getriebenen politischen Grenzen ständig gefährden). Sehr interessant wäre es, könnte man den Druck der geistigen und physischen Arbeitslosen auf unsere Grenzen zahlenmässig ausweisen, doch ist dies vorderhand infolge der verschiedentlich und meistens unvollständig und mangelhaft zusammengestellten Arbeitslosenstatistik unmöglich.

Schon Maull hat bemerkt, dass der Druckquotient die Verhältnisse nur in sehr groben Zügen wiedergibt und dass noch viele andere Umstände zu berücksichtigen sind. Dies ist natürlich und der Quotient hat keine andere Aufgabe, als ein bescheidener Baustein des ganzen geopolitischen Gebäudes zu sein. Im östlichen Mitteleuropa muss neben dem rohen Zusammenwirken des Völkerdruckes vor allem die Verteilung und die Rolle der Nationalitäten, als regulierende Kraft beachtet werden. Bekanntlich hat vor dem Kriege die Monarchie einen genug befriedigenden Druckquotient aufgewiesen. (Maull. Politische Geographie. 1925. Seite 453. Österreich-Ungarn 5'7; hingegen Dänemark 23'4, Schweden 30'8, Rumänien 30'8, nach Supan berechnet),

dennoch hat bei deren Zerfall die Expansionskraft der Völker eine grosse Rolle gespielt. Die in ein Staatsgefüge eingeschlossene und mit ihrem Lose unzufriedene nationale Minderheit übt auf die Grenzen jenes Staates einen zähen Druck aus, der von einem ihr verwandtem Volke bewohnt ist, oder in dem sie günstigere Lebensbedingungen zu finden erhofft. Je näher die von den Minoritäten bewohnten Gebiete zur Landesgrenze liegen und je kompaktere Massen sie bilden, umso stärker kommt ihr Druck zur Geltung. Hier im östlichen Mitteleuropa wird die Expansionskraft hauptsächlich durch folgende zwei Umstände beeinflusst: erstens die völlig ungeordnete Frage der Minderheiten, die diese Kraft ausserordentlich steigert und deren ziffermässig nachweisbares Gewicht um ein vielfaches erhöht. Der zweite modifizierende Umstand ist hauptsächlich bei den keinen selbständigen Staat bildenden Nationalitäten die Frage der wirtschaftlichen Zugehörigkeit und des wirtschaftlichen Anschlusses; die Kraft der geographischen Faktoren, die zwar noch heute, eben wegen der erwähnten dominierenden Verhältnisse, kaum zur Geltung kommen, kann doch nach entsprechender Lösung der Minderheitsfrage in den Vordergrund treten.

Bei Feststellung des Völkerdruckes auf die politischen Grenzen des östlichen Mitteleuropas darf daher die für dieses buntbewohnte Gebiet so sehr charakteristische Verteilung der Nationalitäten nicht unberücksichtigt bleiben.

Bringt man von der Bevölkerung der erwähnten Staaten jene nationalen Minderheiten in Abzug, die in den Nachbarstaaten das staatenbildende Element sind und rechnet man sie zu der Mehrheitsbevölkerung der letzteren Länder, lässt man ferner die Nationalitäten, welchen keine staatenbildende Rolle zufällt, als indifferent, unberücksichtigt, erhält man von dem, auf den östlichen Grenzen lastenden Völkerdruck ein wesentlich anderes Bild, das zweifellos charakteristischer ist und dem auch bezeichnende Kraft innewohnt.

Von den 6 behandelten mitteleuropäischen Staaten enthält die Tabelle II. (S. 259) im ungarischen Texte den auf diese Weise ausgerechneten Druckquotient der vom Nationalitätenstandpunkt interessantesten 4 Staaten.

Vergleicht man nun auch die die Expansionskraft der Nationalitäten berücksichtigenden Zahlen mit den Verhältniszahlen des allgemeinen Völkerdruckes, erhält man folgendes interessantes Bild:

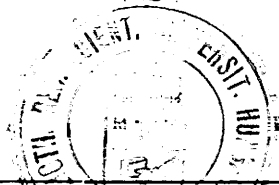
	Allg. Druck auf die polit. Grenzen.	Druck der benachbarten staatenbildenden Rassen auf das staatenbild. Element.
Tschecho-Slowakei	234	438
Jugoslawien	76	184
Rumänien	265	207
Ungarn	158	92

Die Expansionskraft der Nationalitäten vergrössert daher den auf den Grenzen Jugoslawiens lastenden Völkerdruck um das $2\frac{1}{3}$ -fache. Auch in der Tschecho-Slowakei wird der äussere Druck durch die Nationalitäten fast verdoppelt. Hingegen vermindern die von Ungarn losgetrennten Volksmassen den Druck der Nachbarstaaten fast um das anderthalbfache. Auch bei Rumänien ist eine kleine Abnahme zu verzeichnen, die vornehmlich daraus entsteht, dass in Russland nur die Russen allein als Mehrheitsnationalität be-

rücksichtigt wurden. Würden auch die Weissrussen und die Ukrainer als Majorität angenommen werden, (was berechtigt wäre), wäre des Ergebnis auch ungünstiger.

Es ist vielleicht überflüssig, das Ausmaß der auf jeden einzelnen Staat wirkenden Expansionskraft der Nationalitäten näher zu erörtern, die in den einzelnen Tabellen verzeichneten Zahlen veranschaulichen sie genügend deutlich.

Es war lediglich bezweckt nachzuweisen, dass die Minderheiten in Mitteleuropa einen ersten geopolitischen Faktor bilden, der auf die heutigen Grenzen der Staaten, sowie auf deren Sicherheit schwer lastet. Dass die ungeordnete Minderheitenfrage die vom nationalen Standpunkte sehr ungünstig gezogene Grenzlinie bedrohende Gefahr um vieles vergrößert, wurde bereits erwähnt. In ein anderes Kapitel gehört der Nachweis, dass diese verfehlten Grenzen vom geographischen, oekonomischen und strategischen Standpunkt beurteilt, noch viel unhaltbarer erscheinen,

KOZMA-KÖRÖSI: FÖLDRAJZI ATLASZ az új tantervhez alkalmazott kiadását dr. VARGHA GYÖRGY és dr. TEMESI GYÓZÓ dogozták át.

Rendszeres földrajzi atlasz, középfokú és polgái iskolák részére
ÁRA 3'60 PENGŐ.

Általános földrajzi atlasz, az elemi iskolák részére.
ÁRA 1'80 PENGŐ.

Mindegyik atlasz egy kötetben teljes anyagot nyújt

Az atlaszok gondos pedagógiai kiválasztás alapján az összes szükséges térképlapokat magukban foglalják. Miként a hivatalos bírálat külön is kiemeli: a térképek elgondolása, összeállítás, alaprajza és kivitele elsőrendű. Hasonló szép és gondos kidolgozású Atlasz ma nincs nálunk forgalomban. A térképek körrajzú domborzata plasztikusan emeli a területi viszonyokat s kítűnő szemléltetési anyagot nyújtanak az alsófokú iskolák tanulóinak is. — Névtáruk teljesen modern és egységes. Követik a legjobb és legelterjedtebb tankönyvek anyagát s így a tankönyv és az Atlasz teljes összhangban van. Bőségesen egészítik ki a főterképeket a melléktérképek s nagyon jó szolgálatot tesznek a térkép lényegét magyarázó és a térképolvasást tanító alapfogalmak táblái. A melléktérképeken a gazdasági, közlekedési és néprajzi viszonyokra helyeződik a fősúly.

Külön gonddal, hattérképben foglalkozik az Atlasz hazánk gazdasági állapotával. Mind ezek együttesen, de szép, finom kivitelével és olcsó boltiárával is jelentős haladást mutat a Kozma-Körösi-féle új Földrajzi Atlasz a már forgalomban lévő iskolai atlaszokkal szemben. Mutatványl készséggel küld **SINGER és WOLFNER Irodalmi Intézet Rt** könyvkiadóosztálya Budapest, VI., Andrásy-út 6.

Középiskoláknak nélkülözhetetlen !

Középeurópa

1 : 1.350,000 méretű

iskolai falitérképe

megjelent a

Magyar Földrajzi Intézet Rt.

BUDAPEST, V., UJPESTI-RAKPART 2. SZÁM.

kiadásában.

Tervezték és rajzolták : CHOLNOKY JENŐ dr., CZAKÓ ISTVÁN,
ERŐDI KÁLMÁN dr., GESZTI LAJOS, KARL JÁNOS dr., KÉZ
ANDOR dr., PÉCSI ALBERT dr.

ÁRA : vászonra vonva borítékban 47- P vászonra vonva lécekkel 50- P

Iskoláknak nélkülözhetetlen !

Magyarország

1 : 1,000.000 méretű

domborművű térképe

megjelent a

Magyar Földrajzi Intézet Rt.

BUDAPEST, V., UJPESTI-RAKPART 2. SZÁM.

kiadásában.

Tervezték és készítették : SCHARF NÁNDOR és TURNER FERENC.

Miniszteri engedélyezés száma 22345/1928. — ÁRA : 85 PENGŐ.

KOZMA-KÖRÖSI: FÖLDRAJZI ATLASZÁNAK az új tantervhez alkalmazott kiadását dr. VARGHA GYÖRGY és dr. TEMESI GYÓZÓ dogozták át.

Rendszeres földrajzi atlasz, középfokú és polgári iskolák részére ÁRA 3'60 PENGŐ.

Általános földrajzi atlasz, az elemi iskolák részére. ÁRA 1'80 PENGŐ.

Mindegyik atlasz egy kötetben teljes anyagot nyújt

Az atlaszok gondos pedagógiai kiválasztás alapján az összes szükséges térképlapokat magukban foglalják. Miként a hivatalos bírálókat külön is kiemeli: a térképek elgondolása, összeállítás, alaprajza és kivitele elsőrendű. Hasonló szép és gondos kidolgozású Atlasz ma nincs nálunk forgalomban. A térképek körrajzú domborzata plasztikusan emeli a felületi viszonyokat s kitűnő szemléltetési anyagot nyújtanak az alsófokú iskolák tanulóinak is. — Névtáruk teljesen modern és egységes. Követik a legjobb és legterjedtebb tankönyvek anyagát s így a tankönyv és az Atlasz teljes összhangban van. Bőségesen egészítik ki a főterképeket a melléktérképek s nagyon jó szolgálatot tesznek a térkép lényegét magyarázó és a térképolvasást tanító alapfogalmak táblái. A melléktérképeken a gazdasági, közlekedési és néprajzi viszonyokra helyeződik a fősúly.

Külön gonddal, hat térképben foglalkozik az Atlasz hazánk gazdasági állapotával. Mind ezek együttesen, de szép, finom kivitelével és olcsó boltiárával is jelentős haladást mutat a Kozma-Körösi-féle új Földrajzi Atlasz a már forgalomban lévő iskolai atlaszokkal szemben. Mutatványt készséggel küld SINGER és WOLFNER Irodalmi Intézet Rt könyvkiadóosztálya Budapest, VI., Andrássy-út 6.

Tudnivalók :

1. *Hivatalos helyiség* : VIII. Sándor utca 8.
2. *Hivatalos órák* : minden csütörtökön 4—6, szombaton 4—7. Ugyanakkor a könyvtár is használható. (Ünnepnapok, valamint júl. és aug. kiutételével).
3. *Tagilletmény* : „A Földgömb” népszerű és a „Földrajzi Közlemények” szakszerű folyóirat. *Tagdíj* évi 10 P. Esedékes az első negyedévben.
4. *Csekk számla* : 23604.
5. *Telefon (csak csütörtökön és szombaton d. u. 4—7-ig)* : 4—33—57.
6. *Tagajánlások és felszólamlások VIII.*, Sándor utca 8. alá küldendők.
7. Szaküleseinket és estélyeinket Társaság tagjai és az általuk bevezetett vendégek ingyen látogathatják.
8. Minden hónap első csütörtökén tart a Társaság választmányi ülését. Tagfelvétel.
9. Minden hónap második csütörtökén d. u. 6 órakor Szakülés (VIII. Múzeum körút 6—8, Egyetemi Földrajzi Intézet).
10. Minden hónap harmadik csütörtökén d. u. 6 órakor a Didaktikai Szakosztály ülése (u. o.)
11. Minden hónap negyedik csütörtökén d. u. 6 órakor a Gazdaságföldrajzi Szakosztály ülése (IV. Szerb utca 23. Egyetemi Gazdaságföldrajzi Intézet).
12. Estélyeink és Szaküleseink tárgyát, pontos időpontját, valamint helyét rendszerint „A Földgömb”-ben, valamint a napilapokban meghirdetjük.

73-75 (19) 21

FÖLDRAJZI KÖZLEMÉNYEK

**BULLETIN
GÉOGRAPHIQUE**

**GEOGRAPHICAL
REVIEW**

**BOLLETTINO GEOGRAFICO
GEOGRAPHISCHE MITTEILUNGEN**

LXI. KÖTET

1933

4—6. SZÁM

SZERKESZTI:
HÉZSER AURÉL ÉS RÉTHLY ANTAL

TARTALOM:

<i>Dr. Cholnoky Jenő</i> : Imperium Romanum — — — —	61
<i>Dr. Prinz Gyula</i> : A földrajz az államigazgatás szolgálatában	69
<i>Dr. Milleker Rezső</i> : Moll B. Atlas Hungaricus-a — —	82
<i>Dr. Schilling Gábor</i> : De Martonne legújabb könyve és a magyarság — — — — — — — — — —	88
<i>Dr. Wallner Ernő</i> : A Balatonpart népsűrűsége — — — —	101
<i>Dr. Réthly Antal</i> : Főtitkári jelentés a Magyar Földrajzi Társaság 61-ik évi (1932—33-i) működéséről — — — — — — — —	103
<i>Közgyűlési jelentések</i> — — — — — — — — — —	110
<i>Személyi hírek</i> : Szavovjai Lajos Amadé †, Csánki Dezső †, báró Nopcsa Ferenc † — — — — — — — — — —	119
<i>Irodalom</i> : a) hazai, b) külföldi — — — — — — — — — —	120
<i>A Magyar Földrajzi Társaság hírei</i> : Választmányi ülések. LXI. köz- gyűlés. Szakülések. Estélyek. A Magyar Földrajzi Társaság Balaton- és Alföldi-bizottságának elszámolása — — — — —	133
<i>Pályázat ifjúsági olvassmányokra</i> — — — — — — — — — —	140

INHALT: -- CONTENTS: -- TABLE DES MATIÈRES:

<i>Dr. J. Cholnoky</i> : Imperium Romanum — — — — —	141
<i>Dr. G. Schilling</i> : Un livre de M. de Martonne et les Hongrois — — — — — — — — — —	151
<i>Dr. R. Milleker</i> : Der Atlas Hungaricus von Bernhard von Moll — — — — — — — — — —	168

A tudnivalók a 4. borítékoldalon találhatók.

KIADJA A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

EDITED:
HUNGARIAN
GEOGRAPHICAL SOCIETY

VERLAG:
UNGARISCHE GEOGRAPHISCHE
GESELLSCHAFT

EDITION PAR LA:
SOCIÉTÉ HONGROISE
DE GÉOGRAPHIE

BUDAPEST VIII. SÁNDOR UTCA 8.

MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

— 1872 —

Védnök: *JÓZSEF kir. herceg Ófensége.*

Tiszteletbeli elnök: *Erődi-Harrach Béla dr.,* udv. tan., ny. főigazgató.

Tiszttakar:

Elnök: *Cholnoky Jenő dr.* egyetemi tanár.

Alelnökök: *gr. Teleki Pál dr.* egyetemi tanár, ny. miniszterelnök.

Thirring Gusztáv dr. Fővárosi Stat. Hiv. ny. igazg.

Milleker Rezső dr. egyetemi tanár, lev. tag. (Debrecen).

Főtitkár: *Réthly Antal dr.* egyet. m. tanár, Meteor. Int. aligazgató, lev. tag

Titkár: *Koch Ferenc dr.* egyetemi tanársegéd.

Könyvtáros: *Dubovitz István* gimnáziumi tanár., lev. tag.

Pénztáros: *Németh József* ny. reáliskolai igazgató.

Ellenőr: *Bacsó Nándor* meteorologus.

Ügyész: *Erődi-Harrach Tihamér dr.* ügyvéd., orsz. gyűl. képviselő.

Didaktikai Szakosztály elnöke: *Vargha György dr.,* reálisk. igazgató.

Gazdaságföldrajzi Szakosztály elnöke: *Fodor Ferenc dr.,* egyetemi rk. tanár.

Belföldi tiszteleti tagok:*)

Bátky Zsigmond dr., a Néprajzi Múzeum igazgatója, B u d a p e s t.

Berzeviczy Albert dr., v. b. t. t., a Magyar Tudományos Akadémia elnöke stb., B u d a p e s t.

Cholnoky Jenő dr., egyetemi tanár, a Magyar Földrajzi Társaság elnöke, B u d a p e s t.

Erődi-Harrach Béla dr., udv. tan., ny. főigazgató B u d a p e s t.

Farkasfalvi Kornél, reálgimn. tanár, B u d a p e s t.

Fest Aladár, kir. tan., ny. főigazgató, B u d a p e s t.

Gervay Dezső, magánzó, B u d a p e s t.

Ilosvay Lajos dr., ny. egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági tagja, B u d a p e s t.

Kőrösi Albin, ny. gimnáziumi igazgató, B u d a p e s t,

Kövesligethy Radó dr., egyetemi tanár, B u d a p e s t.

Prinz Gyula dr., egyetemi tanár, P é c s.

Róna Zsigmond dr., a Meteorológiai Intézet ny. igazgatója, B u d a p e s t.

Sipőcz Jenő dr., Budapest székesfőváros polgármestere.

gr. Teleki Pál dr., egyetemi tanár, ny. miniszterelnök, stb. B u d a p e s t.

Thirring Gusztáv dr., kormányfőtanácsos, a Föv. Statisztikai Hivatal ny. igazgatója, B u d a p e s t.

br. Wlassics Gyula dr., v. b. t. t., a m. kir. Közigazgatási Bíróság ny. elnöke stb., B u d a p e s t.

Választmányi tagok:

Baktay Ervin, indológus, író.

Ecsedi István dr., múzeumi igazg.

Erődi Kálmán dr., főigazgató.

Fodor Ferenc dr., egyet. c. rk. tanár. lev. tag.

Gerő László, ny. őrnagy.

Geszfi Lajos, leánygimn. tanár.

Györfly István dr., egyetemi m. tanár. lev. tag.

Halász Gyula író, lev. tag.

Haltenberger Mihály dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.

Hézsér Aurél dr., egyet. m. tanár, lev. tag.

Horváth Károly dr., leánygimn. tanár.

Irmédi Molnár László dr., térképész.

Kalmár Gusztáv dr., főisk. tanár.

Karl János dr., kegyesr. rgimn. igazg. lev. tag.

Kéz Andor dr., egyetemi m. tanár.

Kogutowicz Károly dr., egyet. tanár. lev. tag.

Kovács Alajos dr., Közp. Statisztikai Hivatal elnöke.

Lóczy Lajos dr., egyetemi tanár, lev. tag.

Marczell György, Meteor. Int. aligazg. lev. tag.

v. Medvey Aurél, Áll. Térk. Int. igazg.

Papp Károlyné dr., leánygimn. tanár. lev. tag.

Pécsi Albert dr., f. keresk. isk. tanár. lev. tag.

Prochaska Ferenc dr., tanítóképző tan.

Schwalm Amadé dr., f. keresk. isk. tan.

Steiner Lajos dr., egyet. m. tanár, ny. ig. lev. tag.

Strömpl Gábor dr., egyet. m. tan., térk. lev. tag.

Szakáll Zsigmond dr., keresk. isk. főigazg., egyet. m. tanár, lev. tag.

Szilády Zoltán dr., egyet. m. tanár.

Temesy Győző dr., reálgimn. tanár. lev. tag.

Vargha György dr., reálisk. igazg., lev. tag

*) Az alapszabályok 43. és 46 §-ai szerint a belföldi tiszteleti tagok egyúttal a választmány örökös tagjai.

73-75

FÖLDRAJZI KÖZLEMÉNYEK

BULLETIN
GÉOGRAPHIQUE

GEOGRAPHICAL
REVIEW

BOLLETTINO GEOGRAFICO
GEOGRAPHISCHE MITTEILUNGEN

LXI. KÖTET

1933

9—10. SZÁM

SZERKESZTI:
HÉZSER AURÉL ÉS RÉTHLY ANTAL

TARTALOM:

Jaskó Sándor: Morfológiai megfigyelések és problémák a Gömör-Tornai karsztvidék délkeleti részében	245
Rónai András: Középkelet-Európa politikai határaitra gyakorolt népnyomás mértéke	252
Borbély Andor: Magyarország felmérésen alapuló első térképe	261
Kéz Andor: A budai Várhegy terraszakvicsa	266
Személyi hírek: † Rasmussen Knud. — Kéz Andor magántanár	268
Irodalom: a) hazai, b) külföldi	269
A Magyar Földrajzi Társaság hírei: Választmányi ülések. — Szakülések. — Estélyek	282
A M. F. T. Didaktikai Szakosztályának ügyrendje	288
A M. F. T. Gazdaságföldrajzi Szakosztályának ügyrendje	290

INHALT: -- CONTENTS: -- TABLE DES MATIÈRES:

A. Jaskó: Morphologische Beobachtungen im südöstlichen Teile der Gömör-Tornaer Karstlandschaft	291
A. Rónai: Intensität des Völkerdruckes auf die politischen Grenzen im östlichen Mitteleuropa	292

Az 500 pengős Farkasfalvi pályázat januárius 31-én lejár. —
Feltételei a „Tartalomjegyzék” VIII. oldalán újból közöltetnek.

KIADJA A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

EDITED:
HUNGARIAN
GEOGRAPHICAL SOCIETY

VERLAG:
UNGARISCHE GEOGRAPHISCHE
GESELLSCHAFT

BUDAPEST VIII. SÁNDOR UTCA 8.

ÉDITION PAR LA:
SOCIÉTÉ HONGROISE
DE GÉOGRAPHIE

MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

— 1872 —

Védnök: *JÓZSEF kir. herceg Őfensége.*

Tiszteletbeli elnök: *Erődi-Harrach Béla dr., udv. tan., ny. főigazgató.*

Tisztikar:

- Elnök: *Cholnoky Jenő dr. egyetemi tanár.*
Alelnökök: *gr. Teleki Pál dr. egyetemi tanár, ny. miniszterelnök.*
Thirring Gusztáv dr., Fővárosi Stat. Hiv. ny. igazg.
Milleker Rezső dr. egyetemi tanár, lev. tag. (Debrecen).
Főtítkár: *Réthy Antal dr. egyet. m. tanár, Meteor. Int. aligazgató, lev. tag.*
Titkár: *Koch Ferenc dr. egyetemi tanársegéd.*
Könyvtáros: *Dubovitz István gimnáziumi tanár, lev. tag.*
Pénztáros: *Németh József ny. reáliskolai igazgató.*
Ellenőr: *Bacsó Nándor meteorologus.*
Ügyész: *Erődi-Harrach Tihamér dr. ügyvéd, orsz. gyűl. képviselő.*

Didaktikai Szakosztály elnöke: *Vargha György dr. reálisk. igazgató.*

Gazdaságföldrajzi Szakosztály elnöke: *Fodor Ferenc dr. egyetemi rk. tanár.*

Belföldi tiszteletli tagok:*)

- Bátky Zsigmond dr. a Néprajzi Múzeum igazgatója, B u d a p e s t.*
Berzeviczy Albert dr. v. b. t. t., a Magyar Tudományos Akadémia elnöke stb., B u d a p e s t.
Cholnoky Jenő dr. egyetemi tanár, a Magyar Földrajzi Társaság elnöke, B u d a p e s t.
Erődi-Harrach Béla dr. udv. tan., ny. főigazgató B u d a p e s t.
Farkasfalvi Kornél, reálgimn. tanár, B u d a p e s t.
Fest Aladár kir. tan., ny. főigazgató, B u d a p e s t.
Gervay Dezső, magánzó, B u d a p e s t.
Ilosvay Lajos dr. ny. egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági tagja, B u d a p e s t.
Kőrösi Albin, ny. gimnáziumi igazgató B u d a p e s t.
Kövesligethy Radó dr., egyetemi tanár, B u d a p e s t.
Prinz Gyula dr., egyetemi tanár, Pé c s.
Róna Zsigmond dr., a Meteorológiai Intézet ny. igazgatója, B u d a p e s t.
Sipőcz Jenő dr. Budapest székesfőváros polgármestere.
gr. Teleki Pál dr., egyetemi tanár, ny. miniszterelnök stb. B u d a p e s t.
Thirring Gusztáv dr., kormányfőtanácsos a Föv. Statisztikai Hivatal ny. igazgatója B u d a p e s t.
br. Wlassics Gyula dr., v. b. t. t. a m. kir. Közigazgatás Biróság ny. elnöke, stb. B u d a p e s t.

Választmányi tagok:

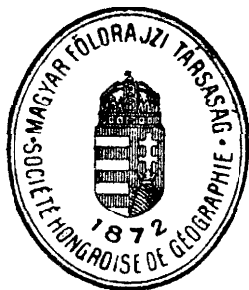
- Baktay Ervin dr. indológus, író.*
Ecsedi István dr. múzeumi igazg.
Erődi Kálmán dr. főigazgató.
Fodor Ferenc dr. egyet. rk. tanár, lev. tag.
Gerő László ny. őrnagy.
Geszti Lajos leánygimn. tanár.
Györfly István dr. egyetemi m. tanár, lev. tag.
Halász Gyula író lev. tag.
Haltenberger Mihály dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.
Hézszer Aurél dr., egyet. m. tanár, lev. tag.
Horváth Károly dr., leánygimn. tanár.
Irmédi Molnár László dr., térképész.
Kalmár Gusztáv dr., főisk. tanár.
Karl János dr., kegyesr. rgmn. igazg., lev. tag.
Kéz Andor dr., egyetemi m. tanár.
Kogutowicz Károly dr., egyet. tanár, lev. tag.
Kovács Alajos dr., a Közp. Statisztikai Hivatal elnöke.
Lóczy Lajos dr., egyetemi tanár, lev. tag.
Marczell György, Meteor. Int. igazg., lev. tag.
v. Medvey Aurél, Áll. Térk. Int. igazg.
Papp Károlyné dr., leánygimn. tanár, lev. tag.
Pécsi Albert dr., f. keresk. isk. tanár, lev. tag.
Prochaska Ferenc dr., tanítóképző tan.
Schwalm Amadé dr., f. keresk. isk. tan.
Steiner Lajos dr., egyet. m. tanár, ny. ig. lev. tag.
Strömpl Gábor dr., egyet. m. tan., térk. lev. tag.
Szakáll Zsigmond dr., keresk. isk. főigazg., egyet. m. tanár
Szilády Zoltán dr., egyet. m. tanár.
Temesy Győző dr., reálgimn. tanár, lev. tag.
Vargha György dr., reálisk. igazg. lev. tag.

*) Az alapszabályok 43. és 46. §-ai szerint a belföldi tiszteletli tagok egyúttal a választmány örökös tagjai.

FÖLDRAJZI KÖZLEMÉNYEK

**BULLETIN
GÉOGRAPHIQUE**

**GEOGRAPHICAL
REVIEW**

**BOLLETTINO GEOGRAFICO
GEOGRAPHISCHE MITTEILUNGEN**

LXI. KÖTET

1933

7-8. SZÁM

SZERKESZTI:

HÉZSER AURÉL ÉS RÉTHLY ANTAL

TARTALOM:

<i>Dr. Bulla Béla</i> : Morfológiai megfigyelések magyarországi löszös területeken	169
<i>Dr. Aujeszky László</i> : Föhn-jelenségek Nyugatmagyarországon	202
<i>Dr. Hézsér Aurél</i> : A Föld kisebb államainak geopolitikai képe	207
<i>Halász Gyula</i> : Northern Lights	210
<i>A Magyar Tudományos Akadémia átirata</i>	211
Norvég nyelvű ismertető cikkek Magyarországról	212
<i>Személyi hírek</i> : Stein Aurél levele Cholnoky Jenőhöz. Gonda Béla †	213
<i>Irodalom</i> : a) hazai b) külföldi	214
<i>A Magyar Földrajzi Társaság hírei</i> : Nemzetközi földrajzi kongresszus Varsóban. — Pályázat ifjúsági olvasmányokra. — Könyvtárunk érdekében. — Választmányi ülés. — A Gazdaságföldrajzi Szakosztály előadása	220

INHALT: -- CONTENTS: -- TABLE DES MATIÈRES:

<i>Dr. B. Bulla</i> : Morphologische Beobachtungen in ungarischen lössbedeckten Gebieten	224
<i>Dr. A. Réthly</i> : LXI.-te Generalversammlung der Ungarischen Geographischen Gesellschaft (27, April 1933)	228
<i>Dr. L. Aujeszky</i> : Le Föhn de la Hongrie Occidentale	229
<i>Anhang</i> ; <i>P. M. Røwde</i> (Oslo): Ungarn	231

A tudnivalók a 4. borítékoldalon találhatóak.

EDITED:
HUNGARIAN
GEOGRAPHICAL SOCIETY

VERLAG:
UNGARISCHE GEOGRAPHISCHE
GESELLSCHAFT
BUDAPEST VIII. SÁNDOR UTCA 8.

EDITION PAR LA:
SOCIÉTÉ HONGROISE
DE GÉOGRAPHIE

MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

— 1872 —

Védnök: *JÓZSEF kir. herceg Ófensége.*

Tiszteletbeli elnök: *Erődi-Harrach Béla dr., udv. tan., ny. főgazgató.*

Tisztikar:

- Elnök: *Cholnoky Jenő dr. egyetemi tanár.*
Alelnökök: *gr. Teleki Pál dr. egyetemi tanár, ny. miniszterelnök.*
Thirring Gusztáv dr., Fővárosi Stat. Hiv. ny. igazg.
Milleker Rezső dr. egyetemi tanár, lev. tag. (Debrecen).
Főtitkár: *Réthly Antal dr. egyet. m. tanár, Meteor. Int. aligazgató, lev. tag.*
Titkár: *Koch Ferenc dr. egyetemi tanársegéd.*
Könyvtáros: *Dubovitz István gimnáziumi tanár, lev. tag.*
Pénztáros: *Németh József ny. reáliskolai igazgató.*
Ellenőr: *Bacsó Nándor meteorologus.*
Ügyész: *Erődi-Harrach Tihamér dr. ügyvéd, orsz. gyűl. képviselő.*

Didaktikai Szakosztály elnöke: *Vargha György dr. reálisk. igazgató.*

Gazdaságföldrajzi Szakosztály elnöke: *Fodor Ferenc dr. egyetemi rk. tanár.*

Belföldi tiszteleti tagok:*)

- Bátky Zsigmond dr. a Néprajzi Múzeum igazgatója, B u d a p e s t.*
Berzeviczy Albert dr. v. b. t. t., a Magyar Tudományos Akadémia elnöke stb., B u d a p e s t.
Cholnoky Jenő dr. egyetemi tanár, a Magyar Földrajzi Társaság elnöke, B u d a p e s t.
Erődi-Harrach Béla dr. udv. tan., ny. főgazgató B u d a p e s t.
Farkasfalvi Kornél, reálgimn. tanár, B u d a p e s t.
Fest Aladár kir. tan., ny. főigazgató, B u d a p e s t.
Gervay Dezső, magánzó, B u d a p e s t.
Ilosvay Lajos dr., ny. egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági tagja, B u d a p e s t.
Kőrösi Albin, ny. gimnáziumi igazgató, B u d a p e s t.
Kövesligethy Radó dr., egyetemi tanár, B u d a p e s t.
Prinz Gyula dr., egyetemi tanár, Pécs.
Róna Zsigmond dr., a Meteorológiai Intézet ny. igazgatója, B u d a p e s t.
Sipőcz Jenő dr. Budapest székesfőváros polgármestere.
gr. Teleki Pál dr., egyetemi tanár, ny. miniszterelnök stb. B u d a p e s t.
Thirring Gusztáv dr., kormányfőtanácsos a Föv. Statisztikai Hivatal ny. igazgatója B u d a p e s t.
br. Wlassics Gyula dr., v. b. t. t. a m. kir. Közigazgatás Bíróság ny. elnöke, stb. B u d a p e s t.

Választmányi tagok:

- Baktay Ervin, indológus, író.*
Ecsedi István dr. múzeumi igazg.
Erődi Kálmán dr. főigazgató.
Fodor Ferenc dr. egyet. rk. tanár, lev. tag.
Gerő László ny. őrnagy.
Geszti Lajos leánygimn. tanár.
Györfly István dr. egyetemi m. tanár, lev. tag.
Halász Gyula író lev. tag.
Haltenberger Mihály dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.
Hézsér Aurél dr., egyet. m. tanár, lev. tag.
Horváth Károly dr., leánygimn. tanár.
Irmédi Molnár László dr., térképész.
Kalmár Gusztáv dr., főisk. tanár.
Karl János dr., kegyesr. rgmn. igazg., lev. tag.
Kéz Andor dr. egyetemi m. tanár.
Kogutowicz Károly dr., egyet. tanár, lev. tag.
Kovács Alajos dr., a Közp. Statisztikai Hivatal elnöke.
Lóczy Lajos dr., egyetemi tanár, lev. tag.
Marczell György, Meteor. Int. igazg., lev. tag.
v. Medvey Aurél, Áll. Térk. Int. igazg.
Papp Károlyné dr., leánygimn. tanár, lev. tag.
Pécsi Albert dr., f. keresk. isk. tanár, lev. tag.
Prochaska Ferenc dr., tanítóképző tan.
Schwalm Amadé dr., f. keresk. isk. tan.
Steiner Lajos dr., egyet. m. tanár, ny. ig. lev. tag.
Strömpl Gábor dr., egyet. m. tan., térk. lev. tag.
Szakáll Zsigmond dr., keresk. isk. főigazg., egyet. m. tanár
Szilády Zoltán dr., egyet. m. tanár.
Temesy Győző dr., reálgimn. tanár, lev. tag.
Vargha György dr., reálisk. igazg. lev. tag.

*) Az alapszabályok 43. és 46 §-ai szerint a belföldi tiszteleti tagok egyúttal a választmány örökös tagjai.

Középiskoláknak nélkülözhetetlen !

Középeurópa

1 : 1.350,000 méretű

iskolai falitérképe

megjelent a

Magyar Földrajzi Intézet Rt.
BUDAPEST, V., UJPESTI-RAKPART 2. SZAM.
kiadásában.

Tervezték és rajzolták : CHOLNOKY JENŐ dr., CZAKÓ ISTVÁN,
ERÓDI KÁLMÁN dr., GESZTI LAJOS, KARL JÁNOS dr., KÉZ
ANDOR dr., PÉCSI ALBERT dr.

ÁRA : vászonra vonva borítékban 47- P vászonra vonva lécekkal 50- P

Iskoláknak nélkülözhetetlen !

Magyarország

1 : 1,000.000 méretű

domborművű térképe

megjelent a

Magyar Földrajzi Intézet Rt.
BUDAPEST, V., UJPEST-RAKPART 2. SZAM.
kiadásában.

Tervezték és készítették : SCHARF NÁNDOR és TURNER FERENC.

Miniszteri engedélyezés száma 22345/1928. — ÁRA : 85 PENGÓ.

Uj iskolai falitérképek.

Olaszország és a Balkán-félsziget falitérképe

Tervezte: Kogutowicz Károly dr.

Mérték 1 : 1,250,000. Nagyság 121×170 cm. Min. eng. sz. 76.650/1933.

A M. Kir. Állami Térképészet kiadása.

Ára vászonra vonva, hajtogatva P 28.—

Ára vászonra vonva, lécekkal P 28.—

A régen elfogyott térképek helyett most megjelent új plasztikus falitérkép egyesítve ábrázolja a két félszigetet. Gyönyörű színezése meglepetés még azoknak is, akik már ismerik az Állami Térképészet kiadásában korábban megjelent falitérképek szép színezését.

Franciaország, Belgium és Hollandia falitérképe

Tervezte: Kogutowicz Károly dr.

Mérték 1 : 1,250,000. Nagyság 85×121 cm. Min. eng. sz. 76,650/1933.

A M. Kir. Állami Térképészet kiadása.

Ára vászonra vonva, hajtogatva P 16.—

Ára vászonra vonva, lécekkal P 16.—

A térképen ábrázolt területek fizikai tagozódását nagyszerűen szemlélteti ez a kiváló gonddal szerkesztett és 8 színű nyomásban készült térkép, melyen különösen szépek a Pyreneusok, az Alpok és a Francia Középhegység vonulatai

Az Alpok plasztikus falitérképe

Tervezte: Kogutowicz Károly dr.

Mérték 1 : 900 000. Nagyság 121×85 cm, Min. eng. sz. 76.650/1933.

Ára vászonra vonva, hajtogatva P 16.—

Ára vászonra vonva, lécekkal P 16.—

Az első térkép, mely az Alpok egész területét ilyen részletesen ábrázolja, az Állami Térképészet új falitérképeinek csodaszép plasztikus hegyrajzával.

A föld képe féltekékben (Planiglobus)

Tervezte: Kogutowicz Károly dr.

Mérték : 1 : 25,000,000. Nagyság 121×170 cm.

Melléktérképek :

Gyarmatok és tengeri forgalom. Mérték 1 : 100,000,000.

Északi sarkvidék. Mérték 1 : 20 000 000

Déli sarkvidék. Mérték 1 : 40,000,000.

Kereskedelmi lobogók. (66 állam zászlója az eredeti színekben).

A M. Kir. Állami Térképészet kiadása. Min. eng. sz. 76.650/1933.

Ára vászonra vonva, hajtogatva P 26'—

Ára vászonra vonva, lécekkal P 26'—

A 11 színű gyönyörű nyomás követhetében a fizikai ábrázolás rendkívül plasztikus. A térkép minden legújabb adatot tartalmaz, ami az oktatáshoz szükséges.

Megrendelhetők és megtekinthetők :

KÓKAI LAJOS KÖNYVKERESKEDÉSE

a m. kir. áll. Térképészet főbizományosa
térkép- és szemléltető falikép-osztályánál.

BUDAPEST, IV., KAMMERMAYER KÁROLY UTCA 3.

Középiskoláknak nélkülözhetetlen !

Középeurópa

1 : 1.350.000 méretű

iskolai falitérképe

megjelent a

Magyar Földrajzi Intézet Rt.

BUDAPEST, V., UJPESTI-RAKPART 2. SZAM.

kiadásában.

Tervezték és rajzolták : CHOLNOKY JENŐ dr., CZAKÓ ISTVÁN
ERÓDI KÁLMÁN dr., GESZTI LAJOS, KARL JÁNOS dr., KÉZ
ANDOR dr., PÉCSI ALBERT dr.

ÁRA : vászonra vonva borítékban 47- P vászonra vonva lécekkal 50- P

Iskoláknak nélkülözhetetlen !

Magyarország

1 : 1.000.000 méretű

domborművű térképe

megjelent a

Magyar Földrajzi Intézet Rt.

BUDAPEST, V., UJPESTI-RAKPART 2. SZAM.

kiadásában.

Tervezték és készítették : SCHARF NÁNDOR és TURNER FERENC.

Miniszteri engedélyezés száma 22345/1928. — ÁRA : 85 PENGŐ.

KOZMA-KÖRÖSI: FÖLDRAJZI ATLASZÁNAK az új tantervhez alkalmazott kiadását dr. VARGHA GYÖRGY és dr. TEMESI GYÖZÖ dogozták át.

Rendszeres földrajzi atlasz, középfolú és polgái iskolák észé e ÁRA 3'60 PENGÖ.

Általános földrajzi atlasz, az elemi iskolák észé e. ÁRA 1'80 PENGÖ.

Mindegyik atlasz egy kötetben teljes anyagot nyújt

Az atlaszok gondos pedagógiai kiválasztás alapján az összes szükséges térképlapokat magukban foglalják. Miként a hivatalos bírálóat külön is kiemeli: a térképek elgondolása, összeállításá, alaprajza és kivitele elsőrendű. Hasonló szép és gondos kidolgozású Atlasz ma nincs nálunk forgalomban. A térképek körjzű domborzata plasztikusan emeli a felületi viszonyokat s kitűnő szemléltetési anyagot nyújtanak az alsófolú iskolák tanulóinak is. — Névtáruk teljesen modern és egységes. Követik a legjobb és legelterjedtebb tankönyvek anyagát s így a tankönyv és az Atlasz teljes összhangban van. Bőségesen egészítik ki a főterképeket a melléktérképek s nagyon jó szolgálatot tesznek a térkép lényegét magyarázó és a térképolvasást tanító alapfogalmak táblái. A melléktérképeken a gazdasági, közlekedési és néprajzi viszonyokra helyeződik a fősúly.

Külön gonddal, hat térképben fog'alkozik az Atlasz hazánk gazdasági állapotával. Mind ezek együttesen, de szép, finom kivitelével és olcsó boltiárával is jelentős haladást mutat a Kozma-Körösi-féle új Földrajzi Atlasz a már forgalomban lévő iskolai atlaszokkal szemben. Mutatványt készséggel küld SINGER és WOLFNER Irodalmi Intézet Rt könyvkiadóosztálya Budapest, VI., Andrassy-út 6.

Tudnivalók :

1. *Hivatalos helyiség* : VIII. Sándor utca 8.
2. *Hivatalos órák* : minden csütörtökön 4—6, szombaton 4—7. Ugyanakkor a könyvtár is használható. (Ünnepnapok, valamint júl. és aug. kivételével).
3. *Tagilletmény* : „A Földgömb” népszerű és a „Földrajzi Közlemények” szakszerű folyóirat. *Tagdíj* évi 10 P. Esedékes az első negyedévben.
4. *Csekkzámla* : 23604.
5. *Telefon* (csak csütörtökön és szombaton d. u. 4—7-ig) : 4—33—57.
6. *Tagajánlások és felszólamlások* VIII., Sándor ucca 8. alá küldendő.
7. *Szaküléseinket és estélyeinket* a Társaság tagjai és az általuk bevezetett vendégek ingyen látogathatják.
8. Minden hónap első csütörtökén tart a Társaság választmányi ülést. Tagfelvétel.
9. Minden hónap második csütörtökén d. u. 6 óraker. Szakülés (VIII. Múzeum körút 6—8. Egyetemi Földrajzi Intézet).
10. Minden hónap harmadik csütörtökén d. u. 6 óraker a Didaktikai Szakosztály ülése (u. o.)
11. Minden hónap negyedik csütörtökén d. u. 6 óraker a Gazdaságföldrajzi Szakosztály ülése (IV. Szerb utca 23. Egyetemi Gazdaságföldrajzi Intézet).
12. *Estélyeink és Szaküléseink tárgyát, pontos időpontját, valamint helyét rendszerint „A Földgömb”-ben, valamint a napilapokban meghirdetjük.*

Középiskoláknak nélkülözhetetlen !

Középeurópa

1 : 1.350,000 méretű

iskolai falitérképe

megjelent a

Magyar Földrajzi Intézet Rt.

BUDAPEST, V., UJPESTI-RAKPART 2. SZAM.

kiadásában.

Tervezték és rajzolták : CHOLNOKY JENŐ dr., CZAKÓ ISTVÁN,
ERÓDI KÁLMÁN dr., GESZTI LAJOS, KARL JÁNOS dr., KÉZ
ANDOR dr., PÉCSI ALBERT dr.

ÁRA : vászonra vonva borítékban 47- P vászonra vonva lécekkal 50- P

Iskoláknak nélkülözhetetlen !

Magyarország

1 : 1,000.000 méretű

domborművű térképe

megjelent a

Magyar Földrajzi Intézet Rt.

BUDAPEST, V., UJPESTI-RAKPART 2. SZAM.

kiadásában.

Tervezték és készítették : SCHARF NÁNDOR és TURNER FERENC

Miniszteri engedélyezés száma 22345/1928. — ÁRA : 85 PENGŐ.

KOZMA-KÖRÖSI: FÖLDRAJZI ATLASZÁNAK az új tantervhez alkalmazott kiadását dr. VARGHA GYÖRGY és dr. TEMESI GYÖZÖ dogozták át.

Rendszeres földrajzi atlasz, közép fokú és polgári iskolák részére ÁRA 3'60 PENGŐ.

Általános földrajzi atlasz, az elemi iskolák részére. ÁRA 1'80 PENGŐ.

Mindegyik atlasz egy kötetben teljes anyagot nyújt

Az atlaszok gondos pedagógiai kiválasztás alapján az összes szükséges térképlapokat magukban foglalják. Miként a hivatalos bírálóat külön is kiemeli: a térképek elgondolása, összeállítása, alaprajza és kivitele elsőrendű. Hasonló szép és gondos kidolgozású Atlasz ma nincs nálunk forgalomban. A térképek kőrajzú domborzata plasztikusan emeli a felületi viszonyokat s kitűnő szemléltetési anyagot nyújtanak az alsó fokú iskolák tanulóinak is. — Névtárunk teljesen modern és egységes. Követik a legjobb és legterjedtebb tankönyvek anyagát s így a tankönyv és az Atlasz teljes összhangban van. Bőségesen egészítik ki a fő térképeket a mellék térképek s nagyon jó szolgálatot tesznek a térkép lényegét magyarázó és a térképolvasást tanító alapfogalmak táblái. A mellék térképeken a gazdasági, közlekedési és néprajzi viszonyokra helyeződik a fősúly.

Külön gonddal, hat térképben foglalkozik az Atlasz hazánk gazdasági állapotával. Mind ezek együttesen, de szép, finom kivitelével és olcsó bolti árával is jelentős haladást mutat a Kozma-Körösi-féle új Földrajzi Atlasz a már forgalomban lévő iskolai atlaszokkal szemben. Mutatványt készséggel küld SINGER és WOLFNER Irodalmi Intézet Rt könyvkiadóosztálya Budapest, VI., Andrássy-út 6.

Tudnivalók:

1. *Hivatalos helyiség:* VIII. Sándor utca 8.
2. *Hivatalos órák:* minden csütörtökön 4—6, szombaton 4—7. Ugyanakkor a könyvtár is használható. (Ünnepnapok, valamint júl. és aug. kivételével).
3. *Tagilletmény:* „A Földgömb” népszerű és a „Földrajzi Közlemények” szak szerű folyóirat. *Tagdíj* évi 10 P. Esedékes az első negyedévben.
4. *Csekk számla:* 23604.
5. *Telefon (csak csütörtökön és szombaton d. u. 4—7-ig):* 4—33—57.
6. *Tagajánlások és felszólamlások VIII.,* Sándor utca 8. alá küldendők.
7. *Szaküléseinket és estélyeinket Társaság tagjai és az általok bevettelt vendégek ingyen látogathatják.*
8. Minden hónap első csütörtökén tart a Társaság választmányi ülését. *Tagfelvétel.*
9. Minden hónap második csütörtökén d. u. 6 órakor *Szakülés (VIII. Múzeum körút 6—8. Egyetemi Földrajzi Intézet).*
10. Minden hónap harmadik csütörtökén d. u. 6 órakor a *Didaktikai Szakosztály* ülése (u. o.)
11. Minden hónap negyedik csütörtökén d. u. 6 órakor a *Gazdaság-földrajzi Szakosztály* ülése (IV. Szerb utca 23. Egyetemi Gazdaságföldrajzi Intézet.)
12. *Estélyeink és Szaküléseink tárgyát, pontos időpontját, valamint helyét rendszerint „A Földgömb”-ben, valamint a napilapokban meghirdetjük.*

C'est moi